

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

Türk Basınında 1950 – 1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti

(Yüksek Lisans Tezi)

Aynur BAKOĞLU
(9625010203)

Danışman: Doç. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul 2000

C. Sönmezler
Doçyanına
30.3.2000

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

İlgi: Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25.11.1999 tarih ve 45 sayılı kararı:

Tarih: Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 9625010203 numaralı Aynur Bakoğlu'nun hazırladığı "1950-1954 Döneminde CHP'nin Muhalefeti" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili ve TEZ SAVUNMASI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin 10.Maddesi uyarınca 29.03.2000 ÇARŞAMBA günü saat. 15.00 ile 16.00 arasında yapılmış; sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın *Başarılı* olduğuna OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUyla karar verilmiştir.

SINAV JÜRİSİ

ÜYE ✓
PROF.DR.MEHMET SARAY

M Saray

ÜYE ✓
DOÇ.DR.CEZMİ ERAŞLAN

C Erşlan

ÜYE ✓
DOÇ.DR.ALİ AKŞAN

A Akşan

ÜYE ✓
DOÇ.DR.ZEKERİYA KURŞUN

Z Kurşun

ÜYE ✓
YRD.DOÇ.DR.MUSTAFA BUDAK

M Budak

Yüksek Lisans; Madde 10..... İki öğrenciyi 45 dakika ile 90 dakika arasında tez savunmasına tabi tutar. İki, tez hakkında salt çoğunlukla "kabul", "red" veya "düzeltme" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı başkanınca, tez savunma izleyen üç gün içinde Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumunu ile ilişiği kesilir. Tezi hakkındaki düzeltme kararı verilen öğrenci ise, en geç üç ay içinde gereğini yaparak, tezin aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonrasında da tezi kabul edilmezse öğrencinin yükseköğretim kurumunu ile ilişiği kesilir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
Gelen Evrak No:	310A
Tarih:	30.3.2000
Dosya No:	-

ÖZET

14 Mayıs 1950 seçimleri Türk demokrasi tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. 27 yıl kesintisiz iktidar geçmişi olan Cumhuriyet Halk Partisi bu seçimden sonra yerini, Demokrat Parti'ye bırakarak, muhalefete geçmiştir. Bu değişim, CHP'nin kendi icraatı ve rızası ile gerçekleşmiştir. Bu araştırmada, Demokrat Parti'nin ilk dört yılı Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefeti çerçevesinde irdelenmiştir. Tezin ana kaynağı; günü gününe malzeme sunarak parti ilişkilerine dair ayrıntılı bilgi veren Türk basınıdır.

CHP'nin vaktiyle kendisinin içinde bulunduğu durumu eleştiren pozisyon alması, aynı zamanda özeleştiri olarak değer taşımaktadır. Tez; Halk Partisi muhalefeti işleme bakımından Demokrat Parti'ye eleştirel bir yaklaşım içindedir. Ancak eleştiriler tek yönlü değildir. Dönem tartışmalarında yer alan CHP'lilerin, samimi itirafları ve savunmaları teze farklı bir hareketlilik kazandırmaktadır. Çalışma; sistem memurlarının, sistemi eleştirilerini gösteren bir tabloyu da ortaya çıkarmıştır.

1950 öncesi Demokrat Parti muhalefeti, iktidarın demokrasiye eksik yaklaşımı ile basının desteğini almış ve yükselmiştir. Ancak DP'nin, muhalefetteyken antidemokratik uygulamalar karşısında gösterdiği tavır, iktidara geldiğinde değişmiştir. İktidarların karakteristik özelliği; sistemi, (aslında kendi geleceğini) tehlikede görerek, demokratik gelişmeyi yavaşlatmak, muhalefetin karakteristik özelliği ise; demokrasiyi savunmak olmuştur.

Çalışmanın amacı; DP'nin ilk iktidar, CHP'nin ise ilk muhalefet dönemlerindeki ilişkilerinin, muhalefet perspektifinden incelenmesidir. 1950-54 Türk basınının ana muhalefet eksenine ele alınması; demokrasi anlayışına mukayeseli bir yaklaşım fırsatı vermiştir. Çok partili döneme geçilmesiyle devletle özdeş olan tek partinin; CHP'nin konumu tartışma konusu olmuştur. CHP'nin ideolojiyi sahiplenme psikolojisi DP'nin iktidar konumunu baltalamış, "muhalefet takıntısı"ndan kurtulmasını engellemiştir. DP mensuplarının savunmalarında, geçmişin sorgulanması vardır. Tek parti dönemi kendine özel şartları içinde geçmişte bırakılmamış, siyaset girdabına sürüklenmiştir.

Vermiş olduğu eğitim ve destekle, teze temel ve katkı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Cezmi Eraslan'a, tecrübelerini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Saray'a, yetişmemde önemli payı bulunan hocalarım Doç. Dr. Ali Arslan'a ve Doç. Dr. Mustafa Budak'a teşekkürlerimi arz ederim.

Mart 2000-İstanbul
Aynur BAKOĞLU

ANAHTAR KELİMELER:

Cumhuriyet Halk Partisi
Demokrat Parti
1950-1954 Yılları
Demokrasi
Çok partili hayata geçiş

ABSTRACT

May 14, 1950 elections are an important turning point in Turkish democracy history. Republican People's Party (CHP) that has 27-years continuous government history left his place to Democratic Party after this election and defected to the opposition. This change occurred with actions and consent of CHP itself. First four years of Democratic Party has been explicated within the frame of opposition of Republican People's Party in this study. The main source of the thesis is Turkish press that gives detailed information relating to party relations providing daily material.

The fact that CHP came to a position criticizing its own situation is also valuable as self-criticism. The thesis has a critical approach towards Democratic Party in terms of discussing opposition of CHP. However, criticisms are not simplex. Hearty admissions and defenses of CHP members involved in the discussions of the period add a different liveliness to the thesis. The study has revealed a table displaying system criticisms of system officers.

Opposition of Democratic Party before 1950, received support of the press due to deficient approach of the government against democracy and escalated. However, the attitude of DP against anti-democratic practices when it was in opposition changed when it became the government. Characteristic feature of the governments has been to slow down democratic development considering the system (in fact its own future) in danger and characteristic future of the opposition has been to defend democracy.

The purpose of my study is to examine relations in first government period of DP and first opposition period of CHP from opposition perspective. Discussing 1950-54 Turkish press from main opposition axis has created an opportunity of comparative approach towards democracy understanding. With transition to multi-party period, position of the unique party that is identical with the state, CHP became a controversial subject. Psychology of CHP in direction of own age of ideology traversed government position of DP, and prevented it from getting out of "opposition obsession". There is questioning of the past in defenses of DP members. One-party period was not left in the past in its special conditions; it was drifted into whirl of politics.

I submit my thanks to my adviser professor Associate Professor Dr. Cezmi Eraslan who provided basis and contribution for the thesis with the education and support he gave, Prof. Dr. Mehmet Saray that did not withhold his experiences, Associate Professor Ali Arslan and Associate Professor Mustafa Budak who had an important role in my education.

March 2000-İstanbul
Aynur BAKOĞLU

KEY WORDS:

Republican People's Party (Cumhuriyet Halk Partisi)
Democratic Party (Demokrat Parti)
1950-1954 Years
Democracy
Transition to multi-party life

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	I
Önsöz	II
GİRİŞ	1
A-1950-1954 TÜRK BASINININ DEMOKRASİ ANLAYIŞI IŞIĞINDA DEMOKRASİ KAVRAMI	5
1.Demokrasie Eleştirel Yaklaşımlar	7
2.Demokrasi İçin İleri Sürülen Şartlar	14
B-1950-1954 DÖNEMİ TÜRK BASINI ESAS ALINARAK DEMOKRASİNİN TARİHİ SEYRİ	18
C-BASINDA HALKIN DURUMU	30
I. Bölüm	
A-14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	38
1.14 Mayıs 1950 Seçiminin Sonuçları	38
2.Seçimi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kaybetmesi - Demokrat Parti'nin Kazanması Üzerine Yapılan Mütalaalar	38
3.Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Sonuçlarını Değerlendirmesi	39
4.Demokrat Parti'nin Seçim Sonuçlarını Değerlendirmesi	43
5.Yabancı Basının 1950 Seçimlerine İlgisi	44
B- DEMOKRASİDEN VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDAN BEKLENENLER	45
1.Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beklentileri	45
2.Demokrat Parti'nin Vaadleri	46
3.Demokrat Parti'ye Oy Veren Seçmen Grupları	46
II. Bölüm	
A-1950-1954 DÖNEMİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN DEMOKRASİ KONUSUNDAKİ MUHALEFETİNİN ESASLARI	
1.14 Mayıs 1950 Sonunda Cumhuriyet Halk Partisi ve İktidardan Bekledikleri	48
2.Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yeni Altı Oku	50
3.Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti'nde Önü Faktörü	51
4.Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrasi Anlayışı	55
5.Cumhuriyet Halk Partisi VIII. Kurultayı	58
6.“27 Yıl” Eleştirileriyle Başlayan Tartışmalar ve Parti Arasındaki İlişkilerde Geçmişin Tuzağı	62
7.Cumhuriyet Halk Partisi'nin IX. Kurultayı (26-30 Kasım 1951)	65

8.Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetine Demokrat Partililer Hakkındaki Psikolojik Tahlili	67
9.Cumhuriyet Halk Partisi X. Kurultayı (22-26 Haziran 1953)	69
10.Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'nin Asayışı Koruyamadığına Dair İddiaları	70
11. Basın Yayın Organları Üzerindeki Baskılar	72
a) Radyo Konusunda Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti	72
b)Gazeteler Üzerindeki Baskılar	73
c) Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Gözü Kapalı Oy Verme" İsimli Makalesi ve Mahkeme Serüveni	75
12.Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mal Varlığı Meselesi	76
a) Halkevleri Meselesi	76
b)Cumhuriyet Halk Partisi'nin Borçlandırılması Meselesi	78
13.Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetine Demokrat Parti İktidarına Bakışı Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yönetim Hakkındaki Eleştirileri ve Adnan Menderes Hakkındaki Diktatörlük İsnatları	81
14.Cumhuriyet Halk Partisi'nin Muhalefet Politikasının Değerlendirilmesi	84
15.Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1954 Seçim Beyannamesi	86

III. Bölüm

1950-1954 DÖNEMİ TÜRK BASININDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI	88
--	----

A-14 MAYIS 1950 SONRASI İLK DÖNEMDE HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI	88
---	----

1.Cumhuriyet Halk Partisi'nin İktidarı Demokrat Parti'ye Devretmesi, Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in Başbakan Olması, İlk Demokrat Parti Hükümeti'nin Kurulması ve Çalışmalarına Başlaması	88
2.Demokrat Parti'nin İlk Hükümet Programı	91
a) Hükümet Programının Değerlendirilmesi	91
b)Hükümet Programının Getirdiği Devri Sabık Tartışmaları	93
3.Haziran - Kasım 1950 Tarihlerinde Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ve Demokrat Parti İktidarı Arasındaki Tartışmalar	95
4.Demokrat Parti İktidarında İlk Muhtar, Belediye ve İl Genel Meclisi Seçimleri	111

B- IX. TBMM DÖNEMİ I. TOPLANTI YILINDA (KASIM 1950-KASIM 1951) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI	113
---	-----

1.IX. TBMM I. Toplantı Yılı'nın Açılışından II. Demokrat Parti Hükümeti'nin Kuruluşuna Kadar Karşılaşılan Olaylar Çerçevesinde Demokrat Parti İktidarı – Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti Arasındaki İlişkiler	113
a) Atatürk Heykel ve Büstlerine Yönelik Saldırıları	121
b) 1951 Bütçe Görüşmeleri Sırasındaki Tartışmalar ve Jurnal Meselesi	121
c) Halk Partisi Muhalefetine 1950 Seçimlerinin Yenilenmesini İstemesi İddiaları	124
2. II. Demokrat Parti Hükümetinin Kurulması ve Hükümet Programı	125
3. Demokrat Parti Konya Kongresi ve İrtica Tartışmaları	127
4. 1951 Ara Seçimleri Öncesi Demokrat Parti İktidarı- Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti Arasındaki Tartışmalar	130

5. Ara Seçimlerinin Sonuçları	136
6. Demokrat Parti İktidarı İkinci Büyük Kongresi	137
C- IX. TBMM II. TOPLANTI YILINDA (Kasım 1951 – Kasım 1952) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI	138
D- IX. TBMM III. TOPLANTI YILINDA (Kasım 1952 – Kasım 1953) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI	147
1. IX. TBMM III. Toplantı Yılı'nın Açılışı	147
2. IX. TBMM III. Toplantı Yılında Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti İle Demokrat Parti İktidarı Arasında Demokrasi Konusundaki Tartışmalar	148
3. Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkilerin Gerilimsiz Bir Dönemi	154
4. Millet Partisi'nin Kapatılması ve Halk Partisi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkilerin Yeniden Bozulması	166
5. IX. TBMM III. Toplantı Yılında Genel Seçim Tartışmaları	175
E- IX. TBMM IV. TOPLANTI YILININ AÇILIŞINDAN 1954 GENEL SEÇİMLERE KADAR (Kasım 1953 – Mayıs 1954) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI	178
1. IX. TBMM IV. Toplantı Yılı'nın Açılışı ve Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarı Arasındaki İlişkiler	178
2. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mallarının Hazineye Devredilmesi	182
3. Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik ve Getirdiği Tartışmalar	185
4. Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı	186
5. IX. TBMM'nin Son Çalışmaları ve Kapanışı	187
6. Seçim Propagandalarından Satır Başları	193
7. 1954 Genel Seçiminin Sonuçları	196

IV. Bölüm

A- 1950-1954 TÜRK BASININDA SİYASETÇİ VE AYDINLARIN DEMOKRASIYE GÖRE KANUNLARI DEĞERLENDİRMESİ	199
1. 1945-1950 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi İktidarının Hukuk Alanındaki İcraatı ve Bu Konudaki Eleştiriler	199
a) Cumhuriyet Halk Partisi İktidarında Antidemokratik Kanunlar ve Demokrat Parti'nin Duruma Bakışı	199
b) Cumhuriyet Halk Partisi İktidarında Demokratik Bir Adım: Seçim Kanunu ve Demokrat Parti İktidarı Devrinde Seçim Kanunu Üzerine Yapılan Eleştiriler	200
2. Demokrat Parti Muhalefetinin Önemli Bir Propaganda Unsuru: Antidemokratik Kanunlar	202
a) Antidemokratik Kanunlar	202
b) Antidemokratik Kanunlar Hakkında İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Rapor	203
3. Demokrat Parti İktidarının Hazırladığı Kanunlar, Getirdiği Kanun Değişiklikleri ve Bu Konudaki Tartışmalar	208
a) Demokrat Parti İktidarının Öncelikli Olarak Çıkardığı İki Kanun: Af Kanunu ve Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	208

b)Yaşayan Kimselerin Heykellerinin Dikilmesinin Yasaklanması Tasarısı	208
c)Atatürk'ü Koruma Kanunu	209
d)Rejimi Koruma Kanunu Teklifi	212
e)Türk Ceza Kanunu Hakkındaki Genel Eleştiriler	212
f)Türk Ceza Kanunu 161. Maddenin Son Fıkrası Hakkındaki Tartışmalar	213
g)Türk Ceza Kanununun 159. Maddesi Üzerindeki Tartışmalar	215
h)Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. Maddeleri Üzerindeki Tartışmalar	215
i) Millî Selamet Kanunu	217
ı)Üniversite Kanunu	217
ıı)Vicdan ve Toplantı Hürriyetini Koruma Kanunu	218
j) Basın Kanunu Üzerindeki Tartışmalar ve Basın Hürriyetinin Ceza Kanunu ile Kısıtlanması	219
k) Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik	221
l) İşçi Sendikaları Kanun Tasarısı	222
m) Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü Tartışmaları	222

B-1950-1954DÖNEMİ TÜRK BASININDA SİSTEME YÖNELİK ELEŞTİRİLER

1. 1950-1954 Dönemi Türk Basınında Sistem Hakkındaki Genel Eleştiriler	223
2.Rejim Tartışmaları, Cumhuriyet ve Demokrasi	226
3.Altı Ok, İnkılaplar ve Atatürkçülük	228
4.Globalleşen Dünya ve Türkiye	233
5.Çok Partili Sistem ve Demokrasi	236
6.Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Zamanına Dair Sistem Eleştirileri	238
7.Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetinin Sistem Konusundaki Eleştirileri.....	240
8.Aydınların Demokrat Parti İktidarından Yola Çıkarak Genelleştirdikleri Sistem Konusundaki Eleştirileri	244
9.Anayasa, Kanunlar ve Bürokrasi Konularındaki Eleştiriler	245
10.Devlet Parti Bütünlüğünün Kaldırılarak Devletin Tarafsızlığının Sağlanması Meselesi	248
a)Parti Başkanlığı İle Devlet Başkanlığı'nın Aynı Şahısta Toplanması Meselesi	249
b)Devletin Tarafsızlığı Konusundaki Diğer Tartışmalar	250
11.Cumhuriyet Halk Partisi İle Demokrat Parti'nin Orduya Yaklaşımları Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarının Birbirlerine Yöneltiltikleri Darbe İma ve İsnatları	252

C- 1950-1954 DÖNEMİ TÜRK BASINI MERKEZLİ CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ İLE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ MUKAYESESİ .257

1.Halk Partisi ve Demokrat Parti Vasıflarının Genel Bir Mukayesesi	257
2.Cumhuriyet Halk Partisi - Demokrat Parti Ayniyeti	259
3.Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Programlarının Mukayesesi	262
4.Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetinin Demokrat Parti İktidarının Demokrasi Anlayışlarının Mukayesesi	265
5.Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarının Dine Yaklaşımlarının Mukayesesi, Din ve İstismarı	269
6.1950-1954 Türk Basınında Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti Muhalefet ve İktidar Dönemlerinin Mukayesesi	276
Sonuç	285
Bibliyografya	288

Kısaltmalar

s.	Sayfa Numarası
S.	Gazete Numarası
C.	Cilt No
bkz	Bakınız
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.h.	Adı Geçen Haber
vdd.	Ve devamı
Trc.	Tercüme Eden
TBMM	Türkiye Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MP	Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Önsöz

“Türk Basınında 1950-1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti” başlığını taşıyan araştırma tarihimizde bir ilke dairdir. Türkiye tarihinde ilk defa demokratik seçimlerle iktidar, el değiştirmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle 27 yıl iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi yerini, Demokrat Partiye terk etmiştir. Bu geçiş, CHP'nin icraatı sonucu, rızası ve de hayal kırıklığı ile gerçekleşmiştir. Böylece yüzyıldan fazla bir geçmişe sahip demokrasi niyeti uygulama sahası bulabilmiştir. Ancak büyük ümitlerle başlayan çok partili hayat ve Demokrat Parti iktidarı, demokrasi konusunda vadettiklerini, kendisinden beklenenleri yerine getirmemiştir. Demokrat Parti özellikle ekonomi alanında başarılı görülse de varlık sebebi olan demokrasiyi ihmal etmiş ve bu sebeple çok yıpranmış ve yıpratılmıştır.

1950 öncesi Demokrat Parti muhalefeti, iktidarın demokrasiye eksik yaklaşımı ile basının desteğini almış ve yükselmiştir. Ancak muhalefetteyken antidemokratik uygulamalar karşısında gösterdiği tavır, iktidara geldiğinde tamamen değişmiştir. İktidarların karakteristik özelliği sistemi (aslında kendi geleceğini) tehlikede görerek, demokratik gelişmeyi yavaşlatmak, muhalefetin ise; demokrasiyi savunmak olmuştur. Aydınlar ise; iktidardaki korkuları yersiz görerek, muhalefeti desteklemişlerdir. Çalışmanın amacı, tek parti iktidarı CHP'nin genel seçimi kaybederek, iktidarı DP'ye bırakmasından sonraki seçim dönemi içindeki durumu incelemektir. Kadim parti CHP'nin, yeni Demokrat Parti iktidarına muhalefeti, esas alınmıştır. Bu bakış açısı, çok partili ilk yıllara mukayeseli bir yaklaşım fırsatı vermektedir. Çalışma, demokrasi serüvenini sorgulamaya da götürmüştür. Zira batılılaşma programının doğudaki modeli olan Türkiye'de demokrasi de farklı bir kimliğe bürünmüş görünmektedir. 1950-1954 dönemi bu sorunun belirlenmesi için temel mahiyetindedir.

Antidemokratik tutumlar konusunda en iyi malzemeyi, ana muhalefet partisinin eleştirilerinin vereceği düşünülmüştür. Günü gününe malzeme sunan gazeteler, en önemli kaynağı teşkil etmiştir. 1950-1954 yıllarında, CHP'nin çok partili döneme geçtiği 1945'ten sonraki iktidarı döneminde demokrasi adına ne kadar ilerleme kaydettiğinin, demokrasiye geçişi ne derece sağladığının da sorgulaması ister istemez hem DP, hem de CHP tarafından yapılmıştır. CHP'nin vaktiyle kendisinin içinde bulunduğu durumu eleştiren pozisyon alması aynı zamanda özeleştiri olarak değer taşımaktadır. Tez, Halk Partisi muhalefetini işlemesi bakımından Demokrat Parti'ye eleştirel bir yaklaşım içindedir. Ancak eleştiriler tek yönlü değildir. Dönem tartışmalarında yer alan CHP'lilerin samimi itirafları ve savunmaları teze farklı bir hareketlilik kazandırmaktadır. Ancak CHP muhalefeti analiz ve sentezden çok başarılı sonuçlar çıkarıp, bunları hayata geçirmemiştir. Çalışma, sistem memurlarının, sistemi eleştirilerini gösteren bir tablo ortaya çıkarmıştır. Sorunların bugüne göre yeni olduğu dönemde teşhis edilmiş olmasına rağmen zaman içinde çözüm getirme yerine devreden bir alışkanlığın kanıksanması, sorunun temel sebep ya da sebeplerinin görülmesi konusunda hatalı davranıldığını da göstermektedir.

Vermiş olduğu eğitim ve destekle teze önemli katkı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Cezmi Eraslan'a, tecrübelerini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Saray'a, yetişmemde önemli payı bulunan Doç. Dr. Ali Arslan'a ve Doç. Dr. Mustafa Budak'a teşekkürlerimi arz ederim.

Mart 2000-İstanbul
Aynur BAKOĞLU

GİRİŞ

Tarihimizde demokrasi / batılılaşma sürecinin başlangıcı 1839 Tanzimat Fermanı'na dayanmaktadır. 1908'de II. Meşrutiyet döneminde ilk çok partili seçim yapılmış olsa da demokrasi getirilememiştir. Padişahın yetkileri kısıtlanmış ama 1912 yılındaki “sopalı seçim” sonrasında muzafferlerin istibdadı başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra saltanatın kaldırılması ile başlayan siyaset, hukuk ve toplum alanındaki inkılaplar, demokrasi hedefini geri planda bıraktırmıştır. Mustafa Kemal'in liderliğinde cumhuriyeti hazırlayan ve ilan eden kadronun da arzuladığı demokrasi, “muasır medeniyet” yolundaki temellerin sağlamlaştırılması zorunluluğu ile sekteye uğramış, Türk inkılabının tamamlanması 1945 sonrasına kadar uzamıştır.

Tarihimizde geri dönüşü olmaksızın ilk defa 1945'te çok partili sisteme geçilmiştir. Ancak bu başlangıcı somutlaştıran 1950 seçimlerinden sonra iktidar değişiminin gerçekleştirilmesidir. Çok partili sisteme yol açan hukuki ve siyasal gelişmeler iktidar tarafından sağlanmıştır. 1946 seçimlerinden sonra CHP'ye yönelik muhalefetin karakteristik çıkışı, iktidarın antidemokratik uygulamalarıdır. Zorlu geçen dört yılın ardından 1950'de ilk şaibesiz seçimle 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı Demokrat Parti'ye bırakmıştır. Türkiye'de demokrasiye farklı bir tarzda geçilmiştir. Bu değişim sırasında bir kargaşa çıkmamıştır. Dünya tarihinde görülmemiş bir surette gerçekleştiği ifade edilen demokrasiye geçiş, batı tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin prestijini arttırmıştır. Döneme ait Türk basınında bu durumdan övgüyle bahsedilmiştir.

TBMM; 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra iktidarın devrinden itibaren DP ile CHP arasına şiddetli bir mücadeleye sahne olmuştur. CHP “iktidar hastalığı”ndan, DP “muhalefet takıntısı”ndan kurtulamamıştır. Demokrasi çabaları ile statükonun korunması için gösterilen çabalar sonucu, zaman zaman ortaya çıkan çelişkilerin aydınlığa kavuşturulması için ilmi araştırmalar yapılmamış, siyasi çözüm üretilmemiştir. DP iktidarı da, CHP iktidarı gibi, cumhuriyetin özünün zarar görmemesi iddiasıyla demokrasiyi arka planda görmüştür. Halk ve Demokrat Partililer “ajan” endişesi taşımışlar, “kızıl ve kara tehlike”ye karşı önlemler almışlardır.

Antidemokratik kanunlar ve uygulamalar karşısında muhalefeti yaşamış bir partinin iktidara gelmesi mantıken Türkiye için önemli bir fırsattı. Demokrat Parti şikayetçi olduğu ortamda muhalefetin neler düşünebileceği ve hissedebileceği tecrübesiyle yönetime geçmiştir. Bu sebeple Demokrat Partililerden radikal çözümler beklenmekteydi. Ancak Demokrat Parti bir demokrasi inkılabı gerçekleştirememiştir. 1950-1954 döneminde Halk Partisi'nin Hasan Saka Hükümetinin son demlerinde başlayıp, Şemsettin Günaltay Hükümetinin uyguladığı liberal politikaları devam ettirmiştir. Demokrat Parti dönemi statükonun uzantısı olmaktan ileri gidememiştir. Bu bağlamda 1946-1950 Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı ve 1950-1954 Demokrat Parti iktidarı arasındaki benzerlikler oldukça manidardır. Aslında sadece iki dönem iktidarı birbirine benzememekte, muhalefetler de aynı özelliği göstermektedir.

Demokrat Parti döneminin aydınlatılmasında muhalefetin eleştirel yaklaşımı önem taşımaktadır. CHP hem köklü tek parti tarihinin temsilcisidir, hem de tek parti otoritesinin demokrasiye geçit veren -daha doğru ifadeyle çok parti sürecinin başlamasına izin veren- kurumudur. Bu parti 27 yıla imza attıktan sonra tarih sahnesinden çekilmemiş, muhalefette

de olsa ülkenin yönetiminden vazgeçmek istememiştir. CHP mensupları iktidardan daha önemli olduğunu düşündükleri yeni konumlarında, oldukça sert bir muhalefetle iktidarı eleştirmişlerdir. Büyük atılımların umulduğu yeni dönem, demokrasi açısından hüsrarla yad edilmektedir. Demokrat Parti muhalefeti sırasında şikayetçi olduğu icraatı devam ettiren bir iktidar kurmuştur. Halk Partisi de Demokrat Parti'nin 1946-1950'de şikayetçi olduğu konuları muhalefetine işlemiştir. Bu durum demokrasi tarihimizin acı ve ibret dolu bir vakıasıdır. Aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin çok farklı olmadığını ispatıdır.

Peyami Safa, Hüseyin Cahit Yalçın, Feridun Osman Mentешеoğlu, Nadir Nadi, Mümtaz Faik Fenik, Nihat Erim, Ali Rıza Oktay, Sinan Onbulak, Ahmet Emin Yalman gibi siyasetçi, aydın şahsiyetlerin basında yer alan tespit ve yorumları günümüze de ışık tutmaktadır. Adı geçen şahısların dile getirdiği endişelerin bugün de devam ettiği, tatbik edilmesini zorunlu gördükleri programlardan bazılarının halen uygulanmadığı görülmektedir. Aslında söylenmesi gereken ve söylenen çok şey zaten ifade edilmiştir. Ancak tespitler icraata taşınmamıştır. Bu paralelde gazeteler zengin birer tarihi malzemedir. Siyaset ve demokrasinin halka taşınmasında da önemli role sahiptir.

1950-1954 basınının önemi; herhangi bir sınırlandırmanın getirilmemiş olmasından da kaynaklanmaktadır. DP iktidarı dönemindeki ilk seçimlerden –1954'ten- sonraki dönemde durum değişecek, basının kontrol altında tutulması için kanuni kısıtlamalar getirilecektir. Ulus Gazetesi; ana muhalefet partisi olan CHP'nin basındaki en önemli sesi olması hasebiyle bu araştırmada temel kaynaktır. Gazete haberlerinin bazı durumlarda abartılı verildiği bir gerçektir ve bu durum haberlerin okunmasında dikkate alınmalıdır. Objektifliği sağlayabilmek amacıyla diğer gazeteler ve günümüze ait araştırmalar da çalışma sahasına dahil kılınmıştır. Tezin ana kaynağının 1950-1954 basını olması hasebiyle konu, Demokrat Parti'nin ilk dört yılıdır. Ancak ele alınan gazetelerde sorunların geçmişi de işlenmiştir ve bu tarihçe bizleri çok partili dönemin başlangıcına kadar götürmektedir. Bu durum Demokrat Parti iktidarına -Halk Partisi dönemiyle- mukayeseli bir yaklaşım fırsatı vermektedir.

Giriş bölümünde “1950-1954 Türk Basınının Demokrasi Anlayışı ve Günümüz Demokrasine Bir Bakış” başlığı altında demokrasi kavramı eleştirel bir bakışla irdelendi. “1950-1954 Dönemi Türk Basını Esas Alınarak Demokrasinin Tarihi Seyri” başlığı altında ele alınan dört yıllık araştırmanın oluşturduğu çerçeve esas alınarak tarihçe anlatıldı. Çok partili dönem öncesi ve sonrasında halkın durumu ve halka bakış ele alınarak giriş bölümü tamamlandı. Sonraki kısım üç ana bölüme ayrıldı. I. Bölümde 14 Mayıs 1950 seçimleri ve sonuçları değerlendirildi. 1950 seçimlerinin getirdiği yeni iktidardan ve demokrasiden beklenenler ele alınarak Demokrat Parti iktidarı dönemine giriş yapıldı.

II. Bölümde “1950-1954 Dönemi Türk Basını Esas Alınarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrasi Çerçevesindeki Muhalefeti” başlığı altında ana konuya geçildi. Söz konusu dönemde iktidar ile ana muhalefet arasındaki ilişkiler iskelet haliyle ve kronolojik sıraya göre “Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti iktidarı Arasındaki İlişkiler ve Basına Yansımaları” dosyasında yer aldı. Bu dosya uzun olduğu için, TBMM toplantı yıllarına göre çalışma bölümlere ayrıldı. 1950 seçimleriyle başlayan dönem ilk aşamada, 1954 seçimleri de son aşamada ele alındı. Bu bölüme, CHP Muhalefedinin esaslarının anlatılacağı dosyada daha çok muhalefetin görüşlerine ana başlıklar halinde yer verileceğinden, iktidarın da bakış açısını yansıtmak ve polemiklerle gündemin nasıl meşgul

edildiğini göstermesi bakımından ihtiyaç duyuldu. Halk Partililerin muhalefeti karşısında, Demokrat Partililerin vermiş olduğu cevaplar ve ardından yine Halk Partililerin değerlendirmeleri ile gelişen karşılıklı ilişkiler ayrıntılarıyla II. Bölümde anlatıldı.

Ana hatlara genellikle II. Bölümde yer verilmiş olup konular, gerektiğinde III. Bölümde ilgili yönleriyle değerlendirildi. Bu bölümde sistem, antidemokratik kanunlar, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki mukayese ve CHP Muhalefetinin esaslarının ele alındığı dosyalar oluşturuldu. III. Bölümde II. Bölümde bulunmayan konular da yer aldı ve kronolojik değil, konulara göre tasnif yapıldı.

“Sistem” başlığı altında tek partiden demokrasiye geçişte rejim ve demokrasi tartışmaları, Atatürk ve Atatürkçülük, bürokrasi gibi sistem konuları işlenmiştir. “Demokrat Parti İktidarında Antidemokratik Kanunlar” dosyasında CHP iktidarı devriyle giriş yapılarak, DP’nin antidemokratik kanunlar konusundaki tavrı anlatılmıştır. Bu dosyada DP iktidarında demokrasi ile bağlantısı kurularak tartışma konusu olan kanunlara da yer verilmiştir. Son dosyada partilerin halka yaklaşımları ve olaylar karşısında “Halk” işlenmiştir. “1950-1954 Türk Basını Merkezli Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarının Mukayesesi” başlığı altında partilerin programları, yapıları üzerinde durularak benzerlikleri ortaya konuldu. CHP’nin iktidarın demokrasi anlayışına dair muhalefetine temas edilerek, iktidar muhalefet farkı belirlendi. “Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti” dosyası ile iktidar muhalefet arasındaki ilişkilerin ana başlıkları muhalefet zaviyesinden ele alındı. İnönü faktörü, 14 Mayıs seçimlerinden sonra aldıkları tavır ve kararlar, 27 yılın eleştirilmesine CHP’nin yaklaşımı, asayişsizlik iddiaları, radyo, Kore vb. konular incelendi.

Araştırmanın amacı; 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından sonra demokrasi niyetiyle gelen Demokrat Parti’nin dört yıllık seçim dönemindeki ilk iktidar yıllarını demokrasi açısından incelemektir. İktidara gelen Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından farklı bir tutum sergilememiştir. İktidar tutucusu bu partinin kendi eliyle ipini çekmesi hayli enteresandır. Çok partili dönemin ilk zamanlarında DP kurucularının aslen CHP’li olması delil gösterilerek, bu partinin Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi bir denetim partisi olarak, danışıklı dövüş neticesi kurulduğu iddiaları bulunmaktaydı. Demokrasiye geçişin ve iktidar değişiminin kolay gerçekleşmesi bu iddiaları güçlendirir mi? Demokrat Parti’nin muhalefet ettiği Halk Partisi iktidarına nazaran demokratik gelişmeler kaydetmeyip, rakibi görüldüğü partinin çizgisinden ayrılmamasının sebebi nedir? Demokrat Parti’nin Cumhuriyetin temel niteliklerinden taviz verdiği iddiaları da tamamen asılsızdır. Atatürkçülük, Adnan Menderes döneminden itibaren ön plana çıkarılmıştır. Zira İnönü döneminde İnönücülük yapılmıştır.

Türkiye’de demokrasiyi halk, elde etmemiştir. Demokrasi halka sunulmuştur. Bu durumda demokrasinin ne ölçüde uygulama sahası bulabilir? Demokraside halkın yeri neresidir? Halk, kamuoyu oluşturabilecek güçte midir? Yoksa halk adına konuşmak daha çok halkı iyi tanımayanlara mı kalmaktadır? Ya da tek parti mantığındaki gibi demokraside de halkı ele alan kişi ya da kurumlar “halka karşı ama halk için” mi hareket etmektedirler? Cumhuriyetle demokrasi hala çakıştırılıyor, uzlaştırılmıyorsa; hedef nasıl muasır medeniyetler seviyesi olabilir? Atatürk’ün temel amacı göz ardı edilerek, devletleştirilen soyut hayallerle insanlar nasıl oyalanabilir? 1950-1954 basını üzerindeki bu araştırma geçmişten günümüze uzanan pek çok soruyu suali akla getirmektedir. Araştırmada işaret edildiği üzere sorular çıkarılmış ve cevapları üzerinde fikir yürütülmeye çalışılmıştır. Hem

1950- 1954 dönemi Türk basını muharrirleri, hem de söz konusu dönemi inceleyen araştırıcı ve ilim adamları, önemli meseleler konusunda araştırma yapılmadığı, uzlaşmanın sağlanmadığı, problemlerin çözümediği, kavramların muğlak bırakıldığını ifade ederek dönemi eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler maalesef bugün için de geçerliliğini sürdürmektedir. Her yıl, sorunları bir sonraki yıla katmerleyerek devretmiştir. Yıllanmış problemlere yenileri eklenmektedir.

Demokrasi tartışmalarının dinmediği günümüzde sürecin başlangıcından itibaren irdelenmesi ve değerlendirilmesi ihtiyacı, dönem üzerindeki çalışmalara ehemmiyet kazandırmaktadır. Çalışmaya konu olan 1950-1954 dönemi günümüzle birçok benzerlik göstermektedir. Bu paralelde söz konusu dönemin araştırılması Türk toplumunun, siyasetçilerinin ve aydınlarının Türk demokrasi macerası içinde nereden nereye geldiğini gözler önüne sermektedir.

I. BÖLÜM

A- 1950-1954 TÜRK BASINININ DEMOKRASİ ANLAYIŞI IŞIĞINDA DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi, kutsal devlet anlayışının yıkıldığı, ferdin ön plana alındığı, devletin insana hizmet aracı olduğu bir yaşam tarzıdır. Demokrasinin olmazsa olmazları; hürriyet, eşitlik, çok partili halk seçimi ve kamuoyunun yönetimde etkili olabilmesidir. Demokrasinin insan hakları ve halk iradesi olarak sınıflandırılabilir iki temel kıstası vardır. Her iki faktörden de anlaşılacağı üzere temel, ferttir. Kişisel bazda sevgi, saygı, hürriyet ve eşitlik, yönetim bazında millet hakimiyeti esastır. Demokrasi çoğunluğun, yetkili kıldığı azınlığın yönetimidir. Halk iradesinin seçimle belirlendiği, çok partili sistemdir. Demokrasilerde otorite kısıncı hafifletilerek, ferde hak tanınır. Demokrasi; milletin kendi kendisini kendi imkanlarıyla idare etmesi demektir. Demokrasi, *“halkın halk tarafından idaresidir¹.”* Demokrasi demek, *“her şeyin az çok ortalıkta ve herkesin gözü önünde cereyan etmesi”* demektir. Demokrasi, *“her şeye rağmen bir tartışma ve gerçekleri olduğu gibi umumi efkara arz etme rejimi”*dir. *“Her şeyin ayan beyan konuşulup, görüşülüp cumhurca halledilmesi demektir².”*

“Demokrasi aleniyettir.” İşbaşına gelen parti bir müddet sonra gücünü kötüye kullanmaya başlayabilir. *“Çünkü, bir tabiat kanunu icabı olarak, iktidar, onu durduracak bir mukabil kuvvetle karşılaşacağı noktaya kadar sahasını genişletmek”* ve muhalefetten kurtulmak ister. Bu durumda iktidara sınır çizecek olan *“halk efkarıdır.”* Halk efkarının fonksiyonunu yerine getirmesi için halkın devlet işlerinden haberdar edilmesi ve aydınlatılması gerekir³. *Halk efkarı demokrasinin en büyük kuvvetidir. “Görünüşte muazzam kuvvetlere kumanda mevkiinde bulunan hükümetler, parlamentolar, aslında halk efkarının esiridirler. Aleniyet ve serbest fikir muhitlerinde devamlı surette halk efkarına rağmen iş görmeğe imkan tasavvur edilemez. Ya halk efkarının istediği yola gelinir, yahut çekilip gidilir⁴.”* Tabi burada salt *“bütün güç halk efkarındadır”* demek hiçbir problemi çözmez, hatta meseleye açıklık getirmez. Halk efkarını yönetimde etkin kılacak kanuni temel hazırlanmalıdır. Tabiiyle demokrasi, hukukun bağımsızlığı, üstünlüğü ile kemale erebilir.

Demokrasi; memleket işlerinin gizli kalmasını engelleyerek, karanlıkları aydınlatan bir vasıtaadır, amaç değil... Demokrasinin şartı, kişilerin sırf kendilerine fikren yakın olanları tasdikleyip, diğerlerinden hep şikayetçi olmamaları ve dayanaksız yalan yanlış eleştiri yapmamalarıdır. Aksi taktirde “söz ve yazı hürriyeti, demokrasiyi besleyecek iki ana damar olmaktan çıkıp onu öldüren iki afet halini alır.” Demokrasinin zor tarafı; “aklına ve ağzına geleni uluorta söylemek imkanının doğurduğu tehlike”dir⁵.” Demokrasi her alanda ölçüyü gerektirir. Menfî konuşmaları önlemenin en iyi yolu, yanlış, tutarsız politika takip ederek malzeme vermemektir. Diğer yandan insanların düşünmesinin, konuşmasının sınırlandırılabilmesi mümkün değildir. Aleni konuşmalar engellenebilir düşünceler ve fısıltılar engellenemez. Sonra, yanlış giden bir şeyler varsa bunun tespitini kişi bizzat da yapabilir. Ama gelişme kaydetmek isteniyorsa, eksiklikler tespit edilmeli,

¹ Faik Ahmet Barutçu, Ulus, 30 Eylül 1952, S.11225.

² Selim Ragıp EMEÇ, “Demokrasinin bir tarifi daha...”, Son Posta, 13 Ekim 1950.

³ Nihat ERİM, “Demokrasi aleniyettir”, Ulus, 13 Aralık 1950, S.10584.

⁴ ERİM, “Türk halk efkarı”, Ulus, 17 Mart 1951, S.10676.

⁵ Burhan FELEK, “Demokrasinin tehlikesi”, Cumhuriyet, 20 Şubat 1951, S.9536.

konusulmalı, çıkış noktaları beraber bulunmalıdır. İnsanlardan her şey yolundaymış gibi davranması beklenemez. Sessiz kalınan zaman, problemi bir çığ gibi büyütür. “Açıktan yapılamıyan muhalefet en son sığınacak yerine, insan dimağına, insan vicdanına çekildiği zaman, memleket için için kaynayan bir kazan halini almış olur. Bu kazan bir gün ansızın patlar ve sebebiyet verenleri yakar⁶.” Bu bağlamda demokrasi sükunet sağlama yöntemidir.

“Demokraside; ‘bütün gerçek, biricik doğru bendedir’ demeğe imkân yoktur. Demokrasi, aranan gerçek ve doğrunun, başkalarında da olabileceği zihniyeti üzerine dayanır⁷.” “Hürriyet demek bir bakıma gürültü patırtı rejimi demektir. Her kafadan ses çıkacaktır. İyinin yanında iyi veya kötü, doğrunun yanında doğru veya yanlış da konuşma imkanı bulabilecektir. Faydalıyı zararlıdan ayırmak, “halk efkarına tanınmış bir hakır⁸.” “Gerçek demokrasi, lehde olsun, aleyhde olsun, şahıslar arkasından koşmaya tenezzül etmiyen rejim demektir⁹.” Memleket menfaatleri kısır parti çekişmelerinden, parti disiplininin üstündür. “Memleket menfaatlerinin parti disiplini gibi ikinci derecedeki mülahazalara kurban edilmesinden korkulabilir¹⁰.” Tek parti döneminin baskıcı otoritesi ile asayişini temin eden anlayış için, hürriyet korkulacak güç olmuştur. Bir de farklı partilere mensup insanlar arasında hizipleşme meydana gelebileceği endişesi vardır. Demokrasinin 1950’li yıllarının muhalefeti bu faktörü kullanarak, iktidarı asayişini temin edememekle suçlamıştır.

Çok partili hayat demokrasinin şartlarından biridir. Farklı programlar geliştirerek memleket ufkunun genişlemesinin, alternatiflerin kamuoyunda ve sonra mecliste tartışılarak en uygun olanının seçilmesinin sağlanması durumunda bunun faydası görülebilir. Demokratik anlayışa göre partileşme bölünme, parçalanma değildir. İnsanların birbirinden farklı düşünmesi doğaldır. Partilerin olmadığı bir mecliste üye sayısı kadar fikir ortaya atılabilir. Çözüm üretilebilmesi için kişilerin fikirlerinden fedakarlıkta bulunarak uzlaşma zemini oluşturmaları gerekebilir. Bu yol da gruplaşmaya, yani partileşmeye çıkar. Partiler ise belirli bir konu etrafında birleşmeleri mümkün olan şahısların bir araya gelmesi ile kurulur. *“Partiler çokluk içinde birlik yaratan vasıtalar¹¹.”*

Partiler birbirlerinin zaaflarından değil, kendi fikir ve programlarında kuvvet alarak gelişmelidirler¹². Aday tespiti merkezi değil, mahalli karakter taşınmalıdır. Nihat Erim bu konudaki demokrasi idealini şöyle ifade etmiştir: *“Partiler merkez idarelerinden ilham ve kuvvet bekliyen teşekküller olmaktan çıkacak, doğrudan doğruya vatandaştan, mahallî teşkilâtın kuvvet haline gelen teşekküller haline geleceklerdir¹³.”*

⁶ ERİM, “Muhalefetin hakları”, Ulus, 11 Kasım 1950, S.10552.

⁷ Bahri SAVCI, “Türkiye’de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri, II, Forum, 15 Şubat 1955, C.2, S.21.

⁸ Nadir NADİ, “İlk şart: Basın hürriyeti”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1951.

⁹ N. NADİ, “Kimin arkasından?”, Cumhuriyet, 17 Mart 1951, s.9561. *Bu söz İnönü sebebiyle HP ile DP arasında cereyan eden zorlu çekişme üzerine söylenmiştir. Şef sisteminden sonra yöneticiler, demokrasiye adapte olamayıp, kendilerini eski alışkanlıklarına kaptırmışlardır.*

¹⁰ ERİM, a.g.m.

¹¹ ERİM, “Partiler ve liderleri”, Ulus, 26 Şubat 1951, S.10658.

¹² N. NADİ, “Parti kuvveti”, Ulus, 10 Temmuz 1951, S.9676.

¹³ ERİM, “Demokrasi ve partiler”, Ulus, 10 Temmuz 1951, S.10790.

Demokrasiye Eleştirel Yaklaşımlar

“Tecrübe olunan diğer bütün usuller gibi demokrasinin de kusurları vardır. Fakat demokrasiden daha az kusurlu ve neticede daha az mahzurlu başka bir rejim henüz bulunamamıştır.” Nihat Erim, demokratik gelişimi yedi yüz yıla dayanan Avam Kamarası’nda 23 Ekim 1950’de irad edilmiş olan bir nutuktan alıntılar vermiştir: “İktidarın millet arzusuna uyularak kullanılması, bir müstebidin veya bir oligarşinin hükümranlığında mündemiç tehlikelerin bazılarını bertaraf etmemiştir. Milletın iradesi, zalim, her türlü muhalefete tahammülsüz, ekalliyettekileri ezer ve ferdlerin haklarını tanımaz hale kolaylıkla gelebilir. Tesamüh, elde edilmesi kolay bir meziyet, hiçbir zaman olmamıştır. Tesamühsüzlük tenkidden nefret eder ve onu susturmak ister, fakat akıllı ve tesamüh sahibi olan bilir ki, hakikat, münakaşa ve muhalefet potasından geçmeden esaslı surette tespit edilemez.” “...Parlamentomuzda gösterilen konuşma hürriyeti onun şereflerinden biridir, fakat milletin iradesi ekalliyettekilerin haklarını inkar veya tahribetmek için bir mazeret sayıldığı anda bu şeref derhal kaybolacaktır¹⁴.”

CHP dönemi son başbakanı Şemsettin Günaltay rejimin demagoji batağına saplanmaması için anayasanın değiştirilmesi gerektiğini savunduğu konuşmasında “demokrasi hastalıklarını” araştıran bilim adamlarının ulaştığı sonucu aktarmıştır: “Bu rejimde partiler siyasi parti vasfını muhafaza ederlerse ve o çerçeve içinde yaşayarak gelişirlerse rejimin ve devletin birer faaliyet ve enerji fonksiyonu rolünü muhafaza ederler ve o zaman hayırlı ve lüzumlu olurlar, birbirini desteklerler. Bu arada vatandaşların kaabiliyetlerini meydana çıkarmakta yekdiğerine müsabaka ederler ve kaabiliyetler bu surette meydana çıktıkça memleket idaresi de daha üstün, daha liyakatli ellere geçer¹⁵.”

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, demokrasilerde görülen “ideal buhranı”ndan bahsetmiştir. Beğenmeyip korktukları komünizmin, kapılarını diğer görüşlere sınımsız kapayarak sanat ve teknoloji yoluyla ölümü göze alacak derecede kendilerine bağlı, milletlerarası bir kütle vücuda getirdiklerini, batıda ise bir gevşeklik olduğunu anlatmıştır. Avrupalılar; din ve milliyet duyguların dinamik vasfı kaybedilmiş olduğundan “Medeniyetimiz nereye gidiyor? – Gençlerimize hangi ülküyü aşılacağız?” soruları ile arayış içindedirler. Kızıl tehlikeye karşı insan hakları kavramını kullanmaya karar vermişlerdir. Batılılar, teknolojik üstünlüklerini doğudan esen rüzgarla tamamlayacak, bu yolla medeniyetlerinin “çürümüş taraflarını” ayıklayacaklardır. Önemli olan, hürriyet sevgisi taşıyan, “dogmalara bel bağlamıyan, başkasının kafasile düşünmiyen, ismarlama fikirlerden uzak ...ve samimi” olmaktır¹⁶.

Cemil Meriç, SSCB’nin dağılmadığı, iki kutuplu dünyada üç tip demokrasi belirlemiştir: “Liberal (Batı Demokrasisi), Marksist (Halk Demokrasisi), Millî Demokrasi (3. Dünya) Meriç’in tanımıyla; “Demokrasi bir demopedidir (halkın eğitimi). Demokrasi sisteminin, gelir dağılımı üzerindeki adaletsizliği şöyle dile getirmektedir: “Pasta küçük, açların sayısı büyük. O halde pastayı az insan yiyecek, bir kısmı dışında bırakılacak bu talânın.” Kapitalizmin yaşama şartının, sömürmek olduğunu ifade eden Meriç, Üçüncü

¹⁴ The Times, 23 Ekim 1950’den, ERİM, “Rejimin esası hakkında”, Ulus, 3 Kasım 1950, S.10544.

¹⁵ Ulus, 26 Haziran 1951, S.10775.

¹⁶ Nadir NADİ, “Hangisi daha hayırlı”, Cumhuriyet, 20 Ocak 1951, S.9506.

Dünya ülkelerinin içinde çırpındığı açmaz hakkında ise; “Geri kalan memleketler, ancak büyük endüstri ile kalkınır, ama batı buna müsaade etmez.” demiştir¹⁷.

Komünizmin yıkıldığı günümüzde, demokrasinin rakibinden kurtulduğu bir gerçektir. Ancak demokrasi, rakibi olan komünizme göre insani değerlere sahip çıktığı için güç kazandı ve dünyaya yayıldı. Demokrasinin Türkiye’ye gelişinde de Rusya tehlikesi önemli derecede etken olmuştur. Düşmanı kalmayan bir sistem ayakta durabilmek için rakibinin eksiklerinden mahrum olur. Bu durumda kendi içinde çok daha güçlü ve tutarlı olmak zorundadır. Demokrasinin bir ideal olarak dünyaya yayılması ve dünyada tutunmasının devamı için vaadettiklerini yerine getirmesi, güçlü bir evrensel mesaja sahip olması gerekmektedir. Demokrasiye olan güven sarsılmamış olmalıdır. Aslında demokrasinin evrensel bir mesaja sahip olma iddiası pek yoktur. İnsan haklarına değer verdiği ve güven kaybetmediği ölçüde ayakta kalabilecektir.

Nihat Erim, pek çok (statükocu) siyasetçi gibi tehlikeli görülen bazı “hareket ve cereyanların” yasaklanması gerektiği fikrindedir. Bu durumda “Sırf nazari bakımdan hürriyet ve demokrasi prensibi zedelenmiş olacaktır.” Erim “Varsın olsun” diyerek, “küçük fenalıkla ... büyük fenalığın” önleneyeceğini düşünmektedir. Erim, yasaklamakla tehlikeli hareketlerin önlemeyeceğinin, sadece gizleneceğinin de farkındadır¹⁸. Geçen zaman sadece hareket ve cereyanların yasaklanmadığını, somut bir hal almamış düşüncelerin de yasaklanmak istendiğini göstermektedir. Bu durumda demokrasi ve hürriyetin uğradığı zarar nazari olmakla kalmamıştır. Hürriyet ve demokrasinin varlığı ciddi bir tartışma konusudur. Erim makalesini komünizm örneği ile güçlendirmeye çalışmıştır¹⁹. Peki komünizm tehlikesinin kalmadığı dünyamızda hürriyetlerin sınırlandırılabilmesi için baskıya bahane olabilecek yeni bir düşmana mı ihtiyaç duyulmaktadır?

Tehlikeli görülen düşünceleri “maskeli” faaliyete zorlamak daha büyük tehlikelere sebebiyet verir. Ama aynı zamanda maske kullanmaya zorlamak, hareketi meşruluktan uzak tutmaya yarar. Hareket tehditten tehlikeye doğru seyir aldığında –hatta buna bile gerek yok- fikir yayılma eğilimi gösterdiğinde ağır bir şekilde bastırılır yada cezalandırılır. Böylece otoritenin özellikle hareket karşısında gösterdiği sert tavrı kamu vicdanını karşısına almamayı hedefler. Potansiyel tehlikeler yanlış icraattan, akıl-mantık almaz hatalardan kuvvet alır. Otorite iddiası, eleştiriye tahammülsüzlüğü de beraberinde getirir. Hatalardan dönerek doğruyu seçmek menfaatlere aykırı gelebilir. Hatalarla ama çıkarlarla devam edebilmek, “çatlak sesleri susturabilmekle mümkündür. Dikkat edilmelidir ki bu yol, problemi içinden çıkılamayacak derecede karmaşıklaştırmaktan başka hiçbir sonuca varamaz. Nihat Erim batı dünyasının demokrasi karşıtı komünizm tehlikesinden eğitim ve ekonomik kalkınma yoluyla korunmayı hedef seçtiğini kaydetmiştir. Nitekim aleyhteki hareketler eğitimsizlik ve ekonomik bozukluk durumunda yayılabilecek ortam

¹⁷ Cemil MERİÇ, Sosyoloji Notları ve Konferanslar, “Demokrasi Demopedidir”, 27 Ocak 1966, İstanbul 1995, s.48-55.

¹⁸ ERİM, “Halli güç bir dava”, Ulus, 29 Mayıs 1951, S.10748.

¹⁹ Soğuk Savaş döneminde demokrasi tam anlamıyla komünizmin karşıtı olarak kullanılmıştır. Söz konusu dönemde demokrasiyle alakalı kitaplarda bütün yoğunluğuyla komünizm de işlenmiştir. Mesela; Fazıl NALBANTOĞLU, Demokrasi ve Rejimler Politikası, Ankara 1950. Komünizmin yanlışları anlatılarak demokrasinin üstünlüğü ispatlanmaya çalışılmıştır. Çok partili dönemlerin başlangıcını takip eden 40 yıl boyunca demokrasinin deva olarak yaygınlaştırılabilmesinin ne kadar kolay olabileceği açıktır. Tez konusu dönemde komünizmin –devlet kademelerinde ve geniş bir tabanda- Türkiye’de bir dehşet rejim olarak görüldüğü unutulmamalıdır.

kazanacaktır²⁰. Eğitim ve ekonomide gereken seviye sağlanamadığı, -hiç değilse- bu konuda samimi çalışmalar yapılmadığı sürece baskıyı arttırmak, menfaatperestlerin reçetesi olmaya devam edecektir. Ama bu reçete kurtuluş reçetesi olmaktan tamamiyle uzaktır.

Demokrasinin üstünlüklerinden birisi, sistemde görülebilecek aksaklıkların giderilmesi ya da daha güçlü bir mesaj konusunda hürriyet sunmasıdır. Mesela demokrasiyle beslenen kapitalizmin²¹ gelir dağılımına getirdiği adaletsizlik karşılaşılan en büyük problemdir. Zengin ve fakir arasındaki uçurumun büyümesine karşı alternatif olarak sosyal demokrasi fikri geliştirilmiştir. Sosyal demokrasi, Marksizm'e dayanmaktadır. Demokrasiler, iktidara gelecek çokluğa sahip olması halinde sosyal demokrasiye veya geçerlilik kazanabilecek başka bir metoda, statükoyu değiştirme imkanı tanımaktadır. Tabii bunun sınırları, sistemdeki temel esaslarla belirlidir. Mesela İngiltere, iktidarı kazanan İşçi Partisine düzeni yapılandırma imkanı vermişti²². Çağdaş demokrasinin, antik demokrasiden en önemli farkı eşitlik prensibidir. Demokrasinin can damarı insan haklarının unsurlarından biri, eşitlik ve adalet prensibidir. Türkiye'de Amerikan, İngiliz, Fransız tipi demokrasilerin model alınması, Balkanlar ve yeni Asya tipi demokrasilerden kaçınılması gerektiği ehemmiyetle belirtilmiştir²³. Bugün sosyal demokrasinin tutunmamış olmasının en önemli sebepleri kapital çıkarperestler ve bu alternatifin Marksizm'den arındırılarak geliştirilememesidir.

Peyami Safa, “İki Arkadaş” isimli makalesinde inkılap ve demokrasiyi konuşmuşur. Demokrasinin vatandaşın kılık kıyafetine neden karıştığı sorusuna inkılap, “insanın medeni olmadan hür olabileceğine inanmadığı” cevabını vermiştir. Geri kalmış memleketlerde, bir zamanların Fransa'sında, Almanya'sında da demokrasinin olmadığını söylemiştir²⁴. Ama eşitliğin olmadığı antik Grek ve Roma'da demokrasi vardı(!) baskılara karşı hürriyet mücadelesi insanlık tarihinin her safhasında görülmüştür. Demokrasinin olduğu yerde hürriyet olmak zorundadır ama hürriyetin var olma sebeplerinden biri, demokrasi değildir. İnkılap, yukarıdaki sözüyle önemli bir gerçeği atlamaktadır. Hürriyet, insana yönetimler tarafından bahşedilmez. Temel hak ve hürriyetler insanın doğuştan kazandığı niteliklerdir.

Batı'da XVI. yy.'dan günümüze aktarılan bu düşünceye, “Doğal hukuk akımı” denmektedir. Bu akım *Galilei, Newton, Descartes, Bacon, Jean Jacques Rousseau*, vb. şahsiyetler tarafından savunulmuştur. Temel hak ve hürriyetleri kısıtlanmadan yetişen insanlar ise; gerçeği bulmada başka normların etkisinde kalmadan, özgür iradesiyle hareket ederek kendisi olabilmeyi başarır. Asayiş problemine gelince; hedef, bilinçsiz bir temel hak ve hürriyet kullanımı değildir. Başkasının hürriyetinin engellendiği yerde başlayan sınır, ahlak anlayışı, vicdani sorumluluk, bu temel hak ve hürriyetlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Doğal Hukuk Akımı, temel hak ve hürriyetlerin savunulmasıyla beraber, kutsallığın reddini de getirmiştir.

²⁰ ERİM,a.g.m.

²¹ Demokrasinin, kapitalizmin doğasında bulunduğu dair yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Kapitalizmin de demokratik değil, otoriter olduğu yargısı bir çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Levent KÖKER, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.84-7.

²² ERİM, “Tahakkümü önlemek için tahakküm”, Ulus, 26 Ocak 1951, S.10628.

²³ Falih Rıfki ATAY, “Politika”, Ulus, 29 Aralık 1950, S.10400.

²⁴ Peyami SAFA, “İki arkadaş”, Ulus, 18 Haziran 1950, S.10406.

İnkılap demokrasiye kendi yaptıklarını yıkmamasını söylemiştir. “İrticaa da, komünizme de başka herhangi bir fikir kadar saygı gösterirsin.” demiş, şöyle devam etmiştir: “...Batı medeniyeti batının tabii kültür düzenidir. Yerleşmesi ve yaşaması için benim delaletime ihtiyacı yoktur”²⁵. Batının gelişimi ile, doğunun gelişimi çok farklıdır. Batıda düşünürlerin liderliğinde fertlerin bilinçlenmesiyle meydana gelen tabandan tavana doğru baskı ile yönetim değiştirilmiştir. Bizde ise halk, aydınlara ayak uydurmamış, aydınlar da halkı tanıyamamıştır. Buna bir de geç kalmış olma telaşı eklenince, gelişmiş ülkelere yetişebilmek için halkın eğitilmesinin beklenmesi vakit kaybı olarak görülmüştür. Safa'nın sözüne binaen; kültürümüzü batı kültüründen aşağı görmeye hiç hakkımız bulunmamaktadır. Günümüz sömürü sisteminin bir parçası olarak ortaya konan ve batı normlarını esas alan “modernleşme kuramı”ndan fikir adamlarımızın etkilenmesi bir vakıdır.

Safa, “Kendisini tam bir hürriyete teslim etmiş bir inkılabın olup olmadığını hatırlamadığını” belirttiği makalesinde “Her ihtilalden bir yumruk rejimi doğar. Yeni bir değer sisteminin bekçi köpeği şiddettir. Bu bakımdan, büyük inkılaplar yaşamış memleketlerin Sovyetler Birliğindeki vahşi otorite nizamını hor görmeğe hakları olup olmadığı sorulabilir.” demektedir. Bu noktada “inkılapların hazmedildiği nisbette şiddetten müsamahaya doğru gittiğini” ama Sovyet rejiminde hiç yumuşama görünmediğini söyleyerek, Türk inkılabını ayırmaktadır. “Hiçbir işkence rejimi ebedi olmamıştır” sözünü ise, II. Abdülhamit misalini de verdikten sonra söylemiştir²⁶. İnkılap, yönetime karşı yapılmışsa, uzun süreli şiddete ihtiyaç duyulmaz ama eğer, halkı da karşısına aldıysa birkaç neslin değişmesi beklenir.

Demokrasilerde fikirlerin mahiyeti değil, arkasındaki çoğunluk kıymet taşır²⁷. Bunun dezavantajlarından memleketin korunması için, kamuoyuna tam anlamıyla gerçeklerin sunulması, politikanın hile ile eşdeğer halinden kurtarılması gerekmektedir. Safa 27 Haziran makalesinde “Söz ve oy cahil çoğunlukta mı, kültürlü ve anlayışlı bir azınlıkta mı olmalı?” diyerek, “eski (bir) problemi”²⁸ ortaya koymuştur. Kültür ve anlayış göreceli olduğuna göre burada halk mı yoksa cahil halk yerine düşünüp onlar adına karar verenler mi ölçü alınacaktır? Aslında halk için her iki durumda da pek bir farkın olmayacağını tarih göstermiştir. İnsanlar kendi muammalarını, hayatlarının anlamını çözmedikçe, ortak bir fikir meydana gelmeyecektir. Önemli olan, insanların sömürülmemesi ve onlara değer verilmesi ve adaletin sağlanmasıdır. Safa herhangi birinin demokrasi ile ilgili şüphesini sezdirmesi durumunda “ne halk düşmanlığının, ne alçaklığının kalacağını” ifade ederek, “...bir hakikat araştıracısından maymun taklitçiliği bekleriz” demiştir. “Bir gün, üç büyük devletin demokrasiye verdikleri manayı değiştirmeleri durumunda” ne yapacağımız belirsizdir. Safa, amacının “ne zaman ithal malı hazırlap fikirleri yoklamadan yutanların memleketi olmaktan kurtulacağımızı sormak” olduğunu belirterek, “demokrasiye paha biçmek ayrı bir mesele” demiştir²⁹. Tanzimat’la beraber başlayan “hazırlap” takıntısı ile memleketimizi bıraktığımız rüzgarın akışının değişeceğine dair bir işaret görülmemektedir.

²⁵ SAFA, a.g.m.

²⁶ SAFA, “Hür dünyanın ümidi”, Ulus, 13 Eylül 1950, S.10493.

²⁷ ERİM, “Halli güç bir dava”, Ulus, 29 Mayıs 1951, S.10748.

²⁸ SAFA, “Hazıra konmak”, Ulus, 27 Haziran 1950, S.10415.

²⁹ SAFA, a.g.m.

Kendimize has ilmi ve fikri kalkınma modelimiz olmamıştır. Bugün hala demokrasiyi tartışma mevzuu yapmak, totaliter damgası alınmasına sebep olabilmektedir. Demokrasi bir idol değildir. Batılı ilim adamları demokrasiyi sorgulayarak, geliştirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken totaliter rejim taraftarı da olmamaktadırlar. Gelecekte Batı daha mükemmel bir sistem geliştirirse bu sefer onu da ithal edecek miyiz? Hantallaşan sistem böyle bir dönüşüme izin verir mi? Kendi kendimize hiçbir şey başaramayacak mıyız? Uygulamadığımız demokrasiyi nasıl geliştirebiliriz? Kendi kendimize bir şey başaramayacak mıyız? Bizdeki aydın aceleciliği sadece adaptasyonda mı mahir olacaktır? Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın önündeki duvar neden aşılamamaktadır?

Türkiye’de değişim, batı toplumlarındaki gibi tabanın, tavana baskısı ile hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Türkiye’de değişimin aydınlar ve yöneticiler eliyle yapılması, halkın etkin olamamasının bir sebebi, aydınların halktan daha önce davranmalarıdır. Elit, aceleci olup, halka dayanmadığı için, toplumla örtüşebilecek çözüm önerileri getirmediği için dayatmacı olmuştur. Bu değerlendirme aynı zamanda 1946-1950 demokratik atılımının isyansız, kavgasız bir şekilde nasıl gerçekleştiğini biraz olsun açıklamaktadır. Halkın içindeki huzursuzluğun geri dönülmesi zor olaylara sebep olabileceği endişesiyle hareket, baştan gelmiştir. Hak ve hürriyetleri ön planda tutacak bir yapılanmaya bugün için büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Huzursuzlukların, haksızlıkların, yolsuzlukların temelden çözümü için köklü bir yenilenme elzemken, bütün bunların üzerine her gün biraz daha toprak atmak bizi bir yanardağ ülkesinde yaşamaya mahkum eder. Yanardağ patlama noktasına geldiğinde önlem almak için çok geç kalmış oluruz ve tamamen batırız. Telafi etme şansı hataları kabullenmekle başlar. Doğu toplumlarının itaatkar, ne verilirse razı, rutin insanlar oldukları yaygın bir iddiadır. Ama bu toplumların tuzaklarla, örümcek ağlarıyla örülmüş dünyalarından çıkıp, kendileri olabilmeleri kasıtlı bir şekilde engellenmemiş midir?

Değişim sancısının geniş bir kütle tarafından layıkıyla dışa vurulmaması, değişimin kıymetinin yeterince idrak edilmemesine sebep olur. Türkiye’de demokrasi halkın kazanımı değil, yöneticilerin halka lütfudur(!) Demokrasinin uygulamada halen değer kazanabilmiş olamamasının bir sebebi de halk açısından kolay elde edilmesi gösterilebilir. Halk bunun için çok uzun yıllar beklemiştir. Türkiye insanı sabrının ve itaatının karşılığını alamamıştır. Gereğinden fazla sıkı kontrollü demokrasi, gerçek anlamda bir demokrasi olabilir mi? Zaman zaman totaliter rejim sınırlarına dayanan kontrollü demokrasilerde, memleketi idare eden tek zihniyet karşısında bir görüşün hazmedilebildiği pek görülemez. İşte bu yüzden hükümetler değişir ama iktidar değişmez. Aynı parti, iktidarda başka, muhalefette başkadır.

Tek başına iktidar olabilecek çokluğa sahip olamama durumu demokrasinin açmazlarından biri olarak gösterilir. Bunu önlemek için yapılabilecek iki türlü seçimlerin ikincisinde yüzde 51 iktidara taşır, yüzde 49 muhalefete düşürür. Yüzde ikilik fark bir tarafı azınlık, diğer tarafı çoğunluk yapabilir. Tek tur seçimlerde mesela yüzde yirmi oy alan bir parti, çoğunluğun temsilcisi olarak iktidara gelebilir. İki türlü seçimlerde çoğunluğu alan partinin ilk turda topladığı oylar, ne kadar desteklendiğini gösterir. Herhangi bir partinin tek başına iktidar olabilmek için yeterli çoğunluğa sahip olamaması durumunda koalisyon hükümetlerine baş vurulabilir.

CHP muhalefeti DP iktidarı altında geçirdiği tecrübelerden sonra demokrasinin çoğunluğun hakimiyeti olarak anlaşılması tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Çoğunluğun

hakimiyetinin hükümdarların otoriterliğinden “daha korkunç bir diktatörlük şeklini alacağı” anlaşılmıştır. İktidara gelen parti sadece seçmenlerini değil, bütün milleti temsil etmelidir. “Anayasa, sırf çoğunluğun yumruğuna dayanılarak kanunlar yapılmasına müsaade etmez³⁰.” Kuşatıcı, eşitlikçi bir anayasanın -fiiliyatta- üstünlüğünün kabul edilmesi ile problemlerin önüne geçilebilir. CHP’nin DP’ye miras bıraktığı anayasanın bu kapsamda olmadığı açığa çıkmıştır.

Muhalefet kanun anlayışını şöyle kaydetmiştir: “Zamanımızda kanun, bir şahsın, bir zümrenin, bir çokluğun –hem de büyük bir çokluğun- arzusu olmak vasfına bazı ana prensiplere uygun olmak vasfını da eklememişse, hukuka aykırıdır. Ona itaat edilir. Çünkü hukuka aykırıdır diye itaatsizlik, daha ağır bir kötülük anarşi yaratır³¹.” Zamanımızda ise “sivil itaatsizlik³²” adıyla temel haklara aykırı kanunlara uymama diye bir hak ileri sürülmekte ve gitgide ağırlık kazanmaktadır. Bu direnme temel insan hakları noktasındandır ve anarşiye, fiilî bir zorbalığa sapmaz. Bunun için de demokrasi anlayışı içersinde meşru olarak kabul görmektedir.

Peyami Safa, koalisyonları “demokrasinin kanseri” olarak nitelendirmiştir. Partilerin birbirine düşmeleri, koalisyonu çıkamaz sürükleyerek, rejimde buhrana sokar. Safa “yarı monarşiden başka bir şey olmıyan İngiliz ve yarı diktatörlükten başka bir şey olmıyan Amerikan demokrasilerinde böyle buhranların görülmediğini” söylemiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: “Çünkü birincisinde krallık müessesesinin bazı hakları, ikincisinde cumhurbaşkanının geniş yetkileri ve yeni bir seçime kadar onun tayin ettiği hükümetin iktidarda kalması istikrar âmilleriştir.” Safa koalisyona karşı gerekirse seçimlerin birkaç defa yenilenmesini gerekli görmüştür³³.

Halk Partisi görünüm itibariyle demokrasiyi hazırlamış ama kanun ve anlayış bakımından alt yapıyı oluşturmamıştır. Nihat Erim, devam edilmesi halinde fayda yerine zarar getirecek tek parti rejimi yasalarına, inkılapların yerleştirilmesinde ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. “Serbest münakaşa hayatına geçilmezse, akıbetin karanlık olacağı³⁴” bildirmiştir. Böylece bir taraftan vaktiyle muhalefete gösterdikleri muameleyle karşılaşma endişesini izhar etmiş, bir taraftan da tehditvari konuşmuştur. İnkılapların yerleştirilmesi ihtiyacı şeklinde belirtilen gerekçe, 1946- 1950 döneminde antidemokratik kanunların kaldırılması yönünde bir icraatta bulunulmamasını açıklayamamaktadır. Demokrasi inkılabı, antidemokratik bir zeminle nasıl getirilebilir? Getirilmişse ki, öyle söyleniyor, bu ne derece ve nereye kadar demokrasidir? Yoksa bizim için uygun görülen demokrasi aslında bu mudur? Yani olmakla olmamak arasında belirsiz bir çizgi mi, dokunulmak istendiğinde kayıveren cıva gibi bir şey midir?

Safa, Demokrat Parti için “bir ümit fabrikasıdır” diyor ve ekliyor: “Hürriyet yerine ümit, refah yerine ümit, dış güvenlik yerine ümit imal eder. Ham maddesi yalnız hayaldir... Ümit politikası bir partiye yalnız bir kerecik seçim kazandırır ve iktidarının ilk aylarında ona biraz rahatlık verir; fakat piyasaya sürülen her yeni ümidin eskilerini hatırlatması, en

³⁰ YALÇIN, “Müsavatsız demokrasi”, Yeni Ulus, 25 Aralık 1953, S.10.

³¹ ERİM, “Kanunî cinayet”, Yeni Ulus, 30 Aralık 1953, S.15.

³² Geniş bilgi için bkz. H. ARENDT, R. DWORKİN, M.L. KING, J. RAWİS, J. HABERMAS, H. SANER, J. GALTUNG, H.D. Thoreau, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, Almanca’dan çev., Yakup Coşar, İstanbul 1997 ve Henry David THOREU, Sivil İtaatsizlik, Çev. Hakan Arslan, Şehir Yayınları, İstanbul 1991.

³³ SAFA, “Demokrasinin kanseri”, Ulus, 20 Eylül 1951, S.10860.

³⁴ Nihad ERİM, “Bir oluşun hikayesi”, Ulus, 25 Mayıs 50.

*saf halk kitlelerinde bile inanma kabiliyetini düşüre düşüre nihayet sıfıra indirir. Böyle bir partinin en yaman hasmı zamandır*³⁵.” Ümit politikasının sadece bir kez kazandırmadığı görülmüştür. Fazla alternatifin sunulmadığı Türk halkı, icraatı olması gerekenle kıyaslamaktan çok, eskisiyle kıyaslayacak ve tercihini Demokrat Parti’den yana kullanacaktır. Halbuki değişim, yeni bir parti ismi kadar, zamanın ilerlemesi ile sağlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, geçmişinin istediği bedeli seçimi kaybetmekle ödemiştir. Safa’nın tespitinin öznesini değiştirip, bütün partiler için genelleştirebiliriz, hatta “Demokrasi bir ümit fabrikasıdır” diyebiliriz. Değişmezlik girdabına rağmen vatandaşlık bilinci, oy kullanmayı emretmektedir. Ama bu durumda siyasilğin de iyi niyetten başka, feragat, fedakarlık gerektirdiği unutulmamalıdır. Fabrikanın artık ümit de üretemez olması halinde, sıkıntılar, insanların tahammül sınırını aştığında nasıl yeni bir “hava deliği” bulunacaktır? Bunun demokrasiden, hürriyetten başka bir yolla hava deliği sağlanamayacağına göre, hürriyetten geri adım atılamaz.

Nadir Nadi, CHP’nin seçimi kaybetmesinden dolayı DP’ye benzeyebileceğine dair endişelerini dile getirmiştir. “*Dün faşizm, bugün sosyalizm, yarın bilmem ne izm moda oldu diye bütün partiler habire renk değiştirmeye kalkarlarsa, bir memlekette, fikir hürriyetine dayalı bir halk idaresi nasıl kurulur?*”³⁶ demiş, partilerin birbirine benzememesi gerektiğini izhar etmiştir. Demokrasi çok renklilik ve çok sesliliklidir. Ancak demokrasilerde de her düşünceye parti kurma izni verilmez. Bu koruma sistemi bazı ülkelerde normal düzeyde tutulur, bazı ülkelerde de abartılır. Demokrasi; farklı alternatiflere meşru zeminde hayat hakkı tanıma, farklı düşüncelerin hareket sahasını belirleme ve farklı fikirleri kontrol altında tutabilme, ölçülü bir tartışma ortamı ile kişileri eğitme, fikirlerini geliştirme ve bu şekilde asayışı sağlamayı hedefler. Meşru kabul edilmeyen düşünceler ise kontrolden çıkıp, toplumu terörizm batağına sürükleyebilir. Demokrasinin bir amacı da tehlike potansiyeli taşıyabilecek fikirleri meşru zemine çekmek, bu şekilde onları kontrol altında tutarak zararlı yönlerini törpülemek, faydalı yöntemler üretmelerini sağlamaktır.

Devlet teşkilatının, kendi eliyle kendi kuyusunu kazmasına engelleyici tedbirler alması tabidir. Aşırı septik davranmak ise; insan hak ve hürriyetlerini baltalayabilir. Bu da insanlara hizmet etme, onların huzur ve mutluluğunu sağlama, maddi ve manevi varlıklarını geliştirme şeklinde sıralanan devletin temel görevlerini ihmal etmesine sebep olur. Devlete karşı tehlikeleri önleme ve insana yönelik görevlerini yerine getirme arasında denge kurulmalıdır. Hak ve hürriyetler genellikle güçlü konumdakiler tarafından değil, mağdur durumdakiler tarafından savunulur. Pratikte böyle bir ayrımın olmadığı gün, dünyada sorunlar aşılabilir. J.J. Rousseau’nun ortaya koyduğu Sosyal Sözleşme varsayımında da ilkel topluluklardaki güçlüler, artık kendilerine de zarar verebilecek, garantisi olmayan bu gücü alabildiğine kullanmaktan vazgeçerek, birtakım kuralları kabullenmişler, toplum halinde yaşamaya geçmişlerdir. Medeniyet her şeyden önce toplum halinde, yani gücünün güçsüzü ezmediği bir ortamda yaşamayı gerektirir.

³⁵ SAFA, “Ümit fabrikası”, Ulus, 21 Eylül 1950, S.10501.

³⁶ Nadir NADİ, “Ölçü”, Cumhuriyet, 3 Haziran 1950, S.9274.

Demokrasi İçin İleri Sürülen Şartlar

Demokrasiye geçilebilmesi için bazı şartlar öne sürülmüştür. Bunlar; ekonomik düzey, demokrasi bilinci ve toplumun eğitimidir. Hürriyet, maddi serbestliği de kapsar. Ancak ekonomide serbest piyasa, sermayesi olmayan halk tarafından uygulanamaz. İkinci olarak; demokrasi bilinci önemlidir. Halk kullandığı oyun kıymetini bilmeli, sorumluluğunu taşımalıdır. Kendi yönetimiyle ilgili konularda halk, kamuoyu oluşturarak, sesini duyurmalı ve etkin olabilmelidir. Ama bu bilinç, sağduyu sahibi yönetimlerde açığa çıkar. Kişi, korkmadan doğru bildiğini söyleyerek, yeri gelince mesela siyasileri uyaramalı, vekil de vatandaşa velinimeti gözüyle bakabilmelidir. Ki tarihimizin demokrasisiz geçen dönemine ait bazı anekdotlar, yönetenle yönetilen arasında ideal ilişkinin nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır.

Eğitim şartına gelince; toplum mimarları tabir edilen birtakım şahıslar, demokrasiye geçilebilmesi için, halkın demokrasiyi yaşayacak olgunluğa getirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Milletın oy sorumluluğu taşımaması ya da içinden çıkmamalarını sağlamak üzere çizilen çemberi zorlamaları endişesi, ileri sürülen bu şartın istismarına yol açabilmiştir. Halka güvenmeme ya da halkın, değişim bakımından toplum mimarlarını tatmin edememesi demokrasiye geçişin geciktirilmesinin nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasiye geçilmesi istenen ama rejimin sindirilmesi için beklemele geçen yıllara egemen anlayış, halkın yeterli eğitime sahip olmadığını ileri sürmüştür. Halka güvenememe durumu tek parti dönemi siyasilerini, memleketin gelişmesi için jakoben müdahalelerde bulunmaya sevk etmiştir³⁷.

Türkiye’de demokrasiye adım, halkın yüzde “70–80 i hâlâ ilk öğretim nimetinden mahrum”ken atılmıştır³⁸. Eğitimsizlik, demokrasiye engel olarak düşünülmüş ama demokrasiye yüzde 20-30 oranında insanla geçilmemiştir. Demokrasi şartını ileri sürenlere şöyle itiraz edilmiştir: “Demokrasiye başlama zamanı diye bir mesele olamaz. Bazıları ‘efendim yüzde sekseni okur yazar olmıyan bir memlekette demokrasi yürür mü?’ diyorlar. Tereddütsüz ‘yürür!’ cevabı verilebilir. Hangi memleket demokratik idare kurmak için okur yazar sayısının çoğalmasını beklemiştir? Almanya’da okur yazar sayısı İngiltere ve Amerika’dan pek mi geri idi ki, Hitler diktatörlük kurabilmiştir?” CHP siyasi yazarı, meseleyi şu yönüyle ele almanın lüzumuna işaret etmiştir: “Hangi diktatörlük idaresi bir memleketi uzun müddet ayakta tutabilmiştir³⁹?”

Önemli olan okur yazar olmaktan ziyade anlayış ve ahlakıdır. Olgun ve dengeli kişiliklerle örülü sağlıklı bir toplum, temelde bu erdemlere sahip olunmasını gerektirir. Salt fiziki yapılanma yada okur yazar oranı yüksekliği gelişmişlik göstergesi sayılamaz. Pek çok okumuş insan, fikri yücelikten mahrum olabilir. Okur yazar olmak ise sayılan erdemlere ulaştırabilecek vasıtalardan sadece biridir, biricik şartı değil. 1951’den Kemal

³⁷Halkın kendi kendini yönetebilmesi için gerekli görülen eğitim seviyesi, emperyalistlerin küçümsedikleri, kendi normlarına göre geri kalmış ve eğitilmemiş insanların ülkelerini, medeniyet götürme maskesi ile sömürmelerini de hatırlatmaktadır. Bu durumda, çok da uzak olmayan bir dünya düzeninin “gelişmemiş” ülkelerde görülmüş iki versiyonu ile karşılaşmaktayız. Hürriyet şuuru ile bağımsızlığını kazanabilmiş bir millet aynı zamanda kendi kendini yönetebilme olgunluğuna sahiptir. Yalnız hedef, halkın kendi bildiği gibi yönetiminde söz sahibi olması değil, “çağdaş uygarlık seviyesine” ulaştırılması ve bu yolda eğitilmesidir.

³⁸ ERİM, “İrtıcaı körükliyenler”, Ulus, 5 Aralık 1952, S.11291.

³⁹ Nihat ERİM, “Başka yol yoktur”, Ulus, 27 Aralık 1950.

Aşkar'ın seslendiği gibi, gerekli “*ahlak seviyesi iptidai milletlerde görülemeyeceği gibi, derinliğine bir medeniyet enginliğinden mahrum ve yalnız teknik sahada ilerlemiş milletlerde de görülemez*”⁴⁰.” Medeniyet başka, teknik ilerleme başkadır. Her ikisi de bir diğeri olmaksızın yarımır ama insani erdemler olan medeniyetten uzak güçlerin elinde olabilecek teknik üstünlük bir tehlike potansiyeli taşır.

Cumhuriyet Halk Partisi içinde demokrasiye geçilmesini istemeyen aşırıları bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları vaktin henüz gelmediğini savunanlar, ağaların etkisindeki “*köylü*”nün özgürce oy kullanamayacağını, “*halkın siyasi terbiyesinin henüz istenilen seviyeye gelmediğini*” ileri sürmüşlerdir. Halbuki halk, hiçbir zaman istenilen seviyeye gelmeyecektir. Çünkü istenilen seviye, görecelidir, şahsi düşünce ürünüdür. İnsan, bilgisayar gibi programlanamaz. Hiç kimse, kimseden kendisi gibi düşünmesini bekleyemez. Ama herkes birbirinden saygı ve anlayış bekler. İşte demokrasi budur. “*Maarifsiz hürriyetin bir işe yarayacağı, hürriyetin değerini bilen için nimet, layık olmanın için de afet olacağı*” belirtilmiştir⁴¹. Hürriyetin dayanağı eğitim değil, insan olarak dünyaya gelmektir. İnsan olma hakkı eğitimle seçkinler tarafından bahşedilemez. Dünyaya gelmek, bu hakkı verir. Demokrasi için eğitim şartında ısrar edilmesi durumunda dahi yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme gibi tabii hürriyetlere dokunulmamalıdır.

Demokrasi bugünden çok yarınlara yönelik bir umut yüküdür. Demokrasi; halkın ters giden işlerden bunalıp, asayişî ya da statükoyu bozmasını, ayaklanmasını engelleyen bir “*emniyet sübabıdır*”. Demokrasi; vatandaşın faturayı başkalarına çıkarıp, kendisini yönetimden izole etmesini değil, yönetimde payı olan oy kartını iyi kullanmasını gerektirir. “*Demokratik rejimlerde ...vatandaş mevcut hükümetten ...memnun değilse seçim zamanı vereceği aleyhte oyla intikamını alır*” Bunun için normal şartlar altında beş yıl beklemesi gerekir. Zaten idarecilere beş yıllık müddet verilmeden de kendilerinin başarı derecesi ölçülemez. Muhtemel acemiliklerle ülkenin zaman ve güç kaybetmesini engellemenin yolu ise; bürokrasinin partizanlıktan arındırılmasıdır. Hayati önem taşıyan sahalarda siyasiler tarafından hazırlanan kısa ömürlü planların değil, ilim ve fikir adamları tarafından hazırlanmış köklü devlet projelerinin uygulanması bu bağlamda kayıpları önleyebilir. Tabii burada devlet varlığının kaynağı olan millete değer verilmelidir.

Zihni Betil yaptığı bir konuşmada iktidar değişimleriyle devlet yönetiminin kayba uğratılmaması gereği üzerinde durmuştur: “*Demokraside idare cihazının iktidar değişikliklerinden hiçbir surete müteessir olmaksızın sabit ve müstakar bir şekilde işlemesi devlet varlığının ve bakasının en esaslı şartlarındanıdır. Bu da ancak yeter hukuki teminata sahip tarafsız bir memur sınıfının mevcudiyetiyle mümkündür*”⁴².” İktidarın değişmesiyle devletin temel fonksiyonlarına zarar verilmemelidir, tamam ama ölçü de kaçırılmamalıdır. Memnun kalmadığı için iktidarı değiştiren halk, “oy kullanmam baştaki partinin adını değiştirmekten başka işe yaramıyor” yakınmalarına duçar kılınmamalıdır. Kullanılan oy, kıymetli olmalı ve önemli ve gerekli gelişmelere vesile olabilmelidir. Siyaset ve bürokrasi hantallıktan kurtarılmalı ve engelleyici değil, destekleyici olmalıdır.

⁴⁰ Kemal AŞKAR, “Demokrasi ahlakı şeref ve namusa saygı ahlakıdır”, Ulus, 6 Şubat 1951, s.10639.

⁴¹ Agah Sırrı LEVENT, “İki önemli merhale”, Cumhuriyet, 16 Ağustos 1950, S.10465.

⁴² Ulus, 28 Ağustos 1950, S.10477.

Mümtaz Faik Fenik, başa geçen partinin “*adaleti kendi isteğine göre tefsir etmesi*”nin, demokratik idarelerde usul olup olmadığını sorusunu⁴³ yöneltmiştir. Bu tehlike bütün yönetimler için geçerlidir. Tehlikenin önlenmesi için hukukun; siyasetin, güçlü sermayelerin ya da başka dinamiklerin kontrolü altında olmayıp, bağımsız olması, keyfilikten uzak tutulması gerekmektedir. İktidar değiştikçe projelerin değişmesi; mesela eğitim sisteminin, adalet sisteminin sil baştan yenilenmesi geçen beş yılın hazırlıklarını da yok eder. Devleti ayakta tutan müesseselerin, günlük politika meseleleri ile yıpratılması yıkıcı olabilir.

“*Denilir ki demokrasi, demokrasi taassubu yaratılmadığı, demokrasi imtiyazlılarının aristokrasi kalıbına dökülmediği, hürriyetler ya resmi kumandaya esir, yahut anarşi olmadığı müddetçe iyidir*”⁴⁴. En az hatası olan rejim olarak görüldüğü için demokrasiye geçildiği ifade edilmiştir. Demokrasi, eleştirilerek, fikir geliştirilerek güçlendirilmelidir. Demokrasilerde gelişme imkanı bulan şahsi sermayenin sağladığı imtiyaz hak-adalet-eşitlik çerçevesi dışına çıkmamalıdır. Hürriyetlere, resmi vasıfla değil, insani haklar zaviyesinden bakılmalıdır. Kimse kimsenin görüşlerini kabul etmek zorunda değildir. Fikirler zorla kabul ettirilemez. Hürriyetlerin resmi olmaz. Hürriyette insan faktörü var, devlet faktörü yoktur.

Demokrasi; doğuda batı modelinden çok farklı uygulanmaktadır. Batıda birtakım açmazlarına rağmen; kişi hak ve hürriyetlerini kullanma, geliştirme vasıtası olarak erdem kazanabilen demokrasinin doğuda uygulanışı çok farklıdır. Memleketimizde demokrasinin en fazla hissedildiği zamanlar, seçim dönemleridir. Demokrasinin gereklerinden biri olan kamuoyu oluşturarak, yönetimde etkili olma halkın elinde değil, “seçkinler”in uhdesindedir. Etkin güçler, fikirlerine meşruiyet kazandırabilmek için kamuoyu adına rahatça konuşabilmektedir. Maalesef kamuoyu bu oyunu boşa çıkaracak kadar güçlü kılınmamıştır. Halk kitle iletişim araçlarının hakimleri tarafından fazla dikkate alınmamakta, bütünüyle değerlendirilmemektedir.

Cumhuriyet’in ilanı ile devlet başkanlığı saray ehlinde, soylu ailenin elinden alınmıştır. Demokrasi ile beraber de “*milli kahraman cumhurbaşkanları devri*” kapanmış, “*alalade fani...cumhurbaşkanları devri*”⁴⁵ açılmıştır. Yeni milli kahramanları tarih sahnesine çıkartacak bir milli felaket daha yaşanmadığına göre bu değişim mukadderdir⁴⁶. İnönü hayattayken bu sürecin başlatılması iktidarın el değiştirme ihtimalinin kimileri tarafından düşük olarak görünmesini sağlıyordu. İktidarın kaybedilmesi durumunda ise; İnönü’nün varlığı, iplerin tamamen Cumhuriyet Halk Partisi’nin elinden çıkmasını önleyebilirdi. Demokratik devletlerde hükümet; “*Bir milletin başına göklerden inmiş bir nimet helvası yahut semavi bir afet değildir*”⁴⁷. Kontrol demokrasilerde milletin eline geçmiştir. Yönetimle alakalı olarak başına gelen iyi veya kötü her işte artık payı bulunmaktadır. Bu da oyunu bilinçli kullanmasını gerektirir. Demokrasi; hatalı yönetimlerin faturasını halka çeviren, böyle bir beklenti sistemidir.

Demokrasilerde iktidarın değişmesiyle kadroların da değişmesi “*memleket hizmetlerinin bir zümre lehinde paylaşılması*”dır. Paylaşım ancak bir sonraki iktidar

⁴³ Mümtaz Faik FENİK, “Velveleye lüzum yok!”, Zafer, 12 Haziran 1950.

⁴⁴ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Yerleşmesi lazım olan”, Ulus, 14 Haziran 1950, S.10402.

⁴⁵ YALÇIN, “Yeni bir devir açılıyor”, Ulus, 17 Mayıs 1950, S.10374.

⁴⁶ YALÇIN, a.g.m.

⁴⁷ YALÇIN, a.g.m.

değişimine kadar gider. Memleket istikrarsızlık ve “birinin yaptığını ötekinin bozması” durumuna duçar olur. Bu şekilde “demokrasinin soysuzlaşması” ile milli birliğe hanel gelir⁴⁸. Demokrasinin umulanları vermediği görüldüğünde böyle gidilirse geleceğin pek parlak olmadığı inancının yeşermeye başladığını şu cümlelerle görmekteyiz: “Gençlerimize ‘demokrasiye inanınız’ diyemiyecek hale gelirse, bunun yerine ne diyeceğiz? Ağzına demokrasi kelimesini al, herhangi bir partiyi gözüne kestirirsen ona yazıl, ve arkasını daya. Karşındakilere başla saldırmağa. Siyaset hayatında ahlak ve fazilet boş bir masaldır, ona aldırış etme... Sen yalnız girmiş olduğun partinin menfaatini düşün. Söyle, uydur söyle, muttasıl çamur saç ve kirletmeğe bak. Vatan, hürriyet, adalet ve demokrasi kelimelerini ağzından eksik etme ama yalnız kendi menfaatinden başka bir şeye kulak verme, mi diyeceğiz⁴⁹?” Günümüzde gençlere “Demokrasiye inanınız” denemeyecek hale gelmiştir. Hele politika çok farklı şeyler çağırıştırabilmektedir. Parti fırsatçıları ise; nüfusa oranla fazla değildir. Toplumun elite rağmen siyasi bir kirlenmeden uzak kalmış olması ümit vericidir.

Problem halkta değil, elitedir. Tahsil görenler, kendi doğrularını evrensel doğru olarak görme saplantısından kurtulamamaktadır. Demokrasi, elit saltanatından, oligarşi saltanatından, “parti saltanatı⁵⁰”ndan soyutlanmalıdır. Demokrasinin iki temel kıstasını bir kez daha vurgulamakta yarar bulunmaktadır: İnsan hakları ve halk iradesinin yöneticiler tarafından dikkate alınması. Demokrasinin üstünlüğü, pratikteki aksaklıklarına rağmen insan faktörüne kuşatıcı bir yaklaşımla değer vermesinden kaynaklanmaktadır. Pratikteki aksaklıklar da maalesef yine insan faktörünün zaafı sebebiyledir. Problem, halkın eğitimsizliği değil, “elit” azınlığın tahakküm saplantısıdır. Demokrasi, azınlığın tahakkümünden, çıkarlara hizmet eden bir araç olarak ele alınmaktan kurtarılmalıdır. Bu da azınlığın gerçek anlamda kendini eğitmesi ile mümkün olabilir. Bu da mutluluğu ekonomik güce endekslemeyip, hayatın idealini, anlamını bulmaktan geçer. Halkın dediği gibi; “anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna azdır.”

Demokrasinin temel kıstasları demokrasinin insanları bağlayan can damarlarıdır. Bizde daha çok bu damarlarla ilgilenmekteyiz ancak demokrasi, kökleri bakımından ciddi irdellemelere ihtiyaç duymaktadır. Demokrasiyi erdemlerine rağmen açmazlardan kurtaramayan da bu anlayıştır. Ve elbette ki demokrasi dünyadaki problemler devam etmektedir. Yani demokrasi tek çare, rakipsiz bir deva olarak görülmemelidir. Ve slogan dünyasında budak sarmış dalları kazıyıp, kökene inilmek zorundadır. Özellikle “gelişmekte olan” avuntusu içindekilerin çağdaş medeniyet seviyesine yetişebilmek için daha nitelikli, daha verimli düşünmek, üretmek durumundadır.

⁴⁸ Agah Sırrı LEVENT, “Demokrasilerde iktidar değişmesi”, Ulus, 19 Temmuz 1950, S.10437.

⁴⁹ YALÇIN, “Demokrasi var!”, Ulus, 2 Şubat 1951, s.10635. Makalede vatan, hürriyet, adalet ve demokrasi kelimelerinin menfaat maskesi olarak kullanılabileceği belirtilmiş olup, bugün meşruiyet için güç kaynağı olarak ağza alınan başka kavramlar da görmekteyiz.

⁵⁰ Hamdi Ragıp ATADEMİR, Demokrasi Üzerine, Konya 1959, s.3-10’dan Bayram KAÇMAZOĞLU, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, İstanbul 1988, s.172.

B- 1950-1954 DÖNEMİ TÜRK BASINI ESAS ALINARAK DEMOKRASİNİN TARİHİ SEYRİ

Tarih bir nevi güçlülerle bunlar tarafından ezilen kütlenin mücadelesinden ibarettir. Ezilen kitle, akıl, mantık ve ahlak esaslarına dayanarak, yapılan haksızlık karşısında dünyanın yaşanmaya değer kılınması için çaba sarf eder. Bu kütleye düşünürler, ilim adamları, bazen de peygamberler liderlik eder. Ortaçağın skolastik düşünceyle zırhlanmış Avrupa insanı, saray ve kilisenin hükümranlılığına isyan etmiş ve günümüz demokrasisine temel olan hareketi başlatmıştır. Bu demokrasi, eskiçağ demokrasısından oldukça farklı olarak, eşitlik prensibiyle mücehhez insan haklarını temel almıştır.

Orijinal fikri gelişmeler, ihtiyaçlarla doğru orantılıdır. Bu sebeple Osmanlı dünyasında Avrupa'daki gibi insan haklarıyla ilgili bir süreç yaşanmamıştır. Her konuda kendi kendine yetebilirliğin de etkisiyle kapalı Osmanlı tebaası, başlangıçta batıda gelişen düşüncelere yabancı kalmıştır. Avrupa'nın sömürgelerle beslenerek zenginleşmesi ve Osmanlı ile arasında fark açması kendi kendine yetebilen bu devleti ve kapalı toplumunu dışarıya yöneltmiştir. Demokrasiye meyil, maddi şartlardan kaynaklanmıştır. Demokratikleşme, diğer bir deyişle batılılaşma net olarak Tanzimat'la beraber başlamış olsa da hazırlık safhası biraz daha gerilere dayanır.

Demokratik fikirlerin yayılmasına hız kazandıran Fransız İhtilali'nin temel insan haklarıyla ilgili faktörleri Osmanlı'yı etkilememiştir. Zira İslam toplumunda bu konuda problem bulunmamaktadır. Yalnız ihtilalin ivme kazandırdığı iki özellik Osmanlı'yı yakından etkilemiştir. Bunlardan eşitlik fikrinin gelişmesiyle alan kazanan milliyetçilik, Osmanlı'ya zarar vermiştir. Olumlu faktörü ise; demokratik yönetimle alakalı unsurlarının etkisidir. Bu bağlamda Meşrutiyet'le beraber halkın seçimiyle Mebusan Meclisi kurulmuş, kanun hakimiyeti düşüncesine dayanılarak hazırlanan Kanuni Esasi'dir. Batılılaşma hedefi için, iki ayrı ekol belirginleşmiştir. Bunlardan birini Ziya Gökalp, diğerini Prens Sabahattin temsil eder. Ziya Gökalp, sosyalist bir eğilimle devletçiliği, Sabahattin ise, ferdî teşebbüs ve ademi merkeziyetçilikle liberalizmi savunmuştur¹. Meşrutiyet döneminin ilk iktidar partisi olan İttihat Terakki Partisi Ziya Gökalp'in, en güçlü muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf Partisi de Prens Sabahattin'in çizgisindeydi. Alanlarında ilk olan bu partilerin ilişkileri hep çekişme suretindedir. On iki yıl içinde her iki parti de ikişer defa iktidar ve yine ikişer defa muhalefet olmuşlardır².

Demokrasi tarihimiz insan hakları konusunda yerinde sayılması, iktidar-muhalefet partilerinin çekişmelerinden ibaret görülmektedir. Siyasette demokrasinin anlamı, muhalefetin iktidara geçmesinin sağlanmasıyla sınırlı kalmıştır. Demokrasi, Tanzimat'la beraber başlayan gayretler sonucu elde edilmiştir³. Demokrasi süreci aslında Tanzimat öncesinde başlamaktadır. Ancak süreci belirgin bir şekilde resmileştiren ilk adım Tanzimat'tır.

¹ Selahattin DEMİRKAN, Gerçek Demokrasiye Nasıl Geçebiliriz?, Türkiye Basımevi, İstanbul 1956, s.5.

² Reşat Şemsettin SİRER, "Parti münasebetleri", Ulus, 30 Ocak 1951, s.10632. Sirer, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki kıyasıya mücadeleye bakarak, parti münasebetlerinde olgunluktan uzak geleneksel bir uzantı teşhis etmiştir. Sirer, Hürriyet ve İtilafçılar'ın iktidara, meşru yolla değil, bazı subayları Halaskaran Grubu gibi gizli teşkilatlar kurmaya teşvik ederek geçtiklerini iddia etmişlerdir. Sirer'in anlattığı üzere; İttihatçılar da Babıali baskınıyla iktidarı ele geçirdiler. İttihatçı sadrazam Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesi, bu baskında katledilen Harbiye Nazırı Nazım Paşaya misillemedir. Yine Sirer, İtilafçılar'ın, I. Dünya Savaşı'ndaki itilimliklerinin acısını, Kurtuluş Savaşı sırasında İttihatçılardan çıkartmak için işi, Şeyhülislam fetvası, Kuvayı İnzibatiye boyutlarına vardırıldığını ileri sürmüştür.

³ Ulus, 22 Şubat 1951, s.10655.

Demokrasi Türkiye'ye fikir ve isteğin çok öncelere dayanmasına rağmen kolay gelmemiştir. *"Hürriyetin bağımsızlıkla eş anlamda olduğu pek çok Doğu ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'de, sadece ulusların diğer uluslara karşı haklarıyla değil, ulus içinde kişilerin haklarıyla da ilgili gerçek bir demokratik hareket var idi. Fakat bu hareket yaygın entelektüel nüfuzuna rağmen, pek az bir siyasal başarıya ulaşmıştı. 1876 ve 1908'deki iki meşrutî rejim yüksek ümitlerle başlamış, hayal kırıklığı ve iflasla sonuçlanmıştı; hattâ Kemal Atatürk'ün halkçı rejimi bile, hoşgörülen muhalefet ile iki denemesinde başarısızlığa uğrayarak, devlet başkanının kişisel otokrasisi haline dökülmüştü⁴."*

Bernard Lewis, Atatürk'ün ölümünden sonrası için şu tespitleri kaydetmiştir: *"Ondan daha küçük çapta kişilerin elinde, onun otoriter ve pederşahî hükûmet tarzı, kelimenin genel olarak anlaşıldığı şekliyle diktatörlüğe daha yakın bir niteliğe düştü. Atatürk'ün hakim kişiliğinin ortadan kalkması, muzaffer Batının demokratik fikirleriyle etkilenmiş yeni bir kuşağın yükselmesi ...otoriter hükûmetin halk tarafından kabulünü zayıflattı ve rejimi, gittikçe artan bir şekilde, baskıya bağlamağa zorladı⁵."* Basın Kanunu, Seçim Kanunu, Cemiyetler Kanunu gibi kanunlarla *"Atatürk ve halefi memleketi hakiki birer diktatör gibi idare edebilmiş ve ellerindeki iktidar inhisarına karşı bütün tehditleri basturabilmişlerdir... Her ne kadar Atatürk, geçen asırda Mithat Paşa'nın, 1908'de Jön Türklerin ilerlemeye teşebbüs ettikleri demokratik reform yolunda bir adım geri gitmiş gibi görünürse de", Türkiye'de "ancak şarklı teokratik mazisiyle alakasını kati surette kestikten sonra tam manasile modern bir demokratik millet olmak yolundaki hülyasını gerçekleştirmeyi ümit edebilirdi⁶."*

Cumhuriyet Halk Partisi'nin kökü Tanzimat'a ve sonra İttihat ve Terakki Partisi'ne dayanmaktadır. CHP de İT gibi Ziya Gökalp ekolündendir. Nadir Nadi, İ.T. içinde *"ileri"* fikirlerin yanısıra *"geri"* fikirlerin de barındığını, bu ikilemin giderilemediğini, iktidarların da prensip veya program sahibi olmadıklarını ifade etmiştir. Nadi, Atatürk'ün *"geri fikirleri"* CHP'den *"koğmamakla"* beraber *"sindirdiğini"* ve uzun bir devre, *"kendi damgasını vurduğunu"* beyan etmiştir. Partide inkılaplara *"yürekten inananların ... başlangıçta bir avuç insandan fazla olmadığını"* yazmıştır⁷. *"Türkiye'de başlangıçta sistemi şef tayin etmiştir. fakat sonradan tek parti sistemi şefe ihtiyaç göstermiştir."* Nihat Erim Atatürk'ün ölümüyle duruma TBMM'nin hakim olduğunu ve aynı kurumun evindeki İnönü'yü gıyabında cumhurbaşkanı seçtiğini ifade etmiştir. İnönü'nün fiili kuvvete dayanarak iktidara geçmediğini ortaya koymuştur. *"Eğer C.H.P. tek partili sistemin artık devrini tamamladığına kaani olmasaydı, ipin ucu elindeyken bırakmazdı."* diyen Erim demokrasinin, inkılapların *"bir ileri merhalesi"* olduğunu ifade etmiştir⁸.

Nadi Atatürk'ün ölümünden sonra *"şef rejiminin", "milli rejimimizmiş gibi algılandığını"* ileri sürerek, şunları söylemiştir: *"Devletçilik, laiklik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik gibi ana prensiplerin tamamen soysuzlaştığını, vatandaşa aid hak ve hürriyetlerin ayaklar altında çiğnendiğini gözlerimizle gördük. Şefe sormadan adım atmak,*

⁴ Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Trc. Metin KIRATLI), Ankara 1993, s.302.

⁵ LEWIS, a.g.e., s.303.

⁶ J.H. HUIZINGA, "Türkiye demokrasiye kavuşmuş mudur?", Manchester Guardian & Nieuve Rotterdamse Courant (Yayın tarihleri verilmemiştir)'den Ulus, 30 Aralık 1950, s.10401.

⁷ Nadir NADİ, "C.H.P.", Cumhuriyet, 28 Haziran 1950, s.9299.

⁸ ERİM, "Şef mi, lider mi?", Ulus, 18 Mart 1951, s.10677.

onun izni olmaksızın en basit bir hareket yapmak adeta imkansızlaşmıştı. Halk Partisi tamamen prensipsiz, fikirsiz, körükörüne şefe uyan acayip bir kalabalık haline gelmişti⁹”.

CHP kalemlerinden Kemal Zeki Gençosman 1945 yılı için, *“rejimin normalleşmeğe doğru yeni bir hamle tarihidir¹⁰.”* demiştir. 1945 yılı buna göre Tanzimat’la ilk adımı atılan demokrasi sürecinin bir uzantısıdır. Yine bu ifadeden Cumhuriyet rejiminin hedefinin demokrasi olduğu ve 1945 öncesinde rejimin normal şartlarda bulunmadığı sonucu çıkarılır. Türkiye dünya tarihinde görülmemiş bir şekilde çok partili hayata geçmiştir. Halk Partililer, bunu övünme vasıtası yaparak, şu soruyu yöneltmişlerdir: *“Tarihte, esaslı bir şekilde yerleşmiş hangi otoriter tek parti, kendi nezareti altında cereyan eden serbest bir seçim neticesinde, iktidarı başka bir partiye hadisesiz olarak devretmiştir¹¹?”* Cumhuriyet kadrosu hiçbir zaman tek parti sistemini ideal olarak göstermemiştir. Bunun delilleri Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Cumhuriyet Fırkalarının kurulmasıdır. Hürriyeti yeren, diktatörlüğü öven bir büyük sözü gösterilebilir mi? Demokrasi ideali ile toplum ve inkılap gerçeği çelişince rejim, “anormal” bir durum arz etmiştir. Toplumunu bir mühendis, bir mimar edasıyla yeniden imar etmek, projelendirilmiştir.

Muhalefetteki CHP kalemiyle; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası doğudaki irtica isyanı ile beliren *“bedbaht tesadüfler”* sonunda kapatılmıştır. *“Devletin Anayasası demokratikti. Siyasi partiler kurmak yasak değildi; fakat Atatürk’e karşı muhalefet etmek bir cesaret meselesi idi.”* Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın sonuna gelince; *“muhalif partiye karşı gösterilen sevgi fazlalaştıkça, hâkim parti ile olan münasebetleri gerginleşti. İki parti arasındaki mücadele sadece siyasi olmaktan çıktı. Dini reaksiyon arttı ve Atatürk reformlarına karşı olan muhalefet, Liberal liderlerin kontrolü dışına çıktı.”* Hitler, Musolini ve Stalin’in demokrasiyi yerdikleri, diktatörlüğün meziyetlerini ilan ettikleri devirde de *“Demokrasiden sitayişle bahsetmek ve ona hasret duymak hiçbir zaman durmadı¹².”*

Cumhuriyet Halk Partisi tarihi partililer tarafından dört ana safhada toplanmıştır: *“Memleketi istiladan kurtarmak, milletimizin istikbalini garantiye almak, memleketi ortaçağ müesseselerinden ve zihniyetinden kurtarmak, demokrasiyi yerleştirmek”* bu sınıflandırmayı yapan CHP Divan üyesi Cevat Dursunoğlu, hemen sonraki sözlerinde yerleştirmek ifadesinin kesinliğinden dönmüş, Cumhuriyet Halk Partisi’nin demokratik rejimin kurulması için *“ilk hamleyi yaptığını”* belirtmiştir¹³. CHP hakkındaki eleştirilerde *“hatırası kutsallaşan Atatürk aleyhinde”* tek bir söz sarf edilmemeye özen gösterilmesine karşın, *“İsmet İnönü en kara diktatör olarak”* eleştirilere maruz kalmaktaydı. *“Eğer .. söylenenlerin onda biri doğru idiyse, Türkiye’deki son inkişafı daha da şayanı takdir bulmamız icabeder. Zira polis devleti olduğu iddia edilen bu rejim, seçim sandığının sulhçü ve demokratik yolu ile kendisinin devirilmesini mümkün kılacak şartları bizzat kendi isteğiyle hazırlamıştır¹⁴.”*

Çok partili rejime geçişi dünya konjonktüründen ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Malum olduğu üzere II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan soğuk savaş döneminde devletler, *“Rusya’nın riyasetinde otoriter rejim kutbu ve Birleşik Amerika’nın önderliğinde demokrasi dünyası olmak üzere”* iki büyük bloğa ayrılmıştır. *“Birincisinin başında yalnız*

⁹ N. NADİ, a.g.m.

¹⁰ Kemal Zeki GENÇOSMAN, “Tek parti”, Ulus, 26 Ağustos 1951, S.10836.

¹¹ Kasım Gülek, “Türkiye’de demokrasi kökleşiyor”, Ulus, 15 Ekim 1951, S.10885.

¹² Gülek, a.g.m.

¹³ Ulus, 19 Şubat 1951, s.10652.

¹⁴ J.H. HUIZİNGA, a.g.m.

¹⁵ Kasım Gülek, Ulus, 1 Ekim 1950, s.10511.

Rusya'nın bulunması bile Türkiye'nin demokrasilere katılması için kafi sebeptir¹⁵. Nitekim Rusya Mart 1945'te, 1925 saldırı antlaşmasını bozulacağını ilan etmiş, imzalanacak antlaşma ile boğazlarda ortak müdafaa tesislerinin kurulmasını ve üç doğu ilini istemiştir. Bu talepler, Japonya'nın teslim olmadığı sırada yöneltildiği için batının, Rusya ile iyi geçinmek istediği zamana denk gelmiştir. Türkiye batı tarafından yalnız bırakılmak pahasına teklifleri reddetmiştir¹⁶.

Rusya ile ilişkiler 1945'ten önce hasmane değildi. Hatta İnönü ve CHP'nin -Rusya ilişkilerinden dolayı- sola temayüllerinin bulunduğu ileri sürülmektedir¹⁷. 1945'te katıldığı Birleşmiş Milletler toplantısında kabul edilen anayasanın onaylanmak üzere TBMM'ye getirilmesiyle demokrasi süreci başlamıştır. Anayasanın meclise getirildiği 15 Ağustos 1945'te Menderes, "Türkiye Anayasayı imzalamakla, gerçek demokrasiyi uygulamayı kesinlikle taahhüt etmiştir" demiştir¹⁸. DP, 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan tarafından kurulmuştur. Erkene alınarak, 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde 465 vekillik için 273 aday gösteren DP, altmış bir sandalye almıştır. Şaibeli seçimlerine duyulan tepkiler Recep Peker Hükümeti'nce 7 Ağustos 1946'da ilan edilen sıkıyönetimle bastırılmış ve sıkıyönetim Aralık 1947'ye kadar sürmüştür¹⁹.

ABD'nin Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye'ye yapmayı planladığı askeri yardım, demokrasiye geçişte önemli, bir bakıma zorlayıcı bir etken olmuştur²⁰. Türkiye 8 Ağustos 1949'da Avrupa Konseyi'ne, 18 Şubat 1952'de Nato'ya girmiştir. Türkiye'nin Nato'ya girmek için gösterdiği çabalardan rahatsız olan SSCB bu girişimi engellemeye çalışmıştır. Türkiye baskılara karşı Nato'ya girmek istemesinin sebebinin SSCB'nin tehditleri olduğunu açıkça ifade etmiştir. SSCB, Türkiye'nin Nato üyeliği ve Stalin'in ölümünden (5 Mart 1953) sonra 30 Mayıs 1953'te yaptığı açıklamayla buldukları toprak talebinden ve Boğazlar'ın ortak savunulması görüşlerinden vazgeçtiklerini açıklamışlardır. Açıklama Türkiye'nin SSCB'ye güven duymasını sağlamamıştır²¹.

II. Dünya savaşı sonrası Rus tehlikesine karşı ABD'ye dayanma ihtiyacı ile beraber gelen demokrasiyi CHP iktidarı, yıllardır zemininin hazırlanmasını beklediğimiz büyük bir erdem olarak karşılamıştır. Halbuki bunda jakoben geleneğe sahip tek parti yöneticileri için itici güç, tabanın ihtiyaçlarından çok, dış kaynaklı fonksiyonlar olmuştur. Şöyle ki; "Hürriyet nizamını tesis etmiş olan devletler, hürriyeti hiçe sayan devletlere kolay kolay el uzatamamaktadırlar." Demokrasiye geçişin sakin ve başarıyla gerçekleştirilmesi Türkiye'ye yurt dışında "her türlü tasavvurun üstünde bir sempati sağlamıştır." Erim'e göre bunun

¹⁶ Bernard LEWIS, a.g.e., Ankara 1993, s.303-304.

¹⁷ LEWIS, a.g.e., s.303,308.

¹⁸ Yardım meselesi ABD Kongresi'nde sert tartışmalara yol açmıştır. Ohio temsilcisi Geoge H. Bender'in ifadesi buna misal olarak gösterilmiştir: "Bugünkü Türkiye'de basın hürriyetinin mevcut olmadığını kesinlikle bilirken, tutup Amerikan gazetecileri için basın hürriyetini teminat altına alacak bir kanun getirmeye kalkışması bu meclis için eşi görülmemiş bir ikiyüzlülük olur. Kendini beğenmiş Türk askeri diktatoryası kongrenin koyduğu şartlardan hiçbirini yerine getirmemek niyetinde olduğu halde, bunu bile bile, bizden para istemektedir."Congressional Record, 80th Congress, Ist Session, Part 11, Appendix, s. 1883-1884, a.g.e., s. 3386, 3394'den Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1996, s.162 .

¹⁹ Gülek, a.g.m.

²⁰ "İnönü bu sabah Ankara'da", Ulus, 26 Ekim 1951, S.10896.

²¹Fahir ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, C.I, s.521.

nedeni, batının o zamana kadar demokrasinin doğuda görünmemesi ve yakın bir devre kadar görüneceğine inanmamasıydı²².

Nihat Erim Mart 1952'ye gelindiğinde halen demokrasinin yürümeyeceği görüşünü taşıyanlara katılmadığını –kehanette bulunmanın akılsızlık olacağını söylemekle beraber- gelecekte insan haklarının teminata kavuşacağına dair işaretlerin çok olduğunu belirtmiştir. Demokrasiye geçişte dış dinamiklerin etkisini anlatmıştır. “*Dünyanın batı demokrasileri ve komünist bolşevik diktatoryası*” olarak ikiye ayrıldığından hareketle gelecekteki iki ihtimali incelemiştir. Komünizmin zaferi halinde dünyanın tasvirini şöyle yapmıştır: “*En başta en kuvvetli bir millet, sonra kuvvet sırasıyla öteki milletler bu baştaki milletin kölesi.*” Erim bu şıkkın gerçekleştiği durumda dünya üzerindeki hiçbir milletin kendisini bu düzen dışında tutamayacağını belirterek ikinci ihtimale geçmiş, demokrasinin galip olduğu dünya tablosunu şöyle çizmiştir:

“Milletlerarası münasebetlerde eşit hukuk şartları içinde her mesele, büyük küçük devlet farkı gözetilmeksizin serbestçe münakaşalardan sonra oyla halledilecektir. Hiçbir millet arzularını ötekilere, zorbalıkla, kuvvet kullanarak kabul ettirmeye kalkmayacaktır. Bugün dahi, demokrasiler cephesinde en büyük, en zengin, en kuvvetli devlet olan Amerika, düşüncelerini ancak müzakere ve inandırma yolundan umuma mal etmeğe çalışmaktadır... İnsan hakları Evrensel Beyanamesi bu tarz bir devlet düzeninin ana kaidelerini belirtmektedir. Yarın, hiçbir millet kendisini bunun zıddı, buna uymayan bir idare içinde tutamayacaktır. Dünyanın gidişi budur. Türkiye yerini çoktan seçmiştir. 1939'da İngiltere ve Fransa ile ittifak ederek, diktatoryalar cephesinin karşısına geçmiştir²³.”

Erim söz konusu makalesinin son paragrafında iç unsurlara da temas ederek şöyle söylemiştir: “*Türk Milleti son yüz elli içinde hürriyet ve demokrasi uğrunda mücadelelerinin meyvalarını tatmıştır. Bundan vazgeçmesine imkân yoktur. Kaldı ki Türkiye'de artık seçimle oynamağa kalmak çılgınlıktır. Düşünmeli ki Afrika zencilerinden mürekkep Liberya, Nijerya gibi memleketlerde bile serbest seçimler yapılmaktadır. Bu gerçeği kavrayamayacak kadar akılsız insanların Türkiye'nin kaderi üzerinde söz ve tesir sahibi olabileceğini tasavvur edemiyorum²⁴.*”

Demokrasi niyetiyle çok partili hayata geçit verilmesi Ziya Gökalp'in değil, Prens Sabahattin'in haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır²⁵. Türkiye'de 1945-1950 yılları arasında 24 siyasi parti kurulmuştur. Bunların bir kısmı devlet tarafından kanuni sınırlar içinde bulunmadığından kapatılmış, bir kısmı da yeterli halk desteği göremediğinden kendiliğinden kapanmıştır²⁶. Kurulan partiler arasında Demokrat Parti 23 partiyi geride bırakarak sivrilmiştir. Bunda DP kurucularının meclis tecrübeleri ve milletvekili olmalarından mütevellid yaptıkları daha faal muhalefet etkili olmuştur. Yine de iktidar ve medyanın geneli tarafından kabul gören partinin rakip muhalefet partilerini geride bırakması çok partili

Amerikan basını da “yardımın istibdada karşı demokrasiyi koruma amacını güttüğü, oysa Türkiye'de demokrasinin mevcut bulunmadığı”nı belirtmekteydi. Ayn.eser s. 2155 v.d.'dan KARPAT, s.162.

²² ERİM, “Pek mühim bir nokta”, Ulus, 21 Ekim 1950, s.10531.

²³ ERİM, “Geriyeye dönülebilir mi?”, Ulus, 16 Mart 1952, S.11034.

²⁴ ERİM, a.g.m.

²⁵ Selahattin DEMİRKAN, *Gerçek Demokrasiye Nasıl Geçebiliriz?*, s.5. Demirkan, DP iktidarı için de “(Devlet baba) hâlâ ben benim demekte devamdadır” demiştir. (a.g.e., s.6) Çok partili hayata geçilse de Ziya Gökalp ekolü terk edilmemiştir. Bu durumda iktidar çizgisi Osmanlı'dan beri aynı görünmektedir.

²⁶ Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Ankara 1995, s.16'dan Bayram KAÇMAZOĞLU, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul 1988, s.25.

dönemin başlangıcına dair kuşkular taşımaktadır. Muhtemelen devlet kademeleri gelenekselleşmiş korumacılık anlayışıyla güvenmediği diğer partilere güvenmemiş, DP'yi tehlikeli gördüğü partilere karşı tercih etmiştir. Halk Partisi politikası DP'yi yaman bir muhalefet olarak öne çıkarmış ama netice itibarıyla dozunu aşmış ve bu partiyi iktidara taşımıştır.

Cem Eroğul'a göre, DP'nin kurulmasına sebep olan en önemli iç neden, CHP'ye duyulan tepkilerin; halkın bıkkınlığı ve egemen sınıfların iktidar arzusu ile yaygınlaşması ve kökleşmesidir. CHP varlık vergisiyle azınlıkların düşmanlığını toplamış ve özellikle partinin savaş yıllarında halkın elindeki imkanları da kurutan yanlış iktisat politikaları izlemesiyle şikayetler artmıştır. Avrupa'yı taklit etmek, *“dini idare taraftarlarının ‘Allahsız Parti’yi ilk fırsatta devirme hazırlıkları”* içinde görülmelerine sebep olmaktadır²⁷. Ülkeyi II. Dünya Savaşı'ndan uzak tutabilmesi CHP'yi kendisine karşı büyüyen tepkilerden koruyamamıştır. Nadir Nadi, içerdeki *“memnuniyetsizlik”* üzerine şunları söylemiştir: *“Nasıl başlangıçta Atatürk inkılaplarını şımarık bir diktatörün gelişi güzel yapıverdiği işler sananlar çoğunlukta idi ise, bu sefer de demokratik iktidarı halka mütemadiyen taviz vermekten ibaret sananlar”*ı yermiştir. Halk Partisi'nin *“istikbal bakımından güvenebileceğimiz başlıca topluluk olduğu”* nitelendirmesiyle sözlerine son vermiştir²⁸.

CHP siyasetleri halkta birikmiş sıkıntıyı, enerjiyi fark etmiş, patlamanın önüne demokrasiyle çıkmışlardır. Nihat Erim, demokrasiye *“Keşke 1930'da başlanmak istendiği zaman devam edilebilseydi.”* diyerek böylece on beş yıl kazanılmış olacağını bildirmiş ve şöyle devam etmiştir: *“1945'e kadar geciktirmek hemen hiçbir şey kazandırmamıştır. 1930'daki inkılap aleyhtarlığı, maalesef 1945'de ve hatta 1950'de de tezahür etmiştir. Bu müşahade karşısında üç beş yıl sonra aynı aleyhtarlığın devam etmeyeceği söylenebilir mi?”* Erim bu fikrini, genç ve okumuş insanlar arasında da *“mürteci zihniyetliler”* olduğunu ileri sürerek desteklemiştir. *“Tek parti sisteminin felakete uğramadan bitirilmesi”*ni büyük başarı olarak göstermiştir. Çok partili sistemde başarısız olunması durumunda ise, *“onun mesuliyetinin de yeni olacağını”* söylemiştir²⁹. Burada tek parti sistemi tutucularının, siyasete yeni bir ruh kazandırarak çöküşten döndükleri iması sezilmektedir. Toplum gerçeğinin kabulü gerekliliği de demokrasiyi geciktirmeyi anlamsız kılmaktadır.

Sinan Onbulak, *“Milletin reyine dayanan ilk iktidardan beklediklerimiz”* adlı makalesinin girişinde şunları söylemiştir: *“İster meşrutiyet inkılabı, ister ondan sonraki inkılaplar olsun halk oyu daima iktidara boyun eğmek zorunda kalmıştır.”* Meşrutiyet dönemini *“diğer milletlerin meclislerinde bir tek papas yokken bizim meclisimizin hocalarla dolu olduğunu”* söyleyerek eleştirmiş ve geçiştirmiştir. Milli meclisler ile milli olmayan Osmanlı meclisini mukayese etmek çok doğru olmadığından bu kısım değerlendirmeye alınmayabilir. Onbulak, I. TBMM'nin demokratik ortamı ve yine *“hocalarla dolu”* olduğunu ise gözden kaçırmıştır. Meşrutiyet sonrası inkılaplarının, *“bizi askeri bir idare altına ve tamamiyle askeri bir devlet haline soktuğunu”*, demokrat devlet idarecileri arasında askerlerin bulunmadığını söylemiştir. Devlet vasfının, askeri olmadığını, iktisadi olduğunu belirtmiştir³⁰.

²⁷ Cem EROĞUL, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara 1990, s.46'dan Bayram KAÇMAZOĞLU, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, s.25.

²⁸ N. NADI, “CHP”, Cumhuriyet, 28 Haziran 1950.

²⁹ ERİM, “Yeni devir, yeni mesuliyet”, Ulus, 17 Haziran 1950.

³⁰ Sinan ONBULAK, “Milletin reyine dayanan ilk iktidardan beklediklerimiz”, Zafer, 25 Mayıs 50.

Militer devlet, bir ittihatçı modelidir ve yönetim, ittihatçı geleneğin tesirinde bulunmaktadır. İhtiyaçlar iktisadidir ama sunulan reçete askeri olmuştur. İttihatçılığın da gerisinde Osmanlı karşılaştığı sıkıntıların başlangıcında sorunların temelini inememiş, baskı ile sükuneti temin etmeye ve askeri çözümler üretmeye çalışmıştı. Bu durumda sükunet dirayetli devlet adamlarının –Köprülüler, Kuyucu Murat Paşa gibi- hayatlarıyla sınırlı olmuştu. Avrupa'nın tahmin edilememiş gelişmesi karşısında teşhis ve tespitin gecikmesi ilk zamanlar için daha doğal karşılanabilir. XIX. Asırdan itibaren köklü değişiklikler yapılması hedeflenmiş çağdaş görünüm sağlama çabasının ötesine geçilememiş, insan yetiştirme ve benliği kaybetmeme faktörü ihmale uğramıştır.

CHP, çok partili hayata geçmekle beraber, İnönü'nün değişmez genel başkanlığını kaldırmış, 1946 şaibeli seçimlerden sonra demokratik seçime hayat tanıyacak Seçim Kanunu'nu hazırlamış, üniversitelere idari ve bilimsel özerklik veren kanunu kabul etmiş, Basın Kanunu'na gazetelerin kapatılması yetkisini hükümetten alarak, mahkemelere vererek düzenleme getirmiştir³¹. 1945- 1950 döneminde tek partiye karşı sağ ve sol basın birleşmiştir. Buna karşı CHP iktidarı özellikle sol kesime karşı harekete geçmiş, açıkça sol olduğunu ifade eden partileri kapatmış, sol görüşlü aydınları takibe almıştır. Toprak reformu, Köy Enstitüleri gibi inkılap hareketlerini CHP hakkındaki komünistlik isnadı üzerine tasfiyeye başlamıştır. Toprak reformu yerine tarım reformunu, devletçilik politikası yerine özel teşebbüs ve yabancı sermaye, bağımsız dış politika yerine uydu dış politika, Köy Enstitüleri yerine İmam Hatip Okulları, hürriyet yerine ağırlaştırılan 141 ve 142. maddeler getirilmiştir³².

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 28 Eylül'de yaptığı basın açıklamasında; Halk Partisi zamanını şöyle değerlendirmiştir: *“Atatürk ve İsmet İnönü devirlerinde Halk Partisi'nin şerefli olduğu kadar kötü işleri de olmuştur. Evet hem de pek kötü işleri olmuştur. Fakat bunlar hüsnüniyetle yapılmıştır. Zaten hiç kötü iş yapmıyacağım diyen iş yapamaz.”* Gülek, DP'nin kurulmasına kadar geçen zamanda şeref ve sorumlulukta CHP ile ortak olduğunu sözlerine eklemiştir³³. Son Posta yazarlarından Selim Ragıp Emeç, *“CHP'nin hizmet etmemiş bir teşekkül olmadığını, çok şeyler yaptığını ama daima gecikerek ve zamanın tekamülünü”* dikkate almadığını söylemiştir. Emeç'e göre Cumhuriyet Halk Partisi, *“değişmez ve belli insanların itiraz kabul etmez arzularının”* program olarak kabul edildiği ve *“kıskanç bir merkezîyetçilik zihniyeti”* ile *“liberal ve kontrollü bir siyasi hüviyetin”* kazandırılmadığı teşkilattır³⁴.

İnönü'nün şahsiyetinde CHP'nin konumuna Son Posta Gazetesi yazarı Selim Ragıp Emeç'in yaklaşımı -yine geçmişteki hizmetlerinin inkar götürmezliği vurgusuyla beraber- ağır eleştiri yüklüdür. Yazar, iki dünya harbinden de mağlubiyetle çıkmış ülkelerin hızla kalkınmaları ile CHP yönetiminin mukayesesini yapmış, Türkiye'nin yerinde saydığını belirtmiştir. Emeç'in ifadesiyle II. Dünya Savaşı'ndan uzak kalabilmemiz İnönü'nün ustaca siyaseti sayesinde değil, birtakım hadiselerin engelleyici faktör olması sebebiyledir. Emeç İnönü'yü, demokrasiye geçildiğinde otoritesiyle ihtiyaç duyulduğu üzere tarafsızlık halini

³¹ Rıfki Salim BURÇAK, Türkiye'de Milli İradenin Zaferi, Ankara 1994, s.11'den, Bayram KAÇMAZOĞLU, a.g.e., s.26.

³² Doğan AVCIOĞLU, Türkiye'nin Düzeni: Dün – Bugün - Yarın, İstanbul 1987, s.520-521'den Bayram KAÇMAZOĞLU, a.g.e., s.27.

³³ Cumhuriyet, 29 Eylül 1950, s.9392.

³⁴ Selim Ragıp EMEÇ, “Yeni Mabut: yine İnönü”, Ulus, 4 Şubat 1951.

alması gerekirken “politikanın balıklı alanında geçmiş iktidarın temsilcisi olmakla” suçlamıştır. “Yeni iktidara bir nevi tahakküm edip yol göstermek arzusunda muvaffak olmamış bulunmanın hayal kırıklığı” içinde olan CHP cenahının İnönü’yü “tekrar bir mabud haline getirmek istemekle güya DP’den intikam almış olacaklarını” kaydetmiştir. Demokrasinin ihsan edilmediğini, yıllarca inkar edilen bu hakkın nihayet tanındığını ve tarihçenin özetini verdiğini belirtmiştir³⁵.

Ali Fuat Başgil, zehir zemberek ifadelerle CHP iktidarını eleştirmiştir. Şöyle ki: “Anayasa dediler, üstüne çul örtmediler mi? Cumhuriyet dediler, Osmanlı sultanlarına parmak ısırtacak bir saltanat sürmediler mi? Milli hakimiyet dediler, mebusları şef iradesi ve işaretile tayin etmediler mi? Demokrasi dediler, otokrasi tatbik etmediler mi? Hürriyet dediler terör yapmadılar mı? Layiklik dediler, Moskova’yı imrendirecek bir din ve maneviyat düşmanlığı takip etmediler mi? Devletçilik dediler, yaran sofrası kurmadılar mı? Mülkiyet dediler, müsadereye koyulmadılar mı? ...³⁶ Son Posta Gazetesi yazarı Selim Ragıp Emeç, 14 Mayıs “şamarı”nı “okşama jesti gibi kabullenen C.H.P.si(nin) şayanı hayret bir cüretkarlıkla, adeta, hakem rolü oynamaya başladığını” yeni yıl mesajları neşrettiğini, “milletin mukadderatı hakkında imalı hükümler verdiklerini, ellerinde tuttukları muazzam servete dayanıp, memleketin içinde ikinci bir idare kurarak yeni gayretleri pervasızca frenlemeye uğraştıklarını, ahvalde de muvaffak olduklarını” ileri sürmüştür. Önemli mevkilere adamlarını yerleştirdikleri için “huzursuzluk teranesi” tutturduklarını, dış politikanın hassasiyetinden yararlanarak, “milli birlik balonile dokunulmazlığını temin etmeye çalıştığını”, bunda da kısmen başarılı olduğu iddiasında bulunmuştur. CHP hakkında bunları söylerken DP’yi “kutsal bir teşekkül” olarak nitelendirmesi³⁷ dengesizdir.

Bu ağır eleştiriler yanında bazı radikal tek particiler, CHP yöneticilerini de –zamanı gelmediği gerekçesiyle- demokrasiye geçtikleri için suçlamışlardır. İstibdat taraftarı olmanın utancı arkasında durmayı göğüsleyemeyen bu şahıslar, zaman bahanesini kullanmışlardır. Nihat Erim, eğitimi şart koşan bu zihniyete kesin bir şekilde karşı çıkmış, Nazi Almanyası’ndaki okur yazar oranının demokratik batı devletlerinden düşük olmadığından fikrini ispatta yararlanmıştır. Hiçbir diktatörlüğün uzun ömürlü olmadığını söylemiştir³⁸. 14 Mayıs, “vatandaşların bir değişikliğe ne kadar susamış olduklarını ispat etmiştir. İnsanlar, tatmin edilmemiş ihtiyaçlarını yeni idarecilerin tatmin edeceğini zannederler” demiştir. CHP, farklı bir yol takip etmesi durumunda hataya düşmüş olacaktı ve “CHP 14 mayıstan önce ağzı ile kuş tutsa makbule geçmiyordu³⁹.”

1040’lara gelindiğinde Türkiye’nin önünde artık kaçınamayacağı bir yol belirlemiştir: Demokrasi. Ama problem bu geçişin nasıl sağlanabileceğiydi. Zira bu geçişi dünya üzerinde istila veya ihtilalsiz gerçekleştiren bir misal bulunmamaktadır⁴⁰. Türkiye’de demokrasiye ilginç ve emsali görülmemiş bir geçiş sağlanmıştır. Halk Partililer, insan tabiatı gereği “hükümlerliklerini” kaybetmek istememelerine rağmen kendi elleriyle iktidarlarının sonunu hazırlamışlardır. Bu durum, muhalefette de olsalar güçlü olma ve zaman zaman kısaca alma

³⁵ EMEÇ, “Hakikati anlamayan zihniyet”, Son Posta, 6 Eylül 1950.

³⁷ Ali Fuat BAŞGİL, “Cevaplara cevap”, Son Posta, 12 Ağustos 1950.

³⁸ EMEÇ, “Cemiyeti çürütenler”, Son Posta, 2 Ocak 1951.

³⁹ ERİM, “Başka yol yoktur”, Ulus, 27 Aralık 1950.

⁴⁰ ERİM, a.g.m.

⁴¹ ERİM, “Bir oluşun hikayesi-I” Ulus, 25 Mayıs 50.

derecesine gelen kontrol aktivitesi avantajını getirmiştir. Tek partinin, demokrasiye izin vererek, kendi muhalefetine zemin hazırlamasının sebebi üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Buna çok fazla şaşmamak gerekir. nitekim demokrasinin Türkiye’de temelini hazırlayan Tanzimat’a da devlet ricalı, kendi rızasıyla geçmiştir.

Zafer gazetesinden Mümtaz Faik Fenik, İnönü’nün tek partili dönemi devam ettirebilmek için İstiklal Mahkemelerinin kurularak milletin “*inim inim inletilmesi*” gerektiğini ama II. Dünya Savaşı sonrası “*dünya şartlarının buna asla müsaade etmeyeceği*”ni⁴¹ belirtmiştir. Demokrasi başarısının İnönü’ye değil, millete ait olduğunu söylemiştir. Demokrat Partililere göre, Cumhuriyet Halk Partisi, demokratik seçim kanununu yapmaya mecburdu. “*Çünkü millet topyekün bunu istiyordu*”⁴².” Siyasî kalemlerin, defalarca vedağışık ifadelerle temas ettikleri husus, demokrasiye geçilmesinin bir realite, bir zorunluluk olmasıydı. Halk Partililer, bunun farkına vararak tatsızlıklara, kavgalara mahal vermemek yolunu seçmişler, bu şekilde kontrolü devam ettirebileceklerini düşünmüşler ama “*beşliğini elleriyle sallayarak büyüttükleri*” Demokrat Parti onlara ihanet edince mücadele başlamıştır.

Demokrasi için CHP harekete geçmeseydi, bu değışim güç kullanılarak yapılır mıydı bilinmez ama tarihi tecrübe, Türk halkı karakterinin bunu sağlayacak niteliklere pek yakın olmadığını göstermektedir. Halk, düşman istilası tehlikesi hariç önemli değışimlerde etkin olmamıştır. Gelişimi doğal sürecine bırakmayan jakobenlik, halk karakterini tanımaya lüzum görmemektedir. Tanzimat’tan bu yana aydınlar cahil halk istemese de halk için iddiasıyla, “halkı eğitmeyi bekleyerek zaman kaybetmeden” faaliyette bulunmuşlardır. Demokrasiye darbesiz geçilemeyeceğı iddiaları⁴³ boş çıkmıştır. Gerekli atılımların hep vurgulandığı ama bir türlü sağlanamadığı günümüzde bile yaşanamayan bu siyasi olgunluk, 1945-1950’lerde nasıl sağlanmıştı?

Sadece parti kurulmasına yol açmakla, demokrasiye tam anlamıyla geçilmiş olmaz. Nihat Erim’e göre 1950 öncesinde “*rejimin istikbali bakımından Anayasa değışikliğinin her şeyden önce*” sağlanması gerekirdi. Erim, makalesinde değışikliğin gerçekleşmemesinin gerekçesini açıklamaya bir taraftan da CHP’yi bu konuda eleştirmemeye çalıştığı için, oldukça çelişkili davranmıştır. Gerekçe olarak Demokrat Parti ile mutabakatın sağlanamamasını göstermiştir. Anayasa değışikliğinin şartı mutabakat olarak görülüyorsa, demokrasinin geleceğı daha o zamandan pek parlak görünmese gerek. Erim aslında anayasa değışikliğı için DP ile anlaşılması lüzumlu olmadığını, çünkü, CHP’nin üçte iki çokluğa sahip olduğunu bildirmiştir. Yine de anlaşmak, “*akıllıca*” olacaktır. Antidemokratik kanunların kaldırılmasının, muhalefette olan Demokrat Parti’yi anlaşmaya sevk etmesi gerekmez miydi? Yoksa söylenmesi gereken bazı bilgiler es mi geçilmiştir? Erim, Demokrat Parti için Seçim Kanununun öncelik taşıdığını söylerken DP’lilerin kendilerince haklı olduklarını da belirtmiştir. Yine Erim’e göre seçim kanunu ve anayasa değışikliğı bir arada ele alınabilirdi⁴⁴.

12 Temmuz Beyannamesinin gelişmeyi olumlu yönde etkilemiş, ancak DP’nin buna razı olması, kimilerinin DP’yi samimiyetsiz olarak değerlendirmesine yol açmıştır. Özellikle MP’nin hem CHP’ye, hem de DP’ye “*rastgele hücumunun demokratik gelişmeyi geciktirdiğı*” iddiasında bulunulmuştur. 1948’de basının eleştiri odağı olan seçim konusunda –ki Recep Peker Hükümeti sükuneti sağlayabilmek için sıkıyönetim ilan etmişti- gizli oy-açık

⁴¹ Mümtaz Faik FENİK, “ ‘Bir oluşun hikayesi!’ ” Zafer, 27 Mayıs 50.

⁴² Fenik, “Hala hakikati görmüyorlar”, Zafer, 15 Kasım 1950, s.561.

⁴³ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Muhalefet partisi sıfatı ile”, Ulus, 29 Mayıs 50.

⁴⁴ Nihad ERİM, “Bir oluşun hikayesi”, Ulus, 28 Mayıs 50.

tasnif esası getirilmişti. Demokrat Parti ise, bunu yeterli görmeyip, “adli teminat” istemişti. Cumhuriyet Halk Partisi’ne göre mahkemeler (ve ordu) günlük politikadan uzak tutulmalıydı. Siyasi tartışmalar, hakimlerin (ve subayların) itibarını sarsardı. Bildirilen gerekçe, oldukça subjektif ve kaypaktır. Zira görünen o ki, siyasiler çıkarları paralelinde bu iki potansiyelden güç almayı tercih etmişler ve etmektedirler. Hülâsa Cumhuriyet Halk Partisi’nin savunmasına göre; “mutabakat elde edilemediğinden”, gizli oy-açık sayımdan başka ilerleme kaydedilmemiştir⁴⁵.

Muhalefetteki CHP, Anayasa değişikliği sağlanmadan demokratik rejimin tamamlanamayacağına dikkat çekilmiştir. Öyle ya, Cumhuriyet Halk Partisi muhalefet olduğuna göre, artık mutabakat gerçekleşir! Ve “Halk Partisi mevcut sistemin tek bir partiye bahşettiği tahakküm imkanlarına hiç kendisini kaptırmadan kuvvetler muvazenesi mevcutmuş gibi davranmağa, ve demokratik rejim üzerinde kalmağa muvaffak olmakla⁴⁶” övünmüştür. Hürriyetin, “Kontrol bizde iken, bizim belirlediğimiz çerçeve içinde dilediğiniz gibi yaşayın” demek olduğu anlayışı ve “ipler bizde olmalı, en iyi biz yönetiriz” güven ve bencilliği, demokrasinin açmazlarından birisidir. İktidar keyfilığının önüne geçebilmek için gerekli olan hukukun üstünlüğü, kanuni denetim esası sağlanmamıştır.

“Yüz seneden fazla bir mazisi olan, ikinci meşrutiyet ve Milli Mücadele hareketleriyle hazırlık devresini geçiren ve İsmet İnönü’nün sarsılmaz azim ve metaneti ile son inkişaf merhalesine varan demokrasi 14 mayıstan itibaren bir aksülamel, bir gerileme ve soysuzlaşma nöbet ve ateşleri içinde kavrulmağa başlamıştır” denmekteydi⁴⁷. Demokrat Parti yeni ve farklı bir program ve uygulama getirmemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası zaten Halk Partisi tarafından değiştirilmiş olan politikayı sürdürmüştür. Bir anlamda statükoyu aşmamış, belki de aşamamıştır. DP icraatı göz önüne alındığında bu partinin CHP’nin uzantısı gibi rol oynadığı görülmektedir. Demokrat Parti iktidarı, demokrasinin ilerletilmesi konusunda büyük ümitler beslemiş olanları, bu konuda kendisinden çok şeyler bekleyenleri sükutu hayale uğratmıştır. Hal böyle olunca, “CHP, klâsik özgürlükler ve demokratik rejim kavgasına sürüklenmiş, bu da sosyal hak isteklerinin, sağ sol tartışmalarının Türkiye gündemine girmesini en az on yıl geciktirmiştir. Ayrıca DP’nin zorla iktidardan uzaklaştırılmış olması, Yassıada duruşmaları, arkasından ölüm cezalarının yaşanmış bulunması, iktidar-muhalefet ilişkilerine zehirli sertlikler katmıştır⁴⁸.”

“Zaman İçinde” köşesi yazarı Feridun Osman Menteşeoğlu, “Kat’i askeri zaferler dışında hiçbir müşahhas cemiyet hadisesinin hakiki değerini ‘hal’ ölçememiş ve hükmü istikbale bırakmıştır”⁴⁹ demektedir. Hükmün verilebileceği istikbal bugün gelmiş gibi görünmemektedir. Zira demokrasi, öncelikli olarak kabul görmemekte ve bu da “hal”den çıkmış olmadığımız anlamına gelmektedir. Ele alınan makale Menderes’in, ülkenin nimetleriyle CHP iktidarı tarafından yapılmış olanların karşılaştırılması sonucu israfın görüldüğü ifadesi üzerine yazılmıştır. Zamanın, dolayısıyla da bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle memleketin daha hızlı gelişme kaydedeceği açıktır. Bundan hareketle, Osmanlı’nın son zamanlarının kötülenmesi suretiyle tek parti döneminin başarılı gösterilmesi nasıl doğru değilse, tek parti döneminin kötülenerek, Menderes döneminin başarısının ispatına

⁴⁵ ERİM, “Bir oluşun hikayesi”, Ulus, 30 Mayıs 50.

⁴⁶ “Demokratik rejimi tamamlamak için”, Ulus, 26 Mayıs 50.

⁴⁷ Hüseyin Cahit YALÇIN, “14 mayısta ne başladı”, Ulus, 2 Ekim 1950, s.10512.

⁴⁸ Şeref Barışık, “Demokrasi, DP ve İnönü”, Tarih ve Toplum, Mayıs 1988, C.9, s.53.

⁴⁹ Feridun Osman Menteşeoğlu, “Hükmü istikbal verecek”, Ulus, 2 Temmuz 1950, s.10420,

gidilmeye çalışılması da yanlıştır. Her dönemde elinden geleni yapan başarılı şahıslar olduğu kadar oportünistler de vardır, değişen yalnızca şartlardır.

Demokrasi, katı çember içine hapsedilmiş bir dogma değildir. Kimse demokrasinin mükemmel olduğu iddiasında değildir. Demokrasi, toplumda görülebilecek çatlakları geniş platformda değerlendirebilmek, değişik fikirlerin ortaya atılmasını teşvik etmek iddiasındadır. Mamafih demokrasi, gelişmeye açık olması babında canlı ve hareketlidir. Zamanın aydınları, 14 Mayıs'la her şeyin halledilmemiş olduğunu vurgulamışlardır. Erim, demokraside ileri giden İngiltere'nin sosyal demokrasi yolunda eşitliğin, kanuni niteliği yanında diğer sahalara da yayılması için faaliyette bulunduğunu anlatmıştır. İngiltere, *“sosyal adalet yolundan, hayat şartları müsavatsızlığını azaltmak azindedir”*⁵⁰.

Metafiziğe hızlı bir yönelişin inkar edilemez olduğu çağımızda demokrasinin temeli, batılı düşünürler tarafından sorgulanmaktadır. Bu düşünürlerin temsilcisi durumundaki İsviçreli Tage Lindbom'un altını çizdiği üzere demokrasi; *“Kim hükmedecek, Tanrı mı yoksa insan mı?”* çelişkisi üzerine kurulmuştur. Demokrasi skolastik çağın adaletsizliğine, dini, insanları sömürmesine tepki olarak doğan pozitifizmin beslediği bir tarzdır. XX. Yüzyıl dünyası “kutsal”ı reddedip, yerine insan yapısı “kanun”u getirmiştir. Ve bu kanun “özgürlük ve hürriyet” düşüncesini öne çıkarma iddiasındadır. Modern hayat, insanı “dünyevileştirir”. “Kutsal”a hayatında yer veren insan, ölümsüzlük duygusuna ve objektif Gerçeklik bilincine sahiptir. *“Modern dünyada hayat, her zaman yeni görünümeler sağlayan ve her zaman yeni görünümeler sağlayan ve her zaman yeni maceraların beklenildiği bir nehir üzerindeki gezintiye benzer.”* Bu dünyada *“depresyon ve melankoli tehdidinin ilacı faaliyet, değişim ve değişimden zevk almaktır”*⁵¹.

Yeryüzünde insan iktidarı getirecek olan anayasal sistem, eleştiriden uzak olmalıdır, şüphe taşımamalıdır, tarihi sürece uymalıdır. *“Bu düzen ayrıca kendisini bölünemez ve evrensel ölçekte geçerli yapacak aşkın bir otoriteye sahip olmak zorundadır. Burada ortaya çıkan önemli nokta şudur ki, bizzat Kutsal'dan geliyor olmasa da dünya üzerinde bir anayasanın kitleler üzerinde kabul edilir bir duruma gelebilmesi için üzerine mukaddes boyasıyla rötuş yapılması zorunludur. Hakikatte mukaddes olan reddedildiğine göre seküler insanın anayasa yaparken ihtiyaç duyduğu kutsallık, sadece eskiye ait mitlerden, yani efsanelerden karşılanacaktır; tıpkı demokraside olduğu gibi”*⁵². *“Bir mit ‘kutsallaştırılmaksızın’ üstün yönetim hakkına kavuşan bir iktidara sahip olamaz.”* İşte bu düşünceyle insan, kutsallaştırılmıştır. Bu da beraberinde kontrolü zor *“iki sahte arketip”*; eşitlik ve özgürlüğü getirmiştir⁵³. Bu eşitlik ve özgürlük kuvvetlilerin elinde birer sömürü aracı olmuştur.

Amerikan dış politikasının günümüzdeki *“trajedisi”* bir taraftan halk çoğunluğunun yönetimde söz sahibi olması konusunda demokrasiye destek verirken, diğer taraftan ekonomik çıkarları doğrultusundaki uygulamalarıdır. Bu ikisi büyük bir tezat olarak göze çarpmaktadır. İki politikanın bağdaştığını ileri süren ABD liderlerinin görüşleri *“basit bir argüman”*dır. ABD'nin demokrasi kuramı Üçüncü Dünya'da *“demokratik bataklığa”* dönüşmüştür. ABD, demokrasinin ilk zamanlarındaki gibi diğer ulusları demokrasilerini geliştirmeleri konusunda *“esinleyen ‘tepede parlayan kent’ görevi görmüyor.”* ABD'de

⁵⁰ ERİM, “Niçin ısrar ediyoruz?”, Ulus, 30 Aralık 1950, s.10401.

⁵¹ Tage LİNDBOM, Demokrasi Miti, Çev. Ömer Baldık, İstanbul 1998, s.25-31.

⁵² LİNDBOM, a.g.e., s.34.

⁵³ LİNDBOM, a.g.e., s.36-7.

uygulanan liberal demokrasi de aslında sınırları olan bir demokrasidir. Benjamin Barber ABD'nin “zayıf bir demokrasiye”, demokrasinin özünün unutulduğu bir demokrasiye sahip olduğunu ileri sürmüştür. “Periyodik seçimler yapılır; fakat, temsil grupları halkı yabancılaştırma ve marjinalleştirme eğiliminde olduğu için, bir bütün olarak ABD vatandaşları gerçekten demokratik, katılımcı siyasal yaşama çok az ilgi gösterirler.” Bu sorunun çözümü şekli demokratik kurumlarla halk arasındaki engellerin kaldırılmasında görülmekte, bu şekilde “güçlü bir demokrasi”nin gelişebileceği ileri sürülmektedir⁵⁴.

Sosyal adaletsizlik sınırına dayanan sosyal eşitsizlik, özellikle yakın gelecekte demokrasinin en önemli problemi olacaktır. Nitekim devletler sosyal adaletsizliğe sırtlarını vererek güçlenmek, diğer devletlerle yarışmak kolaycılığı ve hırsına saplanmışlardır. Eşitlik yerine sosyal adalet demek daha uygundur. Zira eşitlik hem adaletsizliktir hem de sağlanmasının mümkün olmadığını SSCB'nin sonu ispatlamıştır. Önemli olan fakir ve zengin arasında uçurumların olmaması, toplumsal dengenin sağlanmış olmasıdır. Gelecek çağ çatışmalarının; kapitalizmin beslediği büyük sermaye grupları ve zenginlerle fakirlerin arasında gerçekleşeceği yaygın olarak ileri sürülmektedir. Dünya bu... hiç değişmedi... tarih de “hataların tekerrür ettiği” kısır döngüden, sömürenlerle sömürülenlerin mücadelesinden hiç kurtulamadı. Çünkü insafsızlığın pençesinde kıvrananlar mücadele edip gücü ele geçirince vaktiyle şikayetçi oldukları hırsın büyümesine çabuk kapıldılar. Çağımızda insan hakları hilafına gidişin düzelmesi çok daha zor. Çünkü çağdaş derebeyleri taş kalelerde değil, elektronik, manyetik korumalarla hayatiyetlerini sürdürüyor. Bu yüzden kalelerini yıkmak için top değil, insanlardaki sevgi ve müspet fikirlerin güçlenmesi, yıkıcı hırsın değil insafın kullanılması gerekiyor. Yıkmadan yapabilmek zor olduğu ölçüde elzem ve erdemlidir. Gelişmişlik göstergesi fiziki yapılanma yada okur yazar oranı yüksekliği değildir aslında. Duygusal olgunluk, dengeli kişilik ve fikri yüceliktir. Okur yazar olmak ise sadece bunlara ulaştırabilecek vasıtalarından biri olabilir.

⁵⁴ Roger BURBACH, “Amerikan Demokrasisinin Trajedisi”, Düşük Yoğunluklu Demokrasi, s.125-152.

C- BASINDA HALKIN DURUMU

Tanzimat'tan itibaren memleketin gelişmesinde “aydın” tabir edilen kimseler söz sahibi olmuştur. Tek parti devrinin özel şartları içinde halka rağmen ama halk için¹ yenilikler yapılmıştır. Bu zoraki istikametten, zoraki batılılaşmadan hoşnut olmayanlar azınlıkta değildir. “Kitlelerin gözünde CHP, radikal bir batıcılaştırma politikası ile halkı kendisine yabancılaştıran parti idi².” Demokrasi ile beraber halk, aydının yanında figüranlıktan başka roller de almaya başlamıştır. Ancak bu rol oy kullanmakla sınırlı kalmamalıdır. Demokrasilerde halk, yetkili kıldığı kişilerin yaptıklarını takip etmelidir. Yapılanlardan tasvip etmediği varsa kamuoyu oluşturarak sesini duyurmalıdır. Demokrasilerde muhalefet etmek bu şekilde sırf daha az oy alan partinin elinde değildir.

Altı oktan biri olan Halkçılık hakkındaki Halkçı görüşü şöyledir: “Biz halkçıyız. Fakat halkçılıkta kusurlarımız vardır arkadaşlar. Daha çok halk arasına girmeye halkla daha fazla kaynaşmağa mecburuz. Münevverle halkı tam mânasiyle kaynaştırdığımız zamandır ki Atatürk'ün anladığı Halk Partisini meydana getirmiş olacağız” Şu sözler CHP'lilerin iç hesaplaşmalarının sesidir: “C.H.P., 945 yılında yeni bir idealin öncülüğünü yapmak durumunda kaldı. Hakiki bir halk idaresi kurmak. Çünkü tarihin saati çalmıştı. İnkılâp devrinde olgunlaşmış olan Türk Milleti artık kendi iradesini kullanacaktı. Arkadaşlar biz idealci bir teşekkülüz. Doğuşumuzdan böyleyiz. Başka türlüşünü yapamazdık. Millete karşı taahhüdümüze ve tarihi vazifemize ihanet etmiş olurduk. Demokrasimizin kuruluşu yolunda kaytaramazdık³.” Kayda alınan görüşlerde halkçılıkla tek parti yönetiminin bağdaştıramadığını görmekteyiz. O halde halkçılık anayasaya alınmış olmasına rağmen, uygulanan bir gerçeklik değil, bir hedef midir?

Halkın eğitilerek, demokrasiyi yaşayacak olgunluğa getirilmesi şartı demokrasi mimarlarınınca savunulur. Milletin oy sorumluluğu taşımaması, yanlış karar vermesi endişesi bu şartı demokrasi evvelinde istismara açık hale getirmiştir. Hukuki düzlemde partilerin kontrol altında tutulmasına ve sınırların kanunlar tarafından kesin bir şekilde belirlenmesine rağmen endişeler bazen aşırı doza çıkmaktadır. Halk, zorlu felaket günlerinde kendisine ulaşılabilirdiği, bilgi verilebildiği, samimiyet gösterilebildiği ölçüde bilinç sağlar ve doğru gördüğü yolda sonuna kadar destek sağlar. Türkiye halkı, bunun en büyük ve en yakın imtihanını Kurtuluş Savaşı'nda vermiştir. Bugüne kadar yaşadığı ekonomik krizlerde de kemerini sıkma konusunda çok sabırlı davranmıştır.

Çareyi batıda gören aydınlar Tanzimat'tan itibaren ıslahatlar, cumhuriyetten sonra inkılaplar konusunda çok titiz davranmışlardır. Komünizm ve irtica bu dönemin bölücü tehditleri olarak görünmektedir. Ulus Gazetesi'nin Yankılar adlı köşesinde, irticai faaliyetlere izin vermeyecekleri, din ve vicdan hürriyetine riayet edecekleri ifade edilmiştir⁴. Çok partili dönemin başlamasından itibaren istikrarlı sınır ve ölçü hiçbir zaman getirilmemiştir. Bölünme korkusu; başı, sonu, şekli belli olmayan daha doğrusu

¹ Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi, halka hizmet etmekle, halkın hoşuna gitmenin birbirinden ayrı mefhumlar olduğunu belirtmiş, iktidardaki hoşa gitme çabasının zararının iş görmemesi, kararsızlıkla bocalaması şeklinde tezahür edeceğini söylemiştir. Yazarın bu fikri, tek parti zihniyetinin “halka rağmen halk için” görüşünü hatırlatmaktadır. NADİ, “Tek yol”, Cumhuriyet, 28 Ocak 1951.

² H. Bayram KAÇMAZOĞLU, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, İstanbul 1988, s.144.

³ Banguoğlu, Ulus, 24 Mart 1952, S.11042.

⁴ “İnkılaba çelme taktirmiyacağız”, Ulus, 30 Mayıs 50.

belirlenmeyen bir faktör. Bu korku, toplumda insanları birleştiren bağların sağlamlığına güvenmeme ile büyümektedir.

Gerçek demokrasilerde halkın rolü şu cümlelerle anlatılmaktadır: *“Demokrasilerde kişiler, başkalarına müdahalede bulunmamak şartıyla dilediği gibi konuşup, dilediği gibi yazma konusunda emniyette olmalıdır. Demokrasilerde, totaliter rejimlerdeki gibi durgun görünüm yoktur. Ki totaliter rejimlerde durgunluk, zorbalıkla sağlandığı için her an kaosla yer değiştirebilir, yüzeyseldir. Demokrasilerde “bir bakıma gürültü patırtı” olması doğaldır. “İyinin yanında iyi veya kötü, doğrunun yanında doğru veya yanlış da konuşma imkanı bulabilecektir. Faydalıyı zararlıdan ayırmak, “halk efkârına tanınmış bir hakır”⁵.”*

Demokrasiden önce *“fakir ve köylü”* giyimli şahısların TBMM’nin bulunduğu Ulus meydanından geçmesi yasaktı. *“Ortaçağın mutlakiyet derebeylerinde bile mazur göremeyeceğimiz bu karar, Türkiye Cumhuriyeti hesabına yüz kızartıcı bir ayıbdı”⁶.* Demokrasiyle beraber halkın çok daha fazlasına layık olduğu değer verilmeye başlanmış, merkez Ankara’dan kuvvet itibarıyla yurt sathına yayılmıştır. 1946’dan evvel milletvekili olabilmek için tek adres Çankaya iken, demokrasi ile, milletvekili adaylarının ilgisi ücra Anadolu köşelerine kadar yayılmıştır. Yeni dönemle birlikte halkla iç içe olmak, halkı tanımak, ihtiyaçları ve isteklerini göz önünde bulundurmak zorunluluk haline gelmiştir.

“Devir farkı ve acı hatıralar” isimli makalesinde Ali Rıza Oktay on sekiz sene evvelinden yani 1932’den bir toplum fotoğrafı yansıtmıştır. Oktay, *“enseli, kalantor”* milletvekili ve vali karşılamaya zorla götürüldüğünü, gelenlerin yaklaşık iki yıldır tayin edilmiş olmalarına rağmen, ilk defa kendilerini gösterdiklerini anlatmıştır. Yazar, o devir mebuslarının *“gökten zenbille inmiş gibi nazlı, halkımızla temas etmekten kaçınan, ayan ve eşraf ile sohbet eden ... hakiki birer aristokrat olduklarını”* söylemiştir. Evvelkiler – şimdikiler karşılaştırması yapmıştır⁷. *“Şimdikiler”* biraz da *“evvelkiler”* değil miydi? Eskiye bu tarz sorgulama, yeni yapılanma için elzem ancak DP çekirdeğinin Halk Partisi içinde varolması ve yazarın eleştirisinin CHP iktidarına yönelik olması, anlatılanların gerçekliğine değil, samimiyetine gölge düşürmektedir. Demokrat Partililer için, CHP’yi eleştirmek ile beraber otokritiğin de ihmal edilmediği bir bakış açısı faydalı olurdu.

Cumhuriyet Halk Partililer, muhalefette olduklarından –ki iktidarda olsalardı mümkün görünmemektedir- 1950 öncesi için özeleştiri de yapmışlardır. Falih Rıfkı Atay *“tek parti devrine ait bir manasızlığı”* şöyle tenkit etmiştir. *“Halk efkârına hoş gelmiyecek bir vaka oldu mu; birtakım arkadaşlarımızın zannı o idi ki biz meseleyi aramızda örtbas etmekle halk efkârı üzerindeki tepkilerini de önlemiş olurduk. Yirmi beş yıl içinde halk efkârına hoş gelmiyecek vakaların ya tevil, ya tekzip yolu ile örtbas edilmesinden hiçbir fayda elde edilmemiştir... gazetelerde yazılmamasını yahut diledikleri gibi yazılmasını temin edenlerin dedikoduyu durdurmak ellerinde değildi.”* Atay, bu davranışın geçen iktidarı yok yere yıpratmış söyleyerek, *“Eğer soruşturma ve kovuşturma, açık havada adli usullerimizin tabii çerçevesi içinde geçseydi, politika tahrikçilerinin bildiğimiz istismarlarda bulunmalarına imkân var mı idi”⁸?*

⁵ Nadir NADİ, “İlk şart: Basın hürriyeti”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1951.

⁶ N. NADİ, “Bunun ortası yok mu?”, Cumhuriyet, 21 Mart 1951, s.9565.

⁷ Ali Rıza OKTAY, “Devir farkı ve acı hatıralar” Zafer 24 Mayıs 50.

⁸ ATAY, “Açık hava”, Ulus, 19 Ocak 1952, S.10973.

Barutçu hatıratında 14 Mayıs 1950 seçim sonuçları hakkındaki haberlerin partililere ulaştığı sıralarda aralarında geçen konuşmaları kaydetmiştir. İnönü muhalefete düşme ihtimaline kendisini hazırlarken şöyle söylemiştir: *“Atatürk zamanında baskıyla, zorla oluşturduğumuz otoriteyi ya ulusun isteğiyle kuracağız ya da bırakacağız! Seçimlerin sonucu bu olacaktır. Böyle bir seçim yapmak, insana ne kadar zevk veriyor.”* DP propagandasında söylenenler de konuşmada yerini almıştır. *“Mısırı beş kuruşa, basmayı yirmi beş kuruşa vereceğiz” diyorlarmış. Medreseleri, tekkeleri açacaklarmış. Memurların aylıklarını arttıracaklarmış” “Amerika bankalarında, iktidar partisi büyüklerinin kaçırılmış 160 milyon parası varmış. Bunlara el koyup, köylüden yıllarca vergi almayacaklarmış. Köylünün vergisi olarak hazineye yatıracaklarmış.”* İnönü halkın bu söylenenlere inanacak düzeyde olmasından dolayı geleceğe dair endişeli olduğunu belirtmiştir. Halkı okutmaktan, eğitimi köylere götürmekten başka çare olmadığını ifade etmiştir⁹.

Tekin Erer ise Barutçu’dan farklı bir bakışla CHP’deki seçim sonrası atmosferi şöyle anlatmıştır: *“Millete karşı zoraki de olsa bir memnuniyetsizlik hissi duyduklarını gösteremiyorlardı. Çünkü millete karşı saygı duygusu gösterdiklerini bütün hayatları boyunca bir kere olsun ispat edememişlerdi. 27 sene köy ağası gibi memleketi idare edenler, halk kendilerini seçmedi diye onları cahillikle, gericilikle, bilgisizlikle, iyileri takdir edememekle suçlandırıyorlardı. Câhil halk, kendilerini jandarma dayağı ile inleyen, tabutluklarda zulüm yapan, ölülerine kefen bezi temin edemeyen, aç, susuz, perişan bırakan bu yüksek zevatı(!) seçmemişti. Halbuki câhil değil de okumuş olsalardı birgün bunların arasına katılmak şansını hayal ederek, tıpkı onlar gibi nüfuz sahibi, müreffeh bir hayat yaşayacaklarından ümitlenerek, reylerini bu Yasakçılara vereceklerdi¹⁰. (!)*

1950 seçimlerinde aldıkları mağlubiyet sonrasında CHP mahfilleri, hatalarını araştırmak yerine halkı aldanmakla suçlamışlardır. Tefik Çavdar CHP içindeki paradoksu şöyle ifade etmiştir: *“Kendilerinin dışında kalanları böylesine küçük görmek ve sonra da demok-rasiden söz etmek, işte CHP’nin neredeyse yüzyıllık aymazlığı bu yaklaşım üzerine bina edilmiştir¹¹.”* Tek parti yönetimi ilke ve inkılapların geniş tabana yayılarak, halkın bu surette eğitilmesi için Halkevleri kurmuşlardı. Çok partili hayata geçilmesiyle beraber halkevleri konusu tartışma mevzuu olmuştu. DP iktidarı halkevlerinin kaldırılmasına karar vermiştir. CHP’liler buna karşı çıkmış, halkevlerinin demokrasi eğitiminin verilmesi için kullanılmasını istemiştir. Nadir Nadi gibi bazı bağımsızlar ve DP’liler, jakoben anlayışı temsil eden halkevleri fikriyle demokrasiyi bağdaştıramamışlardır. Menderes CHP mensuplarının bu çıkışı ile halkta zaten var olan demokratik anlayışın, tek parti baskısıyla görünemeyip, gelişemediğini ileri sürmüştür.

Hüseyin Cahit Yalçın, çok partiye geçişten, iktidar değişimine kadar beş yıldır halkı memnun edecek seviyeye gelinemediğini bir realite olarak ortaya koymuştur. Huzursuz geçen seçim döneminde kardeş kavgalarının başlar gibi olduğunu belirtmiştir. Halkta *“bazı evhamlarla telaş uyandığını, seçim günü sokağa çıkmaktan korkan kimseler gördüklerini”*, bunun, mücadele şeklinden kaynaklandığını kaydetmiştir. Memleket düşmanlarının masum bir görünümle *“memnuniyetsizlik istidadını”* körükledikleri şüphesi içinde olduğunu söylemiştir. Yalçın’a göre; seçim sonuçlarının belli olmasıyla meydana gelen *“neşesizlik ve tereddüt”* bir *“itimadsızlık”* eseridir. Bu sıkıntılı hava, Halk Partisi’nin seçim

⁹ Faik Ahmet BARUTÇU, *Siyasî Anılar (1939-1954)*, İstanbul 1977, s.411-413.

¹⁰ Tekin ERER, *Yasakçılar*, İstanbul 1965, s.117-8.

¹¹ ÇAVDAR, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.41.

sonuçlarını saygıyla karşılamasıyla dağılmıştır. Seçim sonrasında yönetimde en büyük rolün artık kendisinde olduğunu gören halk, “*murakabe vazifesi*”nde daha dikkatli olacaktır¹².

Aslında itimatsızlık, Demokrat Parti cenahında da en başından beri vardı. Halkta ve DP'deki bu hissin, kimilerinde evhamın ötesinde korku meydana getirmiş olması, bunun da seçime yansması ihtimali, göz önünde bulundurulmalıdır. Halk, seçimin DP'ye kazandırılmayacağından mı, kaybeden CHP'nin iktidarı bırakmayacağından mı korkmuştur? Halkın içinde CHP'ye karşı “*birikmiş kızgınlık*” bulunmaktaydı. CHP'nin 1946 sonrası –yıllanmış prensiplerinden taviz verme pahasına- halka yaklaşma çabaları bu kızgınlık duvarını aşamamıştı. Serbest teşebbüs imkanı isteyen sermaye sahipleri, toprak reformunu istemeyen ağalar, 1920 ve 1930'lu yılların zorunlu laikleştirme hareketleri sebebiyle dini liderler DP'ye eğilim kazandırmıştır¹³.

Demokrasiyle beraber toplumda bir şaşkınlık da baş göstermiştir. Halk, büyük şaşaa ile gelen demokrasiye bütün samimiyetiyle inanmıştır. Aydınlar, “Ağalar, köylüler, yeni ticari sınıf ve eski dini sınıf” DP'ye ümit bağlamıştı. İnsanlar seçimle bir gecede her şeyin 180 derece döneceğine o kadar inanmışlardı ki, hayli ilginç bir memleket tablosu çizmişlerdi. Ama çok geçmeden demokrasinin istedikleri her şeyi yapmalarına izin verecek bir sistem olmadığı anlaşıldı ve büyü bozuldu. Bernard Lewis, toplumdaki demokrasi atmosferini şöyle anlatmaktadır:

Ankara'da Tacüddin câmiinde bir vaiz Cuma namazında, “Türkiye’yi Allahsız Halk Partisi’nin idaresinden kurtardığı için Allah’a şükretti. Bursa yakınlarında bazı köylüler büyük mülkleri bölmeğe başladılar ve ne yaptıkları sorulduktaki şimdi demokrasi var’ karşılığını verdiler. İstanbul taksi şoförleri polisler burun kıvırdılar ve emirlerine uymayı reddettiler- ve polislerin kendileri bile, ellerinde halâ ne gibi yetki kaldığı konusunda biraz şüpheye düşmüş göründüler. Bir zamanlar İnönü’nün portresinin bulunduğu sayısız duvarlar üzerinde parçalanmış ve lekelenmiş kâğıt paçaları görünüyordu; seyyar satıcılar sokaklarda ‘demokrat limonata’ satıyorlardı ve tanınmış bir Türk tarihçisi seçimler hakkında ‘Türk tarihinin en büyük evrimi kansız... ve ilerlemeye başka bir engel bırakmaksızın gerçekleşti’ diye yazıyordu.”

“Serbest bir seçimle iktidarın devri, 1876, 1908 ve 1923 devrimleriyle karşılaştırıldığında, şüphesiz kansız bir devrimdi. Fakat çok geçmeden anlaşıldı ki, bu devrim de yine bin yıllık bir mutluluk devri değildi. Köylüler, taksi şoförleri, ve demokrasiyi yorumlamalarında fazla gayretkeşlik gösteren başkaları, siyasî ilimlerde esaslı bir ders aldılar. Polis tekrar canlandı ve copunu eskisi gibi şevkle salladı. Tarihçi de Türkiye’nin ilerleme ve hürriyet yolu üzerinde nihayet halâ birkaç engel kaldığını yavaş yavaş anladı¹⁴.”

Lewis’in aktardığı uç örnekler demokrasinin sihirli bir değnek olarak görülmesinden kaynaklanıyordu. Aynı halk, 1946 seçimlerinden itibaren ne büyük bir olgunluk içinde olduğunu ispat etmiştir. Kemal Karpat, vatandaşların “*ateşli tartışmalara ve bazı partizan kışkırtmalara rağmen seçimlerde büyük bir disiplin anlayışıyla asayiş ve otoriteye saygı gösterdiklerini*”, adalara seviyeli sorular sorarak “*kendilerinden emin ve*

¹² Hüseyin Cahit YALÇIN, “Daima uyanık ve birlik”, Ulus, 25 Mayıs 50.

¹³ Bernard LEWIS, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara 1993, s.314-315.

¹⁴ LEWIS, a.g.e., s.316-317.

vakarlı” davrandıklarını anlatmıştır¹⁵. Halk, iktidarı eleştirmekten öteye gitmeyen adaylara ekonominin nasıl düzeleceğine dair sorular sormuş beklediği aydınlatıcı cevaplar yerine “ilk önce hürriyete bir kavuşalım, gerisi kendiliğinden düzelir”¹⁶ benzeri karşılıklar almıştır. Karpat, devamında bu hususu şu şekilde değerlendirmiştir: “O zamana kadar, siyasi hürriyeti kullanabilecek kabiliyette olmadıkları söylenen vatandaşlar, ‘seçkinler’in kanaatinin yanlış olduğunu ispat ettiler”¹⁷.

Demokrasi ile beraber devlet meseleleri halkın bilgisi dahilinde tartışılmaya başlanmıştır. Kemal Karpat, “din, hürriyet, sendikacılık gibi bazı ‘hassas’ konuların” tartışılmasının halk arasında ayrılık meydana getirebileceği korkusunun doğru olmadığını görüldüğünü ifade etmiştir. “Türk halkının siyasi olgunluğu ve birlik duygusu o kadar ilerlemiştir ki memleket meseleleri felaketlere ve iç kavgalara meydan vermeden korkusuz tartışılabilir”¹⁸. Türk halkı olgun olduğunu defaatle göstermiştir ancak elit, Türk halkına güvenmeyi öğrenememiştir. Hep korkacağı, önlem alma çabasına gireceği bir umacı bulmak ve onun üstüne gitmek suretiyle hakimiyetini sağlamlaştırmak paronayasından kurtulamamıştır.

Türkiye’de demokrasi bilinci şehirlerde başlamış ve kırsala yayılmıştır. Bu mücadelede etkin rol, toprak sahipleri, serbest meslek sahipleri, iş adamları gibi orta sınıf mensupları tarafından oynanmıştır. Yeni dönemde elit mensupları, yıllardır uyguladıkları halkçılık politikasının hilafına sınıf gerçeğini kabul etmek durumunda kaldılar. Yine de siyasi partiler, toplumsal sınıflar üzerine kurulmadı. Demokrasinin, bütün sosyal gruplara eşit faydalar sağlayacağı inancı, sınıflar arasında bir çatışmanın meydana gelmesini önledi¹⁹.

Nihat Erim, ilişkilerin çok ters gittiği, muhalefet için tahrik, bozgunculuk iddialarının gündemde olduğu bir dönemde Menderes’in konuşmalarını dinlemek için meydanlarda toplanan ve Başbakanı onaylayan “üç beş yüz” vatandaş için “Hitler’in de mitinglerdeki alkışçıları demokrasi şahidi olarak göstermeyi pek sevdiği” “hatırlatması”nı yapmıştır. “Asıl mesele mitinge gelmiyen veya gelip de alkışlamıyanların ne düşündüğüdür” demiştir²⁰. Zafer’de buna karşılık verilen köşede, CHP iktidarına yönelik ithamlar bulunmaktadır: “Sade Hitler mi ya; vaktiyle Ege’de cennetin anahtarları elinde gezen İnönü de böyle şahitler bulmuştu. Hatta Taksim mitinginde de: İşte İstanbul bu idi! Bilmem ki, artık böyle paralı şahitler bulabilirler mi²¹?”

“Muhalefet, kendi görüşünün doğru, Hükümetin kararının yanlış olduğunu ispat için çalışır. Geniş vatandaş kütlelerini kazanmaya gayret eder²².” Halkın oyuna sahip olabilmek için dimağının sözlerle sürekli meşgul edilmesi şart mıdır? Meşguliyet, önemli işlerden hem yöneticilerin, hem halkın dikkatini uzaklaştırmaz mı? Politikanın karalama, iftira ve yalanla özdeş görüldüğü bir ortamda halk için, sözlerden çok davranışlar anlam taşımaz mı? Demokrasinin bu ilk zamanlarında sadece seçim sırasında yarış yaşanmamıştır. Siyaset, çoğu zaman kıyasıya bir mücadelenin sergilendiği arena

¹⁵ Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1996, s.146.

¹⁶ Cumhuriyet, 10 Ağustos 1946’dan a.g.e.

¹⁷ KARPAT, a.g.e.

¹⁸ KARPAT, a.g.e., s.356-357.

¹⁹ Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1996, s.349.

²⁰ ERİM, “Huzur ve emniyet meselesi”, Ulus, 3 Ekim 1950, s.10513.

²¹ Akıntıya kürek / “Kendi gözlerindeki mertek”, Zafer, 9 Ekim 1950, s.524.

²² Ulus, 4 Eylül 1950, s.10484.

görünümündedir. Kelimeler, rakibi alt etmede silah olarak kullanılmıştır. Kimi zaman satırlarda kıyasıya bir savaş düzeni alınmıştır. Partiler birbirleriyle kavga halinden pek fırsat bulup, kabuklarının dışında kalan halkın gerçek dertleriyle ilgilenememişlerdir.

Haziran 1951'e ait kongrelerden halkla ilgili malumat alabilmekteyiz. Halkın potansiyelini ifade eden birkaç cümleyi vermekte fayda bulunmaktadır. Muhalefette bulunan partinin iktidardaki parti aksine basına önem verdiği tespitinden sonra "*Orada gazetelerin kıymetini en iyi anlayan yalnız bir köylü çıkmıştı.*" denmiştir. "*Dün gene en iyi konuşan seyyar satıcı bir delege oldu. Öte tarafta da en güzel konuşanlar köylüler olmuştu*²³." cümleleri elit tarafından çoğu zaman hor görülen halkın erdemini yansıtmaktadır. Aynı halkın iyiyi kötüyü, doğruyla yanlış birbirinden ayıramayacağı sendromu memleketin kalkınmasının önünde en büyük engeldir.

Demokrat Parti'nin ikinci yılına gelindiğinde heykel ve büstlere saldırı, halkın yine karamsar tablo içinde görülmesine sebep olmuştur. Bir habere göre, saldırılarda bulunan "*Tarikatin Türkiye'ye bulaşması memleketimize gelmiş olan Afrikalı bir Ticanî şeyhinin verdiği icazet üzerinedir... Sanıkların ifadesine göre, bu tahrib hareketlerinin amili, tarikatin heykel ve büstleri put saymasıdır. Fakat bütün tecavüzlerin sadece Atatürk'ü temsil edenlere tevcihi ayrıca dikkat çekmektedir*²⁴." Bu tarihlerde ayın yapan yüzlerce "ticanî"nin tutuklandığı haberlerine rastlanmaktadır. Ancak heykel ve büst kırma olaylarının, tutuklananların çokluğundan bugüne "ticanî tarikatı" isminin bilgi olarak gelmemesi ilginçtir. Buna göre hareket, gösterildiği gibi teşkilatlı değildir, ya da devlet bu cehaletin önüne korkutma ile geçebilmiştir. Cehaletin korkutma ile önlenemeyeceği tezinden hareketle, -ticanî cemiyetinin varlığını devam ettirememesi sebebiyle- bahsedilen teşkilatın var olmayıp düzmece olduğu ileri sürülebilir.

Ahmet Emin Yalman karşılaşılan olaylara sebep olarak "*Din hasreti*" ni göstererek, şöyle söylemiştir: "*Eğer Türk milletinde tatmin edilmemiş bir din hasreti bulunduğunu anlamaz ve bu hasrete İslâm dininin ulvî ruhuna ve ilmin ve terakkinin icaplarına uygun bir mecra açmazsak, cemiyetimizi hiçbir zaman selâmete kavuşturamayız ve her topluluğun beka ve inkişaf namına maddî kuvvetlerden çok evvel muhtaç olduğu ahlakî temeli vücuda getiremeyiz.*" "*Bugün Türk müslümanı mustarıptır, şikâyetçidir, küskündür, çünkü inkılâp ve terakki hareketinin yürütüldüğü devirde lâyikliği yanlış mânada anlayanlar çıkmış, Türkiyede yaşayan müslümanlar için vicdan hürriyeti tatile uğramıştır*" diyen Yalman, bilgi isteyenlerin aydınlatılmadığını, imkan isteyenlere ise düşmanlık gösterildiğini kaydetmiştir. Bu mesele halledilmedikçe taassup ve irticam durdurulamayacağını, irtica tehlikesinin sona ermeyeceğini ifade etmiştir²⁵.

Burhan Felek bu bağlamda bir toplum fotoğrafı yansıtmıştır. Savcılığa sevk edilmiş şahıs, bir gazeteciye, "*Demokrasiyi biz kurduk. Hükümeti de biz iktidara getirdik. Sana ne oluyor da bana sual soruyorsun.*" demiştir. Felek durumu şöyle değerlendirmiştir: "*Samimiyetine imrenmemek kabil değil, Demokrat Parti hükümetinin zaten en acıklı tarafı, herkesin onu iktidara getirdiğini iddia ederek 'nasib' araması değil midir?... demokrasi ve hürriyet davasının fena tefsiri şirretliğin çıkarına olmuştur... Beliren taşkınlıkların mesulü bir kişi veya birkaç şahıs değildir. Cemiyet, hastalanmıştır. Maraz amilleri çoktur. Kanun zâfi tatbikat zâfi, anlayış zâfi, müsamaha, terbiye eksikliği, şımarıklık, hükümet otoritesine*

²³ Cumhuriyet, 23 Haziran 1951, S.9661.

²⁴ Cumhuriyet, 28 Haziran 1951, S.9666.

²⁵ YALMAN, "Din hasreti", Vatan, 15 Mart 1951, S:3530.

*şahsî müdahaleler gibi türlü sebeplerle bîhuzur hale geldik*²⁶.” Sorunun temelinde çok partili rekabet içinde CHP ve DP’nin zararını kestiremeden günü birlik çıkarlarla hareket etmeleri, halkı demokrasi konusunda gereğince aydınlatmamaları vardır. Aşırılıklardan büyük zararı demokrasi ve demokrasiden temel haklar babında beklentileri olanlar görmüştür.

Demokrasinin ilk coşkusunun silinmesinden sonra halkın sorgulandığını görmekteyiz. CHP kalemlerinden Falih Rıfki Atay ara seçimleri öncesinde azınlık ve çoğunluğun karşılaştırmasını yapmıştır. *“Çokluk okuyup yazmak bilmiyen, yahut okuyup yazması duyduklarını, gördüklerini ölçüp tartmağa kâfi gelmiyen halktır.”* ifadesinden sonra halkın memleketin iyi idare edilmesini istediğinden asla şüphe edilemeyeceğini söylemiştir. Basının ve eskiyle yeninin mukayesesinin halkın elindeki vasıtalar olduğunu kaydetmiş, aydınların halk efkarındaki etkisini vurgulamış ve böylece iktidarı uyarmıştır²⁷. Günaltay halkın seçimlere kayıtsız kalmasını, haklarının savunucusu olmamasını, kime oy vereceğini bilmemesini demokrasinin başlıca iki afetinden biri olarak değerlendirmiştir²⁸. Muhalefetteki CHP ikinci yılında, kendisine pratik kazanç sağlamamış Günaltay Hükümeti’nin dini konulardaki ılımlı çizgisini terk ederek politika değişikliği yapmıştır. Ara seçimler sonrasında Nihat Erim şu sözlerle sitem ve şikayet etmiştir: *“Köylerde, kasabalarda arap harflerini öğreten ‘mahalle mektepleri’ almış yürümüştür. Buna göz yumulmaktadır. Değer mi²⁹?”*

Demokrasinin ilk adımlarında politikacılar kendi zaaflarının ülkeyi nerelere sürükleyebileceğinin farkındadırlar. 1954 Genel seçimleri yaklaştığında Kemal Zeki Gençosmanoğlu demokrasinin çare olmasının engellenmesi ve aksaklıkların giderilmemesi durumunda halk psikolojisinin ne duruma gelebileceğini şöyle işlemiş ve ilgilileri uyarmıştır: *“Vatandaş günün birinde sömürüldüğü duygusuna kapılır veya güveninin kötüye kullanıldığını anlarsa, mustarip olur... Eğer anlarsa ki memleketseverliğine, hasbiliğine, samimiyetine inanarak vekâlet verdikleri kendisinin bu iyi duygusuna nankörlük etmişler, verdikleri sözleri unutmuşlar ve kendi menfaatlerinin peşine düşmüşlerdir, yalnız o vekillerden soğumakla kalmaz, daha derin, daha geniş bir kırılış içinde kalır ve en kötüsü demokrasiden soğur. Çünkü sömürülmüştür... Eline bir vekâlet geçirdikten sonra pek değişen, pek parlak hayat şartlarına kavuşan, yalnız bugün için değil, bütün istikballeri için de hayat teminatları kuran kötü örneklerin vatandaşları rey sandığından soğutmasından ciddî olarak endişe duymaktayız³⁰.”*

Ahmet Hamdi Başar Gençosman’dan yaklaşık bir buçuk sene sonra, onun iyimser bir yaklaşımla gelecek için gördüğü tehlikenin yaşanmakta olduğunu kaydetmiştir. *“Tek tük insan hürriyet için mücadele edip nıkbete uğrarsa kimsenin kılı kıpırdamıyor”* deyip toplumdaki hastalığa da şöyle işaret etmiştir: *“Cemiyetimiz eskisinden daha alâkasız, daha hareketsiz... Bunun sebebi bu tarzdaki hürriyet mücadelelerinden bıkmış, ümit kesmiş olmamızdır³¹.”* Elli yıl sonra geldiğimiz noktada ise, en azından aynı endişeyi dile getirebilecek politikacılar ve bunu hissettirebilecek bir halk kütlesi görünmemektedir.

²⁶ Burhan FELEK, “Taşkınlık ve şaşkınlık”, Cumhuriyet, 4 Temmuz 1951, S.9672.

²⁷ ATAY, “Sapa yol”, Ulus, 27 Ağustos 1951, S.10837.

²⁸ Ulus, 27 Ağustos 1951, S.10837. Günaltay’a göre diğer afet, iktidardan kaynaklanmaktadır.

²⁹ ERİM, “16 eylül seçimleri”, Ulus, 22 Eylül 1951, S.10862.

³⁰ Kemal Zeki GENÇOSMAN, “Sömürülmenin azabı”, Yeni Ulus, 19 Şubat 1954, S.66.

³¹ Ahmet Hamdi BAŞAR, Demokrasi Buhranları, İstanbul 1956, s.40.

Geçen zamanın duyarsızlaştırmış, alıştırmış, uyuşturmuş olması ihtimali, istikbal için en karanlık tehlikedir.

Kendi hürriyetlerinden ödün vermeyen, başkalarının hürriyetine de zarar vermeyen, kamuoyu oluşturarak, verdiği oya sahip çıkıp, vekillerini kontrol eden sağduyulu fertler, toplumsal gelecek açısından garanti oluştururlar. Teze konu olan yılların genç siyasî kalemlerinden Bülent Ecevit, “Kölelerle demokrasi olmaz. Demokrasi hür insanların kendi kendilerini idare yoludur.” demiş, Türkiye’de demokraside sözü geçenleri ise şöyle tasvir etmiştir: “Kimi paraya, kimi mevkie, kimi intikam duygusuna köle olmuştur, ve bütün bu köleliklerin ipi tek bir elde toplanmaktadır. Bizdeki köleler kanun yahut zor yüzünden köle olmuş değillerdir. Onları köle yapan, kendi zayıflıkları, zavallılıklarıdır... Kölelerle çevrili olmanın tadını alanlar, gönüllü kölelerle yetinemez oldukça başkalarını da zor kullanarak dize getirmenin yolunu tutmuşlardır... Memleketleri içlerinden yıkanlar, her zaman, en rahat, en ucuz yaşama yolunu kölelikte bulan zayıflar, zavallılar olmuştur.” Ecevit bu kölelerin gerçekleri haykıranlara içten içe hak verdikleri, hatta bunu kulaklarına fısıldadıklarını söylemiştir. Ama düşüncelerini açıkça söylemezler, ülkede söz hürriyeti olsa da faydalanmazlar. Ecevit Aurelius’un şu sözünü böyleleri için söylemiştir: “Sen bir kölesin, söz hürriyeti sana göre değildir³²!”

Türkiye’nin çok partili dönem hikayesinin yarım yüzyıldan fazla sürmesine rağmen tek potansiyelinin suçları örtbas etmekte görünmesinin, demokrasiyi masaldan öte bir yaşam tarzı haline getirememenin sebepleri elbette çatallıdır. Ancak şüphesiz en temel sebep, kişi zaafıdır. Ve bu zaafı Gençosmanoğlu ve Ecevit tarafından çok güzel ifade edilmiştir. Hangi tarafta suç ağırlıktadır? Köleliğe meyilli insanlarda mı, köleye ihtiyaç duyan mekanizma kurucularında mı?

³² ECEVİT, Günün Işığında/ Köleler demokrasisi”, Yeni Ulus, 21 Ocak 1954, S.37.

I. BÖLÜM

A. 14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1. 14 Mayıs 1950 Seçiminin Sonuçları

Seçim sonuçları gazetelerde 15 Mayıs 1950'den itibaren DP'nin lehine değerlendirilmiştir. Demokrat Partinin büyük farkla önde gittiği kendisini destekleyen basın tarafından duyurulmuştur³³. 1950 seçimlerine katılım nispeti –oy kullanma mecburiyetinin olmamasına ve nüfusunun dörtte üçünün okuma yazma bilmemesine rağmen³⁴ - yüzde 88.88 olmuştur³⁵. Bu oran, demokrasi alışkanlığına sahip olmayan halkın yoğun ilgisinin, demokrasiye umut bağladığının ve yönetimde etkili olmak istemesinin küçümsenemez bir göstergesidir.

8,5 - 9 milyon kişiden yaklaşık 3,5 milyonu CHP'ye, 4 milyonu DP'ye oy vermiştir³⁶. CHP'nin liste başı adayı İsmet İnönü 109.562, DP'nin liste başı adayı ise 252.387 oy toplamıştır³⁷. Ülke genelinde DP'nin oy oranı yüzde 53.3, CHP'nin yüzde 39.9'dur³⁸. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi'nde 69 CHP, 1 MP, 417 DP milletvekili bulunmaktaydı³⁹. Seçim, çoğunluk esasına göre yapıldığı için Halk Partisi önemli bir hezimetle uğramıştır. Nispi seçim kanununun olması durumunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin çıkaracağı milletvekili sayısı ise 300 olacaktı⁴⁰. Seçimleri kazanma ümidi ağır basan CHP, çoğunluk sistemini DP'nin fazla milletvekili çıkarmaması için değiştirmemiş, kendi kazdığı kuyuya düşmüştür. DP'nin, bir milletvekilini 9776 oyla çıkarmasına karşın CHP milletvekili için 60867 oy gerekmişti. 240209 oyla tek milletvekiline sahip olan Millet Partisi, nispi sistem uygulanmış olsaydı, 16 sandalyeye sahip olurdu⁴¹.

2. Seçimi Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kaybetmesi – Demokrat Parti'nin Kazanmasının Sebepleri Üzerine Yapılan Mütalaalar

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Mekki Said Esen sürpriz beklemekle beraber, *“neticenin bu kadar azametli olacağıнын, ahvale yakın mahfillerde bile tahmin*

³³ Basın, 15 Mayıs 1950. Orhan Cemal Fersoy'un anlattığı üzere devlet radyosu 14/15 Mayıs sabahına kadar CHP'nin seçimi kazanmakta olduğunu duyurmuştur. Orhan Cemal FERSOY, Başbakan Adnan Menderes, İstanbul 1978, s.217.

³⁴ Ulus, 30 Aralık 1950, S.10401.

³⁵ Peyami SAFA, “Yedi sürpriz” Ulus, 28 Mayıs 50, S.10385.

³⁶ Hüseyin Cahit YALÇIN, HP'nin kuvveti” Ulus 23 Mayıs 50, S.10380. 1950 sayımında nüfus, 20.902.628'dir. TOKER, a.g.e., s.90.

³⁷ Tekin ERER, Yasakçılar, İstanbul 1965, s.117.

³⁸ DİE, Ankara 1978'den Cem ÇAKMAK, “1950'li Seçimler ve Demokrat Parti”, Tarih ve Toplum, Mayıs 1988, C.9, s.53.

³⁹ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “İki partinin müşterek an'aneleri olmalıdır” Ulus, 20 Mayıs 50, S.10378.

⁴⁰ MENTEŞEOĞLU, “Vazife iyi başarılmıştır” Ulus, 23 Mayıs 50, S:10380.

⁴¹ Metin TOKER, DP'nin Altın Yılları (1950-1954), İstanbul 1991,s.26.

edilmediğini” belirtmiştir. CHP kurmaylarının kamuoyu araştırmalarından yola çıkarak girdikleri iyimser havanın bu partiyi rahatlatıp yavaşlattığı, DP’ye ise azim kazandırdığını söylemiştir⁴². Seçim sonuçları önceden tahmin edilebilmiş olsaydı, CHP en azından Seçim Kanunu’nu çoğunluğa göre değil, nisbi sisteme göre hazırlardı. DP de propaganda ile sınırlı kalmayıp, iktidara ciddi ve bilinçli projelerle hazırlanırdı.

1950 seçimleri ile gerçekleşen iktidar değişikliğini hem DP hem de CHP, kendi başarıları olarak göstermiştir. Demokrat Parti mensupları tarafından kullanılan “*kan dökülmeden devrim*” -“*beyaz ihtilal*” tabirleri “*abartılmış*” bulunmaktadır. “*Çünkü; hükümetteki değişiklik yalnızca kişilerin değişmesinden ibaretti; egemen sınıfta bir değişiklik olmamıştı*”⁴³. Aslında kişilerin çoğunun temelde Halk Partili olmasından dolayı yönetim, fazla bir değişiklik göstermemiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı döneminde “*küçük ortak*” olduğuna dair yaptığı propaganda ile Cumhuriyet Halk Partisi’ne zarar vermiştir. Bu durum farklı bir program ortaya koymakta zorlanan DP’nin alternatif olarak kabul görmemesinde etkili olmuştur⁴⁴. Millet Partisi’nin “*halkçılarla demokratların gizlice anlaşmaları iddialarının*”⁴⁵ seçim dağılımına yansımış olması ihtimal dahilindedir. Bu devrede halkın DP’yi CHP’den farklı görmekte zorlandığını söyleyebiliriz.

“Hakikatte 1950 seçimlerini DP ve onun başındakiler kazanmamışlar, fakat CHP kaybetmiştir. DP bu kaybın, bendini aşan seline, ancak bir kanal olmuştur⁴⁶.”
Kemal

Karpat, Demokrat Parti’nin seçimi “*Halk Partisine karşı birikmiş hoşnutsuzluk yüzünden kazandığını*”, yine de hoşnutsuzluğun 1949-1950’de azaldığını söyleyerek, görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “*Seçimler 1947 veya 1948 yıllarında yapılmış olsaydı CHP 1950’de topladığı oyların belki de ancak yarısını almış olurdu; partinin son yıllarda akıllıca yürüttüğü liberal siyaset, itibarını arttırmıştı. Ama ne yapsa ve ne gibi vaatlerde bulunsa da CHP tek parti sisteminin sembolü haline gelmiş olması yüzünden seçimi kaybetmeye mahkumdu. Kazansaydı tek parti sisteminin hala devam etmekte olduğu hissi sürüp gidecekti*”⁴⁷.

3. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Sonuçlarını Değerlendirmesi

Basına yansıdığı üzere Cumhuriyet Halk Partisi, seçim sonuçlarını tam bir sürpriz olarak değerlendirmiş ama bir o kadar da olgunlukla karşılamıştır. CHP’liler her ne kadar azımsanamayacak oy oranlarını öne sürerek başarısız olmadıklarını savunmaya çalışsalar da son CHP kabinesinden sadece bir kişi; sabık başbakan Şemsettin Günaltay milletvekili olarak seçilebilmişti⁴⁸. CHP’li Peyami Safa, “*Dünyanın parmağını ağzından bırakan ve Türk Milleti’nin ... olgunluk manzarası karşısında olduğumuza şüphe yok*” demiş ve elli yaşından sonra attığı ilk faal politika adımının kendisini yere vurmasından duyduğu

⁴² CHP neticeye ne diyor? Cumhuriyet, 16 Mayıs 50

⁴³ AHMAD,a.g.e., s.69.

⁴⁴ Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Terc. Ahmet Fethi, İstanbul 1996, s.28.

⁴⁵ Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996, s.186.

⁴⁶ Mehmet KABASAKAL, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmeleri (1908-1960)*, İstanbul 1991, s.179.

⁴⁷ KARPAT, *Demokrasi*, s.202.

⁴⁸ Mehmet Ali BİRAND, Can DÜNDAR, Bülent ÇAPLI, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul 1995, s.58.

sarsıntı da dahil, hayatının bütün acılarını unutturacak bir sevinç yaşadığını ifade etmiştir⁴⁹. Safa “*Yedi Sürpriz*” başlıklı makalesinde halk nazarındaki CHP’yi işlemiştir. “*Demek yirmi yedi yıldır halkı bıkip usandırdığı iddia edilen C.H.P. hala böyle yüksek ölçüde bir*

milli teveccühe sahipmiş ve propaganda bakımından biraz gevşek davranmasaymış seçimi kazanabilirmiş, hayret”⁵⁰!

Seçim sonuçları “27 yıllık hükümranlılık” psikolojisi ile değerlendirildiğinde azametlidir ama diğer açıdan bakıldığında büyük sıkıntı içinde olduğu söylenen halk, yeterli tepki göstermemiştir. CHP’nin dumura uğramamasında Hasan Saka ve özellikle Şemsettin Günaltay Hükümetleri zamanlarında görülen halka yönelme çabalarının etkisi büyüktür. Nitekim, Saka ve Günaltay Hükümetleri devirlerinde halkın gönlünü en doğrudan okşayacak hususta yenilikler yapılmıştır. İlkokullarda din dersleri okutulmaya başlanmış, İmam Hatip Okulları açılmış, İlahiyat Fakültesi kurulmuştur⁵¹. 1951’de partinin genel sekreteri Kasım Gülek “*liberalizm sahasında gayet sarıh bir inkılap yapmalarına rağmen... seçmenlerin partiyi otoriter devrindeki çehresiyle görmeleri*” sebebiyle iktidardan düştüklerini⁵² beyan etmiştir. CHP İstanbul Bölge Müfettişi Sadi Irmak, birçok vatandaşın muhalefet partilerinin meclise girmelerini sağlamak için DP’ye oy verdiğini söylediğini belirtmiş, kaybetmelerinin sebebini bu şekilde açıklamıştır⁵³.

Seçim sonrasında yapılan değerlendirmelerde CHP’nin Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti temeline dayanan 27 yıllık geçmişi ele alınmıştır. CHP kalemlerinden Feridun Osman Menteşeoğlu, CHP’nin seçilmemesinin milletin 27 yıllık hizmete takdirsizliği olmadığını vurgulamıştır. Bu görüşünü ispat etmek için; “*Milletin asil vicdanını, hizmet ve nimetleri değerlendirmekte fazilet bulan o hayat kaynağımızdır ki bu takdiriyle Halk Partisini 27 sene gibi sürekli bir hükümranlığa layık görmüş, ihtişamı göz kamaştıran Atatürk ve İnönü devirlerinin siyasi istikbaline kaide yapmıştır.*” cümlesinden öte bir şey ifade etmeye gerek görmemiştir⁵⁴. 1930 belediye seçimlerinde halkın Serbest Fırka’ya gösterdiği teveccüh yukarıdaki ifadelerin çok abartılı olduğuna delildir. Burada hükümranlılık nitelendirmesinin ve Atatürk devrinin sahiplenildiğinin altı çizilmelidir. Demokrasi inkılabını, Meşrutiyet’ten apayrı düşünmemek de gerekmektedir. Zira niyet Osmanlı’ya kadar dayanıyordu ancak halktaki alternatif düşüncelerin inkılabı inkıtaa uğratacağı endişesi harekete mani olmaktadır.

CHP mahfilleri piyango olarak tabir edilen seçim sonucu iktidarın “*rejim düşmanı klikler yerine, elinde CHP programının kopyası bulunan, kendi içlerinden çıkan ve kadrosunu yine kendilerinin yetiştirdiği nesillerden tamamlayan haleflerinin*” eline geçmesini teselli verici bulmuşlardır. Bu bağlamda 1945-1950 sürecinde kurulan ilk parti olan Milli Kalkınma Partisi’nin siyasi hayatta tutunamamasının ya da tutunmasına izin verilmemesinin nedeni CHP’ye alternatif hüviyete sahip olmasıdır. Bu durum rejimin farklı programları kaldıramayacak hassasiyette olduğunu gösterir. Gerçek iktidar tarafından çizilen çerçevenin dışına çıkılmasına hiçbir zaman izin verilmemiştir. Seçimi kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi’nin diğer tesellisi de İnönü’nün liderleri olmaya

⁴⁹ P. SAFA, “Muhalefete geçerken”, Ulus, 19 Mayıs 50, S.10377.

⁵⁰ SAFA, a.g.m.

⁵¹ Feroz ve Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul 1976, s.40, 50, 52, 54, 58.

⁵² Ulus, 7 Nisan 1951, S.10697.

⁵³ Dr. Sadi Irmak’ın demeci, Ulus, 16 Mayıs 50, S.10373.

⁵⁴ MENTEŞEOĞLU, F.O., “Millet böyle istedi, vazifemiz ona hürmettir”, Ulus 16 Mayıs 50, S.10373.

devam etmesidir. Gerek orijinal gerekse yabancı basından alınan haberlerde İnönü'nün demokrasiye katkısı sık sık vurgulanmıştır. İktidar değişiminin, İnönü'nün sağlığında gerçekleşmesini misli bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Feridun Osman Mentешеoğlu, “DP'nin başarısına rağmen hakiki semerenin, memleket rejiminin ideoloji planını bütün millet ve bütün partiler namına tahakkuk ettiren fikir galibiyeti” olduğunu söylemiştir. Şeflik sistemi tasfiyesini bu galibiyetin ilk safhası olarak göstermiştir. Ancak İnönü'nün yüceltilmesi devam ettiğine göre⁵⁵ bu tasfiye, fiili durumunu aşamamıştır. İkinci olarak, CHP'nin “demokrasinin geniş bir muhalefetle desteklenmesi için muhalif unsurun meşruiyetine emniyet sağlamayı başardığını” belirtmiştir. Çok partili rejime niyet ettiklerine göre bu bir başarıdan çok, zorunluluk sayılmalıdır. Meşruiyet emniyeti konusu ise Demokrat Parti'nin özellikle seçim öncesi kendisini tedirgin hissettiği bir meseledir. Bu emniyet halka karşı mı sağlanmıştır yoksa 27 yıllık güçlü partiye mi? Kaldı ki bahsi geçen geniş bir muhalefet de görünmemiştir. CHP ile DP arasındaki oy farkı yaklaşık yüzde on beştir ama tabi 27 yıllık Halk Partisi için DP'nin oyu fazladır.

Menteşeoğlu, serbest seçimi kaybetme ihtimaline rağmen seçim kanununu hazırladıklarını ifade etmiştir. Seçim sonuçlarını isabetli bir şekilde tahmin edebilselerdi, çok büyük ihtimalle nispi seçim kanununu getirirlerdi. CHP'nin; “halkın efendiliğine ve demokrasi şuuruna mutlak bir itimadı olduğu için, iktidar değiştirmekle içtimai bir sarsıntı geçirmeyeceğimize kanaati vardı.” demiştir. Denge iktidar değiştirmekle sarsılacak kadar hassas mıdır? Aynı zamanda CHP, kurduğu dengenin sarsılmaması için önlemler almış ve politikanın kontrolünü kaybetmemek için halefi saydığı DP'yi diğerleri karşısında tercih etmiştir. Demokrat Parti milletvekilleri de tecrübesiz değillerdi⁵⁶.

Seçim sonuçlarıyla beraber, “Halk DP'yi ona olan sevgisinden mi, CHP'ye itimatsızlığından mı seçti?” sorusu gündeme gelmiştir. Sorunun net cevabının verilmesi, çok farklı düşüncelere sahip olan seçmenlerin sosyolojik - psikolojik faktörlerin belirgin olmamasından dolayı, mümkün değildir. Yalnız iyice bunalmış halkın, demokrasiyi kurtuluş reçetesi olarak gördüğü muhakkaktır. DP kalemlerinden Mümtaz Faik Fenik, söz konusu meseleyi, 19 Mayıs tarihli makalesinde irdelemiştir. DP dışındaki iki muhalif parti ve bağımsızlardan yapmış oldukları “aşırı” muhalefete rağmen meclise sadece bir milletvekili girebildiğini söyleyerek, -ki bu parti Millet Partisi'dir- DP'nin sevildiğini ileri sürmüştür⁵⁷. Oy oranı Demokrat Parti'nin çok sevildiğinin göstergesi olabilecek çoklukta değildir. Fenik'in tespitinden, çok önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Aşırı muhalefet neden fazla oy almadı? Halk CHP'yi nasıl, DP'yi nasıl görmekteydi? Bütün bunlara bakılırsa halk, 1948-1950 döneminde yenilenen CHP çizgisini çok taşımayan DP'yi tercih etmiş, geleneksel bir vazgeçemezlik içinde CHP'yi silip atmamıştır. MP'yi belki sistem içinde gerçekçi bulmamış, partinin başarılı olamayacağını düşünmüştür.

Halkın yeni bir teşkilat olan Demokrat Parti'ye karşı ürkek ve temkinli olması doğal karşılanmalıdır. Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri kaybederse iktidarı bırakır mı? DP'ye çıkan fazla oyların bulunduğu beldeler bundan zarar görebilir mi? DP, seçimlerden sonra kendisine oy verenleri koruyabilir mi? şeklindeki problemler, halkın aklını kurcalamış, kararını etkilemiş olabilir. Başka açılardan konuyu değerlendirmek

⁵⁵ Bu konu Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefesinde İnönü başlığı altında incelenmiştir.

⁵⁶ F. O., MENTEŞEOĞLU, “Vazife iyi başarılmıştır” Ulus, 23 Mayıs 50, S.10379.

⁵⁷ M. F., FENİK, “Halk niçin DP'yi tercih etti?” Zafer, 19 Mayıs 50.

mümkündür. Demokrat Parti, 27 yıllık bir parti karşısında 4 yıllık bir partidir. Bir partinin halk tarafından benimsenmesi için zaman gereklidir. DP'nin, genç bir parti olması, ezici bir oy üstünlüğü elde edememesinde etkilidir. CHP'ye gelince; uzun yıllar iktidarda kalmış olması belli ki halkta “*bıkkınlık duygusu ve yeniyi deneme arzusu*”⁵⁸ meydana getirmiştir.

İlk muhalefet kurultayında Genel Sekreter seçilince; CHP'nin “*halkın partisi*” olması şartıyla seçimleri kazanabileceğini söyleyen⁵⁹ Kasım Gülek, muhalefetlerinin ikinci yılında “CHP seçimleri neden kaybetti?” sorusunu beş madde sıralayarak cevaplandırmıştır: 27 yıl CHP iktidarı altında geçmiştir. “*Bütün bu senelerin meşakkati ve dolayısıyla hoşnutsuzluğu Cumhuriyet Halk Partisinin eşiğinde birikmişti.*” İnkılaplardan memnun olmayan bir sınıf hâlâ mevcuttur.” DP seçim öncesinde cazip birçok vaadde bulunmuştur. Bazı Cumhuriyet Halk Partililer, seçimi kazanacaklarından emin oldukları için oy kullanma lüzumunu hissetmemişlerdir. Bazı vatandaşlar da daha fazla sandalyeye sahip bir DP muhalefetinin yararlı olacağı görüşündeydiler⁶⁰.

Gazetelere yansıyan seçim sonuçları değerlendirmeleri gerçeklerin biraz gizlenmiş halidir. Barutçu hatıratında İnönü'nün seçimleri iç ve dış sebeple kaybettiklerini açıklamasını kaydetmiştir. İnönü yenilgideki iç sebebi, inkılapların “*kökleşmemesi*”, dış sebebi de Ruslar'ın propagandası olarak göstermiştir. Üçüncü Dünya Savaşı tehdidine karşı ülkenin “*yönetimsiz kalışın*”ndan endişe ettiğini ifade ederek, “*Abartmayayım ama bir yıl sonra duruma bütünüyle egemen olacağız. Bize teslim olacaklardır. Bu masadaki arkadaşlarımla övünüyorum, biz çarpışmak için yeterliyiz. Ben kendilerinden iç güvenlik, dış güvenlik için güvence isteyeceğim.*” demiştir. Arkadaşlarına ülkenin “*gezgin istiklal mahkemeleriyle yönetilemeyeceğini*” söyleyerek, iktidarı DP'ye bırakmayı teklif etmiştir. “*Başka türlü bir hareketin, rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olacağını*” belirtmiştir⁶¹.

Seçimlere iki yerden aday olmanın mümkün olduğu 1954 seçimlerinde İnönü Malatya ve Ankara'dan aday olmuştu. 14/15 Mayıs gecesini İnönü “zehirli bir psikoloji içinde” “Çok istiyorum, Ankara beni seçmesin...” demiştir. Sitemlerin devamı Barutçu'dandır: “Keşke Paşa'yı Malatya'dan aday göstermeseydik. Ankara da seçmedi, bu nankörlüğü tarih yazsın. İsmet Paşa'ya karşı Ankara'nın gösterdiği kını kimse açıklayamıyordu.” Bu arada Barutçu Lloyd George'nin şu sözünü hatırladığını kaydetmiştir: “Ulusların minnettarlıkları tez çürüyen meyvalara benzer!”⁶²

İnönü Barutçu'ya hitaben arkadaşları hakkındaki endişelerini şöyle dile getirmiştir: “Ben sadece bir şeye üzülüyorum: arkadaşlara ve tarihe karşı sorumluluğum vardır. Arkadaşlarım bana, ‘Elimizdeki iktidarı bize kaybettiren sensin! Diyebilirler. ‘İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde kimlere teslim ediyoruz? Yarın ülkenin bu acemi ellerde başına gelecek yıkımlardan tarih seni sorumlu sayar.’ diyebilirler. Adnan Adıvar Akşam Gazetesi'ne uğrayarak, ‘İsmet Paşa'nın zekâsı olmadan, dış politika

⁵⁸ Nihat ERİM, “CHP ve Başkanlığı”, Ulus, 6 Temmuz 1950, s.10424.

⁵⁹ BİRAND, *Demirkırat*, s.84.

⁶⁰ Gülek, “Türkiye’de demokrasi kökleşiyor”, Ulus, 15 Ekim 1951, S.10885.

⁶¹ BARUTÇU, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, s.416-16. İnönü bu konuşmayı seçim sonuçları haberlerinin yavaş yavaş gelmekte olduğu sırada yapmıştır.

nasıl yönetilecek anlamıyorum, aklım almıyor,' demiş. Ama benim için, bu yoldan başka bir izlenecek yol yoktur. Bu ülke gezgin İstiklâl Mahkemeleriyle yönetilemez. Atatürk sağ olsaydı, yönetimi beş yıl daha sürdüremezdi. Diktatörlük, devrimle yıkılmağa mahkûmdur. Biz demokrasiyi doğal yoldan ülkeye yerleştirmeye çalışıyoruz⁶³.”

Toynbee'nin demokrasinin doğuda kurulamıyor olmasının sebebi olarak, bu coğrafyanın belirli bir uygarlık düzeyine sahip olmadığını göstermesine dayanan Barutçu klasik aydın endişelerini dile getirmiştir. Toplumsal düzey kazanmadan sadece iyi niyet beslemek suretiyle diktatörlüğe engel olunamayacağını belirtmiş, “*Bu seçimde bizi yıkan devrime düşman olan kara kuvvettir.*” demiştir. İnönü ise İngiliz tarihçinin Müslümanların demokrasiyi getiremeyeceği şeklindeki düşüncesi hakkında şöyle söylemiştir: “*Bu onun bağnaz yanıdır*⁶⁴.” Tekin Erer Cumhuriyet Halk Partililer 1 seçimlerden ders almamaları konusunda ağır bir dille eleştirmiştir. Erer'in ifadesi üzerine CHP'liler kendilerini seçmemesi sebebiyle halkı “*cahillikle, gericilikle, bilgisizlikle, iyileri takdir edememekle*” suçlamışlardır. “*Câhil değil de okumuş olsalardı birgün bunların arasına katılmak şansını hayal ederek, tıpkı onlar gibi nüfuz sahibi, müreffeh bir hayat yaşayacaklarından ümitlenerek, reylerini bu Yasakçılara vereceklerdi. (!) Seçimlerden sonra İnönü'nün kendisini ziyaret eden Bayar'a ilk sorusu, “Hayatım emniyette midir?” olmuş, bu konuda güvence almıştı*⁶⁵.”

4. Demokrat Parti'nin Seçim Sonuçlarını Değerlendirmesi

Mümtaz Faik Fenik, demokrasi inkılabı başarısının yapıcı ve sistemli muhalefetlerine ait olduğunu iddia etmiştir. Küçük ihmaller, küçük fenalıkların, büyük zarar verdiğini söylemiş,yapılacak işin, kötülükleri teşhis ederek önlemek olduğunu belirtmiştir. CHP'yi zayıf taraflarını görmemekle suçlamıştır. CHP'nin hemen hemen "her işi kendi bekasına reklam telakki ettiği için *devrildiğini*” söylemiştir⁶⁶. Tarih boyunca daha çok büyük devletlerde ve hanedanlarda görünen; büyüklük, içe dönüklük, kendi kendine yetebilme iddia ve yanılışı 27 yıllık parti “hükümranlığı” nı da yıkmıştır.

Fenik, 25 Mayıs tarihli makalesinde de aynı konuya temas etmiştir. CHP'nin kendi kanunlarını ihlal etmesinin, adalet mekanizmasındaki bozukluğun düzeni bozduğunu söylemiştir. İnönü'nün liderleri olmasının, “*zafere karşı olan imanlarını büsbütün arttırdığını*” ifade etmiştir. “*Zaafılarını görmeden... kuvvet propagandası yapmışlar, halkın kendilerine minnettar olduğunu zannetmişlerdir*” diyerek, çok önemli bir yorumda bulunmuştur: “*Milletlerin hayatına minnettarlık, demokrasiden girdiği vakit, halk hakimiyetinden bahsetmeğe imkan yoktur. O zaman dış kölelik yerine iç kölelik hakim olur; ve milletin hisleri bir zümrenin lehine sömürülmüş olur.*” Fenik, CHP'lilerin bütün kusurlarının, zaafılarını görmemek, milletin şuurunu küçümsemek olduğunu belirtmiştir⁶⁷.

⁶² BARUTÇU, a.g.e., s.417.

⁶³ BARUTÇU, a.g.e., s.418-419.

⁶⁴ BARUTÇU, a.g.e., s.428.

⁶⁵ Tekin ERER, Yasakçılar, İstanbul 1965, s.117-8. Erer konunun devamında “*Yasakçılar*”ın seçim sonuçlarından en ufak bir ders bile almadıklarını belirtmiş ve “*Hiç olmazsa bir sene için seslerini keserek beklemek tahammülünü de gösteremediler.*” demiştir.

⁶⁶ M. F., FENİK, “Büyük milletin büyük elçileri”, Zafer, 22 Mayıs 50

⁶⁷ M. F., FENİK, “Mağlubiyetin başlıca sebebi”, Zafer, 25 Mayıs 50.

5. Yabancı Basının 1950 Seçimlerine İlgisi

İngiliz basınından Daily Telgraph Gazetesi, Demokrat Parti'nin “ Nispeti hala muzaffer olanları bile şaşırtan muvaffakiyetinin, bir siyaset değişikliği olmayıp, uzun zaman devam eden tek parti hükümeti sistemine bir aksülameli olduğunu”⁶⁸ ileri sürmüştür. Meşrutiyet'in fikri hazırlık safhasını da sayarsak, yıllardır demokrasi fikri işlenen ve önemli atılımlar yapılan Türkiye'de uzun bir süreçten sonra çok partili hayata geçiş sağlanabilmiştir. Çok partili sisteme merak ve ilgiyle hazır hale gelen halk, beklediği fırsatı kullanarak ülke kaderinde etkili olabilmek istemiştir. Siyasette pay sahibi olamamanın acısını adeta tek parti karşısında oy kullanarak çıkartmıştır. Son Posta gazetesi yabancı basından yaptığı alıntılara “Türkler demokrasi ailesine alınmak hakkını kazandılar” başlığını seçmiştir⁶⁹. Brezilya basınında “Türkiye’de seçim sandığı kullanmak suretiyle” “demokratik bir ihtilâl vukua geldi.” denmiştir⁷⁰. Yabancı basının övgülerine mazhar olunması Türkiye'nin “hariçteki itibarının çok yükseldiği” yorumlarına yol açmıştır⁷¹.

27 yıl psikolojisinin ön planda tutulmasına rağmen sonuç, CHP'liler tarafından halka saygı ifadeleri ile karşılanmıştır. En azından gazetelere bu yönde demeçler yansımıştır. Cumhuriyet Gazetesi Paris basınından Le Matin Gazetesi'nden aldığı şu satırları kaydetmiştir: “Eğer Türk köylüsü benliğini idrak etmişse, bu alicenab milletin dört senede dört asırlık hamle yaptığını kabul etmek lazımdır.” Fransız gazetesi, demokrasi zaferini idrak şartına bağlayarak, çok önemli bir konuyu gündeme getirmiştir. Millet hakikaten oyunu bilinçli kullanarak etkin ve güçlü olduğunun farkında mıdır yoksa kullandığı oy, günü birlik ve yüzeysel düşünceleri mi yansıtmaktadır? Demokrasi öğrenimden çok eğitim meselesidir. Eğitim de anlayış ve samimiyetle ifade edilebilir. Öğrenim oranı düşük olabilir ama halkın anlayış ve samimiyetinden şüphe etmek, sistem için öldürücü bir tehlike olabilir. Aynı zamanda Anadolu halkı, demokrasinin en büyük erdemi olan hürriyet şuuruna sahip olduğunu Kurtuluş Savaşı ile ispat etmiştir. Seçimden sonra İzmir’i ziyaret eden milletvekilleri şu şekildeki ‘levhalarla’ karşılanmıştır: “CHP'nin akıbetini unutma! Bize hesap vermek mecburiyetindesin!”⁷²

Zafer Gazetesi 'nde yer aldığına göre; “ABD'den Times Gazetesi seçimlerde HP'nin uğradığı mağlubiyetin sebeplerini araştırırken, tedricen çürüyen rejime karşı Türk halkının memnuniyetsizliğini izhar etmeği fevkalade bildiğini” yazmaktadır. . Gazete değişikliği iyiye doğru bir alamet olarak kabul etmekte ve Türkiye'ye pek çok iyilikler etmiş olan “İnönü'yü Türkler'in bundan böyle de seveceklerini”⁷³ ilave etmiştir. Görüldüğü gibi Zafer Gazetesi Cumhuriyet'e göre daha temkinli ifadeleri seçmiş, İnönü hakkındaki teselli edici sözleri de ihmal etmemiştir. ABD basınında Türk demokrasisi “çürüyen rejimi” revizyondan geçirme çabası olarak görünmektedir. Halkın memnuniyetsizliğini legal yollarla gösterme yollarının kapatılması, felakatlere yol açabilir. Bu durumda imdada demokrasi yetişir. “Patlamak üzere olan toplumda açılan bir hava deliği” veciz ifadesinde de yöneticilerin, bu gerçeğin farkında oldukları görünmektedir.

⁶⁸ Cumhuriyet 17 Mayıs 50, S. 9257.

⁶⁹ Constantin Brown, “Değişen Dünya”, (Newyork radyosunda da yayımlanan bir makaledir.) Son Posta, S.1477.

⁷⁰ Journal'den, Son Posta, 20 Mayıs 1950, S.1478.

⁷¹ “Türkiye'nin hariçteki itibarı çok yükseldi”, VATAN, 18 Mayıs 1950, S.3239.

⁷² M. F. FENİK, “Demokrat Partiyi tenkit ve murakaba”, Zafer, 21 Mayıs 50.

⁷³ Zafer, 15 Mayıs 50, S.50379

B- DEMOKRASİDEN VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDAN BEKLENENLER

Demokrat Parti büyük beklentilerle iktidara gelmiştir. Dünya genelindeki bunalımdan nasiplenen(!) Türk halkı, bütün umutlarını siyasi bir değişikliğe, dolayısıyla DP iktidarına bağlamıştır. Siyasi ve sosyal hayatın olumsuz iç ve dış şartlardan münezzeh kılınması için büyük bir potansiyel güç kullanılması şarttı. Demokrat Parti demokrasi gereği eskinin devamı da olmamalıydı. Peki Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi paralelinde yıllanmış politikanın mecrasını değiştirmek için fikri hazırlık yapmış mıydı? Zafer ile Ulus Gazetesi⁷⁴ karşılaştırıldığında bu konu bir ölçüde aydınlatılabilir. Ulus, ana muhalefet gazetesi olduğunun ilk günlerinde seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde, muhalefet programının hazırlanmasında, olayların fikri olarak irdelenmesinde iktidar gazetesi olan Zafer'den daha etkin olmuştur. Bunda sabık muhalefetin ekonomik yetersizliğinin ki -gazetelerinin sayfa sayısı da azdır- etkisi unutulmamalıdır. Seçim öncesi vaatlerinin gerçekleştirilmesinin, sabırsızlıkla beklenmesi de temeli sağlamlaştırılmayan DP'nin çabuk yıpranmasına sebep olabilir. Samet Ağaoğlu hükümet programının okunduğu gün mecliste *“Program bize diyor ki, yalnız kanunlarımızı değil, itiyadlarımızı, telâkkilerimizi de değiştireceğiz... Vatandaş ve insan haysiyet ve şerefine muhalif bütün kayıtları kaldıracamız, hak ve hürriyetlere muhalif kayıtları kaldıracamız”*⁷⁵.” şeklinde verilen söz, DP'den beklenenlerin özünü ifade etmektedir.

1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beklentileri

“Muhalefeti 1908 Meşrutiyet İnkılabından sonraki soysuzluğa düşürmemek. 1923 Cumhuriyet İnkılabından sonraki (Terakkiper) ve (Serbest Cumhuriyet) Fırkalarının acı ve acıklı akıbetlerine uğratmamak... Milletlerarası kazandığımız emsalsiz şeref ve itibarı zedelememek...”, CHP'nin tarihi tecrübelerden de yola çıkarak ileri sürdüğü beklentileridir. Sabık iktidar Cumhuriyet Halk Partisinin muhalefette görüp de beğenmediği davranışlardan kendi muhalefesinde kaçınması, diğer taraftan sabık muhalefet DP'nin CHP'nin vaktiyle eleştirdiği davranışlardan uzak durması⁷⁶ arzusu dile getirilmiştir. Karşılıklı anlayışla hazırlanan etik temel, tarafları şahsiyetle uğraşma yüzeyselliğinden kurtarıp, verimli siyasete sevk edebilirdi. Ancak iki partinin benzerlik ve birlikteliğine rağmen siyaset, gerilimlerden uzak tutulamamıştır.

⁷⁴ Ulus Gazetesi devletle özdeş CHP'nin yayın organıdır. Ulus, bu bakımdan SSCB'de Komünist Parti'nin Pravda, Faşist Almanya'da voelkisher Beobachter vb. gazetelerine benzetilmektedir. Ulus'taki gazetecilik anlayışı İttihat Terakki Fırkası'nın Tanin Gazetesi'ne dayandırılmaktadır. Ulus'un ilk biçimlenişi 14 Eylül 1919'da çıkarılmaya başlanan İrade-i Milliye ile olmuştu. 16 sayıdan sonra Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gelmesinden sonra burada 10 Ocak 1920'de Hakimiyet-i Milliye'nin çıkarılmasına başlanmıştır. Gazetenin ismi 1934'ten itibaren Ulus olarak değiştirilmiştir. Hürriyet KONYAR, “CHP'nin Yarı Resmi Yayın Organı: Ulus, Tarih ve Toplum, Ekim 1995, S.142.

⁷⁵ Emrullah NUTKU, Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1979), İstanbul 1979, s.166.

⁷⁶ Ali Rıza EREM, “İktidar Partisi ve hükümeti”, Ulus, 12 Haziran 1950, S.10400.

⁴⁵ Ekrem ÖZDEN, “İktidarı devrederken”, Ulus, 21 Mayıs 1950, S.10379.

Ekrem Özden “iktidarı devrederken” başlıklı makalesinde artık kendileri için istediklerini⁷⁷ sıralamıştır. Her muhalefet partisi için özgür bir ortam şarttır. Sonraki günler iktidar CHP’sinin muhalefete reva gördükleri muameleyi, muhalefette iken kabul etmedikleri açığa çıkacaktır. Radyo meselesi bunun en bariz misalidir. Nihat Erim iktidarın, “intikam duygularından...kurtularak gerçek manada hukuk yaratma yoluna girdiğini görmek istediklerini⁷⁸” söylemiştir. 1950 sonrası iktidara gelen partinin “CHP’nin geçirmeğe mecbur bulunduğu ilk münakaşaları” yapmak zorunda olmadığı için demokrasinin öncesine nazaran daha hızlı gelişmesi beklenmekteydi⁷⁹. CHP iktidarının son Başbakanı Şemsettin Günaltay’a göre demokrasilerde milletvekilleri herhangi bir kimsenin, kurumun ya da gücün desteği ile işbaşına gelmedikleri için, kimseye minnetli olmazlar, halk tarafından seçildikleri için fikirlerini kolayca ve özgürce ifade ederler⁸⁰.

2. Demokrat Parti’nin Vaadleri

Demokrat Parti varlık kaynağı demokratik vaadlerle işbaşına gelmiştir. Muhalefette sergilediği demokratik çehre sayesinde aydınların ve gazetecilerin desteğini almıştır. DP 1950 seçim kampanyasında tek parti anlayışının hürriyet konusundaki açıklarını etkin biçimde kullanmıştır. DP ileri gelenleri sadece hürriyet istediklerini belirtmişler, iktidara gelmeleri durumunda demokrasiyi bir bütün olarak yaşatacakları sözü vermişlerdir. Ayrıca basına alabildiğine hürriyet verilecek, işçilere grev hakkı verilecek, antidemokratik kanunlar tespit edilerek değiştirilecekti⁸¹.

Zafer Gazetesi’nde Sinan Onbulak, “Milletin reyine dayanan ilk iktidardan beklediklerimiz” isimli makalesinde sadece ikisi demokrasi ile alakalı on sekiz madde saymıştır. Demokrasi ile ilgili maddelerde bir tek şef tanıdığını, Atatürk’ün şef devrinin kapanmasının sembolü olması gerektiğini ve artık halktan farklı ve konfor içinde yaşayan milletvekillerinin seçilmeyeceğini⁸² söylemiştir. Bu da, Demokrat Partinin demokratik inkişafa değil, ekonomik kalkınmaya öncelik tanımayı düşündüğünün göstergesi sayılabilir. İktidara gelme müsebbibi olan demokrasiyi ihmal etme, Meşrutiyet’i hatırlatan eden bir tarih sahnesidir. Menderes halkın en muzdarip olduğu konu olarak nitelendirdiği, “zümre saltanatının tam olarak tasfiyesi ve bu devrin bir daha avdet etmemesinin kat’i teminat alınmasını” amaçları olarak belirlemiştir⁸³.

3. Demokrat Parti’ye Oy Veren Seçmen Grupları

⁴⁶Nihat ERİM, “Seçimlerin emniyeti hakikaten tehlikededir”, Ulus, 7 Temmuz 1950, S.10425.

⁴⁷ERİM, “Boşuna gayretler, boşuna telaş”, Ulus, 14 Ekim 1950, S.10524.

⁴⁸Ulus, 22 Şubat 1951, S.10655.

⁴⁹Tevfik ÇAVDAR, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, Ankara 1996, s.20.

⁵⁰Sinan ONBULAK, “Milletin reyine dayanan ilk iktidardan beklediklerimiz”, Zafer, 25 Mayıs 1950.

⁵¹Cumhuriyet, 30 Ağustos 1950, S.9362.

Peyami Safa “Aman Dikkat!” adlı yazısında farklı beklentiler taşıyan seçmen gruplarına cevap verme durumunu, DP’nin karşılaşıcağı handicap olarak yorumlamıştır.

Milli şartlarımızı saptamayan mutlak demokrasi hayranlarını bu gruplardan ilki olarak göstermesi “Türk usulü demokrasi”nin sinyallerini de vermiştir. Demek ki demokrasi, milli şartlarla sınırlı. Bu şartların açıklanmaması makaleyi biraz havada bırakmaktadır. Muğlak ifadeler, kemali sağlanmadığı için yere basmayan düşüncelere, istismara açık bir hüviyet kazandırılabilir. “Yenilikten meçhul bir iyilik bekleyenler grubu”, demokrasiye sihirli bir değnek olarak sarılanları ihtiva ediyor. Acıyla kavrulmuş iyimserlik havası, “Demokrasi gelecek ve bütün sorunlar bitecek...” haleti ruhiyesindeki insanlara umut ve mantıklı temellerle açıklayamadıkları bir mutluluk verir. Belki de bu konuya açıklık getirmek istemezler; çünkü derinlemesine düşünmek, gerçeklerle yüzleştireceği için kişiyi kedere mahkum edebilir.

Safa, hoşnutsuzlar genellemesiyle “dar gelirliler, yetim ve dullar, emekliler, hayat pahalılığından çok çekenler, işsizler, toprak veya orman kanunu gibi bazı mevzuattan zarar görenler, istedikleri ...makamlara gelemeyenler, iktidardaki rakiplerine karşı kin besleyenler ...” zikredilmiştir. Diğer gruplar şöyle sıralanmıştır:

- Varlık vergisinin intikam saatinin çaldığına hükmeden bazı azınlık unsurları,
- En büyük hürriyet düşmanı oldukları halde telkin zehirlerini daha geniş bir hürriyet rejiminde saçacaklarını bilen komünistler,
- grev hakkı vaadiyle büyülenen bazı işçiler,
- milli istihlal ve mili endüstri aleyhine vereceği neticeleri hesaplamadan daha serbest bir ticarete kavuşmak isteyen bir kısım tüccar, ithalatçı ve ihracaatçılar,
- Çeşitli ırk, din ve mezhep tesirlerinden kendilerini kurtaramıyan bir kısım göçmenler,
- Çeşitli ırk, din ve mezhep ve siyasi ideoloji tesirlerinden kendilerini kurtaramıyan birçok azınlık unsurları,
- Doğrudan doğruya Moskof ajanları,
- Bütün bu grupların ayrı ayrı telkin sahaları içine girip çıkan ve CHP aleyhine aşı üstüne aşı alan masum vatandaşlar.”

Safa’nın çizdiği bu tabloda müşterekleri pek de olmayan çok geniş bir yelpaze görünmektedir. Son maddede “telkin sahaları”ndan etkilenen masum vatandaşlar, ayrıca zikredilmektedir. Bu, önceki maddelerdeki muhaliflerin arasında masumların bulunmadığını düşündükleri anlamına gelebilir. Safa, “Biz bu grupların içinde yalnız milli menfaatlerimize yabancı emeller taşıyanlara karşı iktidarı destekliyebiliriz⁸⁴.” demiştir.

⁸⁴ Peyami SAFA, “Aman Dikkat!”, Ulus, 20 Mayıs 1950, S.10377. Safa’nın bu makalesi hayli tepki çekmiş, bazı gazeteler Safa’yı seçimlerin samimiliğine inanmamakla suçlamıştır. Bunun üzerine müellif, aynı konuyu işlediği 4 Haziran tarihli makalesinde CHP’lileri on yedi gruba ayırmıştır. Seçimdeki manzarası bakımından DP’yi “kozmpolit”, CHP’yi “milli” gördüğünü ifade etmiştir.

II. BÖLÜM

1950-1954 DÖNEMİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİNİN ESASLARI

1. 14 Mayıs 1950 Sonunda Cumhuriyet Halk Partisi ve İktidardan Bekledikleri

CHP, nüvesi Milli Mücadele yıllarının Anadolu Müdafaa Hukuk Cemiyeti'ne dayanan ve devletle özdeş bir kurumdur. Atatürk'ün tanımına göre "*Cumhuriyet Halk Partisi; bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan, haricî düşmanları tard, dahilî düşmanları imha eden, halka hürriyet ve hâkimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir.*" CHP, siyasi anlamda bir parti hüviyeti taşımamıştır. Çok partili hayata geçit veren bu kurum, 1950'den evvel aslında yönetimini değiştirmemiş, eski usulleri yani siyasî organ ve halk örgütü olamama hüviyetini devam ettirmiştir. Parti 27 yıl boyunca hükümeti gereği gibi denetlememişti. "*C.H.P. denilen teşkilât, Parti olmak vasfından bütün iktidarı boyunca yoksun*" kalmıştır. Daima bir şefin otoritesi altında şekillenen bir teşekkül olmuştur. Bu bağlamda 14 Mayıs 1950 tarihinde sıradan bir parlamento değişikliği yaşanmamış, düzen değişmiştir. İnönü'nün ise girişeceği mücadelede büyük bir eksikliği vardır: "*Parti!*"

Demokratik seçim sisteminde yıllarca geri plana itilmiş halkın oyları "*ve bu oylarda ... halk ruhunun derinliklerinde birikmiş binbir ilkel duyguları, istekleri, eğilimleri, artık etkili olacaktı*"². CHP, son iki yıllık iktidarı döneminde birtakım liberal düzenlemelere gitmişti. Tek parti anlayışını zorlayan bu düzenlemelere rağmen CHP'nin iktidarı kaybetmesi, kararsız davranmasına yolunmaktadır³. Şüphesiz bunda tek parti ile simgeleşen İnönü'nün CHP lideri olmasının, halkın değişiklik aramasının, milletten kopuk CHP geçmişine duyduğu tepkinin de etkisi vardır. Nitekim Halk Partisi, halkın partisi olamamıştır. Uzun yılların bütün sefaletinin faturası bu köklü partiye kesilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi yayın organı 14 Mayıs'tan iki gün sonra kendi muhalefetlerine yönelik aldıkları kararları açıklamıştır. Ünlemlerle vurguladıkları bu kararlarla "*yeni muhalefetin yeni iktidarını herkesin göreceğini*" ilan etmişlerdir. Bu şekilde muhalefette iken bile iktidarda olduğunu vurgulamaları dikkat çekicidir. Hakiki gücü ellerinde bulundurdukları iması Demokrat Partiye ayağını denk alması yolunda uyarı olarak ele alınabilir. Menderes'in ifadesine göre; seçimi DP'nin kazanmasına rağmen, "*idarenin hala Halk Partisi elinde bulunduğu dair sabık iktidar tarafından bir çok propagandalar yapılmıştır*"⁴. Buna karşı Demokrat Partili yöneticiler, önemli memuriyetlerde değişikliğe gidecektir.

Menteşeoğlu, "*Garip gibi görünse de CHP'nin etkilerini biçerek D.P'nin iktidara gelmesini sağladığını*" ifade etmiş, bununla beraber iktidar yıllarındaki CHP'nin, "*rakibinin lehinde propaganda yapmadığını, ...kendi içinden çıkan bu teşekkülü millet kaderi emrinde pişirmek için, onunla kıyasıya mücadele ettiğini*" de söylemekten

¹ Şevket Süreyya AYDEMİR, İkinci Adam (1950-1963), C.3, s.83-7.

² AYDEMİR, a.g.e., s.83.

³ Feroz AHMAD, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Terc. Yavuz Alogan, İstanbul 1995, s.152.

⁴ Zafer, 14 Haziran 1950.

kaçınmamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ni, çok partili rejimi, serbest seçim kanununu, tek dereceli seçimi, “*sonsuz bir fikir hürriyetini*”, halkta demokratik emniyet hissini getirmiş olmakla taltif etmiştir. Bundan yola çıkarak Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin nimetlerine kavuşacağını belirtmiştir⁵. Cumhuriyet Halk Partisi'nin vurguladığı yetiştirici ağabey vasfına Ali Rıza Erem'in de Halk Partisi'nin Demokrat Parti'yi “*adeta beşiğini sallayarak büyüttüğünü, her türlü aşırılıklarına katlandığını, ... zafer kazanmasına yardım ve hizmet ettiğini*”⁶ yazdığı satırlarda da rastlamaktayız.

1946-1950 dönemindeki iktidar icraatı CHP'nin seçimleri kaybetme ihtimalini düşünmediği kanaatini uyandırır. Zira Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarda iken, muhtemel muhalefet günleri için zemin oluşturmamıştır. Yani mevcut kanunları muhalefet partisinin lehine de olabilecek şekilde düzenlememiş, iktidar zihniyetiyle statükosunu devam ettirmekte bir sakınca görmemiştir. Tabii bu sistem yeni iktidarın kullanacağı ve Cumhuriyet Halk Partisi döneminin Demokrat Parti tarafından model gösterilerek öne sürüleceği bir koz olacaktır. Gelebilecek muhalefet günleri için olsun iktidar, demokratik gelişmeyi sağlayıcı önlemler almamıştır. Demokrat Parti iktidarında da görülen yarınlarını garantilemiş koyu iktidar hissiyatı, demokratik inkişafı önleyici faktörlerden biri olmuştur. 14 Mayıs büyük bir atılımdır ama sonraki günler demokrasi yerinde saymıştır.

Menteşeoğlu, “*Rejimle iktidarın zafer ve buhran unsurları*” isimli makalesinde muhalefette olma hasebiyle CHP'nin rejimi tahkim edecek “*en hayati rolü*” üstlendiğini, iktidarı kontrol etmenin, iktidardan daha “*mesuliyetli*” olduğunu söylemiştir. Bu şekilde “*yeni muhalefetin yeni iktidarı*” tabirini güçlendirmiştir. Çerçeveyi taşıma ihtimali olan faaliyetler konusunda sistem güvenliğini sağlayan güçler, hep var olmuştur. Yazar, birinci “*buhran*” olarak, CHP'nin milletvekili sayısının az olduğunu göstermiştir. Demokrat Parti'nin maziyi sorgulamasının, “*murakabenin masunluğu prensibini yıkacağı*” endişesi, seçimlerden on gün sonra basına yansımıştır. Vaktiyle buldukları geniş seçim vaatlerini⁷ de Menderes Hükümeti'nin karşılaşacağı buhran olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda Demokrat Parti'den mucize değil, hizmet beklediklerini⁸ bildirmiştir. Maziyi sorgulama meselesi, Demokrat Parti iktidarının ilk zamanlarının, sıcak gündem maddesini oluşturmuştur.

Muhalefet gazetesi 28 Mayıs'ta İnönü tarafından açıklanan Cumhuriyet Halk Partisi'ne düşen vazifeleri yayımlamıştır. “*İktidardan istediğimiz tek şey, bizim iktidarda iken verdiğimiz emniyetin bize de verilmesidir.*” şeklinde manşette yer alan ifade fazlasıyla politiktir ve daha 28 Mayıs'tan İnönü'nün bu tek istekle yetinmeyeceği açıktır. İnönü 1945'ten beri hedefin Cumhuriyet Halk Partisi olduğu “*büyük bir sinir harbi*”nin yaşanmakta olduğunu söylemiştir. 1946'daki açık oy-gizli sayım uygulamasının acısı özellikle matbuat tarafından çıkarılmış, bu durum da 1950 seçimlerinde etkisini göstermiştir. Sinir harbinin en önemli sebebinin 1946'nın şaibeli seçimleri oluşturmuştur⁹.

Şemseddin Günaltay 3 Haziran 1951'de yaptığı kongre konuşmasında 14 Mayıs 1950'den aldıkları dersi şu ifadeleriyle açıklamıştır: “*Halk Partisi kurulduğu ideale samimi bağlılığı esas tutarak yeni bir inkişaf devresine girmiştir. Biz maziden ve partiyi*

⁵ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Yeni iktidar CHP'nin nimetlerine kavuşacak”, Ulus 19 Mayıs 1950.

⁶ Ali Rıza EREM, “İktidar Partisi ve Hükümeti”, Ulus, 12 Haziran 1950, 10400.

⁷ Bu vaatlerden biri Kasım Gülek'in anlattığına üzere şöyle verilmiştir: Seçimlerden önce DP'liler, bir köylüye sormuşlar: “*‘Ali, senin öküzün var mı?’ Köylü, yok, demiş. ‘Yaz öyleyse Ali'ye bir çift öküz.’*”

⁸ MENTEŞEOĞLU, “Rejimle iktidarın zafer ve buhran unsurları” Ulus, 25 Mayıs 1950.

⁹ Ulus, 28 Mayıs 1950.

umumî efkârdan düşüren sebeplerden istifade etmesini bileceğiz. Bunlar izale edilecektir. Bizi halk nazarında düşüren unsurlar artık bu parti içerisinde yer bulamayacaklardır¹⁰.”

İnönü'nün “İktidardan istediğimiz tek şey, bizim iktidarda iken verdiğimiz emniyetin bize de verilmesidir¹¹” talebine mukabil Adnan Menderes, “Onlar muhalefette nelerden şikayet etmişlerse bunları muhalefete reva görmeyecekleri” güvencesini vermişti¹². Talep ve teminattan sonra 25 Aralık'ta gelen noktayı Kasım Gülek'in sözleri çok güzel ifade etmektedir: “Bugün çoğunluğu kazanarak iktidarı ele alanlar yarın çoğunluğu kaybedebilirler, onlar çoğunluğu kaybettikleri takdirde kendilerine nasıl muamele edilmesini istiyorlarsa bugün muhalefete o şekilde muamele etmelidirler¹³.” Bu, “eğer bize iyi davranmazsanız iktidarı aldığımızda görüşürüz” mantığıdır. Bu inatçı gidişin durdurulmasını muhalefet hep iktidardan beklemişse de iktidarın kendinden böyle bir beklentisinin olmadığı görülmektedir. Erim, keyfi muamelede bulunmak konusunda iktidarı eleştirmiştir. CHP iktidarında “keyfi muamele yoktu” derken kendisinin içinde bulunduğu son iki yıl için kesin konuşarak, kefil olmuştur. Demokrat Parti iktidarını, Demokrasiyi Koruma adı altında kanun çıkararak insan hakları konusunda geri adım atma tehlikesi içinde gördüğünü belirtmiştir¹⁴.

Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetinin en doğal beklentilerinin şu ifadede hülasa edildiğini görmekteyiz: “Cumhuriyet Halk Partisi haktan, kanundan, prensiplere hürmetten başka hiçbir şey istememektedir.” Halk Partililer demokrasi ülkelerinde seyreden iktidar muhalefet ilişkilerinin tatbikini istemektedirler. “Yeni seçimler, koalisyon hükümetleri vesaire katiyen bahis mevzuu değildir¹⁵.” Cumhuriyet Halk Partisi, iktidar partisi olarak Demokrat Parti'den partiler arası iyi ilişkiler kurulması yolunda hizmet ve particiliği bırakarak önemli meselelerde muhalefetle istişarede bulunmasını beklemekteydi¹⁶. Halk Partisi inkılaplar, dış politika, din gibi önemli meselelerin partiler üstü olması gerektiğini savunmuştur. Haziran 1951'de bunlara iktisadi meseleler de eklenmiştir. CHP iktidarının ekonomiyi tetkik için davet ettiği Amerikalı heyetin tavsiye raporunda bu husus geçmektedir. Rapor Kasım Gülek'in anlattığı üzere Haziran 1951'de Türkiye'ye gönderilmiştir¹⁷.

2. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yeni Altı Oku

CHP teşkilatından gelen ilk bildiri, alınan altı maddelik kararlardır. Cumhuriyet Gazetesi'nin “CHP'nin yeni altıoku” başlığını kullanarak sıraladığı kararlar, şunlardır:

- 1.Şahsiyatla uğraşmayacağız!
- 2.Söz ve tenkit hürriyetine dokunulmazlık isteyeceğiz!
- 3.Toleransımız vardır ve tolerans bekleyeceğiz!
- 4.Kafaların vazifesini kafalara, gönüllerin borcunu gönüllere tanıyarak, olur olmaz meselelerde bunları birbirine karıştırmayacağız!

¹⁰ Cumhuriyet, 4 Haziran 1951, S.9642.

¹¹ Ulus, 28 Mayıs 1950.

¹² Zafer, 14 Haziran 1950.

¹³ Ulus, 25 Aralık 1950.

¹⁴ ERİM, “Niçin ısrar ediyoruz?”, Ulus, 30 Aralık 1950, S.10401.

¹⁵ YALÇIN, “Muhalefet namına atılan bir adım”, Ulus, 1 Şubat 1951, S.10634.

¹⁶ Ulus, 15 Şubat 1951, S.10648.

¹⁷ Ulus, 12 Haziran 1951, S.10760.

5.Başına (milli) sıfatını getirmek şöyle dursun, tek başına kalan “husumetle” bile mücadele edeceğiz!

6.Yalnız Atatürk inkılabının iki büyük düşmanı kara irticaa ve kızıl komünizme gelince, ona husumet de besleriz, kin de¹⁸.

M. S. Esen, “Bu kararlar üzerinde yapılan izahlar, CHP iktidarda iken olsaydı sevindirici olurdu” demiş ve CHP’yi “basını lüzumsuz müdahalelerden koruyacak basın kanununu meclise getirmemekle” suçlamıştır¹⁹. Muhalefete düşmek bir partinin iki günde huy değiştirmesini sağlar mı yoksa muhalefette olmak, hürriyet fikrine dört elle sarılmayı daha mı gerekli kılar? Maalesef haklar, güçlüler tarafından değil, hakkı elinden alınanlar tarafından savunulur.

3. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefesinde İnönü Faktörü

Demokrasiye adım atıldığı tarihe kadar Türkiye, “şef”ler tarafından yönetilmiştir. Tek parti dönemi ders kitabında şeften şu anlayışla bahsedilmiştir: “Şef bir siyasal partinin bütün ana düşüncelerini, iradesini, yapış kuvvetini ve şerefini temsil eder.” “Şef nüfuzu olmaksızın hiçbir toplulukta dirlik, düzenlik ve gülyüzlülük olmaz²⁰.” Çok partili dönemle birlikte şef unsuruna bakış açısı da değişmek durumundadır. Şöyle ki: “Tek adam” olan şefler “tarihî bir zaruretle meydana çıkan²¹” liderlerdir. Devrimin tamamlanmasıyla hayatın normale dönmesi beklenir. Atatürk “büyük şef”tir. Atatürk’ün hazırladığı dokuz umdeyi kabul edenler, “ilk mü’minler” olarak gösterilmiştir. “İsteyerek veya istemeyerek” “şüpheciler, yarı imanlılar, yahut büyük hamlelerden ürken muhafazakarların bile farkında olmıyarak bu akıma kendilerini kaptırdıkları” ifade edilmiştir.” İnönü devrine ise; “Büyük şefin yerine geçen lider” takdimiyle girilmiştir.

Dış ve iç siyasetteki buhranlar yüzünden şefin karşısına iki yol çıkmıştır: Şef ya muhalefete izin verecek ya da mücadeleye izin verecektir²². Muhalefetin de bir nevi mücadele olmasından dolayı, buradaki tabirden kastın iç kavga olduğunu çıkarabiliriz. Yoksa gerçek demokrasilerde –birbirine saygılı, tahammüllü partiler olur- ama aşırı uyumlu partiler olmaz. Bu tür partiler, göstermelik demokrasiyi çağırıştır. Mücadelenin hepten olmayacağı hayali kurulmuşsa ki –bu ifadeden uzak ihtimal iyimserliğiyle o anlam da çıkarılabilir- aslında hedeflenenin kontrollü, sözde demokrasi olduğu ifade edilebilir. Bu taktirde ise; yanlış hesap, Bağdat’tan dönmüştür. Muhalefete izin veren şefin iktidarı kaybetmesinden sonra “ana parti” nin toparlanmasında yine “şefin şahsiyeti” önemli rol alır²³. Görüldüğü gibi CHP, demokrasi ile beraber şef mantığını, en azından tabirini hemen bırakamamıştır.

Nihat Erim, “İnönü’nün tek parti devrinde şef olarak çalıştığını”, “onun şef olarak yaptığını hiçbir şefin yapmadığını”, bu sisteme son vermek için çaba sarf ettiğini belirterek şunları söylemiştir: “Çok partili hayatta şef yoktur. İstense de olamaz. Çünkü sistemin bünyesine uymaz. Bir yerde serbest münakaşa hayatı teminat altında tutuldukça, partilerin

¹⁸ Ulus, 17 Mayıs 1950, S.10374.

¹⁹ Cumhuriyet, 19 Mayıs 1950.

²⁰ Recep PEKER, İnkılâp Dersleri, (Bu dersler, CHF Genel Katibi Peker tarafından 1934-1935 Eğ. Öğr. Yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi’nde verilmiştir.), İstanbul 1984, s.83.

²¹ Agah Sırrı LEVENT, “Siyasi partilerde Şefin rolü”, Ulus, 11 Temmuz 1950, S.10429.

²² LEVENT, a.g.m.

²³ LEVENT ,a.g.m.

*içinde ve partiler arasındaki münasebetlerde dikta rejimi yaşayamaz*²⁴.” Bu satırlarda tek partili rejimin dikta rejimi olduğuna dair itiraf bulunmaktadır. İnkılap devrinin kendine has şartları içinde bundan gocunmak söz konusu değildir. Falih Rıfkı Atay İnönü’yü şöyle anlatmıştır: “*İnönü demokrasi inkılâbını da, öteki inkılâplar gibi, Cumhuriyet Halk Partisine maalemtmek, Atatürk’ün eserini gene O’nun partisine tamamlatmak için yüzde yüz bir idealist olarak hareket etmiştir.*” Atay bu satırlarında Atatürk inkılaplarını aslında İnönü’ye atfetmektedir²⁵.

İnönü 1950 seçimlerinde Ankara ve Malatya’dan aday olmuştur. (Mevcut Seçim Kanununa göre iki yerden adaylık mümkündü.) Ancak IX. Dönem TBMM’ye Malatya’dan seçilmiş, Ankara’dan seçilememiştir. Tabiatıyla bu duruma hem İnönü, hem de CHP’liler içerlemiş, “*Bu nankörlüğü tarih yazsın*²⁶.” demişlerdir. Kurtuluş Savaşı komutanlarından biri olan İnönü’nün 30 yıl sonrasında halk nazarında aldığı durumu seçim sonuçları –bir nebze de olsa- yansıtmaktadır. CHP’liler ise DP iktidarından İnönü’nün âli yerini korumalarını beklemişlerdir. Meselâ; hükümetin Kore’ye asker gönderme kararı alırken “*İnönü’yle istişare etmemekle ne muazzam fırsatlar kaçırdığı*²⁷” -İnönü’nün konuyla ilgili sorularından yola çıkarak- ifade edilmiştir. CHP’nin DP’den şef zihniyetine dahil olmasını beklediğini görmekteyiz. Halbuki İnönü tercihini tarihi bir şahsiyet olarak partiler üstü kalmaktan değil, CHP Genel Başkanı olma yönünde kullanmıştır. Bu durumda şefin politik yıpranma tehlikesini göze almış olması gerekir.

Metin Toker, Demokrat Partililerin İnönü konusunda sahip oldukları düşünceyi şu üslupla dile getirmiştir: “*...İsmet Paşa nihayet kendi yetiştirmesi olan yeni takımı, başta Adnan Menderes’i himayesine almalı, teşvik etmeli, onunla övünmelidir. Köşesine çekilecek ve tavaf edilecek yerde İsmet Paşa’nın gündelik politika içinde işi nedir*²⁸?” Toker, “*...Başta Adnan Menderes –Bayar böyle bir laf etmemiştir- birçok DP ileri geleni İsmet Paşa’yı şöyle suçlamışlardır:*” girişleriyle şu sözleri yazmıştır: “*Bu ne hırs-ı piridir? 1950’de çekilip köşesinde otursaydı, evi hepimizce tavaf edilirdi. Giderdik ve ondan fikir sorardık, elini öper, saygılarımızı sunarık. Akıl isterdik. Yetiştirdiği bizlerin onun yerini almış olmamızdan ötürü mutluluk duyması, iftihar etmesi gerekirdi. Halbuki ne bulduk? Allah kahretsin.. O nasıl bizimle uğraşıyorsa, biz de onunla uğraşacağız*²⁹.”

CHP’ye göre DP iktidarının İnönü’yü karşılarında istememelerinin sebebi, “*muhalefetin daha kolay icabına bakmak*”, nihayetinde *C.H.P.ni dolaşık yoldan kapatmaktır*³⁰.” DP’lilerin, İnönü lider kaldıkça CHP’nin demokrat bir kişilik kazanamayacağı şeklindeki görüşüne birçok CHP’li de katılmaktaydı. “*İnönü çok fazla geçmişle ilişkilendirildi; o ve hizibi uzaklaştırıluncaya kadar, parti tek parti zihniyetinden*

²⁴ Nihat ERİM, “CHP ve Başkanlığı”, Ulus, 6 Temmuz 1950, S.1024.

²⁵ ATAY, “Vicdansızlık”, Ulus, 10 Eylül 1951, S.10850.

²⁶ BARUTÇU, Siyasi Anılar, s.417.

²⁷ MENTEŞEOĞLU, “ M. Meclisi hükümranlığı”, Ulus, 29 Temmuz 1950, S.10447. Menderes Kore’ye asker gönderilmesi kararının partiler arasında ortaklaşa alınması teklifine karşın düşüncelerini şöyle belirtmiştir: “*Bu işlerde karar vermek güç. Şimdi ben gidip İsmet Paşa’ya teklif edersem duyulur. Ve ‘Daha bunlar tecrübesiz. Eski tecrübelilerden akıl sormaya mecbur oldu’ derler, bizim için iyi olmaz.*” BİRAND, *Demirkırat*, s.87.

²⁸ Metin TOKER, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara 1991, s.10. Toker bu sözleri, Menderes’in Atlantik Paktı’na girmemize karşı CHP’nin bildirdiği memnuniyetle yetinmediğini bildirmesinin ardından kaydetmiştir.

²⁹ TOKER, a.g.e., s.68.

³⁰ ERİM, “Muhalefetin hakları”, Ulus, 11 Kasım 1950, S.10552.

*kurtulamadı*³¹.” Halka göre İnönü, Atatürk’ün yerini doldurmaktan başka her şeyi yapmış, adeta “*kişi kültü oluşturma*” suçu işlemiştir. Yoksul ülkeyi lüks beyaz ternle, motorsikletli korumalarla dolaşmış, heykellerinin dikilmesine, banknot ve pullara fotoğraflarının bastırılmasına, cadde, meydan ve okullara isminin verilmesine izin vermişti. DP mensuplarına göre kendi partileriyle CHP arasında tek fark vardı: İnönü³².

İsmet İnönü’nün CHP’deki varlığı DP’lileri partilerinin kuruluşundan itibaren rahatsız etmiştir. İnönü’nün tarihi ve cumhurbaşkanlığı misyonu CHP için bir güç olmuştur. İlk CHP muhalefet kurultayından, partinin artık İnönü ile özdeş halden sıyrılacağına dair beklentiler, sonuç vermemiştir. Nadir Nadi, bunun, “*kökü fikir hürriyetine dayalı serbest murakabe sisteminin yerleşmesini özleyenler hesabına pek de ümit verici bir görüş olmadığı*” üzerinde durmuştur. İnönü’nün genel başkanlığı kabul etmesini sakıncalı görmüştür. 1946 Kurultayı’nda ortaya konan “*Değişmez Genel Başkan*” anlayışının bundan vazgeçildiğinin ifade edilmesiyle değişmeyeceğini söylemiştir. “*Kabalığundan özür dileyerek*” şu misali vermiştir: “*Bir padişah, saray halkını etrafına toplayıp da: ‘Çocuklar, bundan böyle kendi kendinizi idare ediniz, ben gene başınızda bulunacağım, fakat artık padişahınız değilim’ dese o sarayda saltanat yıkılmış olur mu?’*” Nadi, bir “*müddet içinde yeni şartları benimseyen Halkçıların da adım adım halka yaklaşacakları*” temennisiyle değerlendirmesine son vermiştir³³.

Mümtaz Faik Fenik, I. CHP Kurultayının İnönü’nün şahsı etrafında toplandığını, belirterek, “*Fani İnönü şeriksiz ve eşsiz midir? ...Bu zevat, ... zihniyet inkılabının yanından bile geçmemişlerdir. Hala bütün kerametın şeften geldiğine kanidirler*³⁴” demiştir. Fenik, kimsenin “*şahıslarla meşgul olmadığını*”, İnönü’nün de “*her vatandaş gibi muhterem olduğunu*” yazarak, şu sözlerle sitem etmiştir: “*Onu milletçe tebcil edip, bir demokrasi put’u haline mi sokacağız?’*” Fenik, “*Bir numaralı demokrat diye takdim edilen*” İnönü’nün, demokrasi mücadelesinde işinden olmuş, “*işkenceye*” uğramış insanların başına mı getirileceğini sormuştur³⁵. Bu büyük suçlama, CHP’nin “*Devri sabık*” tartışmalarındaki muhakeme direktmelerinin haksız olmadığını göstermektedir.

Son Posta Gazetesi yazarı Selim Sırrı Emeç İnönü’yü, demokrasiye geçildiğinde otoritesine ihtiyaç duyulduğu üzere tarafsızlık halini alması gerekirken “*politikanın balçıklı alanında geçmiş iktidarın temsilcisi olmakla*” suçlamıştır. “*Yeni iktidara bir nevi tahakküm edip yol göstermek arzusunda muvaffak olmamış bulunmanın hayal kırıklığı*” içinde olan Cumhuriyet Halk Parti’liler ’ın İnönü’yü “*tekrar bir mabud haline getirmek istediklerini*” ileri sürmüştür³⁶. İzmir CHP Dilekbaşı Ocağı’nda bir partinin İnönü’yü ahir zaman peygamberi ilan etmeyi teklif edecek kadar haddi aşması³⁷, bu bağlamda kayda geçirilmesi gereken uç bir misaldir.

³¹ AHMAD, *Demokrasi Süreci*, s.57. Ahmad bu görüşe F.L. Karaosmanoğlu’nun 4 Eylül 1950 demecinden (Aynı Tarihi, Eylül 1950) esinlenerek sahip olmuştur. Ahmad bu değerlendirmesinin eski DP’li ve CHP’lilerle, yeni CHP’lilerle yaptığı görüşmelerle teoride, Mayıs 1972’den itibaren gerçekleşen olaylarla da pratikte doğrulandığını kaydetmiştir.

³² AHMAD, a.g.e., s.57.

³³ Nadir NADI, “Yorum”, Cumhuriyet, 4 Temmuz 1950, S.9302.

³⁴ FENİK, “Hala şef sistemindeler”, Zafer, 2 Temmuz 1950, S.427.

³⁵ FENİK, “İnönü’ye yapılan işkence!ne imiş?”, Zafer, 25 Temmuz 1950, S.450.

³⁶ Son Posta, Selim Ragıp EMEÇ, “Yeni Mabut: yine İnönü”, Ulus, 4 Şubat 1951.

³⁷ Cumhuriyet, 20 Mart 1951, S.9564.

Diğer tarafta bir uç misal, İzmir'den verilebilir. İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal, sakıt halifenin sınır dışı edilmesi kararını sakıt cumhurbaşkanı için de uygulamanın gerekli olduğunu öne sürmüştür³⁸. Diğer uç misal, Ayvalık Gazetesine aittir. Gazete İnönü'nün "*Kuvayi Milliye'yi bile satmaktan çekinmediğini*" cumhurbaşkanlığı zamanında milli savunma meselelerini ihmal ettiğini iddia etmiştir. Vatan hainliğinden yargılanarak, idamını teklif etmişti. İnönü'nün sınır dışı edilmesini isteyen Rauf Onursal ise bunun üzerine "*Demek ki benden daha baskınları var*" demiştir³⁹. İnönü hakkında bu yönde fikir beyan edilmesinden evvel İnönü'nün ordu ve Kore konusundaki tavsiyelerini açıkladığı günlerde DP milletvekillerinden Hamit Şevket İnce 21 Şubat 1951 tarihli meclis oturumunda muhalefetin iktidarla işbirliğinin kurulabilmesi için İnönü'yü ve Ulus'u susturmaları, Hüseyin Cahit Yalçın'ı asmaları gerektiğini ileri sürmüş, Günaltay'ın örnek alınmasını istemiştir⁴⁰.

14- 15 Temmuz 1951 tarihlerinde "İnönü devri" tartışması yapılmıştır. Menderes eski defterleri açıp, Atatürk'ün ölümünün akabinde Günaltay'ın sarf ettiğini söylediği bir söz ortaya atmıştır: "*Devri İsmet açılmıştır*⁴¹." "*Atatürk'ün ölümünden beri, halkın gözünde İnönü, onun yerini almaktan başka herşeyi yapmıştı. Milli şef ünvanını kullandığı savaş yıllarında, neredeyse kişi kültü oluşturmak suçu işledi. Yoksul ülkeyi lüks 'Beyaz Tren'le, şehirde bir motorsiklet takımıyla kuşatılmış bir arabayla dolaşıyordu –Celal Bayar'ın itibar etmediği bir uygulama. Dahası, İnönü kamuya açık yerlere kendi heykellerinin dikilmesine, kağıt paralara ve posta pullarına kendi fotoğraflarının konulmasına, cadde, meydan ve okullara kendi adının verilmesine izin verdi*⁴²."

Metin Toker, İsmet Paşa'nın "*herhangi bir adam*" muamelesi görmemesinin "*DP büyüklerini çileden çıkardığını*" yazmıştır. Sabık cumhurbaşkanı İnönü'nün Türkiye'ye gelen Ürdün Kralı Abdullah ve Hitler'in Ankara'daki eski büyükelçisi Von Papen tarafından ziyaret edilmesi DP iktidarını kızdırmıştır. Genel seçimlerden sonraki ilk İstanbul gezisi de bu bakımdan DP'yi rahatsız etmiştir. Toker'in ifadesine göre İnönü'nün 14 Mayıs'tan sonraki ilk İstanbul gezisi de DP tarafında problem olarak görülmüştü. İktidar karşılama töreni düzenlenmesi istememiş ancak İnönü coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Toker DP'deki rahatsızlık hakkında şöyle söylemektedir: "*Aldırmasalar, her şey normal düzeni içinde geçip gidecekti fakat sinirleri buna elverir miydi ki*⁴³?"

Ahmad İnönü faktörünü Toker gibi basit bir psikolojik kurama değil, tek parti zihniyetine dayandırarak açıklamıştır. Ahmad'ın ifade ettiği üzere; DP'liler, birçok Halk Partili'nin de inandığı gibi İnönü lider olarak kaldıkça CHP'nin çok partili hayat için gerekli kişiliği kazanamayacağını düşünüyorlardı. Ve "*İnönü çok fazla geçmişle ilişkilendirildi; o ve hizibi uzaklaştırılıncaya kadar, parti tek parti zihniyetinden kurtarılamadı*⁴⁴." Ahmad "*İnönü'nün liderliğinin devam etmesi partiler arası ilişkiler açısından olduğu kadar belki de CHP açısından da felaket oldu.*" şeklinde görüş

³⁸ Akşam, 14 Mart 1951, S.11651.

³⁹ Vatan, 17 Mart 1951, S.3532.

⁴⁰ Akşam, 22 Şubat 1951, S.11631.

⁴¹ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1951, S.9682. Günaltay bu iddianın gerçekleri yansıtmadığı açıklamasında bulunmuştur.

⁴² Tekin ERER, On Yılın Mücadelesi, İstanbul 1963, s.78 ve Ankara Radyosu, 25 Eylül 1952, SWB IV/ 298 / 24'ten AHMAD, Demokrasi Süreci, s.57.

⁴³ TOKER, DP'nin Altın Yılları,

⁴⁴ AHMAD, Demokrasi Süreci, s.57.

bildirirken İnönü'nün Ecvet Güresin'le yapmış olduğu bir konuşmada dile getirdiği şüphelerinden yola çıkmıştır. İnönü demiştir ki; *“Eğer 1950'ye geçtiğimiz zaman, demokratik rejimin yerleşmesi için milletçe yeni imtihanlar gerektiği endişesi bende bulunmasaydı, siyasi hayatımı nihayete erdirmek benim için en uygun karar olacaktı⁴⁵.”*

4. Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrasi Anlayışı

CHP'liler tam bir muhalefet karakteristiği içinde demokrasilerde 'fikir suçu' olmadığını savunmuşlardır. Her fikir serbestçe ortaya konabilir, her mütalaa takibe uğramak korkusu olmaksızın izah edilebilir⁴⁶. DP'ye göre; *“Nerede açıklık varsa orada ufunet yoktur. Artık Türkiye halkına ufunetli günler geçirmek kere kederi nasip olmayacaktır.”* Devlet Bakanı Karaosmanoğlu, DP ile CHP arasındaki en önemli farkın açıklık ve samimiyet olduğunu ileri sürmüştür⁴⁷. Nihat Erim yaptığı bir konuşmada, *“Fikirden korkanlar, zıt fikirler karşısında asabiyet gösterenler, fikri fikirle değil, cebirle karşılamaya çalışanlar, bir demokrasiye lâik idareciler olmak iddiasında bulunmamalıdır. Hele muhalif partiler ileri gelenlerini söz ve yazı ile yaydıkları fikirleri yüzünden adli takibata tâkibata tâbi tutmaya kalkmak demokrasiyi inkâr etmek demektir⁴⁸.”* demiştir. Yukarıda görülen olgun düşünceler maalesef tatbikat sahasında kendini gösterememiştir.

Asayiş, baskı yoluyla sağlanamaz. Hele demokrasiyle, katı bir otoriterlik tamamen tezattır. Demokrasilerde düzenin baskı olmadan sağlanabilmesi için ahlaka önem verilmesine ihtiyaç duyulmuştur. *“Demokrasi rejiminin temeli demokrasi ahlâkıdır. Demokrasi ahlâkına partili, partisiz bütün vatandaşlarca riayet edilmedikçe bu rejim yerleşemez ve kökleşemez demokrasi ahlâkının dayandığı mesnet, insan haklarının kudsîyetine inanmaktır. İnsan hakları dediğimiz söz hürriyeti, vicdan hürriyeti, fikir hürriyeti, toplanma hürriyeti ile vatandaşların eşitliği, demokrasi rejiminin değişmez prensipleridir⁴⁹.”*

CHP muhalifleri milli hakimiyet anlayışı ile mecliste ahenk içersinde çalışmak arasında doğrudan bağlantı kurmuşlardır. Tartışmalarda *“karşılıklı fedakârlıklarla birleşme yoluyla”* karara gidilmesi durumunda demokrasinin idrak edilmiş olacağı vurgulanmıştır. DP-CHP ilişkilerinin iyi olduğu dönemde yapılan bu değerlendirmede istenilen sonuca varmak için henüz erken olduğunu belirtmişler, *“Çünkü mevcut realite ile bu ideal arasında şimdilik büyük bir mesafe görüyoruz”* demişlerdir⁵⁰.

Muhalefetin anlayışı demokrasinin rekabet olduğu yönündedir. İnönü bu konuda şöyle bir beyanatta bulunmuştur: *“Bizim demokrasi anlayışımız, siyasi partilerin birbirile rekabet ederek, her yeni iktidara gelenin memleketi daha ileri götüreceği manasındadır. Biz biliriz ki, bir iktidar ne kadar muvaffak olsa, mutlaka zamanını dolduracak ve milletin yeni bir tecrübeye girmesi mukadder olacaktır. Demokraside bu akibetten kurtulmanın*

⁴⁵ “İnönü anlatıyor”, Cumhuriyet, 22-25 Mart 1965, (22 Mart)'tan AHMAD, Demokrasi Süreci, s.112.

⁴⁶ ERİM, “Demokrasiyi korumak için”, Ulus, 25 Eylül 1950, S.10505.

⁴⁷ ERİM, “Demokrasiye kasıt mı?”, Ulus, 25 Ekim 1950, S.10535.

⁴⁸ Ulus, 9 Temmuz 1951, S.10427.

⁴⁹ Günaltay, 30 Aralık 1952, S.11316.

⁵⁰ YALÇIN, “Yeni kabine”, Ulus, 12 Nisan 1953, S.11419.

*tılsımı yoktur*⁵¹.” DP mensupları da milli iradeden güç alarak, yanlış iş yapmaları durumunda bir sonraki seçimlerde halk tarafından cezalandırılacakları fikrini işlemişlerdir. “*Bu konuda muhalefeti de ikna etmişlerdir. Demokrasiye inanmakla birlikte Demokratlar’ın demokrasi anlayışı oldukça hamdı. Tek parti döneminin anti-demokratik zihniyetini tamamen ortadan kaldırmayı başaramadılar. Bu zihniyet parti içinden gelecek muhalefet de dahil olmak üzere hiçbir muhalefete katlanamıyordu*⁵².”

Yalçın, tenkit hürriyetinin “*tahkir şeklinde tahrif edilmesi*” ile birçok “*masumun tevkif olunarak uzun müddet hapisanelerde süründürüldüğünü*” söylemiştir. İktidarın henüz kimseyi hapsedmemiş olmamasının, kanun ve hürriyete saygılarından değil, adaletli hakimlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Hakim teminatının “*mevcut parti diktatörlüğü tehlikesinin ortadan kalkmasını temin etmeye*” yetmeyeceğini dile getirmiştir. Demokrasinin gidişatı konusunda şu uyarıda bulunmuştur: “*Devletin manevi şahsiyetini tahkir cürmü Ceza Kanunundan silinmedikçe, daha iyisi, bu cürüm fikir ve söz hürriyetine dokunmıyacak bir şekilde etraflıca tarif ve tesbit edilmedikçe Türkiye’de demokrasiden bahsedilemez. Demokrasiye imanı ve hürmeti olan bir hükümetin ilk yapacağı iş bu ‘skandal’a nihayet vermek olabilir*⁵³.” Kavramların tanımlanması ve suçların tam çerçeve içinde tespiti çözümlenmeyen problemler oldukları için gündemden hiç düşmemiştir. Hatta politikanın bu tip problemleri çözmek için kullanıldığı intibai uyanmaktadır. Bundan politika kavramı da zarar görebilir.

Kasım Gülek’in DP iktidarını uyarın ifadesiyle iktidar; “*ağır ve güç bir iştir. İktidar hergün yeni muvaffakiyet ister. Onu doyuramazsınız. Öyle bir canavar haline gelir ki, sizi yutar*⁵⁴.” Muhalefet iktidarın, verdiği sözleri yerine getirip getirmemekte “*serbest*” olduğunu, bunun seçmenleriyle arasındaki mesele olduğunu ama muhalefetin “*huzur ve emniyetini*” sağlamaya “*mecbur*” olduğunu beyan etmiştir⁵⁵. Burada iktidarın sadece seçmenlerini yönetmeyip, bütün bir ülkeyi yönettiğini, herkese karşı sorumlu olduğu unutulmuş görünüyor. Cumhuriyet Halk Partisi neyi tenkit edecek? Sadece tenkit edememesini mi? Halkın muzdarip olduğu konularda iktidarın verdiği sözleri yerine getirmemesi muhalefetin içten içe hoşuna gidecektir. “*Demokrasi, her şeyden önce bir hürriyet, hakikat ve müsamaha rejimi olduğuna göre, iktidar, her türlü tenkide yalnız tahammül etmekle kalmayıp siyasi emniyeti sağlamak, hatta serbest muhalefeti teşvik etmek ödevindedir... İktidara düşen vazife, sinirlenmek veya tehdit etmek değil, kararlarının isabetini icraatı ile ispat etmek ve bu yoldan halk çoğunluğunun güvenini devam ettirmektir*⁵⁶.” Bu anlayışla CHP, biricik vazifesi olan tenkidi ihmal etmemekle gündem dışında kalmayıp, iktidarındaki gibi etkin olabilmeyi devam ettirme psikolojisiyle hareket etmiştir.

Peyami Safa’nın ara seçimler öncesinde iktidara yönelik uyarısı mühimdir. İfadesiyle; “*Demokrat Parti seçim hak ve hürriyetleri üzerine balta sallamağa devam etmezse, millî tercih bu ara seçim sonunda belli olacaktır. Balta, meşûm hareketinde devam ederse, Demokrat Parti, millî irade ile birlikte kendi bindiği dalı da kesmiş olacaktır... Çünkü bu dal; onun kendi ismiyle isimlenmiştir: Demokrasi*⁵⁷.” Tek parti

⁵¹ Cumhuriyet, 31 Mayıs 1951, S.9638.

⁵² AHMAD, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s.157.

⁵³ YALÇIN, “Tethiş makinesi”, Ulus, 14 Kasım 1950, S.10555.

⁵⁴ Ulus, 24 Haziran 1951, S.10774.

⁵⁵ ERİM, “Çıkmazdan kurtulmak için”, Ulus, 20 Ekim 1950, s.10530.

⁵⁶ ABADAN, “Rejim ve demokrasi havası”, Ulus, 16 Eylül 1950, s.10496.

⁵⁷ SAFA, “İki hayret”, Ulus, 1 Eylül 1951, S.10842.

dönemi devam edecek olsaydı bu parti yine CHP olurdu. “CHP kırması” bir partinin istibdada yönelmesi sistemle özdeş olan partiye, müdahalede bulunma gerekçesini hazırlayacaktır.

Muhaliflere göre; *“siyasi huzur ve emniyet, muhalefet tarafından bozulamaz.”* Asayişin bozulması için, kanun dışına çıkılması gerekir. Bu durumda suç takibini adalet makamları gerçekleştirir⁵⁸. Maalesef hep muhalif olanlar bu mantığı öne sürmüş, güç odakları ise kendilerine dokunan eleştirileri düşünce suçu saymışlardır. Temeli güvenin değil korkunun teşkil ettiği ortamlarda gelişme temin edilemez. Muhalefetin görevi iktidara müşkül çıkarmak değil, *“iktidarın icraatını gözetlemek, bunlarda eksik, yanlış yapılanları milletin gözü önüne sermektir.”* Cumhuriyet Halk Partisi böylece iktidara yardımcı olacağına inanıyordu⁵⁹. Başlangıçta bu vazifenin dile getirilmesiyle müspet işlerde yardımcı olunacağına da altının çizilmesi ihmal edilmezdi. Zamanla Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarda gördüğü menfi işlerin ağır bastığını, hatta tek gündem olduğunu görüyoruz. Cumhuriyet Halk Partisi bir ağabey ve siyasi büyük psikolojisiyle yönetimdeki söz sahipliğini devam ettirmek istiyor, özellikle partiler üstü meselelerde iktidarın kendisiyle *“istişarede bulunmasını”*⁶⁰ beklemekteydi. Muhalefet kendisini iktidara beğendirmek zorunda değildir⁶¹. Bu durumda kendisini beğendirmesi gereken iktidardır.

Halk Partililer, tenkitte ölçünün Demokrat Partililer’in *“arzu ve emellerine göre ayarlayamadıkları için”* haksızlıklara maruz bırakıldıkları görüşündedirler. İsmail Rüştü Aksal’ın radyoda beyan ettiği üzere *“muhalefetin ve vatandaşların tenkitlerindeki ölçü, nizam ve dikkatin hududunu iktidarın Başbakanı çizemez. Onun hududunu ancak ve her şeyden evvel kanunlar ve en az kendisi kadar vatanperver olan muhalefete mensup vatandaşlar çizer”*⁶². Tenkidin faydalısını zararlısını tespit iddiasıyla muhalefete müdahale edilmesiyle *“rejimin adı demokrasi değil, faşizm”* olur⁶³.

Falih Rıfki Atay demokrasilerde iktidara iyi icraatta bulunacakların seçilmesi, yalnız doğru sözlülerin muhalefete getirilmesi gibi *“ismarlama bir mekanizma kurulamayacağını”* demokrasiden iyilerin de kötülerin de faydalanabileceğini, bunun mahzurlarının istibdat rejimi mahzurlarına tercih edildiğini söylemiş, şöyle devam etmiştir: *“D.P. demokrasi hürriyetlerinin kahramanı olmakla övünemez. Bu düpedüz bir yalandır. Fakat D.P. muhalefet geleneklerinin kurucusu olmakla övünebilir. Bu hakkı da kimse elinden alamaz... D.P. bir gün iktidara gelirse karşısında nasıl bir muhalefet istediğini düşünmeden, gelişi güzel, tamamiyle sorumsuz bir yol tutmuştur.”* Son cümlede savunma mekanizmalarında yansıtma göze çarpmaktadır. Ki, CHP de bir gün muhalefete düşerse nasıl bir iktidar beklediğini düşünmeden hareket etmiştir. Atay, CHP’nin, DP’nin muhalefetteki tutumuna kızdıkları halde, onları susturmayı düşünmediğini belirtmiştir⁶⁴. CHP muhalefesinde DP muhalefetini model almıştır.

⁵⁸ ERİM, “Bocalamalar ortasında”, Ulus, 11 Aralık 1950, s.10582.

⁵⁹ Gülek, 6 Ekim 1950, s.10516.

⁶⁰ Ulus, 7 Ekim 1950, s.10517.

⁶¹ ERİM, “4 seçimden sonra”, 22 Ekim 1950, s.10532.

⁶² Ulus, 7 Ekim 1950.

⁶³ ERİM, “Boşuna gayretler, boşuna telaş”, Ulus, 14 Ekim 1950, s.10524.

⁶⁴ ATAY, “Muhalefet”, Ulus, 23 Temmuz 1951, S.10803.

5. Cumhuriyet Halk Partisi VIII. Kurultayı

Şevket Süreyya Aydemir, CHP'nin ilk muhalefet kurultayı öncesi atmosferi şu ifadelerle tasvir etmektedir: *“Halk Partisi, halkın oyları ile, yeni bir Parlamento mücadelesi yaparak gelmiş bir Parti değildi. O bir devlet partisiydi. Bir devlet, yani biraz ad dikta Partisi olmak hakkını, 1919'dan beri gelen olaylardan ve hepsinin üstünde de ATATÜRK'ün tartışma götürmez hatıralarından alıyordu. Ama ne var ki yeni gelenler, daha ilk sahne nutuklarında bu hatırayı da arka plana atmışlardı. Atatürk'ün ve inkılâplarının adını, program nutuklarında bile ağızlarına almamışlardı. Hulâsa dünya değişiyordu. Ve İnönü ile C.H.P. için, hakikaten çetin bir devir başlıyordu. Evet: 'To be or not to be'-var olmak veya olmamak!' İnönü ve C.H.P.'nin kaderi üstünde açılan istifham işareti buydu⁶⁵.”*

VIII. Kurultay öncesinde seçimleri kaybetmiş olmanın güçlendirdiği parti içi muhalefet on altı imzalı bir önerge sunmuştur. *“C.H.P.de ıslahat yapılması İçin Teklif”* başlığıyla dağıtılmak üzere bastırılan kitapçıkta partinin zihniyetinde değişiklik yapılmadan demokrasi mücadelesine atılması sebebiyle sarsıntılar geçirdiği, bunların neticesinde seçimleri kaybettiği giriş bölümünde kaydedilmiştir. Milletin güvenini kazanarak iktidara gelebilmek için geciktirmeden yeni şartlara göre *“maddî ve manevî varlığını revizyondan geçirmesi”* şart koşulmuştur. İnkılaplarda başarı sağlamak için uygulanan *“otoriter zihniyet”*in terk edilmesi ve parti teşkilatında tavandan tabana şekillenmenin değişmesi istenmiştir. Partiye değişik zihniyette insanların girmesi sebebiyle zamanla parti prensiplerinin, anlaşılmasında ve temsil edilmesinde farklılıklar görüldüğü belirtilmiştir. Diğer taraftan tatbikindeki gevşeklikler, asıldan dönüşler ve tezatlar prensipleri *“tutulamaz”* hale getirmiştir. Milletin güvenini kaybettiği vurgulanan bu tablonun çizilmesinden sonra, *“Korkmadan itiraf etmek icap eder ki, bütün bunlardan sonra hâsıl olan şimdiki durum Cumhuriyet Halk Partisine bir idealist ve prensipler partisi dedirtmeyecek bir durumdur⁶⁶.”*

İlkeler üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Milliyetçiliğin hümanist düşünceyle *“Türk cemiyetini adeta kozmopolitleştirmek isteyenlerle”*, ırkçı ve faşist suçlamalarıyla yıldırım isteyenlerle parti tarafından mukabelede bulunulmadığı belirtilmiştir. Partinin her bakımdan *“tek millet olması dâvasının vazgeçilmez bir takipçisi olması”* istenmiştir. Devletçiliğin sadece ekonomi ile sınırlı olmayıp, devletin bütün fonksiyonlarıyla bağlantılı olduğu vurgulanmıştır. Partinin *“devlet için devletçilik”* yerine *“halk için devletçilik”* karakteri kazanması gerekli görülmüştür. İfade olunduğu üzere; liberalist akıma karşı partinin sessiz kalması sadakat ruhuna zarar vermiştir. Modaya uymak için mütereddi bir liberalizm yolları kapatılmalıdır. Serbest piyasa kuvvetlerinin zayıf vatandaşları sömürmesi sistemi memleketi selamete götürmeyecektir. Halkçılık konusunda bütün vatandaşların serbest ve eşit oldukları vurgulanmıştır. İdarî otorite ve siyasî nüfuzun kötüye kullanılması ithamları gerektiği gibi cevaplandırılmamıştır. Laiklik tek taraflı olmayıp, dinin devlet işlerine karıştırılmadığı gibi, devletin de dine karışmamasını ifade eder. Parti inkılapları korumak için bazı konularda yasaklar getirmesi yerinde bir müdahaledir. Laiklik, din adamı yetiştirmek gibi *“yapıcı”* müdahalede bulunmayı da gerektirir. Din düşmanlığına meydan verilmemesi vurgulanmıştır. CHP dinin toplumda manevi bir kaynak olması

⁶⁵ AYDEMİR, *İkinci Adam*, s.90.

⁶⁶ *C.H.P.de ıslahat Yapılması İçin Teklif*, Ankara 1950, s.6-10.

sebebiyle kuvvetli bir teşkilat kuruluncaya kadar “İslâm cemaatinden yardım ve ihtimamını esirgememesini devletten istemelidir.”denilmiştir⁶⁷.

Parti inkılapçılık prensibine dayanarak ekonomi, toplum, siyaset ve idare alanlarında “radikal hattâ çok kere zor kullanarak değişiklikler yapmıştır. Partinin bugün otuz yıla yaklaşan mazisi yoklanırsa, bu bakımdan gözümüze çarpan realite, hükmen ve hukukan başarılmış olan bazı inkılâpların henüz milletimizin hayatına vazgeçilmez şekilde mal edilmemiş olmasıdır.” Kitapçık sahipleri, zor kullanılarak değişiklikler yapılamayacağı, ilerlemenin normal seyre bırakılması, artık inkılapçılık ilkesinin mevzusuz kaldığı görüşlerine katılmamaktadırlar. Partinin bu ilkenin savunmasında sonuna kadar var olmasını istemişlerdir. CHP’ye düşen görev, inkılapların “bekçiliğini” yapmak ve mal olmamış görünen inkılapların halka mal edilmesi için çalışmaktır. (Adnan Menderes’in kullandığı “Millete mal olmamış inkılâplar” tabiri, görüldüğü gibi Demokrat Partililer’e has bir tabir değildir. Ancak CHP’liler bu inkılaplardan geri adım atılmaması üzerinde önemle durmuşlardır.) Cumhuriyetçilik prensibi de zaman aşımına uğramamıştır. Diktatörlük tehlikesi uzaklaştırılmamıştır. Saltanatı, halifeliği getirmek isteyen hareketler de görülebilir. Prensiplerin çoğu parti programı⁶⁸nda elastikiyette ve kapalıktadır. Birbirine zıt açıklamalar da prensipleri anlaşılabilir hale getirmiştir⁶⁹.

“15 Mayıs Demokratları” adı verilen grup tarafından hazırlanan önerenin altındaki imzalar, kurultay günü yüze çıkmıştı. Önerge Reşat Şemsettin Sirer, Sadi Irmak, Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Emin Soysal, Sait Köksal, Sedat Çumralı, Sait Odyak, Ali Kemal Çiğitoğlu, Süreyya Anamur, Abdi Ağabeyoğlu, Hilmi Öztarhan’ın imzasını taşıyordu. CHP’nin içindeki bu hareketlenme konusunda Cumhuriyet yazarları görüşlerini şöyle açıklamışlardı: “Meğer Halk Partisi asıl düşmanlarını yıllar yılı kendi içinde besler dururmuş da farkında değilmiş. Herkes 15 Mayıs Demokrati kesilmiş...” (Doğan Nadi) “Halk Partisi uzun zaman madde ve sayı üstünlüğünü bir kuvvet kaynağı saymaktan kendini kurtaramadı. Kendi bünyesini meydana getiren kalabalığın uyumunu hiç dikkate almadı. Softa ile sosyalist, ırkçı ile milliyetçi, liberalle devletçi yıllarca onun kucagında barındılar. İdeolojik sistemin motoru şefin kafasından ibaret olduğu için bu gayet tabii idi. Partililer arasında fikir ve tartışma hürriyeti lağvedilmişti. Ana prensipler üzerinde konuşulmazdı. 18. yüzyıl liberalizminden Marksizm sosyalizmine, Eflatun Cumhuriyeti’nden Hanifi Mezhebine kadar bütün doktrinleri gününe ve saatine göre kabullenmek ihtimali vardı⁷⁰.” (Nadir Nadi)

CHP iktidarının VIII., muhalefetinin ise I. Kurultayı 29 Haziran 1950’de toplanmıştır. Kurultay arifesinde Ulus dışındaki gazetelerde Cumhuriyet Halk Partisi hakkında çeşitli iddialara yer verilmiştir. Siyasi çevrelerde, eski iktidarın muhalefet görevini başarıp başaramayacağını tartışma mevzuu olduğu kaydedilmektedir. “Yıpranmış olan bir müesseseyi ıslaha uğraşmaktansa yeni bir ruhla taze bir teşekkül vücuda getirmek istikametinde” görüşler olduğu⁷¹ bildirilmektedir. Bu görüşler, DP mensupların CHP’nin vazifesini başarıyla tamamlamış yüce bir teşkilat olarak tarihteki saygın yerini alması gerektiği fikirleriyle paralellik arz etmektedir.

⁶⁷ a.g.e., s.10-18.

⁶⁸ 1947 Kurultayında onaylanmış CHP Programı için bkz. Tarık Zafer TUNAYA, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul 1995, s.584-596.

⁶⁹ a.g.e., s.19-21.

⁷⁰ Hikmet BİLA, *CHP Tarihi (1919-1979)*, Ankara (tarihsiz), s.254-256.

⁷¹ “CHP’de beliren yeni temayüller”, *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1950, S.9282.

İnönü kurultayın açılış nutkunda, “*tahammülsüz iktidardan*”, hükümet programının aslında seçim propagandası olduğundan, demokratların “*tenkidleri hücum telakki etmelerinden ve bunları milletin reyine tevcih edilmiş hücumlar diye vasıflandırmalarından*” şikayetçi olmuştur. Ordu ve bürokrasideki kadrolaşmadan duyduğu endişeyi dile getirmiştir. İktidarlarında kendilerine “*reva görülen usulleri takip etmemeye çalışacaklarını*” tekrarlamıştır. Parti içindeki beraberliğin “*muvaaffakiyetleri ve memlekete yeni hizmetleri için başlıca vasıta ve belki de tek vasıta*” olduğunu söylemiştir. Programlarında “*tartışma ve değiştirme için bir sebep görmediklerini*” beyan ederek⁷², Partilerinde ıslahat yapılacağına dair genç CHP'lilerin tekliflerine ve basını meşgul eden söylentilere nokta koymuştur. İnönü, “*Anayasa’da yapılacak değişimler için Kurultaydan bir prensip kararı almaları*” gerektiğini, Tüzükteki değişiklikleri görüşebileceklerini ifade etmiştir⁷³.

VIII. Kurultay büyük karmaşa içinde geçmiştir. İnönü'nün istifasını isteme konusu⁷⁴ da tartışma mevzuu olmuştur. Sonuçta İnönü rakip aday olmaksızın ancak yüz elli karşı oyla⁷⁵ genel başkanlığa seçildi. Ancak Şef İnönü'nün tek başına sorumlu olması ve genel sekreteri ataması usulü kaldırıldı. Genel sekreteri ve parti divanı üyelerini kongrenin seçmesine karar verildi. Sorumluluk Genel Başkan, Genel Sekreter ve Meclis Grup Başkanı arasında dağıldı⁷⁶. Genel sekreterliğe Kasım Gülek seçildi. Kongre “*İnönü'nün kayırdığı*” Nihat Erim'i ve “*eski muhafızlar*” olan Şemsettin Günaltay, Faik Ahmet Barutçu gibi şahısları seçmeyerek partideki değişikliğin “*kağıt üzerinde olmadığını*” göstermiştir⁷⁷. Hatta kurultay başlangıçta Erim tarafında iken, İnönü'nün mutlaka Erim'in seçilmesini istediği fısıltılarına tepki olarak Gülek'i seçmiştir⁷⁸. Ahmad “*Bu önemsiz ve marjinal değişikliklerden başka, Sekizinci Kongre'den sonra CHP esas olarak aynı kaldı.*” demekte ve Nadir Nadi'nin “*Öyle görünüyor ki, Halk Partisi şimdiye kadar olduğu gibi İnönü'nün partisi olmaya devam edecek*” şeklindeki hayıflanmasını nakletmektedir⁷⁹.

Ali Rıza Türel ise; “*Müsbet ilimlere dayanan bir partinin mensubu olarak donmuş, taşlaşmış sabit fikirler ve doğmalara taassupla sarılan insanlar değiliz.*” diyerek hayattaki değişmelerle birlikte “*partinin umumi prensiplerinde de*” değişikliklerin yapılabileceğini söylemiştir. İlkelerin hayatiyetini kaybetmediğini, özellikle laiklik ve inkılapçılığın ilerleme vasıtası olduğunu beyan etmiştir⁸⁰. Hüseyin Kirten, “*...iktidarda çalışmanın esaslarını vermiş bir parti olarak muhalefetin de esaslarını yerleştirmek ve sağlam geleneklere oturtmak mecburiyetinde*” olduklarını ... “*sokak, meyhane ve hamam*

⁷² Ulus, 30 Haziran 1950, S.10418.

⁷³ Ulus, 30 Haziran 1950.

⁷⁴ Ayşe Güneş AYATA, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Ankara 1992, s.79.

⁷⁵ ÇAVDAR, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.42.

⁷⁶ Osman Faruk LOĞOĞLU, “İsmet İnönü and Political Modernization of Turkey, 1945-1965”, yayımlanmamış doktora tezi (University of Princeton, 1970)'ten AHMAD, *Demokrasi Süreci*, s.111.

⁷⁷ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*”, Ankara 1965, C.I, s.273'ten AHMAD, *Demokrasi Süreci*, s.111.

⁷⁸ Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968, s.190-2. BİRAND'ın *Demirkırat*'ında ise, kurultayda Erim'in aleyhine bir cereyan olduğu belirtilmektedir. Bu karşı hareket, nispi sistem yerine çoğunluğu savunan Erim'in seçim hezimetine sebep olarak görülmesinden kaynaklanıyordu. *Demirkırat*, s.83-4.

⁷⁹ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1950'den AHMAD, *Demokrasi Süreci*, s.111.

⁸⁰ Ulus, 2 Temmuz 1950, S.10420.

muhafefti değil, prensip muhafefti yapacaklarını⁸¹” söylemiştir. Kurultayda “*efendice muhafeften*” şartlarının “*Milli Uhuvvet Misakı*” ismiyle yazılı bir vesika olarak çıkarılması düşünölmüş ama sonra “*vaktiyle bir kongrede resmen milli husumet kararı almış olanları durup dururken mahçup etmemek*” gerekçesiyle bunda vazgeçildiği ifade edilmiştir⁸². Ayrıca kurultay devletçilik ilkesini iktidar programına göre bir fark olarak benimsemiştir⁸³.

Eşitlik meselesi demokrasinin en önemli unsurlarından birisidir. Hürriyetlerin kısıtlanmadığı rejimlerde halkın hoşnut olarak ülkeyi asayiş problemi karşısında bırakmaması, nimetlerin adaletli dağılımını elzem kılar. Bu bağlamda Doğu meselesine kısaca temas etmekte yarar var: Kurultayda “*Doğu kalkınması hakkındaki planın, yeni hükümet programında yer almaması*” eleştirilmiştir. Delegeler, “*Asırların ihmeline uğramış Doğu Anadolu’nun ... Demokrat Partinin de ihmeline uğradığını teessürle kaydetmişlerdir.*” Kendi ihmallerini es geçip, “*son iki bütçede*” doğuya “*yirmi beş milyon liraya yakın*” ödenek ayırdıklarını, Demokrat Parti’nin bu ödeneği kestiğini⁸⁴ ileri sürmüşlerdir.

CHP’nin iddialarına karşı Menderes, yurdun bir bütün olduğunu, doğu batı ayrımının yapılamayacağını, her yerde aynı kanunların yürürlükte olduğunu belirterek, şunları ileri sürmüştür: “*Memleketi parçalara ayıran ve her yerde başka türlü muameleler yapan onlardır. Doğuda suçsuz ve günahsız vatandaşları muhakemesiz kurşuna dikenler, Osmanlı saltanat döneminde bile görülmiyen işkence usulleri kullananlar, bizim Doğuyu ihmal ettiğimizi ve başka kanunlar tatbik edeceğimizi söylerlerse gülünç olmaz mı⁸⁵?*” CHP’lilerin yıllar süren iktidarlarında doğu politikalarını esaslı bir şekilde değerlendirmeyip, bir buçuk aylık iktidarı ağır bir eleştiriye tabi tutmaları programda doğuya özel bir yer verilmemesinin haklı eleştirisine gölge düşürmektedir. DP’nin hazırladığı istatistiklere göre 1947’den 21 Mayıs 1950’ye kadar köylüye 750 bin dönüm toprak dağıtırken DP 1951 sonuna kadar 1.800 bin dönüm toprak dağıtmıştır⁸⁶.

Kurultay öncesinde parti içi muhalifler tarafından “*CHP’de ıslahat yapılması için teklif*” isimli broşür dağıtılmıştır. Broşürde Milli egemenlik esasının, kuvvetler ayrılığı prensibine dayandığı ifade edilmiş, ilkeler sıralanmıştır. Parti ileri gelenleri; ehemmiyet arz eden yenilik konusunda acele kararlar vermekten, hatta fikir beyan etmekten kaçınmış, daha etraflı tetkik sonrası karar için, IX. Kurultayın beklenmesinin uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Kuvvetler ayrılığının, “*Cumhur Başkanının tek derece ile seçilmesi, kabinenin Meclis dışından teşkil edilebilmesi, ayan meclisi kurulması gibi esasları ihtiva ettiği*” ifade edilerek, bunlardan hangisinin nasıl programa gireceği meselesi bir sonraki kurultaya ertelenmiştir⁸⁷. Seçilmemiş, tayin edilmiş bir ayan meclisinin varlığı demokratik olamaz. CHP’lilerin kuvvetler ayrılığı bahsinde, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden

⁸¹ Ulus, 2 Temmuz 1950.

⁸² Kemal Zeki GENÇOSMAN, “Kurultaydan intibalar”, Ulus, 2 Temmuz 1950.

⁸³ Tarık Zafer TUNAYA, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul 1995, s.576.

⁸⁴ GENÇOSMAN, a.g.m.

⁸⁵ Zafer, 14 Haziran 1950.

⁸⁶ 22.5.1950-22.5.1952 Yeni İktidarın Çalışmaları Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor, İstanbul 1952 V.53?, s.115. Bu kitapta Doğuya yönelik özel bir başlık yoktur ama tarım ve hayvancılık hususunda azımsanamayacak rakamlar verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., aynı eser, s.116-118, 169-201, 256-260.

⁸⁷ “CHP programında yapılacak tadilat”, Cumhuriyet, 3 Temmuz 1950, S.9301.

bağımsız olması şartı üzerinde durmayıp, hükümetin meclis dışından oluşturulması, ayan meclisinin kurulmasından bahsetmeleri, hayli dikkat çekicidir.

VIII. Kurultay konusunun girişinde partide yenilik yapılması için getirilen teklif etraflıca işlenmişti. Dikkat edilirse istenenler, bir reform ve ıslahattan çok asla dönüşür. Islahat meselesine Ulus Gazetesi'nde pek yer verilmemiştir. CHP kurmayları, düşünme aşamasındayken, sözleriyle bocalamak istememişlerdir ya da bu konuya fazla önem vermemişlerdir. İnönü, “*memleketin siyasi mukadderatında*” Cumhuriyet Halk Partisi'nin “*başlıca siyasi... varlık olduğunu*” ifade etmiştir. Partilerinin “*bir fikir ve program partisi olarak gelişmekte devam edeceğini*”⁸⁸ söylemiş ama ıslahat konusunda herhangi bir açıklama yapmamıştır.

6. “27 Yıl” Eleştirileriyle Başlayan Tartışmalar ve Halk Partisi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkilerde Geçmişin Tuzağı

Menderes'in 30 Haziran'da programlarını okumasıyla Cumhuriyet Halk Partisinin 27 yıllık iktidarını eleştirmesi partiler arasında artarak devam edecek gerginliğin başlangıcı olmuştur. “*Demokrat Parti ilk adımında, en gözde hatiplerinden birinin ağziyle 25 senedir 'Kızıl Sultanların' elinde kalmış Türkiye'den bahsetti. 14 Mayıs seçimlerinin Başbakanı Adnan Menderes de 25 senedir harap ve sefil bir halde bırakılmış vatanın haline mersiye okudu. Bir dümtük ahengiyle şeflere tempo tutan bir sürü berrak görüşlüler de maziye topyekun inkar etmekle sıvrılmek ve göze girmek yolunu tuttular*”⁸⁹.

Erim, sistemin yıllarca vekilliğini yapmış kimselerin, zamanında yanlış gördükleri meselelerde mücadele vermeyip, sistemin tarihe karışmasından sonra sisteme hücum etmelerini 1945'te siyasete atılmış biri olarak, yıllarını siyasete vermiş kimselerin hesap sormalarını mantık dışı bulduğunu beyan etmiştir⁹⁰. Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetinin sık karşılaştığı cevap, “*Siz de böyle yapmıştınız*” veya “*Siz daha kötüsünü yapmıştınız*” sözleridir. Erim ise, “*Prensiplere bağlı politikacılar, dün tenkid ettikleri hareketleri bugün tekrar etmezler, kendi prensiplerini tatbik ederler*”⁹¹.” demiştir. Gülek de fena yapmış bile olsalar Demokrat Parti'nin daha iyisini yapmak üzere iktidara geldiğini unuttuğunu söylemiştir⁹².

Menderes'in okuduğu hükümet programında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını eleştirmesiyle siyaset dünyası karışmaya başlamıştır. CHP'ye göre “*başlangıçta bu hareket tarzı, ummadıklarını ele geçiren insanların kendi anlayış ve tekamül merhalesinden zevk tatmin edişi şeklinde görülebilirdi*”⁹³.” Yalçın, “*hiçbir lüzum ve mecburiyet yok iken*” “*kindar bir hırs ve şiddetle düşmanlık ilan etmesi*”ni anlamlandıramadığını söylemiş,

⁸⁸ Ulus, 4 Temmuz 1950, s.10422.

⁸⁹ YALÇIN, “Bir yolunu sapıtan var”, Ulus, 18 Kasım 1950, S.10559.

⁹⁰ ERİM, “Bu ne duygusudur?”, Ulus, 13 Aralık 1950, S.10584.

⁹¹ ERİM, “Huzursuzluğa bir misal”, Ulus, 14 Eylül 1950, S.10494.

⁹² Cumhuriyet, 29 Eylül 1950, S.9392.

⁹³ ERİM, “İş görmek imkanı kalmadı mı?”, Ulus, 6 Kasım 1950, S.10547.

bunun demokrasi tarihinde “bir muamma” olarak kaydedileceğini belirtmiştir. Menderes’in “o meşum nutkuna gelinceye kadar” kendilerinde ve hatta Demokrat Parti teşkilatında “sükunet ve itidalden başka hiçbir şeye tesadüf edilemeyeceğini” ifade etmiştir⁹⁴.

Cumhuriyet Halk Parti’liler kendilerine yönelik ithamların adalete yönlendirilmeyip, sonunun getirilmemesindeki amacın, kendilerini “yıpratmak” olduğunu öne sürmüşlerdir. Demokrat Parti’nin “rakibini halkın gözünden düşürmek için”, “basit ve iptidai bir silah kullanmaya kalkarak” siyasi hayatta yıkıcı bir çıkış açmakta olduğunu da belirtmişlerdir. Erim’in ifadesiyle; “Yapılan bütün keyfi hareketler demokrasi ve hukuk devleti adına yapılmaktadır. Bu suretle masum vatandaşlarda her iki mefhumu karşı menfi duygular uyandırılmaktadır⁹⁵.”

Cumhuriyet Halk Partililer tek parti döneminin özel şartları içinde kalması gereğini savunuyorlardı. Bununla beraber yeri geldiğinde tek parti dönemine kendileri de göndermede bulunmuşlardır. Eski Tarım Bakanı Cavit Oral’ın şu sözleri önemlidir: “Bilmek lâzımdır ki artık bu memlekette ancak kanun hakim olacaktır. Kanun ve nizamlar hüküm sürecektir, ne şahsî idare ne de bir parti diktatoryası aslâ hükmünü icra edemeyecektir. Türk milleti hiçbir zaman keyfî idarelere meydan vermiyecektir⁹⁶.” CHP’lilerin özeleştirilerini de yapmış olmalarından iki sonuç çıkarılabilir: Bu zihniyet değişikliği muhalefette oldukları içindir ya da gerçekten samimilerdir. Ortak CHP-DP geçmişi, ifadede rahatlık, hazmetmede demokratlık ve gerçeklik kazandırabilirdi. DP’nin eleştirileri azarlar – suçlar ve kendilerini azade kılar tavırla yöneltmesi ve CHP’nin de alinganlığı olmasaydı, geçmişe daha objektif bakarak, ondan geleceği yönlendirecek dersler çıkarmak mümkün olabilirdi. Zira DP iktidarının ilk dört yılında düşüncüyü ifade etmede -önceki ve sonraki devirlere nazaran- serbestlik bulunmaktaydı. Ama bu avantajdan yararlanılmadı.

Geçmişin inkar götürmez bir parçası olan DP’lilerin, CHP dönemini, kendilerini soyutlamaya çalışarak eleştirmeleri anlamsızdır. Eksik kareler saldırıyla değil, özeleştiriyile doldurulur. Muhalefette az da olsa görülen özeleştirme erdemi iktidarda görülmemektedir. 27 yıl eleştirilerine karşı Halk Partililer kimi zaman seçimlerin ve iktidardan düşmelerinin; partilerinin idealist olmayan menfaat düşkünlerinden temizlenmesinde –zira hem çok partili döneme geçişle hem de seçimi kaybedişle ayrılmalar vuku bulmuştur- avantajı üzerinde durmuşlardır. DP mensuplarını “parazit mahlûklar” olarak görmüşlerdir⁹⁷.

Demokrasiyle beraber tek parti dönemi ister istemez bazı bakımlardan eleştiri mevzuu olmuştur ve DP iktidarı boyunca bu durum devam etmiştir. DP’lilerin –kendilerini soyutlayarak- Halk Partisi geçmişini eleştirmeleri samimiyetten uzak bulunmuştur. CHP’liler, muhalefetlerinde sorunlarla karşılaştıkça bıraktıkları sistemin ne kadar antidemokratik olduğunu, yaşayarak anlamışlardır. Halk Partililerin değiştirilmesini istedikleri meseleler, aynı zamanda kendi devirlerine ait özeleştirilerdir. Tabii bunları niye zamanında yapmadıklarının bahanesini hazırlamışlar, iktidarlarındaki demokratik adımlarını anlatarak, zaman içinde ilerlemekte olduklarını iddia etmişlerdir.

⁹⁴ YALÇIN, “Şiddeti icabettiren ruhi halet”, Ulus, 4 Kasım 1950, S.10545.

⁹⁵ ERİM, “Muhalefetin muhtaç olduğu hava”, Ulus, 16 Kasım 1950, S.10557.

⁹⁶ Ulus, 29 Haziran 1951, S.10779.

⁹⁷ Ulus, 16 Temmuz 1951, S.10796.

İlerleyen iktidar günlerinde geçmişin zaman zaman su yüzüne çıkarılması ilişkileri yılan hikayesine döndürmüştür. Menderes eleştirileri kötülecek amacıyla yapmadıkları, ibret amacı güttüklerini dile getirmiştir. Bu yüzden ilişkilerin bozulması meselesinde şunları söyleyerek topu Cumhuriyet Halk Partilerine atmıştır: “Karşımıza çıkmasınlar, bize katılsınlar. Bugünkü devreyi bu cemiyete bizim şerefli partimiz getirmiş, bu bizim gayretlerimiz sayesinde tahakkuk etmiştir. Eskiden hürriyet vardı, sizler onu bozdunuz, demesinler. Karşımıza dikilip de biz hürriyetçi, siz istibdatçısınız gibi sözleri bir tarafa bırakmak lâzımdır. Tahakküm zihniyetini bugün bize atfetmekle haklıya çıkmak doğru olmaz. Eğer böyle söylerlerse mâziye rücu etmek, onun muhasebesini yapmak lâzımgelir⁹⁸.”

Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, DP iktidarının “Kendinden evvel karanlık ve gayri meşru bir tek parti devrinin hüküm sürdüğü ve hakikî mânasile kanunî ve meşru bir idarenin kendisiyle başladığı” fikrinde olduğunu ve bu yüzden aradaki ilişkilerin “soğuk ve zoraki” olduğu tespitinde bulunmuştur. Halk Partisi, Demokrat Partilerin ülke yönetmeyi beceremeyeceğini düşünüyordu. Bu şekilde ortaya “Millî sulh ve istikrara değil, politika husumetine göre ayarlanan” bir hava çıkmıştır. Bu ortamda DP kendisini ciddi tehlikeler içinde görmüş ve icraatını bir yana bırakıp, anlamsız bir çekişmeye kapılmıştır⁹⁹. “Demokrasi demagojiye çevrilmiş”ti. Bunun temel nedeni, iktidarın kuvvetinin genişliği ve sağlamlığını takdir edemeyip, türlü vehimlere kapılmasıydı¹⁰⁰.

“Türkiye’deki siyasî münakaşaların sebebi nedir?” sorusunun cevabı “Demokratik rejimin ana kaideleri!” olarak verilmiş, şöyle devam edilmiştir: “Her kudretin tabîi meylî sınırları genişletmeğe doğru olur. Ancak, iktidarda devamlı kalınmayacağına bilenlerle, demokrasinin samimî taraftarları olan idealistler, ellerindeki kudreti rejimin icaplarına göre daraltmaya gönül hoşluğu ile razı olurlar.” Durumu “büşbütün farklı olan” muhalefet, öncelikle kendi varlığını teminat altına alacak bir hukuk düzenini arama kaygısındadır. Anayasa ve kanunların iktidarın keyfiliğine göre şekillendirilebildiği bir ortamda demokrasi ve hukuk devleti kavramları telaffuz edilemez¹⁰¹. İktidar mahfillerine göre partiler arası şiddetin sebebi ise, 14 Mayıs’ta iktidara gelmelerinden itibaren tek parti devri tasfiyesinin başlamış olmasıdır. Tasfiyeden yana olanlarla, tasfiye karşıtlarının arasındaki çatışmanın 1954 seçimlerinde DP’nin mutlak zaferiyle son bulabileceği ileri sürülmüştür¹⁰².

Partiler arası ilişkilerdeki gerilimin asıl kaynağı, iktidar partisinin demokratik temelleri sağlam atamamasıdır. Ne 1945-1950, ne de 1950-1954 iktidarı gerekli hukukî düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. 1945-50’de Halk Partisi muhalefete düşme ihtimalini düşünmeden katı otoritesinden taviz verecek bir yapılanmaya gitmemiş ve neticede CHP silahı geri tepmiştir. Ama bu durum, DP’nin de aynı hatayı tekrarlaması için mazeret olamaz. CHP’nin 1945-1950’deki eksikleri, DP iktidarı tarafından hem tekrarlanmış, hem de savunma amaçlı kullanılmıştır. Nihayetinde CHP’den miras alınan silah DP’yi de vuracaktır. Demokrasilerde gelişmek için eleştiri mekanizmasının sıhhatli bir şekilde işlemesi, hukuk düzleminin oturtulması gerekir. DP CHP benzerliği, eleştiri

⁹⁸ Ulus, 30 Aralık 1952, S.11316.

⁹⁹ YALMAN, “Bozukluk nerede?”, Vatan, 13 Mayıs 1952, S.3950.

¹⁰⁰ YALMAN, “Rejimin akibeti tehlikededir”, Vatan’dan, Ulus, 6 Eylül 1951, S.10846.

¹⁰¹ ERİM, “Derdin teşhisi”, Ulus, 25 Aralık 1952, S.11311.

¹⁰² “Partiler arası münasebetler”, Siyaset, 15 Kasım 1952, S.90, s.1.

mekanizmasını bir savaş çarkına dönüştürmüş, demokrasiye yapıcı bir hal kazandırılmamıştır.

7. Cumhuriyet Halk Partisi'nin IX. Kurultayı (26-30 Kasım 1951)

CHP muhalefedinin 29 Haziran - 3 Temmuz 1950 tarihleri arasında toplanan ilk kongresinde gündeme getirilen ıslahat tekliflerinin görüşülmesi, bir sonraki kurultaya bırakılmıştı. Aralık 1950'de tüzük ve program hazırlıklarını yapmak üzere bir komisyon kurulmuş ve çalışmaların uzaması gerekçesiyle kurultayın toplanması gecikmiştir¹⁰³. IX. Kurultay'da program değil, tüzük değişikliği yapılmıştır. Necip Mirkelâmoğlu inkılaplar konusunda partisinin artık tereddütsüz rotasını dile getirmiştir: *“Arkadaşlar, bizler inkılâplara karargâh kurmuş bir partideyiz. Esefle gördük ki Genel İdare Kurulu raporunda bu hususa hiç yer vermemiş. Bugün Türk Milletini medenî âlemde hatırı sayılır seviyeye ulaştıran ve Atatürk'ün bunca emeklerle meydana getirdiği eserler iktidar uğruna, iktidar partisi tarafından tıpkı bir mirasyedi savurukluğuyla harcanmaktadır. Biz, inkılâplar bahsinde, ebediyen iktidara gelmeyeceğimizi bilsek dahi, pazarlık ve tâvize yanaşmıyacağız”*¹⁰⁴.

Parti tüzüğünün birinci maddesinde *“Atatürk, C.H.P.nin kurucusu ve ebedî başkanıdır”* denmiştir. Bu karara tartışma aşamasında karşı çıkanlardan biri olan Avukat Adli Kısagün şunları söylemiştir: *“Atatürk partiler üstü bir mevkie maliktir. Adı üzerinde bütün Türklerin binnetice: C.H.P. linin olduğu kadar D.P. linin M.P. linin de Atatürk'üdür... Atatürk'ün ebedî başkan olarak bir parti tüzüğünde gösterilmesi bence şu sebeplerle mahzurludur; evvelâ, bu Atatürk'ün şumulünü tahdit demek olur. Saniyen partimizin kurulduğundan beri çok partili rejimi istihdaf ederek onun zeminini hazırladığı ve buna imkân verdiği halde, gayesinin tahakkuk ettiği devirde inhisarcı ve istismarcı bir zihniyete dönüp kendi kendini nakzetmesi demek olur. Eğer bundan maksat Atatürk'e ve inkılâplara sadakati ifade etmekse onun altı umdesi bugün de programımızın başındadır ve esasını teşkil etmektedir. Kaldı ki maddede Atatürk'ün partimizin kurucusu olduğu ifade edilmiştir. Bu şeref bize yeter, gerçeği de budur.”* İnönü Atatürk'ü partinin kurucusu ve ebedî başkanı olarak zikredilmesinde *“lüzum vardır; fayda vardır. Doğrusu da budur.”* demiştir. Teklif üç muhalife karşı ve *“mevcut delegelerin çoğunluğu ile”* kabul edilmiştir¹⁰⁵.

VIII. Kurultayda parti içinde geniş çapta ıslahat yapılmasını isteyen muhalif grubun istekleri IX. Kurultaya aktarılmıştı. “15 Mayıs Demokratları”ndan Hıfzı Oğuz Bekata basılıp dağıtılan ıslahat programının gerekçesini şöyle anlatmıştır: *“CHP içindeki genel çöküntüyü süratle ortadan kaldırarak, CHP'yi çağdaşlığa yönelterek ve bunun için yaşlanmaktan doğan yıpranmaları ortadan kaldırıp, ona bu yönde sağlıklı bir programla yaşam gücü vermek, siyasi hayatımızın zarureti idi... Şahsî gayret yerine, doğruluğuna inandığımız CHP ıslahatını amaçlamıştık. Bu itibarla; şahısların peşinden değil, çağdaş demokratik fikirlerin yoğurduğu samimi düşüncelerin etrafında toplanmıştık”*¹⁰⁶. İslahat fikirleri sonraki kurultaylarda da olacağı gibi, 1951 Kurultayında da sonuca ulaşmamıştır.

¹⁰³ Ulus, 29 Kasım 1951, S.10931.

¹⁰⁴ Ulus, 29 Kasım 1951, S.10931.

¹⁰⁵ Ulus, 30 Kasım 1951, S.10932.

¹⁰⁶ Fahri ARAL, “DP İktidarı Hazmedemedi, CHP Muhalefeti Kabullenemedi...”, Hıfzı Oğuz Bekata ile Söyleşi, Tarih ve Toplum Dergisi, Eylül 1995, S.141

Sadece sistem ve demokrasi konuları işlenmiş olan IX. Kurultay beyannamesi kısaltılmış haliyle şu şekildedir: 1. “Demokrasi rejiminde vatandaşlar tam bir eşitlik içinde kanunların ve kanunlar hukuk esaslarına ve Anayasa prensiplerine asla aykırı olmamak şartının teminatı altındadırlar... Cumhuriyet Halk Partisinin IX. Kurultayı en kısa zamanda Anayasa’ya aykırı kanunların tatbikini önliyecek bir yüksek mahkemenin kurulmasını zaruri sayar.” 2. Seçim Kanununun tatbikati göstermiştir ki, ... adli teminatı kuvvetlendirmeye ve tamamlamağa ihtiyaç vardır. 3. Devlet bir parti sömürgesi olmamalıdır. Amme müesseseleri ve memurları milletin hizmetindedirler. Bunlar, yalnız kanunların emri ve emniyeti altında bulunmalıdırlar. İdare cihazı, siyasî parti, baskı ve müdahalelerinden kurtarılmalıdır. Vatandaşlar, siyasî kanaatleri kanaatleri dolayısıyla farklı muamele görmemelidirler.”

4. Türkiye Cumhuriyetinin ve inkılâpların partimizin eseri olduğunu bilen C.H.P. lilerin, bütün bu inkılâpların ve demokrasinin titizlikle korunması üzerinde heyecan ve büyük hassasiyetleri Kurultayın bütün havasına hakim olmuştur. Bu itirazla: a. Cumhuriyetin, inkılâpların, demokrasinin korunmasında ve selâmetinde zaaf gösterilmesine asla müsamaha edilmemesi hususunda ve b. Millet ve vatan için bir ölüm ve kalım mevzuu saydığımız komünizm ceryanına karşı şiddetle mücadele kararında, tam bir inanış birliğine varılmıştır. 5. Serbest Meclis murakabesi, basının tenkid serbestliği ile beraber yürüyebilir. Basının fikir ve tenkid hürriyetlerini kısıtlayıcı hükümler kaldırılmalıdır. Basının fikir ve tenkit hürriyeti ve vicdanî kanaati üzerinde her türlü malî ve iktisadî tertip ve baskılara son verilmelidir¹⁰⁷.”

Kurultayın hemen öncesinde Cumhuriyet Gazetesi “C. H. Partisi yeni programında altı umdeye bağlı kalıyor” manşetiyle verdiği haberde şöyle söylenmektedir: Program; 6 umdeye sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Çünkü C.H.P. nin asıl hüviyeti Kemalist parti oluşudur. Kemalizm de altı umde ile hulûsa edilebilir¹⁰⁸.” Kurultayda CHP’liler önceki seneye nazaran toparlandıklarını göstermişler, dayanacakları muhalefet tezlerini ilan etmişlerdir¹⁰⁹. Beyannamenin Türkiye’de rejim buhranı olduğunu gösterdiğini söyleyen¹¹⁰ Falih Rıfkı Atay konu üzerindeki düşüncelerini şöyle kaydetmiştir:

“Nihayet istediğimiz şey, Demokrat Partinin 1946-1950 muhalefetinde haykırarak haykırarak söylediklerinden başka nedir? Demokrat Partinin 1946 ile 1950 arasında meselâ radyo için söyledikleri ile bugün radyoda yaydıklarını yanyana getiriniz. Aradaki aykırılığı acı ve acıklı bulmaz da ne yaparsınız? Kendi kendine sadık kalmakla Demokrat Parti küçülmez, büyür. Zayıflamaz, kuvvetlenir. Düşmez kalkar. Biz gerçekte Demokrat Partinin çürümesini istemiyoruz... Bu işler böyle gitmez, böyle gidemez. Bunun sonu ya düzelmektir, yahut rejimi zor rejimine değiştirmektir. Yolsuzluk hürriyet içinde yaşayamaz. Ya o hürriyeti, ya hürriyet onu öldürür¹¹¹.”

Cumhuriyet Halk Partisi çok partili döneme geçmesinden itibaren gelenekselleştirdiği politikası ile demokrasi arasına sıkışıp kalmıştır. Gönlü prensiplerinde

¹⁰⁷ Ulus, 1 Aralık 1951, S.10933.

¹⁰⁸ Cumhuriyet, 25 Kasım 1951, S.9811.

¹⁰⁹ TUNAYA, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul 1995, s.577. Şevket Süreyya Aydemir’in tespitine göre kongrenin en önemli yanı, 27 Mayıs İhtilalini yapacaklar tarafından dayanak olarak kullanılacak olan suçlamaları sıralamasıdır. AYDEMİR, a.g.e., s.94-5.

¹¹⁰ ATAY, “Partilerarası”, Ulus, 26 Aralık 1951, S.10958.

¹¹¹ ATAY, “Acı ve acıklı”, Ulus, 1 Aralık 1951, S.10933.

iken, oya dayanan siyaset gereği halkın gönlünü hoş tutacak bir faaliyet içerisinde görünmeye çalışmıştır. Bu durum CHP'nin kararsızlık içinde bocalamasına sebep olmuştur. İşte IX. CHP Kurultayı karar kılmasını sağlamış, parti seçimini yapmıştır. İşte bu seçimden sonradır ki Feroz Ahmad'ın dediği üzere; *“CHP'nin halk nazarındaki imajını hemen hemen hiç iyileştirmese de, DP liderliğinin daha çok canını sıkması için CHP'nin bir numaralı sorunu dini irtica olmuştur¹¹².”*

1950 seçimlerinde CHP, adayların yüzde 30 veya 20'sini merkezden tayin etmişti. Bu kurultayda ise milletvekili adaylarının merkezden değil, yerinden tespit edilmesi esas kabul edilmiştir. Her ilden seçilecek temsilcilerin dört ayda bir Ankara'ya gelmesiyle parti meclisinin toplanması kararlaştırılmıştır. *“Bizde demokrasinin gelenekleri yoktur.”* denerek ihtiyaç tespiti yapılmış ve alınan bu kararlarla hedeflenen amaç şöyle dile getirilmiştir: *“Halk, idarecilerini seçmeğe, onları mürakabe etmeğe alışmamıştır. Bu alışkanlığı kökünden kaldırmak, körletmek için süratle radikal tedbirler alınması doğrudur¹¹³.”*

Yine kurultayda alınan kararlarla tüzükte bir değişiklik daha yapılarak, *“Parti Divanı”* tabiri yerine *“Parti Meclisi”* getirilmiştir. Suna Kili bu değişikliğin gerçeğe en uygun açıklamasının psikolojik faktörlere dayandırılabilceğini kaydetmiştir. 1950'deki büyük değişimden sonra pek çok *“eski milletvekili”*, *“eski Bakan”*, *“eski Genel Sekreter”*, ve diğerlerinin *“Parti Divanı”* yerine TBMM'yi çağrıştıran *“Parti Meclisi”*nde toplanmaları tercih edilmiştir. Parti meclisi mensupları bir nevi meclis üyesi olarak görülebilir ve eski sıfatlarından kurtulabilirlerdi¹¹⁴.

8. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetinin Demokrat Partililer Hakkındaki Psikolojik Tahlili

Cumhuriyet Halk Partililer önemli bir çıkış yaptıkları IX. Kurultaydan sonraki dönemde belirgin bir şekilde Demokrat Partinin içinde bulunduğu psikolojiyi değerlendirmeye başlamışlardır. CHP'liler rakiplerinde zaten var olan güvensizliğin üzerine yürüyerek, bu kompleksi bir güven bunalımına çevirmek taktiğini uygulamaya başlamış görünmektedirler. İnönü 14 Mayıs 1952'de Terme'de kendisini dinleyen vatandaşlara hitaben yaptığı konuşma yukarıdaki değerlendirmeyi açıklayıcı mahiyettedir: *“Bir iktidarın ileri gelenleri bir defa iktidara geldikten sonra bir daha oradan ayrılmamak zihniyetine kapılırlarsa mutlaka yanlış yola düşerler ve düştükçe bir gün iktidarı kaybetmek korkusu artar. Korku artınca şiddet de artar. Her siyasî parti eline geçen hizmet devresinden azami surette iyi istifade ederek milletin hâfızasında kıymetli bir hâtıra bırakmaya çalışmalıdır. Tek çıkar yol budur.”* İnönü aynı gün Terme'de şunları

¹¹² AHMAD, *Demokrasi Süreci*, s.53. CHP'nin tüzüğü konusundaki kararlılığı 1954 Genel seçimlerindeki yenilgisiyle sarsılacaktır. Seçimlerden sonraki XI. Kurultay'da CHP yeni bir kimlik arayışı içine tekrar girecektir. Bazı HP'liler laiklik ve devletçilikten vazgeçilmesi gerektiği fikrindedirler. Gereçleri bu ilkelerin halk tarafından benimsenmemiş olmasıydı. İnönü bunun fayda getirmeyeceğini, zira muhalefetteki CHP'nin bu konuda DP ile yarışamayacağını savundu. Bu nedenle eski ilkelere bağlılık devam ettirilmiştir. Basın 26-31 Temmuz 1954, İsmet İnönü, Muhalefette İsmet İnönü: konuşmaları, demeçleri, mesajları, sohbetler ve yazıları, (Derleyen: Sabahat Erdemir), C.1, İstanbul 1956, s.296-303, Süreyya Aydemir, İkinci Adam, s.158-160, TOKER, İsmet Paşa, s.32 vdd'dan AHMAD, Kronoloji, s.126.

¹¹³ ERİM, “Parti hayatı”, Ulus, 1 Nisan 1952, S.11050.

¹¹⁴ KİLİ, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*, İstanbul 1976, s.116.

söylemiştir: “Demokrasi rejiminde bir parti bir kere iktidara gelince artık oradan ayrılmamanın tılsımı keşfolunamamıştır. Bu basit bir şeydir. Fakat bilinmesinin büyük ehemmiyeti vardır. Memleket ve millet işleri bir partinin iktidar devresine sığmayacak kadar geniştir¹¹⁵.”

CHP Genel Başkanının 15 Mayıs'ta yaptığı konuşmanın konumuzla ilgili kısmı şöyledir: “İktidar yanlış yolda ısrar ettikçe âti endişesine daha çok kapılacak ve endişesi arttıkça yanlış usullere daha çok sarılacaktır. Bu çıkmaz içinde iktidar mukadder neticeye varıncaya kadar hem kendisine, hem bütün vatandaşlara ıstırap çektirecektir.” İnönü iktidarın endişelerinden kurtulmasının tek yolunun, partizanlığı terk etmesi ve basın hürriyetini güvence altına alması olarak göstermiştir¹¹⁶. İnönü iktidarın günlerinin sayılı olduğunu söylemiştir. Bunun en büyük delili olarak “sükûnetlerini, sınırlarını tamamiyle kaybettiklerini” göstermiştir¹¹⁷.

Kasım Gülek, kanunlara bağlılıklarını da ifade ederek, şöyle bir tahlil yapmıştır: “Diktatörlük hevesinde olan insanlar korkak, sinirli, vehimli olurlar. Siyasî suykasdlar vehmederler. Bize de böyle isnadlarda bulunuluyor. Diktatör heveslilerine şunu söyleyeyim ki, muhalefet olarak kanun yolundan vazife görmekteyiz. Hiçbir suretle kanunun dışına çıkmıyacak, bu yolda azimle yürüyerek muhalefet vazifemizi vatandaşın vicdan ve emirlerine uyarak yapacağız¹¹⁸.” CHP'liler ile DP'liler arasında darbe suçlamaları en başından beri vardır ama ifade tarzları direkt suçlama şeklinde değil, ima şeklinde görülmektedir. 1960'a bakarsak, CHP'nin değil, DP'nin endişelerinde haklı olduğunu görürüz. Ama bunları söylerken buzdüğünün görünen kısmıyla uğraştığımız da doğrudur. Zira DP ile CHP arasında olup biten esrarlı hadiseler gizliliğini sürdürmektedir. İnönü'nün damadı Toker eserinde iki parti ileri gelenleri arasındaki gizli toplantılardan bahseder. Konuşulan derin meseleler ise kamuoyuna yansıtılmamıştır.

Gülek'in 7 Ağustos 1952 İzmit nutku CHP politikasını göstermesi bakımından önemli bulunmaktadır. Gülek söz konusu nutkunun girişinde şunları söylemiştir: “Biz Atatürk'ün kurmuş olduğu Halk Partisi mensuplarıyız... Partimiz şahıs partisi değildir. Prensipte ve idealler partisidir. Onun için gezip dolaştığımız yerlerde gördüğümüz samimi kabul ve heyecan bizim şahıslarımıza değil, bayrağımızda ifadesini bulan parti prensiplerinedir... Florya'da yuvarlak masa etrafında yaran hasbihalleri yapanlar bizim her gün artan zindeliğimiz ve kuvvetimiz karşısında kâbus dolu rüyalar görüyorlar.” Gülek konuşmasının devamında Churchill'in “Politikada sınırlarına hâkim olabilenler muvaffak olabilirler” şeklindeki sözünü dile getirdikten sonra şunları söylemiştir: “Biz bu mücadeleleri yaparken yalnız Allah'tan korkar, yalnız vicdanımızın sesini dinler ve yalnız kanun sınırlarını tanırız. Başka hiçbir kimse ve makamdan korkumuz yoktur¹¹⁹.”

CHP ile DP arasındaki gerilimin dağıldığı bir dönemde başbakanın İzmir'de yapmış olduğu ılımlı ve belîğ konuşma -ki buna özellikle ana dosyanın dördüncü bölümünde yer verilmiştir- hakkında şöyle bir tahlil yapılmıştır: “İlk defa, İzmir'de Adnan Menderes, iktidarda oluşunu yadırgamıyan, Büyük Türk Milletinin iradesiyle iş başına geldiğine

¹¹⁵ Ulus, 15 Mayıs 1952, S:11094.

¹¹⁶ Ulus, 16 Mayıs 1952, S.11095.

¹¹⁷ Ulus, 17 Mayıs 1952, S:11096.

¹¹⁸ Ulus, 29 Haziran 1952, S.11136. Gülek Menderes'in “İllerde siyasî suykasdlar bekliyoruz.” Sözüden harekete geçerek bu beyanatta bulunmuştur. (Ulus 11 Haziran 1952)

¹¹⁹ “İktidar, CHP'nin kuvvetlenmesinden endişe etmektedir”, Ulus, 8 Ağustos 1952, S.11175.

inanarak bir takım vehimlerden kendisini sıyırarak, mesuliyet sahibi insan gibi konuşmuştur.” Menderes’in “Parti başkanı olarak değil, kendine inanan bir devlet adamı üslûbiyle konuştuğu” kaydedilmiştir¹²⁰. Demokrat Parti’deki güven bunalımı 1954 seçimlerinde yükselen bir başarı grafiğinin çizilmesiyle dağılmamış, basın özgürlüğünün kısıtlanmasında kendisini gösterecektir. Zira DP cenahının güvensizliği halka yönelik olmayıp, elite karşıdır. 1957 seçimlerinde grafikte görülen düşüş, DP’leri iyice paniğe sokacak ve sonlarını hazırlamak için beklenen gerekçeyi verecektir.

9. Cumhuriyet Halk Partisi X. Kurultayı (22-26 Haziran 1953)

CHP’nin X. Kurultayı Demokrat Parti ile aralarında ateşkesin hakim olduğu bir zaman diliminde yapılmıştır. Genel Başkan İsmet İnönü kurultayı açış konuşmasında iç politika konularını; rejim meselesi ve bunun dışındaki meseleler olarak ikiye ayırmıştır. Rejim meselelerinin, “hürriyet, emniyet ve vatandaş hakları esaslarında toplandığını” söylemiş, tarihi bir kısır döngüden şu ifadelerle bahsetmiştir: “Yüz senedenberi, memleketimizde siyasî faaliyet ve münakaşalar, hürriyet münakaşası çerçevesini aşarak medenî memleketlerdeki idarî, içtimâî, iktisadî mevzulara girememiştir. Bunun başlıca sebebi rejim üzerinde esaslı bir terakkinin vücuda gelmemesidir.” İnönü’nün tek parti döneminin farkını gözönüne almadan geçmiş yüzyılı bir bütün olarak değerlendirmesi konuşmasında bir boşluk bırakmaktadır. Zira tek parti döneminde hürriyet tartışması sınırlı şahıslar arasında yapılabilir ve bu da bir istisna kabul edilir.

İnönü yine yüzyıldan beri demokrasinin kurulamama sebebi olarak, “İktidarda bulunanın elindeki kudretlerden türlü şekilde istifade ederek muhalefeti bertaraf etmeğe çalışması ve tabiatıyla ileride seçimle değişmek ihtimalinden bir felâket gibi sakınır olmasını” göstermiştir. İnönü 1950 seçimlerinden sonra inkılapların korunması ve muhalefet hakları meselelerinin mücadele sahasını oluşturduğunu, ancak son altı ayda ilişkilerin sert güzergahı terk ettiğini söylemiştir. Hukuki açıdan sonuç elde edilememiş olsa da gelecek için güzel bir temel atıldığını belirtmiştir. İnönü’yü bu umut dolu ifadelerle sevk eden amil, iktidarın cumhuriyeti her türlü irticaî cereyana karşı korumakta karar kılması olmuştur. Genel başkan partisi aleyhinde ve hukuk dışında herhangi bir uygulamayı ihtimal dışı görmek istediğini belirterek bu bağlamda ilgili konularda görüş bildirmenin doğru olmadığını zannettiğini bildirmiştir¹²¹.

1947 programından sonraki ilk değişiklik X. Kurultay’da yapılmıştır. 1947 Programının girişinde “Kemalizm” olarak nitelendirilen ilkeler, “Atatürk Yolu” olarak takdim edilmiştir. Devletçilik ilkesi daha sarıh bir hale getirilmiştir: “Devletçiliğimiz, millî tarihimizin zaruretlerine, memleketi iktisaden süratle kalkındırmak ihtiyacına ve milletimizin yaşama şartlarının sosyal adalet ve sosyal emniyet içinde yükseltilmesi lüzumuna dayanan içtimâî ve iktisadî bir prensiptir.” Petrol arama ve işletmesinin –kömür çıkarma da buna dahildir- devlet elinde kalması istenmiş ancak, “şahsî teşebbüsle ortaklık caizdir.” denilmiştir. programda işçiye grev hakkı da tanınmıştır. Hukuk Devleti kavramına, kuvvetler arası denge sağlayacak ve siyasi hürriyeti koruyacak anayasa güvencesinin lüzumuna temas edilmiştir¹²².

¹²⁰ Server SOMUNCUOĞLU, “Başbakan’ın sözleri”, Ulus, 3 Ocak 1953, S.11320.

¹²¹ Ulus, 23 Haziran 1953, S.11491.

¹²² KİLİ, Suna, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler, s.117-8 ve Hikmet BİLA, CHP Tarihi, Ankara (Tarihsiz), s.274. DP’nin eline geçen gizli bir CHP genelgesinde seçim zamanı

Kurultayın kapanış gününde yayımlanan beyannamenin birinci maddesinde “demokrasinin soysuzlaşmaya uğramadan devamının başlıca şartlarından” birisi olarak son altı ay içinde beliren medeni çerçeveye içindeki ilişkilerin geliştirilmesi ve teminat altına alınması gösterilmiştir. Rejimin hukuk teminatı bakımından güçlendirilmesi ve hakim teminatı¹²³ istenmiştir. Meclis içinde ve dışında kontrolü engelleyen ve sınırlandıran usullerin kaldırılması gereği üzerinde durulmuştur. Meclis içinde umumî görüşme imkanının açılması, dışında ise, basın üzerindeki cezaî baskı hükümlerinin ve malî baskı tertiplerinin kaldırılması talep edilmiştir. Partizanlığa karşı cezrî ve samimi tedbirlerin alınmasının beklendiği kaydedilmiştir. Memurların geleceğinin keyfilik elinden kurtarılması için tedbir alınması ve memura haksızlıklara karşı kaza mercilerine başvurma hakkının verilmesi istenmiştir. Seçim kanununun millet iradesinin tam olarak yansıtılması ve seçim emniyetinin mutlak olarak sağlanması bakımından ele alınması gereği belirtilmiştir. “*Vatandaşa rejime karşı itimadı sarsan nüfuz ticaretine asla imkân verilmemelidir.*” denmiştir. İktidar hayat pahalılığına karşı önlem almaya çağırılmıştır¹²⁴.

Önceki kurultay beyannamelerinden farklı olarak X. Kurultay beyannamesinde sosyo ekonomik meselelere temas edilmesi dikkat çekmektedir. Söz alan Cemil Sait Barlas, Kemal Çilingiroğlu, Vedad Dicleli, Kemal Bağlarlı, Cemal Reşit Eyüboğlu, Cevat Dursunoğlu devletçiliğe önem veren konuşmalar yaptılar. Hatta son ikisi devletçiliğin CHP’nin esas umdesi olduğunu kaydetti. Barlas konu hakkında şunları söyledi: “*Bence C.H.P. programının diğer parti programlarından farkı ve üstün olan tarafı devletçiliğidir. Milliyetçilik ve benzeri hususlarda geri kalan partilerle beraber durumdayız. Fakat elimizdeki Komisyon tasarısına göre devletçilik, sanayi fonksiyonu olarak kabul ediliyor. Halbuki ben, devletçilikten, yurdun geri kalmış bölgelerinin kalkandırılmasını, sosyal hayat seviyesinin yükseltilmesini, memleket içinde sosyal emniyetin tesisini anlıyorum... devletçilik komünizmle mücadele için elimizde en kuvvetli silâh olacaktır. Devletçilik yüzde 135 vurgun vuran ithalâtçı ile mücadele edecektir.*”¹²⁵” Ahmad’ın tespitiyle “*bu tarihten sonra ekonomik durum hep önemli bir konu olarak tartışıldı*”¹²⁶.” Ancak öncelik ve ağırlık siyasal ve anayasal konular oldu¹²⁷.

10. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetinin Demokrat Parti’nin Asayışı Koruyamadığına Dair İddiaları

Demokrasiye geçilirken taşınan endişelerden birisi serbest düzende devlet otoritesinin zarar görmesi düşüncesiydi. İnsanların rahatça hareket edebileceği bir ortamda sınırların korunmasında karşılaşılabilecek güçlerin üstesinden nasıl gelinebilecekti? Halk Partili ve Demokrat Partili vatandaşların düşman cephele oluşturabileceği ihtimali

propaganda için “*evlere girip çıkan bohçacı kadınlardan bile yararlanması*” istenmiştir. BİLA, a.g.e., s.275.

¹²³ Hakimlerin durumunun anlatıldığı bir makalede, maaşı “60 liradan” az olan hakimlerin Adalet Bakanının baskısı altında olduğunu, 60 liradan fazla maaşı olanların ise, savcılığa nakledilmek ve 25 yılı tamamladığında emekliye ayrılmak endişesi içinde oldukları kaydedilmiştir. Adalet Bakanının keyfi hareketlerini kontrol altında tutacak bir mekanizmanın eksikliğinden bahsedilmiştir. ERİM, “Bu bir rejim mücadelesidir”, Ulus, 11 Ağustos 1953, S.11538. Erim hakimi emekliye ayırma yetkisinin Adalet Bakanı kanalıyla Menderes’in elinde olduğunu kaydetmiştir. ERİM, “Sözleşmeyi çiğniyen parti...”, Ulus, 14 Ekim 1953, S.11600.

¹²⁴ “Onuncu Kurultay Beyannamesi”, Ulus, 26 Haziran 1953, S.11494.

¹²⁵ Ulus, 27 Haziran 1953, S.11495.

¹²⁶ AHMAD, *Kronoloji*, s.111.

¹²⁷ KİLİ, a.g.e., s.118.

düşünülyordu. Demokrasiye sessiz sedasız geçilmesi, halkın gösterdiği olgunluk, bu endişeleri boş çıkarttı. Ama bir müddet sonra memnuniyetsiz muhalefet, “*istibdad.. temayülünün*”, siyasi ve iktisadi meselelerin ortaya çıkaracağı karışıklığın, inkılabın yirmi yedi senedir sağladığı “*huzur, nizam ve ilerleme*”yi yok edip, anarşi başlatacağı, bu şekilde ülkeyi dış tehlide açık hale getireceği uyarısında bulunmaya başlamıştır¹²⁸.

CHP muhalefeti asayişin bozulduğuna dair haberler yapmıştır. Toplumdaki yozlaşma, ahlak bozukluğu, cinayet, saldırı haberleri asayişin kalmadığına dair delil olarak sunulmuştur. DP Hükümetinden totaliterliğe sapmadan demokratik usullerle otorite kurması istenmiştir. “*Halk Partisinin dağ başlarından bile kovduğu haydutluk, Demokrat Parti iktidarının dördüncü, beşinci ayında en kalabalık şehirlerin en kalabalık caddelerine kadar bile sokulabiliyor... Ahlak terbiyesinin yetersizliği, din duygusunun gevşemesi, açlık ve yoksulluk gibi sebepler de bu salgının izah edemez... Farkın sebebi, devlet otoritesinin her türlü karanlık cüretleri azdıracak derecede gevşemiş olmasıdır... Fransızların ‘prestige’, Osmanlıların ‘sulta’ dedikleri tesir büyüü, bir devlet için emniyet kuvvetlerinden ...çok evvel gelen bir disiplin şartıdır*”¹²⁹.

Nadir Nadi düzenlemiş olduğu Ege seyahatinden asayiş hususunda müspet intiba ile dönmüştür. CHP ve DP’li vatandaşların dostluk içinde olduğunu anlatmıştır. Yalçın bu konuda anarşinin “*bir ihtilal durumu olmadığını*”, “*kitallere, yangınlara, mücadelelere*” rastlamamış olmasının, “*kalblerde ve ruhlarda hüküm sürmesi tabii olan huzursuzluk ve emniyetsizliğin mevcut olmadığını ispat etmeyeceği*” fikrini ortaya atmıştır¹³⁰. Partililer bir yandan Demokrat Parti’ye hayali suç arama isnadında bulunurken, öbür yanda kalplerdeki huzursuzluktan bahsederek tenakuza düşmektedirler. Yalçın, vali beraberinde yapılması sebebiyle gezi izlenimlerinin inandırıcılığına gölge düştüğünü ifade etmiştir. Eleştiri haklı olmakla beraber isteyen gazeteci veya bir siyasinin bu amaçla yalnız yapacağı bir gezinin engellenmeyeceği kesindir. Anadolu’da kaldığı bir buçuk sene içinde insanların “*başbaşa kalmadıkça, Hükümet ve idare hakkında ağız açıp da tek kelime söylemediği*”¹³¹ misali CHP döneminin istibdadını gösterir. Gazetelere bakılırsa artık bazı düşüncelerin ve bazı vakıaların rahatça söylenebildiği açıktır. Bu muhtemelen halka da yansımıştır. Yalçın, halkın ahenginden kendilerinin de memnun olduğunu söylemeyi ihmal etmemekle beraber, Menderes’in bu “*kardeşlik rabitasını parçalıyacağına dair endişe duyduğunu*” ifade etmiştir.

CHP asayişsizlik iddialarını ara seçimlerin arifesinde yeniden gündeme getirmiştir. Şemsettin Günaltay vaktiyle; devlet otoritesinin sarsılmasının çok kötü sonuçlar ortaya çıkaracağını, hedeflenen dürüst seçimle millet iradesinin başa gelmesinden sonra menfi propagandaların zararının görüleceğini, halkın müspet propaganda ile de kazanılabileceğini söyleyerek DP’yi muhalefeti sırasında uyardığını anlatmış, şöyle devam etmiştir: “*Beni dinlemediler. Fakat kaderin bir cilvesi olacak ki, millet onların bu hareketinin cezasını iktidarı kendilerine devretmek suretiyle onlara çektirmektedir.*” Günaltay asayişin bozulması suretiyle devlet otoritesinin sarsıldığını ileri sürmüştür¹³².

¹²⁸ ERİM, “Muvazenesizliğin teşhisinden sonra”, Ulus, 6 Kasım 1950, S.10547.

¹²⁹ Ulus, 12 Şubat 1951, S.10645.

¹³⁰ YALÇIN, “Siyasi huzur meselesi”, Ulus, 22 Ekim 1950, S.10532.

¹³¹ YALÇIN, a.g.m.

¹³² Ulus, 17 Haziran 1951, S.10767.

Nadir Nadi'nin aksine ama ondan sekiz ay sonra yine Cumhuriyet yazarı Burhan Felek toplumda gördüğünü ifade ettiği "asayişsizlik sorununa" ilişkin bir makale yazmıştır. "Demokrasiyi, biz âvarelik, serâzadlık, inzibatsızlık olsun diye istemedik" dediği yazısında bazı şahısların sulh ve sükununu bozmasından –heykellere saldırı olaylarından dolayı irticai işleyerek- şikayetçi olmuştur¹³³.

DP'liler asayişsizliğin artmadığını göstermek için rakamlarla ortaya çıkmışlardır. Aşağıda verilen istatistiksel tabloda sadece arazi yüzünden çıkan kavgaların sayısında artış görülmektedir:

	1949	1950	1951	1952
Soygun	107	113	108	81
Müsademe	29	19	64	38
Cezaevi Fırarları	259	198	202	85
Hayvan Hırsızlığı	1028	950	699	266
Kasten Yangın Çıkarmak	202	190	169	107
Hudut Tecavüzü	29	57	26	12
Arazi Yüzünden Köylüler Arasında Çıkan Kavgalar	31	24	47	92

İktidar mahfilleri muhalefetin hürriyet ve asayiş üzerinde durduğunu tespitle; bir taraftan hak ve hürriyetlerin çiğnendiği, diktatörlüğe gidildiği söylenirken, diğer taraftan vatandaşın emniyetinin tehlikeye girdiğini ileri sürmenin tezat oluşturduğunu belirtmişlerdir¹³⁴.

11. Basın - Yayın Organları Üzerindeki Baskılar

a) Radyo Konusunda Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti

Seçim Kanunu seçimlerden önce muhalefete radyodan yararlanma hakkı vermişti¹³⁵. Cumhuriyet Halk Partililer, muhalefetleri zamanında seçim dışında radyo imkanlarından mahrum bırakılmalarına ve devlet radyosunun "muhalefet partisine hücum vasıtası olarak kullanılmasına"¹³⁶ karşı çıkmışlardır. Kasım Gülek bu konuya ilk defa 25 Temmuz'daki demecinde yer vermiştir. Radyo yayınlarında geçen haklarındaki iddialara cevap verip kendilerini müdafaa etmek hakkını istemişlerdir¹³⁷.

14 Ağustos'ta haftada 15 dakikalık¹³⁸ konuşma imkanının talebi üzerine bir basın mensubu, CHP iktidarındayken muhalefete radyoda konuşma hakkının verilip verilmediğine dair yönelttiği soruya Gülek'ten şu cevabı almıştır: "Biz iktidarda iken Demokrat Parti radyodan istifade etmek isteğinde bulunmamıştır¹³⁹." 21 Ağustos tarihli basın toplantısı Demokrat Parti'nin böyle bir talepte bulunmadığına dair kesin ifadenin yerini şüpheye bırakmıştır: "CHP'nin bazı hatalar işlemiş olduğunu derhal itiraf ederim. D.P.'nin CHP Hükümetine radyodan faydalanmak için müracaat etmiş olduğunu hatırlamıyorum. Müracaat ettiği halde bu müsaade verilmemiş olsaydı bile, biz Türk

¹³³ Burhan FELEK, "Taşkınlık ve şaşkınlık", Cumhuriyet, 4 Temmuz 1951, S.9672.

¹³⁴ "Asayişe dair", Siyaset, 18 Ekim 1952, S:86, s.1.

¹³⁵ Ulus, 6 Ekim 1950, S.10516.

¹³⁶ ERİM, "Demokrasiyi koruyabilmek için", Ulus, 25 Eylül 1905, S.10505.

¹³⁷ Ulus, 26 Temmuz 1950, S.10444.

¹³⁸ Zihni Betil, İl Genel Meclisi Seçimleri sebebiyle yaptığı radyo konuşmasında haftada 10 dakika hakkı talep etmiştir. Ulus, 7 Ekim 1950.

¹³⁹ Ulus, 15 Ağustos 1950, S.10464.

*Milleti'nin ilerlemekte olduğuna inanıyoruz. Onların bize bu müsaadeyi vermeleri icabeder*¹⁴⁰.” Cumhuriyet Halk Partisi'nin antidemokratik tutumları kendi ayıbıdır. Demokrat Parti de hissi davranarak aynı hatayı devam ettirmiştir.

1950 öncesi ile sonrasındaki muhalefetlerin potansiyelleri ve ortam birbirinden çok farklıdır. Demokrat Parti'nin halk katındaki gücü, muhalefeti zamanında tahmin edilememiştir. Cumhuriyet Halk Partisi de rakibini kendisini ekarte edecek güçte görmüyordu. Ama bir muhalefet olarak Cumhuriyet Halk Partisi güçlüdür ve gündemin arkasında kalmak istemez. Dayandığı 27 yıl ve fikri potansiyel ve tenkitten gösterdiği aşırı performans DP'lilerin canını sıkıya yetiyordu. Radyo konusunda Erim'in tespiti manidardır: *“D.P. vatandaşların karşısına muhalefet partileriyle eşit konuşma şartları altında çıkmaya cesaret edememektedir*¹⁴¹.”

Başbakan Menderes, 2 Nisan'da radyo konusunda daha dikkatli ve objektif hareket edecekleri sözü vermekle beraber, radyoda *“hükümete küfür etmeğe ve devleti kötülemeğe asla müsaade etmeyeceklerini”* söylemiştir. Bunun üzerine yaptığı konuşmasında Faik Ahmet Barutçu 2 Nisan'da radyo anlaşmazlığının çözümü için özel radyoların kurulmasına izin verilmesini istemiş, *“Yoksa Devletin vasıtası bir partinin elinde kalmasın”* demiştir¹⁴². Özel radyoların kurulmasının demokrasili ilk yıllarda teklif edilip ancak çok kısa bir geçmişte gerçekleştirilebilmesi demokraside ne hızlı(!) ilerlediğimizin göstergesidir. İktidar ile ana muhalefet partisi arasındaki ilişkilerin yumuşadığı bir dönemde Menderes radyonun *“mümkün olduğu kadar”* partizanlıktan arındırılacağını belirtmiş, vaadi neden sınırlandırdığını şöyle açıklamıştır: *“Mümkün olduğu kadar diyoruz. Çünkü hükümet icraatını elbette radyo da verecektir.”* Başbakan muhalefeti rencide edecek yayınlardan kaçınılacağını da sözlerine eklemiştir¹⁴³. Bu sözler sadece geçici olarak siyaseti rahatlatmayı sağlamıştır. Radyo konusunda muhalefetin istediği iyileştirmeye gidilmemiştir.

Radyo meselesi 1953 bütçe tartışmaları sırasında da bahis mevzuu olmuştur. 1953'ün partiler arası yumuşama döneminde radyo ve “besleme” tabir edilen gazetelerden şikayet yoktur ama muhalefet başbakanın ruhi durumuyla ilişkili gelgitler yaşamak istememekte, muhtemel hiddet zamanlarından korunabilmek için hukukî teminat beklemekteydiler. Erim radyonun partizan görünümünden kurtarılması için İngiltere'nin model alınabileceğini söylemiştir. Erim'in anlattığı üzere İngiltere'de radyo, devletin değil, imtiyazlı bir şirketin tekeli altındadır. İmtiyaz şartnamesine göre radyo, iktidar partisi ile muhalefet partileri arasındaki eşitlik dengesini bozmamaya özen gösterir. Başbakan radyoda partiler üstü, ihtilaf konusu olmayan meseleler içinde konuşmaya özen gösterir. Çerçeve dışına taşıdığına muhalefete de söz hakkı tanınır¹⁴⁴.

b) Gazeteler Üzerindeki Baskılar

13 Temmuz 1951'de posta ücretlerine yapılan yüzde 300 zam, diğer ifadeyle fiyatların dört misli artırılması büyük tepki toplamış, mesele iktidarın fikir hayatına

¹⁴⁰ Ulus, 22 Ağustos 1950, s.10471.

¹⁴¹ ERİM, “Ayıp, hem çok ayıp!”, Ulus, 31 Ekim 1950, S.10541.

¹⁴² Ulus, 3 Nisan 1951, S.10693.

¹⁴³ “Başbakan partizan idareye muhalif”, Ulus, 1 Şubat 1953, S.11349.

¹⁴⁴ ERİM, “Radyo meselesi”, Ulus, 25 Şubat 1953, S.11373.

baskısı olarak değerlendirilmiştir¹⁴⁵. Kağıdın iktidar elinde olması, Avrupa kağıdının çok pahalı olması muhaliflerin şikayet mevzuudur¹⁴⁶. Gazeteler konusundaki bir diğer şikayet mevzuu da iki milyonluk bütçe ayrılan resmi ilanlar meselesidir. DP iktidarı 13 Eylül 1950 tarihli kararname ile ilk düzenlemesini gerçekleştirmiştir. Bu kararname ile o zamana kadar resmi ilanları düzenleyen Türk Basın Birliği ve Ortakları Resmî İlanlar Kolektif Şirketi'nin yetkileri sınırlanmış, gazetenin günlük olması, tirajı gibi şartlar getirilmiştir. 4 Temmuz 1951'de ikinci adım atılmış, resmi ilan verme yetkisi bakanlığa bırakılmıştır. Üçüncü düzenleme 11 Kasım 1953'te yapılmış, fikir farkı gözetmeksizin her gazeteye resmî ilan verileceği kaydedilmiştir. Ancak kendi imkanlarıyla varlıklarını en az bir sene temin edebilecek gazeteler dışında 6 aylık yayın hayatını tamamlamayan gazetelere ilan verilmeyecektir. Bu durumda Yeni Ulus dört yıl boyunca ilan alamayacaktır. Ayrıca düzeni sarsan, müstehcenliği haiz ve şantaj yapan gazetelere ilan verilmeyeceği karara bağlanmıştır¹⁴⁷.

Hükümet, taraftarı olan basın organlarına verdiği ilanlarla tepki toplamıştır. Falih Rıfkı Atay iktidarın iki milyon liranın dörtte üçünü kendisini öven gazetelere ayırmasına rağmen basının yüzde doksanının eleştirisinden kurtulamadığını kaydetmiştir¹⁴⁸. Bu ilanların çıkarılacak resmi bir gazetede yayımlanmasının hem tartışmalara son vereceği, hem de devlet bütçesine katkı sağlayacağı belirtilerek çözüm teklifinde bulunulmuştur¹⁴⁹. Resmî ilanlar hakkındaki şikayetlerin dindirilmemesi üzerine “*besleme tedariki için milyonlarca lira harcamak*” demokrasiye vurulan en ağır darbe olarak nitelendirilmiştir¹⁵⁰. Ceza tehdidi, doğrudan yada dolaylı olarak parayla destekleme, eşitliğe aykırı muamele, kayırma ya da zorlama ile gazetelerin hükümete hizmet etmesi sağlanmaya çalışılmıştır¹⁵¹. Resmi ilanlar kararnamesi basına vurulan ilk darbelerdir. Basının özgür yayın yapmasını zorlaştıran ikinci adım, Ceza Kanununda yapılan değişiklikle, bakanlara yönelik hakaretin takibi için savcılara yetki verilmesidir. Basın en ağır darbeyi 1954 seçimlerinin öncesinde değiştirilen Basın Kanunu ile almıştır. Bu kanunla siyasi ve mali şahsiyete karşı işlenecek suçlara karşı ağır müeyyideler konmuştur¹⁵².

Erim, CHP'nin borçlandırılması teşebbüsü ile beraber Ulus Matbaasının kaybedilmesi tehlikesinin baş gösterdiği ilk dönemde Peron'un sözde demokrasisi altındaki Arjantin'de yayımlanan muhalif gazete La Prensa hakkındaki malumatı aktarmıştır. Arjantin'de hür ve bağımsız basını susturmak için kullanılan unsurlardan bazıları şunlardır: Bir propaganda bakanlığı kurulmuştur. Radyo devletin elindedir. Gazete dağıtımı devlet kontrolü altındadır. Propaganda Bakanlığı güdümündeki gazeteler, La Prensa'ya hücum ettirilmiştir. Bu gazeteler La Prensa'yı millî menfaatleri baltalamakla suçlamışlardır. Muhalif gazete hakkında birçok sonu gelmeyen dava açılmıştır. Gazetenin dışarıdan getirttiği kâğıda el konulmuştur. 30 sayfalık gazete 16 sayfaya düşmek zorunda kalmıştır. Pazar günleri 550 bin, hafta içi 480 bin olan baskı sayısı, beşte bir oranında indirtilmiştir. Muhalif gazete bu şekilde “terbiye edilmeye” çalışılırken, hükümet emrindeki gazetelere

¹⁴⁴ Ulus, 14 Temmuz 1951, S.10794.

¹⁴⁶ SAFA, “Anti-Demokrat Parti”, Ulus, 28 Kasım 1952, S.10930.

¹⁴⁷ Korkmaz ALEMDAR, “DP'nin Etkili Aracı Resmî ve Özel İlanlar”, Tarih ve Toplum Dergisi, C.9, S.53, s.23. 1950-59 tarihleri arasında Ulus resmi ilan bütçesinden 930.953 TL alırken Cumhuriyet 2.653.704, Vatan 1.641.145, Zafer ve Zafer Akşam Postası ise, 7.114.330 TL almıştır.

¹⁴⁸ ATAY, “Bocalama”, Ulus, 25 Ağustos 1951, S.10835.

¹⁴⁹ Kudret, 27 Kasım 1951, S.1393.

¹⁵⁰ ERİM, “En ağır darbe”, Ulus, 26 Ağustos 1953, S.11550.

¹⁵¹ ERİM, “Tehditler altında gazetecilik”, Yeni Ulus, 5 Şubat 1954, S.52.

¹⁵² Cem EROĞUL, Demokrat Parti, s.94-95.

her türlü kolaylık gösterilmiştir. Sonunda hükümet La Prensa'ya el koymuş ve aynı matbaada, aynı isimle bir sistem gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır¹⁵³.

c) Hüseyin Cahit Yalçın'ın “Gözü Kapalı Oy Verme” İsimli Makalesi ve Mahkeme Serüveni

Hüseyin Cahit Yalçın yukarıdaki başlığı 9 Eylül 1951 tarihi makalesinde kullanmış, “*Yâni, umumî heyeti itibariyle Demokrat Partiye inanmış, onu tercih etmiş ve Demokrat Partinin listesini sandıklara atmıştır.*” demiştir. Yalçın DP'ye oy veren seçmenin, adayların “*yüzde doksan dokuzunu tanımadan*”, “*o şahısları bulan ve tavsiye eden partinin şahsiyetine inanarak*” tercihlerini yaptıklarını söylemiş ve açıklamasını şöyle bağlamıştır: “*Bu mânadadır ki, gözü kapalı oy verilmiştir diyoruz.*” Milletvekili yazar, şöyle devam etmiştir: “*Halbuki Demokrat Parti dediğimiz halita pek kusurlu, pek karışık ve hükümet mesuliyetini ciddiyetle ve verimli bir surette yüklenebilmek kaabiliyetinden mahrum, hazırlıksız bir teşkilât idi. Hiç beklemediği bir muvaffakiyet karşısında apışıp kaldı. “İşte bugün memleketin demokratlardan çektiği dert bu yüzden ortaya çıkmıştır. Efkârı umumiye aldandığını hissediyor. Fakat, çaresiz, bu dert çekilecektir. Eğer durum bize bir ders teşkil ederse, gözümüzü açarsak ve seçimlerde daha ciddi ve samimî bir millî mürakabe lüzumuna bizi iman ettirirse bu çok acı ve zararlı tecrübe boşa gitmemiştir denilebilir.”... “1950 de Türk vatanının büyük bir hataya kurban gittiği istisnasız her vatandaşın gözüne çarpmıştır.”*”

Hüseyin Cahit Yalçın, son paragrafında halktan istediklerini şöyle dile getirmiştir: “*Vatandaş, ne Halk Partisinin listesine inan, ne Demokrat Partinin listesine bağlan. Sen şahsiyetine sahip ol. Aklını, idrakini ve vicdanını kullan. Her iki taraftan teklif edilen namzetler üzerinde düşün. ...Demokrasi prensiplerinden uzaklaşmış demokratlara bir ihtarda bulunmak icabettiğini düşün ve oyunu vicdanından alacağın emre göre kullan. Her iki tarafı da dinle, bildiğine inandığına oy ver. Millet Meclisine milletvekili lâzımdır, aldatıcı demokrat köleler yahut sana şahsen emniyet telkin etmiyen Halk Partili adı lâzım değildir*”¹⁵⁴.

Söz konusu makale muharririnin dokunulmazlığı olması hasebiyle Yazı İşleri Müdürü Cemal Sağlam aleyhine davaya 13 Mart'ta başlanmıştır¹⁵⁵. Bu davada Sağlam'ın beraat etmesinden sonra¹⁵⁶ hükümet, Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığını kaldırmıştır¹⁵⁷. Nihat Erim vaziyeti şu sözlerle değerlendirmiştir: “*Çokluk, kendisini bazı esas prensip ve kaidelerle bağlı saymaz, kendisini kızdıran siyasî rakipleri aleyhine, elindeki Devlet yetkilerini keyfine göre kullanırsa, o rejimin adına, zerrece yanılmak ihtimali olmaksızın, çokluk istibdadı denir. Yazık ki o yolun üzerindeyiz*”¹⁵⁸. Hükümete hakaret gerekçesiyle açılan dava beraat ile sonuçlandıktan sonra ikinci dava DP'ye hakaret gerekçesiyle açılmıştır¹⁵⁹.

¹⁵³ ERİM, “Yeni diktatörlük usulleri”, Ulus, 16 Ağustos 1952, S.11183.

¹⁵⁴ YALÇIN, “Gözü kapalı oy verme”, Ulus, 9 Eylül 1951, S.10850.

¹⁵⁵ Menderes Ulus'u mahkemeye verdi”, Ulus, 14 Mart 1952, S.11032.

¹⁵⁶ Sağlam 24 Nisan'da ikinci kez beraat etmiştir. Ulus, 25 Nisan 1952, S.11074.

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 19 Nisan 1952, S.9957.

¹⁵⁸ ERİM, “Çokluk istibdadı”, Ulus, 21 Nisan 1952, S.11070.

¹⁵⁹ TOKER, DP'nin Altın Yılları, s.174.

Hüseyin Cahit Yalçın 23 Eylül 1954'te Yeni Ulus'taki “Kabahat sebep olanlarıdır”, “İki kardeş kanı”, “Bir Başbakan konuştu”, “Demokratların harici bir muvaffakiyeti” başlıklı yazılarında Menderes ve Fuat Köprülü'ye hakaret ettiği gerekçesiyle 24 ay ve 4000 TL para cezasına mahkum edilecektir. Yeni Ulus'un sahibi Nihat Erim de 35222 lira ağır para cezasına çarptırılacaktır¹⁶⁰. 80 yaşındaki Yalçın, Menderes – Erim yakınlaşması sonucu Bayar tarafından affedilecek ancak bu durum Erim'in itibarını hayli zedeleyecektir¹⁶¹.

12. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mal Varlığı Meselesi

Demokrat Parti iktidarının ilk dört yıllık döneminde CHP'ye yönelik baskılar iki noktada somutlaştırılmıştır. Halkevlerinin 1951 ara seçimleri, CHP mallarının 1954 genel seçimleri öncesinde hazineye devredilmesi dikkat çekmektedir. Bu iki büyük hadise ile CHP, diğer partiler gibi üyelerinin desteğine mecbur bırakılmıştır¹⁶². CHP malları konusunda DP içinde 1950 Mayıs sonundan itibaren faaliyet başlamıştır. Hazırlanan iki kanun tasarısı ile Atatürk'ün mallarının millete iadesi istenmiştir.

a) Halkevleri Meselesi

Halkevleri 1932 yılında inkılapların halka anlatılması, topluma yayılması, “memlekette inkılâblarla ahenkli olarak geniş kültür birliğine dayanan millî cemiyeti temin edecek bir teşekkülün eksikliğinin” görülmesi üzerine kurulmaya başlanmıştır. Atatürk Türk Ocağı liderleriyle görüşerek bu kurumların faaliyetlerine son vermiş, halkevleri haline getirilmesini sağlamıştır¹⁶³. CHP VIII. Kurultayının Ankara Halkevi'nde toplanması çok tepki toplamıştır. Tek parti döneminde halkevleri devletle bütünleşmiş olan CHP'nin kontrolündeydi. Çok partili rejimle beraber bu bütünlük sona erdirilmiştir. O halde CHP nasıl olur da halen Halkevlerini kendi malı gibi kullanmaya devam edebilirdi? Bu, CHP tarafınca da savunulamayacak büyük bir gaf olmuştur¹⁶⁴. Demokrat Partililer kurultaydan yaklaşık beş ay sonra meclise “gayri kanunî yollarla mal edinenlerden bunların istirdadı” hakkında bir kanun teklifi getirmişlerdir¹⁶⁵. TBMM büyük tartışmalardan sonra 8 Ağustos 1951'de halkevleri kanununu kabul etmiştir¹⁶⁶. Halkevleri tartışması sırasında İnönü'nün “kesif bir yayılım ateşine tutulduğu” ve bir ara beliren kanunu şumullendirmek temayülünün önlediği de belirtilmiştir¹⁶⁷. Halkevlerine dair kabul edilen kanunla mevcut 478 halkevi ve 4327 halkodası kapatılmıştır¹⁶⁸.

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 24 Eylül 1954, S.10830.

¹⁶¹ GERGİLİLİ, Yükseliş ve Düşüş, İstanbul 1987, s.92.

¹⁶² Tevfik ÇAVDAR, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), Ankara 1996, s.44.

¹⁶³ Cumhuriyet, 28 Temmuz 1951, S.9694 ve İnönü, Cumhuriyet, 7 Ağustos 1951, S.9704. İnönü bu meselede “cebiri ile mal gasbı suretile Atatürk'e tevcih olunan iftirayı reddettiğini” belirterek şöyle söylemiştir: “Böyle bir suç işlenmiş ise bu suçun mes'ulü Atatürk olamaz. Mes'uliyet zamanın Başvekili olarak bana teveccüh eder. Ben bu mes'uliyetin hesabını vermeğe hazır ve muktedirim.” Menderes kendilerine mal edildiğini söylediği bu iddia üzerinde durarak, şöyle söylemiştir: “Daima Atatürk'ün kanadı altında ve gölgesinde yaşamış olan bir siyaset adamının bugün Atatürk'ü kanadı ve himayesi altına alıyor görünmesi sadece gülünç bir tefasirden ibaret kalır.” Cumhuriyet, 8 Ağustos 1951, S.9705.

¹⁶⁴ TOKER, DP'nin Altın Yılları, s.66-67. C.H.P.de İslahat Yapılması İçin Teklif ismini taşıyan kitapçıkta bile ıslahat hedefine yakışmayacak şekilde “Halkevlerinin Parti elinden çıkarılmasına hiç taraftar değiliz” denilmiştir. C.H.P.de İslahat Yapılması İçin Teklif, Ankara 1950, s.31.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, 20 Kasım 1950, S.9444.

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 9 Ağustos 1951, S.9706.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1951, S.9705.

¹⁶⁸ İnönü, Ulus, 23 Ağustos 1951, S.10833.

DP iktidarının halkevlerini kapatmasının gerekçesi şöyledir: Tek parti devrinde parti devlet ayniyeti sebebiyle halkevleri, devlet bütçesinden meydana getirilmiştir. Bunların dışındaki gayri menkuller hibe edilmiş, istimlak olunmuş veya satın alınmıştır. Halkevlerinin halka ait olmasına CHP karşı değildir, bunlardan el çekmeye razı olduğunu bildirmiştir. Fakat CHP'liler, iktidarın haksız mal iktisabı gerekçesiyle mallarını müsadereye kalkışmasına muhalefet ettiklerini söylemişlerdir. İktidar, anayasaya ve “*Kanunlar makabline teşmil edilemez – Mahkemelerin vazifesine icra ve teşri karışamaz – Tapu kaydı esastır – Müsadere yasaktır*” gibi hukuk prensiplerine göre hareket edilmesi gerektiğini savunmuşlardır¹⁶⁹. Mülkiyet hakkı ve bunun üzerindeki anlaşmazlıklarda mahkemeye başvurulmasına dair anayasanın 74. ve 53 ila 60. maddelerine¹⁷⁰, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne aykırı davranılmaması lüzumunu vurgulamışlardır¹⁷¹. CHP 28 Temmuz'da yayımladığı beyannameyle, 1947 Kurultayında halkevlerinin partiler dışı müessese haline getirilmesini kararlaştırdığını ve DP'den görüş talep ettiğini hatırlatmıştır. Sayıştay, Danıştay ve üç rektörden müteşekkil bir heyetin vereceği kararı da kabul edeceğini bildirmiştir¹⁷².

Anayasa savunması karşısında Halk Partililer kulaklarına yeni mazeretler geldiğini kaydetmişlerdir. Şöyle ki: “*14 Mayıs 1950 de bir inkılâp cereyan etmiştir .. Alacağımız karar bir inkılâp kararı olacaktır.. Mevzu ve müspet hukukun üstünde tabii hukuk, rasyon hukuk ve hukukun, medeni milletlerce kabul edilmiş umum prensipleri vardır..*” Erim, bir harekete inkılap yada ihtilal denebilmesi için mevcut anayasaya aykırı hareket edilip, ayaklanma veya darbe ile iktidarın ele geçirilmiş olmasının gerektiğini açıklamıştır. Anayasayı ihlal ederek iktidara gelen yönetimin meşruiyet kazanması için de faaliyetini halkoyuna sunması gerektiğini anayasa hukukçusu Esmein'den nakletmiştir. CHP malları hakkında kararın mahkemeler tarafından verilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir¹⁷³. Cumhuriyet Halk Partililer, halkevlerinin alınmasına ama borçlarının kendilerine bırakılmasına da muhalefet etmişlerdir. Evlerin ehemmiyetinin devam etmesi dolayısıyla kapatılmalarını istemişlerdir. Bedelli bedelsiz mülklerin müsadereye tabi olduğunu belirttikten sonra bir misal göstererek, şikayetçi olmuşlardır. 80 bin liraya aldıkları bir arsanın değer kazanarak bir milyon lira değerine ulaştığını ama kendilerine 80 bin lira vereceklerini, vergi, elektrik, su gibi borçlarını da kendilerine bıraktıklarını söylemişlerdir¹⁷⁴.

Nadir Nadi, “*Muhteşem sarayları andıran bin küsur*” binanın artık bir işe yaramayacağını, nitekim devletin resmi ideolojisinin resmen ortadan kaldırıldığını” beyan etmiştir. İsraf yuvaları haline getirilen bu müesseselerin kalitesiz müzik ve sinema gösterileri için kullanıldığını da sözlerine eklemiştir. Nadi CHP halkevleri bağlantısını şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Parti ile devletin hemen hemen aynı varlık sayıldığı bir devirde hazineye aid kıymetlerden lüzumlu görülenler parti adına tapuya kaydettirilmiş, lağvedilen bazı teşekküllerin emvali beri tarafa aktarılmış, emir veya hibe usulile bir takım binalar partinin mülkiyetine geçirilmiştir... İktidar...kendisini devletle bir tuttuğu için de bu uğurda yaptığı masrafları belediye ve hususî idare bütçelerine, hattâ umumî muvazene bütçesine*

¹⁶⁹ ERİM, “Prensipilerin ehemmiyeti”, Ulus, 17 Temmuz 1951, S.10797.

¹⁷⁰ “Anayasa çiğnenirken”, Ulus, 26 Temmuz 1951, S.10806.

¹⁷¹ ERİM, “İnsan Hakları ve müsadere”, Ulus, 31 Temmuz 1951, S.10811.

¹⁷² Cumhuriyet, 29 Temmuz 1951, S.9695.

¹⁷³ ERİM, “Prensipiler çiğnenmeden”, Ulus, 22 Temmuz 1951, S.10802.

¹⁷⁴ Cumhuriyet, 28 Temmuz 1951, S.9694.

yüklemekten çekinmiyordu. DP'nin iktidara geçmesinden sonra halkevleri meselesinin iki parti arasındaki diyalogla çözümlenmesine karar verilmişti. Nadi makalesinin devamında neler konuşulduğunun, hangi hususlarda mutabakata varılmadığının bilinmediğini ancak, kuvvetler ayrımının gerekli olduğundan hareketle meselenin mahkemeler yerine mecliste çözümlenmesini doğru bulmadığını bildirmiştir¹⁷⁵.

Faik Ahmet Barutçu “*Belki her şey kanunidir. Fakat, hukuki midir?*” sorusu üzerine Menderes’e hak vermiştir. Ancak çözüm için Anayasa Komisyonu uygulamasını tasvip etmeyip, partiler arası uzlaşmayı tercih ettiğini bildirmiştir. CHP’nin hazırladığı teklife göre Halkevleri, Türk Ocakları ve Halk Odaları devredilecekti. Ancak DP’liler CHP’nin malvarlığının çok olması sebebiyle partiler arası dengenin sağlanması için bu kadarla yetinmemişler, alanı genişletmişlerdir¹⁷⁶.

CHP’lilerin, DP’lileri “*halkevlerini yıkmak gayesi*”¹⁷⁷ taşımakla suçlaması üzerine Menderes partisinin görüşlerini şöyle açıklamıştır: “*Halkevleri, halkodaları kurmak, gençlik teşkilâtını ele almak faşistvari telâkki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, Halkevleri çoktan beri fi’len mesdud bulunmaktadır. Bunlar içtimaî ve siyâsî bünyemiz içinde tamamile abes, beyhude, geri ve bir yabancı uzuv halindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali gene arkaik, dar bir telâkkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez*”¹⁷⁸.

Demokrat Partililer, hukuku ihlal ettikleri iddialarına karşı çıkararak dünyadan misaller göstermişlerdir. 1777’de Amerika’da, 1789’da Fransa’da bu tür gayri menkullerin sahiplerine iadeleri için anayasaya madde eklendiğini, kanun çıkarıldığını ifade etmişlerdir¹⁷⁹.

Halkevleri konusunda çok şiddetli tartışmalar yapılmıştır. Hatta iktidar CHP’yi borçlandırmayı da düşünmüştür. Toker’in ılımlı olarak nitelendirdiği Refik Şevket İnce bile “*Eğer af kanunu çıkarmasaydık, İsmet Paşa’nın yeri bu kürsü değil, hapishaneydi*” demiştir. CHP elindeki gayri menkullerin hazineye devri hususundaki oylamaya katılan 365 kişiden 362’si kabul oyu vermişlerdir. Alınan ilk kararda CHP’ye devir için tanınan üç aylık süre sonradan bir aya indirilmiştir¹⁸⁰.

b) Cumhuriyet Halk Partisi’nin Borçlandırılması Meselesi

Demokrat Parti iktidarı Halkevlerinin kapatılarak hazineye devredilmesiyle CHP malları meselesini sonuçlandırmamıştır. Sırada CHP’nin menkul ve gayri menkulleri vardır. CHP malları Atatürk tarafından partisine vasiyetle bağışlanan mallardır. Daha Halkevleri tartışılırken DP Çanakkale milletvekili Süreyya Endik, bir önerge vererek, hazırlandığı günlerde hasta olması sebebiyle Atatürk’ün vasiyetinin iptalini istemiştir. Bu görüş, DP iktidarının, CHP’nin “*bir dikili taşının kalmasını istememesine*” yorulmuştur¹⁸¹.

¹⁷⁵ N. NADİ, “Evet ve hayır”, Cumhuriyet, 28 Temmuz 1951, S.9694.

¹⁷⁶ TOKER, a.g.e., 136-137.

¹⁷⁷ Cumhuriyet, 26 Temmuz 1951, S.9692.

¹⁷⁸ Cumhuriyet, 8 Ağustos 1951, S.9705.

¹⁷⁹ Cumhuriyet, 7 Ağustos 1951, S.9704.

¹⁷⁸ TOKER, a.g.e., s.140-141.

¹⁸¹ Kudret, 31 Temmuz 1951, S.1275.

Bu önerge muhtemelen onur zedeleyici görülmüş ve CHP mallarının geri alınmasında yönetime dönüştürülmemiştir.

Haziran 1952'ye gelindiğinde CHP'nin borçlandırılması hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesi için toplanan Adalet Komisyonunda büyük tartışmalar cereyan etmiştir. Ana muhalefet, "*Halkevleri için yapılan yardımlardan arta kaldığı iddia edilen 5 veya 7 veyahut hattâ 21 milyon liranın C.H.P. ye ödettirilmesi*" meselesini hukukî açıdan değerlendirmişler, halkevleri meselesindeki savunmalarını yinelemişlerdir. Borçlu çıkarılmak istenen şahsın itirazının hüküm yerinin meclis değil, mahkemeler olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Yeni bir kanuna ihtiyaç duyulmasından CHP'yi mahkeme kararıyla borçlandırmanın mümkün olmayacağı sonucu çıkarılmıştır. CHP mahfilleri teşebbüsü Osmanlı müsadere kanununa benzetirken, varlık vergisini anmaktan kaçınmışlardır¹⁸².

CHP'nin borçlandırılması teklifini DP milletvekillerinden Ahmet Gürkan getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi mensupları, borçlandırılma hadisesinin ucunun Ulus Matbaasının satılmasına varacağı sezgisini dile getirmişlerdir. Ankara'da başka aynı kapasitede bir matbaanın olmamasının gazetenin kapatılması anlamına geleceğini belirtmişlerdir. "*Uydurma borcun*" Ulus Matbaası ile ödenemeyeceği, dolayısıyla CHP'nin iflas etmiş sayılacağını ve Medeni Kanun gereğince feshedilmiş olacağını kaydetmişlerdir¹⁸³. Cumhuriyet'te, projenin CHP'nin tasfiyesine kadar varabileceği ifade edilmiştir¹⁸⁴.

CHP 7 Haziran 1952'de borçlandırma teşebbüsü üzerine bir tebliğ neşretmiştir. Partinin borçları çıkarıldıktan sonra 338 bin lirasının olduğu, ödeyemeyeceği miktarda borç çıkarılması durumunda partinin feshine kadar gidilebileceği vurgulanmıştır¹⁸⁵. CHP'nin 30 yıllık bir parti olduğu vurgulanarak, buna rağmen eldeki borçlar dışındaki miktarın Atatürk'ün miras bıraktığı "*serbest kıymetler*" de dahil olduğu halde, 300.000 lira içindedir" denilmiş ve şöyle devam edilmiştir: "*Gayri menkul servet olarak gene Atatürk'ten kalan (Ulus) Matbaası, üzerinde durulabilecek bir kıymet ifade etmektedir. Diğerleri, parti merkezi olarak teşkilâtın kullandığı binalar hesaba katılmazsa, en geniş bir tahmin ile bir buçuk milyon lira olarak hesap edilebilir. C.H.P. nin milyonları, hattâ yüz milyonu teranesi olarak iki senedir devamlı surette halk efkârına telkin edilmek istenen propagandanın içyüzü işte budur.*" Problemin taraflar arasında çözümlenmemesi durumunda ihtilafın kanunlarla halledilmesinin gereği vurgulandıktan sonra tebliğe, şu uyarıcı cümleyle nihayet verilmiştir: "*İktidara geçtikten sonra muhalefeti yok etmek isteyen idarelerin nasıl bir akibetle karşılaştıkları hakkında tarihte ibret veren örnekler çoktur.*"

Halk Partisi mahfilleri, "*Zamanaşımı hükümlerinin bu ihtilâfa tatbik edilmemesini istisnai olara sağlayacak bir hususî kanun çıkarılmasına da taraftar ve razıyız.*" görüşünü ifade etmekle beraber, partinin "*ödeyemeyeceği bir borca mahkûm ve netice olarak feshedilmesi*" endişelerini izhar etmişlerdir¹⁸⁶. Meselenin zaman aşımına girmesi dolayısıyla hakimlerin karar verme müddetlerinin geçtiği gerekçesiyle mahkeme talepleri

¹⁸² ERİM, "Rejim için zararlı hareketler: Ortaçağ usulleri mi?", Ulus, 4 Haziran 1952, S.11114.

¹⁸³ Ulus, 7 Haziran 1952, S.11117.

¹⁸⁴ Cumhuriyet, 7 Haziran 1952, S.10006.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 8 Haziran 1952, S.10007.

¹⁸⁶ Ulus, 8 Haziran 1952, S.11117.

reddedilen¹⁸⁷ CHP'liler, yukarıdaki açıklamayı yapmışlar ve kanunların umumî olması, müktesep haklara dokunulmaması, makabline şamil olmaması isteklerini dile getirmekle, hukuk devleti gereklerini de sıralamışlardır. Gerekiyorsa bir Anayasa Mahkemesi kurularak, 1920'den itibaren meclis tarafından alınan her kararın mahkemeye götürülebileceği teklifini getirerek¹⁸⁸, savundukları suçların geriye götürülemeyeceği prensibi ile çelişmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi mahfilleri, siyasî rakiplerinin pençesine düşmek dışında bir çözüm talep etmişlerdir.

Menderes 16 Kasım 1952'de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "*Milletin kesesinden haksız olarak iktisap etmiş olduğu paralar ve mallar geri alınmalıdır. Bu tamamen doğru ve yerinde bir hareket olacaktır. Bu malların tasfiyesinden sonra, ortaya çıkacak olan hâdiselerden biz sorumlu olamayız. Milletın paraları alınmıştır, bunlar hazineye geri iade edilecektir. Bunun neticesinden durup durup söylenen ve C.H.P. nin kapanacağı hakkındaki sözler bizleri alâkadar etmez. Bu paraların ve malların alınması ile partinin kapanacağı yolundaki sözlerden biz mesul olamayız. Bizim yaptığımız hazine paralarını ve mallarını geri almak olacaktır.*" CHP mallarının grup kararıyla müsadere edilmesi konusuna Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu muhaliftir. Menderes ise arkadaşlarına hitaben "*Mesuliyetten kaçamazsınız. Benimle beraber yürüyeceksiniz.*" demiştir¹⁸⁹.

Cumhuriyet Halk Partisi cenahı, malları konusunda tam bir çıkmazda görünmektedirler. Zira iktidarı keyfilikten uzak hareket etmeye çağırırken bazılarında "yeter ki kanun çıkarılsın, makabline şamil olmasına razı oluruz" düşünceleri gelirken –ki hatalarının farkındadırlar, tek parti döneminin ayrıcalıkları demokraside CHP'yi kuşatmaya devam edemez- bazıları da şiddetle buna karşı çıkmışlardır¹⁹⁰. CHP bu konuda tam bir bocalama ve telaş içindedir.

CHP'nin mallarının elinden alınması meselesi üzerine CHP adına Nihat Erim iktidar partisini iki yüzlülükle suçlamıştır. İki yüzlülük içinde oldukları bir taraftan Atatürk'ü, eserlerini benimser görünmek, diğer taraftan o eserlere fiilî ve hukukî saldırılarda bulunmakla açıklanmıştır. 1938'e kadar partinin başında Atatürk'ün bulunduğu, onun talimat veya öncülüğüyle adım atıldığını hatırlatılmıştır. Gazetelerde verilen tasarının birinci maddesi aşağıda alıntılanmış gibidir: "*C.H.P. nin nüfuz ve hâkimiyetine dayanarak doğrudan doğruya veya dolayısıyla devlet hazinesinden, müstakil ve karma bütçeli âmmeye teşekküllerinden ve iktisadî devlet müesseselerinden aldığı mal ve paralarla bir kısım vatandaşları zorla çalıştırarak beden ve manen ızzar etmek suretiyle vaki bütün iktisapları haksızdır.*" Tasarı, "*Herşeyden önce Atatürk'ün ruhunu ve hâtırasını rencide edecek bir çirkin isnat*" olarak nitelendirilmiş, şöyle devam edilmiştir¹⁹¹:

"*Atatürk C.H.P. nin kurucusu ve Genel Başkanı olarak, şefi olarak böyle bir çapulculuğa ne kendisi tenezzül etmiş, ne de partisini tenezzül ettirmiştir.*" Ölümünden sonra da aynı yolun takip edildiği belirtilmiştir. Şu satırlarla Atatürk'e karşı saygısızlığı başka yerlerde aramaya gerek olmadığını belirterek şunları söylemişlerdir: "*Heykel kıran ticaniler mi daha mütecevizdir, yoksa Atatürk'ün şef olarak işlere hâkim bulunduğu devri en çirkin isnatlarla karalamaya kalkanlar mı? Atatürk'ün açık iradesini ve vasiyetini iptal*

¹⁸⁷ R. Ş. SİRER, "Bir suikastın arifesinde", Ulus, 8 Haziran 1952, S.11117.

¹⁸⁸ ERİM, "Hususî kanun ve zulüm", Ulus, 2 Aralık 1952, S.11288.

¹⁸⁹ Ulus, 17 Aralık 1952, S.11303.

¹⁹⁰ ERİM, "Makabline şâmil kanun", Ulus, 2 Kasım 1953, S.11619.

¹⁹¹ ERİM, "İki yüzlülük", Ulus, 11 Aralık 1953, S.11658.

edenler mi?” Bayar’ın başbakanlığında Vakıflar İdaresinden satın alan arsa dışında CHP’nin Ankara’daki malvarlığının –Ulus Matbaası da dahil olmak üzere- Atatürk tarafından ölümünden beş ay evvel partiye bağışlandığını kaydetmişlerdir¹⁹². Hiçbir olayın CHP’yi bu kadar “*mazlum*” duruma getiremeyeceği ve DP’yi bu kadar “*gözden düşüremeyeceği*” ifade edilmiştir¹⁹³.

13. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetinin Demokrat Parti İktidarına Bakışı Demokrat Parti İçi Yönetim Hakkındaki Eleştirileri ve Adnan Menderes Hakkındaki Diktatörlük İsnatları

DP, “etrafına hayat vererek sükun ve haşmet içinde akan bir nehir değil, sürüklediği kaya parçaları ile etrafı harap ve perişan etmek tehdidini gösteren bulanık bir sele” benzetilmiştir. Yalçın, “*tesadüfün sevkiyle bir araya toplanmış gibi görünen zıt ve imtizaçsız unsurlar*” olarak gördüğü DP’lilerin “ahenk” oluşturarak teşkilatlarına, “*hürmet ve itimada layık...ve ne idüğü belli bir siyasi parti hüviyeti vermelerini*” tavsiye etmiştir. “*Demokrat Parti dört beş kişinin elinde esir midir?*” sorusunu yöneltmiştir. DP toplantısını gizli yapımlarının nedenini aralarındaki görüş farklılıklarını saklamak istemelerine yormuştur¹⁹⁴. Erim de DP mensuplarını “*kodamanlar*” ve “*samimi demokrasi taraftarları*” olarak ikiye ayırmış, samimilere gidişatın düzeltilmesi için çağrıda bulunmuştur¹⁹⁵. CHP’lilere göre DP’lilerin kendileriyle uğraşmalarındaki “*biricik endişeleri dört yılı tenkidsiz geçirmek ve 1954’te tekrar iktidarda kalabilmek*”tir¹⁹⁶.

Demokrat Parti homojen bir kuruluş değildir. İktidarını Cumhuriyet Halk Partisine düşman bütün unsurları bünyesinde toplamakla elde etmiştir. demokratları birleştiren unsur, dış düşman faktörüdür. “*Parti içinde disiplin kurmak için de böyle fevkalâde bir durum yaratmağa ihtiyaç vardı.*” CHP’liler partiler arası medeni ilişkilerin kurulmasının Menderes’in işine gelmediğini söylemişlerdir. Zira huzuru bir ortamda parti içinde serbest münakaşaya izin vermek gerekecekti¹⁹⁷. Memnuniyetsizleri toplamak “*Halk Partisini yıkmak hususunda işe yaradı.*” diyen muhalifler bu karışık durumun inkılapları tehlikeye düşürdüğünü ifade etmişlerdir. Bu durumda “*Demokrat Parti çökmek tehlikesinde*”dir. Bu söz muhalif sözcünün ifadesine göre; “*ne bir tariz ve hücumdur, ne bir istihza ve istihfaftır.*” DP’nin çökmesinden memnun olmayacaklardır. Zira “*Rejim hesabına talihsizlik olur. Demokrat Parti yaşamalıdır. Fakat... Evet, fakat yaşamak şartını kendisinde bulmak şartıyla*”¹⁹⁸.

İktidar partisi içinde bir denetim mekanizması işletilmemiştir. Bunun sebebi milletvekili adaylarının yüzde 20’sinin merkez tarafından tayin edilmesi olarak gösterilmiştir. İllerin payı olan yüzde 80 üzerinde mutlak veto hakkı bulunmaktadır. CHP’li ifadeye göre; “*D.P. adayı olmak isteyen vatandaşlar parti merkezindeki kodamanlara yaranmıya mecburdurlar.*” İç ve dış en önemli politika meseleleri Meclis’te görüşülmeden Bay Menderes’in açıkça söylediği gibi, üç beş kişilik arkadaş

¹⁹² ERİM, a.g.m.

¹⁹³ ERİM, “Totaliter rejime doğru”, Ulus, 13 Aralık 1953, S.11660.

¹⁹⁴ YALÇIN, “Muvazenesizliğin teşhisinden sonra”, Ulus, 6 Kasım 1950, s.10547.

¹⁹⁵ ERİM, “Demokrasi düşmanları”, Ulus, 7 Kasım 1950, s.10548.

¹⁹⁶ ERİM, a.g.m.

¹⁹⁷ YALÇIN, “Şeytani bir tehdit”, Ulus, 30 Ağustos 1951, S.10840.

¹⁹⁸ “Demokrat Parti çökmek tehlikesinde”, Ulus, 7 Aralık 1952, S.11293.

toplantılarında karara bağlanmaktadır¹⁹⁹.” Milletvekillerinin devamsızlığı sebebiyle meclise getirilen kararların 70-80 kişinin katılımıyla alındığı da şikayet mevzuu olmuştur²⁰⁰.

Menderes parti içi disiplin iddialarına karşı şöyle söylemiştir: “*Muhaliflerimiz mütemadiyen Menderes diyorlar. Demokrat Partinin 400 küsur mebusu mevcuttur. Ben bu arkadaşların ağızlarını mı büzdüm? Bizim istiklâl mahkemelerimiz, dar ağaçlarımız mı var? Eğer bir araya gelmişsek, mütecanis bir manzara arz ediyorsak bu fena mı? Kendilerinden misal olarak bunu tahakkümle mi yaptığımızı sanıyorlar? Bunan imkân mı var? Nasilki bizzat kendileri de bunu yapmadılar.*” Buna karşı Erim, Menderes’in “*bir hapishane disiplini, mezar sükûtu yarattığını*” iddia ederek, başbakanı tenkit eden birinin, haysiyet divanına verileceğini, “*oraya gidip de yakasını kurtarabilenin görülmediğini*” ifade etmiştir²⁰¹.

Hüseyin Cahit Yalçın, aynı probleme şu sözlerle işaret etmiştir: “*Kurucular, bunlar imtiyazlı, muhterem, el sürülmez, tenkid edilmez bir seçkinler heyetidir, bir tabu’dur. Bu küçük oligarşinin içinde de en çok Başbakanın nüfuzu hâkim görünüyor... Başbakan icabına göre kimini okşayarak ve yükselterek, kimini korkutarak ve muvakkaten atarak, sadık, muti bir ekseriyet vücuda getirmiştir. Hükümet grubunun içinde fikir istiklâli ve kanaat hürriyeti namına bir şey kalmamıştır*” “*Hakiki durum şudur: Türk Milleti=Millet Meclisi=Çoğunluk Fırkası=Başbakan. Yaşasın millî hâkimiyet, yaşasın demokrasi*²⁰²!” Erim, gerçek demokrasi olarak görmedikleri bu yönetime bir isim takmıştır: “*Kakokrasi*²⁰³”.

CHP’liler, iktidarın parti devlet ayrılığı ilkesine uygun hareket etmemelerini eleştirmişlerdir. Falih Rıfkı Atay, ara seçimleri döneminde zirveye çıkan şikayetlerini şu cümlelerle dile getirmiştir: “*Devlet, koca bir devlet Meclis çoğunluğunda hiçbir değişiklik yapamıyacağı meydanda iken, ara seçimleri muhalefet partilerine kazandırmamağı dâva olarak üstüne almış görünmektedir... Bunun da demokrasi anlayışı ile hiçbir ilgisi yoktur. Fakat, ... Demokrat Parti kendi hareketlerini demokrasi prensipleri bakımından izah edebilmek kaygısından kendisini kurtarmıştır*²⁰⁴.”

Demokrat Partililerin parti menfaatini devlet menfaati üzerinde tutarak, DP’li olmayanları ve tarafsızları “*müstemele halkı*” gibi gördükleri iddiasından hareketle Günaltay şu yorumda bulunmuştur: “*Beklediğimiz iyiliklerin yerine rejim ve demokrasi bütün hastalığıyla memleketimize girmiş oldu*²⁰⁵.” Halk Partisi mensupları zaman zaman Demokrat yöneticileri yetersiz buldukları yolunda propaganda yapmışlardır. Günaltay misal gösterdiği İngiltere’de, partilerin demokrasinin ve sağduyunun yayılmasına öncülük yaptıklarını söylemiştir. Bunda parti liderlerinin çok önemli rollerinin olduğunu vurgulamış ve “*Halk Partisi büyük liderlerden mahrum olduğu için başladığımız iş*

¹⁹⁹ ERİM, “Murakabesizliğin sebebi”, Ulus, 31 Ağustos 1953, S.11555. Erim bu makaleyi kendilerinin milletvekili adaylarının tamamının illerde seçilmesi kararının alındığı kurultaydan bir yıl sonra ama bu karardan pişmanlık duyularak, eski uygulamaya dönülmesinin istendiği kurultaydan bir yıl evvel yazmıştır.

²⁰⁰ ERİM, “Milletvekillerinin devamsızlığı”, Ulus, 9 Temmuz 1953, S.11505.

²⁰¹ ERİM, “Bay Menderes, D.P. Milletvekilleriyle eğleniyor mu?”, Ulus, 8 Eylül 1953, S.11563.

²⁰² YALÇIN, “Millet Meclisi ve Millî Hâkimiyet”, Yeni Ulus, 21 Aralık 1953, S.6.

²⁰³ ERİM, “Kakokrasiye uygun bir hareket”, Ulus, 15 Ağustos 1953, S.11542.

²⁰⁴ ATAY, “Pervasızlık”, Ulus, 8 Eylül 1951, S.10848.

²⁰⁵ Ulus, 16 Temmuz 1951, S.10796.

akamete mahkum oldu.” Günaltay rejime muhalif davrandıklarını söylediği parti yöneticilerini “*derebeyleri*” olarak nitelendirmiştir²⁰⁶.

CHP, hükümet mensuplarının Ankara’yı bırakarak, seçim propagandası için seyahatlerde bulunmalarına şiddetle muhalefet etmiştir. Karşılaşılan bir görüntüyü Ulus, şu başlıklarla vermiştir: “*Muğla ilçelerinde bir cürmümeşhud*” “*Vedad Dicleli, devlet vasıtalarından faydalanarak idare âmirleri ile birlikte D.P. adayı lehine köy köy gezen Çalışma Bakanını propaganda yaparken yakaladı*”²⁰⁷.” Bir zamanların devletle bütünleşmiş partisi CHP’ye mensup muhalifler, demokrasinin parti devlet ayrılığını kesin bir şekilde getirmesini beklemişlerdir. İnönü’nün DP iktidarının ikinci yılı ve ara seçimler öncesi yapmış olduğu bir değerlendirme önem arz etmektedir: “*...Demokrasi rejimi ne gereği gibi yerleşmiş, ne de istikrar bulmuştur. Ayrı partilere mensup vatandaşlara ayrı muamele yapılmak gibi eşitlik prensipi ayaklar altına alınan, partiler üstü kalması icabeden devlet vasıtalarına iktidar partisinin çığırtkanlığı yaptırılan, muhalefete tahammül edilmeyen, vatandaşları birbiri aleyhine husumet ateşiyle kıskırılan bir memlekette demokrasi rejiminin istikrarından değil, ârizî mevcudiyetinden bahsetmek bile büyük cesaret işidir*”²⁰⁸.

Menderes, Demokrat Parti iktidarının Celal Bayar, Refik Koraltan ve diğer partililerle samimi bir aile topluluğu içinde beraberce verilen kararlar ile işlediğini beyan etmiştir. Bu beyanatın karşılığını CHP’den Hüseyin Cahit Yalçın şöyle vermiştir: “*Adnan Menderes’in ilk defa olarak haber verdiği bu teşkilât hakikatte hükümet mefhumunu ve hükümet mekanizmasını hiçe indiren, onun normal surette vazife görmesine imkân bırakmayan adetâ marazî bir varlıktır ki siyasî bünyemizde tıpkı kanseri hatırlatmaktadır... Bunun kökü bugünden kazınmaz, Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı kanunî salâhiyet hudutları içine çekilmez ve hükümet işleri resmî makamlara bırakılmazsa Türk demokrasisi mahvolmağa mahkûmdur*”²⁰⁹.” Cumhurbaşkanı, başbakan ve bazı bakanlar yaz tatillerini Florya’da geçirirlerdi. Toker önemli olaylarla karşılaşılan yaz aylarında ülkenin Florya’dan yönetildiğini, burada yapılan toplantılara Bakanlar Kurulu toplantısı yerine “yuvarlak masa toplantıları” denildiğini anlatmaktadır²¹⁰.

Erim Menderes’in hikayesini şöyle kaydetmiştir: “*Önce, farkına varmadan diktatörlük sath-ı mailinde kayarlar. İş tamamladıklarını sandıkları gün, tatlı hayalden dehşet içinde uyanırlar ve o düşünce, o: ‘-Sonumuz ne olacak?’ düşüncesi zihinlerini yakıp kavurmuş başlar*”²¹¹.” CHP’liler, DP iktidarı ile Hitler, Stalin, Mussolini arasında bağlantılar kurmaya çalışmışlardır. Süheyp Derbil, II. Dünya Savaşından önce demokrasi ile alay edenlerin çok olduğunu, bunların başında Sovyet Rusya ve Hitler Almanyası’nın geldiğini belirtmiştir. Savaş demokrasi dünyasının kazanmasının, demokrasi modasını başlattığını, Demir Perde ülkelerinin bile “*halk demokrasisi*” etiketini kullanarak soytarıllık yaptıklarını anlatmıştır. Derbil, halk demokrasisi tabiri yerine “*düzmece demokrasi*” tabirini kullanarak bu demokrasi çeşidini şöyle anlatmıştır: “*Düzmece demokrasilerde seçim soytarılıktan ibarettir. Çünkü gerçekte seçim yoktur, rakip adaylar yoktur, muhalefet*

²⁰⁶ Ulus, 16 Temmuz 1951.

²⁰⁷ Ulus, 29 Ağustos 1951, S.10839.

²⁰⁸ Ulus, 12 Eylül 1951, S.10852.

²⁰⁹ YALÇIN, “Demokrasimizde bir kanser başlangıcı”, Ulus, 5 Ağustos 1952, S.11172.

²¹⁰ TOKER, a.g.e., s.187-188.

²¹¹ ERİM, “Düzeliyor mi?”, Ulus, 21 Ekim 1953, S.11607.

*partisi yoktur, iktidarın muhalefete tahammülü yoktur, söz hürriyeti yoktur, yazı hürriyeti yoktur, basın ve radyo ile birlikte seçmenler iktidarın baskısı altındadır*²¹².”

CHP cenahı, diktatörlük benzetmesinde çağdaş bir model de sunmuşlardır: Arjantin’de Peron. CHP’nin iktidarı eleştirilerini çağrıştıran “Peronizm” tasviri şu şekilde kayda geçirilmiştir: “*Peronist rejimi, az veya çok benzerlerinden gerçekten ayıran ve göze çarpan vaft, demokratik bir idare olduğu hakkındaki yalandır. Peron, kampanyasında bu kamuflaja, bu maskeleye çok önem vermektedir... Peronizmin tam mânasiyle siyasi bir ideolojisi yoktur. Peronizm Peron’dur. O ise, bir prensip ve ideal adamı değil, ihtiras ve tertipler adamıdır. Hiçbir mânevî sınır tanımadığı için tertipler sonsuzdur... Hitler’in aksine olarak, Peron hiçbir sosyal doktrini tutmamaktadır.*” Demokrat Parti direkt olarak anılmaktan kaçınılmış olmakla beraber “Z” imzalı makale şu cümleyle bitirilmiştir: “*Peronizmin tenakuzları yalnız bu düşüncenin ışığında anlaşılabilir*²¹³.”

CHP mensupları, Menderes’i diktatörlük yolunda olmakla suçlamış ama bir taraftan da –gerçek diktatörlere derin bir saygı duyduklarını ima edercesine- kapasitesiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Yalçın Menderes’i “*çoğunluk tahakkümü*” kurmakla itham etmiş ve şöyle devam etmiştir: “*Türk Milletinin anlayışını ve seciyesini yanlış tahmin ettiği kadar kendi imkân ve kaabiliyeti hakkında çok mübalâğalı hulyalara kapılmıştır. Adnan Menderes bir diktatör olabilecek çapta bir politikacı değildir. İster ama erişecek boyda olmadığını unutuyor. Türk Milletinin hürriyet ve hak aşkı ve azmi karşısında o düşecektir*²¹⁴.” CHP’liler, Haziran 1950’den itibaren ülkede “*rejim buhranı*²¹⁵” olduğu iddiasını öne sürmüşlerdir. Bu iddia Demokrat Partinin demokratik hak ve hürriyetler konusundaki beklentilere cevap vermemesiyle güçlenmiştir. Geçmişin savunmasını yapmak durumunda da kalan Halk Partililere göre, anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmaması, problemin kaynağını teşkil etmektedir. Meclis çoğunluğunun keyfi tutumunu önleyebilecek bir tedbir almayıp, demokrasinin kaderini gelecek olanların “*iyi niyetlerine*²¹⁶” terk ettiklerini itiraf etmişlerdir.

14. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Muhalefet Politikasının Değerlendirilmesi

CHP muhalefeti iktidara karşı uzlaşmaz, hırçın bir politika izlemiştir. İktidarla aynı fikirde olduğu dış politika konusunda bile aynı şekilde davranmıştır. Tartışmalarda CHP’nin Nato’ya girilmesini istemediği, iktidarla müttefiklerin ilişkilerini bozmak istediği gibi bir görünüm ortaya çıkıyordu. Çok değerli psikolojik tahlilleriyle Yakup Kadri Karaosmanoğlu CHP’nin hükümeti denetleme yolunda girdiği anlaşılmaz tutumu hangi sebebe atfedilebileceğini sorgulamıştır. Bu tavırda, çoğunluğun baskısı altında sesini duyuramamasının ve “*on iki yıldan beri birbirini tutmaz hareketleri ve çapraşık politika taktikleriyle âmme eskârında kaybettiği itibarı tekrar kazanabilmekten henüz çok uzak oluşunun*” etkili olduğunu kaydetmiştir²¹⁷.

²¹² Süheyp DERBİL, “Düzmece demokrasi”, Ulus, 3 Aralık 1952, S.11289.

²¹³ Z, “İbret, Ulus, 14 Haziran 1952, S.11123.

²¹⁴ YALÇIN, “Çoğunluğun tahakkümü”, Ulus, 29 Haziran 1952, S.11165.

²¹⁵ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Rejim buhranı başlamıştır”, Ulus, 4 Haziran 1950, S.10392.

²¹⁶ ERİM, “Hürriyet ve güven”, Ulus, 20 Ekim 1952, S.11245 ve “Buhran ağırdır”, Ulus, 12 Kasım 1952, S.11268. Rejim konusu sistem dosyasında detaylı bir biçimde incelenmiştir.

²¹⁸ KARAOSMANOĞLU, Politikada 45 Yıl, Ankara 1968, s.194.

CHP'nin bu sebeplerden sadece birincisinin üzerinde durduğunu ve memleketi kendi aleyhlerine çeviren amilleri araştırmadığını belirtmiş ve şöyle söylemiştir: “Zira, - ancak ‘autocritique’ yoluyla girilebilecek bu araştırmanın sonunda Halk Partisi’ni son on yıldan beri için için kemiren çelişmelerden başka bir şey bulamayacaklarından korkmuş olsalar gerekti.” Karaosmanoğlu içinde buldukları durumun bütün sorumluluğunu karşı tarafa yüklemenin doğru olmadığını, bu bakış açısının CHP’lileri, bıkkınlık ve taşkınlığa sürüklemekten başka bir sonuca varmayacağını defalarca belirtmesine rağmen İnönü’den hep aynı cevabı almıştır: “Şimdi bunun sırası değil²¹⁸.”

Karaosmanoğlu CHP’nin çok partili devirden taşıdığı şefinin psikolojik tahlilini de yapmıştır. Karaosmanoğlu’nun derin bir saygıyla bahsettiği İnönü özellikle 1954 seçimlerinden sonra “kompleksler”e girmişti. “Atatürk şu benim çektiklerimin yüzde birine tahammül eder miydi?” düşüncesini dile getirmekle eskiden beri taşıdığı Atatürk kompleksini yansıtmıştı. “Belli idi ki, Atatürk onu şimdi gölgesiyle ezmekte devam ediyor ve o, bunun altından ancak nikbette gösterdiği dayanma gücünün üstünlüğünü ispat etmek suretiyle sıyrılmaya çalışıyordu.” Bir zamanlar şaşalı kabullerle, karşılamalarla taltif edilen “şef”e 14 Mayıs’tan sonra birden herhangi bir adam muamelesi yapılmasının, hatta tecrit edilmesinin onun “gibi kibirli bir insan”ı nasıl bir komplekse düşüreceğini tahmin etmek zor değildir. İnönü “gururu biraz okşanınca” gayet yumuşak bir politika uygulamaya başlıyordu. “Hani, ... günün polemiklerinin başlıca konusunu teşkil eden bir sürü hayatî memleket meseleleri vardı²¹⁹?”

Karaosmanoğlu kıyasıya çekişmenin sebebini anlamakta güçlük çekmiştir. Kendisini de yazılarında polemiklere sürükleyen sebep neydi ve neyi savunuyordu? Bunları “kördöğüşü” halindeyken sorgulayan Karaosmanoğlu şu sonuca varmıştır: “Bir yanda ikbal ve iktidara erişmiş olanların böbürlenişleri, öte yanda nikbet ve hüsrana düşenlerin teprenişleri arasındaki çatışmalar bence bütün bu hengâmenin asıl sebebini teşkil ediyordu²²⁰.”

1950-1954 döneminde CHP’nin muhalefeti “sert ve uyumsuz” olarak nitelendirilmektedir²²¹. Bu politikanın mimarı olan Nihat Erim’in İnönü’ye yakınlığı sebebiyle partideki etkisi güçlü olmuştur. “Sert ve hoşgörüsüz” muhalefet, tabiatıyla Demokrat Parti iktidarını da sertleştirmiştir. CHP’lilerin DP’lileri küçümseyen tavrı ilişkilerin “en kırıcı noktası”dır. CHP, halka yönelik bakış açısını, kendisinden olmayan partililer üzerinde de kullanmıştır²²². Aynı geçmişin bir ölçüde ortağı olması DP’yi bundan kurtaramamıştır.

²¹⁸ KARAOSMANOĞLU, Politikada 45 Yıl, s.195-6.

²¹⁹ KARAOSMANOĞLU, a.g.e., s.197-216. Karaosmanoğlu Menderes’in romantik, içli, heyecanlı bir insan olduğunu, -davranışlarının hiçbir art niyet ve gizli maksat taşımamakla beraber- bu mizacından kaynaklandığını anlatmıştır. Menderes, hem samimi, hem fevridir ve bu yüzden daima kendisiyle çelişmektedir. Karaosmanoğlu İsmet Paşa ile aralarının düzelmesinden sonra bozulmasında Bayar faktörü ihtimalini düşünmektedir. a.g.e., s.218-9. Toker’in anlattığına göre ise; “İnönü Faktörü” başlığı altında ele alındığı gibi İnönü’nün muhalefete düşmekle herhangi bir adam” muamelesi görmemesi DP’lileri kızdırmıştı. TOKER, DP’nin Altın Yılları, s.150-153.

²²⁰ KARAOSMANOĞLU, a.g.e., s.208.

²²¹ TOKER, DP’nin Altın Yılları, s.10.

²²² ÇAVDAR, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, s.43-4.

1950-54 Döneminde CHP, “ne yeni bir ekonomik politika, ne demokrasi için yeni bir strateji, ne de herhangi bir ideolojik değişiklik hakkında karar verilebildi²²³.” Muhalefet, iktidarı kontrol eder, yanlış yapmasını önlemeye çalışır, halk efkarını aydınlatır. Alternatif fikirler ve program üretir. Durağanlığı önler, hareketliliği sağlar. Memlekete hizmet yarışına ivme kazandırır. Halk Partililer bütün yücelik iddialarına, tecrübelerine, 27 yıllık backrantlarına rağmen demokrasilerde alternatif üretememiş, fikir tartışmalarıyla kamuoyunda gündem kazanamamışlardır. Bütün bunlar bir yana kendi içlerindeki karışıklığı, dağınıklığı, kararsızlığı giderememiş, bozgun havasını yenilenme fırsatına çevirememişlerdir. Zaten kendisini tamamlayıp, aşamayan bir partiden alternatif fikir ve yöntem de beklenemez. CHP muhalefeti daha çok kendilerine dokunulduğunda çığı basmış, birebir halkla ilgili, somut bir teklifte bulunmamışlardır. Halk Partisi güvence içinde varlığını sürdürmek, kontrol ve ikaz yapmak üzere muhalefet etmekteydi. Kendi derdinden sıyrılıp toplumsal bir muhalefet hüviyeti kazanamamıştır. Halk Partisi muhalefetinde de elit kalmıştır ve halkın sorunları ile uğraşamamış, kendi karizmasının derdine düşmüştür.

15. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1954 Seçim Beyannamesi

CHP’nin Seçim Beyannamesi, partinin hangi konularda açık gördüğünü göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda CHP muhalefetinin esaslarının bir nevi özeti hükmündedir. Metin 19 Nisan’da yayımlanmıştır. “Geride bıraktığımız 4 yıl oyalama hattâ gerileme devridir.” diyen CHP muhalefetinin vaatleri özetle şöyle sıralanmıştır:

- İntikamcı olmayacağız.*
- Siyasi hürriyetlerimizi teminat altına alan Anayasa değişiklikleri yapacağız.*
- Hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceğiz.*
- Muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacağız.*
- Zihniyette ve tatbikatta partizan idareye son vereceğiz.*
- Mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hâkim ve savcılarının teminatını sağlayacak kanunî tedbirleri alacağız.*
- Devlet menfaatlerini her türlü parti menfaatlerinin üstünde tutacağız.*
- Vatandaşlara emniyet ve huzur verebilecek tarafsız bir idare kuracağız.*
- Kanunî, malî, iktisadî, vesair yollarla basını meflûç bırakmağı hedef tutan zihniyeti ve usulleri reddediyoruz.*
- Partizan radyoya son vereceğiz.*
- Memurlarımızın hal ve âtilerinin emniyet altına alınmasını ve siyasi nüfuzlardan kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri alacağız.*
- Nüfuz suiistimallerine ve kredi yolsuzluklarına son vereceğiz.*
- Ticarî hayatta emniyet ve istikrar sağlayacağız.*
- Hayat pahalılığı ve geçim darlığı ile mücadele edeceğiz.*
- Paramızın iç ve dış değerinde istikrar sağlayacağız.*
- Küçük çiftçimizi makineleşmenin nimetlerinden faydalandıracağız.*
- Borç yükü altında ezilen köylülerimizin derdine çare olacağız.*
- Küçük esnafın vergi yükünü, formalitelerini azaltacak, kredi imkânlarını genişleteceğiz.*
- Hususî teşebbüsü teşvik edeceğiz.*
- Sanayi sahasında uzun vadeli kredi tasarrufunu ele alacağız.*

²²³ AYATA, CHP, s.80.

*Orman dâvasının halline çalışacağız.
Fakir vatandaşlarımızın vergi yükünü hafifleteceğiz.
Köy salmasını kaldıracacağız.
Muamele ve istihlâk vergilerini kaldırmağa çalışacağız. Her halde ilk hamlede nisbetlerini azaltacağız.
Tapu ve mahkeme harçlarını indireceğiz.
Vatandaşlarımızı tazyik eden Vergi Usul Kanununu ıslâh edeceğiz.
Hayvanlar vergisini tamamen kaldıracacağız.
Bir mali Af Kanunu çıkaracağız.
Her ailenin bir ev sahibi olması için gerekli tedbirleri alacağız.
İş Kanununun şümulünü genişleteceğiz.
Asgarî ücreti bütün iş kollarına şâmil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettireceğiz.
Hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlayacağız.
Yıllık ücretli izin müessesesini ihdas edeceğiz.
Programımızdaki şartlar içinde grev hakkını ele alacağız.
İşçi sigortalarını ıslâh edeceğiz ve sigorta primlerine devletin belli bir nispet dahilinde iştirakini sağlayacağız.
İşçi sendikalarını politikanın dışında tutacağız.
Üniversite muhtariyetini zedeliyen kayıtları kaldıracacağız²²⁴.
“Ecnebi sermayeye imtiyaz tanınmaması, ticaret ve ziraat sahasının kayıtsız açık tutulmamasına kararlıyız²²⁵.”*

²²⁴ “C.H.P. nin Seçim Beyannamesi”, Yeni Ulus, 20 Nisan 1954, S.126.

²²⁵ Vatan, 20 Nisan 1954, S.4647.

III. BÖLÜM

A- 14 MAYIS 1950 SONRASI İLK DÖNEMDE HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI

1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin İktidarı Demokrat Parti'ye Devretmesi Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in Başbakan Olması İlk Demokrat Parti Hükümeti'nin Kurulması ve Çalışmalarına Başlaması

Celal Bayar, Orhan Cemal Fersoy'un anlattığı üzere 15 Mayıs'ta Çankaya'ya çağırılmış ve kendisine İnönü tarafından geçici hükümet kurması teklif edilmiştir. Bu teklifi reddeden Bayar, davet sebebini ise yeni meclis açılıncaya kadar hükümetin vazifeye devam etmesine karar verdiklerini söyleyerek açıklamıştır. DP Genel Kurulu, 17 Mayıs 1950'de yayımladığı tebliğle seçim sonuçlarının bazı yerlerde taşkınlık derecesinde kutlamalarla karşılandığı belirtilmiş ve kanuna riayetle sükunun korunması lüzumu ifade edilmiştir. “Diğer partilere saygı gösterilmesi ve vatandaşlar arasında sevginin muhafazası partimizin şiarıdır. Bu cihetlerin bütün teşkilâtımıza ehemmiyetle ve süratle tebliği rica olunur.” Tebliğ, *itiyat tedbiri mahiyetinde ikaz*” olarak değerlendirilmiştir¹.

14 Mayıs seçimlerini kazanan Demokrat Parti, ilk TBMM toplantısının yapıldığı 22 Mayıs'ta iktidarı devralmıştır. Seçimlerin akabinde gazetelere yansıyan ilk husus, cumhurbaşkanı ve başbakanın kim olacağı meselesi olmuştur. Bayar'ın DP içinde sevildiğinden hareketle Cumhurbaşkanı seçilmesi durumunda partiyi -perde arkasından- idare eden kişi olmaya devam edeceğine dair endişeler mevcuttu. Seçimlerden evvel Cumhurbaşkanı olma ihtimaline karşı siyasî göreviyle dostluk ilişkilerini karıştırmayacağını söylemişti². Yeni TBMM'nin çalışmalarına başlamasından evvel 20 Mayıs'ta toplanan DP Meclis Grubu Cumhurbaşkanlığına Bayar'ı, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan'ı, Başbakanlığa Adnan Menderes'i getirmeye karar vermiştir. Parti genel başkanlığı için Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu zikredilmiştir³. Bayar Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla boşalan koltuğu aldığı gibi, yine İnönü'nün muhalefete düşmesiyle boşalan koltuğu devralmıştır. Yine Demokrat Partinin en önde gelen bu ismi, başbakanlık için Fuad Köprülü'nün adının geçmesine rağmen Adnan Menderes'i tercih etmiştir. Çünkü Menderes'in çok fazla göze batacak bir siyasî geçmişinin olmadığını düşünmüştür⁴.

20 Mayıs DP toplantısında alınan kararla harf inkılabından sonra TBMM'den kaldırılan “*Hakimiyet milletindir*” levhasının yerine “*Egemenlik ulusundur*” yazdırılmış ve bu levha, meclis toplantısının ilk günü milletvekillerini karşılayan ilk somut farklılık

¹ Orhan Cemal FERSOY, Başbakan Adnan Menderes, İstanbul 1978, s.218-219.

² Ahmet Emin YALMAN, “Devlet başkanlığı”, Vatan, 19 Mayıs 1950, S.3230. Yalman geçirilen olgunluk imtihanı karşısında içinde bulunan bu vehmin dağıldığını kaydetmiş, Bayar'ın cumhurbaşkanlığı için uygun olacağını belirtmişti.

³ Vatan, 21 Mayıs 1950, S.3232.

⁴ BİRAND, *Demirkırat*, s.69. Menderes, Fethi Okyar tarafından Serbest Fırka için Aydın'da teşkilat kurmakla görevlendirilmişti. Siyaset sahnesine bu şekilde çıkmış, SCF'nin kapatılmasından sonra meclise HP'li bir milletvekili olarak girmişti. Kabineye güvenoyu vermeyen yedi kişiden biri olmuştu. Celal BAYAR anlatıyor: *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen: İsmet BOZDAĞ, İstanbul 1986, s.25-7. 1931'den itibaren milletvekilliği yapmış biri -nispeten- yeni bir sima olarak lanse edilmek istenmiştir. Bu da herhangi birinin üst kademelere getirilmesinin mümkün olmadığı bir anlayışı yansıtmaktadır.

olmuştur⁵. Celal Bayar aynı gün, 387 oyla cumhurbaşkanı seçilmiştir. İnönü ise 64 oy almıştır⁶. Bayar cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde parti başkanlığından istifa ederek, İnönü'nün yapmadığını yapmış, demokrasilerde parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişilerde bulunmaması ilkesi doğrultusunda hareket etmiştir⁷. Yine 22 Mayıs'ta Bayar tarafından görevlendirilen Menderes ilk kabinesini açıklamıştır⁸. 21 Mayıs'ta DP meclis toplantısından haber veren Vatan gazetesinden parti başkanlığı ile hükümet başkanlığı için ayrı isimler verilmiştir. Ancak mecliste Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu'nun parti başkanlığı için söz aşılmasıdır⁹. DP'liler arasında iki vazifenin ayrılması da düşünülmüş ancak bu yönde bir karar meclis toplantısında duyurulmamıştır. DP kendi içinde 9 Haziran 1950'de yaptığı bir toplantı ile parti başkanlığına da Menderes'i getirmiştir¹⁰.

30 Mayıs'ta alınan Bakanlar Kurulu kararı ile; para ve pullara sadece Atatürk'ün resminin basılacağı, resmî dairelerde büst, heykel, levha, resim ve fotoğraflarda yine yalnız Atatürk'ün bulunabileceği bildirilmiştir¹¹. Menderes 6 Haziran'da ordu üst kademelerinde esaslı değişiklikler yapmış, Genel Kurmay Başkanı, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını görevden almıştır. Ordu Müfettişlerinin de vazifelerine son verilmiştir. “*Anı ve esaslı*” bu değişikliklerin politik sebeplere dayandığı kaydedilmiş, basında “*askerî sır*” olabilecek bu icraat hakkında o gün için etraflı bir yorumda bulunulmaması tercih edilmiştir¹². 25 general ve 200 albay emekliye sevk edildiği haberleri yazılmış, yeni tayinlerin yapılmasına başlanmıştır¹³. Ordudan sonra siyasete karıştığı iddia edilen bazı valiler konusunda benzer uygulamalara başlanmıştır¹⁴.

Hükümetten ilk beklenen işlem, kanunlar üzerinde etraflı tetkik yapmasıydı. İşçiye grev hakkının da verileceğinin söylendiği¹⁵ ilk günlerde kamuoyunun ilgisi büyüktü. Zira Demokrat Partinin seçimlerden önce ağırlıklı propaganda malzemesini demokrasi oluşturmuştu. Menderes iktidara gelen partisinin vaatlerini şu şekilde dile getirmiştir: “*Oligarşiye asla gitmiyeceğiz. Karşımızda ne kadar zayıf ve ne kadar kuvvetli bir muhalefet grubu bulunursa bulunsun daima ve daima Demokrat Partinin esas prensipi olan vatandaşın Anayasa ile tayin edilmiş hürriyetlerinin bekçisi olacağız... basına azami hürriyet vereceğiz. Bütün antidemokratik kanunları kaldıracacağız... Millete hürriyet havasını teneffüs ettirmeyen valileri ve diğer idare amirlerini layık oldukları şekilde hükümetin başlıca vazifelerindedir.*” Menderes, partililik sebebiyle yerlerinden edilen memurların görevlerine iade edileceklerini, hürriyet kısıtlayıcı valileri cezalandıracaklarını ve işlerinden bir an uzaklaştıracaklarını söylemiştir¹⁶.

Mümtaz Faik Fenik, eskisinden farklı olarak meşruiyet sahibi olmaktan kuvvet alan yeni mecliste bundan böyle “*kırıcı ve hırpalayıcı*” tartışmalara yer kalmayacağı

⁵ Vatan, 21 Mayıs 1950, S.3232 ve Vatan, 23 Mayıs 1953, S.3234. Levhannın inkılaptan sonra “Egemenlik ulusundur” şeklinde düzenlenmesi düşünülmüş ama sonra tek parti anlayışıyla bağdaşmamasından dolayı meclise asılmamasının uygun olmayacağına karar verilmişti.

⁶ Son Posta, 23 Mayıs 1950, S.1481.

⁷ AHMAD, *Kronoloji*, S.70.

⁸ Son Posta, 23 Mayıs 1950, S.1481.

⁹ Vatan, 23 Mayıs 1950, S.3234.

¹⁰ Vatan, 10 Haziran 1950, S.3252.

¹¹ Akşam, 31 Mayıs 1950, S.11364.

¹² Vatan, 7 Haziran 1950, S.3249.

¹³ Vatan, 9 Haziran 1950, S.3251.

¹⁴ Vatan, 11 Haziran 1950, S:3253.

¹⁵ Son Posta, 26 Mayıs 1953, S.1484.

¹⁶ Zafer, 14 Haziran 1950.

beklentisini bir avantaj olarak göstermiştir. Şahsiyat meseleleri, lüzumsuz sual takrirleriyle zaman kaybetmeme arzusunun dile getirmiş ve şunları söylemiştir. “*Demokrat Partinin bilhassa tek parti ve tek şef zihniyet ve otoritesinden azade oluşu en belli başlı muvaffakiyet amillerini teşkil edecektir*”¹⁷. M. F. Fenik, 22 Mayıs makalesinde CHP’nin vaktiyle tenkit edilmek istememesine karşın, “*..kendi kendilerinin en şiddetli münekkidi olacaklarını*” belirtmiştir. Vaadin gerçekleşmesi halinde, parti içi demokrasi uygulaması ile bir büyük adım daha atılmış olacaktır¹⁸.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, 20 Mayıs’ta bir tebliğ sunmuştur. Tebliğde, cumhurbaşkanlığı sırasında yaptığı hizmetleri anlatmış, “*Şimdi üzerimize düşen, iktidarı murakabe etmek vazifesinde aynı idealleri takip ve müdafaa edeceğiz. Vatanımızda birlik ve düzenliğin kurulması bizim için parti mülahazalarının üstündedir.*” demiştir. Zira farklı düşünceleri hürriyet tanıma, geliştirme rejimi olan demokraside milli birlik ve beraberliğin korunması daha büyük bir siyasi güç gerektirmektedir. İnönü ilk tebliğinde konu üzerindeki hassasiyetini belirtmiştir¹⁹. Milli birliğin en önemli şartı, hayati konularda partilerarası düşüncesinin olmamasıdır.

Demokrat Partinin hükümet programı için hazırlandığı günlerde Halk Partisi de divan toplantıları yapmıştır. İnönü divan toplantılarının son günü yaptığı konuşmada mücadele ettikleri cereyanların hesapsız olduğunu ifade etmiştir. “*İfrada*” kaçan bu cereyanların seçimle son bulmasını ümit etmiştir. Bunlar arasında inkılap ve ıslahat içinde geçen mazilerine karşı biriken tepkilerin olduğunu da söylemiştir. Bu şartlar altında iktidarı devreden bir parti olarak “*serbest murakabenin ve iktidara karşı yapıcı bir muhalefetin teşkilâtı olarak vaziyet aldıklarını*” belirtmiştir²⁰. İktidar değişikliğinin ağırbaşlılıkla sağlanması Halk Partisi’nin iktidarı bırakmayacağına dair taşınan kuşku -ki bunlar arasında askeri müdahale söylentileri de vardı²¹- dağıtmış, ancak çok geçmeden bu ağırbaşlılık, verilen birtakım demeçler ile ve özellikle ilk meclis oturumunda, yerini gerginliğe bırakmıştır. “*Beşiğini sallayarak büyüttüğü, yetiştirdiği, her türlü aşırılıklarına katlanarak... zafer kazanmasına yardım ve hizmet ettiği*”²² DP’nin haddi aşar (!) tavırlar sergilemesi CHP cenahının tepkisine yol açmıştır.

22 Mayıs - 15 Temmuz arasında çalışan meclis, bu tarihten sonra tatile girmiştir. “*Muhalefet mahfillerindeki mütalealara göre programları bakımından dahi birbirine bu derece yakın olan iki partinin, siyasi gelenekleri de memlekette müştereken kurması beklenir.*”²³ Partiler arasındaki diyalog aleni konuşmalarla sınırlı değildi. CHP ve DP iktidarı zamanlarında özel toplantılar yapılmıştı. 1946-1950 dönemindeki görüşmeler daha çok CHP’den Faik Ahmet Barutçu ile Nihat Erim, CHP’den Adnan Menderes ile Fuad Köprülü arasında gerçekleşmekteydi. 1950- 1954 arasında bu isimlerden Menderes ile Barutçu ön plana geçmiştir²⁴.

¹⁷ FENİK, a.g.m.

¹⁸ FENİK, “Büyük milletin büyük elçileri” Zafer, 22 Mayıs 1950, S.10379.

¹⁹ Ulus, 21 Mayıs 50, S.10378.

²⁰ Son Posta, 28 Mayıs 1950, S.1486.

²¹ Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 - 1980*, Terc. Ahmet Fethi, İstanbul 1992, s.46.

²² Ali Rıza EREM, “İktidar Partisi ve Hükümeti”, Ulus, 12 Haziran 1950, S.10400.

²³ Cumhuriyet, 7 Temmuz 1950, s.9308. Bu söz, seçim tutanakları tartışmaları sırasında sarf edilmiştir.

²⁴ TOKER, DP’nin Altın Yılları, Ankara 1991, s.66.

2. Demokrat Parti'nin İlk Hükümet Programı

a) Hükümet Programının Değerlendirilmesi

Adnan Menderes, hükümet programını 29 Mayıs 1950 tarihinde mecliste okumuştur. Yönetimlerin başarı derecesinin, mevcut imkanlarla yapılanların karşılaştırılması sonucu görülebileceğini bildirmiştir. Memleket imkanlarıyla, milletin vasıflarının göz önüne alındığında tek partili dönemi "*sakat politikaları*"nın gelişmeyi gereğince sağlayamadığını²⁵ ileri sürmüştür. Menderes, "...aynı partinin birbirini takip eden hükümetlerinden biri değil, millet iradesiyle iktidara gelmiş olduklarını²⁶" vurgulamış, bu sebeple geçmişi değerlendirmekle konuşmasına başlamayı uygun gördüğünü belirtmiştir. "...Devri sabık yaratmak gibi meş'um temayüllerin önlenmesi esaslarında azmimiz kat'idir."²⁷ demiştir.

DP programında ağırlığı ekonomi teşkil etmektedir. Bunun dışında üzerinde durulan konuları şöyle sıralandırabiliriz:

- 1.Grev hakkı, ücretli izin ve ücretli tatil verilecek.
2. Af kanunu tasarısı hazırlanacak.
- 3.Hakim teminatı sağlanacak.
- 4.Demokratik bir ruh ile ilmi bir eğitim planı ve fırsat eşitliğini oluşturacak kanunlar hazırlanacak.
5. Matbuat ve ceza kanunu, Memurini Muhakemat kanunu gibi antidemokratik kanunlar gözden geçirilecek.
- 6.Anayasa temel hak ve hürriyetler konusunda düzenlenecek.
- 7.(Seçim beyannamesinde belirtildiği gibi) millete mal olmuş inkılaplar korunacak²⁸.

Programın okunduğu gün CHP'lilere konuşma izni verilmemiş ama DP milletvekilleri, muhalefet partilerini gölgede bırakacak tenkitler yapmışlar ve programı yetersiz bulmuşlardır. Öyle ki bu hale şaşırان bir CHP milletvekili, iktidar partisi milletvekillerine, "*Yahu, sizler artık muhalefette değilsiniz, iktidara geçtiniz.*" demiştir. CHP'liler kendilerine söz hakkı verilmemesini iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş ve meclis toplantısını terk ederek, protesto etmişlerdir. Ertesi gün Ulus'ta "*Fena Başlangıç*" manşeti atılmıştır²⁹.

"*Hükümet müteredit, kararsız, Programı vuzuhtan mahrum*³⁰" bulunmuştur. Demokrat Parti, muhalefeti döneminde sınırları çizilmiş bir parti olduğu için, Türk siyasi hayatına farklı bir soluk getirememiş, diğer taraftan da CHP'den farklı bir program getirmediği için, eleştirilere maruz kalmıştı. İktidara hazırlıksız yakalanan DP'den fikri bir temel hazırlamadığı için, yeterli bir program beklemek zaten zordur. Ana muhalefet gazetesi verimli bir çalışma için, güvenin esas olduğunu vurgulamış, programda hükümetin kendinden emin görünmediği eleştirisini yöneltmiştir.

²⁵ "Hükümetin Programı Dün Mecliste Okundu", Ulus, 30 Mayıs 1950, S.10387.

²⁶ Meşruiyet meselesi aynı partinin devamı olmamakla da bağlantılı bulunduğuna göre; DP'nin konumu sorgulanabilir. Zira bu "küçük ortak" aslen; mazi bakımından CHP'ye dayanır.

²⁷ Zafer, 30 Mayıs 1950.

²⁸ "Hükümet neler vaad ediyor?" Cumhuriyet, 30 Mayıs 1950, S.9270.

²⁹ Tekin ERER, On Yılım Mücadelesi, İstanbul 1964, s.40-41.

³⁰ Ulus, 1 Haziran 1950, S.10389.

Programın “*miting üslubu taşıdığı*” değerlendirmesi yapılmıştır. Beyanname, önceki günlerde Menderes’in dile getirdiği “*Politika kavgalarını sokak kavgaları halinden çıkarmak ve vatandaşı işi gücü ile baş başa bırakmak lâzım. Halk Partisi için muhalefet kolay hazmedilir şey değildir.*” şeklindeki düşüncenin izlerini taşımamaktadır³¹. Geçmiş yılların değerlendirilmesi muhalefet psikolojisinden kurtulamamış olmaya yorulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi taraftarlarının program değerlendirmesi de geçmişin savunulması şeklinde tezahür etmiştir. Ulus Gazetesi’nde memleketin 1912’den 1922’ye kadar savaş halinde olması, “*I. Dünya Harbi’nden kısa bir müddet sonra başlayan dünya ekonomik buhranının Türkiye’yi de büyük makyasta sarsmış ve bu halin 1934 senelerine kadar devam etmiş olması*” anlatılmıştır. 1939’a kadar yaşanan İtalya tehdidinin II. Dünya Savaşı’na kadar soluk aldırmadığı belirtilerek 1945’lere gelindiği ifade edilmiştir³².

Hüseyin Cahit Yalçın, “*Yeni Kabinenin Programı*” makalesinde “*DP’nin propagandası sonucu iktidara geldiğini, ama hala propagandadan vazgeçmediğini, dört yıldır hücum egzersizi yapan demokratların, yapıcı bir hükümet lisanına alışacaklarını ümit ettiğini*”³³ bildirmiştir. Feridun Osman Bölükbaşı, “*..realist sahada yalnız iktisadi devlet teşekküllerini müzayedeye çıkarmakta psikolojik ikna tesirleri aramış bir program karşısında hayretimizi giderebilmiş değiliz. Çünkü biz millet hayatının dört yıllık refah ve terakki imkanlarını hesaplanmış şartların hendesesıyla inşa etmeye mecbur olan devlet planını, zengin edebiyatlı bir felsefe semineri zannetmiyoruz*”³⁴ şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Demokrat Parti’nin ilk hükümet programı üzerinde meclis müzakereleri beş buçuk saat sürmüştür. MP’nin tek milletvekili Osman Bölükbaşı, “*hükümetin anayasaya aykırı kanunlar hakkında vazih bir fikirten mahrum olduğunu, halbuki bunları beş yıldan beri tesbit etmesi icabedeceğini Memurin Muhakemat Kanunu’nun ..ilgası, memurların da aynı muhakeme usulüne tabi tutulması lazım geldiğini*” belirterek, demokratik açıdan esaslı bir eleştiri getirmiştir. Bölükbaşı, hükümetten irticadan ne anladığını açıklamasını da istemiştir. Bağımsız milletvekili Sinan Tekelioğlu da “*irticadan bir şey anlamadığını, Diyanet İşlerinin devlet kadrosundan çıkarılması gerektiğini söyleyerek, Adalet Bakanlığı’nın da hükümetten ayırıldığını*”³⁵ istemiştir. Bu eleştiriler, hem Cumhuriyet Halk Partisi’ni hem de Demokrat Parti’yi ilgilendirmekte, aynı zamanda da demokrasinin önündeki engellere ışık tutmaktadır. Programın tartışıldığı ilk gün CHP’nin yapmış olduğu tenkit çok zayıf bulunmuştur³⁶.

16 Haziran’da Arapça ezan yasağı kaldırılmıştır. CHP’liler milletvekillerinin karşı çıkmadıkları bu icraatı DP’nin aleyhine bir koz olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir³⁷. CHP’li milletvekillerinin Arapça ezana karşı çıkmaması ilk zamanların seçim şokuyla açıklanabilir. Zira bu dönemde CHP kararsızlıklarla dolu bir bocalama içindeydi. Metin Toker, ordudaki ilk rahatsızlığın, bazı aydınların DP’den ilk kopmasının Arapça ezan konusunda alınan karardan sonra görüldüğünü belirtmiştir. Cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki ilk tatsızlık da bu olayla yaşanmıştır. Menderes, bu karara taraftar olmayan

³¹ Cihad BABAN, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, İstanbul 1970, s.143.

³² Ulus, 1 Haziran 1950.

³³ “Yeni Kabinenin Programı”, Ulus 1 Haziran 1950, S.10389.

³⁴ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Hangi İnkılaplar?”, Ulus, 2 Haziran 1950, S.10390.

³⁵ “Hükümet Programı Üzerinde Meclisteki Müzakereler”, Ulus, 1 Haziran 1950, S.10389.

³⁶ Son Posta, 1 Haziran 1950, S.1490.

³⁷ ERER, *On Yıl*, s.45.

Bayar'ı istifa kartı ile nötr bırakmıştır. Bayar'ın karara razı olmasıyla yazdığı istifa mektubunu geri çekmiştir. Toker “*ilk güç gösterisini*” Menderes'in kazandığını ama cumhurbaşkanı ile aralarında bir “*burukluğun doğduğunu*” kaydetmiştir³⁸.

İlk günlerin en çok gündemde kalan konusu devri sabık tartışmalarıdır. Bunun yanında CHP'liler, yeri geldiğinde sık sık rakiplerinin yüzüne vurabilecekleri bir koza da sahip olmuşlardır: “*Millete mal olmuş inkılaplar*” Muhaliflerin şimşeklerini Demokrat Parti üzerine çeken bu ifade “*açık bir kapı*” olarak görülmüş, bu kapıdan “*geçmiyecek, geçirilmeyecek hiçbir şey yoktur*” denilmiştir. Arapça ezan yasağı kaldırıldığında arkasından ne geleceğine dair endişeli bir bekleyiş³⁹ başlamıştır. Nihat Erim, inkılabın temelinde bir “*zorlama*” olduğundan hareketle Demokrat Parti'nin çıkışının “*demokratik*” olduğunu ifade etmiştir. CHP'nin -demokrasilerde de var olan bir fikir etrafında sebat etmek- idealizmini, seçimi kaybetmek pahasına terk etmeyeceğini⁴⁰ vurgulamıştır.

b) Hükümet Programının Getirdiği Devri Sabık Tartışmaları

Menderes'in programında “Devri sabık yaratmayacağından” bahsetmesi eski bir CHP'li olan yeni başbakan için lütf olabilirdi ama Halk Partililer, bundan hiç hoşlanmadılar. Ve yılan hikayesi başladı:

Devri sabık tabiri ilk kez 1908'de İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesiyle II. Abdülhamit zamanı için kullanılmıştır. İttihatçılar tarafından “Devri sabık”ta görev yapmış devlet adamlarının sürgün ve emekli, rütbelerinin ise tenzil edilmesi, toplumda huzursuzluk meydana getirmişti. İbrahim Hakkı Paşa sadareti zamanında “*adl-ü-ihsan*” politikası ile zor durumda bırakılmış memurlara tazminat ödenmişti⁴¹.

Menderes'in okuduğu hükümet programında geçen “Devri sabık yaratmayacağız” sözleri, bu bağlamda iyi niyet göstergesi sayılabilir ama tabir CHP'liler tarafından bir “hesap sorma” olarak görülmüştür. Barutçu'nun anılarından anlaşıldığı üzere, hükümet programının okunmasıyla kıyasıya bir tartışma başlatan meselenin evveliyatı vardır. CHP'liler, aralarında İnönü de olduğu halde seçim sonuçlarını dinlemişlerdi. Bu sırada İnönü kazansalar da kaybetseler de onurun kendilerine ait olacağını savunurken, Hüsnü Çakır olumsuz bir yaklaşımla şöyle söylemişti: “*Azınlıkta kalırsak, Halk Partisi yıkılacak varlığının 25 yıkıntısı altında kalır, ezilir; bütün hesapları bize veririrler ve dağıtırlar.*” İnönü bu söze karşı, “*Celal Bayar döneminin hesabını da mı benden soracaklar?*” demiştir⁴². Bu diyalogdan her ihtimale karşı kendileriyle aynı geçmiş paylaştığı insanların muhalefetinin desteklenmesi ve ön plana çıkarılmasının sebebi hakkında fikir yürütmek mümkündür.

Tepkiler üzerine Samed Ağaoğlu, tabirin “*mazide işlenmiş suçları bir süngerle silip atmak*” anlamına değil, “*karşılıklı sevgiye dayanan bir sistem yaratmak*” anlamına geldiğini belirterek, “*..Şahıslar üzerinde toplayarak mücadelemizi hiçbir zaman*

³⁸ BİRAND, *Demirkırat*, s.81-2.

³⁹ Kemal Zeki GENÇOSMAN, “Ümit kırıcı başlangıç”, *Ulus*, 6 Haziran 1950, S.10394.

⁴⁰ Nihad ERİM, “İnkılapçılık ve demokrasi”, *Ulus*, 7 Haziran 1950, S.10395.

⁴¹ “Memurlara aid bir münakaşaya dair”, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1950.

⁴² Faik Ahmet BARUTÇU, *Siyasî Anılar (1939-1954)*, s.413-414.

*küçültmeyeceğiz*⁴³” demiştir. Menderes de, suçların geçmişe götürülemeyeceği hükmüne aykırı hareket ederek hukuku çiğnemeyeceklerini, eğer varsa “*takipsiz ve cezasız kalmış ... suçların işlendiği zamanlarda yürürlükte olan kanunlara göre hareket edileceği*”ni⁴⁴ bildirerek, “Devri sabık yaratmama” ifadesiyle neyi kastettiklerini açıklama gereğini duymuştur.

CHP’liler, “Hesap sorma patirtısını” ahlaki temelden yoksun bulmuşlar, iddiasında buldukları hususların ispatlanmasını, kamu vicdanında karalama çalışmalarının “*ahlaksızlık buhranı ve anarşik nümayiş*”e sebep olacağını⁴⁵ belirtmişler, 27 senenin bilançosunun çıkarılmasını istemişlerdir. Hüseyin Cahit Yalçın, ferdi suiistimallerin, vurgunların bu kapsama girmeyeceği, söz konusu tabirle CHP iktidarının hedef alındığını ifade etmiş, ispat istendiğinde de yeni iktidarın, “*adalet meydanından kaçmakla ... müfteri*” durumuna düştüğünü⁴⁶ savunmuştur.

Menteşeoğlu, DP’yi devri sabık meselesini öne sürmekle; “*maziye çürütmek, ve demokrasinin tek emniyet unsuru olan meşru muhalefeti, mütemadi isnadlarla, ...işlemez hale getirmekle*” suçlamıştır. DP’nin iktidara geçmesinin; beş yıllık muhalefetinin sonucu değil, Atatürk’ün Samsun’a ayak basmasından bu yana meydana gelen rejimin sonucu olduğunu belirtmiştir. Uyguladıkları siyasette devam etmeleri durumunda ülkeyi Atatürk’ten değil, Vahdettin ve Tevfik Paşa’dan devraldıklarını ispata mahkum olacaklarını söylemiştir⁴⁷. Böylece DP mensuplarını, Atatürk çizgisinden sapmakla itham etmiştir. *Demokratların “te’vil taktiğiyle isnadlarından”* geri dönmelerinin “*acemi iktidara idare sanatını öğretmek*” sonucu sağlandığını⁴⁸ iddia etmiştir. Bazı Halk Partililer de, devlet büyüğü olma hissi ya da kibri bütün kuvvetiyle devam etmektedir.

DP’ye yakınlığı ile bilinen Selim Ragıp Emeç, iktidardan ayrılmış bulunan partinin “*Herkesin bildiği günah ve kabahatleriyle bir defa daha suçlandırmakta fayda olmadığını*” belirtmiş ancak CHP için, “*Susmasını öğrenmelidir*” demiştir. CHP’nin halkın verdiği cevap üzerinde durup düşünmesi gerekirken birtakım “*kıpırdanmalarla taarruzlara kalkışması ve bir çok kimsenin dürbünle arayıp da bulamadığı feyizli neticelerden bahsetmesi*”ni uygunsuz bulmuştur⁴⁹.

Mümtaz Faik Fenik, “devri sabık” ifadesi üzerine meydana gelen gerilime “*Velveleye lüzum yok!*” karşılığını vermiştir. Hesap sorma işinin siyasilere değil, hukukçulara ait bir görev olduğuna işaret etmiştir. Yolsuzluk ve haksızlık yapanların suçlarını ispat edecek delillerin bulunamayacağını, rüşvetin belgesinin olmadığını, yabancı bankalarda tanıdık üzerine açılmış hesapların kovuşturulamayacağını yazmıştır. Siyasi hesap konusunda ise özellikle 1946 seçimi ile ilgili gösterilen birçok vesikanın takip görmediğini belirtmiştir. Bu noktada Demokrat Parti’nin “*devri sabık yaratmayacağını*”, “*partilerinin kin ve intikam partisi olmadığını*” tekrarlamıştır. “*...Velveleye ...iktidarı ...sabote etme ...oyununa gelmeyeceklerini, ...sükunetle vazifelerine devam edeceklerini*”⁵⁰ ifade etmiştir.

⁴³ “Program üzerinde dünkü müzakereler” Cumhuriyet, 3 Haziran 1950, S.9274.

⁴⁴ Menderes’in nutkunun tam metni, Zafer, 5 Haziran 1950, S.400.

⁴⁵ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Hesap sorma patirtısı”, Ulus, 31 Mayıs 1950, S.10388.

⁴⁶ YALÇIN, “Devri sabık”, Ulus, 11 Haziran 1950, S.10399.

⁴⁷ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “O halde bu ric’at ne?”, Ulus, 10 Haziran 1950, S.10398.

⁴⁸ MENTEŞEOĞLU, a.g.e.

⁴⁹ EMEÇ, “C.H.P. Susmasını öğrenmelidir”, Son Posta, 31 Mayıs 1953, S.1489.

⁵⁰ Mümtaz Faik FENİK, “Velveleye lüzum yok!”, Zafer, 12 Haziran 1950.

Hesap sorma meselesi kısa zamanda içinden çıkılmaz hale getirilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, milletvekilleri için mal beyannamesi şartıyla bu konuda tedbir alınabileceğini ifade etmiştir⁵¹. Bu biraz geç kalmış bir teklif ama bugün için bile, pek çözüm getiremeyen bir uygulamadır. Yalçın, bu mecburiyetin “*evvelki meclis azalarına da teşmil edilmesi*”, bütün bunların halkın gözü önünde yapılması gerektiğini söyleyerek, “*müfterileri*” dava açmaya, hükümeti araştırmaya davet etmiştir⁵².

3. Haziran-Kasım 1950 Tarihlerinde Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ve Demokrat Parti İktidarı Arasındaki Tartışmalar

9. TBMM ilk önemli demokrasi imtihanını, 2 Haziran 1950 tarihli TBMM toplantısında vermiştir. Samed Ağaoğlu yeni devri “*Karşılıklı saygıya dayanan doğru, açık ve yüksek fikir mücadelesi etrafında siyasi bir hayat...*” tasviriyle karşılamıştır. Ulus’ta, bu “*güzel sözlerin*” CHP milletvekilleri konuşurken, söz isterlerken sıra kapaklarına vurularak “*tekzip edildiği*”⁵³ yazılıdır. Bu ilk toplantıda roller karışmış, iktidar saldırıya, muhalefet savunmaya geçmiştir. Bunun sebebi geçmişin irdelenmesidir.

Cevdet Kerim İncedayı, “*Nasıl Demokrat Parti’yi iktidara getiren dört milyon küsur rey aziz, mübarek, mukaddesse, Halk Partisi’ni ekalliyet bırakan bu üç milyon küsur reyi de aziz, mukaddes tanımak lazımdır*” dediği meclis toplantısında programı tenkit etmemiş, iktidar yıllarını savunmuştur. Hüseyin Balık, usul hakkında konuşacağına dair söz alarak kürsüye çıkmış ama savunma pozisyonu alınca kürsüden indirilmiştir. DP milletvekillerinden Memiş Yazıcı da programı bırakıp, açıkça “*Ben Halk Partisi’ne hücum etmek için konuşuyorum*”⁵⁴ demiştir.

CHP’liler, kendilerine yöneltilen eleştirilere müdafaa hakkı verilmediği için, DP’lileri iç tüzüğe, meclis teamülüne, demokratik esaslara aykırı davranmakla suçlayarak, meclisi terk ettiler⁵⁵. Ulus’ta MP milletvekilinin ve yüze yakın Demokrat Partilinin de meclisi tek ettiği yazılıdır⁵⁶. Şemsettin Günaltay iktidarın kendisine muhalif sesleri susturma çabalarının gelecek için güvence getirmeyeceğini ifade etmiştir. DP çevreleri ise Günaltay’ın “*demagoji*” yaptığını⁵⁷ iddia etmişlerdir.

Zafer Gazetesi’nin 4 Haziran’da kullandığı manşetler şöyledir: “*CHP’nin yapmak istediği oyun*” “*Meclisi terk etmekle işi sabote etmek istediler*” “*CHP Meclise tahakküm mü etmek arzusundadır?*” “*En son sözü yine milletvekili söylemiştir ve alınan karar üzerinedir ki muhalefete son söz verilmemiştir.*” DP İç Tüzük’te “*son söz milletvekiline aittir*” hükmünün olduğunu, ancak bu vekilin muhalefetten olması şeklinde bir kaydın olmadığını⁵⁸ söylemiştir. Ulus Gazetesi’nde de Tüzük, “*son söz milletvekilinindir*” dediği

⁵¹ YALÇIN, “Hesap soranlar şimdi korkuyorlar”, Ulus, 2 Temmuz 1950, S.10420.

⁵² YALÇIN, a.g.m.

⁵³ “CHP’lilerin sözleri mütemadiyen kesildi”, Ulus, 3 Haziran 50, S.10391.

⁵⁴ Ulus, 3 Haziran 1950, a.g.h.

⁵⁵ Ulus, 3 Haziran 1950.

⁵⁶ Ulus, 4 Haziran 1950, S.10392.

⁵⁷ Zafer, 4 Haziran 1950, S.399.

⁵⁸ Ulus, 3 Haziran 1950, S.398.

halde “Hükümetin konuşmasından sonra muhalefet grubuna söz vermek gene aynı tüzüğün emri ve Meclis teamülünün, asgari parlamento nezaketinin icabıdır...”⁵⁹ denmektedir.

404 iktidar milletvekili arasından kurulan hükümet, 282 güvenoyu almıştır. Menderes’in nutkunu dinleyen DP milletvekillerinden “yüz kadarının” meclisi terk edip, güvenoyuna katılmaması “ilerisi için ciddi bir tehlike işareti sayılmakta” ve hükümetin ömrü uzun görünmemektedir⁶⁰. Zafer Gazetesi meclisi terk etme hadisesini şu cümlelerle haber yapmıştır: “Söz alan muhalifler CHP hesabına mazeret sayıp dökmekle iktifa ettiler. Muhalif milletvekilleri bir bahane bulup salonu terk ederek oya iştirak etmediler.”⁶¹ Görüldüğü gibi seçimleri hazmedebilme ile ilk günlerde beliren olgunluk, meclis toplantılarının ilk günlerinde yerini gerginliğe bırakmıştır. Buraya kadar yüz kadar DP’linin tepki göstererek meclisi terk ettikleri anlaşılmaktadır.

Metin Toker bu konuda, 282 onayla ortaya çıkan güvenoyunun “ittifak”la alındığının ilanından “Demek ki yüz kadar DP’li milletvekili, yani grubun dörtte biri ortada yoktu” sonucunu çıkarmıştır. Ulus’un oylamaya katılmayan milletvekillerinden bazılarının “Boğaziçi’nde nargile içerken”, bazılarının da Beyoğlu’nda görüldüğünü yazarak polemik başlattığını kaydetmiştir⁶². Hülasa Ulus’un taranmasıyla net bir gerçeklik değil, iki ihtimal ortaya çıkmaktadır: DP milletvekilleri ya parti disiplinine aykırı davranarak demokratik özgürlüklerini kullanmışlardır ya da işin ciddiyetinde olmayarak vakit öldürüyorlardır.

Mümtaz Faik Fenik, beyanname tenkidinin iki gün sonraya bırakıldığını, yine de yazılı beyanatın yirmi dakikada verilebileceğini hükme bağlayan İç Tüzüğe rağmen Faik Ahmet Barutçu’nun bir saat konuşmasına müsamaha gösterildiğini⁶³ söylemiştir. CHP de mecliste konuşan onlarca DP milletvekiline karşı üç CHP’linin konuşmasının demokrasinin geleceği bakımından karanlığın habercisi olduğu inancındadır. CHP’nin bu olay hakkında TBMM’ye yazılı olarak bulunduğu müracaat, tüzük ve teamüllere aykırı bulunmuştur. Zafer Gazetesi, “CHP iktidarı 8. Devrede program üzerinde tetkik için bile muhalefete iki saatlik müddeti çok gördüğü halde bugün iki günlük ara ile iki bileşimde saatlerce konuşmak imkanının kendisine verilmiş olması da iddialarının boşluğunu ortaya koyar”⁶⁴ denilerek DP’nin görüşü ifade olunmuştur.

CHP, Dokuzuncu Dönem TBMM’sinde az nispetle temsil edilmiş olmalarından dolayı murakabeyi layıkıyla yapamayacakları endişesine kapılmışlardır. Meclisle bütünleşmiş CHP milletvekilleri, 2 Haziran gününden sonra kendilerinin geri planda kaldıklarını somut bir şekilde gördüler ve eski başrol sahipleri figüran konumuna fena halde içerlediler. Menderes’in bu konudaki fikirleri, CHP mantalitesini yansıtmaktadır: “...Halk Partisi kendine mahsus bir inhisarcı zihniyetle daima her iyi işi kendine hasretmek temayülünden de hala kurtulamıyor. Bir topluluğun çok tabi olan ilerleme ve gelişme halinin neticelerini toptan benimsemekte bu partinin hiç tereddüt etmediğine bir defa daha şahit olmaktayız.”⁶⁵ CHP kalemlerinden Feridun Osman Menteşeoğlu, bu tarihi gün hakkında “Rejim buhranı başlamıştır” yorumunu yapmıştır. Menteşeoğlu, DP’nin;

⁵⁹ “Söz hürriyetine saygı lazım”, Ulus, 5 Haziran 1950, S.10393.

⁶⁰ Ulus, 5 Haziran 1950, S.10393.

⁶¹ Zafer, 3 Haziran 1950, S.398.

⁶² TOKER, DP’nin Altın Yılları, Ankara 1991, S.40.

⁶³ Mümtaz Faik FENİK, Zafer, 4 Haziran 1950.

⁶⁴ Zafer, 6 Haziran 1950, S.401.

⁶⁵ Zafer, 3 Haziran 1950, S.398.

“kinini”, “muhalefeti susturmak istemesini”, “demokrasiyi DP’nin bilerek ve ısrar ederek zahiri bir meşruiyete bürünmüş tahakküm sistemine (veya diktatörlüğe) sürüklemekte olduğunu ispat ettiği”⁶⁶ iddiasında bulunmuştur.

Türkiye’ye içerde güven, dışarıda saygı kazandıran olgun davranış ve demeçlerden sonra işin iç yüzünün ortaya çıkması fazla uzun sürmemiştir. Halbuki “14-22 Mayıs tarihine kadar değil yalnız Türkiye’de dünyanın hiçbir yerinde, tek parti, yerini gürültüsüz patırdısız terkedememiştir”⁶⁷. Halin güzelliği, geleceği umutla müjdelirken çok değil, 27 Ağustos’ta CHP’nin ileri gelen bir kalemi yönetimden şu cümle ile şikayet etmiştir: “Dünya üzerinde böyle bir idarenin ne demokrasi adını taşıdığı görülmüş, ne de taşıyabileceği düşünülmüştür”⁶⁸.

Partiler arası ilişkilerin aslında ne kadar gergin ve kişilerin her an patlamaya hazır olduğunu ilk TBMM toplantıları ortaya çıkarmıştır. Anlayış ve tahammül göstermek demokratik olmanın en önemli şartlarından. Yapılan tartışmalar, CHP’nin de DP’nin de bu erdemleri göstermekte zorlanacaklarının habercisidir. CHP’nin ikinci planda olmayı hazmedememiş, sevinçle ayakları yerden kesilen DP’nin ise hala ayaklarının yere basmamış olduğu görünmektedir.

Demokratik terbiyenin en önemli payandalarından biri, ölçülü tartışmalardır. Bu ölçü, ağır da gelse haklı eleştirilerin kabul edilmesi, zıt fikirlerin ifade edilmesine izin verilmesi ile sağlanır. Aksi takdirde yeni fikirler ve yeni metotlarla gelişmede demokrasi bir fayda sağlamaz. Mevcut durumu, demokrasinin geleceğini esas alarak değerlendiren basın mensupları da vardır. Nitekim Nadir Nadi, 2 Haziran’da hükümetin tenkit, muhalefetin savunma durumuna geçmesini demokraside ölçsüzlük olarak nitelendirmiş, savunma konuşması yapan CHP Trabzon milletvekili Barutçu’yu alternatif sunmamakla suçlamıştır. CHP’nin seçimi kazanmasından dolayı DP’ye benzeyebileceğine dair endişelerini dile getirmiştir. “Bütün partiler habire renk değiştirmeye kalkarlarsa, bir memlekette, fikir hürriyetine dayalı bir halk idaresi nasıl kurulur?”⁶⁹

CHP’liler, güvenoyundan 10 gün sonra “Milleti bilmiyoruz ama biz şimdiden bedbiniz” şeklinde duygularını bildirmişlerdir⁷⁰. 27 yıllık bir yönetimi devralmak hiç de kolay değildir. Hele iktidar saplantısıyla hareket eden CHP karşısında DP mensuplarının, kendilerini tedirgin hissetmeleri doğaldır. Bu açıdan Demokrat Parti önemli mevkilerdeki memurları değiştirmeye başlamıştır. Halk Partililer, DP’lilerin bürokrasi⁷¹ ve orduyu “elden geçirmesini” endişeyle karşılamışlardır⁷². Aşırıya kaçmaması şartıyla DP’nin “bürokrasi ve orduyu ele geçirme” konusunda eleştiri bombardımanına tutulması reel görünmemektedir. Zira rakibi olan parti, 27 yıllık köklü bir geçmişe imza atmıştır.

⁶⁶ MENTEŞEOĞLU, “Rejim buhranı başlamıştır”, Ulus, 4 Haziran 1950, S.10392.

⁶⁷ Nihat ERİM, “İktidarın devrinden iki ay sonra CHP”, Ulus, 22 Temmuz 1950, S.10440.

⁶⁸ MENTEŞEOĞLU, “İktidara itidal düşerdi”, Ulus, 27 Ağustos 1950, S.10476.

⁶⁹ Nadir NADİ, “Ölçü”, Cumhuriyet, 3 Haziran 1950, S.9274.

⁷⁰ ERER, On Yıl, s.35.

⁷¹ Burada DP’nin seçimi kazanmasında 1950 öncesinde yavaş yavaş bürokrasinin tarafsızlığını sağlamış olmasının etken olduğu hatırlanmalıdır. Feroz Ahmed, memurların nüfuzunu vurgulayarak, bürokrasinin tarafsızlığının sağlanamaması durumunda, DP’lilerin seçimleri kazanmasına kuşkuyla baktığını belirtmiştir. “Memurların partizan davranmamasının DP seçmenine cesaret verdiği” yorumunu getirmiştir. Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Ankara 1996, s.45. DP’nin kazanmasında bürokrasinin yanında askeriye ve basının da tarafsız tavır sergilemesi –hatta basının desteği- önemli derecede etkili olmuştur.

⁷² Kemal Zeki GENÇOSMAN, “İdare cihazında huzursuzluk”, Ulus, 14 Haziran 1950, S.10402.

CHP'nin her fırsatta bu psikolojiyi yansıtması karşısında DP, ülke yönetimini gerçek manada ele almak için kendisini buna mecbur hissetmiş olmalıdır.

DP'liler üst düzey subayların hükümete karşı sadakatlerinden İnönü'nün muhalefet lideri olması sebebiyle kuşku duyuyorlardı. Feroz Ahmad'ın tespitiyle "*CHP yanlısı gazeteler, siyasi amaçlarla tasfiyeyi istismar etmeye çalıştığında, DP'liler sert tepki gösterdi... Menderes bu taktikleri, orduyu ve milleti kargaşaya itme kampanyası, daha DP'liler iktidara gelmeden bir ay önce CHP'nin başlattığı bir kampanya olarak kınadı*⁷³." Adnan Menderes, 13 Haziran tarihli söz konusu beyanatında; henüz icraatta bulunmadan tenkit edilmelerini "*husumet*" olarak değerlendirmişti. "*Onlar muhalefette nelerden şikayet etmişlerse bunları muhalefete reva görmeyeceklerini*" bildirmiştir. Menderes, "*iktidar hastalarının muhalefete de layık bir parti olarak çıkamayacağını*"⁷⁴ iddia etmiştir. Husumet tabirinin kullanılması için çok erken olmakla beraber tırmanmaya başlayan gerilim, sonraki aylarda meclisi düello alanına çevirecektir.

DP iktidarının ilk ayından itibaren muhalefet milletvekillerinden bazıları DP'nin vaatlerini yerine getirmedeğini ileri sürerek propaganda yapmaya başlamışlardır. Ana muhalefet gazetesi olduğu ve eski iktidarın güçlü donanımını haiz olduğu için misal gösterilen Ulus'ta, daha "*dişe dokunur hiç bir yazının göze çarpmadığı*", mecliste müzakere ve tartışmaların başlamadığı günlerde CHP itidalli olmaya davet edilmiştir. Bu iddiaların çocukça olduğu, hükümeti değil, muhalefeti gözden düşüreceği kaydedilmiştir. Memleketi buhran içinde göstermenin muhalefet etmek anlamına değil, memlekete kötülük etmek anlamına geleceği bildirilmiş, sabık muhalefetin düştüğü hataya düşülmemesi istenmiştir. Gazetelerde çıkan "*Muhalefet orduyu tahrik yoluna saptı, irticai teşvik ediyor, memleket hayrına çalışmıyor*" gibi haberlerin neye dayanarak söylendiği anlaşılammıştır. Menderes'in bunları, kendilerinin çekilmesini istemelerine yorması da "*biraz hayretle*" karşılanmıştır⁷⁵.

Ahmad, DP cenahının siyasi iktidarı ele geçirmelerine karşın güvensizlikten kurtulamamalarının gerçek nedeni olarak "*devleti – özellikle de merkezi ve yerel bürokrasiyi- silahlı kuvvetleri, yargıyı, hatta üniversiteleri ve basını ellerinde tutma konusunda emin olmamalarını*" göstermiştir. Ahmad, ordunun İsmet Paşa'ya bağlılığını sürdürdüğüne inanan DP'lilerin "*Devlete dayanamadıklarını*", söylemiştir. Buna karşı DP'liler, "*milli iradeye*" dayandıklarını vurgulamışlardır. Yine Ahmad'ın işaret ettiği üzere DP'liler, on yıl boyunca ezici çoğunlukla iktidar oluşturmalarına rağmen "*muhalefet takıntısı*"ndan kurtulamamışlardır. "*Yeterince gerçek olsa da*" CHP ve İnönü sendromu Menderes için, birlik sorunu taşıyan partisini bir arada tutmada araç vazifesi görüyordu⁷⁶.

Bu tarihlerde Ulus Gazetesi çalışanları, dışlanma vakalarıyla karşılaşmalarını haber yapmışlardır. Ulus muhabirleri, Bayar tarafından basın mensuplarına verilen yemeğe, DP Meclis Grubu toplantısına, Menderes'in basın toplantısına davet edilmemeleri üzerine "*üvey evlat muamelesi*"⁷⁷ gördüklerini söylemişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında muhalefete karşı böyle bir tavır sergilemediklerini belirtmişlerdir. Bu mukayese ile sık sık

⁷³ Tekin Erer, On Yıllık Mücadelesi, (yeni baskı 1963?), s.36'dan AHMAD, Demokrasi Sürecinde Türkiye, s.48.

⁷⁴ Zafer, 14 Haziran 1950.

⁷⁵ Arada Bir/ HALKÇI, "Hayret, neler olmuş!", Akşam, 15 Haziran 1950, S.11379.

⁷⁶ AHMAD, a.g.e., s.48-49.

⁷⁷ Ulus, 15 Haziran 1950, S.10403.

karşılaşmaktayız. DP muhalefetteyken kapatılabilecek bir parti olduğu inancıyla güvensizken CHP'nin muhalefette mütereddit olmadığı açıktır. Aynı güven ve güç, özellikle başlangıçta DP iktidarında bulunmamaktadır. Yönetime geçmenin heyecanını henüz üzerinden atamayan Demokrat Partililer, çetin bir muhalefet karşısında olduklarını çok geçmeden anlamışlardır. Üstelik muhalefet, “*şimdiye kadar yapılan tenkidlerin, tenkid sayılamayacağı*”⁷⁸ da ilan etmiştir.

Bir şahsın milletvekilliğinin resmîyet kazanması için mazbatasının meclis tarafından onaylanması gerekmektedir. Mesela 1946-50 Meclisi DP'den milletvekili seçilmiş Zeki Rıza Sporel'in mazbatasını tasdik etmemiş, vekilliğini düşürmüştür. 1950 seçimlerinden sonra 122 milletvekili mazbatasına itiraz edilmiştir. On beş ildeki itirazlar, hem DP hem de CHP milletvekilleri ile ilgiliydi⁷⁹. Yüksek Seçim Kurulu tarafından “*usulüne uygun görülerek*” meclise gönderilen tutanakların, DP'li milletvekillerince tasdik edilmeyip, İnceleme Komisyonu'na havale edilmesi CHP cenahının büyük muhalefeti⁸⁰ toplamıştır. DP grubu tasdik edilmemiş tutanakların İnceleme Komisyonu'na havale edilebileceği esasını kabul etmiştir.

Zafer muhabirleri, B.M.M.'nin 10 Şubat 1950 tarihli toplantısında zamanın Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'in Hasan Dinçer'in sorusuna verdiği karşılığı hatırlatmışlardır. Hasan Dinçer, seçim kanunu ile belirlenen itiraz müddetini geçiren bir vatandaşın itiraz edip edemeyeceğini sormuştur. Erim'in “*İç tüzük bu haliyle kaldıkça ve Büyük Millet Meclisi kendiliğinden tatbik safhasında yeni bir içtihadı varmadıkça her vatandaş, eskiden olduğu gibi doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisine gelip itiraz yapabilir.*” şeklindeki cevabı, “*Nihat Erim'in vaktiyle müdafaa ettiği tez bugün DP'ye tariz vesilesi oldu*” yorumuyla verilmiştir⁸¹.

29 Haziran- 3 Temmuz 1950 tarihleri arasında toplanan CHP Kurultayında seçim tutanakları konusu gündeme gelmiştir. Faik Ahmet Barutçu, “*Demokrat Partisi kendilerini iktidara getiren seçim kanununun teminatının sağladığı neticeleri millet iradesi olarak kabul edip evet demektedir. Ancak CHP'nin aldığı reyleri millet iradesi olarak kabul etmekte ve seçim kanununun teminatına riayet etmekte henüz evet dememişlerdir*”. sözleriyle DP'nin çifte standart uyguladığını ileri sürmüştür. O devre kadar itirazların istenildiği gibi araştırıldığını, nitekim “*böyle bir Seçim Kanunu olmadığını*”, DP muhalefeti'nin şikayeti ile de “*hakikaten tam bir emniyet havasının yaratılması hedef tutularak*” Seçim Kanunu'nun çıkarılmış olduğunu söylemiştir. DP'yi “*...bu Seçim Kanunu'nu keenlemeyekun (geçersiz) addederek*”, BMM'nin istediğini yapabileceği “*mülâhazasından*” dolayı suçlamıştır⁸².

Seçim tutanakları tartışmaları Zonguldak hususunda yoğunlaşmıştır. Zonguldak'ta sandıktan 14 Mayıs akşamı ölen Maksut Çivi'nin yerine en çok oy alan Sebati Ataman'ın milletvekili olarak gösterilmesine DP'liler itiraz etmiş ve vekilliğini düşürmüşlerdir. CHP'lilerin yanında Ahmet Emin Yalman da “*dürüst*”⁸³ olarak nitelendirdiği Ataman'ın milletvekilliğinin düşürülmesini eleştirmiştir. Fenik, mevzuat karşısında “*adam*

⁷⁸ Ulus, 16 Haziran 1950, S.10404.

⁷⁹ TOKER, a.g.e., s.53-54.

⁸⁰ “Örnek demokrasiden yeni örnekler”, Ulus, 26 Haziran 1950, S.10414.

⁸¹ “Örnek demokrasi dün söylediğini bugün inkar etmek midir?”, Zafer, 27 Haziran 1950.

⁸² “Hatipler C.H.P.nin eşsiz olgunluğunu bir daha belirttiler”, Ulus, 2 Temmuz 1950, S.10420.

⁸³ Mümtaz Faik FENİK, “Güdümlü demokrasi mi?”, Zafer, 10 Temmuz 1950, S.435.

kayırmaya” “*Güdümlü demokrasi*”⁸⁴ benzetmesiyle karşılık vermiştir. Kanunlara göre, yedek milletvekili olamayacağı ve ölen milletvekili yerine yeniden seçim yapılacağını söylemiştir⁸⁵. 6 Temmuz 1951’de Ataman’ın seçim tutanağı iptal edilecektir⁸⁶.

Tutanak tartışmaları sırasında Menderes’in muhalefet olarak CHP iktidarından gördüklerinin aynısını CHP muhalefetine yapacaklarını söylemesi politikada “*intikam yolu*” nun açıldığı değerlendirilmiştir⁸⁷ ile karşılanmıştır. Demokrasi; intikam rejimi haline getirilmemelidir. Öyle ki bir sonraki sahnede intikam alanlardan intikam alınabilir ve bu şahsi ihtiraslar dolayısıyla olan, ülke insanına olur. Birçok iktidarın eline bu ve benzer kısır döngülerden memleketi kurtarmak için fırsatlar geçmiştir. Kişisel zaafardan ötürü fırsatların değerlendirilmemesi geri dönülmesi çok zor hatalara sebep olabilir.

DP, CHP Kurultayı’ndan zihniyet değişikliğine yönelik bir karar çıkmasını umut etmekteydi. Demokrat Partililer, tarihi bir şahsiyet ve eski cumhurbaşkanı İnönü’nün muhalif partinin başkanı olmasından rahatsızdılar. Mümtaz Faik Fenik, Kurultay’ın İnönü’nün şahsı etrafında toplandığını, partilerinin yayın organlarının bu yönde neşriyatta bulduklarını belirterek, “*Fani İnönü şeriksiz ve eşsiz midir? ...Bu zevat, ...zihniyet inkılabının yanından bile geçmemişlerdir. Hala bütün kerametın şeften geldiğine kanidirler*”⁸⁸ demiştir. Fenik, 6 Temmuz tarihli makalesinde kendi ifadesiyle meseleyi daha “*riyaziye bir şekilde*” değerlendirerek, şefin ittifakla seçilmesinin “*parti üzerindeki hükümranlık iddiaları yarıyarıya indirdiğini*”, “*bunun da bir merhale olduğunu*”⁸⁹ belirtmiştir.

Nihat Erim, 13 Temmuz 1950’de “*son bir buçuk ayın*” değerlendirmesini yayımlamıştır. “*Kendisinden ve kuvvetinden emin bir iktidar olarak nasıl tesamül (tesamüh) gösterebilir*” girişiyle altı madde sıralamıştır. İktidarı tenkitçi ifadelerinde “*insaf*”a davet etmiştir. Muhalefete başbakanıdan sonra konuşma izninin verilmemesini eleştirmiştir. Memurlara “*intikal devrinin şöyle veya böyle telakki edilecek hareketlerinden dolayı sert*” davranılmamasını, kadroları sarsmak yerine “*istikrarlı*” olunmasını ve “*mesnetsiz ve delilsiz dedikodularla*” gündemi meşgul etmemelerini, delillere dayanarak mahkemeye başvurmalarını istemiştir. Son olarak “*Muhalefet milletvekillerinden hınc almak hevesi ile Seçim Kanunu’nu, parlamento teamülünü ve nihayet en basit hakkaniyet esaslarını çiğnemeyerek, geniş bir içtihat tesis etmek*” beklentisini izhar etmiştir⁹⁰.

Cumhuriyet Gazetesi’nde Menderes Hükümeti’nin “*yalnız kilid mevkilerdeki büyük ve orta derecedeki memurları, kendi itimad ettiği kimselerle değiştirmek gibi tabii ve makul olduğu*” yazılıdır. Kadro meselesinde, “*demokrasinin ana şartları olan hoşgörülük, itidal, hak ve adalet hakim olmalıdır ki esasen Adnan Menderes kabinesinin de bu yolu seçtiği*” ifade edilmektedir⁹¹. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de “*bazı kilit yerlerdeki memurların değişmesinin tabii görülebileceğini*” söyleyerek, şu yuvarlak ifadeyi kullanmıştır: “*Fakat bu kadar çok değişiklik üzerinde ısrarla durulan tasarruf*

⁸⁴ FENİK, a.g.m.

⁸⁵ FENİK, “Biz tahakküm ustası imişiz!”, Zafer, 13 Temmuz 1950, S.438.

⁸⁶ Ulus, 7 Temmuz 1951, S.10425.

⁸⁷ Kemal Zeki GENÇOSMAN, Ulus, 8 Temmuz 1950, S.10426.

⁸⁸ FENİK, “Hala şef sistemindeler”, Zafer, 2 Temmuz 1950, S.427.

⁸⁹ FENİK, “iki nutuk arasındaki tezad!”, Zafer, 6 Temmuz 1950, S.431.

⁹⁰ Nihat ERİM, “Tesamüh olsa idi”, Ulus, 13 Temmuz 1950, S.10429.

⁹¹ “Memurlara aid bir münakaşaya dair”, Cumhuriyet, 23 Ağustos 1950.

*fikriyle nasıl kaabili telif olduğu sorulmaya değer*⁹².” Erim’in kadro konusunda sonraki günlerde getireceği şu uyarı mühimdir: “*Yetişmiş, aydın, meslek sahibi unsurları siyasi inançları dolayısıyla zarar görecekları endişesinden ne derece uzak yaşatırsak, Devleti o kadar kazandırırız*”⁹³.”

Kadrolarda değişiklik meselesi Cumhuriyet Halk Partisi’ni “*küplere bindirirken*” diğerleri “*eski zamana aid siyasi tertiplere karışmış ve C.H.P.’sinin vasıtai icraatı olmuş bir takım erkanın... değiştirilmesini*” normal karşılamışlardır. Emeç bunun, “*millet ve devlete hizmet namı altında eski iktidar partisinin işlerinin artık bilindiği gibi yürütülemeyeceği*” anlamına geldiğini söylemiştir. Emeç’e göre “*kendi keyfini kanun haline koyan*” CHP zamanında yükselmenin tek yolu, “*kötü politika şebekesine*” bağlanmak ve “*partinin tabi azası bulunmak*”tı⁹⁴. Bu şekilde hiç kapanmayan milli yaralardan biriyle daha tarihi sayfalarda karşılaşmaktayız. Hukuk, ekonomi, memuriyet, eğitim ve daha birçok alan siyasetten uzak tutulamamıştır.

Emeç, kadro krizini ele aldığı “*Halk Partisi’ne niçin inanılmaz?*” makalesinde şöyle söylemiştir: “*Ne garip bir tecellidir ki; insanların, insan olarak sahibi buldukları en basit düşünce ve hareket yetkisini kabul etmeyen CHP’si iktidarı; şimdi; insan hak ve hürriyetlerinin adeta şampiyonu ve müdafii rolünü oynuyor*”⁹⁵.” Bu söz, CHP kadar demokratik gelişme yolunda gerekenleri yapmayacak olan DP için de söylenebilecektir. Yine de DP, insan hakları konusunda Cumhuriyet Halk Partisi oranında katı olmamıştır. Ancak bunda farklı bir parti iktidarından çok zamanın getirdiği ilerleme de etkilidir.

DP kalemlerinden Mümtaz Faik Fenik, yapmış olduğu durum değerlendirmesinde; CHP’lileri “*doğru icraatta destek, yanıfta şiddetli tenkit*” sözünde durmamakla suçlamış, tasvip ile beraber, tenkit de görmediklerini söylemiştir. Kendilerini muhalefette ciddiyetsizlikle suçlamıştır. “*Her memurun yerinden oynatılacağı ... dedikodularıyla*” huzursuzluğa sebep olduklarını söylemiştir. “*Eğer kanunların hükümleri takip edilseydi bu gibi kimseleri değiştirmek ve hatta cezalandırmak*” CHP iktidarında gerçekleştirilmeliydi. Ordudaki değişiklikler konusunda muhalefetin, “*bu çok nazik mevzuu da bir dedikoduya vesile etmekten ve bunu politik sahada sömürmekten çekinmediğini*” söyleyerek CHP’yi suçlamıştır. Ekonomiye dair “*yalan haberlerle*” halkın ümitlenmesinin ve bunun piyasadaki olumsuz yansımalarının üzerinde durmuştur. Yaptıklarının yıkıcı mukabele olduğunu, DP icraatını baltalayarak “*kullandıkları propaganda şekillerinin*” muhalefet olmadığını, sabotaj olduğunu söyleyerek düşüncelerini noktalamıştır⁹⁶.

Hüseyin Cahit, iktidarın “*Devri sabık yaratmayacağız*” sözünün bir aldatma olduğunu, günün şartları içinde yapılandır “*daha geniş ve daha şedit bir ‘devri sabık’ın başlayamayacağını*” ilan etmiştir. Bunu ispat için, “*63 validen 63ünün değiştiğini, kaldırılmıyanlar varsa onların yerlerinin değiştirildiğini, değişen kaymakamların sayısının yüzleri bulduğunu*” bildirmiştir. “*İntikam*”ın sadece idare memurlarına ait olmayıp, “*bütün teşkilatların altüst olduğunu*” sözlerine eklemiştir⁹⁷. Adnan Menderes’in İstanbul’da yaptığı açıklamada “*Demokratik bir idarenin kurulması bahsinde muhalefetin*

⁹² Ulus, 15 Ağustos 1950, S.10464.

⁹³ ERİM, “Huzursuzluğa bir misal”, Ulus, 14 Eylül 1950, S.10494.

⁹⁴ Selim Ragıp EMEÇ, “Halk Partisine niçin inanılmaz?”, Son Posta, 11 Ağustos 1950.

⁹⁵ EMEÇ, a.g.m.

⁹⁶ FENİK, “Muhalefet, sabotaj yapmak değildir!”, Zafer, 23 Temmuz 1950, S.448.

⁹⁷ YALÇIN, “14 mayısta ne başladı”, Ulus, 2 Ekim 1950, S.10512.

elinde bize tevcih olunabilecek hiçbir tariz silahı bırakılmıyacaktı⁹⁸” sözlerini sarf etmesi CHP'nin elinde şikayetlerini arttırıcı ve ispatlayıcı delil olmuştur.

Feridun Osman Menteşeoğlu, “*Demokratik caka yeter!*” başlığını kullandığı yazısında, Türkiye'nin büyük dış tehditler altında olduğunu söyleyerek, bunları sıralamıştır. DP'yi “*muhalefeti yıldırım ve sindirmek için*” faaliyette bulunmakla suçlayarak “*bu tufeyli rejim zaptiyeleri, Allah esirgesin yarına hudutlarda bir şimşek çakarsa, bugün milletin yüzde kırkını temsil eden muhalefetin elbirliğini ne yüzle isteyeceklerdir*”⁹⁹ demiştir. Oysa Cumhuriyet Halk Partisi ile DP arasında mantıki temellere dayanan büyük bir çekişme yaşanmamıştır. Kaldı ki, yaşanmış olsa bile CHP, savaş tehlikesi karşısında işbirliğinde bulunmak için talep bekleyecek kadar tecrübesiz ve kendisini kenara çekecek bir parti değildir. Dış tehlike konusu bir senaryo olmayıp, mesele kısa zamanda ciddiyet kesbetmiştir.

Ağustos 1950'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye 250 bin kişi göç etmek istemiştir. 18 Ekim 1925 konvansiyonuna göre göç etmek isteyenlerin üç ay içinde kabul edilmeleri gerekiyordu. Türkiye bu kadar insanı kabul etmekte güçlük çekecekti. Eylül sonunda gelenlerin sayısı 26 bini geçmişti. Ancak Bulgarlar'ın anlaşmaya muhalif davranarak, göçmenlerin mallarını beraberlerinde götürmelerine izin vermemesi ve göçmenleri vizesiz göndermesi -ki bu durumda “*çingeneler*” de ülkeye giriş yapıyordu- hükümetin karşılaştığı problemleri teşkil ediyordu¹⁰⁰.

Bakanlar Kurulu Bulgaristan'dan gelen göçmenler meselesiyle meşgulken, 25 Temmuz 1950'de Celal Bayar başkanlığında toplanarak, Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Ancak bunun öncesinde 18 Temmuz'da Yalova'da yapılan toplantıda bu konunun görüşüldüğünden şüphe duyulmamaktadır¹⁰¹. Öteden beri dış politikada birlik konusu üzerinde durulurken “*İnönü'yle istişare etmeden*”¹⁰² ve Meclis'e danışmadan karar vermesi şimşekleri DP'nin üzerine çekmiştir. Zafer Gazetesi'nin “Sarı Çizmeli” müstear isimli yazarı CHP'ye danışılmadı diye “*bütün bir BM Paktı zihniyeti baltalanır mı? İçeriye ve dışarıya bu şekilde propaganda yapılır mı?*” sitemi DP'nin duyduğu sıkıntıyı dile getirmektedir. Sarı Çizmeli'nin yazısını bitiriş cümlesi oldukça anlamlıdır: “*Hayır! İllahi ben! Bana soracaklardı*”¹⁰³! Muhalefet de aslında iktidarla aynı sözü söylemektedir: “Hayır! İllaki ben! Kimseye sormayacağım!” Oysa demokrasi zıtlasma, inatlaşma zeminini değil, tartışarak sorunları çözümleme, uzlaşma zeminini gerekli kılar.

Menderes, Kore konusunda şöyle bir savunma yapmıştır: “*Bugüne kadar kendilerince takip olunan yol ve girişilen milletlerarası teahhüdlerin zaruri bir neticesi olan hükümet kararını ne hakla tenkid edebilirler, buna akıl erdirmek güçtür.*” Erim bu söze bundan sonraki bütün dış ilişkileri ipotek edici olabileceği tehlikesini öne sürerek karşı çıkmıştır. CHP iktidarının söz edildiği derecede bağlılığa yol açacak bir imza atmadığını söylerken, delil olarak 15 Temmuz 1950 tarihli BM bülteni 49. sayfadan şu cümleyi göstermiştir: “*Meclis (Güvenlik Meclisi) kararının metnine göre, bu kararda yer*

⁹⁸ Cumhuriyet, 24 Temmuz 1950, S.9325.

⁹⁹ MENTEŞEOĞLU, “Demokratik caka yeter!”, Ulus, 26 Temmuz 1950, S.10444.

¹⁰⁰ TOKER, *DP'nin Altın Yılları*, s.95-97.

¹⁰¹ TOKER, a.g.e., s.79. BM kuvvetlerine katılan bir tugaylık askerimizin kahramanlık destanı, 1951'de Nato'ya alınmamızda oldukça etkili olacaktır. Fahir ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt I: 1914-1980), Ankara 1994, s.455.

¹⁰² MENTEŞEOĞLU, “M. Meclisi hükümranlığı”, Ulus, 29 Temmuz 1950, S.10447.

¹⁰³ Sarı Çizmeli, “Ben davası”, Zafer, 30 Temmuz 1950, S.455.

almış olan tavsiyeleri kabul edip etmemekte her hükümet tamamen serbesttir.” Yine Erim’e göre hükümet, “siyasi mahiyette teahhüde değil, siyasi takdire dayanan bir karar almıştır¹⁰⁴.”

Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman CHP iktidarındayken birçok meslektaşı gibi DP’yi büyük ümitle desteklemiştir. DP iktidarı, yavaş yavaş bu ümitli bakışları boşluğa çevirmiştir. DP iktidarı henüz iki buçuk aylıkken Yalman’ın yazdığı *“Tahakküm hastalığında nüks istidatları”* makalesiyle hayal kırıklığına uğradığı görülmektedir: *“İktidarla nişanlı oldukları devirde siyasi partiler tenkid hürriyetine bayılıyorlar, tenkidin nimetlerini göklere çıkarıyorlar. Fakat iktidara bir defa kavuşunca iş değişiyor. O zaman, memleketin tapusunu kılıcı hakkı ele geçirmiş bir mal sahibi, bir kurtarıcı tavrını takınıyorlar. Eskiden fena buldukları ayıpladıkları her şey, nimetinden istifade edenler başkaları değil kendileri olunca, gözlerinde olağan hatta makbul bir manzara alıyor, ölçüleri adeta tersine dönüyor... tenkidin lakırdısı her zaman edilebilir, fakat en iyi niyetle, en müstebit şekilde bile kullanılmasına tahammül yoktur...¹⁰⁵”* Maalesef politika, *“İğneyi kendine, çuvaldızı ele batır”* etik temelinden nasibini alamamıştır. Bu zaafın sebep olduğu iki buçuk aylık hayal kırıklığı yerini artık elli yıllık bir bedbin bir alışılmışlığa bırakmaktadır.

Menderes, 7 Ağustos tarihli konuşmasında Halk Partilileri tenkitte *“insaf”* ve *“ölçü”*ye davet ederek, şunları söylemiştir: *“Demokrat Parti hiçbir şey yapmamışsa şefsiz ve saltanatsız bu memleketin idare edilebileceğini göstermiştir. Onlar iktidardan indikten beri güneş garptan doğup, şarktan batmamıştır.”* Kendilerinin *“saltanat kurmak için değil, millete ve memlekete hizmet için iktidara geldiklerini”* belirtmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’ni Kore meselesinden dolayı *“milli bir davada partililik zihniyetiyle hareket etmekle”* suçlamıştır¹⁰⁶. Buna göre tarihimiz yönetim bakımından üç bölüme ayrılır: Saltanat dönemi, Şef dönemi ve Demokrasi dönemi. Ancak demokrasinin saltanatı tehlikesi -açık ifadeyle; saltanatın daha çok insana yayılma tehlikesi- karşısında önlem alınması büyük önem taşımaktadır.

Kore’ye gidecek askerleri taşıyan trenlere *“İnönü, sana layık evladlar olmağa gidiyoruz, senin izinde yürüyoruz”* gibi sözler yazılması üzerine orduya siyasetin bulaşması endişesi baş göstermiştir. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Dav’er, yazıların askerlere ait olduğu iddiasını doğru bulmamış, bunun sebebi olarak askerlerin seçimlere katılmaktan dahi men edildiklerini göstermiştir. Kuruluşundan beri ordu ile siyaseti ayrı tutmak için tedbirler almış CHP’nin *“orduya siyaset sokmak istiyeyeceğini akıl ve mantık kabul etmez.”* Dav’er, *“Müfrit ve yaptıkları için vahametini idrak edemiyecek kadar kısa düşünceli bazı CHP mensupları ... komünist ajanların”* fail olmalarına ihtimal vermiştir¹⁰⁷.

DP mahfilleri, Kore kararı dolayısıyla karşı karşıya kaldıkları muhalefeti oldukça yıkıcı bulmuşlardır. Bir de İnönü’yü ve eski sistemi öven yazıların uçaktan atılması ve Kore’ye gidecek askerleri taşıyan trenlere yazılması bardağı taşıran son damlalar olmuştur. *“Yapılan hücumları iktidara karşı bir tehdit olarak kabul ediyoruz”* diyen başbakanı göre

¹⁰⁴ ERİM, “Bilmemek ayıp değildir”, Ulus, 28 Ağustos 1950, S.10477.

¹⁰⁵ Ahmet Emin YALMAN, “Tahakküm hastalığında nüks istidatları”, Vatan’dan YALÇIN, “Hayal sukutu başlıyor”, Ulus, 5 Ağustos 1950, S.10454.

¹⁰⁶ Son Posta, 8 Ağustos 1950.

¹⁰⁷ Abidin DAV’ER, “Orduya siyaset sokmak isteyenler”, 17 Ağustos 1950.

tenkitler, yerini bozguncu propagandaya bırakmıştı ve ileri gidenler ağır ceza¹⁰⁸ göreceklerdi¹⁰⁹. Menderes'in 24 Ağustos beyanatu, bir "*sindirme politikası*", *gözdağı verme vesikası*" olarak şiddetli tepki toplamıştır. Belediye seçimlerinin yaklaşmasından dolayı radyoyu kullanabilen CHP'den eski Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal yayında "*bugünkü iktidar muhalefette bulunduğu beş sene zarfında her vasıttan ve fırsattan faydalanarak yaptığı haksız isnad ve ağır ithamları ve akla hayale sığmıyan vaadlerini henüz hiç kimsenin unutmamış olduğunu, iş başına geçer geçmez DP'nin bütün vaadlerini unuttuğunu ve halkın dikkatini başka tarafa çekip bu vaadleri yerine getirmek mecburiyetinden kurtulmak istediğini*"¹¹⁰ dile getirmiştir.

Menderes'in "ağır ceza" tehdidi büyük yankı uyandırmıştır. DP cenahının ortada fiili bir suç olmadan birtakım evhamlarla konuşmaları, hukuka aykırı bulunmuştur. Memurlar hakkında Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'nun ağzından çıkan "*Akıllarını başlarına toplamazlarsa haklarından gelecek ve (hazırlanmış) kanunu çıkarmak bizim için bir saatlik meseledir*"¹¹¹ sözü, uygulanmamış olmakla beraber iktidar keyfililiğinin ve adaletin pamuk ipliğine bağlı olduğunun delilidir.

Kore meselesiyle beraber dış tehdit karşısında hürriyetlerin kısıtlanması bahsi gündeme gelmiştir. Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 17 Ağustos'ta bu konuda güvence vermek amacıyla bir beyanatta bulunmuştur: "*Türk demokrasisinin gelişimini, söz ve tenkid hürriyetini, sebepsiz vehimlere, şahsi kaprişlere, parti mülahaza ve menfaatlerine kurban etmeğe kalkmak, her türlü fikir hareketlerini boğmak, milletimizin ilerleme hamlesini kırmak olur.*" CHP'lilere göre, söylenenlerle yapılanlar çelişmektedir ve kendileri tenkidin sınırının bilincinde olduklarını, vatanseverlik mevzuunda kimseden geri olmadıklarını taahhüt etmektedirler¹¹². Yalçın, DP'nin Kore meselesini muhalefete danışıp danışmamasının kendi bileceği iş olduğunu belirtmiştir. Ama bir taraftan "*dış politikada birlik lafı*" edip, diğer taraftan "*muhalefeti hiçe sayması*"nı kabullenememiştir. Meclise danışmamasını "*Millet Meclisini hiçe saymak ise, Demokrat Partinin mesuliyetini her zaman taşıyacağı bir diktatörlük temayülüdür*" şeklinde değerlendirmiştir¹¹³.

Radyoyu kullanamamaktan şikayet eden CHP'nin, seçim zamanı bu imkanı bulunca şikayet ettikleri "*gözdağı*"ndan nasibini almamış olduğu görülmektedir. 25 Ağustos akşamı yine radyoda konuşan Genel İdare Kurulu üyelerinden Cavit Oral, "*demokrasi edebiyat ve kahramanlığının çeşitli hünerleriyle iktidara gelmiş olan iktidarsız Demokrat Partinin idaresindeki acz ve perişanlığın yürekler acısı olduğunu*" ileri sürerek, dinleyenleri kendilerine oy vererek, tek parti diktatörlüğüne gidişi durdurmaya davet etmiştir¹¹⁴.

Demokratik gelişme için komünizm, bir tehlike olarak görülmüştür. "*Hürriyetten hürriyeti yok etmek için faydalanan*" komünistlerle mücadelenin zaruret olduğu ifadesiyle

¹⁰⁸ Savcılık, 29-30 Temmuz'da Kore meselesi üzerine yazılan yazılar yüzünden P. Safa, yine aynı konuya Bozüyük'te yaptığı konuşmasında temas eden Kasım Gülek ve muhtar seçimleri konusunda halkı kötü etkileyecek yalan haberlerden dolayı Ankara Akşam Haberleri hakkında takibata başlamıştır. Zafer, 26 Ağustos 1950, S.480.

¹⁰⁹ Basın, 25 Ağustos 1950.

¹¹⁰ Ulus, 26 Ağustos 1950, S.10475.

¹¹¹ MENTEŞEOĞLU, "Çünkü kazanmalıyız", Ulus, 29 Ağustos 1950, S.10478.

¹¹² Yavuz ABADAN, "Tenkid hakkı ve milli birlik", Ulus, 28 Ağustos 1950, S.10477.

¹¹³ YALÇIN, "Particilik gayreti", Ulus, 8 Ekim 1950, S.10518.

¹¹⁴ Ulus, 26 Ağustos 1950, S.10475.

beraber, meselenin hürriyet davasını aşarak Rus tehlikesine karşı bağımsızlığı korumak mecburiyeti haline geldiğine dikkat çekilmiştir. Nihat Erim, “*muhalefeti komünistlerle işbirliği halinde göstermek gayreti*”nden yola çıkarak “*demokrasiyi koruma bahanesi ile, demokratik hürriyetlerin kısıtlanacağı şüphesini*” dile getirmiştir¹¹⁵.

Kasım Gülek, kuvvetli muhalefetin, demokrasinin başlıca esaslarından olduğunu belirtmiş, muhalefetin görev yapmasını kolaylaştırmanın iktidarın görevi olduğunu söylemiştir. Zorluk çıkartmayı, “*demokrasiye karşı işlenmiş en büyük günah olarak*” nitelendirmiştir¹¹⁶. Çekişmelerde iki parti mensupları da birbirlerinden geri kalmamak için azami güç sarf etmişlerdir. Zeytinyağı gibi su yüzüne çıkmaya çalışmak iki taraf için de önemli meselelerle ilgilenmeyi engellemiştir. İktidara puan kazandıracak en önemli faktör, sağlam, verimli icraattır. Muhalefet için ise; alternatif sunmaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi, kılı kırk yaran acımasız bir muhalefet yapmakta, birtakım kelime oyunları ile tartışmasız bir şekilde kendisini haklı göstermeye çalışmaktaydı. Yeni iktidara gelişme gösterecek fırsat tanımamış, muhalefetinin ilk zamanlarından itibaren yıkıcı olmuştu. Ama DP’liler de CHP’nin yumuşak karnına; geçmişine dokunmakla kışkırtıcı rol almışlardı. DP muhalefette savunduğu demokratik çizgiyi muhafaza etmekte hassas davranmamaktaydı. Muhtemelen bunda muhalefetin her fırsatta gerginleştirdiği bir ortamdan güven duymaması etkilidir. 1950-1954 döneminde görülen “*çok sert ve uzlaşmaz muhalefet*”¹¹⁷ belirlemek için pek zaman geçirmemiştir.

Erim, “*DP liderleri ile yakınlık derecesi malum olan gazete yazarlarının (bozgunculuktan ve) hatta vatana ihanetten bahsetmeye başlamaları*” üzerine yazdığı makalesinde şu cümleyi sarf etmiştir: “*Karşısında kendisini durduracak bir mukabil kuvvet olmayınca, her iktidar istibdada, zulme gider.*” Erim, bu görüşünü Fransız mütefekkeri Benjamin Constant’tan yaptığı alıntıyla desteklemiştir: “*Temsilcilerin otoritesine sınır çizilmediği zaman, milletin temsilcileri hürriyet müdafileri değil, zulüm ve istibdad idaresi bir defa kurulduktan sonra, zalimlerin adedinin çokluğu ölçüsünde şayanı nefret olur*”¹¹⁸. “*DP’nin en ileri gelen kodamanlarının 14 mayıstan beri kibir ve gururları tehlikeli bir hal almıştır*” diyerek, demokrasinin en büyük faydasının tenkit hürriyeti olduğunu söylemiştir¹¹⁹. Muhalefet partisinin perspektifiyle doğrudur ancak halk, muhalefetin kendi hürriyetine ya da hayat standardının yükselmesine katkısına bakar.

Cumhuriyet Gazetesi “*Tethiş rejimine doğru gidiliyor*” şeklinde bir haber yapmıştır. Buna götüren amiller; Menderes’in ve Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü’nün hükümetin “*bir kararını tenkit eden*” muhalefeti “*bozgunculuk, tahrikçilikle*” suçlamaları, DP taraftarı gazetelerin bilhassa Mümtaz Faik Fenik’in “*sudan sebeplerle*” hükümeti kışkırtması, DP milletvekillerinin CHP’nin komünist olduğuna dair sözler sarf etmesi şeklinde sıralanmaktadır. Hükümet, gerçek suçluları adalete teslim etmek yerine “*mevhum suçlar yaratarak ve adı bilinmeyen insanları Halk Partisinin suç aletleri gibi göstererek zehirli nifak tohumları saçmak*”la suçlanmıştır. Muhtar seçimlerinde birkaç yerde görünen zabıta olayları üzerine Yeni Sabah Gazetesi’nde “*Bugüne kadar bütün cinayetler Halk*

¹¹⁵ ERİM, “Demokratik hürriyetler ve komünizmle mücadele”, 18 Ağustos 1950, S.10467.

¹¹⁶ Ulus, 12 Ağustos 1950, S.10461.

¹¹⁷ Metin TOKER, DP’nin Altın Yılları 1950-1954, Ankara 1991, s.10. Yazar, uyuşmazlığın Menderes’in DP’yi methetme isteği ile uzlaşmadan kaynaklandığı izahatını yapmıştır.

¹¹⁸ ERİM, “Senden büyük millet var!”, Ulus, 21 Ağustos 1950, S.10470.

¹¹⁹ Ulus, 29 Ağustos 1950, S.10478, S.10478.

Partililer tarafından ika olunmuştur” yazılacak kadar ileri gidilmesinden esef duyulmuştur¹²⁰.

Yine Cumhuriyet’ten, Mekki Said Esen, DP ve CHP’nin gerekçelerini vermiştir: DP, Cumhuriyet Halk Partisi’nin tenkitlerini “*yapmacılık telaş*” olarak addetmiştir. DP hizmete devamla beraber, “*tahrikleri başıboş bırakmayı memleketin hayrına bulmaktadır.*” Tahriklerin sadece tekzip edilmesinin yeterli görülmediği belirtilmiştir. DP teşkilatının yönetim mekanizmasında eski zihniyeti taşıyan unsurlardan temizlenmesi isteği de dile getirilmiştir. CHP çevrelerinin ise, “*tahriklerin, jurnalların, bir danışıklı dövüş hissini veren kışkırtmaların muhalefet için nasıl bir akıbet hazırladığını zamanın göstereceği*” düşüncesi içinde olduğunu belirtmiştir¹²¹.

İnönü belediye seçimleri için yapmış olduğu konuşmasında Türkiye’nin, tam bir kaos ortamında olduğunu öne sürmüştür. Dışarıdaki tehditlerden bahsettikten sonra içerideki durumu dile getirmiştir: “*Memleket baştan başa huzursuzluk içindedir ... Siyasi emniyetimiz pervasız ve açık tehditler altındadır. Her hangi bir meseleyi Büyük Millet Meclisinde konuşmak lazımdır demek bile vatan hıyaneti derecesinde suç sayılıyor. Ordudan Tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatında memurlar ...ne muamele göreceklarını beklemektedirler... Seçim kurullarının bize verdiği ve yüksek dereceli yargıçların makbul saydığı tutanaklar hülasa Seçim Kanununun teminatı bizim hakkımızda fiilen iptal edilmiştir*”¹²².

Görüldüğü gibi gazetelerde günlerce tartışılan, açıklamalar getirilen tutanaklar meselesi, kadro meselesi yine eleştiri mevzuu olmuştur. Bu da meselelere konuşularak çözüm getirilemediğini, tıkanıldığında iki tarafın onayını alan bir hukuk komisyonuna başvurulmadığını, dolayısıyla tarafların anlaşmazlıkları dillerine dolayıp, tekrar gündeme getirebildiğini göstermektedir. Bu durumda geçmişi bugünün yapısıyla bile değerlendirmiş olmadık. Değer yargıları hala teoride bulunmaktadır.

Menderes İnönü’nün memleketin huzursuzluk içinde olduğuna dair “*hücum*”una “*aynı şiddetle*” karşılık vermiştir. Muhatabını, “*iktidar iptilası*”, “*ikbal hırsı*”, “*muavazane masalı*”¹²³ içinde olmakla suçlamış, yine geçmişini ileri sürerek savunma yapmıştır. İşte cevaptan birkaç cümle: “*kendisi memleket idaresini toptan tek elde bulundururken böyle bir muvazane masalı aklının kenarından geçmemiştir.*” “*Ne hazindir ki, kayıdsız şartsız memleketin iç ve dış politikasını uzun zaman münhasıran kendi elinde bulundurmuş olan bir adam, bugün kalkıyor, sıkılmadan mesul olmıyanların (İnönü bundan Menderes’i kastetmişti) dış politikaya karışmasının felaketli bir yol olduğunu söylüyor. Sadece Milli Şef tabiri dahi onun mesul olmadığı halde içte ve dışta bütün devlet ve millet işlerini tek başına elinde bulundurmuş olduğunu ifadeye kafi gelmez mi*”¹²⁴?

Menderes, CHP’nin, dört yıl sonrası için yatırım olmaktan ziyade, “*kısa vadeli bir propaganda ile kaybettikleri iktidarı yeniden ele geçirmek gibi akıl ve iz’an ile ve vatanperverlikle te’lifi mümkün olmıyan bir faaliyet*” içinde olduğunu ileri sürerek,

¹²⁰ Cumhuriyet, 20 Ağustos 1950, S.10469.

¹²¹ Cumhuriyet, 21 Ağustos 1950.

¹²² Ulus, 29 Ağustos 1950, S.10478.

¹²³ İnönü, meclisteki sandalye sayısının azlığından hareketle Belediye seçimleri için oy istemiş, bu şekilde güçlenerek, iktidarın karşısında denge oluşturabileceklerini söylemişti.

¹²⁴ Cumhuriyet, 29 Ağustos 1950, S.9361.

arkadaşlarının uyanık olmalarını istemiştir. Kanuni tedbirlerle yetinmeyip, en ücra yerlere kadar halkı aydınlatacaklarını söylemiştir. Sözlerini şu ağır ifadeyle noktalamıştır: *“Muhالیf geçinen ve halk içinde hiçbir mesnede sahib bulunmayan ve bile bile haksız ve çürük bir davayı müdafaa eden bir avuç insana bu hakikatin anlatılacağından emin bulunuyoruz¹²⁵.”*

Menderes yaptığı radyo konuşmasında da hücumu devam etmiştir: *“Bu memlekette huzursuzluk sebebini ancak siyasi irtica emareleri teşkil edebilir. Hala şeflik havasının estirilmek istenmesine şahit olmaktayız ve hala eski rejim adına kalkınmalara yol açacak gayretlere rastlamaktayız¹²⁶.”* Anlaşılan DP, yalnızca dışarıda milli itibarın zedelenme endişesini taşıyor, haklı ya da haksız, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının geri gelmesi endişesini de taşıyordu. Menderes halkın istediği gibi *“zümre saltanatının”* tarihe gömeceklerini¹²⁷, Halk Partisi’ni temsilen Kasım Gülek de *“parti diktatörlüğünü önlemek için”* çalışacaklarını¹²⁸ söylemiştir. Kadro konusunda ise; Menderes yine eski defterleri öne sürerek Halk Partisi zamanında partilikle *“bir yandan öbür yana atıp dağıttıkları”* memurların sayısını sormuştur¹²⁹.

Radyoda konuşan CHP’lilerden Peyami Safa, üç aylık iktidar döneminin değerlendirme için yeterli olmayacağını söyleyerek, daha realist bir yaklaşımda bulunmuştur¹³⁰. Nihat Erim DP’nin *“hafiflik ve asabiyetle”* *“mızıkçılığa başladığını”* savunmuştur. *“Muhalefet, kendi görüşünün doğru, Hükümetin kararının yanlış olduğunu ispat için çalışır. Geniş vatandaş kütlelerini kazanmaya gayret eder¹³¹.”* demiştir. 7 Eylül’e geldiğinde Erim’in muhalefetin şikayetlerini maddelendirdikten sonra durulduğunu görmekteyiz. Erim, DP’nin samimiyetine daha muhalefeti zamanında inanmayanların olduğunu, buna kendisinin halen *“ihtimal vermek istemediğini”* söyleyerek, *“bu tezatlı hali”* şöyle açıklamıştır:

“Kendi hesabımıza, bir yanlış anlama, bir şaşkınlık, fazla düşünmeden söylenmiş ve hakiki niyet ve maksadı aşan sözlerle karşı karşıya bulunduğumuza inanmaktayız. Ve iş sözden fiile intikal edinceye kadar bu şahsi görüşümüzü ısrarla muhafaza edeceğiz¹³².” Bu mutedilliğin başından beri olması Cumhuriyet Halk Partisi’nin imajı açısından yararlı olurdu. Belki de seçim hesaplarının yanlış çıkması bu dönüğe sebep olmuştur. Son Posta Gazetesi’nde Cumhuriyet Halk Partisi’nin emniyetin olmadığı iddiası konu alınmıştır. Herkesin düşündüklerini ifade edebildiği, hiçbir engelin olmadığı bildirilmiştir. CHP’lilerin *“bunu ima edip demogojiye sapmalarının”* bir sebebinin olması gerektiğini ifade eden Selim Ragıp Emeç, bunun *“demokratik rejimi tesis eden ve yürütmeye uğraşanları halkın nazarından düşürmek olduğunu”* düşünmektedir¹³³. Emeç, Gülek hakkında açılan soruşturmaya temasla Gülek’in konuşmasının mevzuata uygun olup olmadığının araştırılacağını belirtmiş ve şöyle söylemiştir: *“Bu bir emniyetsizlik havası, yaratmak ve muhalefeti korkutmak hareketi değildir. Bu, sadece; eski iktidarın ötedenberi*

¹²⁵ Cumhuriyet, a.g.h.

¹²⁶ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1950.

¹²⁷ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1950.

¹²⁸ Ulus, 6 Eylül 1950, S.10486.

¹²⁹ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1950.

¹³⁰ Ulus, 30 Ağustos 1950, S.10479.

¹³¹ Ulus, 4 Eylül 1950, S.10484.

¹³² ERİM, “Bir yanlış anlama karşısında mıyız?”, Ulus, 7 Eylül 1950, S.10487.

¹³³ S. R. EMEÇ, “Memlekette emniyet yok mudur?”, Son Posta, 17 Eylül 1950.

*alışa gelmiş olduğu mesuliyetsizce hareketlerin ve konuşmaların, bundan böyle müsamaha görmeyeceğinin; görmemesi lazım geldiğinin tabii bir tezahürüdür*¹³⁴.

Prof. Dr. Yavuz Abadan “*İç siyaset münakaşalarının demokrasimizin istikbali hesabına ... çıkmaza saplanmasında - DP'nin en çok şikayet etmiş olduğu Recep Peker Hükümeti'ne rahmet okutmasında- iktidarın sorumluluğunun kat kat fazla olduğunu*” söylemiştir. Makalesinde Abadan, iktidarın görevinin “*siyasi emniyeti sağlamak, hatta serbest muhalefeti teşvik etmek olduğunu*” bunu yaparken sinirlenip, tehdide başvurmamasını, haklılığını icraatıyla ispat etmesi gerektiğini ifade etmiştir. DP'yi, icraata geçmeyip, muhalefet taktiğinde ısrar etmekle suçlamıştır¹³⁵.

Başbakan Menderes, Erzurum ziyaretinde CHP'lilerin kendilerini “*büyük nezaketle karşılamalarını*” memnuniyetle izhar etmiştir. Bundan hareketle şu yorumda bulunmuştur: “*Merkezi bir tahrik mevcut olmasa, memleket meselelerinde görüş ayrılıklarına rağmen, aynı toprağın çocukları olmak haysiyetile vatandaşlar, birbirini kırmadan beraberce memlekete faydalı olmanın yolunu bulabileceklerdir. Halbuki merkezde bir zümre vardır ki bu, durmaksızın yaratmakta olduğu tahrik havasını bütün memlekete teşmil etmek istemektedir. Merkezdeki bu tahriklerin tamamen sun'î olduğu, memlekette, aynı partinin teşkilat ve mensupları arasında dahi ma'kes bulmaması sabit olmaktadır.* Menderes, bütçenin dördüncü ayında iktidara gelmelerinden dolayı mali senenin bitimine kadar bu bütçeyi uygulamak durumunda olduklarını, şimdiden düzenleme yapmalarının “*imkansız denebilecek güçlükler arz ettiğini*” beyan etmiştir¹³⁶.”

Başbakanın Erzurum nutku geniş yankılar uyandırmıştır. Halk Partililer, merkezle teşkilat arasında ayrılığın olmadığını önemle vurgulamışlardır. Erzurum'da CHP'lilerin Menderes'i güler yüzle karşılamalarının “*efendice muhalefet*” anlayışından ve “*husumet yerine muhabbet misakı fikrini ortaya atmalarından*” kaynaklandığını savunmuşlardır¹³⁷. Nihat Erim yaptığı radyo konuşmasında; Erzurum'da CHP'lilerin güler yüz göstermelerinin memnuluk alameti olmadıp, “*devlet büyüklerine hangi partiden olursa olsun, saygı geleneğinin hiç olmazsa C.H.P.lilerde yaşadığının alameti*” olduğunu beyan etmiştir¹³⁸. Erim bu şekilde İnönü'ye saygı göstermediklerini düşündüğü DP'lileri hicvetmiştir.

Hüseyin Cahit, Menderes'in güler yüzü merkezdeki “*fesatçılar*” ile dışarıdaki CHP'lilerin “*ayrılık ve münaferet*”ine yormasını “*tahrif, istismar ve tahrik*” olarak değerlendirmiştir. “*En küçük bir Halk Partilinin bile Adnan Menderes'ten çok daha iyi düşündüğünü, hissettiğini ve gördüğünü*”, “*ne kadar tahrik edilseler de terbiyelerini, nezaketlerini, büyüklerine karşı hürmet hislerini unutmayacaklarını*” ifade etmiştir¹³⁹.

DP'liler'in iktidara gelmeden önce “*işlerin altı ayda düzeleceğini, memleketin cennete döneceğini müjdelemelerinin, hatta fazla coştukları zaman on beş günlük bir tecrübenin bile kafî geleceğini*” söylemelerinin (Menderes hiçbir zaman böyle bir iddiada bulunmadıklarını ileri sürmüştür¹⁴⁰) ardından iktidara geldikleri dört ay zarfında bu

¹³⁴ EMEÇ, a.g.m.

¹³⁵ Prof. Dr. ABADAN, “Rejim ve demokrasi havası”, Ulus, 16 Eylül 1950, S.10496.

¹³⁶ Cumhuriyet, 4 Ekim 1950.

¹³⁷ Gülek, Ulus, 5 Ekim 1950.

¹³⁸ Ulus, 6 Ekim 1950, S.10516.

¹³⁹ YALÇIN, “Siyasi huzur meselesi”, Ulus, 22 Ekim 1950, S.10532.

¹⁴⁰ Ulus, 8 Ocak 1951, S.10610.

iddiadan geri adım attıkları eleştirilmiştir¹⁴¹. Demokrat Partililer, “her derde deva şarlatan macunları şeklinde ileri sürdükleri vaadler¹⁴²” ve “hatsiz, hesapsız, ölçüye sığmaz vaatlerle eski iktidar aleyhine kışkırtılan masum halk kitlelerinin önüne eli boş çıkmanın manevi tazyiki altındadırlar¹⁴³”. 1950 öncesi özellikle bütçe çalışmalarıyla yükselen Menderes ve meclis tecrübesinden yoksun olmayan DP’lilerin mantık dışı sözler vermiş olmaları, seçim heyecanına mı, hilelerine mi iktidar hırsına mı, yoksa demokrasilerde çoğunlukla görülen tutarsız yüksekte gitmelere mi yorumlanmalıdır? Erim, “Anayasaya aykırı kanunlar” sözünün artık telaffuz edilmediğine dikkat çekmiştir. “Müphem bir tarzda ‘artık tek parti usulü avdet edemez’ gibi bir sözü” yeterli bulmamıştır¹⁴⁴. Peyami Safa, mali açıdan Erzurum nutkunun tezatlarla dolu olduğunu ileri sürmüştür. Menderes’in “ ‘1951 bütçesinin de bütün manasıyla Demokrat Partice arzu edilen bir şekilde vücuda getirilmesi’ imkansızdır. Çünkü Halk Partisi yalnız geçmişin değil, geleceğin de imkanlarını ‘büyük nisbette’ harcamış imiş. Nasıl, ne nisbette, niçin? Belli değil¹⁴⁵.” Halil Sezai Erkut, “bankalarda para bırakılmadığı” iddiaları üzerine paranın istif edilmediği, yatırımlarda kullanıldığı açıklamasını getirmiştir¹⁴⁶.

CHP’liler, 15 Ekim’de yapılacak olan İl Genel Meclisi seçimleri dolayısıyla ve Seçim Kanunu’nun öngördüğü üzere yaptıkları radyo konuşmalarında, aynı sıkıntıları tekrarlamışlardır. DP’nin daha programda maziye hücum etmesi, “şeref ve mesuliyette” ortaklık, tenkit ve münakaşa hürriyetinin önemi, tutanaklar, radyo, muhtar ve belediye seçimlerinin neticeleri belli olmadan zafer ilan edilmesi, muhtar ve belediye seçim sonuçlarının halen resmen açıklanmamış olması, seçimlerdeki usulsüzlükler, Kore kararından ötürü eleştirilerin tenkit ötesinde algılanıp, yöneltilen “bozgunculuk, kışkırtıcılık, vatan hainliği” ithamları, DP’nin ekonomik vaatlerini yerine getiremeyeceğini anlamasıyla sıkıntılı bir hücum psikolojisinde olduğu yorumu radyoda işlenen konulardır. Konuşmacılar Gülek, Erim, Zihni Betil, İsmail Rüştü Aksal, Halil Sezai Erkut ve İnönü’dür¹⁴⁷.

İnönü radyo konuşmasında iktidarın çalışmalarını, muhalefeti “ilk günden itibaren isnat ve iftiralarla yıpratmağa hasrettiğini” söyleyerek bunda DP’nin “tesadüfen” değil bilinçli hareket ettiğini belirtmiştir. İnönü; CHP milletvekillerinin Seçim Kanunu’nun adli teminatından fiilen mahrum edilmemelerini, iftiradan vazgeçilmesini, muhalefetin vatan haini olmayıp, “hizmet ve vazife müessesesi” olduğunun kabul edilmesini, devlet radyosunun iktidarın yayın organı olarak kullanılmamasını, seçim sonuçlarının çok daha erken açıklanmasını istemiştir¹⁴⁸.

Halk Partililer ile Demokrat Partililer arasındaki en büyük tartışma sebebini “demokratik rejimin esası üzerinde toplanmasının” teşkil etmesi sebebiyle CHP’liler, şikayetlerin incelenmesi için üç parti milletvekillerinden ortak bir komisyon kurulmasını teklif etmişlerdir¹⁴⁹. Aynı günlerde hükümetin “fesatçılara karşı bir kanun teklif edeceği” yolunda haberler yayılmıştır. Hükümetin “tolerans ve itidal mefhumlarını unutarak titiz,

¹⁴¹ ERİM, “Cennetten haberler”, Ulus, 6 Ekim 1950, S.10516.

¹⁴² YALÇIN, “Particilik gayreti”, Ulus, 8 Ekim 1950, S.10518.

¹⁴³ İsmail Rüştü AKSAL, Ulus, 7 Ekim 1950, S.10517.

¹⁴⁴ ERİM, a.g.m.

¹⁴⁵ SAFA, “Bu da böyle bir nutuk”, Ulus, 7 Ekim 1950, S.10517.

¹⁴⁶ Ulus, 7 Ekim 1950.

¹⁴⁷ Ulus, 6-7 Ekim 1950.

¹⁴⁸ Ulus, 10 Ekim 1950, S.10520.

¹⁴⁹ ERİM, “Bir teklif”, Ulus, 10 Ekim 1950, S.10520.

hırçın, tahammülsüz ve saldırgan lisan ...ile hücumlarının yetmemesi” CHP mensuplarını iyice çileden çıkarmış, “*en baş tahrikçi olarak Başbakanı*” göstermelerine gerekçe olmuştur¹⁵⁰.

DP Ekim 1950’de üç gün süren basına kapalı istişari bir toplantı yapmış, toplantının kapanış nutku Devlet Bakanı Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu tarafından okunmuştur. Nutukta “*nerede açıklık varsa orada ufunet yoktur. Artık Türkiye halkına ufunetli günler geçirmek kara kaderi nasip olmayacaktır.*” denmesi ile memleket meseleleri hakkında konuşulandan hiçbirinin açıklanmamasının oluşturduğu tezatla DP, samimiyezsiz bulunmuştur. Bakanın, hürriyet nizamının sağlamaştırılmasını ilk görevleri olarak lanse etmekle beraber “*teminat verilmemesi*” eleştirilmiştir¹⁵¹. Erim’in “*Bakınız, hürriyet nizamı adını verdiği şey nasıl perçinleşecekmiş*” diyerek makalesine aldığı sözler şunlardır:

“Bu memleket ıstıraplarının dinmesini istemiyenler katiben bu güzel topraklarda rahat edemeyeceklerdir. Bunu istemiyen ister bir parti, ister bir fert, ister bir şef olsun rahat yüzü görmeyecektir. Bunun içindir ki bugün bunun gibileri bir parti göziyle görmemek tavrındayız. Nasıl görebiliriz ki iktidarda iken bu memleketin hürriyetini, bu memleketin çocuklarından esirgiyenler şimdi de hürriyet nizamını tarumar etmek isterlerse onlara iltifat etmek bizim elimizden gelmez. Nefislerini ıslah edinceye, doğru yola gidinceye kadar onlara bu memlekette parti göziyle bakılmıyacaktır. Binbir hiyle ve hud’a ile Hükümet merkezinde bu memleketin başına çorap örmek isteyenler iktidardan uzaklaşmanın ıstırabı ile gözleri dönmüş olan bir avuç insanın artık uzaklardaki insanlarla alakaları bile kalmamıştır. Mücadelemizin safhalarından birini de işte burada (muhalefeti sevk ve idare ediyoruz) diye yaşıyan bu zümre teşkil edecektir. Vatanını seven ve bilhassa fikir hürriyetine hürmet eden insanlar için her yer açıktır. Mücadele sahası açıktır. Buna hürmet etmesini bilmeyenler bizden hiçbir zaman iltifat görmeyeceklerdir.” Erim, yüzde 40 oyla sağlanan meşruiyete dayanarak, sarf edilen sözleri “*ciddiye almamanın daha doğru olacağını*” belirtmiştir¹⁵².

1950 öncesinde hemen hemen bütün basın mensupları DP’ye sempatiyle yaklaşmakta, yeni teşekkülün gelişmesi için destekte bulunmakta, CHP’ye karşı DP’lileri savunmaktaydılar. İktidar değişikliğinden sonra geçen aylarda medya umduğunu bulamamıştır. Sedat Simavi bu dönem faaliyetlerini, “*memleket hizmetlerinden ziyade lafügüzaftı*” şeklinde değerlendirmiştir. Şahsiyatı bırakıp, demokrasiye, insafa ve hizmete dönmelerini tavsiye etmiştir. Hüseyin Cahit, CHP’nin bu tavsiyeyi “*tam bir suretle tasvip etmekten geri kalmayacağını*”, kendilerinin “*ilk zamanlarda ne iyi bir niyet, ne vatanseverce bir karar ile iktidarı tesci ve takviye etmiş olduklarını*” herkesin bildiğini belirtmiştir. Yalçın’ın ifadesiyle muhalefet olarak acele etmelerine gerek yoktur. DP muhalefeti gibi yeni seçim yapılmasını istemeyecekler, “*koalisyon kabinesi telkinlerini ortaya atmayacaklardır.*” Yalçın, DP’nin “*icraatına ve sözlerine bakılınca, onları yıkmak için*” kendilerinin “*fazla zahmet çekmelerine hacet olmadığını*” söyleyerek meydan okumuştur¹⁵³.

¹⁵⁰ YALÇIN, “Hürriyetin günleri sayılı mı?”, Ulus, 17 Ekim 1950, S.10527.

¹⁵¹ ERİM, “Demokrasiye kasıt mı?”, Ulus, 25 Ekim 1950, S.10535.

¹⁵² ERİM; a.g.m.

¹⁵³ YALÇIN, “İş başına tavsiyesi”, Ulus, 27 Ekim 1950, S.10537.

Milli iradeyle işbaşına gelmek DP'ye CHP'de olmayan bir avantaj sağlamıştır. CHP iktidarı bu avantajdan yoksun olup, meşruiyeti konusunda şüphe taşıyordu. 1950 seçimlerinde sahip olduğu oy oranı ise; CHP'ye iktidarında iken uzak kaldığı meşruiyeti sağlamıştır. Ama “*Milli irade ile işbaşına gelmek yapılan her şeyi meşru kılmaz. Millet işbaşına getirdiklerine yapacakları her iş için açık bono vermemiştir*” hatırlatmasından sonra Devlet Bakanı Karaosmanoğlu'nun sözlerinin “*kasıtle veya bir arzu ve hevesin ifadesi olduğuna değil, bir asabiyet veya bir asabiyeti teskin saiki ile sarfedilmiş olduğuna*” inanmak istedikleri söylenmiştir¹⁵⁴.

4. Demokrat Parti İktidarında İlk Muhtar, Belediye ve İl Genel Meclisi Seçimleri

Menderes, 7 Ağustos konuşmasında belediye seçimlerine temas etmiş, merkezi idarede DP'nin, vilayetlerde 1946'da işbaşına gelen CHP'lilerin olmasının “*gayrı tabii*”liği iddiasında bulunarak, bunun değiştirilmesinin “*şart*” olduğunu söylemiştir. Demokrat Partinin muhalefette iken şikayetçi olduğu uygulamalardan uzak duracakları sözünü tekrarlamıştır¹⁵⁵. Bu mantık hemen hemen bütün iktidar partilerinin ilçelerdeki muhalefet yönetimlerine karşı bakış açılarını yansıtmaktadır. “Mahalli idareciniz iktidar partisinden olursa; merkezden hizmet alırsınız” tehdidi. İktidarlar genellikle bu tarz yorumlardan kaçınır ve “İktidar muhalefet ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde, merkez - taşra yönetimlerinin uyumu sıhhatli olmalıdır” savunmasını ön plana çıkarmaya çalışır.

Mecliste ara seçimlerin ertesi yıl¹⁵⁶, muhtar seçimlerinin 13 Ağustos'ta¹⁵⁷ yapılmasına karar verilmiştir. Oysa kanunda ara seçimlerinin 23 Temmuz - Eylül tarihleri arasında öngörülmüştü. CHP, bundan yola çıkarak seçimlerin tehirine karşı çıkmıştır. Aslında kanun meclise öngörülen tarihi değiştirme yetkisini vermekteydi ama bu konuda da partiler arasında yorum farkı bulunmaktaydı. Nihat Erim, bu yetkinin iki yerden aday olabilme imkanından kaynaklandığını belirterek, sebebini şöyle açıklamıştır: Önemli sayıda milletvekilinin iki yerden birden seçilmesi halinde toplam milletvekili sayısının düşmesi söz konusu olacaktı. Bu ihtimal üzerine kanun, seçimlerin erkene alınarak, boşluğun doldurulması yetkisini meclise vermiştir¹⁵⁸.

Seçim tarihini değiştirmeyi mümkün kılacak faktörlerin kanunda açıklanmaması hasebiyle DP'liler kanuna aykırı davranmamışlardır. Ancak Erim, “*masraf sebebi*”, “*nasıl olsa gene DP'nin kazanacağı gibi mülahazaları*” erteleme gerekçesi olarak zayıf görmüş, bu kararı “*keyfi*”lik olarak değerlendirmiştir. “*Seçim Kanunu'nun ruhuna*” aykırı davranmakla suçladığı DP'yi “*demokrasinin kurnazlık tarafları*”nı uygulamakla suçlamış, “*Menderes'in dediği gibi bir gün şartlar değiştiğinde*” “*kurnazlık ... zarar getirebilir*” uyarısında bulunmuştur¹⁵⁹.

13 Ağustos'ta yapılan seçimlerde muhtarlıkların çoğunu DP almıştır. Seçim sonuçları belli olmadan Gülek, “*‘Muhtar seçimlerini Türkiye çapında biz kazandık’ diye hava basmaya kalkmıştı. Ulus Gazetesi bu ve böyle demeçleri manşetine çıkarmıştı. Nihat*

¹⁵⁴ Atalay AKAN, “Demokrasilerde siyasi partiler”, Ulus, 5 Kasım 1950, S.10546.

¹⁵⁵ Son Posta, 8 Ağustos 1950.

¹⁵⁶ Basın, 13 Temmuz 1950.

¹⁵⁷ Basın, 20 Temmuz 1950.

¹⁵⁸ Nihat ERİM, “Ara seçimlerinin ehemmiyeti”, Ulus, 14 Temmuz 1950, S.10432.

¹⁵⁹ ERİM, a.g.m.

Erimler, Vedat Dicleliler, Kemal Satırlar, genç yaşta yükselip, genç yaşta düşmüş olanlar ve bunu içlerine sindiremeyenler, onların başını çektiği klik 'inanmak istediğine inanıyordu' ” Nihat Erim'e bölgesi olan Kocaeli'nden şöyle bir telgraf gönderilmişti: “Milletvekili seçimlerinde olduğu gibi muhtar seçimlerinde de muhalefeti kazandınız. Tebrik ederiz¹⁶⁰.” CHPliler seçimi kazanamayan taraf olunca kullandıkları kat'i ifadeleri¹⁶¹ sebebiyle güvenilirlik kaybına uğramışlardır.

Katılımın bazı yerlerde yüzde doksana çıktığı 2 Eylül 1950 belediye seçimlerinde ise, 600 belediyeden yüzde doksandan fazlasını; 560'ını DP kazanmıştır¹⁶². Menderes, *“Türk milleti Halk Partisini 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti., Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti¹⁶³.”* beyanında bulunmuştur. *“Altıyüz küsür belediyeden 200 küsurunu¹⁶⁴ muhalefet aldıktan sonra DP ne dese beğenirsiniz¹⁶⁵?* girişiyile verilen bu haber, CHP'nin belediye seçimleri konusunda da *“inanmak istediğine inandığını”* göstermektedir. Tasfiye konusuna CHP haliyle üç buçuk milyon oya dayanan meşruiyetleriyle karşı çıktı¹⁶⁶. Muhtar ve belediye seçimleri, büyük bir dönüm noktası olan 14 Mayıs seçimlerinden sonra yapılan bir kamuoyu yoklaması niteliğindedir. CHP'liler, DP'nin istibdada doğru gittiği yönündeki propagandalarını meşruiyetlerini kuvvetlendirmek için arttırmışlardı. Halbuki insanlar tabiatıyla sivil idarecilerinin iktidardan yana olmasını isterler¹⁶⁷. DP mensupları, sonraki günlerde *“tasfiyeye uğrayanların muhalefet değil, vatandaşlar arasında tahrik yolunu tutan Halk Partisi olduğunu”* ileri sürmüşlerdir¹⁶⁸.

15 Ekim'de de İl Genel Meclisi seçimleri yapılmıştır. Seçimlerin resmi sonuçlarının açıklanması uzun sürmüştür. Erim belediye seçimlerinin neticelerinin duyurulmamasıyla ilgili bazı söylentilerden bahsetmiştir: *“Eğer söylenenler doğru ise, muhtar seçimlerinden sonra kullanılan istifa etme usulü bu sefer de tatbik edilmeğe çalışılmaktadır. Şimdiden bazı yerlerde CHP listesinde seçilip, baskı ile bağımsızlığa geçirilenler olduğu haber verilmektedir. İl seçim kurulu kararına rağmen belediyelere fiilen el koyan DP heyetleri görülmektedir¹⁶⁹.”* Daha sonraki günlerde Gülek, Erim gibi ihtimale dayanarak değil, kesin bir dille muhtarların DP milletvekilleri tarafından tehdit edildiklerini, bunlardan *“zayıf olanların parti değiştirdiklerini, kuvvetlilerin dayandığını, ortalarında güya bağımsızlıklarını ilan ettiklerini”* iddia etmiştir¹⁷⁰. Haziran 1951 tarihli CHP kongresi raporunda seçim sonuçları değerlendirilmiş, muhtar seçimleri sonuçlarından memnun olduğu, belediye seçimlerindeki mağlubiyete ise, partililerin seçime katılmamasının sebep olduğu ifade edilmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁰ TOKER, a.g.e., s.87.

¹⁶¹ MENTEŞEOĞLU, “İktidara itidal düşerdi”, Ulus, 27 Ağustos 1950, S.10476, Nihat Erim'in Konuşması, Ulus, 29 Ağustos 1950, S.10478.

¹⁶² Zafer, 4 Eylül 1950 ve TOKER, a.g.e., s.89.

¹⁶³ Zafer, 15 Eylül 1950.

¹⁶⁴ 8 Eylül 1950 Ulus Gazetesi'nde CHP'nin 250 belediyeyi *“kat'i olarak”* kazandığı duyurulmuştur.

¹⁶⁵ ERİM, “Tasfiye Meselesi”, Ulus, 5 Eylül 1950, S.10485.

¹⁶⁶ ERİM, a.g.m.

¹⁶⁷ TOKER, a.g.e., s. 87.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 8 Eylül 1950, S.9371.

¹⁶⁹ ERİM, “İllerdeki baskılardan numuneler”, Ulus, 16 Eylül 1950, S.10496.

¹⁷⁰ Ulus, 1 Ekim 1950, S.10511.

¹⁷¹ Cumhuriyet, 23 Haziran 1951, S.9661.

B- IX. TBMM I. TOPLANTI YILINDA (Kasım 1950 - Kasım 1951) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI

1. IX. TBMM I. Toplantı Yılında Karşılaşılan Olaylar Çerçevesinde Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti - Demokrat Parti İktidarı Arasındaki İlişkiler

Meclis yaz tatilinden sonra 9. Dönem TBMM I. toplantı yılı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın nutku ile açılmıştır. Bayar nutkunda hukukun “*demokrasinin ruhu olan hürriyet, bilhassa ferd hürriyeti anlayışına göre her sahada yeniden ayarlanmanın sırasının geldiğini*”, “*antidemokratik kanunların taranarak tespit ve tatil edilmekte olduğunu*”, “*tasarıların arzedilmek üzere hazırlandığını*” ilan etmiştir¹. Nadir Nadi nutku dikkatle okuyanların başarıyı sağlayacak tılsımı “*satırlara hakim olan ifade üslubunda bulacaklarını*” söylemekte, Bayar hükümetten “*sözden ziyade işe emniyet vermesini*” ve “*siyasi polemikleri erbabına bırakmasını*” istemiştir. Nadi, iktidar- muhalefet ilişkilerine dair önemli değerlendirmeler yapmıştır. Şöyle ki; “*Tenkid etmek, sert sözler söylemek, sinirlenmek ve gerekirse tepinip gürültü yapmak artık daha ziyade muhalefetin hakkıdır.*” “*Maziye dair ileri geri söz düellolarına kalkışmak, yahud da muhalefete tahammül edemiyerek ona köstek vurmağa heveslenmekle şimdiki idare kendi kendini inkar etmiş olur.*”².

Altıncı ay makalelerinde³ 14 Mayıs seçimleri hakkında bazı görüşlere yer verilmiştir. Erim'e göre sonuçlar; “*27 yıllık devamlı iktidardan bıkmış olan vatandaşların CHP iktidarının devamını isteyen vatandaşlardan umumi iştirake göre yüzde 15 daha fazla olduğundan başka bir şeyi göstermemiştir.*” Yalçın halkın icraatından memnun olmadığı hükümeti 14 Mayıs'taki gibi düşüreceği ihtarında bulunmuş, “*işte bu bir cezadır ki Halk Partisi şimdi onu çekiyor ve maatteessüf, memleket de çekiyor*” demiştir⁴. Erim'in bildirdiği üzere DP, CHP'nin aldığı azımsanamayacak oy için, “*hükümet korkusu ile, baskı ile toplanmıştır, para ile satın alınmıştır*” demiştir⁵. Seçimlerden önceki gizli bir toplantıda Demokrat Partinin CHP'nin zenginliğinden bahisle, “*kendilerinin oy satın almak için üç liradan fazla veremeyeceklerini yana yana anlattığı*” iddia edilmiştir⁶. İktidar DP'sinin “*C.H.P. zengindir. Biz iktidarda olduğumuz halde C.H.P. kadar imkana sahip bulunmuyoruz. Şartlar müsavi değildir*” diyerek müsadere imkanlarını araştırmaları Halk Partisi'ni dolaylı yoldan kapatma ve halk efkârını buna alıştırmaya girişimi olarak görülmüştür⁶.

Hüseyin Cahit, Demokrat Parti'yi “*kin, husumet ve bir şiddet ve tedhiş rejimi kurmaya sevkeden amilin ne olabileceği düşünülünce ilk akla gelen şey, demokrat zaferinin bir blöf üzerine kurulmuş olmasıdır*” demiştir. Yalçın'ın anlattığına göre; 14 Mayıs'tan evvelki bir DP toplantısında hedef, “*yüz elli milletvekili çıkarmak*” olarak belirlenmiştir. İktidara gelmeyi hiç aklına getirmeyen DP'liler; hedeflerine ulaşabilmek için “*meşru ve*

¹ Cumhuriyet, 2 Kasım 1950.

² Nadir NADİ, “Nutuktan ilhamlar”, Cumhuriyet, 2 Kasım 1950.

³ YALÇIN; “Samed de söylüyor”, Ulus, 7 Kasım 1950, s.10548.

⁴ ERİM, “Demokrasi düşmanları”, Ulus, 7 Kasım 1950

⁵ YALÇIN, “Muvazenesizlik ve şiddet amilleri”, Ulus, 8 Kasım 1950, s.10549.

⁶ ERİM, a.g.m. ve ERİM, “Muhalefetin Hakları”, Ulus, 11 Kasım 1950, s.10552.

dürüst bir propaganda” yerine amiyane ve demagojik bir propaganda yapmışlardır. “Nasıl olsa CHP de iktidarı bırakmaz” diyerek, “bir gün bu vaadlerini tutmak mevkiinde kalabileceklerini düşünmeden” ölçsüzce vaatlerde bulunmuşlardır. Demokrat Parti iktidarının ilk beş altı ayı sonunda durumunu değerlendiren en veciz ifade Vatan Gazetesi’nden “genç bir kalem ve vicdan sahibi”ne aittir: “Beceriksiz iktidarı zem ede ede iktidara geçen muhalefet görülmüştür ama sırf karşısında bocalıyan muhalefeti zem ede ede itibarını muhafaza eden iktidar görülmemiştir⁷.”

Türkiye’yi ziyaret eden İngiliz gazeteci Philip Tyonbee’nin Scotsman Gazetesi’nde yayımladığı makalesinde DP hakkında şunları söylemiştir: *“Hangi bakan bir demec verse, bu demecin hemen yarısı eski rejime karşı yeknesak bir hücumla tahsis edilmekte ve seleflerinin zayıflığı, dirayetsizliği yüzünden kendilerinin kısmen eli kolu bağlı bir hale düştükleri teranesiyle sona ermektedir. Bu zayıf mazeret, tabiatıyla, ilelebet kullanılamaz⁸.”* Demokrasi, Türkiye’de Tanzimat’la başlatılan sürecin meyvesidir. Bu itibarla da CHP geçmişinin polemik mevzuu halini almasında, demokrasi dönemindeki şahısların eskinin uzantısı olmaları ve İnönü’nün tarihi bir şahsiyet olarak saygın bir konumda kalmak yerine siyaseti –yıpranmayı göze alarak- terk etmemesi etkilidir. Ama geçmişle ilgili CHP’nin rahatsız olduğu eleştirilerden DP’nin kendini soyutlanmış görmesi gerçekçilikle bağdaşmaz.

Vatan Gazetesi yazarı Yalman’a göre hoşgörüsüzlüğün suçlusu Halk Partililerdir. Çünkü bu parti normal bir parti değildir ve İnönü *“keyfi gidişlerin”* ve sınırlı gelir kaynaklarının israf edilmesinin sorumluluğunu şahsında taşımaktadır⁹. Hüseyin Cahit, Halk Partililerin boş konuşulmaması, kanuni yollara başvurulmasına dair meydan okumalarını tekrarladıktan sonra hoşgörünün *“bilhassa kuvvetliden bekleneneğini”* söylemiş, Yalman’a teessüflerini şöyle bildirmiştir: *“Memleketteki tolerans ve sevgi eksikliğinden demokratları tamamen mesul görüp kabahati tesamühsüz davranmaması imkansız olan muhalefete bulmak baş aşağı yürümek ve dünyayı ters görmek kabilinden bir fikir canbazlığından başka bir şey değildir¹⁰.”* Parti Genel Sekreteri ise Milliyet Gazetesi yazarı Ali Naci Karacan’ın *“Halk Partisinin mazlum tavrı takınmak hevesi”* adlı makalesinin *“hiçbir mesnedi olmadığını”* beyan etmiştir¹¹. Nitekim CHP güçlüdür ve DP’nin muhalefetindeki zayıf pozisyonundan yüksektedir.

Başbakan Adnan Menderes, karşılaştıkları siyasi istikrarsızlık, iktisadi bozukluk iddialarının *“politika hastaları”* tarafından ileri sürüldüğünü ifade etmiştir. Menderes’in bu psikolojik tahliline Cumhuriyet Halk Partisi adına Nihat Erim karşılık verecektir: *Ölçsüz vaatleri ile iktidarlarında yüz yüze gelmelerinin baskısı “onları hasta etmektedir... Bunaldıkça ‘mazi daha fena idi, muhalefet kabahatlidir” gibi “çocukça” bir savunma mekanizmasına başvurumaktadırlar. Erim “hastalığa” reçete de sunmuştur: “Samimiyet... yani hatayı itiraf...”¹² DP iktidarının ilk bir yılı sonunda düşünce ve kanaatleri yayma hürriyeti konusunda eski ve yeni iktidarın mukayesesine rastlamaktayız: “Şayed, dün duymadığımız bazı falsolu sesleri bugün işitiyorsak; bunun sebebini, bugünkü idarenin,*

⁷ YALÇIN, “Demokrat Parti”, Ulus, 28 Ekim 1950, s.10538.

⁸ Philip TYONBEE, Scotsman, 11 Kasım 1950’den Vedat DİCLELİ, “İktidar partisinde tehlikeli temayüller”, Ulus, 28 Kasım 1950, s.10569.

⁹ YALÇIN, Yalman’ın demokratları müdafaası”, Ulus, 19 Kasım 1950, s.10560.

¹⁰ YALÇIN, a.g.m.

¹¹ ULUS, 19 Kasım 1950, s.10560.

¹² ERİM, “Samimi olmak zarureti”, Ulus, 9 Ocak 1951, s.10611.

dünyüne nisbetle, daha ileri ve daha müsamahalı bir hürriyet rejimi olmasında aramamız ve bulmamız lazımdır¹³.”

İngiliz gazeteci Tyonbee makalesinde Kasım Gülek’in Kore’ye asker gönderilmesi kararının alınış biçimine muhalefet ettiğini dile getirdiği konuşmasından dolayı geçirdiği soruşturmayla temas etmiştir. Demokrat Parti’nin Türkiye’nin harbe girdiği sırada tenkidin vatan hainliği ile eşdeğer tutulmasını eleştirmiştir. Sivil mahkemelerin davayı reddetmeleri üzerine Gülek ve birçok arkadaşının askeri mahkeme tehdidi ile karşılaşması konusunda, *“demokrasinin istikbali bakımından tehlikeli olduğu kadar akılsızca da olsa gerektir”* demiştir¹⁴. Gülek 8 Ekim 1952’de askerî mahkemede beraat etmiştir¹⁵. Nitekim BBC, Türkiye’nin iç meselesi saydığı konuları yayımlamamış, Ulus Gazetesinde ise plağa okuduğu demec yayımlanmıştır¹⁶.

Hüseyin Cahit’in bildirdiğine göre; *“Demokrat Hükümetin en yakın dostları ve mahremleri bile hükümetin ‘sinirlenmekten ve itidalini kaybetmekten’ kendini alamadığını itiraf etmekte ve alamadığını itiraf etmekte ve açık açık yazmak gafletini göstermektedirler.”* Yalçın sinirlenmek ve itidal kaybetmenin bir hükümet için en büyük kusur olduğunu ifade etmiştir. Bu sinirin nelere mal olduğunu -hükümetin idari mekanizmayı, CHP binalarını parçaladığını, CHP’lilerin öldürüldüğünü, İnönü’nün resimlerinin indirildiğini, heykellerinin kırıldığını, (yine İnönü’yle ilgili) kitabelerin söküldüğü, sanat eserlerinin kazıtıldığını sıralayarak- beyan etmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın’a göre sinirlenmelerinin sebebi; sınırsız vaatlerini nasıl yerine getireceklerini bilememeleri ve kendilerini *“yalancı çıkaracak bir bütçe ile”* halkın karşısına nasıl çıkacaklarını düşünmeleridir¹⁷.

Menderes 15 Kasım gazetelerinde yayımlanan beyanatında, bir tek sual takriri vermeyen CHP’lilerin muhalefetini eleştirmiştir. *“Büyük gürültüler kopardıkları”* Kore meselesinde bile takrir vermemeleri, imza toplamaya çalışan bağımsız milletvekilini de desteklememeleri sebebiyle yapılan her seçimde biraz daha gerilediğini gördükleri muhalefetten endişe ettiklerini bildirmiştir. Demokrat Parti’nin 30 kişilik küçük muhalefet grubuna sahip olduklarında üzerinde durmadıkları hiçbir kanun olmadığı, yapılanları tenkit ettikleri, *“doğrusunu işaret ettiklerini”* ifade etmiştir¹⁸. Bu beyanatın ertesi gün Başbakan tarafından yalanlandığı haberi Ulus’ta verilmiştir¹⁹.

Hüseyin Cahit Yalçın, 16 Kasım gazetesinde yalanlandığı ilan edilen demeci gerçek kabul ederek bir makale yazmıştır. Aydın beyanatu için Demokrat Parti yanlısı bir gazetenin *“Halk Partisine hücum”* manşeti kullanmasına karşın kendilerinin aynı şiddetle olayı algılamadıklarını şu cümlelerle anlatmıştır: *“Biz galiba şimdiye kadar hep kös dinlemiş olduğumuz için ufak tefek davul sesleri vız geliyor”* sözlerini hislerine tercüman kılmış, altı aydır ilk defa *“tehditsiz, isnatsız, tahrik ve tecavüzsüz, tahkirsiz lakırdılarla karşılaşmalarını”* memnuniyetle karşılamıştır²⁰. Beyanatın, *“her iki tarafta da sinirlerin yatışmasına hizmet etmesi”* ümidini dile getirmiştir.

¹³ Selim Ragıp EMEÇ, “İki partiyi mukayese”, Son Posta, 18 Mart 1951.

¹⁴ Vedad Dicleli, a.g.m.

¹⁵ Ulus, 9 Ekim 1952, S:11234.

¹⁶ TOKER, *DP’nin Altın Yılları*, s.175.

¹⁷ YALÇIN, “Hükümet neden sinirleniyormuş”, Ulus, 28 Kasım 1950, s.10569.

¹⁸ Cumhuriyet ve Akşam Postası, 15 Kasım 1950.

¹⁹ Ulus, 16 Kasım 1950, S.10557.

²⁰ YALÇIN, “Başbakanın beyanatu”, Ulus, 17 Kasım 1950, S.10558.

Yalçın, siyasette cereyan etmesi çok doğal olan anlaşmazlıkların da kanun çerçevesinde tartışarak çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir²¹. İktidar keyfiligi değil, hukuk hakem olmalıdır. Yalçın'ın dile getirdiği teklif, Cumhuriyet Halk Partisi'nin nasıl bir muamele beklediğini göstermesi açısından önemlidir. Cumhuriyet Halk Partisi, tarihi geçmişinin eleştirilmesini ve karşılığında kanun tehdidinin çıkarılmasını istememektedir. Ayrıca Ulus tarafından yalanlandığı duyurulan beyanatın, yine aynı gazetenin yazarı tarafından kesin ifadelerle haber yapılması dikkat çekmektedir. Yalçın, *"Bu kadar tatlı sözlerden sonra, Başbakanın beyanatına mukabele etmeyi ve onları reddetmeye kalkmayı artık fazla buluyorum"* diyerek sözlerine son vermiştir. Gazetelere yansıyan bu demeç ve yalanlansa da hakkında yapılan değerlendirme bu konunun, DP ile CHP büyükleri arasında geçen ancak yansıtılmayan diyaloglardan birinden kaynaklandığını çağrıştırmaktadır.

Demokrat Parti, Kore meselesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin tenkidin ötesinde tahrik, bozgunculuk, sabotajcılık yaptığı görüşünü ileri sürmüştür. Kore meselesinde ilk kızgınlığın geçip, olgunlaşmanın sağlanmasından sonra CHP, muhalefetini hükümetin bu önemli kararı verirken meclise danışmaması konusunda düğümlemiştir. CHP ve MP konuyu savaş ilanı kapsamında alarak bu konuda yetkiyi TBMM'ye veren anayasanın 26. Maddesini ön plana çıkarırken DP, alınan kararın savaş ilanı sayılmayacağı görüşündedir²². CHP bir de, Türkiye'nin başı sıkıştığında aynı yardımın bize yapılmayacağı sıkıntısını dile getirmekteydi²³. Kore'nin partiler üstü mühim bir mesele olması üzerinde ortak bir bakış açısı vardır. İktidar bundan hareketle konunun açıktan eleştirilmemesini isterken muhalefet, iktidarın kendilerine danışarak fikir birliğini sağlamasını, bunun milli birlik için gerekli olduğunu savunmaktaydı²⁴.

15 Temmuz'dan 1 Kasım'a kadar süren meclis tatili boyunca dünyada olaylar III. Cihan Harbi endişesine kadar gelişmiştir. Tatil sebebiyle bilgilendirilmeyen muhalif milletvekilleri adına İnönü, meclisin açılmasıyla umumi bir müzakere açılması için gensoru vermiştir. Erim bu hususu değerlendirdiği makalesinde içeride ve dışarıda önemli olayların yaşandığı zamanlarda demokratik meclislerin uzun süre kapalı tutulamayacağını ifade etmiştir. Ancak bu tespitin zamanında yapılması, tespite uyarı niteliğini kazandırabilirdi. Vaktin geçirilmiş olması, muhalefetin geç uyandığını, tenkit – tahrik tartışmalarına fazla kapıldığını gösterir. Hükümetin en hayati meseleleri meclise danışmadan çözmeye *"kalkışması"* kalem sahiplerinin gecikmiş tepkilerine sebep olmuştur. Gensoru, yeterince açık olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir²⁵.

İnönü'nün teklifinin reddedilmesi üzerine aynı konulu bir başka gensoru Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu tarafından sunulmuş ve kabul edilmiştir. 11 Aralık'ta yapılan gensoru görüşmeleri oldukça olumlu geçmiştir. Kore'ye asker gönderilmesinin BM anayasasına aykırı olduğunu söylemediklerini, anayasanın askeri yardım için mecburiyet yüklediğini ifade etmiştir. bu konudaki itirazlar üzerine; CHP milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun; *"Eskiye an'ane olarak alacaksak yeni rejimin ne manası kalır? Eskinin an'anesi olmaz, yeni rejimin an'anesi olacaktır"* demesi DP milletvekilleri tarafından da şiddetle alkışlanmıştır. Kemal Türkoğlu'nun Bakanlar kurulunun askeri yardım kararı

²¹ YALÇIN, a.g.m.

²² TOKER, DP'nin Altın Yılları, s.82.

²³ TOKER, a.g.e., s.78.

²⁴ AHMAD, Demokrasi Süreci, s.52.

²⁵ ERİM, "Bir yanlış adım daha", Ulus, 3 Aralık 1950, s.10574.

“ittifakla mı, ekseriyetle mi aldığı” sorusuna Menderes’in cevabı “Sana ne?” demekle beraber kararın ittifakla alındığını belirtmiştir²⁶.

Menderes, muhalefetin yapılan askeri yardıma değil, meselenin meclise getirilmemesine karşı çıktığını belirttikten sonra, şunları söylemiştir: “*Bu anlayışta devam edebilirler. Bizim anlayışımız budur. Leküm diniküm veliyedin. Fakat ekseriyeti elinde bulunduran iktidarın kanun ve nizamları nasıl anladığının ehemmiyeti vardır. Muhالیflerimizin de bizim icraatımızı kendi anlayışlarına göre tenkid hakları mahfuzdur. Hadiseleri mutlaka kendi gözlerimizle görmeğe icbar etmek ne onlar için, ne de bizim için mümkün değildir*”²⁷. Kanun ve nizamların bakış açısına göre değişmesi siyasette ve hukukta istikrarsızlığa, karışıklığa, farklı düşünenler için zabt u rabta sebep olur. Günü birlik siyasi kaygılar kanun ve nizamlara elastikiyet vermemelidir. Kanun ve nizamlar teminat sahibi, demokrasiye önem veren hukukçular tarafından yorumlanmalı, bu şahıslar siyasilere de yol gösterici konumda olmalıdırlar.

Başbakan, “*sanki söz hürriyeti yokmuş gibi sanki konuşmak istiyeni men eden varmış gibi edalar takınmak suretile ariyet olarak hürriyet kahramanlığı süsünü iktisaba çalışmanın mevcut zamanda modasının çok geçtiğini , gerek söz, gerek yazı ile her vatandaşın, her yerde fikrini aklının erdiği, seviyesinin müsaid olduğu derecede konuşmak hakkına sahip olduğunu açıkladı. Ancak halline uğraşılan meseledeki niyetin konuşanları dikkate sevk etmek icab ettiği*” ikazında bulunmuştur²⁸. İktidar hürriyet telaşına düşenlerle aynı paralelde değildir. Söylenenleri spekülasyon olarak değerlendirmektedir. Hayati davaların “*Meclis tarafından hükme bağlanabileceği prensibinin –geç de olsa- tahakkuk ettirilmesi*” memnuniyetle karşılanmıştır. Gensorunun geçmiş kararı değiştirmesi beklenmemekteydi. Maksat hasıl olmuş, “*ileriye ait icra tedbirlerinin mukadder rolü ve yolunu katiyetle çizilmiştir*”²⁹.

DP iktidarı, irtica ve komünizm tehlikesine karşı Demokrasiyi Koruma Kanunu çıkarmayı düşünmüştür. 1951’in başından itibaren medyada bu konu işlenmeye başlanmıştır. Kalem sahipleri bu tehlikelere karşı önlem alınması lüzumunu kabul etmekle beraber, hükümetin hürriyetleri kısıtlayıcı tavır almasından rahatsız olmuşlardır. Nihat Erim’in ilk tepkisi hükümeti, antidemokratik kanunların kaldırılması bir tarafa, insan haklarına aykırı kanunlar çıkarmaya çalışmakla suçlamak olmuştur³⁰. Hem siyasiler, hem de aydınlar irtica ve komünizmin kullanılarak hürriyetlerin kısıtlanabileceği endişesi ile irtica ve komünizm korkusu arasında çelişki yaşamışlardır.

Avukat Burhan Apaydın, “*Demokrasiye münafi bir gaye takibettiğinden dolayı yaşatılmak istenilmeyen solculuk ve sağcılık, ferdi hürriyeti alabildiğine kısıp buna mukabil, hükümet sultasını haddi azamisine çıkarmak ve her türlü tenkidden azade olarak icrayı faaliyet etmek isteyen bir iktidar için mükemmel bir bahane olur*” demiş, Menderes’in kanunun samimi fikir ve basın mensupları için katiyen tatbik edilmeyeceğine dair sözlü güvencesinden tatmin olmamıştır. Tasarıdaki elastikiyetin “*her hal ve harekete tatbik edilebilecek karakter taşıması*” ile istendiğinde “*hürriyet namına bir şey bırakmamaya*” temel olabileceğini ifade etmiştir. Tehlikeli cereyanların sadece ceza

²⁶ Cumhuriyet, 12 Aralık 1950.

²⁷ Cumhuriyet, 12 Aralık 1950.

²⁸ Cumhuriyet, 12 Aralık 1950.

²⁹ Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Gensorudan sonra”, Ulus, 13 Aralık 1950, S.10584.

³⁰ ERİM, “Niçin ısrar ediyoruz?”, Ulus, 30 Aralık 1950, s.10401.

tehdidi ile önlenemeyeceğini, bu cereyanları ortaya çıkaran ictimai ve iktisadi meselelerin teşhis edilmesi ve çözümlenmesinin ehemmiyetini vurgulamıştır. Hükümetin vazifesinin, ceza kanunundaki antidemokratik maddeleri kaldırmak ve emniyet sağlayıcı ama demokratik hükümler getirmek olduğunu söylemiştir³¹.

Nadir Nadi, “*eskisi gibi sakin kalamayacağımızı nasıl anlayamıyoruz?*” sorusuyla demokratik havanın kişilerin anlayışlarına nüfuz etmediğini, “*gürültü*” ve “*patırtı*”nın artık normal karşılanması gerektiğini söylemiştir. Aşırı sağ ve sol hareketlerin ortak noktasının Atatürk düşmanlığı olduğunu öne sürmüş, çıkarılması düşünülen Atatürk’ü Koruma Kanunu’nun, Atatürk’e saygısızlık olacağını belirtmiştir. Atatürk’ün “*Hürriyetin kötüye kullanılmasından doğacak mahzurların tesirli bir şekilde izalesi gene hürriyetle mümkündür*” şeklindeki sözünü nakletmiştir. “*Üzerine titrenmesi gereken en büyük değerın söz ve yazı hürriyeti olduğunu*” vurgulamıştır³².

“Demokrasiyi Koruma Kanunu” şekline tabir edilen 141 ve 142. madde tartışmalarında yıkıcı faaliyetlerin sınırlarının kesin şekliyle çizilmesi, “*hür fikir neşriyatını tamamiyle serbest bırakmanın yolunun bulunması*” muhaliflerin isteğidir. Erim, dini propagandanın teşhisinin kolay olacağı, her türlü karışıklıktan yararlanarak, otoritenin bozulmasıyla idareyi ele geçirmeyi hedefleyen komünist propagandasının teşhisinin kolay olamayacağını belirtmiştir. “*Komünizmi daha yüksek bir bakışla tefrik ve temyiz için*”, ABD Millet Meclisi’ndeki gibi bir komisyon kurulması teklif etmiştir³³. Bu konuda alınabilecek gerekli tedbirlere rağmen iktidarlar; rejime yönelmiş tehlikelerin siyasetten uzak tutulmasını çıkarlarına uygun görmez. Böylece halk politik kaygılarla yıpratılır.

Başbakan Menderes, Bulgaristan’dan Türkiye’ye sığınan göçmenlere hitaben yaptığı konuşmada; vatandaşların kendi iradeleriyle iktidarı belirlemelerinin sonucunda geleceğe emniyetle baktıklarını, partiler arası ilişkilerin ise, olgunlaşma yoluna girdiğini belirtmiştir³⁴. Menderes, sözü yine çekişmelere getirerek, iyi niyetlerine rağmen seçim öncesinde bütün işlerin altı ayda düzeltileceğini hiçbir zaman söylemediklerini, bu söylentilerin zihinleri karıştırmak amacıyla yayıldığını ileri sürmüştür. İktidarlarının ilk aylarından itibaren DP’nin ne yaptığını sorarak, “*uzun yıllar bir şey yapamıyanların kendilerine sataştıklarını*” anlatmıştır.

Menderes, seçim öncesinde Halk Partililerin iktidarı kaybetmeleri durumunda memleketin Rus işgaline uğrayacağı, asayişin bozulacağı iddiaları ile ortalığı karıştırmaya çalıştıklarını ileri sürmüştür. Başta CHP olsaydı, dünyadaki karışıklığı “*istismar etmek yoluyla, kimbilir ne çeşit şiddet tedbirleri almak yoluna giderdi*” diyerek, kendilerinin “*vatandaş hak ve hürriyetlerini tamamiyle mahfuz ve emniyet altında bulundurmaya kararında olduklarını*” belirtmiştir³⁵. Başbakan maalesef, idareyi elinde bulunduran bir şahsiyet olmanın gerektirdiği gibi konuşmamış, yaptıkları somut faaliyetlerden bahsetmemiş, vaatte bulunmuştur.

³¹ Burhan APAYDIN, “Ceza Kanununda yapılmak istenilen tadilata dair”, Cumhuriyet, 1 Ocak 1951’den Ulus, 2 Ocak 1951, s.10404.

³² Nadir NADI, “İlk şart: Basın hürriyeti”, Cumhuriyet, 3 Ocak 1951.

³³ YALÇIN, “Günün meselesi”, Ulus, 6 Ocak 1951, s.10408.

³⁴ Cumhuriyet, 8 Ocak 1951.

³⁵ Ulus, 8 Ocak 1951, s.10610.

Menderes'in Edirne'de bulunma sebebini; yani göçmen meselesini aşip, yine kendileriyle uğraşması Halk Partililerin tepkisini toplamıştır. Erim bu davranışın bir başbakana değil, bir partizana yakışacak davranış olduğunu ileri sürmüştür. Başbakanın “*muhalefete hücumdan kendisini alamayıp*” “*partizan polemige*” girmesini yine vaatleri yerine getirememeleri sonucu girdikleri bunalıma yormuştur³⁶.

Demokrat Parti taraftarları arasında da iç politikada “*inkar edilemez bir sıkıntının*” varlığını kabul edenler vardır. Ama onlardan biri olan Selim Ragıp Emeç'in ileri sürdüğü gerekçe farklıdır. “*Çeyrek asırlık tek partili keyfi bir idarenin; geniş bir anlayış ve müsamaha rejimine inkılap etmesinin yarattığı sıkıntının giderebilmesinin zaman meselesi olduğunu*” ifade etmiştir³⁷. Sıkıntının en rahatsız edici boyutu, DP-CHP çekişmeleridir. “*Karşılıklı kötülleme yolu, bir avuç münevver zümrenin prestijini tamamen kaybetmesiyle neticelenir*”³⁸. “*Sekiz aydan beri devr-i sabık'tan başka bir şey konuşulmamaktadır*”³⁹.

İsmet İnönü yaptığı bir konuşmasında, iktidardayken prensiplerinin “*isabetli olduğunu insafsız propagandalara karşı izah edemediklerini*” ancak DP icraatının CHP programının ne derece uygun olduğunu her geçen gün biraz daha ispat ettiğini öne sürerek, şunları söylemiştir: “*Milletçe müdafaa kabiliyeti her şeyden evvel içerde nifak olmamasına bağlıdır. İftira ve tezvir rejimi, bir milleti tedavi edilmez bir nifaka düşürmek için en tehlikeli zehirdir*”⁴⁰.

DP, Meclis İç Tüzüğü'nü demokratik hale getirmek için harekete geçtiğinde, CHP'nin de talepleri olmuştur. Erim en önemli eksiğin, muhalefetin isteğiyle umumi müzakere açılmaması olduğunu belirtmiştir. Muhalefetin isteğiyle gensoru açılmasının sağlanması, bunun önünde iktidarın meclis grubu onayının şart halinin kaldırılmasını istemiştir. Geçmiş iktidarın bu gelişmeyi sağlamaya hazırlandığı ancak sonuçlandırılmadığını da sözlerine eklemiştir⁴¹. Demokrat Parti'nin geçmişi eleştirmesini kaldıramayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, göçün misali geçmişin savunmasını yaptığını görüyoruz. Tarihi olaylar bir süreç silsilesi halindedir. Her iki parti üyelerinin geçmişin uzantısı oldukları, realitesinden hareketle yepyeni bir sayfa ile yeni döneme başlamaları düşünülemezdi. İleri gidilmemesi şartıyla belirli bir süre için geçmişin sorgulanmasının ana hattını oluşturduğu çekişmeler -ama Demokrat Parti'nin de bu geçmişin bir parçası olduğu gerçeği unutulmadan- normal karşılanabilirdi. Yalnız 1950 seçim depreminden sonra şok bir türlü atlatılamamış, normal bir diyalog alanı kurulamadan bir bardak suda fırtınaların koparıldığı bir siyasi savaş başlamıştır.

Menderes'in İzmir DP Kongresi'nde irad ettiği nutuk yeni tartışmaları sürüklemiştir. Başbakan DP'nin başa geçmesi sırasında devam edip edemeyeceği şüphesinin artık sınırlı sayıda kimse dışında kaybolduğunun belirtilmiştir. CHP cenahından seçimi kazanan parti olarak DP'nin 1954'e kadar iktidarda kalmasının tabii olduğunu söylemiş ancak iktidarın beceriksizliği ve ağır hatalarının tehlikeli bir hal alması halinde milletin partinin uzaklaşmasını istemesi ile seçim devresinin tamamlanamayabileceği karşılığı gelmiştir. Burada iktidara yönelik bir uyarı sezilmektedir. Nihat Erim, Başbakanın

³⁶ ERİM, “Her ağzını açtıkça”, Ulus, 8 Ocak 1951, s.10610 ve “Samimi olmak zarureti”, 9 Ocak 1951, s.10611.

³⁷ Selim Ragıp EMEÇ, “İç siyaset anafoları”, Son Posta, 16 Ocak 1951.

³⁸ Cumhuriyet, 19 Ocak 1951.

³⁹ Nadir NADİ, “Partilerarası”, Cumhuriyet, 24 Ocak 1951.

⁴⁰ Ulus, 29 Ocak 1951.

⁴¹ ERİM, “İç tüzüğü değiştirmek”, Ulus, 3 Şubat 1951, s.10636.

“Kanunların değişmesi mühim değildir, mühim olan devrin değişmiş olmasıdır. Eski kanunlar mevcut olduğu halde yeni bir devir açılmıştır” sözüne mukabil kanunların değişmeden devrin nasıl değişebileceğini sormuştur⁴².

Erim’in haklı tespiti aslında Demokrat Parti iktidarı kadar Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı için de geçerlidir. Demokrasinin tam olarak uygulandığı bir seviyeye ulaşılmadan iktidarı devrettiklerini kabul etmeleri⁴³ kaçınılmazdır, samimiyet göstergesi bir itiraf değil. Halk Partililerin eksiklerini geniş yüreklilikle net bir şekilde kabul etmemeleri, karşıtlarına taarruz yolları açmıştır. Erim’in kanunlar hakkındaki eleştirisi çelişki olarak ya da demokratik gelecek açısından lüzumlu bir muhalif bakış açısı olarak değerlendirilebilir. 14 Mayıs’tan yaklaşık sekiz buçuk ay geçmiş olması tarafların ülke geleceği için hissi davranışları artık terk etmelerini, gerekli anlayışı kazanmalarını gerektirmekteydi. Fazlasıyla zaman kaybedilmişti. Demokrat Parti’nin ise bu konudaki hatası, kendisine yönelik eleştirilere karşı sabık iktidar dönemini misal getirmesidir. Yapılanları geçmişle değil, olması gerekenle kıyaslamak, başarının göstergesidir. Demokrat Parti’den ideal bir yaklaşım görmemekle beraber Menderes’in kanuni temel gerekliliğini önemsememesi de milleti baştakilerin insafına terk ediş geleneğini yansıtmaktadır.

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinde basının korumacı ve destekleyici tavrının etkisi inkar edilemez. Aynı basın, zaman geçtikçe ve vaatlerin yerine gelmediğini gördükçe Demokrat Parti istikametinden kaymaya başlamıştır. Nadir Nadi’nin 11 Şubat başmakalesi bu konudadır: *“Anti-demokratik kanunların yürürlükten kaldırılması uğruna yıllarca savaşılan, Hürriyet Misakı diye umdeler ilan eden, bu yüzden bütün bağımsız Türk basını en kuvvetli destek olarak yanında bulan bir parti, iktidarı kazandıktan sonra sözünde durmaz da (devlet otoritesini korumak) formülü altında eski gidişi devam ettirmek hevesine kapılırsa, bu memleket hesabına ümit kesici bir hareket olmaz mı? Bugün medeni dünyada bu köhne usullere bağlı kalan tek devlet bizizdir. Şu hazin müşahedeyi Demokrat Parti iktidarının dokuzuncu ayında, 14 mayıs inkılabının birinci yıldönümüne üç ay kala yapmak zorunda kaldığımızdan ötürü, ayrıca üzüntü duyduğumuzu saklıyamıyoruz... Başlıca ülküsü memleketi fikir ve düşünce hürriyetine kavuşturmak olan bir partinin demokrasiyi korumak maksadiyle faşist kanunlarından medet ummakta ısrar etmesi bizce her şeyden önce o parti hesabına talihsizlik olur⁴⁴.”*

Nadir Nadi 25 Şubat tarihli makalesinde 14 Mayıs öncesi ile sonrasının mukayesesini sunmuştur. O zaman iktidar olan Halk Partisi’nin Demokrat Parti’ye her gün örnek bir muhalefetin nasıl olacağına dair dersler verdiğini, Demokrat Parti’nin de iktidarın meşruluğuna dair duyduğu şüpheyi ima ettiğini anlatmıştır. İma yolunu kullanmasının sebebinin de meclisin meşruluğunu tartışmanın 1946’da çıkarılan bir kanuna göre suç olmasıydı. Nadi’nin şu satırları Demokrat Parti için ikaz niteliğindedir: *“Muhalefete hayat hakkı tanımayacak derecede asabiyete kapılan bir iktidar da milli iradeye saygısızlık göstermiş, dolayısıyla farkına varmaksızın kendi temelini zedelemiş olur. Bugünkü iktidar partisi halkın gerçek isteğile ve büyük bir çoğunlukla iş başına gelmiştir. 1946 yıllarında Halk Partisinin içinde bulunduğu psikolojik mazeretlerden mahrumdur⁴⁵.”*

⁴² ERİM, “Nutuk”, Ulus, 6 Şubat 1951, s.10639.

⁴³ ERİM, “DP Başkanının İzmir nutku”, Ulus, 8 Şubat 1951, s.10641.

⁴⁴ Nadir NADİ, “Hangi demokrasiyi kime karşı koruyacağız?”, Cumhuriyet, 11 Şubat 1951’den YALÇIN, “Memlekette esen bedbinlik havası”, Ulus, 14 Şubat 1951, s.10647.

⁴⁵ Nadir NADİ, “DP’ye düşen vazife”, Cumhuriyet, 25 Şubat 1951, s.9541.

a) Atatürk Heykel ve Büstlerine Yönelik Saldırılar

Demokrat Parti'nin başa geçmesinden itibaren Atatürk'ün heykel ve büstlerine yapılan saldırılar partileri, ilim ve kalem erbabını, halkı harekete geçirmiştir. Muhalefet, saldırıların suçunun iktidarda olduğunu ileri sürmüştür. "Millete mal olmamış inkılaplar" ve "yirmi senedir kızıl sultanlar elinde kalan memleket" ve bunun gibi ifadelerden sonra, "inkılap partisinin kafir ilan edilmesine hayret edilmemesi" ifade edilmiştir. Menderes'in "25 senedir ne yaptınız ki muhalefet hakkında hangi fikir ve prensiplere dayandınız ki onlarla muhalefeti idame etmek istiyorsunuz?" sözlerinin artık yılan hikayesi halini aldığı belirtilmiştir. Yalçın, Menderes'in bu yılların 15 senesinden sorumlu olduğunu, kendisi gibi genç partililerin sorumlu olmadığını tekrarlamıştır. "Bir taraftan 25 seneyi çamurlara bularken hangi prensip namına yobazların boynuna sarılacaksınız?" diyerek iktidarı uyarmıştır⁴⁶.

Kırşehir'de faili meçhul kalmış kişi ya da kişiler tarafından Atatürk büstünün kırılması⁴⁷ üzerine Atatürk düşmanlığı gündeme gelmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın Menderes'in inkılapları millete mal olanlar ve olmayanlar olarak ayırmakla Atatürk düşmanlarına "adeta taarruz işareti verdiğini" ileri sürmüştür. CHP tarihini içeride eleştirmekle yetinmeyen Başbakan'ın radyo demeciyle bu eleştirilerini dünyaya duyurmakla ileri gittiği beyan edilmiştir. Muhalefet iktidarı komünizme karşı şiddetli tedbirler alan iktidarın "irtica ve inkılap düşmanlığı" aleyhinde tedbir almamakla suçlamıştır⁴⁸. 5 Mart'ta Kırşehir'de büyük bir miting düzenlenerek hadise protesto edilmiştir⁴⁹.

c) 1951 Bütçe Görüşmeleri Sırasındaki Tartışmalar ve Jurnal Meselesi

İsmet İnönü'nün 1951 bütçe görüşmelerinin ilk günü yaptığı tenkitler hayli ağır bulunmuştur. İnönü uluslararası meselelerin mecliste görüşülmesinin lüzumunu tekrarlamış, Kore'ye asker gönderilmesi karşılığında ne gibi taahhütler aldıklarını sormuştur. Uluslar arası meselelerin meclise getirilmesinin bir hükümet için "tereddüt ve zayıflık ifadesi değil ciddiyet ve kuvvet işareti olduğunu" belirtmiştir. Demokrasilerde iç politikanın siyasi emniyetle tesis edilmesinden hareketle hükümeti "sinirlerine hakim olması" ve genel seçimlerin sonucunu "sükûnetle karşılayacak" hali kazanması konusunda uyarmıştır. Hükümeti "sakin ve müsterih bir ruh hali içinde görmediklerini" iktidarın çektiği aynı zamanda muhalefete çektirdiği sıkıntının bu yüzden olduğu ve hepsinin beyhude olduğunu söylemiş, hazırlanan ceza kanununu "müphem suçlarla tehdit" ihtiva ettiği için eleştirmiştir⁵⁰.

Bütçe müzakerelerinin ilk gününde irad edilen bu konuşma Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu tarafından "meydan muharebesinin ilk oku" sayılmış, şiddetli tartışmaları sürüklemiştir. Geçmişe öne sürdükleri yolundaki eleştirilere karşı kendilerini bu davranışa sevk eden başlıca amillerin İnönü ve Ulus'un "mütecaviz" bir şekilde durmadan maziyi

⁴⁶ YALÇIN, "Hallolması lazım bir mesele", Ulus, 7 Şubat 1951, s.10640.

⁴⁷ Cumhuriyet, 28 Şubat 1951, s.9544.

⁴⁸ YALÇIN, "İnkılap düşmanlığı ilerliyor", Ulus, 1 Mart 1951, s.10661.

⁴⁹ Cumhuriyet, 6 Mart 1951, s.9550.

⁵⁰ Ulus, 20 Şubat 1951, s.10653.

hatırlatmaları olduğunu belirtmiştir. İktidar cephesinin en ileri giden cengaveri Halk Partililerin ifadesiyle aleyhlerine “*şahane*” bir delil hazırlayarak “*tarihe geçen*” Hamit Şevket İnce olmuştur. Şevket İnce; Barutçu ve Günaltay’ın şahsında muhalefete, memleket meselelerinde kendileriyle beraber çalışabilmeleri için bir şartname sunmuştur: “*Evvela başlarından İnönü’yü atsınlar. Sonra Ulus’un sesini kısınsınlar, bir de Hüseyin Cahit’i uzaklaştırsınlar*⁵¹.”

Faik Ahmet Barutçu “*Hırçın konuşmak muhalefetin karakteri olabilir ama, iktidarın karakteri değildir*” dediği konuşmasında birleştirici ve bölücü olmak üzere iki çeşit politikadan bahsetmiştir. Milletın birlik ve beraberliğini bozan politika, “*egoizmin acı meyvesidir. Birleştiren politikanın ilk şartı Devlet idaresinin parti idaresinden ayrılmasıdır.*” Hükümet, kendisini oylarıyla tayin eden seçmenin değil, milletin hükümetidir. Barutçu son günlerin önemli tartışma konusu olan tek parti döneminde kişilerin fişlenmesi hadisesini açmış, kendisinin⁵² ve meclisteki birçok kimsenin fişli olduklarını belirtmiştir. Bir zamanlar İzmir’de 20 bin kişinin fişli olduğunun kendisine söylendiğini aktarmıştır. Tek partinin mazi karanlığında yattığını, kendilerinin o devrin tasfiyesi, o ruhun “*hortlatılmaması*” için görev yapmalarına rağmen hala eskilerle meşgul olduğunu ifade ederek şikayetçi olmuştur. Her partinin içinde suiistimalde bulunan kişilerin olabileceğini, bu kişisel suçların genelleştirilerek ütün teşkilata fatura edilemeyeceğini anlatmıştır. Geçmişe dair suç isnadında bulunmak yerine iddiaların araştırılmak üzere bir komisyon teşkil edilmesi teklifini tekrarlamıştır. Kendi başbakanlığı döneminde kişiler hakkında gizli dosya tutmak emrini vermeyip, bundan haberdar dahi olmadığını söyleyen Günaltay, kitlelere yönelik suçlamaların gerçek suçluları koruyacağını ifade etmiştir⁵³.

Jurnal meselesinde Recep Peker kabinesi İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Ulus Gazetesi’ne bir açıklamada bulunmuştur. Vaktiyle İstiklal Mahkemesi’ne verilerek mahkum edilmiş ve delil yetersizliğinden ya da hakimlerin “*şefkat ve merhamet duygularından*” dolayı serbest bırakılmış mürteci ve komünistlerin fişlendiğini belirtmiştir. Bakanlık dönemi evvelinden intikal eden 40- 50 bin fişin düzenlenerek zamanında sayının 6 bine düşürüldüğünü söylemiştir. Demokrat vatanseverlerin de fişleri muhafaza ettikleri ve üzerinde durduklarından hiç şüphe etmediğini vurgulamıştır⁵⁴. Samed Ağaoğlu düzenlediği basın toplantısında elindeki jurnal vesikalarının kopyalarını gazetecilere dağıtmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son günlerine kadar muhaliflerini izlettirerek, “*takip ve tarassud sistemi kurduğunu*” beyan etmiştir. Bu faaliyetin memurların görevlendirilerek tatbik edilmesi ile hadisenin resmiyet kesbettiğini söylemiştir. Haberde sunulan vesikalar arasında seçimin kırk gün öncesine kadar uzananların bulunduğu bildirilmiştir. Emniyet Umum Müdürü Servet Sürenkök muhaliflerin takibine ait dosyalardan bazılarının iktidarın devrinden önce ortadan kaldırıldığını belirtmiştir. Takip edilenler sadece muhalif partililer olmayıp, bunlar arasında bazı basın mensupları da bulunmaktaydı⁵⁵. İçişleri Bakanlığı’na gönderilmiş olan vesikalardan birkaç alıntıya aşağıda yer verilmiştir:

⁵¹ Ulus, 22 Şubat 1951, s.10655.

⁵² Cumhuriyet, 25 Şubat 1951, s.9541.

⁵³ Ulus, 22 Şubat 1951.

⁵⁴ Ulus, 25 Şubat 1951, s.10658.

⁵⁵ Cumhuriyet, 2 Mart 1951, s.9546.

“D.P. kurucularından eski İçel milletvekili Refik Koraltan, 5.3.946 günü Toros katarile Park Otele inmiştir. Partisinin Adana şubelerini açmağa çalışmaktadır. Avukat Sabih Üçok, Mustafa Nuri Tunç, Milli Mensucat Fabrikası Fen Müdürü Emin... ile temas etmektedir. Sonu ayrıca bildirilecektir.”
(Seyhan Valisi Refik Kırış)

Kısa bir otobiyografisi ile beraber düzenlenen raporda Hulusi Köymen hakkında şu tahlil yer almaktadır: “Muhalefetin koyu ve mutaassıp bir elemanıdır. Tabiatında menfilik ve ifşaat esastır. Maksatlarına vusul için manevi kıymetlerden de fedakarlık yapabilecek yaratılıştadır. Hükümeti ve devlet büyüklerini tenkit ve istihfafa kindar ve mütecaviz bir hüviyet taşımaktadır”⁵⁶.
(Bursa Emniyet Genel Md. / 9.3.950)

Cumhuriyet Halk Partisi cenahı 3 Mart günkü gazetelerinde özellikle 12 Temmuz 1947 Beyanname’sinden sonra fiş tutulduğuna dair hiçbir vesikanın gösterilemeyeceğini manşetten duyurmuştur. CHP savunmasına göre 1947’den sonrasına ait vesikalar, emniyet teşkilatı tarafından gerek görülerek toplanmış, resmi dosyalara konmuş bilgilerdir⁵⁷.

Vesikalar eski iktidarın zihniyetini, nelerle uğraştığını, nelerden ve kimlerden şüphelendiğini göstermesi bakımından önemli sayılmıştır. Düşman arama ve kişileri tecessüs duygusunun, Cumhuriyet Halk Partisi’nin “kendi imanından şüphesi” olmasına yorulmuştur. Gazete sayfalarında emir kullarına da göndermelere rastlanmaktadır. Bunlardan biri: “Dürüst vatandaşı üzen, emir kulu da olsalar camiamızda curnalciliğe tenezzül eden kimselerin bulunmuş olmalarıdır”⁵⁸.

MP Başkanı Hikmet Bayur ise “hafiyeliğin” Demokrat Parti iktidarında da devam ettiği konusundaki kanaatini başından geçen bir olayı anlatarak dile getirmiştir. Düzenlediği basın toplantısında gazetecilerle yaptığı özel konuşmanın -tahminince sivil polis tarafından- çarpıtılarak sızdırıldığını, bundan dolayı sorguya çekilince kendisinde bu fikrin hasıl olduğunu beyan etmiştir⁵⁹. 16 Eylül ara seçimlerinin propaganda dönemi Konya Kongresinde Cemil Sait Barlas jurnalciliği, “yeni iktidarın getirdiği adetlerden biri” olarak nitelendirmiştir. Özel toplantılarda memurların ve diğer vatandaşların yapmış olduğu tenkitlerin üslere bildirildiğini ve memurların yerlerinin buna göre değiştirildiğini iddia etmiştir⁶⁰.

Menderes’in 1951 bütçe kanununu müzakeresinin tamamlanmasından sonra irad ettiği nutuk önemlidir. “En ağır şartlar altında” muhalefet yapmış bir partinin mensubu olarak kendilerinin “muhalefetin vazifesini kolaylaştırmak için bütün ruhi hazırlıklara ve iyi niyetlere sahip bulduklarını” beyan etmiştir. “Haksız hücumlara .. haklı mukabelelerde” bulduklarını, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilk günlerden itibaren gayesinin iktidarı kötuleyerek, “itimad ve itibar mesnedlerinden mahrum bırakmak” olduğunu ileri sürmüştür⁶¹. Halk Partililer ise, buna karşı çıkararak gerginliği Menderes’in, 29 Mayıs 1950’de okuduğu programda CHP iktidarını eleştirmekle başlattığını ifade edeceklerdir⁶².

⁵⁶ Zafer, 2 Mart 1951, s.668.

⁵⁷ Ulus, 3 Mart 1951, s.10663.

⁵⁸ Ercümen E. TALU, “Jurnal”, Son Posta, 3 Mart 1951.

⁵⁹ Cumhuriyet, 3 Mart 1951, s.9547.

⁶⁰ Ulus, 2 Temmuz 1951, S.10782.

⁶¹ Cumhuriyet, 1 Mart 1951, s.9545.

⁶² Ulus, 2 Mart 1951, s.10662.

Menderes zayıf bir iktidarın; özellikle rejimin yeni ve dünyanın hassas olduğu bir dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nin amacında başarı sağlamasında durumun ne derece vahim olabileceğini anlatmıştır. Demokrasinin yeni kurulmakta olduğu dönemde iktidar muhalefet ilişkilerinin düzeltilmesini ehemmiyetinden bahsederek konuşmasını tamamlamıştır⁶³. Yalçın Menderes'in söz konusu nutkunu değerlendirdiği yazısında kendilerinin de partiler arası ilişkilerin düzelmesini arzuladıklarını ama bunun için vaat ve söz yerine artık icraat görmeyi belediklerini ifade etmiştir. Haklarında soruşturma açılan Kasım Gülek gibi partililerin hakimler sayesinde hapisten kurtulduğunu Demokrat Partinin ne kadar ileri gittiğini belirtmek için ifade etmiştir⁶⁴.

3.Halk Partisi Muhalefetinin 1950 Seçimlerinin Yenilenmesini İstemesi İddiaları

Cumhuriyet Halk Partisi il ve ilçe teşkilatları başkent genel merkezleri ve İnönü'ye kafieler halinde ziyaretler düzenlemekteydi. İç İşleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu, genişleyerek artan ziyaretler üzerine bulunduğu beyanatta seçim zamanı olmamasına rağmen Halk Partililerin tavrına dikkat çekmiş, hükümetin “*emniyet ve asayiş bakımından meselenin üzerinde durduğunu*” bildirmiştir⁶⁵. CHP'ye karşı tatbik edilen “*hücum kampanyası*” üzerine ziyaretlerin geliştiğini belirten Ulus mahfilleri “*Hayret uyandıran garip bir demeç*” manşeti ile bir değerlendirme yayımlamışlardır. Seyahat hürriyeti konusuna dikkat çekmeye çalışmış ve şöyle bir ifade kullanmışlardır: “*Dört yıl durmadan miting yapan D.P. uluları böyle ufak tefek şeyler karşısında soğuk kanlılıklarını kaybetmemelidirler*”⁶⁶.

“*Tehlikeli oyunlar*” başlığı kullanarak durum değerlendirmesi yapan Nadir Nadi, seçime yaklaşık üç buçuk yıl varken yapılan ziyaretlerin propagandaya yormanın güç olduğundan bahisle “*sekiz yüz kişinin*” ziyareti hakkında CHP'nin yaptığı açıklamanın zihnini bulandırdığını ifade etmiştir. Şöyle ki: “*Heyetlerin yurdun dört bir köşesinden kalkarak Ankara'ya gelip İnönü'yü ziyaret etmeleri, halk psikolojisinde meydana gelmeye başlamış plan büyük aksülamel ve pişmanlığın bariz ifadesidir.*” Nadi “*Millet pişmandır, seçimler yenilensin!*” cümlesinin, bu “*zihniyetin varacağı mantık sonucu*” olduğunu vurgulamıştır. 11 Mayıs 1950 Taksim mitinginde toplanan otuz bin kişinin İnönü'yü kaybetmekten kurtaramadığını hatırlatmış, “*Ankara'da toplanacak kırk bin kişinin ...gösteri olmaktan öteye geçemeyeceğini*” belirtmiştir. “*Pişman oldu iddialarile milleti çocuk yerine koymamak lâzımdır*” demiştir⁶⁷. Ahmet Emin Yalman'a göre ise; rollerin değişmesiyle partilerin de değişmiştir ve bu durum son derece doğaldır. İktidar için sinirlenecek bir şey yoktur⁶⁸.

⁶³ Cumhuriyet, a.g.h.

⁶⁴ YALÇIN, “Adnan Menderes'in nutku”, Ulus, 4 Mart 1951, s.10664.

⁶⁵ Zafer, 4 Mart 1951, s.670.

⁶⁶ Ulus, 5 Mart 1951, s.10664.

⁶⁷ N. NADİ, “Tehlikeli oyunlar”, Cumhuriyet, 6 Mart 1951, S.9550.

⁶⁸ YALMAN, “Sinirlenecek bir şey yok”, Vatan, 6 Mart 1951, S.3521. Ziyaretlerin başladığı süreç içinde İnönü kötü adam ilan edilmiştir. İnönü'nün sınır dışı hatta idam edilmesi teklif edilmiştir. Meclis ağırlığı içinde ise ancak İnönü'nün partisi tarafından susturulması istenmiştir. Bu konu CHP Muhalefetinin esaslarının anlatıldığı dosyada Halk Partisi Muhalefesinde İnönü Faktörü başlığı altında daha geniş ele alınmıştır.

Bazı çevrelerden sızdırılan malumata göre; Cumhuriyet Halk Partisi ziyaretlerden sonra mitingler düzenlenecek, halkın iktidar karşısında güveninin sarsıldığı dışarıya gösterilecek ve bu şekilde seçim atmosferine girilecekti. Nihat Erim bu iddiayı kesin bir dille yalanlayarak DP'yi bu düşünceye sevk eden sebep hakkında iki ihtimal öne sürmüştür: "...Feci bir isnatla, muhalefeti tertipçilik ve Anayasa'ya aykırı hareketlerle itham ederek, boğmaya kalkmak ihtimali" ve CHP'nin genel seçimi vaktinden önce isteyebileceği "vehmi"⁶⁹... Kasım Gülek partilerinin seçimi yenileme taleplerinin olmayacağını bildirmiş⁷⁰, CHP Genel Merkezi de, ziyaretlerin bir süre için durdurulması kararını almıştır. Karar gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır: "Dünyayı tehdit eden ve yurdumuzu saran tehlikeler ortada dururken ve memleketin bunca hayati davaları tedbir beklerken şu nâzik zamanda iktidarın aşırı bir vehim yüzünden soğukkanlılığını kaybetmemesine vesile vermemek için C.H.P. bu kararı verdi"⁷¹.

2. II. Demokrat Parti Hükümeti'nin Kurulması ve Hükümet Programı

8 Mart 1951'de Menderes Kabinesi⁷² "...bugünkü şartlara göre bir kabine teşekkülüne imkan hazırlamak" şeklinde belirtilen gerekçeyle istifa etmiştir⁷³. Değişiklik sadece üç bakan isminde görülmüştür. Yeni kabinede Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi Velibeşe düşürülürken, Maraş milletvekili Nedim Ökmen, Kütahya milletvekili Hakkı Gedik, Erzurum milletvekili Rıfki Saim Burçak görev almıştır⁷⁴. Nadir Nadi "aylardan beri" duyulan değişiklik sözleri sebebiyle alınan karara başlangıçta şaşırmadıklarını belirtmekle beraber karşılaştıkları sürpriz için "pire için yorgan yakmak" tabirini kullanmıştır. Değişikliğin programı icrada yapılmasını gerekli görmüştür. Bunun da kabinedeki "tebdil-i mekan" ve üç yeni bakanla yetinilmesiyle değil, yeni şahsiyetlerle başarılılabileceğini ifade etmiştir⁷⁵. Ulus Gazetesi'nde "Politika" isimli köşeyi yazan Falih Rıfki Atay bunun kabine değiştirmek olmayıp, "yıpratıcı dedikoduları birkaç kişinin sırtına yükleyip, bir müddet daha rahatına bakmak" olduğunu ileri sürmüştür⁷⁶.

⁶⁹ ERİM, "Dört yılı tamamlamak", Ulus, 13 Mart 1951, s.10672.

⁷⁰ Cumhuriyet, 16 Mart 1951, s.9560.

⁷¹ Ulus, 24 Mart 1951, s.9583.

⁷² Nadir Nadi, dünyanın çok hassas bir zamanında görev yapan I. Menderes Hükümeti zamanını değerlendirmiştir. Hükümet Kore sebebiyle BM'nin çağrısına müspet cevap vererek itibarımızı arttırmıştır. Bulgaristan'dan iltica eden yüz binlerce soydaşımızı karşılayarak dünyanın dikkatini konu üzerine çekmiştir. Kore ve savaşın büyümesi tehlikesiyle iyice sarsılan dünya ekonomisi Türkiye'yi de etkilemiş, ekonomik vaatler gerçekleştirilememiştir. Nadi, hükümetin demokratik gelişmeyi sağlayamamasının nedeninin dış sebepler olduğunu ifade etmiş ve iktidarın demokrasi konusunda samimi olduğuna inandığını belirtmiştir. I. DP Hükümeti'nin tenkit edilecek tarafı antidemokratik kanunların kaldırılması konusundaki gayretsizliğidir. N. NADİ, "Yeni Menderes hükümetinden ne bekliyoruz?", Cumhuriyet, 10 Mart 1951, s.9554. Abidin Dav'er de aynı konuyu "DP'nin bir yıllık bilânçosu" isimli makalesinde incelemiştir. Cumhuriyet, 23 Mayıs 1951, s.9626. IX. TBMM 1950 seçimlerinin getirdiği yeni isimlerden kurulmuştu. "Çoğu taşra avukatıydı. O zamanlar çok kıymetli bilinen, atfedilen o kalantor, Atatürk mebusu, İnönü mebusu yerine Ankara'ya taşralının kendisi gelmiş"ti. BİRAND, Demirkırat'tan Metin TOKER, s.65-6.

⁷³ Zafer, 9 Mart 1951, s.675.

⁷⁴ Ulus, 10 Mart 1951, s.10669. Anadolu milletvekillerinden kurulan ve "Şöhretler Kabinesi" olarak nitelendirilen I. DP Hükümeti zamanını doldurmuş ve "asıl yükü taşıyanlar"la II: Kabine kurulmuştur. Güvenoylamasında çıkan 61 kırmızı oy, bu karara gösterilen tepkinin rakamsal açıdan dökümüdür. BİRAND, Demirkırat, s. 72 ve 93.

⁷⁵ N. NADİ, "Sürpriz", Cumhuriyet, 11 Mart 1951, s.9555.

⁷⁶ Ulus, 16 Mart 1951, s.10675.

II. Menderes Hükümeti 29 Mart 1951’de güvenoyu aldı. 311 milletvekilinden 244’ü lehte, 61’i aleyhte oy kullanırken 6 kişi çekimser kaldı. 80 imzalı gizli rey önergesi reddedilmiş, açık oylama yapılmıştır. Başbakan yeni hükümet programını okunduğu bu toplantıda iç istikrar konusu üzerinde durmuş, vicdan hürriyetine taraftar olduklarını ama geriye dönüşün asla mümkün olmadığını belirtmiştir⁷⁷. II. Demokrat Parti programı ilkinden pek farklı değildir. Zaten eskisinden pek farklı olmadığı için yeni hükümetten çok farklı bir program da beklenmemekteydi. Nadi, programdaki ekonomi, ticaret, ziraat, bayındırlık gibi konular üzerinde durmaya lüzum görmemiştir. *“Asıl mühim olan, hürriyet rejiminin yurdumuzda Batılı benzerlerine uygun bir şekilde ve kendi normal mekanizması içinde gelişme imkanlarını kazanması, geriye değil, ileriye doğru yürüyebilmesidir”* demiştir. Nadi Başbakan’ın bu konuda üç yüzlü bir politika takip edileceği sözünü nakletmiştir. Bunlar komünizmle mücadele edilmesi, dinin politikaya alet edilmesinin engellenmesi ve basın hürriyetinin korunmasıdır⁷⁸.

Açık oylamaya rağmen 61 kişinin güvenoyu vermemesi, Yalçın tarafından Menderes’in *“diktatörlük hevesini kıracak mahiyette bir işaret”* olarak değerlendirilmiştir. Yalçın *“hasta bir ruh haleti ve megaloman bir insanın gurur nöbetleri içinde ... gelişigüzel”* hareket eden Menderes’in partisi üzerindeki *“nüfuzunun”* sarsıldığı tespitini yapmıştır. Türkiye’nin geleceği üzerindeki umudunu, DP içinde murakabe sisteminin işlemesine bağlamıştır⁷⁹. Sonraki günlerde Yalçın Menderes’in ilk programdaki gibi CHP iktidarına cephe almamasını partiler arası ilişkilerin düzelebileceğine dair bir işaret olarak algılamıştır⁸⁰. Bu düşüncenin yer aldığı gazetede Trabzon milletvekili Hasan Saka muhalefetle işbirliği ortamını hazırlaması gereken iktidardan iyi niyet görmeyen mümkün olmadığını söylemiştir⁸¹.

Cumhuriyet Gazetesi köşe yazarı Burhan Felek, 61 kişinin güvenoyu vermemesinin hükümet için zaaf olarak değerlendirilmesine karşı çıkmıştır. 400 milletvekilinin aynı şekilde düşünmesinin muhal olduğunu söyleyerek, şöyle devam etmiştir: *“Kaldı ki bu 400 kişi muayyen bir dava için de toplanmış bir zümreye ait değildir. Bu 400 namzed Halk Partisine karşı olmak hususundan başka şeylerde pek de anlaşabilmiş değillerdir. Belki anlaşabilirlerse de buna seçim günlerinde lüzum da yoktu.”* Burhan Felek bunun sebebinin DP’ye seçimi kazandıran etkenin programı değil, CHP’ye muhalefeti olduğunu ileri sürmüştür. Burhan Felek 61’ler meselesini demokrasi açısından tahlil ettiği satırlarda şunları söylemiştir: *“Bu hadise bizzat Demokrat Partinin lehinedir. Çünkü daha bir senesini doldurmamış bir meclis grubunda açık oyla yapılan bir yoklamada 61 kişi çekinmeden hükümete karşı olduklarını izhar etmişlerdir. Bu bir emniyet sübabıdır ve partilerde bu hareket daima onun hayatiyetine delalet eder. Muvaffak olamadığı halde hükümeti tutmak kabilinden hataları önleyecek bir çaredir”*⁸².

Program üzerindeki görüşmelerin yapıldığı 2 Nisan’da Başbakan muhalefetin her şeyi tenkit etmek zorunda olmadığını, kendilerinin de hatasız hareket ettikleri iddiasında bulunmadıklarını belirterek şunları söylemiştir: *“Hükümet de insanlardan teşekkül eder. İlahi kudrete sahip olduğu iddiası devri sabıkta vardır”*⁸³. CHP de hataları olmadığı

⁷⁷ Cumhuriyet, 30 Mart 1951, s.9574.

⁷⁸ N. NADİ; “Program”, Cumhuriyet, 31 Mart 1951, s.9575.

⁷⁹ YALÇIN, “Bu bir dönüm noktasıdır”, Ulus, 31 Mart 1951, s.10690.

⁸⁰ YALÇIN, “İkinci Menderes Kabinesi”, Ulus, 2 Nisan 1951, s.10692.

⁸¹ Ulus, 2 Nisan 1951, s.10692.

⁸² Burhan FELEK, “61’ler meselesi”, Cumhuriyet, 3 Nisan 1951, s.9579.

⁸³ Ulus, 3 Nisan 1951, s.10693.

iddiasında değildir. Bu konuda Gülek şunları söylemektedir: “*Millet, partimizin cezasını 14 Mayıs’ta verdi. Bundan dolayıdır ki bugünkü vazifemizi azami dikkat ve hassasiyetle yapmaya mecburuz ve yapmaktayız.*” Gülek iktidardan düşürülmelerinin öğrettiklerini şu cümlelerle ifade etmiştir: “*İktidara gelen herkes, müteakıb seçimi kaybedeceği düşüncesile hareket etmelidir*”⁸⁴.

Menderes konuşması sonunda partiler arası münasebetlerden söz ederken arabozucuların çabalarının boşa çıkarılması gerektiğini belirterek CHP’lilere elini uzattığını söylemiştir. Erim, bu girişimi “*takdir edilecek jest olarak*” değerlendirmiş, bunun sadece “*jest*” olduğunu, sözün gerçekte ne anlama geldiğini anlamak için zamana ihtiyaç olduğunu beyan etmiştir⁸⁵. Artık geçmiş hesaplaşmasının terk edilmesi lazım geldiğini her iki parti de kabul etmiştir⁸⁶. Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde bağımsızlık, güçlü olma şartını -eskiden olmadığı kadar- taşımaktadır. Stratejik önemi haiz topraklarda kendi ayakları üzerinde durarak bağımsız davranmak isteyen ama bunun sonuçlarından zarar görmeyen bir millet yoktur. Hükümlerlik anlayışı nasıl farklılaştı ise -ki zamanımızda sınırlar içine alınmış geniş topraklar değil, hükmedilebilecek ülkeler önemlidir- bağımsızlık anlayışı da farklılaşmaktadır. Ya da güçsüz olanlar kendilerini böyle kandırmaktadır. Bu karışık ortamda 1950ler’in korkulu rüyası olduğunu anladığımız ajanlar, arabozucular –nadiren dile getirilmekle beraber- gündemden düşmüştür.

Erim demokrasilerde karşılaşılabilecek tehlikelerden ilki olarak ajan faaliyetlerini göstermiştir. Ajanların politikacılar arasındaki çekişmelerden faydalanarak, halkı “*düşman kabilelere bölebileceğinden*” bahsetmiştir. Batı demokrasilerinin bu tehlikelerden ayrı fikirlerinin yanında mühim meselelerde birleşerek korunduklarını belirtmiştir. Erim’in belirttiği ama üzerinde durmadığı ikinci tehlike şudur: “*Büyük sermayenin (daha doğrusu affairiste denilen kimselerin) siyasi hayata hakim olması*”⁸⁷. Birinci maddenin önemini yitirip, ikinci tehlikenin büyüdüğü günlerde yaşadığımız görünmektedir.

3. Demokrat Parti Konya Kongresi ve İrtica Tartışmaları

Adnan Menderes’in kurduğu ikinci hükümetin güvenoyu almasından evvel, irtica tartışmaları geniş yer kaplamıştır. Konya DP Kongresi’nde fes, çarşaf, Arap alfabesinin istendiğinin iddia edilmesi, CHP’lilerin çıkardığı dedikodu olarak nitelendirilmiş ama CHP muhalefetinin sükuneti temin edilememiştir. Cumhuriyet’te yer alan ANKA Ajansı mensubunun haberine göre istekler DP’ye yeni giren bir “*köylü*” tarafından dile getirilmiş ve derhal susturulmuştur. DP İstanbul Bölge Müfettişi Hüsnü Yaman hadisenin komplo olduğu ve bu tertibin CHP tarafından desteklendiğini ileri sürmüştür. DP Teşkilatı hadisenin büyütüldüğünü ifade etmiştir. Konya milletvekili Ziya Barlas “*alim hoca katlığının önlenmesi gerektiğini*”, “*zavallı bir köylünün*” sözlerinin meclise getirilmesini manasız olduğunu, komünist “*beşinci kol*” faaliyetlerinin irticayı körüklenmesinden faydalanacağını belirtmiştir⁸⁸. Halk Partisi Cumhuriyet Gazetesi’nin Ankara muhabirinin hadiseyi partilerinin “*şişirdiği*” iddiasına karşı çıkmışlardır⁸⁹. Yalçın 17 Mart’ta

⁸⁴ “Cumhuriyet Halk Partisinin herkese söyleyemedikleri”, Cumhuriyet, 4 Nisan 1951, s.9580.

⁸⁵ ERİM, “Hayırdır inşallah”, Ulus, 4 Nisan 1951, s.10694.

⁸⁶ ERİM, “Bekliyelim”, Ulus, 5 Nisan 1951, s.10695.

⁸⁷ ERİM, “Partilerarası münasebetler”, Ulus, 3 Mayıs 1951, s.10723.

⁸⁸ Cumhuriyet, 12 Mart 1951, s.9556.

⁸⁹ Ulus, 13 Mart 1951, s.10672.

yayımlanan makalesinde Konya'daki hadisenin “sansasyonel” hal aldığını kabul etmekle beraber hükümeti tehlike işareti olarak olayı “mezcupluk perdesiyle” örtbas etmek zaafına düşmemeleri konusunda uyarmıştır⁹⁰.

“Cumhuriyet” imzalı başmakalede partilerin inkılaplar konusunda titiz olmaları istenerek, bu konudaki tehlikeler karşısında birbirlerine hücum etmemeleri, birbirlerine yardım etmeleri gereğine dikkat çekilmiş, Konya olayındaki tavırları tenkit edilmiştir. Parti üyeleri arasında programın çok dışında kimselerin bulunmasının normal karşılanması gereği dile getirilmesiyle beraber iktidar, hataların üzerine gitmemek, hatta hataları örtbas etmekle suçlanmıştır. Parti ile pek alakası olmayan kişilerin parti üyesi olabileceği söylendikten sonra ülkedeki partilerin doktrin partisi olmayıp inkılap zümresi veya muhalefet zümresi olarak ortaya çıktıkları için merkez partisi oldukları yorumu yapılmıştır⁹¹. Her ne kadar demokrasiye geçilmiş olsa da partileşme tabandan değil, tavandan gerçekleşmiştir. Bunda sebep toplumun nevi şahsına münhasır bazı niteliklerinin tehlike olarak görülmesidir.

Nihat Erim, DP'nin “ne oldum delisi” olarak “diktatör edasıyla hükmetmeye kalktığından beri, karşısında muhalefeti ve... basını bulduğunu” ifade etmiştir. Bu güçleri, halk efkarına tercüman vasıtalarından ikisi olarak nitelendirmiştir. Halk efkarının tek parti ve çok parti devrinde etkisini gösterdiğini söylediği yazısında demokrasi öncesinden şu cümleyle bahsetmiştir: “Tek partili disiplin hayatında halk efkarının temayül ve hükümlerini anlamaya yarayan vasıtalar suni bir işleyiş içinde yürütüldüğünden idare, nabzı tam bir vuzuhla tesbit edememiştir⁹².” Tek parti dönemini hatırlatan Erim'i gocunma ve savunma psikolojisi içinde görmekteyiz. Tırnak içinde belirtilen cümledeki amacın ve cümlenin fonksiyonunun ne olduğu belli değildir. Disiplini uygulayan “idare”, halk efkarını tespit edemeyen “idare” aynı zamanda disiplinin de mimarı “idare” iken, halk efkarını anlamaya yarayan vasıtaları suni bir şekilde işleten kimdir? Tek parti sistemi içinde hadiselerin değerlendirilmesi zorunluysen, hangi duygu Erim'i böyle bir cümle kurmaya sevk etmiştir?

Başbakan hükümetin kurulması, irtica ve partiler arası meseleler hakkında Milliyet başyazarı Ali Naci Karacan'a bir demeç vermiştir. Yeni kabinenin kurulması için Cumhurbaşkanı'na sunulan gerekçeden toptan bir değişikliğin yapılacağı sonucunun çıkarılmasına mana veremediğini söylemiştir. Başbakan, kabinenin başarılı olmadığı görüşünde olmadığını da belirttikten sonra yaptığının tadillerden ibaret olduğunu ifade etmiştir. İrtica konusunda; taassubun hangi yönden gelirse gelsin demokrasi ile bağdaştırılmasının mümkün olmadığını vurgulamış, din ve vicdan hürriyetinin baskı altında bulundurulması taassubunun da buna dahil olduğunu söylemiştir. Geçerli bir sebep olmaksızın irticam varlığını öne sürmeyi dini siyasete alet etmenin başka bir yolu olarak değerlendirerek şöyle söylemiştir:

“Konya'nın bir kazasında, bir parti kongresinde, velev dini taassup ifade etse dahi, bir vatandaşın sözleri ele alınarak ve memlekette irtica tehlikesi vardır diyerek heyecan uyandırmaya çalışmayı, eğer siyasi maksad güdülmüyorsa, en az vicdan hürriyetine karşı bir nevi baskı ve taassubun tezahürü saymak icab eder... Bazı kimselerin, zümre veya siyasi teşekküllerin kendilerini Atatürk inkılaplarının bekçileri saymaları ve bu imtiyaz ve

⁹⁰ YALÇIN, “Sayın Cumhurbaşkanının sözleri unutulmamalıdır”, Ulus, 17 Mart 1951, s.10676.

⁹¹ CUMHURİYET, “Çıkar yol”, Cumhuriyet, 16 Mart 1951, s.9560.

⁹² ERİM, “Türk halk efkarı”, Ulus, 17 Mart 1951, s.10676.

inhisarı kendilerinde görmeleri, gene bir siyasi maksad güdülmüyorsa, fuzuli bir gayretkeşlikten ibarettir. Menderes inkılapların hakiki bekçisinin millet olduğunu söyleyerek, görevlerinin din ve vicdan hürriyetini teminat altına almak ve bu hususta kanunlara aykırı davrananları takip etmek ve cezalandırmak olduğunu belirtmiştir.

Muhabir Menderes'in bütçe müzakerelerindeki konuşmasında kullandığı ılımlı lisanın halkta ve basında olumlu karşılandığını, muhalefetin ise söz değil, icraat beklediklerine dair çıkışlarını özetlemiş ve ilişkilerin nasıl ve ne zaman verimli hale getirileceğini sormuştur. Menderes kendilerinin *"müsamahalı bir zihniyetle hareket etmeyi...esas olarak kabul ettiklerini"*, iyi ilişkilerin tek taraflı hüsnü niyetle sağlanamayacağını ifade etmiştir. yaptığı son konuşmanın ardından gördükleri muamelenin ümit verici olmadığını, *"hücumların eskisinden de şiddetli olduğunu"* ileri sürmüştür⁹³. Bu sözlere karşı CHP'nin mücadeleyi istemediği, açmadığı bundan memnun olmadığı, hatta elem duyduğu cevabı verilerek şöyle devam edilmiştir: *"Müdafaa hakkımızı kullanmamayı bizden istemek de biraz fazla olur"*⁹⁴.

Menderes'in irticaa karşı kanunlarla harekete geçileceği yönündeki açıklaması Cumhuriyet Gazetesi'ni teskin edememiştir. Fikirlerin fiile dönüşmedikçe kanun karşısına çıkmayacağını belirtildiği makalede, hükümet bu konuda uyarıcı konuşmalar yaparak tehlike potansiyeli taşıyanları sindirmesi ve caydırması yolunda ikaz edilmiştir⁹⁵. Basında irtica bahsinde geçmiş demokrasili yılların da değerlendirmesi yapılmış, bu konuda CHP ağır eleştiriler almıştır. DP'yi inkılabı zedelemekle suçlayan CHP, iktidarı döneminde oy kaygısıyla *"inkılaba zarar vermekle"* itham edilmiştir⁹⁶. CHP Trabzon milletvekili Hasan Saka, irticai hareketlerden söz açtığı konuşmasında bu tavırların bir partiye mal edilmesinin doğru olmayacağını belirtmiş, iktidarla muhalefetin milli birlik ve beraberlik bakımından önem taşıyan bu gibi konularda işbirliği halinde çalışmalarının gerekliliğinden bahsetmiştir⁹⁷.

Sayıları üç ila dört yüz olan bir öğrenci grubu 21 Mart'ta geceleyin irticaa karşı bir miting yapmıştır. Bunun üzerine bir tebliğ yayımlayan İçişleri Bakanlığı bu miting hadisesinin, öncesinde de görülen bazı toplantılarda bazı konuşulanların kanunları ihlal niteliği taşıdığını belirtmiştir. İrticai hareketin olduğunu ispat edecek hiçbir delilin olmamasına rağmen, hükümetin bu konuda pasiflikle suçlanmasının haksızlık olduğu ifade edilmiştir. Menderes de hadise ve mürteci gösterilmeden memleketin genel bir isnada tabi tutulamayacağını ortaya koymuş, iftira rejimi suçlamalarında bulunanları iftiralara kalkışmakla itham etmiştir. Ayrıca vicdan hürriyetine riayet edeceklerini beş sene evvelki programlarıyla ilan ettiklerini hatırlatmıştır⁹⁸.

Ali Naci Karacan Bayar'la yaptığı görüşmeden edindiği *"intibaları"* kaleme almıştır. toplu bir irticam varlığından söz edilemeyeceği, küçük çaptaki hadiselerin basiretle takip edilerek, bunları zamanın halledeceğini, dolayısıyla hadiselerin tabi karşılanması gerektiğini yazmış, şöyle bir cümle nakletmiştir: *"Bugün yapılan bazı yayınlara ve hareketlere bakarak 1947 – 1948 – 1949 yıllarında herkesin gözü önünde"*

⁹³ Cumhuriyet, 18 Mart 1951, s.9562.

⁹⁴ YALÇIN, "Partilerarası münasebetler III", Ulus, 23 Mart 1951, s.10682.

⁹⁵ Cumhuriyet, "Münevveri endişesi", Cumhuriyet, 23 Mart 1951, s.9567.

⁹⁶ EMEÇ, "İnkılap karşısında sorumluluk", Son Posta, 19 Mart 1951,

⁹⁷ Ulus, 2 Nisan 1951, s.10692.

⁹⁸ Cumhuriyet, 23 ve 24 Mart 1951, s.9567 ve 9568.

cereyan etmiş bu kabil hareketlere karşı niçin o zaman bu derece şiddetle hücum edilmediği düşünülürse bu yoldaki söylentilerin ve neşriyatın mahiyeti daha iyi anlaşılabilir⁹⁹.”

Ceza Hukuku Akademisyeni Dr. Nurullah Kunter, hazırlamış olduğu araştırma yazısında irtica ile din ve vicdan hürriyeti arasındaki sınırı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda insan hakları ile ilgili anayasa maddeleriyle, uluslar arası sözleşmeleri ele almıştır. genellikle “*inkılap düşmanlığı*” diye tarif ettiği irticayı, daha açık şekliyle muasır medeniyetler seviyesine çıkılmasını engelleme gayretleri olarak değerlendirmiştir. TCK’nın 526 ve 163. Maddelerinde gerekli ve کافی derecede kanuni tedbirlerin alındığını ifade etmiştir¹⁰⁰. Bayar ve Dr. Nurullah Kunter’in açıklamalarından sonra basın kısmen de olsa ikna olmuş bir hal almıştır¹⁰¹.

4. 1951 Ara Seçimleri Öncesi Demokrat Parti İktidarı - Halk Partisi Muhalefeti Arasındaki Tartışmalar

Başbakan Adnan Menderes’in 1951 Bütçe görüşmeleri kapanış nutkunda yukarıda yer verildiği gibi muhalefete barış eli uzatması, dünyanın Kore Savaşı’ndan kaynaklanan hassas durumu, Türk askerinin başarıları ve milletvekillerinin ılımlı konuşmaları üzerine Nisan başından itibaren partiler arasında bir “*bahar havası*” yaşanmıştır¹⁰². Sinop milletvekili Server Somuncuoğlu İstanbul CHP toplantısında kişiye tahammül edemeyen iktidarın neden daha önce barış teklifinde bulunmadığını sormuş, “*tatlı yüzün*” kendilerini düşüncelerinden geri çeviremeyeceğini, tenkit ve murakabelerine şiddetle devam edeceklerini beyan etmiştir¹⁰³. Bir sonraki gün Ulus Gazetesi “*İktidarla anlayış havası içindeyiz*” sözünü manşete almıştır¹⁰⁴.

Menderes Diyarbakır nutkunda partiler arası ilişkiler konusunda şunları söylemiştir: “*Muhalefetin kendisini tam teminat altında hissetmesi ve vatandaşların bütün hak ve hürriyetlerinin kanunla ve kanunun icra vasıtası olan Hükümet tarafından müdafaa edileceğinden emin bulunmaları şarttır...Fikir ve siyaset mücadeleleri, ne de tenkid hakkını geniş ölçüde kullanma selâhiyeti, hiçbir zaman birbirini yıkmıya, yoketmeye uğraşmak ve boğazlaşmak demek değildir¹⁰⁵.*”

Hoşgörü ortamı 16 Eylül ara seçimlerinin yaklaşmasıyla sona ermiştir. Ara seçimlerin sebebi 1950 seçimlerinde on dokuz milletvekilinin iki yerde birden aday olup, iki yeri birden kazanmasıdır. Bundan mütevellit meclisteki açığı kapatmak üzere ara seçimlerin yapılması gündeme gelmiştir¹⁰⁶. On altı ilde milletvekilliği açığı bulunmaktaydı. 1950’de ertelenen ara seçimlerin tekrar ertelenmesi teklif edilmiş ancak teklif DP Meclis Grubunda reddedilmiştir¹⁰⁷. Sebati Ataman’ın seçim tutanağının reddinin

⁹⁹ Cumhuriyet, 27 Mart 1951, s.9571.

¹⁰⁰ Nurullah Kunter, “Vicdan Hürriyeti ve irtica”, Cumhuriyet, 27 Mart 1951, s.9571.

¹⁰¹ N. NADİ, “Bayar hakem”, Cumhuriyet, 28 Mart 1951, s.9572.

¹⁰² TOKER, s.114.

¹⁰³ Ulus, 8 Nisan 1951, s.10698.

¹⁰⁴ Ulus, 9 Nisan 1951, s.10699.

¹⁰⁵ Ulus, 13 Nisan 1951, s.10703.

¹⁰⁶ TOKER, a.g.e., s.32.

¹⁰⁷ ERİM, “Ara seçimleri”, Ulus, 28 Haziran 1951, S.10778.

karara bağlanmasından sonra seçim yapılacak il sayısı on yediye, milletvekili açığı yirmiye çıkmıştır¹⁰⁸.

Haziran 1951'den başlayarak seçim gezileri tertip edilmiştir. Dönem başında gidilen yerlerde toplanan kongrelerde yapılan konuşmalar oldukça fazla yer almıştır. İktidarın; bilhassa kabine mensuplarının muhalefet gibi seçim gezileri düzenlemesi eleştirilmiştir. Peyami Safa, DP'nin dünyada görülmemiş bir “seyyar hükümet tipi icad ettiğini” ifade etmiştir. Hükümet mensuplarını hayati önem taşıyan devlet işlerini bırakıp kongrelerde gezmelerini hatalı bulmuştur. Safa'ya göre Menderes ve arkadaşlarını bu yola iten sebep, partinin merkez ile teşkilatı arasındaki bağının korunması endişesidir¹⁰⁹.

Bunlardan Nevşehir Kongresi'nde partili bir genç, DP'nin ana muhalefetin “azmi, cesareti karşısında yola geldiğini” dile getirmiş, iktidarın iki ay öncesine kadar CHP'nin muhalefetten de “tasfiye edildiği” yolundaki iddialarını hatırlatmıştır. Düzce Kongresi'nde konuşan eski Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal, DP mensuplarını, ortaçağda kurşunu altın ve gümüşe dönüştürme hevesine kapılan simyacılarına benzetmiştir. Aksal'a göre DP mensupları; “muhalefette buldukları sırada orta çağın simyagerlerine taş çıkartmışlardır. Bugün memleket kendilerinden o zaman vaadettikleri hünerlerini göstermelerini beklemektedir¹¹⁰.”

İnönü'nün Malatya'da yapmış olduğu konuşma önemlidir. Genel Başkan da birçok arkadaşı gibi sözü DP'nin seçim öncesi vaatlerine getirerek şunları söylemiştir: “Hakiki kıymetler (karşısında) haksız propagandalar, hudutsuz, ölçüsüz vaadler demokratik rejimlerde kısa bir zaman yaşayabilir. Bu bakımdan genç arkadaşlarım yirmi otuz sene sonra ...bugünkü politikacıların siyasi maksatlarını yürütmek için ileri sürdükleri propagandalar karşısında güleceklerdir. Öyle bir zaman gelecek ki, bir vaad yapacakları zaman kırk defa düşüneceklerdir. Böyle vaadler siyasi partiler için mahvedicidir. İktidara gelir de vaadlerini yerine getiremezlerse halkın itimadını kaybedeceklerini bilmelidirler. Ekseriya hakikatler söylenildiği zaman reddolunur. Ancak zaman kimin sözüne inanılacağını meydana çıkarır¹¹¹.”

Geçen zaman, milletin güvenini herhangi bir partiyle sınırlı olacak şekilde sarsmamıştır. Yerine getirilmeyecek sözlerin verilmesi partiler arasında yaygınlaşınca demokrasiye karşı güven bunalımı başlamıştır. İnönü'nün çizdiği tablonun gerçeğe dönüşebilmesi için, siyasilerin şerefi rekabetin önüne geçiren anlayışı hakim kılmaları, vatandaşın da kamuoyu oluşturarak yönetimde etkili olması gerekmektedir. Türkiye'de sivil toplum örgütlenmesi yeterli seviyede değildir. Bunda ferde bile şüpheyle bakan devletin örgütlenmeyi doğal karşılamaması, düşüncenin bile suç sayılması, totaliter rejim vatandaşlarına has olması gereken mimlenme korkusu, doğu toplumlarında daha çok karşılaşılan müdahil olmama, her şeyi oluruna bırakma karakteri etkilidir.

İnönü'nün Malatya'da bulunduğu sırada; Bayar'ın Kur'anı Kerim'leri toplattığı, devlet teşkilatının tamamen çöktüğü, yirmi beş milletvekilinin ve yüz bin üyenin istifa ettiği, dış politikanın Kasım Gülek tarafından yönlendirildiği ve İnönü'ye cumhurbaşkanlığı telifinin getirildiğine dair propagandalar yapıldığı iddia edilmiştir. Aynı

¹⁰⁸ Ulus, 24 Temmuz 1951, S.10804.

¹⁰⁹ SAFA, “Vakitsiz iktidar”, Ulus, 6 Haziran 1951, S.10756.

¹¹⁰ Ulus, 5 Haziran 1951, s.10755.

¹¹¹ Ulus, 6 Haziran 1951, S.10756.

haberde İnönü'nün siyasi büyük psikolojisi ile sarf ettiği şu sözlerine yer verilmiştir: “*Ben iktidarı hemen devretseler bile kabul etmiyeceğim. Millet in onları imtihan etmeleri için 3 sene daha fırsat veriyorum. Bilsinler ki devlet idaresi kolay değildir*¹¹².” İnönü iktidarın kendisine teslim edilmesine dair ümit beslemektedir. Bu ümidin kaynağı eski cumhurbaşkanının sahidin bu makamı terk ettiğine inanmamış olmasıydı. Kendisini – yenilmiş olsa da- statükonun, sistemin üst kademesinde görmekteydi. Bu da halk oyunun ne derece kıymet gördüğünü açıklamaktadır.

Millet Partisi eleştiri oklarını her zamanki gibi hem CHP, hem de DP'ye doğrultmuştur. DP iktidarı ve CHP muhalefetinden hayır gelmeyeceğini¹¹³ ileri süren partinin diğerlerine göre bir avantajı vardır ki bu MP'nin, tek parti siciline sahip olmamasıdır. Millet Partisi mahfilleri karşı tarafın bu açığı en başından beri kullanmıştır. “*Hâlâ hakimiyet hükümettedir*¹¹⁴” görüşündeki MP'liler DP iktidarını, meclisin denetlenmesini zorlaştırmaları sebebiyle “*Muhalefetsiz iktidarın sonu felakettir*¹¹⁵” diyerek uyarılmışlardır. DP'nin ara seçimlerden evvel iki yıllık icraatını anlatmak üzere yayımladığı “Beyaz Kitap”ta en büyük hizmetin zikredilmediği belirtilmiştir. İleri sürülen en büyük hizmet, halkın boş sözlere kanmaması konusunda tecrübe kazanması olmuştur¹¹⁶.

Şemsettin Günaltay Demokrat Parti'yi “*faşist bir teşekkül*” olmakla suçlamıştır. Başbakan cevaben, “*Matbuatın hür olduğu istenildiği kadar partiler kurulmasının mümkün olduğu, tenkidin hiç bir hudud ... her yerde haksız, yıkıcı, hattâ haince dahi olsa serbest olduğu bir memlekette faşizmden bahsetmeğe imkân var mıdır? Şayed eski başbakan faşizmin ne olduğunu bilmiyorsa, Demokrat Parti kuruluncaya kadar yaşadığımız devri hatırlamasını tavsiye ederim.*” demiştir¹¹⁷. Günaltay sonraki günlerde “*D.P. de mevcut olan ve idame ettirmek istenen inhisarcılıktır ve kurucuların kongreden kongreye koşmaları da bu inhisarı idame ettirmek istemelerindedir. İnhisarcılığın neticesi tek partidir, faşistliktir.*” diyerek iddiasını açıklamıştır¹¹⁸.

Günaltay'a göre DP, kuruluşundan itibaren üç safha geçirmiştir. Bunları; DP muhalefeti döneminde yapılan her şeyi kötü göstermek – yerine getiremeyeceği vaatlerde bulunmak, DP iktidarında sırayla oyalamak, benimsemek ve bocalamak şeklinde maddelendirmiştir. DP'lilerin iktidara geçtikten sonra, vaatleri karşısında bunaldıklarını, halkı oyalamak için iftira ve isnatlarda bulduklarını söylemiş, şöyle devam etmiştir: “*Bu hal umumi efkârda tiksinti uyandıрмаğa ve memlekette iş yapma arzusu gittikçe kendini hissettirmeğe başlayınca kendileri bir iş göremedikleri için evvelce o kadar kötüledikleri Halk Partisi Hükümetinin başlamış olduğu işleri benimsemeğe ve kendileri yapmış gibi göstermeğe mecbur oldular*¹¹⁹.” Bu satırlar aynı zamanda DP'nin statükoyu devam ettirdiğine de kaynak gösterilebilir.

İktidar ile ana muhalefet partisi arasındaki ilişkiler Gülek ve Günaltay'ın eleştirileri ile gerginleşmiştir. Gülek'in “*devlet makinası D.P. tahakkümü altında*” “*Vatandaş refah istiyor, fakat iktidar erkânı politika dedikoduları ile meşguldürler*” sözleri manşette yerini

¹¹² Son Posta, 5 Haziran 1951.

¹¹³ MP Genel Başkanı Mustafa Kentli, Kudret, 2 Eylül 1951, S.1307.

¹¹⁴ Sadık ALDOĞAN, Kudret, 20 Ağustos 1951, S.1295.

¹¹⁵ Sadık ALDOĞAN, “Muhalefetsiz iktidarın sonu felakettir” Kudret, 1 Ekim 1951, S.1336.

¹¹⁶ Hikmet BAYUR, “Demokrat Partinin en büyük hizmeti”, Kudret, 7 Eylül 1951, S.1312.

¹¹⁷ Cumhuriyet, 13 Haziran 1951, S.9651.

¹¹⁸ Ulus, 17 Haziran 1951, S.10767.

¹¹⁹ Ulus, 19 Haziran 1951, S.10769.

almıştır¹²⁰. Bir sonraki gün Ulus, “D.P. deki mezhepcilik husumeti havası son derece tehlikelidir” “Kendi menfaatini devlet menfaatinden üstün tutan bir parti, devleti içinden çürüten bir yola sapmış olur, çünkü bu memleketi uşak ruhlu adamlar kurtaramaz, yıkarlar” manşeti altında Günaltay’ın nutkunu yayımlamıştır.

Tartışmalar başlatan “uşak” tabiri şu metnin sonunda kullanılmıştır: “...Eğer devlet memurları bir parti arzusuna râmolacak kadar zayıf seciyeli olurlarsa hem kendileri, hem de memleket için çok fena vaziyete düşmüş olurlar. Onların vazifelerinde terakki ve terfileri şahsî kabiliyet, dirayet ve liyakatlerine bağlı olmak iktiza eder. Yoksa falan ve filen partiye bağlılıkları ve uşaklık yaptıkları için değil. Bu memleketi uşak ruhlu adamlar kurtaramaz, yıkarlar.” Günaltay nutkunu şu cümlelerle bitirmiştir: “Bizim istediğimiz... particiliği ancak memlekete hizmette müsabaka şeklinde telâkki eden insanlar, kıymetlerdir. D.P. ye maalesef bir parti değil, bir mezhepcilik husumeti ruhu verilmiştir. Bu, şarkın bir hastalığıdır. Aynı hastalığın memlekete yayılması acıklı olur¹²¹.”

Faik Ahmet Barutçu 1 Temmuz 1951 tarihli konuşmasında iktidarı demokrasi konusunda eleştirmiştir. Barutçu’nun konuşması dört madde ile analiz edilebilir. Birincisi Barutçu gerçek demokrasiye ulaşmanın tek yolu ve şartının demokratik ıslahatı bir an evvel tamamlamak olduğunu belirtmiş, tek parti dönemi alışkanlıklarının, zihniyetinin, kanunlarının yeni devre “intibak ettirilmesini”, bu arada DP’nin “iktidar hürsüne kapılıp istikameti şaşırmasın, inkişâfları durdurulmasını” ve demokratik gelişmeye “eski iktidarın bıraktığı yerden” devam edilmesini istemiştir. İkinci olarak partilerin “fikir hürriyetlerinin icabı” olduğunu ama “asla zümre menfaatlerinin sendikası olmadığını” belirtmiş ve “Bilmek lâzımdır ki, demokrasi ekseriyet prensibi ile inhisar sağlamaktır değildir.” demiştir.

Üçüncü olarak; demokrasinin nasıl bir ortamda gelişebileceğini “Demokrasi bütün iradelerin müvazenesi içinde ve her ferdin hakkına hürriyetine hürmet eden bir anlayış içinde ve sebatlı bir oluşma içinde meyvalarını verir” sözleriyle açıklamıştır. Dördüncüsü; iktidarın istediği müspet tenkit için şartlarını öne sürmüştür: “Müsbet tenkid isteyenler müsbet konuşmasını bileceklerdir ve müsbet tenkidlere müsbet şekilde cevap vereceklerdir. Müsbet tenkidlerin malzemesi böyle verilir.” Beşinci maddede ele alabileceğimiz üzere Barutçu; beklenen ekonomik tedbirlerin de alınmasıyla demokrasiden bütün milletin faydalanabilmesini istemiştir. Beklenen olumlu gelişmelerin iktidarı “tesadüflerin seyrine bırakılmayacak ... icraatı samimi olarak tamamlamak yoluna yönelmekte olduğunu” ifade etmiştir. Barutçu konuşmasının devamında siyasi suçların muhakemesinin normal mahkemelerde yapılması gerektiğini de söylemiştir¹²².

Samed Ağaoğlu Anadolu Ajansına vermiş olduğu demeçte muhaliflerin isnat ve iftirada bulunarak iktidarı yıpratmak istediklerini söylemiş, gerekirse bu hali önlemek için tedbir alacaklarını bildirmiştir. Ulus tarafında bu demeç, Takriri sükun edebiyatını çağırıştırılmıştır. Son Telgraf’ta ise Etem İzzet Benico, Demokrat Parti’nin tahlilini şöyle yapmıştır: “Siyaset tutumu bakımından Mecliste işlediği hatalar ve telâfi kabul etmez gaflarla kendisini muvaffakiyetsizlik uçurumuna atan Demokrat Parti iktidarı şimdi, yâni, aradan geçen ondört ay sonra bu intihar teşebbüsünün acı ve sızılarını hissetmektedir. Bu acı ve sızılar onda maalesef intibah ve ibret uyandırmamıştır. O, hâlâ hata yapmakta ısrar

¹²⁰ Ulus, 25 Haziran 1951, S.10775.

¹²¹ Ulus, 26 Haziran 1951, S.10776.

¹²² Ulus, 2 Temmuz 1951, S.10782.

ve inat göstermekte; duyduğu acı ve sızının bizzat mesulü olduğunu idrak etmiyerek sebep ve müessirleri muhalefette, hür basın neşriyatında aramakta ve düştüğü uçurumdan çıkmağa çalışacağı yerde tehdit¹²³leriyle tedhiş ima ve işaretleriyle bütün bütün dibe doğru kaymaktadır¹²⁴.”

Hüseyin Cahit Yalçın 16 Temmuz 1951 tarihli makalesinde Menderes'in ikinci hükümet programını okurken muhalefete yönelttiği ilişkilerin düzeltilmesi teklifini ele almıştır. Anlaşmanın iç ve dış politikanın temeli üzerinde sağlanacağı anlamı taşıdığını, tekidin sona ereceği anlamına gelemeyeceğini ifade etmiştir. “Şahsiyat patırtıları ve parti düşmanlıkları”nın sona ermesinin beklendiğini belirtmiştir. Partilerin inkılap, cumhuriyet ve demokrasi gibi mühim prensipler üzerinde de mutabık kalmasının önemine işaret etmiştir. Dış politikada Misakı Milli ve Avrupalılaşıma esasları üzerinde iktidarın bir sorununun olmadığını kaydetmiştir. Bütün bunlardan sonra Yalçın, karşılaşılan konuların demokrasiye uygun olup olmadığı tartışmalarının ortadan kalkması gerektiğini belirtmiştir. Demokrasiye aykırı konularda ihtilafların sona erdirilmedikçe, başbakanın uzattığı elin havada kalmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir¹²⁵.

16 Eylül ara seçimleri yaklaştıkça partiler arasındaki söz düellosu iyice ağırlaşmıştır. DP lideri, kendilerini “derebeyleri” olarak nitelendiren¹²⁶ Günaltay'ı, “dalkavuklukla” suçlamıştır. Söz düellosu zaman zaman elit(!) mahalle kavgalarına dönmekteydi. Günaltay, başbakanın kendisine atfettiği “Devri İsmet açılmıştır” sözünü kabul etmemiş, Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü'nün genel başkan seçildiği parti kurultayında Atatürk'ün hizmetlerini anlattığı nutukta, “halefinin geçmiş mesaisini hatırlatarak istikbalde de memleketin kendisinden neler beklediğini tebarüz ettirmiş ve fazilet mücadelesine devam edilmesi lüzumunu müdafaa ettiğini” belirtmiş, sözlerinin matbu olduğunu ilave etmiştir¹²⁷.

İnönü 23 Temmuz 1951 tarihli konuşmasında demokrasinin selametinin bağlı bulunduğu kuvvetleri saymıştır. Bunlar; müstakil mahkemeler, muhtar üniversiteler, basın, muhalefet partileri ve seçmendir¹²⁸. Ara seçim öncesi en şiddetli tartışmalar halkevleri¹²⁹ konusunda yapılmıştır. CHP, halkevlerinin kendi mülkü olarak devam edemeyeceğini kabullenmişti. Ancak CHP mallarının bütünüyle gözden geçirilmesine karar verilerek, müsadere için kanun çıkarılması fikri partiler arası ilişkileri iyice gerginleştirmiştir. CHP mensupları, bu niyetin anayasaya, hukuk kurallarına, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğu savunmasını yapmışlardır¹³⁰. Bağımsız milletvekili Nadir Nadi dünyanın çok karışık olduğu bir zamanda partilerin mal mülk kavgasına tutuşmalarını eleştirdiği makalesinde CHP malları ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır: “Halk Partisinin vaktile elindeki hududsuz otoriteye dayanarak bir takım mülkler elde edindiğini inkâr etmek güçtür¹³¹.”

¹²³ Menderes tehdit ithamlarına karşı, tehdit etmediklerini, edildiklerini ileri sürmüştür. “Tehdit etmiyor ediliyorlarmış”, Ulus, 16 Temmuz 1951, S.10796.

¹²⁴ Ulus, 15 Temmuz 1951, S.10795.

¹²⁵ Ulus, 16 Temmuz 1951, S.10796.

¹²⁶ Ulus, 16 Temmuz 1951.

¹²⁷ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1951, S.9684.

¹²⁸ Ulus, 24 Temmuz 1951, S.10804.

¹²⁹ Halkevleri meselesi Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti dosyasında tarihi süreci ile birlikte ele alınmış olup, burada daha çok DP iktidarının konuya muhalefetine kısaca yer verilmiştir.

¹³⁰ bkz. CHP Muhalefeti / Halkevleri

¹³¹ N. NADİ, “Aman Sakınalım”, Cumhuriyet, 29 Temmuz 1951, S.9695.

Menderes halkta demokratik anlayışın zaten var olduğunu şöyle ifade etmiştir: *“Demokrasi mektepleri hayali peşinde koşacaklarına, bu memlekette esasen mevcud olup kendi baskılarile bir türlü inkişafa mazhar olamıyan ve tezahürleri göstermiyen demokratik ruh ve terbiyenin ... inkişaf edebilmesi için parti olarak yukarıdanberi bahsettiğimiz soysuzlaştırıcı ve kin ve nefrete götüren yollarda yürümesinler.”* Menderes halkevlerine harcamak için bütçeden, belediyelerden vs. aldıkları paralardan bir kısmını zimmetlerine geçirdikleri ithamında bulunmuştur. CHP’lilerin iddialarından en vahiminin, anayasa ihlali olduğunu söylemiştir. İnönü tarafından dile getirilen sözüne yer vererek, *“‘Kalkın ey ehli vatan!’ öyle mi?”* demiş ve şöyle devam etmiştir: *“Arkadaşlar. Politika hünerverini resmetmek istediği bu levha ne kadar düne benziyor ve bugünden ne kadar uzaktır”¹³².*

Menderes’in halkevleri tartışmaları sırasında tek parti meclisi tarafından hazırlanan ilgili kanunun, hürriyet ve demokrasi devrinde anlam ifade etmeyeceğini ifade etmesi büyük bir gaf olarak değerlendirilmiştir. Yalçın *“Halk Partisini ezmek için ileri sürülen bu sözlerin Türkiyede bütün hükümet ve devlet mefhumunu yıktığını bilmiyecek yahut unutacak derecede kendilerinden geçen ... bir partinin ileri gelenleri olarak milletin mukadderatı ile oynyabilecek bir nüfuz ve kudrete sahip olduklarını görmek hakikaten bir felâkettir.”* demiştir. *“Bugünkü rejimi”* diyerek kastettiği demokrasinin ve yürürlükte olan anayasanın kurucusu meclisin mantıksızca sarf edilen ifadelere maruz bırakılmasını eleştirmiştir¹³³.

Nadir Nadi halkevlerinin yükselttiği gerilimi ele aldığı ve *“Sinir gücü”* başlığını kullandığı makalesinde iktidar muhalefet ilişkilerini değerlendirmiştir. *“Bizde hükümetlerin göze çarpan vasfı tenkide tahammülsüzlüktür.”* diyerek söz konusu olumsuzluğu DP’ye has kılmamıştır. *“Yapılanların doğruluğu, iğriliği etrafında başlayan tartışmalar, dönüp dolaşp her defasında bir basın hürriyeti buhranına varıyorsa bunun sebebini hükümetlere hâkim olan dar zihniyette aranmalıdır.”* Sorun temelde siyasilerden kaynaklanmakla birlikte onlarla sınırlı değildir. Nadi toplumda hazımsız ama etkin olabilecek konumdaki insanların olumsuz rolünden, aydın çevrelerdeki bir fikir tartışmasını misal göstererek- bahsetmiştir. İsim vermeden bir şair hakkındaki eleştirilerin hazmedilemeyerek, *“Vay utanmaz, halkın birlik hislerini ne demeye baltalıyorsun?”* gibi tepkilerle aynı tahammülsüzlüğün siyasetten her tarafa yayılmasının tabii olduğunu ifade etmiştir. Nadi makalesini şu mesajla noktalamıştır: *“Hürriyete inanyorsak şahsiyeti de kabul etmek zorundayızdır. Bu da bizim gibi konuşmıyan insanlara ve bizimkine benzemiyen fikirlere tahammülle olur. Demokrasi, biraz da sinir terbiyesi rejimidir”¹³⁴.*

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ara seçimlerinde Bilecik’ten aday olmuştur. Gülek, kendisine gönderildiğini ileri sürdüğü şikayet mektuplarından çıkardığı hususları derleyerek bir mektup hazırlamış ve bunu çoğalttırarak propaganda için dağıtmıştır. Mektupta asayişin bozulduğuna dair misaller getirilmiş, *“Hükümet ne yapıyor? Devlet otoritesi kalkınca halimiz ne olacak?”* diye sorulmuştur. Gülek hükümetin biyografileri bile toplattığını ve kendisine cephe almalarının sebebini muhalefet partisi genel sekreterine seçimi kazandırmamak olduğunu ileri sürmüştür¹³⁵. Gülek ilerleyen günlerde

¹³² Cumhuriyet, 8 Ağustos 1951, S.9705.

¹³³ YALÇIN, “Korkunç fikirler ve hareketler”, Ulus, 26 Ağustos 1951, S.10836.

¹³⁴ N. NADİ, “Sinir gücü”, Cumhuriyet, 5 Ağustos 1951, S.9702.

¹³⁵ Cumhuriyet, 23-25 Ağustos 1951, S.9720-22.

yayımladığı bu beyanname ile vatana ihaneti konu alan 161. madde öne sürülerek, askerî mahkemeye sevk olunacaktır.

Devlet Bakanı Karaosmanoğlu'nun radyo beyanatı, Halkçı Partililerin tepkisini toplamıştır. Bakanın söz konusu demeci şöyledir: “...Memleketi uydurma tehlikelere maruz gibi göstermek muayyen ve caniyâne bir maksada bağlıdır. Bu maksat, uydurma tehlikelerin mevcudiyetini telkin ede ede, halkı kendi seçtiği idareden soğutmak, müsait bir âme efkârı zeminini hazırlamak, ondan sonra da taammüd fiilini tamamlayarak, darbeyi hedefine tevcih eylemektir. Yani halkı, 14 mayısta verdiği karardan, korkutmak suretiyle soğutarak âme efkârını tethiş altında tutma yolundan, tekrar iş başına gelmektir...” Daha önce de benzeri iddialarda bulunulmuştu. Ve önceden olduğu gibi CHP'liler bu iddiayı reddetmişler ve iktidara şöyle seslenmişlerdir: “Cumhuriyet Halk Partisinin tethiş yoluna başvuracağı kuruntularından kendinizi kurtarınız. Eğer, ikide birde ihtilâlden kıyamdan bahsediyiniz, muhalefete karşı bazı karanlık tasavvurlarınızın zeminini hazırlamak içinse, bunu da millet önünde açıkça itiraf ediniz. Ta ki biz de, milletin reyi ile iktidara gelmiş olan bir partiyi âdi müfteriler hüviyetinde görmek gibi bir azaba düşmiyelim¹³⁶.”

İktidar, devlet parti ayrılığını sağlamayarak, seçim propagandaları sırasında devlet vasıtalarını partinin emrine vermekle suçlanmıştır. Demokrat Parti Hükümeti, bir Demokrat Parti Devleti kurma yoluna girmekle ve böylece “devlet mefhumunu sıfıra indirmekle” itham edilmiştir. “Zebaniler” “hortlaklar” tabirlerini telaffuz etmeleri devlet bakanlarına yakıştırılamamıştır¹³⁷.

Ara seçimler öncesi Nadir Nadi'nin yapmış olduğu icraat değerlendirmesi mühimdir. Nadi'nin çıkış noktası iktidarın icraatını anlattığı, “Beyaz Kitab”ı dağıtmış olmasıdır. Nadi hükümetin -sıkça dile getirdikleri kusurlarına rağmen- “esaslı gayretler harcadığını, cesur kararlar aldığını” söylemiştir. Köylülere geniş krediler, binlerce traktör verildiğini, topraksız köylüye toprak dağıtıldığını, yol, içme suyu hizmetlerinin yapıldığını ve bütün bunların alışılmadık hızla sürdürüldüğünü belirtmiş ve DP2yi şu sözleriyle tahlil etmiştir: “Yazık ki bir takım psikolojik hataları yüzünden bugünkü iktidar bazan hak ettiğinden fazla tenkid edilmekte, ağır hücumlara uğramaktadır¹³⁸.”

5. Ara Seçimlerinin Sonuçları

Açık bulunan yirmi milletvekilliğinden on sekizini iktidar partisi kazanmıştır. Kaybettiği iller Sinop ve Sivas'tır¹³⁹. Demokrat Parti'nin 14 Mayıs'ta yüzde 53.36 olan oranı yüzde 52.69'a düşmüştür. MP yüzde 2.76'lık, CHP yüzde 0.27'lik ilerleme kaydederken DP yüzde 0.67 oranında gerilemiştir. MP-CHP toplamı yüzde 46.65'e ulaşmıştır¹⁴⁰. DP 14 Mayıs'ta oyların yüzde 55'ini aldığı İstanbul'da oy kaybına uğramıştır. Yüzde, 42'ye, 252 bin oy da 79 bine düşmüştür. Seçimlere katılım (bazı yerlerde) yüzde 29'a düşmüştür¹⁴¹. İstanbul'da yüzde otuza varmamıştı. Geneldeki katılım oranı ise yüzde 54,14'tür¹⁴². Seçimlere katılım oranının bu derece düşmesi, demokrasi

¹³⁶ Ulus, 28 Ağustos 1951, S.10838.

¹³⁷ Necmettin Sadak, Ulus, 6 Eylül 1951, S.10846.

¹³⁸ N. NADİ, “Beyaz Kitab”, Cumhuriyet, 23 Ağustos 1951, S.9720.

¹³⁹ ATAY, “Ara seçim”, Ulus, 19 Eylül 1951, S.10859.

¹⁴⁰ ERİM, “16 Eylül seçimleri”, Ulus, 26 Eylül 1951, S.10866.

¹⁴¹ FELEK, “Basına ihtar”, Cumhuriyet, 19 Eylül 1951, S.9744.

¹⁴² TOKER, DP'nin Altın Yılları 1950-1954, s.147.

hayallerinin kısa zamanda suya düştüğünün göstergesidir. Felek artık, halkın seçimlerden bir şey ummadığını ifade etmiştir¹⁴³. Nadir Nadi, bu sonucun DP'yi düşündürmesi gerektiğini söyleyerek, “Gerçi” demiş ve ara seçimlerde genel seçim heyecanının aranmayacağını, bütün üzerinde etkin olmayacak bir seçimin rağbet görmeyebileceğini belirtmiştir¹⁴⁴.

Burhan Felek bu sonucun, halkın DP'ye teveccühünün göstergesi olduğunu belirtmiştir. Sonucu “*basına ihtar*” olarak değerlendirmiştir. Zira basın, bir zamanların CHP iktidarı gibi halkın teveccühünü algılayamamıştır. Bu basiretsizlik DP iktidarında da görülmüştür. Eğer CHP ve MP seçimlere birlikte girselerdi Felek'in ifadesiyle en az on beş ili alırlardı¹⁴⁵.

6. Demokrat Parti İktidarı İkinci Büyük Kongresi

Demokrat Parti'nin üçüncü, Demokrat Parti iktidarının ikinci kongresi 15-20 Ekim 1951 tarihleri arasında toplanmıştır. Parti içi muhalefet, Kore ve iç politikadaki başarılar sebebiyle ses getirememiş, Menderes tekrar başkanlığa seçilmiştir¹⁴⁶. Kongre, siyasi görüşle memur tasfiyesi kararından dolayı eleştiriye uğramıştır. Memurin Muhakemat Kanunu gereğince memurların fiili olarak politikayla uğraşmaları, siyasi partilere girmeleri yasaklanmıştır. Bununla beraber her memurun özgürce oy kullanması, hakkıdır. CHP'liler, bu durumda memurların fiili olarak siyasete bulaşmadıkça nasıl tasfiye edilebileceğini sormuşlar, DP'lileri insan hak ve hürriyetlerine mugayir davranmakla suçlamışlardır¹⁴⁷. Kongrede masonluğun yasaklanması da teklif edilmiş, teklife muhalefet edenler bunun fikir ve vicdan hürriyetiyle bağdaşmadığını belirtmişlerdir¹⁴⁸.

¹⁴³ FELEK, a.g.m.

¹⁴⁴ N. NADI, “Temenni ve tefsir”, Cumhuriyet, 23 Eylül 1951, S.9748.

¹⁴⁵ FELEK, a.g.m.

¹⁴⁶ Basın, 16-21 Ekim 1951.

¹⁴⁷ Ulus, 21 Ekim 1951, S.10891.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 21 Ekim 1951, S.9776.

C. IX. TBMM II. TOPLANTI YILINDA (Kasım 1951 – Kasım 1952) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım'da TBMM'yi açmış ve nutkunda 16 Eylül ara seçimlerinin normal şartlar altında sonuçlandığını açıklayarak, bunu yıllarca savundukları “*adli teminata*” borçlu olduklarını beyan etmiştir. “*Anayasamız, ‘hükümetin geçen yıldaki çalışmaları ve giren yıl içinde alınması uygun görülen tedbirleri’ bahis konulu etmeliğimi âmirdir.*” diyerek “*geçen devrede*” yapılanları kısaca anlatmıştır. Ferdi hürriyetlere aykırı kanunlardan bazılarının tadil edildiğini söylemiş, antidemokratik kanunların tespiti için kurulan komisyonun halen faaliyette bulunduğunu, hazırlanan tasarıların meclise arz edileceğini bildirmiştir. Cumhurbaşkanı normal mahkemelerle Yargıtay arasında bir kademenin kurulmasının adalet için teminat saydıklarını, bunun için hazırlanan tasarıların, “*Merkez Teşkilât ve Adli Tıp*” kanun tasarılarının da meclise sunulacağını ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanı bu nutkunda makamının tarafsızlığını ihlal etmiş olmakla eleştirilmiştir. Halk Partisi mahfilleri cumhurbaşkanının yeni iktidarı övmek, eski iktidarı tenkit ettiğini, nutukta “*iktidarı ikaz edici, muhalefet haklarını koruyucu bir işaret bulunmadığından*” şikayetçi olmuşlardır. Seçim teminatından bahseden cumhurbaşkanının muhalefet milletvekillerinin tutanaklarının bir yıl muallakta bırakılmasına temas etmemesi tenkit edilmiştir. Nutkun tarafsızlığının tek taraflı hükümlere yer verilmiş olmaması ile sağlanabileceği söylenmiş, tenkitlerin bilgileri devlet başkanına veren hükümete ait olduğu, devlet başkanının sorumlu olmadığı belirtilmiştir¹. Bu son değerlendirme ile CHP mahfillerinin karşılıklarına cumhurbaşkanını almaktan kaçındıklarını görmekteyiz. Ancak cumhurbaşkanını mesul tutmazken, cumhurbaşkanına acziyet yüklemişlerdir. Devlet başkanı eline tutuşturulan metni okumaktan öte istediklerini, doğru bulduklarını da ilave edebilirdi. Demek ki Bayar elindeki metni inanarak okumuştur.

Hüseyin Cahit Yalçın antidemokratik kanunlar üzerindeki çalışmaları işlediği makalesinde, komisyonun kanunların “*kanına bulaşan anti demokratik mikropları keşif için... çalışıp durduğunu*” söylemiştir. “*Demokrasi düşmanlarının*” Osmanlı devrinden beri bu mikropları bulaştırdıklarını ifade ederek, şöyle devam etmiştir: “*Bizler gûya meşrutiyet geldi. Millî mücadele ile cumhuriyet kuruldu, millî hâkimiyet ilân edildi Halk Partisi memleketi idare etti. Demokratlar tahta çıktı diye sevinirken, meğer bütün ümitlerimiz, gururlarımız hep kof çıkmağa mahkûm bir gaflete dayanıyormuş... Altı bin kanunu karıştıralım, köşede bucakta bir demokrasi düşmanı bırakmıyalım diye perişan evrak arasına daldıkça kapalı bir dünyada mahsur kalıp yapılması çok lüzumlu ve acele değişiklikleri tarihi meçhul bir istikbale tâlik etmek mevkiine düşeceğiz.*” Hüseyin Cahit Yalçın, DP'lilerin inceleme komisyonlarına ihtiyaç duymalarının, neden şikayetçi olduklarını bilmeden antidemokratik kanunların kaldırılması sözünü verdiklerini gösterdiğini ileri sürmüş, “*Şimdi anlaşılıyor ki boş atılmış olsa bile dolu tutulmuştur.*” demiştir².

¹ “Nutuk üzerine”, Ulus, 3 Kasım 1951, S.10905.

² YALÇIN; “Tel örgüler içinde”, Ulus, 12 Kasım 1951, S.10914.

Ceza Kanununun tadili müzakeresi IX. Dönem II. Toplantı yılının ilk mevzuu olmuştur. 23 Kasım meclis gündeminde 141, 142 ve 163. maddelerin görüşülmesi vardı. On bir ay evvel komisyonda sağ ve sol hareketlerle mücadelenin beraber yapılmasını isteyen Menderes, mecliste bu fikrin hatalı ve 163'ün diğerlerinden ayrı tutulmasının olduğunu söylemiştir. Sebebin açıklanmasında başbakan şartların değişmiş olduğunu belirtmiştir³. Menderes, 26 Kasım toplantısında Atatürk'ü Koruma Kanunu ile sağ tehlikenin kalmadığını dolayısıyla tartışılan maddelerle sol tehlikenin hedeflendiğini belirterek, daha net konuşmuştur⁴. 141. maddedeki “*cebiri*” unsuru üzerinde geniş tartışmalar yapılmıştır. 141. maddenin söz konusu birinci fıkrasında herhangi bir sosyal sınıfın diğerleri üzerinde baskı kurmaya ya da zor kullanarak ortadan kaldırmaya teşebbüs etmesi zikredilmiştir. DP milletvekilleri, kendilerinin daha önce kabul ettikleri cebir unsurundan vazgeçmişlerdir. Halk Partililer ise, cebir unsurunun çıkarılmasıyla sosyalizmin de suç kabul edileceğini söyleyerek, tasarımı olduğu haliyle savunmuşlardır. Faik Ahmet Barutçu, “*realist bir sosyalizm komünizme karşı panzehirdir*” sözünü bir İngiliz muhabirinden aktararak, “*Bugün komünizm nazarında sosyalizm niçin düşman addediliyor*” sorusunu yöneltmiştir⁵.

CHP IX. Kurultayı 26 - 30 Kasım 1952 tarihleri arasında toplanmıştır. Kurultay beyannamesinde tamamen demokrasi için alınması gerektiği düşünülen acil tedbirler belirtilmiştir. Beynamede hukuk teminatı, anayasa mahkemesi, Seçim Kanunu, devlet parti ayrılığının sağlanması, inkılap ve demokrasinin korunması ve meclisin denetlenmesinde basın hürriyetinin önemi vurgulanmıştır⁶. CHP bu kurultayda inkılaplar konusundaki kararsız görünümünden sıyrılmıştır. Parti tüzüğü'nün birinci maddesinde Atatürk'ün CHP'nin “*kurucusu ve ebedî başkanı*”⁷ olduğu ifade edilmiştir. Beynamenin bütün maddeleri demokrasi ile bağlantılıdır. Kurultay hakkındaki bilgilere CHP muhalefetinin esaslarının anlatıldığı dosyada daha geniş yer verilmiştir.

Temas edildiği üzere ana muhalefet iktidarın artık yaptıklarını demokrasi adına açıklama zorunluluğu bile duymadığından şikayetçi idi. Menderes Aralık 1951'de takındığı tutuma bir açıklama getirmiştir ama CHP bundan hiç de hoşnut olmamıştır: “*Arızî vaziyetlerin yarattığı muvakkat tedbirler vatandaşları şaşırtmamalıdır. Meselâ, basın siyasetimizde ana gayenin serbest münakaşa ve memleket gazeteleriyle işbirliği olması tabiidir.*” demiştir. Yalçın Menderes'in Ahmet Emin Yalman'a verdiği bu beyanın ancak örfi idare ilan eden bir hükümet başkanı tarafından sarf edilebileceğini beyan etmiş ve şöyle çıkmıştır: “*Biz hür tefekküre, hür söze, hür yazıya erişmek için 1908 tarihindeki Meşrutiyettenberi tam 43 senedir bekliyoruz!*”... *Bir buçuk sene bir iktidardan sonra, Başbakan karşımıza çıkar ve hâlâ arızî durumların icabettirdiği muvakkat tedbirleri mazur göstermeğe çalışır, hür söz ve hür yazının sadece bir gaye halinde uzaktan uzağa yüzümüze güldüğünü söylerse elbette dimdik dikilir ve hakkımızı isteriz.*” Bir sonraki gün milletvekili muharrir, “*Siyaset manevralarının ıstılâhların aşına olanlar buradaki 'muvakkat tedbirler' tâbirinin mânası 'ilânihaye' olduğunu pek iyi bilirler. Politikada en çok hüküm sürenler 'muvakkat' olanlardır!*”⁸ demiş ve delil olarak Demokrat Partililerin anayasayı düzeltmek, anayasa teminatını getirmek, kuvvetleri ayırmak, hürriyetleri garanti etmek yolunda tek bir adım atmadığını göstermiştir⁹.

³ Ulus, 24 Kasım 1951, S.10926.

⁴ Ulus, 27 Kasım 1951, S.10929.

⁵ Ulus, 24 Kasım 1951.

⁶ Ulus, 1 Aralık 1951, S.10933.

⁷ Ulus, 30 Kasım 1951, S.10932.

⁸ YALÇIN, “Yerimizde sayıyoruz”, Ulus, 11 Aralık 1951, S.10943.

⁹ YALÇIN, “Örfi idare içinde yahut vesayet altında mıyız?”, Ulus, 10 Aralık 1951, S.10942.

Menderes'in mecliste sarf ettiği "*Ben muhalefeti yalnız Kanun dışına çıkmamak şartıyla istediğini söyleyen bir müessese olarak görmek istemiyorum.*" şeklindeki söz, Kudret Gazetesinde "*Adnan Menderes nihayet diktatör olduğunu itiraf etti*" şeklinde yankı bulmuştur. Mecliste başbakana en büyük tepki Cezmi Türk'ten geldi. Türk, "*Bu dedikleriniz memleketi diktatörlüğe götürür. Bu kürsüden anayasa aleyhine konuşmasına tahammül edip dinleyemem.*" diyerek meclisi terk etmiştir¹⁰.

1952 başında gazetelerle Samet Ağaoğlu arasında büyük bir çekişme başlamıştır. Ağaoğlu hükümetin nabzına göre şerbet veren gazetelere resmi ilan verilmesini hadisesinde hür basın tarafından hedef görülmüştür. Meselâ bu tarihlerde Kudret Gazetesi "*8 aydır*" hiç ilan alamamış olduklarını ifade etmişlerdir. Bir de Ağaoğlu'nun "*Bu memlekette matbuat hürriyeti vardır*" sözü ciddi tepki toplamıştır¹¹. Samet Ağaoğlu'nun vermiş olduğu beyanat CHP cenahında tepkiyle karşılanmıştır. Aslında tekrardan ibaret olan beyanat şöyledir: "*Muhalefet namı altında bozguncu, yıkıcı bir zihniyet, iftira ve isnat metodunu alabildiğine kullanarak her ne pahasına olursa olsun iktidarı yıpratmak hedefinin peşine düşmüştür. Büyük Millet Meclisi, bütün müesseseler ve sayın Cumhurbaşkanımızın şahsından başlayarak mesul ve gayri mesul iktidar mensupları gözleri kararmış bir ihtirasın isnat ve iftira taarruzuna maruzdurlar...*"¹² Ağaoğlu'nun Türkiye'de normal muhalefet olmadığı iddiası üzerine Peyami Safa şöyle söylemiştir: "*Türkiye'de anormal muhalefet yoktur, fakat bunu görmek için normal olmak lâzımdır*"¹³.

Kasım Gülek Londra radyosunda Avrupa Konseyi Asamblesinde Türk delegelerin yapmış olduğu çalışmalarına ait uzun bir konuşma irad etmiş olup, bu konuşmanın küçük bir kısmı iktidarı eleştiriye dairedir. Gülek vatandaşlara yabancı bir radyodan hitap etmenin ne acı olduğunu, ancak Türk radyosu ile seslerini duyurmanın mümkün olmadığını, Türk radyosu-Avrupa radyoları mukayesesinde duyduğu utancı ifade etmiş, iki fena hadiseye işaret etmiştir: Muhalefet genel sekreteri olarak kendisinin askeri mahkemeye verilmesi ve ceza kanununda yapılan değişiklik. Gülek tadilatın demokrasiyi sınırlandırma kaynağı olarak kullanılma ihtimalinden endişe duyduklarını dile getirmiştir¹⁴. Menderes Gülek'in Londra radyosunda hürriyet olmadığından bahsettiğini belirterek başladığı konuşmasında "*...Kendi partilerinin tesis ettiği ve uzun zaman devam eden sistemin hürriyet sistemi olmadığını bütün Türkiye ve bütün dünya pek âlâ bildiği halde onun böyle konuşması siyasî ahlâkla da ne dereceye kadar kaabili teliftir.*" demiş ve beyanatın memleketin dış itibarı ve menfaatlerine aykırı olduğunu ifade etmiştir. CHP mahfilleri DP muhalefetinden misaller getirerek, konuyu mukayeseye açmışlardır. DP muhalefetteyken Fuat Köprülü'nün yabancı ajans muhabirine memleket idaresi hakkında ağzına geleni söylediğini, Menderes'in başbakan olmasından sonra Amerika radyo ve televizyonlarında yayımlanmak üzere verdiği demeçte 27 yıllık maziye kapkara gösterdiğini hatırlatmışlardır¹⁵.

20 Şubat'ta başlayan bütçe görüşmeleri sırasındaki tartışmalarda seçimlerin nispi temsile dayandırılması ve anayasa tadilatı yoğunluk kazanmıştır. Muhalefet çoğunluk sisteminin halk efkarını tam olarak yansıtmadığı gerekçesi ile nispi sistem uygulamasının getirilmesini talep etmişlerdir. Menderes talebi iki bakımdan uygun görmeyip, reddetmiştir. Birinci olarak bu sistemin çoğunluğu parçalayarak, hükümetin istikrarını ortadan kaldıracığı,

¹⁰ Kudret, 12 Ocak 1952, S.1439.

¹¹ Kudret, 17 Ocak 1952, S.1444.

¹² YALÇIN, "Siyasi sinir buhranı", Ulus, 3 Ocak 1952, S.10957.

¹³ SAFA, "Normal ve anormal", Ulus, 12 Ocak 1952, S.10966.

¹⁴ "Soralım", Ulus, 9 Ocak 1952, S.10963.

¹⁵ Ulus, 5 Ocak 1952, S.10958.

ikinci olarak nispi sistemi uygulayan bazı ülkelerin bunun zararlarını görerek çoğunluk sistemine döndüğü üzerinde durmuştur¹⁶. Çoğunluk sistemi muhalifleri ise; İngiltere hariç bütün Avrupa’da nispi sistemin uygulandığını belirtmişlerdir¹⁷. Anayasanın neden hala ele alınmamış olduğunu soran Günaltay, anayasa değişikliğinden sonra seçimin yenilenmesi gerektiği gerekçesi ile bu işin 1954 seçimlerine yakın yapılacağı cevabını almıştır. Muhalefet ise, “Çalışmalara 1950’de başlanmış olsaydı ancak bu sırada tasarı Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuş olabilirdi. Meclis de ancak 1953 sonlarında veya 1954 başlarında müzakereyi bitirebilirdi¹⁸.”

Bu arada Millet Partisi Genel Başkanı demokrasi kesintisi konusunda yeni iktidarı “Totaliter rejimden hür bir rejime lâfla geçilmez. Bunu eski iktidar anlamadı; düştü yenisi de anlamadığı için düşecektir.” diyerek uyarmıştır¹⁹. CHP mahfillerinden anayasa tadilatının gereğine ilişkin eleştiriler yapılmışken, bu önemli hususa kurultay beyannamesinde yer verilmemesi ilginçtir. Kurultay öncesi ve sonrasında anayasa konusunda fikirler yürütülmüştür. Halk Partililer, iktidarı anayasada demokratik düzenlemeler yapmadığı için eleştirmiş ama bir taraftan da iktidarın anayasa değişikliğine karşılaşılabileceğinden derin bir endişe duymuşlardır. Ana muhalefetin anayasa konusundaki fikir ve demeçlerinin olgunlaşması biraz zaman almıştır. Netleşme döneminde Faik Ahmet Barutçu’nun açıkladığı görüş, anayasa tadilatının aceleye getirilip, dar zamanda yapılmasının ve en önemlisi çoğunluk partisi tarafından yapılmasının sakıncalı olacağı meyanındadır. Barutçu anayasa tasarısını Yargıtay ve Danıştay gibi kuruluşlar tarafından seçilecek bir ilim heyetinin hazırlamasının, umumi efkara sunulduktan sonra meclisten çıkarılmasının uygun olacağını beyan etmiştir. Tasarı üzerindeki tartışmaların uzun süreceğinden mütevellit meselenin 1954 seçimlerine yakın bir zamanına bırakılmamasını gerekli görmüştür²⁰. CHP’nin anayasa değişikliğini değil, tadilatını istemesi dikkat çekmektedir.

İktidarın bu dönemde anayasa konusunda somut tek bir adımı vardır ama bu adım, anayasa dilinin uydurma kelimelerden arındırılması için komisyon kurulmasıyla sınırlıdır. CHP bu girişimi “*Dil irticai*” olarak nitelendirerek, tepki göstermiştir²¹.

İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 7 Nisan 1952’de istifa etmiş, ancak istifa sebebini kamuoyuna açıklamamıştır. Muhalifler bu durumun DP içindeki Menderes istibdadından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir²². Karaosmanoğlu’dan sonra Refik Şevket İnce de istifa etmiştir²³. İstifa mektubunda yazdığı hadiseler tezkir edilmemiştir²⁴. CHP mahfillerinde İnce’nin istifası “*hak, hakikat, hürriyet ve adalet ruhunun ezilemeyeceğine, yolsuzluğa ve diktatörlüğe karşı daima bir isyan ve nefret hissi uyulacağına canlı bir işaret*” sayılmıştır²⁵. Yaklaşık aynı tarihlerde Günaltay’ın da CHP’den ayrılacağı söylentileri çıkmıştır²⁶. Hatta Günaltay ve Cavit Oral’ın istifa edecekleri, kuracakları yeni parti için toplantı yaptıkları²⁷, sonra istifa kararlarını birkaç gün tehir ettikleri yazılmıştır²⁸. 25 Mayıs’ta

¹⁶ ERİM, “Gene nisbî sistem”, Ulus, 6 Mart 1952, S.110024.

¹⁷ Ulus, 6 Mart 1952, S.110024.

¹⁸ ERİM, “Ana davalar”, Ulus, 8 Mart 1952, S.11006.

¹⁹ Kudret, 10 Ocak 1952, S.1437.

²⁰ Ulus, 6 Mart 1952, S.11024.

²¹ Ulus, 8 Mart 1952, S.110026.

²² “D.P. içindeki buhran”, Ulus, 10 Nisan 1952, S.11059.

²³ Cumhuriyet, 8 Nisan 1952, S.9946.

²⁴ Ulus, 21 Haziran 1952, S.11030.

²⁵ YALÇIN, “Bir muamma çözüldü”, Ulus, 28 Haziran 1952, S.11135.

²⁶ Cumhuriyet, 11-12 Nisan 1952, S.9949-50.

²⁷ Cumhuriyet, 21 Mayıs 1952 S.9989.

²⁸ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1952, S.9990.

ise istifa etmeyecekleri, parti programında değişiklik yapılması için mücadele edecekleri açıklanmıştır. Günaltay ve Oral'ın başını çektiği parti içi muhalifler; programının günün şartlarına göre düzenlenmesini ve halka izah edilmesini, CHP bünyesinin takviye edilmesini, parti idaresinin sisteme dayandırılmasını ve bütün bunların seçime yakın bir zamana bırakılmadan hemen karara bağlanmasını isteyerek, hedeflerini belirlemişlerdir²⁹.

Menderes Manisa'da yapmış olduğu konuşmada "*Terakkiperver ve serbest partiyi boğanlar*" tabirini kullanmıştır. Bu tabire yer veren Hikmet Bayur Menderes'in de SCF'den olduğunu, parti boğulduktan sonra boğanların tarafına müfettiş olarak geçtiğini kaydetmiştir. Başbakanın konuşmasının öncelikle kendi aleyhinde bulunduğunu ve kendisinin itibarını sarsacağını belirtmiştir. Menderes ayrıca basından bahsederek, sınırsız bir hürriyetin olduğunu ileri sürmüş, delil olarak kimsenin mahkum olmamasını sunmuştur. Muhalifler ise mahkumiyet olmamasının hükümetten değil, adil hakimlerden kaynaklandığını savunmuşlardır. "*Bütün dünya*"nın sınırsız bir hürriyet olduğu fikrine katıldığı iddiasın verilen cevap hayli etkili olmuştur. Bayur Newyork Times'in 5 Mayıs tarihli sayısında 159. maddenin değiştirilmesi hakkındaki önergeyle ilgili haberini şöyle alıntılamıştır: "*Menderes idaresi hakkında dalkavukluktan başka herhangi bir tefsir ve mütelâanın kanuna aykırı sayılacağı*³⁰ ..."

Temmuz'da yine meclis tatile girmiş ve başkent "*Florya'ya intikal etmiştir.*" Florya'da önemli meseleler düzenlenen "*yuvarlak masa toplantılarıyla*" ele alınmaktaydı. Bayar'ın başkanlık ettiği toplantılara Başbakan Menderes, Meclis Başkanı Koraltan, Dışişleri Bakanı Köprülü, Karaosmanoğlu'nun yerine atanan İçişleri Bakanı Ethem Menderes, Çalışma, Maliye, İşletmeler, Ekonomi ve Ticaret, Milli Savunma ve bazı devlet bakanları katılmaktaydı. Menderes'in yorumu ise şöyleydi: "*Biz bir aile gibiyiz. Kararlarımızı Celal Bayar ve Refik Koraltan ile de konuşarak alırız*³¹."

Ahmet Emin Yalman "*Diktatörlük yolu*"nda gördüğü iktidarı uyarmıştır. Rahat konuşulabilen bir yerde diktatörlüğün olmayacağı mantığını tedirgin karşılamıştır. Zira "*1876 da, 1908 de, 1918 de, 1924, 1931 de de hürriyet güneşiyle muvakkat bir zaman karşı karşıya geldik. Fakat ortalığa derhal yeniden keyfi idarelerin karanlığı bastı.*" demıştır. İfadesi üzerine; istibdat istidatlarının defalarca şahit olunan emarelerinin belirlediğini müşahade edilmektedir. Samet Ağaoğlu bu gidişin başrolündedir. Hiçbir diktatörün "*Ben diktatörüm*" demediğini, tek parti idaresinin en koyu günlerinde bir CHP'li başbakanın Menderes'e hitaben; "*Demokrasinin tam ve mükemmelini biz kurduk. Garp dünyası profesörlerini gönderip, bizden ders öğrensinler!*" iddiasında bulunduğunu kaydetmiştir. Samet Ağaoğlu'nun aynı lisanı kullandığını söylemiş, "*millet parasıyla ücretli bir basın kurmağı ve milletin hür vicdanı mevkiinde olan hakikî gazeteleri düşman bir kuvvet diye göstermeğı ve ezmeğı, fikir hürriyetine hizmet' diye vasıflandırmasını*" kınamıştır³².

Aynı gün Samet Ağaoğlu Muğla'da yaptığı konuşmada muhalefetin olumlu icraata cevap vermekten aciz kaldığı için başka mevzularda tartışma açtığını, amaçlarının anarşi çıkarmak olduğunu ileri sürmüştür. Milli şef ve yakınlarının resim ve sözlerinin birinci sayfada basılmaması sebebiyle gazete kapatanların basın hürriyeti yokluğundan şikayet etmelerini "*gülünç*" bulmuştur³³.

²⁹ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1952, S.9994.

³⁰ Hikmet BAYUR, "Başbakanın yeni konuşması", Kudret, 4 Haziran 1952, S.1584.

³¹ TOKER, *DP'nin Altın Yılları*, s.186-187.

³² YALMAN, "Diktatörlük yolu", Vatan, 2 Ağustos 1952, S.4029.

³³ Siyaset, 2 Ağustos 1952, S.75, s.1 ve 18.

Diktatörlük ithamlarına, DP'lilerin hiç bırakmayarak hep öne sürdükleri aynı mantıkla cevap verilmiştir. Şöyle ki: “Demokrat Parti de Adnan Menderes de diktatörlük peşinde değildirler ve olamazlar. Kanunlariyle, örfî idareleriyle, millî şefleriyle, sorgusuz adam öldürmek salâhiyetleriyle tam bir diktatörlük rejimine karşı gelmiş insanlar ve partileri dün olduğu gibi bugün de diktatörlüğün en amansız düşmanlarıdır³⁴.” Aynı günlerde CHP muhalefetine şöyle değerlendirmişlerdir: “Cumhuriyet Halk Partisinin muhalefete geçtiği gündenberi tâkip ettiği politika daima gürültü ve yaygara yaparak, daima mazlum rolünde gözükersen, daima haktan ve adâletten dem vurarak bir taraftan mazininin günahlarını unutturmak, diğer taraftan memlekette suriş havası yaratmakla bulanık suda balık avlamaktan ibarettir³⁵.” Sık sık Halk Partililerin yaralarına da dokunmaktan geri durmamışlardır. Meselâ; “Dayandığı kuvvet milletin reyî ve kanaati olan bir iktidarın çalışma tarzı da elbette ki iş başına millet reyî ile gelmemiş hükûmetlerin çalışma tarzlarından başka türlü olur³⁶.”

Yeni Sabah'ta 17 Eylül 1952'de yayımlanan gizli bir DP tamiminde şöyle söylenmektedir: “Halk Partisi bizimle mücadele tarzını değiştirmiştir. Bazı Halk Partililer Demokrat Partiyi içten yıkmak için vazifeli olarak ve sistemli bir şekilde Demokrat Partiye yazılmakta ve kaydolunmaktadır. Dikkati çeken bu gibi hareketlere karşı teşkilâtımızın uyanık olmasını bekleriz³⁷.”

Millet Partisi eski genel başkanı Hikmet Bayur vermiş olduğu beyanatla DP'nin şansının yaver gittiğini açıklamıştır. Nitekim havalar tarım için iyi gitmektedir. Amerikan yardımı da gelmektedir. İktidar zaten başlamış olan tarımda makineleşmeyi devam ettirmektedir. CHP'lilerin bile istemeyerek de olsa iyiye gidişi itiraf etmek zorunda kaldığını söyleyen Demokrat Partililerden Mümtaz Faik Fenik, değerlendirmeye sert tepki verirken “Günün Meseleleri” köşesinde “Hiç olmazsa, işlerin yağmurdan ve şanstan da olsa iyi gittiğini kabul ve itiraf etmektedir.” karşılığı verilmiştir³⁸. “Allah'a çok şükür, yağmurdan, şanstan veya Marshall Plânından olsun, hattâ isterlerse sebeplerini bir takım esrarengiz kuvvetlerin, meselâ cin ve perilerin müdahalesine hamletsinler, artık işlerin iyi gittiğini en müfrit muhaliflerimiz de itiraf etmeye başlamışlardır.” karşılığı bu düşüncenin açıklımıdır³⁹.

Ulus Gazetesi de aynı fikri savunmuştur: “Allah'ın yağdırdığı yağmur ve Amerika'nın gönderdiği traktörler. Menderes'in ne kerameti var?” Toker bu soruyu şöyle cevaplandırmaktadır: “Vardı. 1950 Eylülünün 23'ünde Zafer'in başlığı şuydu: Ürünün az olduğu yerlerde çiftçinin Ziraat Bankasına borçları tecil edildi- Bu çiftçilere ayrıca yeni krediler sağlanıyor_ Köylünün tohumluk ihtiyacı karşılanıyor⁴⁰.”

1952 Eylül'ü yaklaştığında ara seçimlerinden sonraki yıl yedi açık milletvekiliği için⁴¹ muhalefet yeni bir ara seçim istemiş ancak bu istek, iktidar tarafından aşağıdaki gerekçelerle reddedilmiştir: Ara seçimler kamuoyunu aylarca meşgul edecektir. Büyük masraflara sebep olacaktır. Netice ne olursa olsun, meclisteki durumu etkilemeyecektir.

³⁴ Günün Meselesi/ “Tezat çukurunda”, Zafer, 24 Temmuz 1952, S.1176.

³⁵ Günün Meseleleri/ “Yavuz hırsız”, Zafer, 2 Ağustos 1952, S.1185.

³⁶ Zafer, 8 Eylül 1952, S.1219.

³⁷ ERER, On Yıl, s.119.

³⁸ FENİK, “B. Bayur'un kap kara gözlüğü” ve Günün Meseleleri/ “Bir beyanat”, Zafer, 4 Temmuz 1952, S.1156.

³⁹ Günün Meseleleri/ Kaybettikleri mantık, Zafer, 6 Temmuz 1952, S.1158.

⁴⁰ TOKER, DP'nin Altın Yılları, s.95.

⁴¹ Ulus, 25 Ağustos 1952, S.11192.

Başbakan hiçbir beyanatında ara seçimlerin yapılacağına dair bir vaadde bulunmamıştır⁴². Ana muhalefet ileri gelenleri, masraf gerekçesini “boş söz” olarak görmüş ve ara seçimlerini kamuoyu yoklaması imkanı verdiği için gerekli görmüşlerdir. İktidar bazı ülkelerde boşalan meclis sandalyelerinin belirli bir sayıya ulaşmadıkça ara seçim yapılmadığını misal göstermiştir. Muhalefet ise, anayasanın boşalan yerler için seçim yapılacağı hükmünü dile getirerek, anayasada boşalan milletvekilleri için nicelik belirlenmediği savunmasını yapmışlardır⁴³.

Menderes’in İzmit, Adapazarı’nda ve Ankara DP İl Kongresindeki nutukları ilişkileri yumuşatma çabasına dönüktür. Muhalefet bu sefer daha temkinli davranıp, başbakanın sözlerinin hayra mı yorulması gerekeceğini kestiremediklerini belirtmiştir. Menderes Cumhuriyet Halk Partililer hakkında “*Memleketlerini bizim kadar sevdiklerine inandığımız muhalefet arkadaşlarımız*” “*kardeş partililer*” demiş ve “*25 senelik bir varlık olan*” Halk Partisinin ortadan kaldırılmasının “*millî varlığın bir kısmını ortadan kaldırmak*” anlamına geleceğini söylemiştir. “*Bütün bu iyilik ve terakki hamleleri içinde muhalefetteki arkadaşlarımızın tenkid yoluyla yapacakları yardıma mazhar olarak çalışmanın*” “*büyük bahtiyarlık olacağını*” ifade etmiştir. “*Hükümeti parti farkı gözetmeksizin bütün Türk Milletinin hizmetine tahsis etmeyi*” “*hedef ve gayelerinin*” başında göstermiştir. “*Hükümet otoritesinin şahsî menfaatler, parti menfaatleri istikametinde kullanmak asla aklımızdan geçmez.*” demiştir⁴⁴.

Hüseyin Cahit Yalçın’ın “*Eğer... Başbakan kalb ile iman ve dil ile tasdik suretiyle söylüyorsa ortada düzeltilmeğe muhtaç çok işler vardır. Meselâ:*” diyerek gerekli gördüğü hususları zikretmiştir. DP ile CHP arasındaki farkların kaldırılmasını, idare ve adalet memurlarının üzerinde nüfuz icra edilmemesini, CHP mallarının müsaderesinin akla bile getirilmediğinin ilan edilmesini, memleket meselelerinin partiler üstü tutularak, bu konularda bütünlüğün sağlanmasını, mecliste tahkirden vazgeçilmesini, muhalefetin söz hakkına riayet edilmesini, resmî ilanların gazetelerin hükümet tarafına çekilmesi için kullanılmamasını, Ceza Kanununu üzerindeki fikir ve yazı hürriyetini kısıtlayacak projelerin geri çekilmesini, radyonun partizanlığa alet edilmemesini talep etmiştir⁴⁵.

Nihat Erim bir demokrasi ve hukuk devletinde iktidarın muhalefetten hak olarak isteyebileceği tek şeyin, anayasaya uygun hareket etmek olduğunu, hak ve hürriyetlerin anayasa ve kanun teminatı altına alınması gereğini kaydetmiştir⁴⁶. CHP Genel Başkanı İnönü 27 Eylül 1952 tarihli nutkunda vatandaşlar arasında nifakın olmaması lüzumuna temas ederek, iktidarı partizanlığa son vermesi hususunda uyarılmış, hakimlerin ve mahkemelerin bağımsızlığının sağlanmasını talep etmiştir⁴⁷. İnönü “*Eğer iktidarın başında bulunanlarda demokrasi rejimini hastalıklardan kurtarma arzusu ciddî ve samimî ise memlekette huzuru yeniden tesis etmek mümkündür.*” demiştir⁴⁸.

CHP’nin malları konu edilince gösterdiği tepki, demokrasiye intibak sağlayamamasına yorulmuştur. Kırşehir CHP milletvekili Halil Sezai Erkut’un Çankaya İlçe Kongresindeki sözleri hareket kaynağıdır. Erkut, “*Bir kâtibin aylığı hakkında yapılan münakaşalar*

⁴² YALÇIN, “Menderes demokrasisi”, Ulus, 29 Haziran 1952, S.11136.

⁴³ ERİM, “Ara seçimleri”, Ulus, 20 Haziran 1952, S.11129.

⁴⁴ YALÇIN, “İzmit ve Ankara’dan sonra Ankara nutku”, Ulus, 4 Ekim 1952, S.11229.

⁴⁵ YALÇIN, “Hayırdır, inşallah!”, Ulus, 23 Eylül 1952, S.11218. (Yalçın bu makalesini İzmit ve Adapazarı nutkundan sonra, Ankara nutkundan önce yazmıştır.)

⁴⁶ ERİM, “Münakaşaları verimli kılmak için”, Ulus, 23 Eylül 1952, S.11218.

⁴⁷ Ulus, 28 Eylül 1952, S.11223.

⁴⁸ Ulus, 29 Eylül 1952, S.11224.

faydasızdır. Bizler icabında ceketimizi dahi satıp partimiz yaşatacağımız iddia ettiğimiz halde maalesef aidat mevzuunda çok bigâneyiz.” demiştir. DP’liler, Halk Partisi’nin hep merkezden gelen paralarla döndüğü, teşkilatın buna son derece alışık olduğu bu halin diğer partilerde görülmeyip, CHP için karakteristik bir hal aldığı belirtilmiştir. Şu noktalara parmak basılmıştır: Halk Partisinin serveti elinden alınmamıştır. Eskiden parti teşkilatının masraflarını karşıladığına göre değişen nedir? İktidarda olmamalarıdır. Mütalaalar, şöyle bağlanmıştır: *“C.H. Partisi bugünkü demokratik nizam içersinde, parti – devlet telâkkisinin hâkim bulunduğu zamanlardan kalma kötü geleneklerini bir an evvel tasfiye etmelidir. Uzun yılların itiyad haline getirdiği şeyleri süratle tasfiye etmenin zorluğunu elbette ki kabul ederiz. Fakat bu tasfiye bugün için zarurî bir mahiyet iktisap etmiştir⁴⁹.”*

Nihat Erim İnönü’nün bağımsız mahkemelerin önemini vurgulamasından sonra yazdığı makalesinde, demokrasi ülkelerindeki metotları model olarak anlatmıştır. Belçika’da hakimlerin kendi isteği veya mahkeme kararı ile tayin edilebildiğini, maaş ve terfi işlerinin hükümet ve meclisin elinde olmayıp, meslektaşlarının elinde olduğunu, Fransa’da da nakil, terfi ve maaş işlerinin Yargıçlar Yüksek Meclisi adında tesis edilmiş bir kuruma bırakıldığını belirtmiştir⁵⁰. Erim, iktidarı *“Tek partili sisteme göre konmuş olan kanunlar ve böyle hükümlerin çıkmasına engel teşkil etmeyen bir Anayasa ile işe başlamış olmakla”* itham etmiştir. 1945-50 döneminde *“esaslı değişiklikler yapıldığını”* söylemiştir. *“Anayasa’nın boşluğu doldurulmamıştır.”* demiştir⁵¹.

İsmet İnönü İzmir’de irad ettiği nutkunda Halkevlerinin kapatılmasından sonra CHP’nin borçlandırılmak istenmesi üzerine şunları söylemiştir: *“Partizan ihtiyaçları zulüm ile tahmin etmek yanlış yoldur. Türkler’in nihayete kadar zulme boyun eğeceklerini zannetmek yanlış hesaptır. Nifak bir defa patlarsa çok uzun sürer, çok derin yaralar açar. Haber veriyorum, tehlike görüyorum. Hususî kanun ile siyasî partileri kaldırmak sevdası meş’um maceradır⁵².”* İnönü’nün bu sözleri aynı zamanda yansıtmadır. Nitekim aynı endişelerle tek parti idaresine son verilmiştir. Halkevleri meselesinin iyice gerginleştirdiği ortamda seyahat düzenlediği Manisa ve Balıkesir’de İnönü birtakım taşkınlıklarla karşılaşmıştır.

İzmir nutkuyla İnönü, halkı ayaklanmaya teşvik etmekle suçlanmış⁵³ ve iktidar ile ana muhalefet partisi arasındaki gerilim yeniden tırmanmaya başlamıştır. Ege seyahatindeki İnönü’nün İzmir’den sonraki durağı Manisa’da CHP merkezi taşlanmıştır. Balıkesir durağında ise, olaya valinin de katılmasıyla İnönü’nün konuşma yapacağı toplantı sabote edilmiştir⁵⁴. Toker valinin CHP’lilere miting için belediye alanında izin vermesine rağmen aynı gün, farklı saatte de olsa DP’lilere de aynı izni verdiği ve asayişini sağlayamayacağını söylemesi üzerine CHP’liler toplantılarını yarıda kesmişlerdir. İnönü Bursa durağında durumu şöyle değerlendirmiştir: *“Birkaç gündenbergi uğradığımız tecavüzler Balıkesir’de azami haddini buldu. Toplama ve konuşma fiilen imkânsız hale geldi. Hükümetten hakkımız olan kanunî himayeyi göremedik. Büyük bir tertibe maruz bulunduğumuz anlaşılıyor. Bu şartlar altında seyahatimi şimdilik kestim.”* demiştir⁵⁵.

⁴⁹ Rıfık Salim BURÇAK, “İntibak zorluğu”, Zafer, 30 Ekim 1952, S.1271.

⁵⁰ ERİM, “Siyasî hayatın teminatı”, Ulus, 29 Eylül 1952, S.11224.

⁵¹ ERİM, “Kahramanlık devri”, Ulus, 11 Ekim 1952, S.11236.

⁵² Ulus, 6 Ekim 1952, S.11231 ve TOKER, s.192.

⁵³ ERİM, “Kahramanlık devri”, Ulus, 11 Ekim 1952, S.11236.

⁵⁴ Ulus, 7-8 Ekim 1952, S.11233 ve AHMAD, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s.102.

⁵⁵ Ulus, 9 Ekim 1952, S.11234 ve TOKER, s.194-195 .

Toker İnönü'nün "tertip"ten kastettiği manayı kendisine şöyle açıkladığını yazmıştır: *"Balıkesir'de kan akıtılacaktı. Bu, çok partili rejime son vermek için DP'nin gerekli sebebinin oluşturacaktı. Böyle bir oyuna elbette ki gelemezdim⁵⁶."* Böyle bir iddia isabetli görünmemektedir. Tarafların olayların içindeyken darbeyi ima eder endişeler besledikleri gazete sayfalarında nadiren de olsa karşımıza çıkmaktadır ki bu konu CHP Muhalefetinin Esasları ve Sistem dosyalarında işlenmiştir. İnönü'nün 1960'tan sonra bu iddiayı öne sürdüğü anlaşılmaktadır ki bu da tahminde samimiyet konusunda şüphe duyulmasına sebep olmaktadır. CHP'li muhalifler hadiselerin ani bir heyecanla çıkmadığını, önceden afişler, beyannameler, araçlar ve kışkırtıcılarla hazırlık yapıldığına⁵⁷ dikkat çekmişlerdir. CHP teşkilâtı yayımladığı beyanname ile *"Siyasî hürriyet ve emniyete tecavüz edenler ile bu tecavüzleri menetmiyen ve edemiyen vazifeliler hakkında kanunî takibat yapılmasını"* istemişlerdir⁵⁸.

İktidar yanlısı gazetelerin *"İnönü korktu, Balıkesir'e giremedi"* gibi haberleri üzerine CHP mahfilleri *"Türk Milleti bir büyüğüne yapılan bu hakareti hazmetmemiş ve hazmetmeyecektir. Kırk bin vatandaşı temsil eden milletvekillerinin düzenlediği bu bozgun yüzünden düşman istilâsından kurtardığı şehre İnönü vatandaşları arasında kan dökülmemesi için girmemiştir⁵⁹"* açıklamasını yapmışlardır. Emin Soysal'ın söz konusu mesele hakkındaki şu konuşması ikaz edici mahiyettedir: *"Demokrat Partililer bu kötü hareketleriyle kendilerini iktidara getirmeğe sebep olan demokrasi ve hürriyet mesnedlerini yıkarak mevcudiyetlerinin sebebinin ortadan kaldırmağa yeltenmişlerdir. Balıkesir hâdisesi Demokrat Partinin tek parti hayatına yöneldiğini; söz hürriyetini, vatandaş hak ve hürriyetini, siyasî hürriyeti ortadan kaldırmak en açık ve esef verici bir delildir⁶⁰."*

Balıkesir ve Manisa hadiselerinin gerginliği tırmandırma trendi IX. Dönem III. Toplantı yılının -bir sonraki dosyada görüleceği gibi- ateşkes havası içinde düşmüştür.

⁵⁶ TOKER, s.196.

⁵⁷ ERİM, "Siyasî tarihimizin en kötü işaretleri", Ulus, 11 Ekim 1952, S.11236.

⁵⁸ Ulus, 12 Ekim 1952, S.11237.

⁵⁹ Halil Sezai Erkut, "Biz zorba rejim, kan döken rejim istemiyoruz", Ulus, 12 Ekim 1952.

⁶⁰ Ulus, 14 Ekim 1952, S.11239.

D. IX. TBMM III. TOPLANTI YILINDA (Kasım 1952 – Kasım 1953) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ VE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI

1. IX. TBMM III. Toplantı Yılıın Açılışı

IX. Dönem III. Toplantı yılı yine Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın nutku ile açılmıştır. Bayar nutkunda solculuk ve irtica hareketlerine temas etmiştir. DP Hükümetinin Ceza Kanununun ilgili maddelerini ağırlaştırmak ve “Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun” çıkarmak suretiyle önlemler aldığını, münferid olaylara ise her dönemde rastlanabileceğini ifade etmiştir. “Hâl böyle iken, şahsî ihtiras ve yahut bir siyaset taktiği ile, gûya inkilâplar tehlikede imiş gibi göstererek, imtiyazlı bekçiler sıfatını takınmak isteyenlerin.. zaman zaman ortaya çıktıkları görülüyor.. bunların da, normal durumu ihlâl ve vatandaşları huzursuzluğa sevk etmek bakımından, gerilik temayülleri ile hareket edenler kadar, âmme huzuruna zararlı olduklarını söylemek yerinde olur¹.” demiştir.

Nutuk evvelki açış nutukları gibi, cumhurbaşkanının tarafsızlığı ilkesine aykırı bulunmuştur. 1950 ve 1951 açış nutuklarında üzerinde durulan anayasa ve antidemokratik kanunlar mevzuuna temas edilmemiş olması, “hayret”le karşılanmıştır. Bizzat Bayar'ın CHP iktidarı döneminde antidemokratik kanunları kaldırmanın “bir iki aylık iş olduğunu” söylediği hatırlatılmıştır. İrtica hareketlerinin “yok farzedilmesinden” hükümetin bu konuda “ciddi bir tedbir almağa niyetli olmadığı”, sonucu çıkarılarak şöyle söylenmiştir: “Menderes'in politika taktiğini yakından bilenler onun gene iki taraflı politika takibederek el altında irticayı okşuyacağını tahmin etmektedirler.” Asayişin yerinde olduğu görüşünde olan hükümet “gaflet içinde” görülmüştür. Manisa ve Balıkesir olaylarının sonrasında irad edilen nutukta siyasi emniyete temas edilmemesi eleştirilmiştir².

Cumhurbaşkanının hükümet icraatı hakkında geniş malumat vermesinin demokratik olmadığı üzerinde durulmuştur. Hüseyin Cahit, Bayar'ın kendilerini ima eden eleştirisi hakkında gayet politik konuşmuştur. Şöyle ki; “İnhisarçı ve imtiyazlı bekçilerin kimler olduğunu anlamak bizce imkânsızdır. Her halde, Halk Partisine karşı bir tariz dahi olamaz. Çünkü sayın Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanlığını unutarak partizan bir mücadeleye atılmıyacağına hiç şüphemiz yoktur³.” Erim, her yıl Kasım ayı yaklaştığında açış nutku için cumhurbaşkanının isteğiyle hükümetin, icraatı ve hedefleri konusunda yazılı bir açıklamayı cumhurbaşkanına sunmasının, gelenek halini almış bir uygulama olduğunu dile getirmiştir. Erim, sunulan metin mutlak konuşma metni olmadığını, cumhurbaşkanının metinde dilediği kısaltmaları, değişiklikleri, ilâveleri yapabileceğini belirtmiş, tatbik edilen uygulamanın demokratik ülkeler baz alınarak gözden geçirilmesini istemiştir⁴.

¹ Ulus, 2 Kasım 1952, S.11258.

² “Cumhurbaşkanının nutku türlü yorumlara yol açtı”, Ulus, 3 Kasım 1952, S.11259.

³ YALÇIN, “Açılış nutku”, Ulus, 2 Kasım 1952, S.11258.

⁴ ERİM, “Cumhurbaşkanının söylevi”, Ulus, 3 Kasım 1952, S.11259.

2. IX. TBMM III. Toplantı Yılında Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarı Arasında Demokrasi Konusundaki Tartışmalar

Nutkun tartışılmasının ardından gündemin kaldığı yerden, partiler arası ilişkiler bahsinden devam edilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Başbakan Menderes'in sözlerini *"kardeşçe yaşamaları lüzumuna işaret ettiğini, fakat bütün bu sözlerinin âdeta muahede şartlarına benzer tekliflerle karşılandığını ve defalarla sürdürdüğü iyiniyetin bir türlü anlaşılacak istenmediğini söylemiş, Halk Partisi tuttuğu sakim yolda ısrarla durmasa imiş memlekette demokrasiyi kökleştirmek çok daha kolay olurmuş!"* diyerek şu karşılığı vermiştir: *"Öyle ya, Anayasayı düzeltmek ve kuvvetler muvazenesi temin etmek için iki buçuk senedir Adnan Menderes o kadar çalıştığı, muhtelif tekliflerle Millet Meclisine geldiği halde hep Halk Partililer mâni oldu da onun için mi bir şey yapamadı⁵!"* Şemsettin Günaltay, *"rejim buhranı"* olduğunu ileri sürmüştür. Bu buhranın giderilmesi için anayasanın rejimi koruyacak şekilde düzenlenmesini istemiş, ikinci bir meclisin kurulmasını talebini yinelemiştir. Nispi seçim usulünü getirmeyi de rejimi korumak için diğer bir şart olarak belirtmiştir. Ancak bu şekilde, tek parti istibdadına dönülmesi tehlikesinin ortadan kaldırılabileceğini savunmuştur⁶.

Hüseyin Cahit Yalçın CHP DP ilişkilerini *"Memleket işleri partililik gözlüğü arkasından görülecek olursa, Demokrat Partinin bu hareket tarzı Halk Partililerin pek hoşuna gitmek icabeder. Çünkü Demokrat Partiyi Halk Partisinin izleri üstünde yürür görmek hakikatte Halk Partisini memleketin umumi efkârı karşısında temize çıkarmaktan başka bir işe yaramaz. Fakat meselelerimiz partililik mülâhazalarının üstünde sırf bir vatansever ruhiyle incelendiği zaman, Demokrat Partinin çok fena bir yol tuttuğuna hükmetmek elden gelmez⁷."* Yalçın diğer bir ihtimale yer vermeyi uygun bulmamış olacak ki, DP'nin CHP çizgisinde ilerlemesinin demokrasiye vereceği zarara temas etmemiştir.

DP Erzurum milletvekili Rıfki Saim Burçak muhalefet ve tenkit konusunda şunları söylemiştir: *"Demokratik rejimlerde iktidar her an muhalefetin kontrol ve murakabesi altındadır. İktidar üzerinde bu mürakabenin hiç eksik olmaması rejimin tabii icaplarındandır. Bu sayede iktidar, her zaman uyanık ve daima dikkatli davranmaya mecbur kalacağından kararlar daha isabetli ve icraat daha düzgün bir yolda yürütülecektir. Yapılan tenkidlerin yumuşak veya sert olmasının bu bahiste bir önemi yoktur. Yeter ki muhalefet mürakabe vazifesini yaparken kanunlara riayetkâr olduğu kadar, memleket menfaatlerini de parti menfaatlerinin üstünde tutmasını bilsin⁸."* Burçak'ın İnönü'nün yurt dışı gezisindeki konuşmalarından dolayı açtığı gensoru 11 Kasım'da görüşülmüştür. Menderes, uzun yıllar milli iradeyi çiğneyen, Cumhurbaşkanlığı makamında meşru oturmayan İnönü'nün takip ettiği politikanın normal bir muhalefete yakışmadığını belirtmiştir. İki tarafın birbirini vatan hainliğine kadar suçlaması suretiyle ilişkilerin garip bir hal aldığını ifade etmiştir. Sürekli bu meselelerle uğraşarak, onların tuzağına düşmeyeceklerini, icraata bakacaklarını, iş yapacaklarını söylemiştir⁹.

10 Kasım 1952'de Barutçu, Celal Yardımcı gibi temel aksaklıklara dair bir görüşme talebinde bulunmuştur. Menderes'in *"seçim sathı mailinde"* olunduğuna dair demecine temas

⁵ YALÇIN, "Menderes'in mütalâaları", Ulus, 16 Kasım 1952, S.11272.

⁶ Ulus, 21 Kasım 1952, S.11277.

⁷ YALÇIN, "Siz yapmadınız mıydı?", Ulus, 30 Kasım 1952, S.10932.

⁸ Zafer, 8 Kasım 1952.

⁹ Vatan, 12 Kasım 1952, S.4128.

ederek, şu konularda gensoru açılmasını talep etmiştir: “1.Hükümet umumî seçimlerden evvel, seçim kanununun ve adli sistemin açık yerlerini doldurup, noksanlarını tamamlamayı düşünmüyor mu? 2.hükümet vatandaşların söz, yayın ve toplantı hürriyetlerini teminat altında bulunduracak yeni müeyyidelere ihtiyaç olduğuna kani değil midir? 3.Memlekete vâdedilen millet iradesine ve ileri fikirlere dayanan idareden siyasî bünyenin tam demokratik şekilde islahından istikrarlı ve en pürüzsüz şekildeki kanun ve hukuk devleti nizamından hükümetin çıkardığı mana nedir? Hükümet, iktidarın el değiştirdiği tarihten evvelki devrin mevzuatını kâfi görmeye mi başlamıştır? Değilse, öyle bir nizam için iki buçuk senedenberi neyi beklemektedir? Ve daha neyi bekleyecektir¹⁰?” Barutçu’nun tavrı sorunun hükümet fiillerine bağlı olması gerektiği vurgusuyla iç tüzüğe aykırı bulunarak reddedilmiştir. Başbakan bu münasebetle yaptığı konuşmada CHP’yi eleştirmiş, “14 Mayıs seçiminden sonra iktidarın bize tesliminden bile şüphe ediyorduk.” demiştir¹¹.

Hükümet gensoru taleplerini geri çevirme fiilini, sırada pek çok kanun tasarısı, tadilatı, bütçe gibi konulara eğilme mantığına dayandırmaktaydı. Barutçu’nun gensoru teklifinde belirtilen hususların önceden sorular şeklinde geldiği ve bunlara cevap verildiği savunulmuştur. Muhalefetin gensoru üzerindeki ısrarı, hükümet işlerinin engellenmek istenmesine yolculmuştur. Muhalefetin hedefi, karşıt bir ağızdan şöyledir: “İşi lâfa dökmek ve bu sayede mecliste hükümeti âvare kasnak halinde boşu boşuna döndürmek¹².” Ulus’ta “Hani, gelin Meclis’te konuşun, diyorlardı!” denerek gensorunun reddedildiği haberi verilmiştir. Haberde CHP’li milletvekillerinin yanı sıra bütün muhalefet milletvekilleri ve bağımsızların gensoru açılması lehinde oy kullandıkları kaydedilmiştir¹³. Ertesi gün şu büyük puntolu yazılarla Menderes hedef alınmıştır: “Hiç böyle Başbakan gördünüz mü siz? Yaptığının aksini söyleyen ve söylediğinin aksini yapan / Muhalefet mitinglerine sopa, bıçak, taş ve arıkovanı ile saldırıları... Sonra da siyasî emniyet tamdır, diye nutuk veren!... / Meclis kürsüsünde bile gensoruyu yasak ettiren, sonra da söz hürriyetinden bahseden!... =İşte Menderes budur!¹⁴”

Menderes’in Kayseri’de halka hitaben yapmış olduğu konuşma “Partimizin mücadelesiyle ve iktidara gelmesinden sonradır ki, bütün siyasî haklarımıza ve masuniyetlerimize basın ve söz hürriyetlerimize tamamen sahip bulunuyoruz.” diyerek siyasî emniyetin varlığına dair hiçbir şüphelerinin bulunmadığını ifade etmiş ve şöyle devam etmiştir: “Siyasî emniyetin mevcut olmadığı fikir ve basın hürriyetinin yaşamadığı iklimlerde adalet müessesesinin, vatandaş hak ve hürriyetlerini koruyacak ve memlekette adaleti tesisi edebilecek bir şekilde işleyebilmesi muhaldir. Bu hakikatin en açık delili, vatanın şurasında burasında adaletin gözönünde millî vicdan huzurunda kabilelerle kurşuna dizilmesi, İstanbul gibi yegâne büyük şehrimizin tam ortasında tabutluklar kurulmasıdır. O devirlerde yalnız siyasî emniyet değil, hattâ can emniyeti¹⁵ dahi yoktu.” Menderes adaletin baskı altında

¹⁰ Vatan, 11 Kasım 1952, S.4127.

¹¹ Vatan, 19 Kasım 1952, S.4135.

¹² Selim Ragıp EMEÇ, “Muhalefetin gensorusu”, Son Posta, S.2375.

¹³ Ulus, 22 Kasım 1952, S.11278.

¹⁴ Ulus, 23 Kasım 1952, S.11279.

¹⁵ Bu tarihlerde Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekici, 15 yıl evvel Mardin yolunda 103 kişinin öldürülmesi hakkında araştırma yapılmasını istemiştir. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ soru üzerine yapılan ilk tahkikatla haberin doğruluğunun anlaşıldığını bildirmiştir. Bakanın ifade ettiği üzere 1936-1937 yılında yaşanan hadisenin, zamanın Dahiliye Vekili, Genelkurmay Başkanı, Genel Müfettiş, Diyarbakır ve Mardin valilerinin kararlarıyla tatbik edilmiştir. 103 vatandaş –kaçmak istedikleri bahanesiyle- öldürülmüş, “ihtiyarlara bile ağır işkence yapılmıştır.” Soruşturmanın açılıp açılmamasına meclisin karar verecektir. Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekici, doğudaki insanların senelerce can korkusu içinde yaşadıkları, olaylar hakkında yayın yapıldığında dahi tahkikat açıldığı, bunların eski devrin zihniyetini gösteren misaller olduğunu ifade etmiştir. bunların serbestçe yapılması için anayasaya aykırı kanunlar çıkarılmış, müfettişlere geniş yetkiler verilmiştir.

tutulduğu iddialarının asılsız olduğunu ileri sürerek şunları söylemiştir: “*Türk adaletine bundan böyle hiç kimse, hattâ vaktiyle onu kısıtlayarak bağliyanlar bile baskı yapmak hürriyetini artık kendinde bulamıyacaktır... Adaletin müthiş bir baskı altında bulunmasına rağmen vazifesini kahramanca yapmakta olduğundan bahsetmek ise adalet mensuplarımızın hiçbir zaman kabul etmiyecekleri bir sahte tavizden ibarettir.*” Başbakan muhalefetin genel seçimlerin serbest cereyan etmesi konusundaki telaşının yersiz olduğunu belirtmiştir¹⁶.

Demokrat Partililer, çalışmalarını neşrettikleri ikinci “Beyaz Kitap”ta “*Hukuk Devleti*” başlıklı girişte kendilerinin hukuk devleti esaslarına memleketin kavuşturulduğunu ileri sürmüşlerdir. Makalede önceki devir şöyle anlatılmıştır: “*Halkın hür iradesine dayanmayan fiilî ve samimiyetsiz iktidarın her türlü tenkidi, bir isyan başlangıcı gibi bastırmak suretiyle tahakkümünü devam ettirmek hevesi yıllarca sürdü. Fakat İkinci Dünya Harbinin sonunda demokrasi cephesinin zaferi ve bir mücadele teşkilâtının hürriyet idealine dayanan kuruluşu ve Türk milletinin yıllarca dış tehlike bahanesiyle uyuşturulmak istenen hürriyet ve demokrasi aşkı, memleketimizdeki tarihî gelişmeler hayatîyet veriyordu.*” Diktatörlük rejiminden kurtulup demokrasiye geçmeyi gerektiren millî hareketin zaptedilemez bir tazyik halinde kamuoyu sardığı ve DP’nin bu şartlar kurulduğu da ifade edilmiştir. DP iktidarının devletin amaç değil, vatandaş hak ve hürriyetlerine hizmette araç olduğu görüşü beyan edilmiştir. Fiiliyatta halk yararına davranışlar sergilendiği, dolayısıyla hukuk devleti esaslarına kavuşulduğu iddia edilmiştir¹⁷.

Ahmet Emin Yalman, DP iktidarı altındaki memlekette zuhur eden olumlu şartlara rağmen partinin “*Neden hayal sukutları yarattığı*” konusunu sorgulamıştır. “*Demokrat Parti , hakkı olan manevî krediyi neden vatandaşlardan alamamıştır? Dün milletın gözünden düşmüş bir vaziyette olan muhalif parti, geniş ölçüde vatandaşlar ve bilhassa idrâk sahibi münevverler için neden yeniden bir dost hüviyeti kazanmıştır?*” Sebebin basit olduğu girişle Yalman, DP’nin maddi refah vadiyle değil, hürriyeti teminat altına alarak yaşatmak vadiyle iş başına geldiğini söylemiştir. DP’nin taahhüt ettiği yoldan uzaklaşmasının sebebi ise, “*ancak bulanık muhitlerde beka imkanı bulan bazı politika adamları ve mensupları; gergin bir vehim, kin ve ihtiras havası yarattılar ve bu sayede vaziyete hâkim kaldılar*”¹⁸.

22 Kasım 1952’de Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Malatya’da suikast sonucu yaralanmış, mütecevaz yakalanamamıştır¹⁹. Saldırı sebebi, Yalman’ın iktidarı irticaa taviz vermek konusunda uyarıcı yazıları olarak belirtilmiştir²⁰. Şerif Dursun isimli bir zanlı takip edilirken, bu şahsın “*İslam Demokrat Partisi*”ne mensup olduğu kaydedilmiştir.

Cumhuriyet, 27 Aralık 1952, S.10201. “*Tahkik komisyonunun çalışmaları sırasında uzun müddet şark bölgesinde bulunmuş olan bir vatandaşın bu mevzua ait ibraz ettiği vesikalar*” şeklinde belirtilen kaynağın açıklamalarına göre öldürülenlerin “*Ruslarla işbirliği yaptıkları, Milli Hükümeti tehdit ettikleri ve son Türk âsisi Seyit Rıza ile irtibat kurmağa çalıştıkları*” kaydedilmiştir. Bu haberde de vatandaşların “*sorgusuz*” “*sorgusuz*” öldürdükleri belirtilmiştir. Hürriyet, 7 Şubat 1953, S.1726. Falih Rıfkı Atay ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi CHP ileri gelenleri buna tepki göstermişleridir. Atay, bir zulmü mazur göstermenin iyi vatandaşlığa yakışmayacağını belirterek, şöyle devam etmiştir: “*Ancak mesulleri vazifeli veya vazifesiz tek tek şahıslar olduğuna şüphe olmayan müteaddit zulüm, yağma ve cinayet vak’alarını ele alarak iç politika menfaat ve rekabetleri çerçevesi içinde ve sadece eski rejimi çürütme, kötölemek veya intikam almak hırsı ile büyük ve tehlikeli meseleyi topyekün tazelemeğe ve ateşlemeğe kalkışmak ta iyi vatandaşlık eseri değildir.*” Atay bu hareketlerin sınırlarda vatan bütünlüğü ve güvenliğini bozmak için fırsat bekleyenlerin işine geleceğini savunmuştur. ATAY, “*Vatandaşça üstünde duracağımız bir mesele*”, Dünya 30 Aralık 1952, S.300.

¹⁶ Ulus, 22 Kasım 1952, S.11278.

¹⁷ Beyaz Kitap’tan Siyaset, “Hukuk Devlet”, Siyaset, 22 Kasım 1952, S.91, s.11 ve 18.

¹⁸ YALMAN, “İyiye doğru giderken”, Vatan, 17 Kasım 1952, S.4133.

¹⁹ Vatan, 23 Kasım 1952, S.4139.

²⁰ GİRİTLİOĞLU, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, C.1, s.279.

Cumhurbaşkanı Vatan Gazetesine yaptığı “*Fikir hürriyetine hiçbir şekilde tecavüz edilmeyecektir. Hükûmet bu nokta üzerinde hassasiyetle durmaktadır.*” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Suikast girişimi Menderes, İnönü, diğer siyasiler ve basın mensupları tarafından telin edilmiştir²¹. Dursun, 25 Kasım’da yakalanmıştır. Hürriyetin iki düşmanı olarak; “aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlar” hakkında önlemler alınması istenmiştir²². Yalman da aydınlara “*Gedikleri derhal tıkamalıyız*” çağrısında bulunmuştur. Vatan’da “*Yakalanan suikastçı Şerif Dursun’u hâdisenin şahitleri tespit ettiler*”²³ başlığıyla yayımlanan haberin ertesi günü suikastçinin Hüseyin Üzmez²⁴ olduğunu anlaşıldığı bildirilmiştir. Hadisede Büyük Doğu’nun adı geçmektedir. Zira arama yapılan evlerde Büyük Doğu dergisi bulunmuştur²⁵.

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ verdiği beyanatta bu tarz hareketleri her nereden gelirse gelsin, takip ederek cezalandırmak kararında olduklarını, saldırının Yalman’a değil, fikir, din ve vicdan hürriyetine yönelik olduğunu belirtmiş, olayın bazı yayın kuruluşlarıyla ve cemiyetlerle bağlantılı olduğunu düşünmenin sayılmayacağını belirtmiştir²⁶. Menderes, Malatya hadisesinin “*dini, türlü maksatlarına âlet etmek isteyenlerin toplu halde çalışma kararında olduklarını gösterdiğini*” beyan etmiş, şunları söylemiştir: “*Din gibi mukaddes bir mefhumun birtakım cemiyet çöküntülerinin ve siyaset bezirgânlarının âleti haline getirilmesine bu memleketin asla tahammülü yoktur. Lâikliği, din düşmanlığı şeklinde almak bizim vicdan hürriyeti anlayışımıza asla uymaz*”²⁷.

29 Kasım 1952 tarihli CHP meclis kararları dört madde ile yayımlanmıştır. Birinci olarak Manisa ve Balıkesir olaylarıyla muhalefetin söz, yazı ve toplantı hürriyetlerinin fiilî olarak engellendiğini zikretmişlerdir. Gensoruların reddedildiği, hatta gensoru gibi murakabenin önemli bir faktörünün “*hükümetin çalışmasına engel, lüzumsuz bir faaliyet olduğu resmî ağızlardan söylenmekte olduğu*” dile getirilmiştir. İktidar “*sırf oy avcılığı maksadıyla vatandaşın mukaddes duygularını günlük politikaya kaygusuzca alet eden irtica unsurlarına ileri saflarında yer veren ve bunları resmî ilân kanalı ile millet hazinesinden besliyen*” ifadeleriyle lanse edilmiştir. Son olarak partizan idarenin terk edilmesi istenmiştir²⁸.

Başbakan Menderes, Bolu nutkunda “*Başka memleketlerde mitingler adedilir, fakat partilere sövülmez. Komünist matbuatın ötesinde, bizdeki şekilde kıyasıya, ölesiye bir mücadele mevcut değildir.*” diyerek önemli bir değerlendirmede bulunmuştur. Zafer Gazetesi konuşmadan “*Muhalefete hürriyeti ezdirmeyeceğiz*” başlığını manşetine taşımıştır. “*Hürriyetleri baskı altında bulundurmak hürriyetini önliyecek tedbirler için, Büyük Millet*

²¹ Vatan, 24 Kasım 1952, S.4140.

²² Nadir NADİ, “Sağı okşarken”, Cumhuriyet, 25 Kasım 1952, S.10172.

²³ Vatan, 26 Kasım 1952, S.4142.

²⁴ Üzmez kendisiyle yapılan röportajda; “*Ben orada bir feyz içindeydim. Öyle bir durumdayım ki bütün dünyanın, bütün kainatın karşısında bir Ahmet Emin Yalman var. Kötülüklerin sebebi O. Eğer ben Yalman’ı öldürürsem bütün kötülük ortadan kalkacak. İnsanlık da kurtulacak. Kainat da kurtulacak. O, siyah bir leke. O lekenin illa temizlenmesi lazım. O durumdayım.*” Üzmez 20 yıl hapis cezası almıştı. BİRAND, *Demirkırat*, s.94-5.

²⁵ Vatan, 27 Kasım 1952, S.4143. Necip Fazıl Kısakürek olayı beş yönüyle incelemiştir. Bunun Büyük Doğu yayınları sebebiyle tirajı düşen Vatan’ın tertibi, Adnan Menderes’i “*çürütmek*” için mason, kozmopolit veya CHP’nin tertibi, dine düşmanlıktan etkilenen birkaç kişinin kendi aralarındaki tertibi ya da gizli bir şebekenin mukaddesat adına tertibi olabileceğini ifade etmiştir. varsayımları alıntılaman Vatan, bunları “*Necip Fazıl Kısakürek’in gülünç iddiaları*” başlığıyla vermiştir. Vatan, 2 Aralık 1952, S.4148. Bu arada Necip Fazıl, 12 Aralık’ta yazdığı iki yazı sebebiyle 9 aylık hapis cezasına mahkum edilmiştir. Vatan, 13 Aralık 1952, S.4159. Said Nursi ve Kısakürek hakkında tahkikat açılmıştır. Vatan, 24 Aralık 1952.

²⁶ Vatan, 5 Aralık 1952, S.4151.

²⁷ Vatan, 7 Aralık 1952, S.4153.

²⁸ “C.H.P. Meclis kararları”, Ulus, 30 Kasım 1952, S.11286.

Meclisinin huzuruna, Türk umumî efkârının huzuruna çıkacağız.. Dâvamızı ispat edeceğiz ve bunu temin edeceğiz.. Siyaset sahasında bu kötü itiyadları henüz an'ane haline gelmeden kaldırmak lâzımdır.”sözleri de büyük puntolarla yayımlanmıştır²⁹. CHP sözcüsü Yalçın ise, “Balıkesir zorbalığı”nı hatırlatarak “demokrat şefleri” hukuk ve prensip sahasında karşlarına çıkmalarını tavsiye etmiştir. Menderes’in Türkiye’deki mücadelenin diğer demokratik ülkelerde görülmediği yönündeki tespitini desteklemiştir. Yalçın başbakanın şu hücumunu cevap vermek için alıntılanmıştır: “Dün tek parti idaresinin şampiyonları, bir gün iktidarı kaybedince, kılıç altında imam değiştiren insanlar gibi, millet iradesinin darbesi altında bugün yaşayabilmek imkânını ancak dün söylediklerini, inandıklarını ve tatbik ettiklerini inkâr yolunda bulmuşlar ve birdenbire hürriyet havarisi kesilmişlerdir.”

Hüseyin Cahit Yalçın, Menderes’in hücumuna şu karşılığı vermiştir: “Peki, bu insanlar dün fena yapmışlarsa o fenalıktan vazgeçmeleri ve hürriyet taraftarı olmaları fena bir şey midir, kabahat midir? Fena olan eski yollarında ısrar mı etmeli idiler?...Bizimkiler müstebid iken hürriyet taraftarı olmuşlar, hürriyet havarisi gibi davranıyorlarmış; bu kabahat. Fakat Adnan Menderes hürriyet taraftarı görünürken bunu unutmuş, istibdat yapmağa kalkmış; bu meziyet!” Başbakanın “Dünün zalimi bugünün hürriyet müdafii haline gelemes.” şeklindeki sözlerine cevaben Yalçın “mazi tasfiyesi yapılacaksa” tek parti sorumluluğuna dahil herkesin kenara çekilmesi ve bu geçmişin bir parçası olmayanların siyaset yapmaları gereğini dile getirmiştir³⁰. Hüseyin Cahit Yalçın’ın bu çıkışı CHP çevrelerinin alışlagelmiş bir taktiğidir. CHP mensupları, haklı gerekçelerle geçmişin tuzağına DP’yi de çekmişlerdir. Zira iki partinin zirvesi birbirinden görüş ve nitelikte değil, halka yansımaları bakımından farklılık arz etmektedir.

Bu arada Zühtü Velibeşe yazdığı bir makaleyle, “Devri Sabık” konusunu açmıştır. “Devri sabık yaratmama”nın; “rey eşkiyalığı, zulüm, tabutluklar, işkenceler, sorusuz sualsiz katiller, devlet hususi idare... vergi usulleriyle tahsil edilen ‘iane’ devrinin bir daha dirilmeyeceğini ilan etmek” anlamında olduğunu belirtmiştir. İfadesi üzere devri sabık yaratmamak, muhalefetin endişesiz yaşaması söz ve yazı hürriyetini korumak demektir. Ve “Devri sabık yaratmamak; Milletın mal ve paraları iktidardaki partinin menfaatı için artık gasbedilemeyecek demektir. Bu gasbedilmiş malları, zimmetteki paraları, bunları yapanlara bol keseden bağışlayıp geriye almamak hesap sormamak değildir.” demiştir³¹.

Menderes, 16 Aralık 1952 konuşmasında iktidarlarının ilk yılında CHP’nin fırtınalar kopardığı kadrolar meselesini tekrar açmıştır. “Amerika’da yapılan seçimle iktidarın el değiştirdiğini belirtmiş ve “yeni gelen iktidar partisi resmî makamları işgal edenler üzerinde a dan z ye kadar bir değiştirme yapmağa başlamalarını” model alacaklarını şöyle ifade etmiştir: “Biz de seçim sathı mailine girilmiştir. Bu hale göre idarî makamlarda bulunan C.H.P. hüviyetli bütün memurların değiştirilecektir³².” CHP mahfillerinden Amerika’da uygulanan “Spoll Sistemi”nin Türkçe’deki karşılığının “nimete konmak” tabiri olduğunu kaydetmişlerdir. Seçimlerden önce veya seçimler sırasında parti için çalışmış olanların, çalışmış oldukları partinin iktidarı alması durumunda hizmetlerine göre “ganimete kondukları” belirtilerek sistem açıklanmıştır. İktidarın değişmesi ile kilit nokta memuriyetlerinin değiştirilmesinin doğal karşılandığı tekrar edilmekle beraber muhalefet edilen mesele ortaya konmuştur: “Sırf menfaat temini üzerine kurulmuş bir idare hiçbir zaman halka hürmet ve emniyet telkin edemez... İkibuçuk senedenberi değişiklik yapılacaksa

²⁹ Zafer, 14 Aralık 1952, S.1316.

³⁰ YALÇIN, “Başbakan’ın hücumları”, Ulus, 17 Aralık 1952, S.11303.

³¹ Zühtü VELİBEŞE, “Devri sabık yaratmamak”, Zafer, 18 Aralık 1952, S.1320.

³² “Allah memlekete acısın”, Ulus, 17 Aralık 1952, S.11303.

yapılmıştır. Buna ilânihaye devam etmek hükümet kadrolarını tahrip etmek, iktidar ve ehliyetin yerine intisap ve partizanlığı getirmek olur ki neticesi, yukarıda işaret ettiğimiz gibi hükümet mekanizması üzerinde mutlaka yıkıcı bir tesir şeklinde görülür³³.”

Menderes “Bugünkü vaziyetin devamı vatandaşlar arasında kin ve nefretin hâkim olmasını intaç edecektir ki bu cemiyetimiz için hayırlı bir netice doğuracak bir keyfiyet değildir. Siyaset sahasında bu kötü itiyatları henüz anane haline gelmeden kaldırmak lâzımdır.” demiştir. Yalçın bundan Menderes’in takrirî sükun kanunu hazırlamakta olduğu sonucunu çıkararak, şu ifadeyi de kullanmıştır: “İstiklal mahkemelerinin kaldırılması yazık oldu demek oluyor.” Menderes’in kendisini, nüfuz ve ikbalini kurtarmak için Halk Partisini dağıtma, Ulus’u kapatma, basın hürriyetini kaldırma ve sonra “güya” seçimlere gitme kararı aldığı ileri sürmüş, “Ne hazin komedyâ, Yarabbi!” demiştir³⁴.

Menderes, 20 Aralık 1952’de düzenlenen basın toplantısında halkevleri konusunda şunları söylemiştir: “Hazineden Halkevleri için ayrılan paralardan hususî işlere tahsis edilenler varsa ve C.H.P. bunlara istediği gibi tasarruf etmişse biz bunlar üzerinde duracağız. Halk Partisinin zimmetinde bulunan paralar Maliye müfettişlerince haksız iktisap olarak tespit edilen paralardır. Bunların millete iadesi yoluna gidilirken Cemiyetler Kanununun siyasî partilere tanıdığı normal iktisapları gözönünde bulunduracağız... Biz bugünkü durumu olup bitti telâkki edersek memlekete kötü bir gelenek bırakmış oluruz³⁵.”

Hüseyin Cahit, basın toplantısını en temel mesele olarak gördüğü –rejim meselesi- bakımından değerlendirmiştir. “İncelemelere belki başlanabileceğinin söylenmesini” bu işin bitirilemeyeceğinin işaretlerinden biri olarak öne sürmüş ve şöyle söylemiştir: “Şu halde rejim meselesi, bütün demokrasi dâvası Halk Partisinin işi bıraktığı noktada duruyor ve duracak demektir. Bunun hikmetine akıl erdirebilseydik belki işin meçhul bir âtiye bırakılmasından dolayı duyduğumuz teessür de bize bir teselli noktası teşkil ederdi. Fakat Türk Milletinin asırlık hürriyet dâvasının bu dâvayı fiile çıkarmak taahhüdiyle iktidar mevkiine gelmiş olan bir fırkanın elinde, tam hakikat sahasına çıkabileceği bir devrede, hâlâ muallakta kalması partiler arasında dolması imkânsız bir uçurum sayılır³⁶.”

Demokrat Parti iktidarı, anayasanın dilinin uydurukça olduğu gerekçesiyle değiştirilmesini istemiştir. Hakkında uzun ve sert tartışmalar yapılan bu hususta karar 24 Aralık 1952’de verilmiştir. “Teşkilâtı Esasiye’nin yeniden mer’iyete konması” aleyhte 32, çekimsiz 9’a karşı 342 oyla kabul edilmiştir. Hamdullah Suphi Tanrıöver yapılan değişiklikle anayasanın ahenge kavuşacağını savunmuştur. Arapça kelimelerin dilden tamamen çıkarılması durumunda “devlet, hükümet, meclis, adalet, maliye, hazine kanunda olmaz. Ekli üzerinde durmak kâfi değil, ruhu da ele almak, Anayasanın kendisini de değiştirmek lâzımdır.” demiştir³⁷.

³³ YALÇIN, “Partiler değişince”, Ulus, 2 Ocak 1953, S.11319.

³⁴ YALÇIN, “Başbakan’ın tehditleri”, Ulus, 18 Aralık 1952, S.11304.

³⁵ “Başbakan’ın dünkü basın toplantısı”, Ulus, 21 Aralık 1952, S.11307.

³⁶ YALÇIN, “Basın toplantısından sonra”, Ulus, 24 Aralık 1952, S.11310.

³⁷ Cumhuriyet, 25 Aralık 1952, S.10202.

3. Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkilerin Gerilimsiz Bir Dönemi

Adnan Menderes'in 27-29 Aralık İzmir gezisi, partiler arası ilişkilerde bir dönemecin yaşandığı zannı ve umudunu başlatmıştır. Başbakanın İzmir İl Kongresindeki nutku Demokrat Partinin muhalefete bakış açısının çok önemli bir değerlendirmesidir. Menderes Türk milletinin iktidara ve geleceğe emniyetle baktığını belirtmiş ve *"Hal böyle iken"* çıkarılan *"gürültülerden"* şikayetçi olduğunu ileri sürmüştür. Muhalefetin ve her vatandaşın hakkı olan tenkit hürriyetine dokunmanın akıllarından geçmediğini ifade ederek, tenkit kavramını şöyle tarif etmiştir: *"Tenkid, meseleleri ve hâdiseleri, hakikî hüviyet ve mahiyetleriyle oldukları gibi tetkikten geçirip bunların iyi ve kötü taraflarını ortaya koymak gayretinden ibarettir."* Başbakan muhalefetin tenkidi iktidarı kötülemek manasında kullandığından şikayetçi olmuştur. *"Acaba iki buçuk senedir bu memlekette övülecek ve beğenilecek bir tek iyi hadise dahi vukua gelmemiş midir?"* sorusu ile beraber *"Sadece bu sözlerim bile muhalefetin doğru yolda olmadığını ispata kâfidir."* demiştir³⁸.

Menderes'in, tenkidin yıkıcılık sınırına dayanması konusundaki görüş ve uyarıları ifadesini şu cümlelerde bulmuştur: *"Her ne pahasına olursa olsun, iktidarı muvaffak kılmamak, bir partinin programı olamaz. Farzediniz ki muhalefet sadece yıkmaktır. Fakat unutmuyalım ki yıkılıp kötülen saha memleket işlerinin görüldüğü sahadır. İktidarı mütemediyen engelleme yolunda sarf edilen gayretler, binnetice, memleket işlerinin muvaffak olmamasına müncer olur. Bu tarzda çalışmak hiçbir muhalefetin manevî hakkı olamaz. Kanunlara dayanarak mutlaka iktidarı yıkacağım gayreti ile çalışmak, hele uzun yıllar memleket mukadderatını kayıtsız şartsız tekelinde bulundurmuş, siyasî gelişmeyi ve olgunlaşmayı uzun zaman geciktirmiş bir partinin asla kâr olmamak lâzımgelir."* Menderes söz hürriyetinin sınırları aşarak tahkir sınırlarına vardığını belirterek, *"Milletçe gösterilen siyasî olgunluğun siyasî partilerce de gösterilmesi üzerine mesut bir demokrasi devrinde bugün elde edilmiş olan hürriyetlerimizi perçinleştirmek, bu hürriyetleri daha da mükemmel bir hale getirmek elbette mümkündür."* demiştir. *"Siyasî tenkidin hakiki mânasının anlaşılması, siyasî hürriyetlerimizin kullanılması ve emniyet altında bulundurulması bakımından ehemmiyetli bir mesele teşkil ediyor."*

"Demokrasi tahammül, insaf ve müsamaha rejimidir. Tenkide tahammülü, müsamahayı ve insafı sadece iktidarın bir vazifesi saymak, muhalefetin ise hiçbir ölçü tanımayarak hareketini mübah telâkki etmek zannımca hatalı bir görüştür. Şu noktayı düşünmek lâzım gelir ki, vatan herşeyden üstündür. Siyasî partiler ancak, memleket menfaatini korumak için kurulmuş teşekküllerdir. Muhalefet söğüp sayarken, türlü iftira ve yalan yaparken umumî efkârı bulandırmak için gayretler sarf ederken, maziye unutarak, mukayeseden kaçınarak, mesuliyet tanımayarak harekette bulunurken bunun karşısında iktidarın bir Mesih ruhu ile durmasını beklemek doğru olmaz." *"Memleketin arzettiği umumî manzara onların göstermek istediği manzaradan çok uzaktır... Demokrasiyi müştereken elde edelim ve bu müşterek eserimiz olsun. Buna hâlâ vakit vardır"*

Menderes'in *"Karşımızdakilerden müsamaha isterken, bizim de yüzde yüz hatadan âri olduğumuz telâkkisinde değiliz."* şeklindeki ifadesi, CHP ile ilişkilerinde özeleştirici hüviyetindedir. *"Telâfisi güç bir hata işlediğimizi tahmin etmiyorum. Eğer bir hata işlemiş isek dahi buna karşı tarafın hareketi saik olmuştur. Ben işte bundan şikâyet ediyorum. Gırtlığımızı sarılmasalardı, mütemedâi haksızlıklarla karşılaşmasaydık bugünkü iktidarımızın*

³⁸ "Başbakan İzmir'de bir nutuk söyledi", Ulus, 28 Aralık 1952, S.11314.

³⁹ Ulus, a.g.h.

hatalarının çok daha az olacağını iddia edebiliriz.” diyerek de hata işlemlerinin müsebbibi olarak CHP’yi göstermiştir³⁹.

Menderes, 28 Aralık’ta da yine İzmir’de yaptığı konuşmada iktidarla muhalefet arasında geçen sert mücadelenin *“tarihin bağrından kopup gelen sebeplerin bir icabı olduğunu”* ifade etmiş ve şöyle devam etmiştir: *“Demek oluyor ki, böyle olması mukadderdi. Karşılıklı münasebetler ne olursa olsun, kader hükmünü icra edecek, muayyen zaman içinde muayyen hâdiseler geçtikten sonra o arzu edilmeyen mücadele son bulacaktı. Ben öyle tahmin ediyorum ki o devreye girilmiş olsun.”* Menderes *“O keskin mücadele sırasında birbirimizin kalbini kırmışsak, dönüp onların muhasebesini yapmaktan ziyade âtiye bakarak”* ilerlemeyi teklif etmiş ve şöyle söylemiştir: *“Maziyi bırakalım. Eski Halk Partisi kendi hüviyeti içinde tarihî vazifesini ifa etmiş ve tarihe karışmış bulunuyor. Bugün yeni bir Halk Partisi vardır. Ve hakikî demokratik devrin bir unsuru olarak, vazifesini yapmağa gayret etmektedir”*⁴⁰.

Menderes 29 Aralık’ta davet edildiği CHP İzmir Kongresinde çok müspet bir konuşma yapmış ve partiler arasındaki gerilimin askıya alındığı bir dönem başlamıştır. *“Beni kongrenizin sıcak muhitinde misafir ettiğiniz bir anda, tenkid okunun ucu ile dahi sizleri rencide etmek benim kârım değildir.”* dediği konuşmasında Halk Partisini borçlandırmanın söz konusu olmadığını, geçmişte birtakım haksız kazançlar sağlanmışsa, bunların hesabının görülmesi gerektiğini belirtmiş, neticesi belli olmayan bir konuda endişe edilmesini yersiz bulmuştur. CHP’nin çalışmalarını zorlaştırmak, yayın vasıtalarını elinden almak gibi bir düşüncelerinin olmadığını ifade etmiş, *“Asgarî yaşam şartının kabul edilmesi, demokratik, medenî telâkkilerimizin icabıdır.”* demiştir.

Halkevleri konusunda demokrasilerde siyasi partilerin devlet fonksiyonlarını üstlenemeyeceğini, Cemiyetler Kanununun da buna izin vermeyeceğini belirtmiştir. Anayasa tadilatı konusunda şunları söylemiştir: *“Anayasalar, ya seçim arifesinde yapılır, yahut da anayasanın tâdiliyle derhal seçimler yenilenir... Henüz elimizde memleketin asıl ihtiyaçlarına tekabül eden birçok kanun projeleri mevcut iken anayasa tâdillerini şimdi ele almak, daha az âcili çok âcile tercih etmek olur.”*vaktimiz vardır, zaman bulup bunları da ele alacağız. Aramızda bugün sanki birçok ihtilâf noktaları yokmuş gibi bunlara bir de anayasayı ilâve etmek bilmem ne kadar doğru olur.” Menderes anayasa meselesinin ihtiras ve benlik kavgalarından doğan ihtilâfların giderilmesinden sonra soğukkanlılıkla ele alınmasının uygun olacağını ifade etmiştir⁴¹.

Başbakan Menderes, davetli olarak gittiği CHP İzmir ilçe kongresinde güzel dostluk mesajları verdikten sonra DP İzmir İl Kongresine geçmiştir. DP Kongresinde geçmişî kötülemek için değil, geçmişten ibret almak için maziye tenkit ettiklerini belirtmiş, CHP İlçe Kongresindeki izlenimlerini şöyle aktarmıştır: *“Orada karşılaştığın topluluk, sizlerden başkası değildi. Bir elmanın iki yarısı gibi aynı vatanın çocukları idiler. Yalnız devlet düşkününü bir ihtirasın zebunu oldukları takdirde hakikatleri anlıyacıklarını tahmin edersiniz. Âdetâ sırf Halk Partisine mensup oldukları için böyle konuşmak lâzımmış gibi yanlış bir zehaba kapılanlar olsa dahi karşı karşıya, gözgöze gelindiği zaman kalblerdeki buzlar erimekte, ruhlar birleşm”*ektedir.” Menderes Halk Partililerin, çok partili devrin partisi olduklarını söylemekle tek parti dönemi bağlantılarını kestiklerini dile getirmiş ve demokrasi övgüsünü uhdelerinde toplamaya çalışmalarlarıyla geçmişin tenkit edilmesini kendilerinin davet ettiğini ifade etmiş, *“Tahakküm zihniyetini bugün bize atfetmekle haklıya çıkmak doğru olmaz. Eğer*

⁴⁰ Ulus, 29 Aralık 1952, S.11315.

⁴¹ Ulus, 29 Aralık 1952, S.11315.

böyle söylerlerse mâziye rücu etmek, onun muhasebesini yapmak lâzımgelir.” demiştir. Bu haber Ulus’ta “Aynı gün C.H.P. İlçe Kongresinde söylediği sözlerle bunlar pek birbirini tutmamaktadır.” değerlendirmesiyle verilmiştir.

Başbakan, düzenlenen bir basın toplantısında kendisine düşüncelerini belirtmesi için Nihat Erim’den nakledilen, “*Rejim şahısların dışında yeni kanun hükümleriyle kuvvetli teminat altın alınmalıdır.*” şeklindeki görüşe katıldığını belirtmiştir⁴². Başbakandan gelen olumlu mesajlar, özellikle partizanlığın aleyhindeki sözler, CHP’liler tarafından “*hâdiselerin inkişafını beklemek konuşmaktan daha hayırlıdır.*” sözleriyle gayet itiyatlı karşılanmış, başbakanın gensoruyu demokrasinin şartı olarak görmemesine tepki gösterilmiştir⁴³. Erim partizan idare konusundaki sözlerin bir müddettir tatbikata da uyduğunu duyduklarını ve bazı olumlu davranışlar gördüklerini belirtmiştir⁴⁴. Erim “Rejim meseleleri”ni incelediği makale dizisinin ikincisinde iktidarın seçim dönemi bitene kadar aynı ellerde kalacağını belirtmiş ve “*Bu yoldan başka her yol kanun dışı, hukuk dışıdır.*” demiştir⁴⁵.

Menderes, basın toplantısında 20-30 antidemokratik kanun tespit edildiğini, aralarında Eczacılar Kanunu, memurların yabancı bir kadınla evlenemeyecekleri hakkındaki kanunun bulunduğunu ve bunların “*vird-i zebun*” haline getirilen antidemokratik kanunlardan hiçbirinin demokrasi esasını zedelemeyeceğini, rejimle alakalı bulunmadığını bildirmiştir. Başbakan antidemokratik kanunlara misal olarak “*basın suçlularının askeri mahkemeye sevkedilmesini*” göstermiştir⁴⁶. Başbakanın antidemokratik olarak gösterilen kanunlardan “*en ehemmiyetsizlerinden*” birini –Eczacılar kanununu- göstererek diğerlerinin de önemsiz olduğu sonucunu çıkartması kabul edilemez bir usul olarak görülmüştür⁴⁷. CHP çevreleri başbakanın antidemokratik kanunlar hakkındaki sözlerini “*sakat*” bulmuşlardır. Erim’in ifadesiyle; “*Hiç tartışmaya gelmeyecek nokta şudur: hak ve hürriyetler teminatsızdır ve antidemokratik denilen kanunlar arasında bu teminat boşluğuna da işaret edilmiştir*”⁴⁸. Erim DP iktidarının hukuki açıdan 1950’de kendisine teslim edilen halden hiçbir ilerleme kaydetmediğinden şikayetçi olmuştu⁴⁹. Aynı konuya “Rejim meseleleri” adlı makalede şu ifadelerle parmak basmıştır: “*Şahısları dünden bugüne değişen politikaları rejim teminat olamaz. Çünkü, aynı şahıslar veya onların yerine gelecekler daha kötü hareketlere teşebbüs edebilirler. Teminatın hukukî formüllerle konması demokrasilerde vazgeçilemez bir şarttır*”⁵⁰.

Erim, gensoru konusuna da bir “Rejim meselesi” olarak yer vermiştir. Anayasada meclisin hükümeti denetleyip, düşürebileceği esasının bulunduğunu ancak bir denetleme vasıtası olan gensorunun tek parti zamanında kapandığını belirtmiştir. Meclis içtüzüğüne göre ise, gensoru talebi, meclis çokluğunun onayının alınması durumunda karşılanabilmekteydi. Erim kabine sistemindeki hiçbir ülkenin böyle bir problem yaşamadığının altını çizmiştir. Barutçu’nun “*Haftada bir günü gensoruya ayırılım ve çokluğun muhalefeti şart koşulmasın*” şeklindeki talebini nakletmişti: “*Her aklına esen gensoru mu açsın*” denerek reddedilen teklif

⁴² Ulus, 31 Aralık 1952, S.11319.

⁴³ “Başbakan partizan idareye muhalif”, Ulus, 1 Şubat 1953, S.11349.

⁴⁴ ERİM, “Rejim meseleleri I”, Ulus, 3 Şubat 1953, S.11351.

⁴⁵ ERİM, “Rejim meseleleri II”, Ulus, 4 Şubat 1953, S.11352. Bu mesele İsmet İnönü tarafından geniş ölçüde 21 Ocak 1953’te değerlendirilmiştir. Söz konusu konuşma “Sistem” dosyasındaki “İsmet İnönü’nün “Siyasî İrtica” Olarak Nitelendirdiği “Darbe” Hakkındaki Eleştirileri” başlığı altında verilmiştir.

⁴⁶ “Başbakan partizan idareye muhalif”, Ulus, 1 Şubat 1953, S.11349.

⁴⁷ ERİM, “Antidemokratik kanunlar meselesi”, Ulus, 10 Mart 1953, S:11386. Başbakanın bu tespitin kendisine ait olmayıp, komisyon raporunda belirtildiği raporun açıklanmasıyla görülecektir.

⁴⁸ ERİM, “Rejim meseleleri II”, Ulus, 5 Şubat 1953, S.11353.

⁴⁹ ERİM, “İlerleme başlıyor mu?”, Ulus, 30 Ocak 1953, S.11347.

⁵⁰ ERİM, “Rejim meseleleri IV”, Ulus, 6 Şubat 1953, S.11354.

yerine yenisini iletmiştir: “Belli sayıda meselâ 20-30, yahut 50 milletvekili tarafından desteklenen gensoru önergeleri serbest bırakılmaz mı?” Erim başbakana verilen İngiltere’de gensoru olmadığına dair bilginin yanlış olduğunu, bu ülkede gensoru; yani umumî müzakerenin olduğunu belirtmiştir⁵¹.

Başbakan Adnan Menderes, 7 Şubat 1953 partilerin birbirlerinin haklarını tanımaları, birbirlerine müsamahalı, saygı ve sevgiyle davranmaları gereğini dile getirmiş, bu konuyu işledikleri parti programlarının birinci maddesini hatırlatmıştır⁵². Menderes partiler arası ilişkilerdeki sert tavırlarının sebebini şöyle açıklamıştır: “Parti olarak bizim de şiddetli konuştuğumuz zamanlar oldu ve çok defa da buna mecbur edildik. Bu karşılıklı şiddet ve milletin huzurunu bozan mücadele tarzı, daha ziyade uzun seneler memleketi idare etmiş olmanın verdiği bir itiyad içinde, kendilerinden başkasının elinde devletin mutlaka tehlikelere maruz kalacağı kanaatı ile hareket edilmiş olmasından ileri gelmiştir.” Menderes zamanın ilerlemesiyle bu kanaat ve endişelerin zayıfladığı, hatta kaybolduğunu sandıklarını ifade ederek, konuşmayı şu ifadeyle yumuşatmıştır: “Muhterem muarızlarımıza, haydi zaaf demiyelim, bu beşerî telâkkilerinde, eserler ve neticeler gereği gibi ortaya çıkıncıya kadar bir derece hak vermek belki yerinde olurdu.”

Menderes, ilişkilerdeki gerginliğin sebebini açıklamaya şöyle devam etmiştir: “Parti mücadelelerinin muhtelif ve hattâ bir bakıma mutezat gibi görünen safhalardan geçişinin sebeplerini kendilerince izah edemiyenler bulunabilir. Meselâ, bana filân yerde filân zaman şöyle söylemiştin., bugün böyle söylüyorsun, diye sualler sorulabilir, hakikat şudur ki, kuruluş devrinin kaçınılmaz icapları zaman zaman tezatlı manzaralar göstermiştir. Fakat bunları büyük bir süratle geçirmekte bulunduğumuz siyasî ve içtimaî tekâmülün birbirini takibeden merhale ve safhaları olmaktan başka bir izaha bağlamak hatalı olur, sanırım⁵³.”

Başbakan hürriyet meselesindeki görüşlerini de açıklamıştır. Hürriyetin, hürriyetin yok edilmesi için kullanılması tehlikesine karşı cezaî önlemleri almakla övündüklerini açıklamıştır. Partisine sızmaya çalışan farklı düşüncelere sahip olanları şöyle uyarmıştır: “Programımızdan ayrı düşüncelere ve kanaatlara sahip oldukları halde, sadece partimiz içinde muvakkat ikametle ve bu ikametden faydalar temini suretiyle asıl maksatlarının istihsalı için hazırlık devresinde bulunanların, partimizden ümitlerini kesmeleri zamanı artık gelmiştir.” Menderes bu tip insanların istismarlarına artık izin vermeyeceklerini ilan etmiştir. bu bağlamda din ve laiklik konusuna da temas etmiştir. Son zamanlarda dinin istismar edildiğine dair bariz faaliyetler görüldüğünü belirterek, partisinin laiklik hakkındaki görüşlerini vermiş, şeriatçı olmadıklarını ifade etmiştir⁵⁴. Menderes’in din laiklik konusundaki sözlerine karşılık CHP mahfilleri rahatladıklarına dair işaretler vermişlerdir. Yalçın bu bağlamda “İktidar partisi ile aramızda uçurum yoktur. Hele inkılapların müdafaası bahsinde görüş birliği müşahede ve temin edildikten sonra arada zehirli bir münakaşanın yer alabilmesi affedilmez bir hata teşkil eder.” demiştir⁵⁵.

Hüseyin Cahit Yalçın, başbakanın geçmişteki hataların kimde olduğu tartışmalarının faydasız, kavga ve çekişmelerin sorumlusunun sadece bir taraf olmadığına dair görüşlerine

⁵¹ ERİM, “Rejim meseleleri V”, Ulus, 7 Şubat 1953, S.11355.

⁵² “Başbakan çok önemli bir konuşma yaptı”, Ulus, 8 Şubat 1953, S.11356. Birinci madde şöyledir: “Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.”

⁵³ Ulus, 8 Şubat 1953, a.g.h.

⁵⁴ Ulus, 8 Şubat 1953, a.g.h.

⁵⁵ YALÇIN, “Yeni kabine”, Ulus, 12 Nisan 1953, S.11419.

destek vererek temas etmiştir. Başbakanın şu sözlerinin de alıntısını yapmıştır: “*Bir memlekette görülen yıkıcı cereyanlar, zehirli silâhlarını doğrudan doğruya veya bilvasıta birinci, ikinci veya dördüncü elden olsa, hepimizin mâlumunuz olan kaynaktan almaktadır*”⁵⁶. Kendilerince malum olan kaynak büyük ihtimalle bazen tehlike olarak zikredilen casus faaliyetleridir. Ama dış merkezli kaynaklar artık gündemden düşmüş vaziyettedir. Komünizmin dünya liderliği için yarıştan çekilmesiyle zalim olsa da güçler dengesinin oynaması kaynağı dıştan içe çekmiştir.

İki partinin işbirliği içinde görüldüğü bu devrede halka karşı yaşanan güven bunalımı körüklenmiş ve demokrasi çehreleri yerini otoriterliğe bırakmaya başlamıştır. İktidardan işaret gelmesiyle Halk Partililer, “*Hürriyet düşmanı cereyanların*” “*adı ne olursa olsun*” yasaklanması gerektiği üzerinde ısrarla durmuşlardır. Erim bir makalesinde “*Medeniyet Misakı*” adını verebilecekleri bir vesika hazırlanmasını teklif etmiştir. Vesikada “*Kesin ifadelerle tespit edilecek yasak konular, bütün memlekette iller, ilçeler, köyler, parti kademeleri tarafından müşterek komiteler halinde titizlikle gözlenmelidir.*” diyerek, uygulama yöntemini de belirlemiştir. Bu tedbirin “*Türk Milletinin medenî insan topluluğu olarak yaşaması, gelişebilmesi için vazgeçilmez şart olarak zaruretini hissettirdiğini*” ifade etmiştir. Tabii bu teklifin demokratik çehresini yıpratmasını da istemediği için tedbirin geçici kaydıyla alınmasını istemiştir. Erim eğitime hız ve ağırlık verilmesiyle tedbire gerek kalmayacağını anlatmaya çalışmıştır⁵⁷, çalışmasına da önceki görüşleriyle –mesela demokrasi kavramının irdelendiği dosyada ele alınan 27 Aralık 1950 tarihli makalesiyle- ters düşmüştür. Yani Erim’in ve onun şahsında demokrasiye can simidi gibi sarılanların demokratlığı(!) çok uzun sürmemiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın, “*Anlaşanlar ve anlaşamayanlar*” başlığını kullandığı makalesinde iki parti arasındaki dostluk havası karşısında hayret içinde kalanlara hitap etmiş, anlaşmanın parti ilkelerinden taviz anlamına gelmediğini belirtmiştir. Kendileriyle anlaşamamaları için tek bir sebep olarak, inkılap aleyhtarlığını göstererek şöyle söylemiştir: “*İki ana parti kimsenin hakkına ve hürriyetine karışmamış, inkılâp taraftarlığından başka bir şey yapmamıştır ki bazı vatandaşları kendilerinden uzaklaştırmış olsunlar.*” Yalçın, inkılap esaslarının vicdan hürriyeti başta olmak üzere bütün hürriyetlerin savunulması için gerekli olduğunu söylemiştir⁵⁸.

Anlaşma havasının ilerleyen zamanlarında muhalefet milletvekilleri, iktidarın parlak sözlerinin muallakta kalmasından yakınmışlar, göze çarpan tek değişikliğin, İnönü’ye “*terbiyeye sığmayacak tarzda sözlerle hücumların kesilmesi*” olduğunu dile getirmişler ve olumsuzlukları saymışlardır. Şikayet edildiği üzere; gensoruyu kolaylaştırma teklifi bir kenara atılmış, radyoya demokratik çehre kazandırılması için hazırlanan teklif komisyonda durdurulmuş, partizanlığa son verecek bir emir teşkilatlara gönderilmemiş, hakim teminatını zedeleyecek tasarı komisyonda kabul edilmiştir. Antidemokratik kanunlarda gidilmesi beklenen düzenlemeler yapılmamıştır. Resmî ilanlar konusundaki antidemokratik davranış terk edilmemiştir. “*Millete durmadan lâkırdı teminatı verildiği*” ifade edilmiştir⁵⁹. Makalesinde yukarıdaki fikirleri ifade eden Erim, CHP Gençlik Ocağında demokrasinin yerinde saydırıldığını, bu durumun gerilemeye dönüşebileceğini belirtmiş, meclis denetlemesinin öncelikli olarak serbest bırakılmasını istemiştir. Manisa ve Balıkesir

⁵⁶ YALÇIN, “Başbakanın son beyanatı”, Ulus, 10 Şubat 1953, S.11358.

⁵⁷ ERİM, “Hangisini tercih edersiniz?”, Ulus, 26 Mart 1953, S.11402.

⁵⁸ YALÇIN, “Anlaşanlar Anlaşamayanlar”, Ulus, 21 Mart 1953, S.11397.

⁵⁹ ERİM, “Tek ümit”, Ulus, 27 Mart 1953, S.11403.

hadiselerinin toplantı hürriyetine kara bir leke olduğunu, bunun temizlenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Basının “beslemecilik”le baskı altında tutulduğunu bildirmiştir⁶⁰.

CHP Meclisi 30 Mart 1953'te çalışmalarını tamamlamış ve bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde anayasa ve seçim kanununda gerekli değişikliklerin yapılması, antidemokratik kanunların kaldırılması, memnuniyetle karşıladıkları sözlerin tatbikata dönüştürülmesi istenmiştir. İnkılapları koruma ve bir bakıma irtica ile mücadele konusunda destek vereceklerini bildirmişlerdir. Partizanlığın giderilmesi için önlemler alınması talep edilmiştir⁶¹.

6 Nisan 1952'te Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Vekili Muammer Alakant, Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu istifa etmiştir⁶². Ağaoğlu basın düşmanı, hatta “*Talihsiz 27 Mayıs 1960'ın gelişine kadar 'DP'nin habis ruhu olarak*”⁶³ görülmüştür. Ağaoğlu özellikle CHP'lilere karşı söylediği sözlerle tepki çekmişti. Hatta Menderes'in politikasına Ağaoğlu'ndan etkilenerек sert bir yön verdiği kanaati bulunmaktaydı. Başbakanın zaman ve zemine göre değişen demeçlerinden çıkarılan bir sebep de buydu⁶⁴. Menderes'in CHP ile ilişkilerini alabildiğine düzelttiği dönemdeki bu fiili, iyi niyet gösterisi idi. Yeni kabinede Celâl Yardımcı, Fethi Çelikbaş Devlet Bakanı, Rıfık Salim Burçak Eğitim Bakanı, Hayrettin Erkmen Çalışma Bakanı olarak atanmıştır⁶⁵.

Hüseyin Cahit Yalçın, atanan bakanların yeni simalar olmaları hasebiyle önemli olduğu kadar, kendi içlerindeki durumu da dolaylı yoldan ortaya çıkaran şu değerlendirmede bulunmuştur: “*Arkada kendilerini bazı muayyen kalıplara ve düsturlara bağlıyacak bir mazi yükü taşımamaktadırlar*”⁶⁶. Toker, Menderes'in sık sık Aydın'a gitmeye başlamasından ve cumhurbaşkanı ile aralarının açıldığı söylentilerinden sonra kabine değişikliğinin yapıldığını öne sürmüştür. İstifaların da kendisi Aydın'da iken verildiğini ve başbakanın Ankara'ya gelerek hükümeti kurduğunu anlatmıştır⁶⁷. Menderes önceki toplantı yılında Ağaoğlu'nu hükümet sözcülüğünden uzaklaştırdığını, şikayetlerin dinmediğini belirterek, “*Muhalefete de adam beğendiremiyoruz.*” demişti. Ağaoğlu'nun bakanlıktan istifası da şikayetleri dindirmeyecektir. Çünkü problem, şahıslardan çok, kadrodaki zihniyettir⁶⁸. Ateşkes döneminde yapılan bu imaj değişikliği fazla tutmayacak, yine de geçici bir hoşluk sağlayacaktır.

⁶⁰ “C.H.P. Gençlik Ocağı törenle açıldı”, Ulus, 30 Mart 1953, S.11406.

⁶¹ “C.H.P. Meclisinin çalışmaları sona erdi”, Ulus, 31 Mart 1953, S:11407.

⁶² Basın, 7 Nisan 1953.

⁶³ TOKER, *DP'nin Altın Yılları*, s.53.

⁶⁴ Ki bir gazeteci başbakanla yaptığı bir röportajda fikirlerinin her noktada uyduğunu belirtmiş, “*fakat sonra Samed Ağaoğlu fikirlerinizi çelmenin ve memlekette normal münasebetler kurulmasına mâni olmanın yolunu buluyor.*” demişti. Yalçın ise bu sözlerin başbakanın yüzüne söylenmiş ve tekzip edilmemiş olduğunun altını çizerek durumu irdelemişti. Başbakanın gazetecileri oyaladığını söyleyen Yalçın gazetecinin sorusunun aslında başbakanı suçlar nitelikte olduğunu belirtmişti. Menderes'in bu soruyu cevapsız bırakarak Ağaoğlu'nu entrikacı rolüne, kendisini de etki altında kolayca kalabilen aldatici adam durumuna düşürdüğünü ifade etmiştir. bu noktadan sonra Ağaoğlu ile röportaj yapan Yalman'a geçmişti. Ağaoğlu'nun kendisinden “daha akıllı bir adamın kendisinden niye fikir alsın” benzeri açıklamasını umursamamış, asıl aldananın Yalman olduğunu, Menderes'in başlangıçtan beri ne yaptığını bildiğini kaydetmiştir. YALÇIN, “Cevapsız kalan bir sual”, Ulus, 21 Ağustos 1952, S.11188.

⁶⁵ Basın, 9 Nisan 1953.

⁶⁶ YALÇIN, “Yeni kabine”, Ulus, 12 Nisan 1953, S.11419.

⁶⁷ TOKER, “DP'nin Altın Yılları”, s.224-225.

⁶⁸ ATAY, “Menderesciler arasında nöbet değiştirmeler”, Dünya, 7 Kasım 1952, S.247. Atay bu ifadeyi Mussolini'nin kullandığını kaydederek, bağlantı kurmuştur.

CHP Trabzon milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu antidemokratik kanunlar hakkında hazırlanan raporun kamuoyuna neden açıklanmadığına dair sözlü bir soru yönelmiştir. Soruya Devlet Bakanı Fethi Çelikbaş cevap vermiştir. Hükümetlerin diledikleri raporu neşredip, dilediklerini neşretmeyebileceklerini ifade etmiş, ancak açıklanmasında bir mahzur görmedikleri rapordan bir sureti soru sahibine ulaştıracaklarını bildirmiştir. Muhafif milletvekili, raporun kasalarda devlet sırrı gibi saklandığını tekrar ettiği konuşmasında bakandan tatmin edici bir cevap alamamış olduğunu ama ilişkileri bulandırmamak için bu konu üzerinde durmayacağını bildirmiştir⁶⁹. Erim hükümetin rapor yayımlamakta mecburiyeti olmadığını tasdik etmiş fakat hukukî mecburiyet olmasa da siyasî ve ahlakî bir mecburiyet olduğu kanaatini açıklamıştır⁷⁰. İktidarın söz verdiği üzere kamuoyuna sunduğu rapor⁷¹, antidemokratik kanunlarla ilgili dosyada işlenmiştir.

Gerginliğin durulduğu bu dönemde başbakanın her şeyi süt liman göstermeye çalıştığı olmuş ama muhalefet hukuki açıdan hiçbir müspet icraat görmediklerinden anında tepki göstermişlerdir. Mesela Menderes'in meclis tartışmalarında murakabenin Türkiye kadar iyi işlediği bir ülkenin az bulunur olduğunu telaffuz etmesi hayretle karşılanmıştır⁷². Genel seçim tarihi yaklaştıkça muhalif milletvekilleri Seçim Kanunu etrafında görüşlerini bildirmişler, bir de Meclis İçişleri Komisyonuna teklif getirmişlerdir. Getirdikleri teklifin, değişikliğin zamanının gelmediği ileri sürülerek reddedilmesi⁷³, muhalefete iyimser bekleyişlerinden sonuç alamayacaklarını düşündürmeye başlamıştır. CHP kalemlerinden sonuca varan ilk kişi –Menderes'in bahar dönemi vaadlerine inanmamış olduğunu da belirten- Vedad Dicleli olmuş, bu tespitini, "*Neticesiz intizar!*" başlığıyla duyurmuştur. Makalesinde mecliste iktidarın iyi işlerini övdüklerini, eksik yönlerini de seviyeli bir şekilde dile getirdiklerini belirterek, özellikle son dönemdeki tavırlarını şöyle açıklamıştır: "*Gün oldu: Aman, tenkid etmiyelim: iktidar, hiçbir partililik mülahazasına kapılmadan, vaadlerini rahatça yerine getirsin dedik*"⁷⁴.

Muhalefetin sıklıkla şikayet ettiği meselelerden biri de zaman zaman işlediğimiz sözlü sorulardı. Muhalefetin büyük özen gösterdiği sözlü sorular ele alınan dönemde 27 Mayıs günü görüşülmüştür. Resmî ilan meselesi Necip Fazıl'ın yönetimindeki Büyük Doğu Gazetesine 47 bin liralık ilan verildiği söylenerek açılmış ve Yalman suikastı kastedilerek şu suçlamada bulunulmuştur: "*Büyük Doğu gazetesi iktidar partisinin müdafası, himayesi ile bu memlekete Malatya'da görülen neticeleri getirdi ve zehir saçtı.*" Söz konusu gazeteye ilan verilmesinden DP'nin irticai desteklediği sonucu çıkarılmıştır. Kudret gazetesine ilen verilmemesinin sebebi olarak bu gazetenin samimiyetsizliğinin gösterildiği hatırlatılarak, Büyük Doğu'nun bu gazete yanında samimiyetsiz olduğu iddia edilmiştir. Yine sözlü sorularla muhalif milletvekilleri İstanbul valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın ve Fatsa'nın kaymakamının partizan tutumunu dile getirmişlerdir⁷⁵.

"Bahar havası" tabir edilen zaman içinde partiler arasında pürüze sebep olan bir diğer hadise de TCK 273. madde üzerinde yapılmak istenen değişikliktir. Tartışmalar 2 Haziran 1953'te başlamıştır. 1952'de 159. madde üzerinde yapılmak istenen değişiklik, bir sene sonrasında "*kılık değiştirerek*" 273. madde ile öne sürülmüştür. Konu, bakanlara yönelik tenkidin sınırı aşarak hakarete dayanmasında savcıların -şikayet olmaksızın- harekete geçerek

⁶⁹ Ulus, 25 Nisan 1953, S.11432.

⁷⁰ ERİM, "Antidemokratik kanunlar ve: Hava değişimi", Ulus, 28 Nisan 1953, S.11435.

⁷¹ Basın, 2 Mayıs 1953.

⁷² ERİM, "Niçin ilerlenemiyor", Ulus, 17 Nisan 1953, S.11424.

⁷³ "C.H.P. nin Seçim Kanununa dair teklifleri reddedildi", Ulus, 16 Mayıs 1953, S.11453.

⁷⁴ DİCLELİ, "Neticesiz intizar!", Ulus, 23 Mayıs 1953, S.11460.

⁷⁵ "Meclis'te sorular dün görüşülebildi", Ulus, 28 Mayıs 1953, S.11465.

dava açmasıdır. Teşebbüs, “*Bakanları dokunulmaz zırlara bürüyecek*” bir niyet olarak görülmüş ve demokrasiye aykırı bulunmuştur. Basın Kanununun antidemokratik bulunduğu için kaldırılan 30. maddesinin geri getirilmek istendiği bildirilmiştir. Ceza Kanununun 346. maddesi cumhuriyet savcısına şahsi şikayete bağlı olan suçlar sebebiyle kamu davası açabilme ve davayı takip edebilme yetkisi vermişti. Dolayısıyla kanun hakaret suçlamasıyla dava açma hakkını, savcıların takdirine bağlamıştır. Ancak istenen değişiklikle savcılar, muhaliflerin ifadesiyle “*Cumhuriyet Savcılarını Bakanların şahsî müdafileri ve muhafızları durumuna sokmak isteniyor*”du. Ceza Kanununda hakaret, tarif ve tayin edilmemiş olup, tenkit ile hakareti birbirinden ayıran çizginin tespit edilmemiş olması hasebiyle tepki gösterilmiş ve şu soru yöneltilmiştir: “*Bir tenkidin veya hücumun veya bir kritiğin hakaret teşkil edip etmediğini Cumhuriyet Savcısı vicdanı ile karşı karşıya kalıp takdir edebilecek mi?*”

DP’lilerin Fransız Basın Kanunu 3. maddesini model aldıklarını belirtmeleri üzerine muhalefet milletvekillerinden Kemal Türkoğlu Fransa’da savcıların teminatı olduğunu ve tatbikatta kuvvetli bir delil bulunmadıkça kimsenin mahkemeye sevk edilmediğini söylemiştir. Vatandaşa itham ve ispat hakkının tanınmış olduğunu, savcıların dava açabileceklerini ama buna mecbur tutulmadıklarını sözlerine eklemiştir. Hedeflenen mevzuatta suç işlendiğinin iddia edilmesi durumunda iddia sahibine ispat hakkının verilmemesinin gerçekleri örtbas edebileceğini beyan etmiştir. Bazı durumlarda söz konusu edilebilecek bakanın birtakım şahsî çekincelerden dolayı dava açılmasını tercih etmeyebileceğini de hatırlatmıştır⁷⁶. Zihni Betil, Ceza Kanununun 480-482. maddelerinin bakanların gıyabında yapılan hakaretlerin takibi için yeterli olduğunu, bakanları diğer görevlilerden ayrıcalıklı kılmak suretiyle, istisnaî bir yolla himaye etmenin usul ve hukuk prensipleriyle uyşamayacağını ifade etmiştir. Fıkra komisyonunda 5 Haziran 1953’te kabul edilmiştir⁷⁷.

Muhalefet milletvekillerinin karşı çıkmaları fıkranın kabul edilmesini önleyemedi ama fıkradaki ifadeler biraz daha yumuşatıldı. Şöyle ki; “*...İcra Vekiller Heyeti âzalarından biri aleyhinde sıfat veya hizmetinden dolayı işlenen suçlardan takibat yapılmaması şikâyete bağlı değildir. Ancak Cumhuriyet Müddeiumumiliği takibata başlamadan mağdurun muvafakatını alır. Hüküm kesinleşinceye kadar muvafakat geri alınırsa dâva sukut eder. Akademisyen Erem ilgili fıkranın şahsî davalar bakımından özel hukuk çerçevesinde bulunduğunu belirtmiştir. Kamu davalarını kapsamaması gerektiğini ileri sürdüğü Ceza Kanununa uygun olmadığını ifade ederek kanaatini açıklamıştır⁷⁸. Reşat Şemsettin, eşitliğin bozulma gerekçesini yazdığı makalesinde ki, iktidar, bakanların memleketin her tarafında kendileriyle ilgili yazılanları okuyamayacaklarını, söylenenleri duyamayacaklarını ileri sürmüştür- şöyle söylemiştir: “*Eğer hakaret ile tenkidi birbirinden ayıran doğru ve âdil bir kıstas mevcud olsaydı,... Bakanların beklemeksizin ve rızaları aranmaksızın savcılar tarafından deruhte olunmasına biz de candan taraftar olurduk⁷⁹*”. Hürriyet Gazetesinde ise “*Genel seçimler arifesinde yapılacak tenkitleri susturmak ve gazetecilere gözdağı verilmek isteniyor.*”denilmiştir⁸⁰.*

Bu tepkilerden sonra Menderes, “*Şayet, kanunlarımızda tenkid, söz ve fikir hürriyeti ile tahkir, tecavüz ve tahrikin hudutları iyice ayrılmamışsa, kıstaslar sarih surette*

⁷⁶ Ulus, 4 Haziran 1953, S.11472.

⁷⁷ “Tenkid hürriyetini kısan fıkra DP çoğunluğunca kabul edildi”, Ulus, 6 Haziran 1953, S.11474.

⁷⁸ EREM, “273 üncü Madde”, Ulus, 8 Haziran 1953, S.11476.

⁷⁹ SİRER; “Çok hazin”, Ulus, 7 Haziran 1953, S.11475.

⁸⁰ Hürriyet, 7 Haziran 1953, S.1846.

vazedilmemişse, hakikaten teşrii meclise düşen vazifeler vardır, demektir⁸¹.” Menderes’in bu sözüyle getirilmesi yapılması istenen ilave tezat tekil emektedir. Zira muhalefet de aynı eksığe işaret etmekte ve düzeltilmesini istemektedir. Ancak iktidar söz ile hakareti ayıran sınırı belirlemek konusunda bir çalışma yapmamıştır. Yaptığı, şikayet olduğu taktirde harekete geçen savcıların, şikayet olmaksızın harekete geçmelerini sağlamaktır. Başbakan “milletçe gösterilen siyasî olgunluğun siyasî partilerce de gösterilmesi” ile hürriyetlerin perçinleştirileceğini ifade etmiştir. İsim vermeden “bir siyasî partinin sözcülüğünü yapan bir zatın” kendisinden “Millet murakabesinden Kayseri’ye kaçan korkak, rezil, kepaze adam” diye bahsetmesini misal vererek dayanak göstermiş, bunun siyasi bir tenkit değil, edep dışı konuşmak olduğunu belirtmiştir⁸².

DP parti grubunun 9 Haziran 1953 tarihli toplantısı önemlidir. Genel İdare Kurulu ve Grup İdare Heyetinin hazırlamış olduğu 250 imzalı teklifte Halk Partisinin “haksız intisap edilmiş” olduğu ileri sürülen malları konu edilmiştir. Bu malların grup veya parti kararları ile alınmasının doğru olmadığı ve bu konudaki tekliflerin komisyonlarda görüşülmekte olduğu belirtilmiştir. Komisyonlarda ve Meclis Genel Kurulunda görüşülen bu meselenin meclise getirilerek ortak bir karar alınması istenmiştir⁸³. Bu teklif önemli bir gerçeğe işaret etmektedir ki, Demokrat Partililer CHP ile ilişkilerinin süt liman olduğu süre içinde de bu kritik ve hassas mevzuu görüşmeye devam etmişlerdir.

Menderes, DP Grubunda önceki demeçlerinin zıddına konuşmuş, adeta CHP’yi savunmuştur. Böylelikle ilişkilerin bozulmasını engelleyip, Halk Partililerin kendisine sıcak bakmaya devam etmelerini sağlamıştır. Başbakan konuşmasında, hukuk devleti prensiplerine aykırı hareket etmemek şartıyla demokrasiyi sağlam temeller üzerine bina edebileceklerini, bu durumda CHP’nin iktidara gelmesiyle bile demokratik rejimden dönülmeyeceğini ifade etmiştir. DP’li milletvekillerinin “Onlar iktidara gelseler, neler yaparlar, neler” diye bağırmaları üzerine şöyle söylemiştir: “Halk Partisinin iktidara gelince, eskiden yaptıklarını yapacağını iddia etmek, bu memleket halkının bunca yıldır demokrasi adına yaptığı hareketlerin sathî olduğunu kabul etmek demek olacaktır.”

Menderes’in bu söze aldığı cevap; “Vaktiyle böyle söylemiyordunuz, ne olursa olsun, hak yerini bulacaktır, diyordunuz. Millet haksız iktisap edilmiş malların kendisine iade edilmesini istemektedir.” Menderes politik bir an içinde yapılan bir konuşmanın fazla kıymet taşımadığını, o zaman öyle konuşması gerektiği için öyle konuştuğunu ifade etmiştir. Bir muhalefet partisinin mallarını almanın, gelecek için büyük bir sorumluluk taşıyacağını belirtmiş, memleket menfaatlerine uygun hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir⁸⁴. Zaman göstermiştir ki Menderes, CHP mallarını almayı savunurken politik konuştuğunu ve böyle konuşmanın değer taşımadığını söylerken gerçekte politik konuşmuştur. Yine aynı toplantısında teklifin asıl öncüsü Ahmet Gürkan, Menderes’in davranışların İnönü ile arasındaki ilişkilerin iyi veya kötü olmasıyla değiştiğini ifade ederek, meseleyi çözümlenmiştir⁸⁵.

Cumhuriyet Halk Partililer, muhtemelen Menderes’in toplantıdaki konuşmalarından dolayı evvelki endişeli tepkilerini göstermemişlerdir. Şemsettin Sırer bu rahatlığın sebebini aradan geçen zaman içinde halka kendilerini anlatabilmeleriyle; parti olarak varlıklarına son

⁸¹ Ulus, 10 Haziran 1953, S.11478.

⁸² Ulus, a.g.h.

⁸³ “DP Parti Grubunda dünkü görüşmeler”, Ulus, 10 Haziran 1953, S.11478.

⁸⁴ Ulus, a.g.h.

⁸⁵ Ulus, a.g.h.

verileceği, varlıklarını şerefle devam ettirip ettiremeyecekleri gibi endişelerin ortadan kalkmasına yormuştur⁸⁶. Aynı günlerde bir kongre sırasında İnönü iktidarla muhalefetin “birbirlerine yan gözle bakmadıklarını” söyleyerek “Artık Türkiye’de siyasî hayatın emniyet içinde inkişaf yolunda olduğu” müjdesini vermiştir. Yine aynı atmosfer içinde Gülek, CHP’nin iftihar ettiği başarıları yanında bazı hatalarının da bulunduğunu, bunlardan ders aldıklarını ve bir daha aynı hatalara düşmeyeceklerini beyan etmiştir. CHP’nin en büyük hizmeti olarak demokrasiyi getirmesini göstermiştir⁸⁷.

İki parti arasında pürüzlerin olmasına ve artık konuşmalarda sakınmamaya başlanmasına rağmen CHP X. Büyük Kurultayı da sakin ve dostça geçen bir devre rastlamıştır. Adnan Menderes 22 Haziran’da ilk toplantısını yapan kurultayı, “hürmet ve muhabbetle” selamlamış, “Bu memleketi siyasî mücadeleler yüzünden partiler arasında zuhur edecek bir kardeş kavgasının tufanı ve ateşi içine düşürmek artık mazide kalmıştır.” demiştir⁸⁸. Aynı gün İnönü kurultayı açış nutkunda CHP aleyhinde ve hukuk dışı uygulamaları ihtimal kabilinde görüp tartışma konusu yapılmasının doğru olmadığını zannettiğini belirtmiştir. Partizanlık konusunda ise iktidarın da tasvip göstermediğini, pratikte partizanlıkla mücadelenin uzun sürdüğünü, mücadelede başarılı olmayı sebat etmek ve bu konuda kesin delil göstermek şartına bağlamıştır⁸⁹. Genel İdare Kurulu raporunda olaylar 14 Mayıs 1950’den itibaren ele alınmıştır. Rapora DP’nin iktidara geçmesinden itibaren “birgün seçimlerle iktidarı kaybetmesi” endişe ve telaşında kıvrandığının malum olduğu söylenerek⁹⁰ giriş yapılmıştır. Bu ifadede seçimlerle kaybetme ihtimalinin altı çizilmiştir. Aslında malum olan bir şey daha vardır ki, iktidar için endişe kaynağı sadece seçimlerle kaybetme korkusu değildir. Sistemle eşdeğerliğini demokrasiye kaptırmayan CHP’nin, başrolü ele geçirme ihtimali Demokrat Partililerin psikolojisini bozan gerçek amil gibidir. Raporda CHP’nin “haksız ve devamlı hücumlara” maruz bırakıldığı, bunların partinin tasfiyesini hedeflenecek derecede ağırlaştırıldığı ifade edilmiştir. Balıkesir hadisesini de soğukkanlılıkla karşıladıkları belirtilmiştir.

20 Aralık 1952 tarihli basın toplantısında CHP’nin borçlandırılması meselesine temas eden Menderes’ten, partinin tasfiyesini, matbaasının elinden alınmasını, gazetenin kapatılmasını düşünmediklerinin öğrenildiği belirtilmiştir. İktidar sözcülerinin bu tarihten itibaren umut verici sözler irad ettikleri görülmüştür. Ancak iktidarın anayasa, iki meclis, anayasa mahkemesi, iç tüzük, hakim teminatı, söz, yayın ve toplantı hürriyetlerinin müeyyidelere bağlanması, antidemokratik kanunların kaldırılması, Seçim Kanununun beliren ihtiyaçlara göre ele alınması, radyonun kullanılması gibi konuların “ne zaman ve ne suretle halledileceği hakkında sarıh bir şey söylenmediği” bildirilmiştir. CHP’nin borçlandırılması konusundaki DP içi müzakerenin bitmediği de hatırlatıldıktan sonra son zamanlardaki gelişmeleri iktidarla aralarında medeni münasebetlerin başlangıç telakki ettikleri beyan edilmiştir. Bu müspet başlangıcın icraata tebdil etmesi beklenmiştir. Vatandaşlara siyasi tercihlerinden dolayı haksız muamelede bulunmamak gereğinden demokrasinin esası olarak bahsedilmiştir. İnkılapları koruma ve irtica ile mücadele etmek başlıca vazife olarak tespit edilmiştir⁹¹.

⁸⁶ SİRER, “İki zihniyet”, Ulus, 11 Haziran 1953, S.11479.

⁸⁷ Ulus, 16 Haziran 1953, S.11484.

⁸⁸ “Başbakanın güzel temennileri”, Ulus, 23 Haziran 1953, S:11491.

⁸⁹ Ulus, 23 Haziran 1953, S.11491.

⁹⁰ Ulus, 23 Haziran 1953, S.11491.

⁹¹ Ulus, a.g.h.

Bazı CHP'liler, İnönü ile yakın çevresi gibi yumuşak ve iyimser değildirler. Bunlardan İstanbul delegesi Nusret Safa Coşkun kurultay raporunda partiler arası ilişkilerin geçiştirildiğini belirterek, *“Son altı ay zarfında iktidar mademki 180 derecelik bir dönüş yapmıştır. İlk devirlerinin Başbakanı olan Menderes, yeni devrin Başbakanlığında kalmamalıdır. 1950 modeli Abdülhamit ile memlekette demokrasi yapılamaz.”* demiştir. Erim Seçim Kanunu meselesinde; *“Bugünkü gibi, yüzde 43 oy alan bir partinin Mecliste yüzde 11 gibi bir ekalliyetle temsil edilmesi gibi anormal bir durum ortaya çıkaran seçim seçim sisteminin değişmesi ve bu gibi mahzurların önlenmesidir.”* demiştir. *“Meselâ ikinci bir meclis kurulmadan muvazeneli demokrasi kurulamaz.”* diyerek demokrasinin kendisince olmazsa olmaz bir şartını belirtmiştir⁹². İkinci meclis talebi ilk CHP muhalefeti kurultayı sırasında da gündeme gelmişti. Ama demokrasi sistemi konusunda muhalefetin daha olgun fikirler ileri sürdüğü 1953'te de anayasa mahkemesi yerine ikinci meclis konusunun açılması demokrasi fikrinin ne kadar ham olduğunun göstergesidir.

CHP ileri gelenlerinden Barutçu, yapmış olduğu meclis çalışmaları değerlendirmesinde muhalefetin murakabe imkanının hükümetin isteğiyle sınırlı olduğunu belirtmiş, üç yıl içinde üç dört kere gensoru talebinde buldukları ve hepsinden de red cevabı aldıklarını ifade etmiştir. mecliste soru sormanın serbest olduğunu söylemiş ama iktidarın cevap vermeye mecbur edilmediği ve cevap vermek istedikleri gün karşılık alabildiklerinden şikayetçi olmuştur. Bakanlara meclis toplantılarına katılma mecburiyeti getirilmesini istemiştir⁹³.

Menderes kurultaydaki sert mesajlara Manisa nutku ile cevap vermiştir. Komünizm gibi vatandaşlar arasında kin ve düşmanlık oluşturabilecek bütün teşekküllere karşı önlem alınacağını söylemiştir. Bazı kimselerin parti kurma izni varken, bunu tercih etmeyip teşekküllerini başka partiler üzerine bina ettiklerini, kendi içlerine de sızan bu kimselerin DP'de barınma imkanı bulamadıklarını ifade etmiştir. *“Hürriyet mücadelesinin en tehlikeli bir anında, demokrat partinin o zamanki iktidara satılmış bulunduğunu, partimizin bir muvazaa partisi olduğunu durmadan iki sene bütün memlekete haykırıp ilân etmekten geri kalmamışlardır.”* demiştir. Menderes 1950 seçimlerinin DP'nin bir denge partisi olmadığını ispatladığını ve bu durumun iddia sahiplerinin *“hikmeti vücudunu ortadan kaldırdığını”* ileri sürmüştür. Din ve vicdan hürriyeti bakımından artık herkesin serbest olduğunu buna rağmen bazı *“gafillerin”* milletin işiyakını işlemeye devam ederek, dini politikaya alet etmek suretiyle çıkar umduklarını belirtmiştir. Başbakanın parti ismi de vermeksizin yaptığı bu eleştiriler, Millet Partisi'ne yöneliktir⁹⁴.

Millet Partisi Kongresinin 27 Haziran'da başlayan toplantıları oldukça gürültülü geçmiştir⁹⁵. İkinci gün, *“gerilik, irtica isnadları şiddetle reddedildi”* Bölükbaşı ithamların partiyi baltalamak için ileri sürüldüğünü belirtti. Osman Bölükbaşı partisinin irticaa asla taviz vermeyeceğini, buna katılmak istemeyenlerin olması durumunda partiyi terk etmelerini söylemiştir⁹⁶. aynı gazetenin 31 Haziran manşeti şudur: aynı gazetenin 31 Haziran manşeti

⁹² “Genel idare kurulu raporu tasvip edildi”, Ulus, 25 Haziran 1953, S.11493.

⁹³ Ulus, 25 Haziran 1953, S.11493.

⁹⁴ “Adnan Menderes'in Manisa nutku”, Ulus, 30 Haziran 1953, S.114

⁹⁵ Hürriyet, 29 Haziran 1953, S.1866. Şubat ayında da MP aleyhinde dini eğilimi dolayısıyla sözler söylenmişti. MP Genel Yürütme Kurulu bir tebliğ ile ülkede irticai bir tehlike olmadığını, *“Münakaşa adabıyla telifi kabul olmayacak infilâklarıyla”* beliren durumu düzeltmek için CHP ve DP'nin gündem saptırmaya çalıştıkları iddia edilmişti. MP'ye göre bu tertibin hedefi, partinin vicdan hürriyetini açıkça müdafaa etmekte olmasıdır. Dünya, 27 Şubat 1953, S.359.

⁹⁶ Hürriyet, 30 Haziran 1953, S.1867.

şudur: “Millet Partisi çöküyor!” “İrtica temayüllerini yenemeyen O. Bölükbaşı, H. Bayur, Vasfi Raşit ve tanınmış bir çok parti mensupları istifalarını verdiler⁹⁷.”

Menderes CHP’yi muhatap alarak, “Şayet biz onların esbabı mucibeli ve haklı taleplerini reddetmiş olur, demokrasinin esaslarına riayette terahi gösterir, vaadlerimizi yerine getirmekte tekâsülde bulunursak, bu memlekette serbest seçimler vardır. Türk milletinin vicdanı reyini bize vermemek suretiyle siyasî sahada bizimle birlikte olmadığını derhal gösterir.” demiştir. Bu surette muhalefeti biraz yumuşatma sakinleştirme çabası göstermiştir. Zira son altı ayın suya sabuna pek dokunmayan Menderes’in politikasına hareket getireceğinin de işaretleri verilmiştir. Kore propagandalarına da cevap vermiştir. Büyük devletlere güvenilemeyeceği, kendi kuvvetimize dayanarak korunabileceğimize dair söylenenleri belirtmiş, kendilerinin de bunun için azami gayret gösterdiklerini söylemiştir. Ancak dünya üzerinde herhangi bir ülkenin tek başına emniyetinin yüzde onunu bile sağlayamayacağını, Amerika’nın bile böyle bir imkandan uzak olduğunu belirtmiştir⁹⁸.

Manisa’da konuşan Menderes CHP’nin Genel İdare Kurulu Raporunda ve bazı nutuklarda “delil ve rakam vermeden tahrikler yapıldığını” söyleyerek kamuoyunun aydınlatılması için bunlara cevap verme lüzumu duyduğunu belirterek konuyu açmıştır. İnönü’nün irad ettiği “nutkun ifade ettiği zihniyeti” “takdir ve tebcil ettiğini” belirterek genel başkanı eleştirilerinden uzak kılmıştır. Asayişsizlik propagandasına cevap vermiştir. Bir memlekette yaşanmasının mümkün ve doğal olduğunu hırsızlık, cinayet gibi hadiselerin asayişsizliğe yorulamayacağını, önceki devirlerle rakam verilerek, nüfusun artmış olması gibi şartların dikkate alınarak yapılmayan bir mukayeseyi geçersiz saymıştır. Asayişin önceki devirden iyi olduğunu, bu propagandadan ümitlerini keserek vazgeçmelerini söyleyerek, şöyle sormuştur: “Sapıklara, suçların cezalandırılmadığı telkinini yapmak, asayişsizliği yaygın hale getirmek ve memleket bünyesinde geniş bir rahne mi açmak istiyorlar⁹⁹?”

Başbakan, partizanlık iddiaları hakkında kendisini dinleyen DP’lilere kamu kurumlarında imtiyazlı bir muameleye tabi olup olmadıklarını sormuş, “Hayır” cevabını aldıktan sonra devam etmiştir. Böyle bir muameleyle karşılaşmaları halinde reddetmelerini istemiş ve şunları söyleyerek yine CHP geçmişine taş atmıştır: “Bu memlekette yıllarca partizan bir idarenin nimetdidesi olanları herkes tanımaktadır... Bugün hiçbir kimse, ne bildiğimiz mânada derebeylik, ne de siyaset derebeyliği imtiyazına sahip olamaz.” Kredi suiistimalleri iddiasına karşın delilsiz ve açıklamasız konuşmanın kolay olduğunu belirterek, yine mukayese yoluna gitmiş ve “Onların zamanında kayıtsız şartsız bütün imkânlar ellerinde idi. 1950 senesine kadar bu imkânları terk etmemek için ellerinden gelenleri yaptılar.” demiştir. Menderes artık devrin değiştiğini, 50 milletvekiline kadar düşseler de o günlerin geri dönmeyeceğini ifade etmiştir. Menderes önceki kuruta beyannamelerinden farklı olarak ekonomik icraatları hakkındaki eleştirilere karşı rakamlarla getirdiği mukayese ile cevap vermiştir¹⁰⁰.

Erim, iktidarın ekonomi konusunda başarılı olduğu propagandasına cevap vermiştir. Amerikan yardımlarının ve müsait iklim şartlarının güleryüz göstermesiyle elde edilen fırsatların kaçırıldığını ileri sürmüştür¹⁰¹. Sonraki bir günde, iktidarın ekonomi konusundaki iddiaları hakkında “Farzedelim ki doğrudur...” demiş, bu varsayımın demokratik taleplere

⁹⁷ Hürriyet, 31 Haziran 1953, S.1867.

⁹⁸ Ulus, a.g.h.

⁹⁹ Ulus, a.g.h.

¹⁰⁰ Ulus, a.g.h.

¹⁰¹ ERİM, “Programsız ve plânsız gidiş”, Ulus, 4 Ağustos 1953, S.11531.

cevap vermemeyi haklı çıkartamayacağını bildirmiştir¹⁰². Ekonomik meseleler aşılsa d rejim ve murakabe meselesinin çözümlenmediği müddetçe diğer konuların ikinci, üçüncü derecede kalacağını ifade etmiştir¹⁰³.

IX. Kurultay’da karar alınıp, X. Kurultay’da görüşülmek üzere rapor hazırlamakla görevlendirilen Anayasa ve Seçim Komisyonu çalışmalarını kurultay zamanına yetiştirememiştir. Gerçi 30 Haziran’da sunulan raporda CHP’nin yeni bir isteği de yoktur. Mevcut anayasanın demokratik teminat açısından yeterli olmadığından ele alınması ancak yapılacak çalışma ve alınacak kararların çoğunluk partisinin inisiyatifinde kalmayarak, genelleştirilmesi, kendilerine de hak tanınması gerektiği üzerinde durulmuştur. İkinci olarak Seçim Kanunu üzerinde istenen değişiklikler yeniden dile getirilmiştir¹⁰⁴. CHP teşkilatı 4 Temmuz’da açıkladığı bir tebliğ ile seçim hazırlıklarına başlanacağını duyurmuştur¹⁰⁵.

Haziran sonundan itibaren mecliste kanun hükümlerinin görüşülmesi, çalışmalara ve beyanlara bu yolda bir yön vermiştir. Muhalefet ilk görüşmelerde 159. ve 161. maddelerin antidemokratik hükümleri üzerinde durmuştur. Barutçu vaktiyle mübalağalı lüzum ile kanun yoluna gidilmiş olduğunu beyan etmiştir. 159. maddedeki “*Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti hakkında suizanni dâvet edecek şekilde*” ifadesine 1946 meclisindeki tereddütleri bertaraf etmek için başvurulduğunu, mevcut durumda ve gelecekte meclisler hakkında böyle bir endişenin varit olmadığı ve olmayacağı sebebiyle teşebbüsü yersiz bulmuştur¹⁰⁶. Bu konuşmadan DP muhalefetinin başarıyla avantaj olarak kullandığı bir husus hatırlanmaktadır. Zira DP’liler, CHP iktidarının seçime dayanmadığı için meşru olmadığını işlemişlerdi. Konuşma CHP’nin bu tereddütte haklı olduğunu savunduğuna göre, parti mensupları tenkitlere hak vermek durumunda kalmışlardır.

Menderes Adalet Komisyonununun 8 Temmuz toplantısında 161. maddenin tepki çeken hususunu –ki maddenin son fıkrası savaş zamanı geçerli olabilecek uygulamaları barış zamanına da yayıyordu- kaldırmayacağını açıklamıştır. Bu fıkraya dayanılarak 251 kişi hakkında takibat açıldığını bildirerek, bundan fıkranın gerekli olduğu sonucuna varmıştır. DP içinden İçel milletvekili Şahap Tol da vatana ihanet gibi casusluk suçlarına karşı Ceza Kanununda madde bulunması sebebiyle fıkranın lüzumsuz olduğunu söyleyerek, kaldırılmasından yana görüş bildirmiştir. Menderes Millet Partisinin Ankara’daki bir lokalinden alınmış “*eski yazı ile dini ibarelerin*” bulunduğu bazı fotoğraflar sunarak kendisini haklı göstermeye çalışmıştır. Teklif, yapılan oylamayla meclise sevk edilmek üzere komisyondan geçirilmiştir¹⁰⁷.

4. Millet Partisi’nin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkilerin Yeniden Bozulması

Altı aydan fazla süren gerilimsiz dönem, İnönü ile Menderes arasındaki havanın ılımanlaşmasından kaynaklanmaktaydı. Bu süre zarfında hukuki neticelerin elde edilmemesine rağmen muhalefet iyimserliğini korumaya çalışmış, yaşanan bazı pürüzler olsa da ilişkiler bozulmamıştı. Millet Partisi’nin kapatılmasından evvel CHP Kurultayındaki bazı

¹⁰² ERİM, “Farzedelim ki doğrudur”, Ulus, 13 Ağustos 1953, S.11540.

¹⁰³ ERİM, “Öyle de olsa...”, Ulus, 10 Eylül 1953, S.11565.

¹⁰⁴ “Anayasa ve Seçim Kanunu”, Ulus, 1 Temmuz 1953, S:11497.

¹⁰⁵ Ulus, 5 Temmuz 1953, S.11501.

¹⁰⁶ Ulus, 30 Haziran 1953, S.114

¹⁰⁷ “D.P. 159 ve 161 inci maddeleri kaldırmıyor”, Ulus, 9 Temmuz 1953, S.11505.

ifadeler başbakan tarafından sert karşılanmıştır. Hukuki isteklerine cevap verilmeyen muhalefetin sakinleştirme ve güzel sözler söyleme yoluyla çok da fazla avutulamayacağı açıktır. Genel seçimlerin yaklaşması da bir baskı oluşturmaktaydı. İlişkilerin gerginleşmesinin görünen sebebi ise daha çok Millet Partisi'nin kapatılması olmuştur.

Millet Partisi 8 Temmuz'da faaliyetleri hakkında açılan soruşturma sebebiyle Sulh Ceza Hakiminin soruşturmanın sonuna kadar partinin kapalı tutularak ihtiyatî tedbir alması gerekçesiyle parti faaliyetlerine son verilmiştir. CHP'nin de bu uygulamada etkisinin bulunduğu söylentileri CHP Genel İdare Kurulunun tebliği ile reddedilmiştir. Tebliğde iktidarla aralarında MP'nin aleyhinde ve hakkında hiçbir görüşme olmadığı bildirilmiştir¹⁰⁸. Soruşturma dosyasının gizli tutulmasından dolayı ilk zamanlarda vakıf olunan tek bilgi, Hikmet Bayur'un parti kongresini, devrim aleyhtarlarının partiyi ele geçirdiklerini söyleyerek, terk etmesiydi. Bu uygulama CHP mahfillerinin başına balyoz gibi inmiştir. Gerçekten inkılapların korunmasına karşı alınmış bir önlemse eğer, hareketi desteklediklerini söylemekle beraber iktidarın elindeki bu güç, bir gün kendilerine de sıranın gelebileceğini düşündürmüştür. Erim, bir partinin geçici olarak kapatılması kararının Sulh Ceza Hakimi elinde bulunmasını sakat bulmuş, bu yetkinin Yargıtay murakabesinde olması gerektiğini beyan etmiştir¹⁰⁹.

CHP mahfillerinden şu soru gelmiştir: *“Bir siyasî parti bu derece sade, bu ölçüde teminatsız bir usulle faaliyetten alıkonabildiğine göre, Türkiye’de siyasî emniyet vardır nasıl denebilir?”* iktidar partisine hakim olan şahsın zihniyetinin ülkede keyfi bir idare yürüttüğünü belirtmiştir. *“Eğer hâlâ tenkid yapılabiliyor, hâlâ muhalefet adlı bir teşekkül yaşıyabiliyorsa, bunun, hukuk teminatına dayanmak suretiyle mümkün olduğunun zannedilmemesini”,* böyle bir güvencenin bulunmadığını ifade etmiştir. İktidarın idareyi ele aldığı zamandan beri demokratik bir ileri adımının vaki olmadığını söyleyerek, *“Henüz daha kötüsü yapılmamışsa, bu fiilen hüküm yürüten zatın bazı mülahazalarla şimdilik bu derecesini yeter saymasındandır.”* demiştir. Kabahatin sadece Menderes'te olmadığını, DP'li milletvekillerinin de *“onun kadar hatta daha fazla sorumlu olduğunu”* ifade etmiştir. Meclisin meşru olmasının, yapılanları da meşru saymayacağını belirtmiştir¹¹⁰.

15 Temmuz'da CHP Genel Başkanlığının açıkladığı tebliğde bu derece sert çıkışlar yapılmamıştır. Üç madde ile yayımlanan tebliğde cumhuriyet ve inkılapların savunulmasının Halk Partisi'nin ana prensiplerinden olduğu belirtilmiştir. Soruşturmanın gizli safhada bulunması sebebiyle bilgi sahibi olunamamasından dolayı MP hakkında alınan ihtiyatî tedbir konusunda fikir beyan etmenin uygun olmadığı açıklanmıştır. Partiler hakkında önemli kararlar alınmasının uygun merciler tarafından yapılmasını Cemiyetler Kanununun sağlamadığı ifade edilerek mevcut boşluğa temas edilmiştir¹¹¹. Genel Başkanlık tebliği İnönü'nün 1952 Aralığından itibaren sahip olduğu perspektifi hemen kaybetmediğini ve CHP mensupları arasında farklı görüşlere sahip olduğunu göstermektedir.

Erim, tebliğden sonraki makalesinde MP'nin faaliyetten men edilmesi kararının kanuna uygun olarak mahkemece verildiğini söylemiş ve DP'yi eleştirmeye devam etmiştir. *“İnkılap düşmanı bir partinin kapatılmasına inkılapçıların ve demokratların sevinmesi gerektiği”* şeklinde ileri sürülen mantık oyunları ile iktidarın *“şaşırtmaca gayretleri”* içinde olduğunu ileri sürmüş, hüküm vermek için şartların oluşmadığını şu ifadeyle belirtmiştir:

¹⁰⁸ “C.H.P. Genel İdare Kurulunun Tebliği”, Ulus, 10 Temmuz 1953, S.

¹⁰⁹ ERİM, “Son olaylar karşısında”, Ulus, 13 Temmuz 1953, S.11518.

¹¹⁰ ERİM, “Diktatörlük ‘Sathı mailinde’”, Ulus, 15 Temmuz 1953, S.11510.

¹¹¹ “C.H.P. Genel Başkanlığının tebliği”, Ulus, 16 Temmuz 1953, S.11511.

“Tam teminat altında vazife gören bir yüksek mahkeme heyeti etraflı incelemelerden sonra, gerekçeleriyle birlikte kararını ilân etmedikçe, şahsî bilgi ve inançlar ne olursa olsun, MP’ye suçludur diyemeyiz.” Hukuk profesörü inkılapların yalnız hukuk devleti normlarına uygun olarak korunabileceğini ifade etmiştir¹¹².

Menderes MP’nin kapatılması karşısında bazı fikir adamları ve köşe yazarlarının dışında CHP’de fazla bir gerginlik olmadığını ancak tebliğ ile bu durumun ortadan kalktığını düşünmüştür. Tebliğin ilk maddesine cevabını hemen inkılapların CHP’nin malı olmadığını söyleyerek vermiştir. Aslında tebliğ, kimi fikir beyanlarının aksine oldukça yumuşaktır. Fakat başbakan açık olmasa da tebliğden, MP’nin kapatılmasının tasvip edilmediğinin anlaşıldığını söylemiştir. Yargıçların kararına güvensizlik gösteren ve mürteci bir partinin müdafii durumuna düşen inkılap partisinin tezatlar içinde samimiyetten uzak olduğunu, “oyuna geldiğini” ileri sürmüştür. CHP’nin zamana kadar CHP’ye geniş müsamaha gösterdiklerini ileri süren başbakan, artık müsamaha göstermeyeceklerini, “gerekten şekilde” hareket edeceklerini söylemiştir. Ne derece müsamahakar davrandıklarını ise, CHP malları meselesini bile bir kenara bıraktıklarını belirterek misallendirmiştir¹¹³. Menderes’in dile getirdiği karar, CHP muhalefetinin öteden beri içlerinde barındırdıkları endişeleri körüklemiştir. Artık sıranın kendilerine de geleceği telaffuz edilmiştir.

Erim tezat içinde oldukları suçlamasına karşın Demokrat Partinin dine bakış sürecini vermiştir. Halka mal olmuş olmamış tasnifiyle işe başlayan partinin irtica sömürüsüne devam ettiğini ancak kendisinden daha fazla taviz veren bir parti çıkınca şaşırıldığını, inkılapların değerini anlar gibi görüldüğü halde de el altından sömürüye devam ettiğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan ise kendisine rakip olan partiyi bertaraf etmek için planlar hazırladığını ifade etmiştir¹¹⁴. Menderes aldığı tepkiler üzerine Aydın’da yaptığı bir konuşmada MP olayını bir daha kendi ağzından anlatmıştır. Düzenledikleri mitinglerle “Kullanamayacakları kadar hürriyete sahip olmaları” na rağmen ülkede zulüm yapıldığını söylediklerini ve “Kur’an-ı Kerim içine siyasî beyannameler koyarak” halkı istismar ettiklerini ileri sürmüştür. Soruşturmanın ise parti ileri gelenlerinin ihbarı üzerine başlatıldığı ve ihtiyatî tedbirin adalet makamları tarafından alındığını beyan etmiştir. Bu işlemde Demokrat Partinin hiçbir fonksiyonu yokken suçlanmalarına karşı çıkmıştır. DP’nin kurulu nizamı korumak mecburiyetinde olduğunu söylemiştir¹¹⁵.

Menderes bu açıklamalarla CHP’lileri sakinleştirememiştir. Halk Partililer Menderes’in “En tesirli saydığı alanda rakipsiz at oynatmak için Millet Partisi’ni ortadan kaldırmak istemekte” olduğu konusu üzerinde durmaya başlamışlardır¹¹⁶. 14 Ağustos’ta ifadeler şu kesinlik ve keskinliğe ulaşmıştır: “İktidar partisinin, kanunun teminat noktasından faydalanarak bir siyasî rakipten, onun kapanmasını istemek suretiyle kurtulmayı mubah sayacak bir zihniyet taşıdığı hiçbir tereddüde yer bırakmıyacak tarzda sâbit olmuştur¹¹⁷.” Millet Partisi üzerindeki tartışmalar devam ederken iktidar, 17 Temmuz’da masraf gerekçesiyle muhtar seçimlerini Kasım 1954’e ertelemiştir¹¹⁸. Ara seçimlerinin ertelendiği

¹¹² ERİM, “Şaşırtmaca gayretleri”, Ulus, 16 Temmuz 1953, S.11511.

¹¹³ “D.P. Grubu görüşmeleri C.H.P. ye artık müsamaha gösterilmeyecekmiş”, Ulus, 17 Temmuz 1953, S.11512.

¹¹⁴ ERİM, “NE kadar haklıymışız”, Ulus, 19 Temmuz 1953, S.11515.

¹¹⁵ “Adnan Menderes Aydın’da konuştu”, Ulus, 20 Temmuz 1953, S.11516.

¹¹⁶ YALÇIN, “Vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması I”, Ulus, 1 Ağustos 1953, S.11528 ve ERİM, “Huzursuzluk başbakandadır”, Ulus, 8 Ağustos 1953, S.11535.

¹¹⁷ ERİM, “Seçim kampanyası henüz başlamadı”, Ulus, 14 Ağustos 1953, S.11541.

¹¹⁸ Ulus, 18 Temmuz 1953, S.

meclis toplantısı tartışmalı geçmiştir. Demokrat Partinin ara seçimleri ertelediği gibi genel seçimleri de erteleyeceği, hatta anayasayı bile kaldıracağı iddia edilmiştir¹¹⁹.

Nadir Nadi, Ulus'un MP'nin kapatılması hakkında kullandığı üslubu tasvip etmemiştir. MP kurucularının bile *“Burası bir irtica yuvasına döndü”* diyerek istifa ettiği bir partinin bu derece savunulmasını anlamsız bulmuştur. CHP'yi mahkemenin sonuçlanmasını beklemeden ortalığı karıştırmakla suçlamıştır¹²⁰. MP'nin soruşturmasının devam ettiği sırada Milli Selamet Kanunlarının çıkarılacağı duyurulduğunda, maksatla ilgisi olmayan hükümlerin verileceğinin ifade edilmesinden¹²¹ bir gün sonra 21 Temmuz'da Üniversite Kanunu'nda değişiklik yapıldı. Amaç, öğretim görevlilerinin siyasete katılmalarını engellemektir. Üniversite muhtariyetini zedeleyen bu kanunun tezat içersinde bulunduğu şu ifadelerle dile getirilmiştir: *“Demokrasiyi bu rejimin şartları içinde hür bir millet nizamını tesise ve yaşatmağa ahdetmiş bir memlekette üniversite öğretim mensupları gibi aydın ve öğretici bir sınıfi söylemekten, yazmaktan menetmek ve onlara ‘siz siyasetle iştigal edebilirsiniz, siyasi teşekküllere girebilirsiniz ama, siyasi yayınlarda ve beyanlarda bulunamazsınız’ demek kadar hazin ve tezatlı bir hüküm tasavvur olunamaz”*¹²².

Boran kanun gerekçesinde *“öğretim üyelerinin fikir ve öğretim hürriyetini muhafaza etmek”* ifadesine yer verildiğini ancak kanun metni ile bu hürriyetin çok müphem unsurlara bağlanarak tehdit altına alındığını belirtmiştir. Mesela bir hukuk profesörünün anayasayı veya hükümetin tasarruflarını eleştiremez hale geleceğini, eleştirmesi durumunda meslekten çıkarılacağını, akademik unvanlarından bile bir vatan haini gibi mahrum edileceğini söylemiştir. *“Üniversiteleri kapatın, daha mertçe hareket etmiş olursunuz”* diyen Boran memur ve hakimlerin gelecek endişesi içinde bulduklarından şikayet edildiğini ama asıl gelecek endişesi içinde bulunanların milletvekilleri olduğunu dile getirmiştir. *“Bunca şahsi meziyetleri bulunan Menderes'in talihsiz bir insan olduğundan şüphe etmemekteyim. Eğer kendisi beş asır evvel gelmiş olsaydı bu azmiyle, bu enerjisi ile muhiti üzerindeki bu nüfuz ve baskısı ile bu ceberrutiyle belki büyük işler başarır ve bir kahraman sayılırdı. Fakat ne yazık ki bugün tarihe bednam olarak geçmektedir.”* Bu ifadeleri üzerine Boran bir oturuma mahsus olmak üzere meclisten çıkarıldı¹²³.

Millî Selamet Kanunlarının ikincisinin tasarı metni ise şu ifadelerle gazetede yer aldı: *“Siyasî ve şahsî nüfuz veya menfaat temin etmek maksadıyla din veya dinî hisleri yahut dince mukaddes tanınan şeyler veya dinî kitapları âlet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.”* Fiilin yayım yoluyla işlenmesinde cezanın yarı nispetinde arttırılacağı hükmü de getirilmiştir. İkinci madde ile herhangi bir cemiyet mensubunun aynı suçu işlemesi durumunda suçun tebliğ edileceği, üyenin bir ay içinde mensubu bulunduğu cemiyet tarafından hareketin tasvip edilmediğinin resmi makamlara bildirilmesi şartı ifade edilmiştir. Bu hükümlere aykırı davranan cemiyet idarecilerinin 500 liradan 5000 liraya ağır para cezasına çarptırılacağı kaydedilmiştir. Cemiyetin de fiile iştirakinin anlaşılması halinde mahkemenin faaliyetleri durdurma kararı alabileceği ifade edilmiştir¹²⁴.

¹¹⁹ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1953, S.10405.

¹²⁰ Nadir NADİ, “İnsaf”, Cumhuriyet, 1 Aralık 1953, S.10538. Nadi kendilerine yönelik eleştirilerden dolayı DP'den şikayet gelmediğini, bazı fikirlerinden dolayı Ulus tarafından övülmesine rağmen hoşlarına gitmeyen sözler söylenildiğinde “sözde bağımsız” olmasını ibret alınması gereken bir husus olarak kaydetmiştir.

¹²¹ ERİM, “Başlamak kolaydır”, Ulus, 20 Temmuz 1953, S.11516.

¹²² Ulus, 22 Temmuz 1953, S.11518. Aynı haber Zafer'de “Üniversitemiz politikadan kurtarıldı” manşetiyle verilmiştir. Zafer, 22 Temmuz 1953, S.1536.

¹²³ Ulus, 23 Temmuz 1953, S.11519.

¹²⁴ “Siyasî partilerin toplanma hürriyeti de baltalanıyor”, Ulus, 21 Temmuz 1953, S.11517.

Dördüncü madde, toplantı hürriyetinin kısıtlanması hakkındadır. Açık veya kapalı yerlerde yapılan toplantılarda sözlü veya fiilî hakaret veya tecavüzde bulunanların zabıta tarafından derhal durdurulmalarına, ağır bir suçun vaki olmaması durumunda bu kişilerin yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılmalarına hususu kayda alınmıştır¹²⁵.

CHP milletvekilleri, dini siyasete alet etmenin önlenmesi maksadıyla harekete geçildiği intibainın verilmeye çalışıldığını ifade etmişlerdir. Tasarının birinci bölümünü ilkelerine uygun bulmuşlar ancak ikinci bölümün maksadın dışında kaldığı ve partiler için tehdit oluşturduğunu beyan etmişlerdir¹²⁶. Mecliste muhalefetin tasarıyla ilgili düşüncelerini Kamil Boran dile getirmiştir. “*Memlekette ihtilâl mi var? Bir harb ve tecavüz tehlikesi içinde miyiz? Millî selâmetimiz zedelenmiş midir? tahribe mi maruzdur? Rica ederim. Lütfedin. Bizi aydınlatın.*” diyen Boran böyle bir tehlikenin varlığına kendilerinin de kanaat getirmeleri durumunda destek vereceklerini belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: “*Ama mesele öyle değil de hâdiselerin marazî bir muhayyelenin mübalâğalı ve çarpık adesesinden geçmiş akisleri buna saik olmuşsa ve yahut kurtla kuzu hikâyesinde olduğu gibi kurt mutlaka kuzuyu yemeğe azmetmişse o zaman iş bambaşka bir renk alır*”¹²⁷.

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 70, 75 ve 88. maddeleriyle din ve vicdan hürriyetinin kayda geçirildiği, Ceza Kanununun 175-179. maddelerinde bu konuda işlenen suçların ve müeyyidelerinin hükme bağlandığını belirtmiştir. Bakan dinin siyasete alet edilmesini önlemek üzere hazırlanan 163. maddenin ihtiyaca cevap vermediğini ileri sürmüştür. Muhalefet milletvekilleri önlem almak ve cezalandırmak için gerekli hükümlerin kanunlarda zaten var olduğunu, yeni bir hükme gerek olmadığını savunmuşlardır. Zihni Betil bu durumu ispatlamak için tasarının birinci maddesi ile aynı olan 163. maddenin 3. fıkrasının 2. hükmünü okumuştur¹²⁸.

“*Siyasî menfaat veya şahsî nüfuz temin ve tesis eylemek maksadiyle dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri âlet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.*” Yukarıda verilen kanun tasarısının birinci maddesinin Betil’in 163. maddeden okuduğu bölümün hemen hemen tekrarı mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Fark, “*Siyasi ve şahsî nüfuz veya menfaat*” ibaresi yerine “*Siyasî menfaat veya şahsî nüfuz*” ibaresinin getirilmesinde ve mukaddes tanınan hususlara dini kitapların da eklenmesindedir. Hükme açıklama kazandırıldığı için muhalefet milletvekilleri bu değişikliği uygun bulmuştur. Suçun yayın yoluyla işlenmesi durumunda cezanın üçte bir oranında arttırılmasını uygun gören 163. maddeye karşın artma oranının ikide bire çıkarılmasını da memnuniyetle karşılamışlardır. Memnuniyetsizlikleri, bu değişikliklerin 163. madde bünyesinde yapılmayıp, yeni bir kanun düzenlenmesindedir. Tasarı toplantı hürriyetinin kısıtlandırıldığı madde de dahil olmak üzere 23 Temmuz’da kanunlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra meclis tatile girmiştir¹²⁹.

Menderes, “*Birtakım siyaset vurguncularının dini siyasete alet etmek ve dini siyasette istismar etmek isteyen kimselerin tarihimize millete pek pahalıya mal olmuş şeni hareketlerini artık durdurmak kararındayız.*” demiştir¹³⁰. Hüseyin Cahit Yalçın, meclisteki tartışmalarda fikir beyan edenlerin aksine bir müphemliği fark edip, eleştirmiştir. “*Dini*

¹²⁵ Ulus, a.g.h.

¹²⁶ “Eğer kanun çıkarsa Muhalif partiler artık toplantı yapamayacak”, Ulus, 23 Temmuz 1953, S.11519.

¹²⁷ Ulus, 23 Temmuz 1953, S.11518.

¹²⁸ “Toplantı hürriyetini kısıt tasarısını kanunlaştırdılar”, Ulus, 24 Temmuz 1953, S.11520.

¹²⁹ Ulus, a.g.h.

¹³⁰ “Din siyasete asla âlet edilemeyecek”, Zafer, 24 Temmuz 1953, S.1538.

siyasete âlet etmenin mânası gene tarif edilmemiştir.” Şu misalleri getirerek, dini siyasete alet etme anlamına gelip gelmeyeceğini sormuştur: “*Meselâ filân adam masondur, dinsizdir, yahut sünnetsizdir demek, memleketteki zelzeleler, kuraklıklar, sıkıntılar ahkâmı diniyeye riayet edilmekten Allahın bir cezası olarak başımıza geliyor demek dini siyasete âlet etmek midir, değil midir? ve ilâh*¹³¹. Yalçın, “*İş o kadar kötüye kullanılmağa müsaittir ki*” demiş, iktidarı övücü bir konuşmanın bile zabıta tarafından alay edildiğine yorulmasının mümkün olabileceğini, zabıtalara da eğitim düzeylerinden hareketle suç unsuru olduğu- olmadığı ayrımını yapamayacaklarını dile getirerek, kanunun bir başka açığını daha yakalamıştır. Ayrıca hakaretin kime karşı yapılmayacağına netlik kazandırılmasını istemiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın, kanunda geçen “*belli maksat*” tabirinin “*maksadı mahsus*”tan başka bir şey olmadığını düşünmüş, makalesinin sonunda ise kötü bir maksatla hazırlanmış olduğunu söylemeye dilinin varmadığını ancak kanunun gayet müphem bırakıldığını ifade etmiştir. “*O derecede ki, bu kanun varken Türkiye’de toplantı hürriyeti defnedilmiştir, demekte hiçbir mübâlağa tasavvur edilemez.*” demiştir¹³². Basının “*Millî Selamet Kanunu*” adını taktığı “*Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması Kanunu*”nun, cezaların şahsiliği prensibini ihlal ettiği savunulmuştur. Cemiyet mensubunun işlediği bir suçtan ötürü bütün bir cemiyetin zarar görmesi uygun görülmemiştir. Suçlanan üyenin bağlı bulunduğu cemiyet tarafından, soruşturma neticelenmeden cezalandırılmak zorunda bırakılması mantıksızdır. Zira sanık, beraat edebilir¹³³.

Erim, “*Düne kadar siyasî mürteci diye C.H.P. ye hücum edildiğini*”, CHP hakkında özel kanunlar hazırlandığını, partilerinin kapatılabileceğinin “*pervasızca ilân edildiğini*” söyleyerek, “*Bugün*” demiştir, “*Siyasî irtica parolası unutulmuş gibidir. Şimdi dini siyasete âlet etmek parolası ele alınmıştır.*” Dini siyasete alet edenlerin şiddetle cezalandırılmasına taraftardır. Siyasetten küfürçülüğün kaldırılma çabalarını da “*yerden göğe kadar*” haklı bulmaktadır. Ancak yasakların tek taraflı olmasına karşı şunları söylemiştir: “*İktidar partisi bugüne kadar benimsediği zihniyeti terk etmez. Hem irtica sömürücülüğünü, hem de siyasî muarızlara karşı hareketleri rahatça yapabilecektir. Meselâ toplantılarda DP’liler beğendikleri şekilde atıp tutacaklar, muhalifler can sıkıran bir tenkide girişince hakaret ettiler diye susturulacaklardır*¹³⁴.”

Erim, Üniversite Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra, üniversitedeki görevinden istifa etmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın yaptığı değerlendirmede, iktidarın Erim’in yazmasını engellemek için Millî Selamet Kanunu telaşına düştüğünü, ancak istifa ile Demokrat Partililerin amaçlarına ulaşamadığını, Erim’in “*hayatını vakfettiği*” mesleğinden mahrum edilmesi ve geçiminin daraltılmasından başka bir şey temin edemediklerini söylemiştir. Yalçın istifa kararını yanlış bulmuştur. Hükümle tezada düşmemek için Kanunun çıkmasından sonra gerekirse istifa edebileceğini belirtmiştir. Erim’in bu şekilde iktidarı vazgeçiremeyeceğini, iktidar geri adım atsa bile zihniyet değişmedikten sonra bir fayda sağlanamayacağını söylemiştir. Yalçın’a göre Erim yazmaya ve üniversite görevine devam etmeliydi. Hal böyleyken vazifeden atılması onun için “*bir iftihar nişanı kıymetini haiz olacaktı*¹³⁵.”

¹³¹ YALÇIN, “Vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması I”, Ulus, 1 Ağustos 1953, S.11528.

¹³² YALÇIN, “Vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması II”, Ulus, 2 Ağustos 1953, S.11529.

¹³³ “Cezaların şahsiliği kaidesi, Ulus, 28 Temmuz 1953, S.11524.

¹³⁴ ERİM, “Millî husumetten millî selâmete”, Ulus, 25 Temmuz 1953, S.11521.

¹³⁵ YALÇIN, “Yanlış hareketler”, Ulus, 28 Temmuz 1953, S.11524.

26 Eylül 1953'te Millet Partisi hakkındaki soruşturma tamamlanarak, 13 parti üyesi hakkında irticaa dahil olmak sebebiyle dava açılmıştır. Savcı, partiyi dayalı devlet kurmayı amaç edinmekle suçlayarak, partinin kapatılması gerektiğini savunmuştur¹³⁶. Kasım Gülek iktidarı eleştirdiği konuşmasında ilk olarak Lozan Antlaşması'nın DP tarafından kutlanmadığını söylemiş, kendilerinin Lozan'da elde ederek 27 yıl korudukları prensiplerin son üç yılda “birkaç yerinden baltalandığını” ileri sürmüştür. MP'nin siyasetten men edilmesi meselesinin mahkemede olması dolayısıyla Menderes'in konu hakkında sarih beyanlarda bulunmasını doğru bulmamıştır. Kendilerinin 1942'de getirdikleri üniversite muhtariyetinin bozulmasıyla DP'nin programını ihlal ettiğini belirtmiştir. İnkılapları korumak için alınan tedbirlerin yanında olduklarını söyleyerek, hadiselerin “*inkılâpları kimin koruduğunu, kimin inkılâp softalığı yaptığını gösterdiğini*” ifade etmiştir¹³⁷.

Menderes, Muğla DP Kongresinde “*Ne var, memleket mi batıyor, yoksa seçim hemen yarın mı?*” diye sormuştur. CHP'liler hakkında şunları söylemiştir: “*Kaçırılmış fırsatların boğulduğu ihtiraslar içinde çırpınmaktadırlar. Varsınlar, bütün memleketi baştan sona dolaşsınlar. Varsınlar, büyük puntolarla her gün heyecanlı haberler versinler. Varsınlar, bütün gayretlerini bu yolda sarf etsinler. Ben eminim ki, Türk Milletinin huzurunu bozmya asla muvaffak olamayacaklardır.*” Menderes konuşulmasından korktukları bir şey olmadığını belirtmiş, hak ve hürriyetler üzerindeki baskıları kaldırdıklarını iddia etmiştir. Buna Basın Kanunu 30. madde örneğini vermiştir¹³⁸.

Başbakan, Denizli seyahatinde CHP Denizli İdare Kurulu Başkanı Hüdayi Oral'ın “Hoş geldiniz” jestinde bulunarak¹³⁹ iki partiye mensup vatandaşlar arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğunu söylemesi üzerine kendilerini şöyle selamlamıştır: “*Politika icabı olarak muvaffakiyet sebep ve vasıtası ne olursa olsun, meşruiyetine dahi bakmadan o yola sulûk etmeği âdet edinmiş olan o biraz suni hakikatle alâkası olmıyan resmî Halk Partisine rağmen, asıl kitleyi temsil eden saf ve samimi Halk Partililer işte böyle düşünüyorlar.*” DP Denizli Kongresinde hürriyetlerin kısıtlanmasının “*katiyen bahis mevzuu olmadığını*”, “*bu mevzu etrafında koparılan yaygaranın tamamıyla yersiz olduğunu*” söyleyerek, aldıkları tedbirlerin amacının hürriyetleri korumak olduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu kanunlar olmadan da kendilerine hücum edildiğini, o zaman suni sebeplerden mi yararlandıklarını sormuştur¹⁴⁰.

Menderes'e göre partisine yönelik hücumların sebebi; maddi sahadaki başarıların partilerine sempati kazandırması idi. Sadece bir Pazar günü İstanbul'da yapılan CHP toplantılarının sayısının on altı olduğunu, bunun ülke sathına yayıldığında binlerce toplantı yapıldığını gösterdiğini söyleyerek, muhalefetin amacının “*iktidarı mütemadiyen işgal ve iz'aç etmek iş göremez hale getirmek*” olduğunu, meşru bir hükümeti bir devre boyunca kösteklemenin vatana hizmet anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Yakında seçim yapılacağını söyleyerek, rahat olmalarını bildirmiştir. CHP'nin iktidardan düşmesiyle tek ümidinin DP'nin başarılı olamaması olduğunu ama bu ümitlerin söndüğünü söylemiştir¹⁴¹. Menderes'in siyasi toplantıların sıkça yapılmasının seçim zamanları dışında uygun olmadığını düşünmesi üzerine Halk Partililer, demokratik batılı ülkelerdeki siyasi faaliyetlerin çokluğundan bahsetmişlerdir¹⁴². Parti Genel Sekreter Kasım Gülek ise; “*Niye geziyorlar, diye*

¹³⁶ Basın, 27 Eylül 1953.

¹³⁷ “Kasım Gülek, iktidarı şiddetle tenkid etti”, Ulus, 26 Temmuz 1953, S.11522.

¹³⁸ “İhtiraslar içinde çırpınan kinciler”, Zafır, 6 Ağustos 1953, S.1551.

¹³⁹ “C.H.P. lilerin kibarlığı...”, Ulus, 7 Ağustos 1953, S.11534.

¹⁴⁰ “Adnan Menderes'in Denizli konuşması”, Ulus, 3 Ağustos 1953, S.11530.

¹⁴¹ Ulus, a.g.h.

¹⁴² ERİM, “Yurdun mânevî huzuru”, Ulus, 7 Ağustos 1953, S.11534.

soruyorlarmış. Geziyoruz, gezeceğiz ve sınırlarını bozmağa, rüyalarına girmeğe devam edeceğiz” diyerek meydan okumuştur¹⁴³.

CHP mahfilleri “D.P. Şefinin” partileri içinde bozgun çıkarma gayretlerinin boşa olduğunu açıklamışlardır¹⁴⁴. Denizli nutkunu “derme çatma” gören muhalefet öteden beri sıraladıkları hataları soru halinde yayımlamışlardır. CHP muhalefetine şikayet unsurlarının hülasası durumundaki soruları alıntılanmakta yarar bulunmaktadır. Hayat pahalılığı devam edilecek midir? Dış ticaret açığı büyümeye devam edecek midir? Türk lirası kıymetten gittikçe düşecek midir? Asayişsizlik ve huzursuzluk sürecektir midir? Resmî ilan kılığı altında halkın parasının “beslemelere” dağıtılması devam edecek midir? Antidemokratik kaldırılmadığı halde yenileri getirilecek mi? Devlet kurumları ve iktisadî kurumlarda nüfuz ticaretine yine göz yumulacak mıdır? Partizanlık sürecektir midir? İstenmeyen memurların çalışma hayatı 25 yılı doldurduğunda işlerine son verilecek mi¹⁴⁵?

İnönü, CHP'nin 30. yıldönümü kutlamalarında yaptığı bir konuşmada, başlıca ülke meselelerini Atatürk devrimlerinin korunması ve muhalefete siyasî emniyet tanınması olmak üzere iki kısımda toplamıştır. Bunların sağlanması için anayasanın ele alınması, Seçim Kanununda adli teminatın kurulması, hakimlere tam teminat verilmesi, basın hürriyetinin getirilmesi, radyonun tek taraflı siyasî propaganda unsuru olarak kullanılmasına son verilmesi gerektiğine işaret etmiştir¹⁴⁶.

Millî Selamet Kanunu sebebiyle toplantıların engellendiğine dair haberler yazılmıştır. Muhalefet zabıta ve savcılarının adeta seferber edildikleri, “biraz ateşli konuşan gençlerin sözünde hakaret kelimesi vardır denilerek susturuldukları” şikayet konusu edilmiştir¹⁴⁷. Erim, “Millî selâmetçiler..” başlığı ile şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Polisin, jandarmanın, kır bekçisinin, partizanların takdirine, yahut D.P. den alacakları tâlimata göre sınır çizecekleri konuşma hürriyetine hürriyet demek ayıptır. Tekrar edelim: Bay Menderes, farkında olarak veya olmuyarak Türkiye'yi Peronizmaya götürmektedir¹⁴⁸.” CHP'liler söz, vicdan ve toplanma hürriyetini tahrip eden kanunu iktidara gelmeleri durumunda kaldıracaklarını vaatmişlerdir¹⁴⁹.

CHP'liler Millî Selamet Kanunlarının tek taraflı uygulanacağı, iktidarın rakip olarak gördüğü Millet Partisini seçimler yaklaşmışken kapatarak yine dini sömüreceği yönündeki tahminlerinin doğrulandığını iktidar milletvekillerinin konuşmalarından malzeme çıktıkça göstereceklerdir. İlk yakalanan Devlet Bakanı Celal Yardımcı olmuştur. Bakan, “27 senedir ihmal edilen Şark illerine iktidarımız elini ve kalbini uzatmıştır.” derken “Müslüman şair” diyerek takdim ettiği Mehmet Akif'ten mısralar okumuştur. CHP zamanında “ancak 6-7 camii tamir ve imarı yapılmışken”, kendilerinin 300 camii tamir ve imar ettiklerini söylemiştir. Muhalefetten “Din bazirgânlığı, siyaset madrabazlığının hükümetin ta içine çöreklenmesi” şeklinde bir değerlendirme gelmiştir. Yalçın, birkaç komünistin gizli toplantı yapmasına, birkaç ticaninin heykel kırmasına, siyasi bir partinin ölçüyü kaçırmasına önem vermeyeceğini söyleyerek şöyle devam etmiştir: Fakat bu zihniyeti bir Devlet Bakanı mevkiine erişmiş... “inkılap ruhuna açıktan açığa meydan okumak cüretini kendisinde

¹⁴³ “G. Sekreterin Trabzon nutku”, Ulus, 11 Ağustos 1953, S.11538.

¹⁴⁴ ERİM, “Gülünç lâkırdılar”, Ulus, 5 Ağustos 1953, S.11532.

¹⁴⁵ “Menderes'in Denizli'deki derme çatma nutku”, Ulus, 4 Ağustos 1953, S.11531.

¹⁴⁶ Ulus, 10 Eylül 1953, S:11565 ve ERİM, “Unutulan taahhütler”, Ulus, 13 Eylül 1953, S.11568.

¹⁴⁷ ERİM, “Zulüm örnekleri”, Ulus, 2 Ekim 1953, S.11588.

¹⁴⁸ ERİM, “Millî selâmetçiler..”, Ulus, 8 Ekim 1953, S.11594.

¹⁴⁹ Ulus, 5 Ekim 1953, S.11591.

*bulacak hale gelmiş görürsem uykumu da itidalimi de, ölçümü de, her şeyimi de kaybederim*¹⁵⁰.”

Sömürü iddiaları İslam ile sınırlı kalmamıştır. Demokrat Parti balo biletlerinin papazlar tarafından Ortodokslara satıldığı da haber yapılmıştır. Biletler satılırken paralarının, kendilerinden varlık vergisi alan partiye değil, kendilerini varlık vergisinden kurtaracak partiye gideceğinin söylendiği kaydedilmiştir¹⁵¹. İhmal uğramış doğu, CHP için kayıp bir bölgedir. Gerçi doğuya düzenledikleri seyahatlerde bunu CHP'liler de itiraf etmektedirler. Zira o bölgeleri kazanabilme şansı ancak ihmalin itiraf edilerek samimiyet gösterilmesinden geçebilirdi. Gülek'in ağzından böyle bir itiraf şu satırlardadır: *“Doğu bölgesi itiraf ederim ki, Türkiye'nin uzun yıllar lâyük olduğu himmeti görmemiş bölgesidir. Açık söyleyeyim ki, bizim iktidar devresi derken başlıca hatalarımızdan birisi de buraları olmuştur. Şimdi eski hatalarımızdan ders ve ibret almış insanlar olarak millet hizmetindeyiz*¹⁵².”

Başbakanın 24 Ekim'de Adana'da irad ettiği ve 2.5 saat sürdüğü kaydedilen nutuk, CHP'lilerin büyük tepkisini çekmiştir. Menderes, kendi muhalefetleri dönemini anlatarak nutka başlamıştır. Memlekette kin ve nifak doğmasına izin vermediklerini, sebep de olmadıklarını, *“sağcılarla solculara karşı kanunun tedvininde iktidarla beraber olduklarını”*, üniversitelere ve orduya politika sokmadıklarını, sonuncusunun endişesiyle askerlere selam bile vermekten kaçındıklarını, ekonominin ana meselelerini, mesela altın, döviz¹⁵³ borçlanmalarının israf edilmiş olduğunu ileri sürmüştür. 1946'da ise hükümetin adeta *“eşkıya gibi rey hırsızlığı yapmasıyla karşılaştıklarını”*, *“zorluğuna ve ezalı bir iş olmasına rağmen”* seçilmemiş milletvekilleriyle beraber meclise girdiklerini söylemiştir. Devri sabık yaratmama ve geçmiş muhakeme etmeme sözüne sadık kaldıklarını, Basın Kanununun 30. maddesini kaldırdıklarını, basın suçlarının tutuklanarak muhakeme edilmesi hükmünü değiştirdiklerini, bu suçların askeri mahkemede görüşülmesine son verdiklerini ifade etmiştir¹⁵⁴.

“Kendileri için bizden tehlike varid olmadığını anladıkları gün en şiddetli şekilde hücumla geçtiler.” diyen Menderes, iktidarda daha iki aylarını doldurmuşken CHP'lilerin ülkenin felakete gittiğini söyleyerek, kapkara tablo çizdiklerini hatırlatmıştır. O zamandan itibaren gazetelerinde asayişsizlik, pahalılık, skandal, suiistimal gibi yalan haberlerle gündemi meşgul ettiklerini ileri sürmüştür. Kendilerini emniyette hissettiklerinde *“yavuz hırsız misali”* hesap sormaya kalktıklarını ifade etmiştir. Çizdikleri felaket tablosunun anlatıldığı gazete manşetlerinden misaller vermiştir. İfadesine göre ithamlar *“Moskova radyosuna rahmet okutacak kadar iğrençtir.”* Menderes Halk Partisinin ne olursa olsun iktidara geleyim diyen bir avuç ihtiras sahibinin elinde olup olmadığını sormuş ve *“Eğer öyle ise bizim de tedbirlerimiz olacaktır.”* demiştir. Bu sözler CHP'ye tehdit anlamındadır¹⁵⁵. Menderes CHP

¹⁵⁰ YALÇIN, “Başbakan Sayın Adnan Menderes”, Ulus, 21 Eylül 1953, S:11577.

¹⁵¹ YALÇIN, “Huylu huyundan...”, Ulus, 16 Ekim 1953, S.11602.

¹⁵² “Gülek'in Artvin ilçelerinde yaptığı temas ve konuşmalar”, Ulus, 14 Ağustos 1953, S.11541.

¹⁵³ CHP muhalifleri iktidarın ekonomik tabloyu çok güzel çizmesi üzerine ülkenin altın ve döviz stoklarının eritildiği yönünde bir propaganda başlatmışlardı. Buna karşı Menderes, stoklarının eritildiği yönünde bir propaganda başlatmışlardı. Buna karşı Menderes şu açıklamayı yapmıştır: *“Halk Partisi 1946 da 734 milyonu bulan altın ve döviz stokunun 524 milyonunu yine kendisi dört yıl içinde karşılıksız eritmiştir. Bugünkü iktisadi kalkınma bu darlığı da katiyen giderecektir.”* Zafer, 7 Aralık 1952, S.1309.

¹⁵⁴ “A. Menderes'in hayretle, ibretle okunacak sözleri”, Ulus, 25 Ekim 1953, S.11612.

¹⁵⁵ Ulus, a.g.h. Menderes 2 Ağustos 1953'te hesap sorma konusunda şunları söylemişti: *“Millete hiç hesap vermemiş insanların, sekiz ay sonra iktidara yeniden gelerek bizlerden hesap soracaklarını söylemeleri cidden hayret edilecek bir keyfiyettir.”* Zafer, 3 Ağustos 1953, S.1548.

hakkında alınacak tedbirlerin sebeplerini halka açıklama gereği duyduğundan böyle bir konuşma yapmıştır.

CHP mahfilleri dalgalı bir seyir izleyen iktidar tavrını belirli aşamalarda inceleyerek, teşhis etmeye çalışmışlardır. Sınıflandırmaya göre 1950 seçimlerinden hemen sonraki ilk etapta iktidara CHP'nin tasfiye edildiği düşüncesi hakim olmuştur. Ama sonraki seçimlerin “*en kötü şartlar altında*” CHP'nin etrafında yüzde 40 oranında seçmen kütlesinin toplandığını anlamışlardır. İkinci aşamada CHP'nin tasfiye edilmesi için İnönü'nün etrafındaki birliğin bozulmasına çalışılmıştır. İnönüsüz CHP'nin çözüleceği düşünülmüştür. Bundan netice alınamayınca halkevlerine el atılmıştır. Üçüncü safhada “*uydurma borçla*” CHP'yi tasfiye planına devam etmeyi göze alamadıklarından bu partiden güdümlü muhalefet oluşturmaya çalışmışlardır. Bu safhada bir taraftan borçlandırma tehdidini sürdürmüşler, diğer taraftan güler yüz göstermişlerdir. Dördüncü safhada ise ağır ithamlarla Millet Partisi kapatılmıştır. CHP bu hareketi tasvip etmemiştir. Beşinci safhada ise CHP'liler yalnız borçlandırma tehdidi ile karşı karşıya olmadıklarını, “*daha kötü şeylerin kılıcının havada sallandığını*”, belki de besleme basından güdümlü, kontenjanlı seçimlere razı olacak bir muhalefet oluşturulmak istendiğini ifade etmişlerdir. Tamamen cinnet geçirmeden bu kadarını yapamayacaklarını da belirtmişlerdir¹⁵⁶.

CHP Meclisi Adana nutkuna mukabil yayımladığı tebliğde hiç giderilmeyen şikayet konularını tekrar etmiş, iktidarı partizanlıkla, devlet radyosunu kötüye kullanmakla, hakimler teminatını getirmemekle, hukuk devleti esaslarına riayet etmemekle, Seçim Kanunundaki aksaklıkları gidermemekle, basın bağımsızlığını resmi ilan tahsisatı, matbaa makinesi, boyası ve kağıt tedariki bakımından kısıtlamakla suçlamışlar ve ekonomik meseleler üzerinde de durmuşlardır¹⁵⁷.

5. IX. TBMM III. Toplantı Yılında Genel Seçim Tartışmaları

Başbakan Adnan Menderes, genel seçimler konusunu Ekim 1952'de açmıştı. CHP mahfilleri bu durumu “*Ara seçimlerini yapmamak için bin dereden su getiren sayın Başbakan, birdenbire, genel seçimleri ortaya çıkardı!*” diyerek hayretle karşılamışlardır. Cevabının “*bilinemediği*” ifade edilen ihtimaller şöyle sıralanmıştır: “*Bu sadece bir kabadayılık dâvası mıdır, yoksa ‘maksadı mahsus’a, gizli bir tertibe dayanan bir sondaj mıdır? Yahud umumî efkârı bir hazırlama tedbiri midir? bilinemez*”¹⁵⁸.

Nihat Erim, bir makalesinde “*Seçim neyi halledecek?*” sorusunu şöyle işlemiştir: “*Bugün Türkiye’deki münakaşa rejim üzerindedir. Rejime müteallik öyle boşluklar vardır ki, onlar tamamlanıp doldurulmadıkça, mütemediyen yeni seçimler yapılırsa ve iktidar o seçimleri kazansa, rejim teminatı sağlanmış olmayacaktır... Anayasa ve kanunlar bugün Türkiye’de tesbit edilen sakat şeklindeyken, seçmen çokluğu bu halin devamını isteyen parti lehinde oy kullansa bundan ne çıkar? Çokluk istibdadı adı verilen idare bir kere daha teyid edilmiş olur. Başka bir netice elde edilmiş olmaz.*” Erim Menderes’in genel seçimleri isteme sebepleri konusunda muhalefeti yıldırma, susturma tedbirleri almak ve antidemokratik tutumlarını çokluğa tasdik ettirmek ihtimalini dile getirmiş, bunun demokrasiye aykırı olduğunu belirtmiştir. Eleştirilerin serbestçe yapılarak siyasi emniyetin sağlanacağı bir ortam

¹⁵⁶ ERİM, “Başbakan’ın Adana konuşması”, Ulus, 26 Ekim 1953, S.11613.

¹⁵⁷ “C.H.P. Meclisi bir tebliğ yayınladı”, Ulus, 26 Ekim 1953, S.11613.

¹⁵⁸ YALÇIN, “Genel seçimler meselesi”, Ulus, 9 Ekim 1952, S.11234.

sağlanmadan seçimlerin bir anlam ifade etmeyeceğini ifade etmiştir¹⁵⁹. CHP muhalifleri, iktidarın yaklaşan genel seçimlerde dürüst davranmama ihtimalini bir tehlike olarak işlemişler, endişelerini duyurmaya çalışmışlardır. “Eğer iktidarda tam serbest ve çok dürüst bir seçimle kalınmazsa, memleket şimdiye kadar eşine rastlanmadık bir rejim buhranı içine düşmüş olacaktır. Asıl o zaman daha başta, iktidarın ‘meşruluğu’ ve hükümetin ‘filliği’ meselesi ortaya çıkabilecektir¹⁶⁰.”

İktidarın genel seçimlerden bahsetmesi başlangıçta siyasî polemik olarak görülmüş ancak mesele ciddi olma intibası vermeye başlayınca seçimlerin “vakitsiz” yapılması istenmemiştir. Seçimlerden evvel, nispî sistemin getirilmesi, adlî teminat konusunun takviye edilmesi, (1950 seçimlerinden sonra CHP, seçim mazbatalarının tasdiki konusunda şikayetçiydi), seçim hazırlıklarını yeni kurulacak bir hükümetin yapması talep edilmiştir. Manisa ve Balıkesir olayları sonrasında sınırları yatıştırmadan, partiler arası emniyet ve anlayış havası sağlanmadan seçimlerin yapılması tehlikeli görülmüştür. Alametlerin seçimlerin baskı altında olacağını gösterdiğini savunan CHP muhalifleri, böyle bir seçim sonrasında istikrarlı bir hükümet kurulamayacağı ve böyle bir hükümetin kimseyi meşruluğuna inandıramayacağını ifade etmişlerdir¹⁶¹. Menderes nispî sistem talebini; uygulandığı ülkelere hükümet istikrarsızlığı getirdiğini ve bu yüzden son günlerini yaşadığını ileri sürerek reddetmiştir. Seçim bölgelerini küçülterek, sayılarını artırma yoluna gidilebileceğini söylemiştir¹⁶². CHP mahfilleri bu iddiayı dayanaktan yoksun bulup, delil isterken, İngiltere ve Yunanistan haricindeki devletlerin nispî sistemi kullandıklarını kaydetmişlerdir¹⁶³.

CHP’li milletvekilleri Seçim Kanunu etrafında görüş bildirmelerinin yanı sıra, Meclis İçişleri Komisyonuna getirdikleri teklifle mevzuat işlev kazandırmaya çalışmışlardır. Ancak teklifleri hükümetin “şimdilik hiçbir tadile taraftar olmadığı” söylenmesiyle reddedilmiştir¹⁶⁴. Vedad Dicleli, “Seçim devresinin son yılında, hâlâ ‘şimdilik’ avutması ile vaadlerini savsaklayan” Demokrat Partinin seçimlerde halktan aynı tabir ile bir cevap alması durumunda şaşırmasını söylemiştir. Kendi dönemlerini aklamak için, Seçim Kanununun “idealist bir iktidarın elinde iyi netice”, “partizan bir idarenin elinde ise üzüntü” verdiğini ileri sürmüştür¹⁶⁵. Yalçın -kanun teklifinden sonraki bir tarihte- muhalefet olarak, seçim bölgelerinin küçültülmesini istediklerini belirtmiş ve ön gördükleri değişikliği şu cümlede formülendirmiştir: “Oylarda âdet olduğu gibi, kazanılan taraftarların sayısı en az o dairedeki seçmen sayısının yarısından bir fazla olmalıdır. Ancak ikinci bir seçimle ki nisbî çoğunlukla netice kararlaşmalıdır¹⁶⁶.”

Faruk Erem, çoğunluk-nispî sistem tartışmaları arasından sıyrılarak Seçim Kanununu teknik açıdan incelemiştir. Ceza Kanununun seçim suçları için özel bir kanun uygulanabileceğini, 174. maddedeki “Kanunun başka ceza vermediği hallerde” kaydı ile kabul etmiştir. Erem, bu hususa katıldığını “Çünkü Ceza Kanununun 174 üncü maddesi seçim suçlarının hepsini kapsıyacak genişlikte değildir.” gerekçesiyle beyan etmiştir. Kanunda zaman aşımının üç ay olarak sınırlandırılmasını yanlış bulmuş, seçim ihtilaflarının bir an önce

¹⁵⁹ ERİM, “Seçim neyi halledecek?”, Ulus, 15 Ekim 1952, S.11240.

¹⁶⁰ ERİM, “Murakabesiz demokrasi olamaz”, Ulus, 17 Aralık 1952, S.11303.

¹⁶¹ YALÇIN, “Seçim düşüncesi ciddi ise”, Ulus, 20 Ekim 1952, S.11245.

¹⁶² Menderes bu görüşlerini davet edildiği CHP İzmir ilçe teşkilatı kongresinde dile getirmiştir. Ulus, 29 Aralık 1952, S.11315.

¹⁶³ ERİM, “Mesnetsiz aleyhtarlık”, 3 Ocak 1953, S.11320.

¹⁶⁴ “C.H.P. nin Seçim Kanununa dair teklifleri reddedildi”, Ulus, 16 Mayıs 1953, S.11453.

¹⁶⁵ DİCLELİ, “Hâlâ mı ‘Şimdilik?’”, Ulus, 21 Mayıs 1953, S.11458.

¹⁶⁶ YALÇIN, “Seçim Kanunu etrafında”, Ulus, 28 Mayıs 1953, S.11465.

unutulması gerekçesi onu ikna edememiştir. Ağır seçim suçlarının dört yıllık seçim devresinde de unutulmayacağını söyleyerek, kanundaki hükmü suni bulmuştur. Müebbet sürgün cezasının yıllar önce kaldırıldığını söyleyerek, bu cezayı almış olanların seçilmeye engel haller arasında sıralanmasının Seçim Kanunu ile diğer kanunlar arasındaki ahengi bozduğunu ifade etmiştir¹⁶⁷.

1954 seçimlerinin yaklaşmasıyla halka sistemli bir şekilde CHP adına çağrıda bulunan ilk köşe yazarı Vedad Dicleli olmuştur. *Vatandaşın bize inanmasını, güvenini esirgemesini ve bize hizmetinde çalışmağa imkân vermesini istiyoruz.*” diyerek siyasi bir parti olarak halkın kendilerinden beklediklerini sezmeye ve bilmeye mecbur olduklarını ifade etmiştir. Tespit ettiği dört hususu sıralamıştır. İlk olarak milletin şef sistemine kaymalarını istemediğini belirlemiştir. Parti idaresinin bir şahsın iradesine göre değil, müzakere ve tartışma sonunda alınan kararlara göre sağlandığını söyleyerek halkın müsterih olmasını istemiştir. İkinci olarak muhalefetteyken karşılaştığı muameleler yüzünden intikamcı olmamasının beklendiğini ifade etmiş, teminat vermiştir. Üçüncü olarak *“eğer, hâlâ kalmışsa, midecilerden temizlenmelerinin”* beklendiğini ifade etmiştir. Bu sorunun, seçimi kaybetmeleri neticesi menfaatçilerin kendilerinden ayrılmasıyla atlatıldığı, açıklamasını yapmıştır. Son olarak halkın CHP’nin iktidara gelmesi durumunda ne yapacağını bilmek istediğini belirtmiştir. Buna karşı programlarının belli olduğunu söyleyen Dicleli, ilkelerini sıralamış ve *“Bilhassa milliyetçilik, devletçilik ve lâikliğin hakikî mahiyet ve mânasına her sınıf halkın kolayca nüfuz edip anlayacağı açıklık ve berraklığı da vermeğe mecburuz.”* diyerek temel bir probleme dikkat çekmiştir¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Faruk EREM, “Teknik kusurlar bakımından Seçim Kanunu”, Ulus, 3 Haziran 1953, S.11471.

¹⁶⁸ DİCLELİ, “Vatandaşın C.H.P. en beklediği”, Ulus, 20 Haziran 1953, S.11488.

E. IX. TBMM IV. TOPLANTI YILININ AÇILIŞINDAN 1954 GENEL SEÇİMLERİNE KADAR (Kasım 1953 – Mayıs 1954) CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ İLE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE BASINA YANSIMALARI

1. IX. TBMM IV. Toplantı Yılıının Açılışı ve Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarı Arasındaki İlişkiler

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, IX. TBMM son toplantı yılı meclisinin açılış nutkunda Doğu Üniversitesi'nin tesis ve inşaa safhasına girdiğini müjdelemiştir. “Üç buçuk yıl zarfında yapılan çalışmalarımız iftihar vericidir.” “1954 yılı bütçesi denk bütçe olacaktır¹.” diyerek muhalefetin alışlageldik şikayetlerini toplayacak bir konuşma yapmıştır. IX. TBMM'nin son toplantı yılının ilk günlerindeki en önemli husus, 10 Kasım 1953'te, 15. ölüm yıldönümünde Atatürk'ün naşının, tamamlanmış olan Anıtkabir'e nakledilmesidir². Bu hadiselerden sonra gündem kaldığı yerden devam etmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında yaklaşık altı ay boyunca çok ılımlı bir hava yaşanmasından sonra Temmuz 1953'ten itibaren iktidarın tavır değiştirerek, Millet Partisini kapatması, Vicdan ve Toplanma Hürriyetini Koruma Kanunu çıkarması seçimlere yapılan hazırlıklar olarak değerlendirilmiştir. DP'nin halka karşı en iyi kullandığı alanda –dini kullanmada- rakibi olan partiyi kapattırmakla seçimlere bu konuda alternatifsiz girmeyi hedeflediği ileri sürülmüştür³. Yine MP'nin durumunu gerekçe göstererek hazırladığı kanunla iktidarın ileri sürdüğü maksat dışına çıktığı sadece dini toplantıların değil, siyasi parti toplantılarının da kayıt altına alındığına dair şikayetler yapılmaktaydı. Seçim dönemine girildiğinde muhalifler miting ve yürüyüş yapmanın 48 saat öncesinden haber vermek ve izin belgesi almak şartıyla kayıt altına alındığını belirtmişlerdir. CHP'nin borçlandırılması meselesinin de yeniden sahneye çıkarılmasıyla CHP mahfilleri şöyle bir durum değerlendirmesinde bulunmuşlardır: “Genel seçimler yaklaştıkça, Türk Milletinin hürriyetlerini ve haklarını tahdit ederek muhalefete göz ve ağız açtırmamak için hazırlanmış meşum bir plan karşısında bulunduğumuz intibai kuvvetleniyor⁴.”

CHP milletvekilleri 9 Kasım 1953 tarihindeki TBMM Komisyonlarının seçimlerine katılamamış, bu konu hakkında konuşmak istediklerinde kendilerine söz verilmemiştir. Bu durumun halka arz edildiği tebliğde Komisyonlarda görevlendirilen muhalefet milletvekillerinin yeni dönemde sayılarının azaltıldığı, CHP'den komisyon üyeliği için teklif edilen isimler yerine doğrudan iktidarın tespitinde bulunduğu anlatılmış, tesirli murakabenin bu şekilde önlenmek istendiği bildirilmiş, bu hadise BMM'nin çalışmalarını IX. Dönemin son yılında daha ağır şartlarda yapacağına bir başlangıç olarak nitelendirilmiştir⁵. Nitekim CHP malları da bu dönemde hazineye alınacaktır.

¹ Zafer, 2 Kasım 1954, S.1643.

² Zafer, 11 Kasım 1953, S.1652.

³ ERİM, “Ne Kadar Haklıymışız”, Ulus, 19 Temmuz 1953, S.11515, YALÇIN, “Vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması I”, Ulus, 1 Ağustos 1953, S.11528 ve ERİM, “Huzursuzluk başbakandır”, Ulus, 8 Ağustos 1953, S.11535. (Bu yöndeki değerlendirmelere, “Millet Partisi'nin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkilerin Yeniden Bozulması” başlığı altında yer verilmişti.)

⁴ YALÇIN, “Meşum cereyan”, Ulus, 11 Kasım 1953, S.11628.

⁵ Ulus, 12 Kasım 1953, S.11629.

Bu arada CHP Uşak'ta ara seçimleri 26748 oyla kazanmıştır. DP ise 22052 oy almıştır⁶. Uşak'ta DP'ye seçimleri kaybettiren amilin partinin sert politikası olduğu belirtilmiştir⁷. Sürpriz olarak karşılanan bu sonuç, CHP'yi ümitlendirmiştir. Kasım Gülek bu seçimlerin vatandaşın tethişe, baskıya, kötü söze, isnat ve iftiraya önem vermediğini, yalana, vaadlere ve paraya kanmadığını, vicdanının sesine göre oy kullandığını gösterdiğini söylemiştir⁸.

Muhalefet, başbakanın mecliste "*Halk efkârı, basın bizi murakabe ediyor.*" demesine itiraz etmiştir. Çok partili dönemin ilk zamanlarında hükümetin denetlenmesi için, basın ve muhalefet olmak üzere iki unsur ön plana çıkarılmaktadır. Nitekim o yıllarda anayasa mahkemesinin olmaması dolayısıyla hukukî denetleme yolu kapalıdır. CHP muhalefeti, "*beslemecilik usulü*"nün bir yüz karası olduğu fikrindedir. Hükümet neşrettiği kararname ile resmi ilanların düzenlenmesini başbakana bırakmıştı. Basın organlarının "Kolektif Resmî İlanlar Şirketi'ne katılabilmesi için altı ay boyunca düzenli olarak yayımlanması şartı kaldırılmıştı. Ortakların şirket hesabını görmeleri sınırlandırıldı. Resmi ilan düzenleme listesi ortaklara bildirilmedi⁹.

CHP mahfilleri kararnameyi resmi ilanlar konusunda kuvvetli bir delil olarak öne sürmüşlerdir. Muhaliflerin bu konudaki düşünceleri şöyle dile getirilmiştir: "*Resmî ilan kararnâmesi murakabesizliğin, mesuliyet tanımazlığın en cüretli örneklerinden biridir. Devletin milyonlarca lirasını kendi keyfine göre, dalkavuklarına aslan payı ayırmak suretiyle dağıtma usulünü Bay Menderes bu kararname ile devlet arşivlerine geçirmiştir.*" Aynı zamanda iktidarın, örtülü ödenek yoluyla da bu şekilde para dağıttığı iddia edilmiştir. Bu şekilde basın murakabesi tamamen olmasa da "*yarıdan pek fazla*" tıkalıdır. Meclisin denetlemesi de demokratik ölçülerde mümkün olamamaktadır. Muhalifler bu konuda batı demokrasileriyle mukayese getirmişlerdir. En az on beş günde bir gensoru, günde ortalama yüz otuz soru ölçü olarak verilmiş, Türkiye'de hiçbir gensoru talebine olumlu cevap verilmediği, günde en fazla yirmi soru sorulabildiğini ifade etmişlerdir¹⁰.

Dönem meclis toplantılarında, muhalefet başkanı olarak İsmet İnönü ilk konuşmasını 18 Kasım 1953'te yapmıştır. Başbakan ve bakanların propaganda gezileri düzenlenmesinin eleştirilmesi üzerine iktidar, vaktiyle İnönü'nün cumhurbaşkanı sıfatıyla bu tarz geziler düzenlemiş olduğunu söylemiştir. İnönü buna cevaben kendisinin de dolaştığını ama demokrasinin düzen içinde tesisi için nasihat verdiğini anlatmış, Menderes ve bakanların ise Halk Partisi aleyhine konuştuklarını söylemiştir. Menderes yine meclis kürsüsünden yaptığı konuşma ile ilişkilerin iyiye gitmesi için bir adı atmaları durumunda kendilerinin iki adım atacaklarına mukabil, samimiyetlerinin acz olarak görüldüğünü söylemiş, "*Bundan sonra bizde hiçbir adım, hiçbir şey beklemesinler*" diyerek rest çekmiştir¹¹.

8 Kasım toplantısı çok hareketli geçmiştir. Zafer Gazetesi'nin manşetten verdiği değerlendirme şöyledir: "Adnan Menderes dünkü Mecliste C.H.P. ve İnönüyü tam bir bozguna uğrattı" "Başvekil Menderes İnönünün konuşmalarını delil ve rakamlarıyla cevaplandırdı. İnönü en basit mantığın kabul edemeyeceği tezatlarla düştü tamamiyle perişan

⁶ Dünya, 17 Kasım 1953, S.618.

⁷ Dünya, 18 Kasım 1953, S.619.

⁸ Ulus, 18 Kasım 1953, S.11635.

⁹ Cumhuriyet, "Zarurî bir tavzih", Cumhuriyet, 3 Haziran 1952, S.100002.

¹⁰ ERİM, "Hangi murakabe?", 18 Kasım 1953, S.11635.

¹¹ "Mecliste dünkü sert tartışmalar", Ulus, 21 Kasım 1953, S.11638.

ve muzmahil oldu” İnönü’nün “Mesuliyetin hesabını vereceklerdir.”sözüne karşı Menderes her gün hesap vermekte olduklarını belirterek şunları söylemiştir: “İcraatımız didik didik edebilirler, bu hususta her türlü teminata sahiptirler. Fakat, bu millet acaba kendi fiillerinin hangisinin hesabına sahip olmuştur? 1946’nın mı, eski devirlerin mi?... Ben onun yerinde olsaydım, hesaptan hiç bahsetmezdim.” İnönü’nün toplantıda şikayet konusu olan Ulus neşriyatı hakkında; “Ne yapayım. Herkesin söylediğini ve herkesin yazdığını kontrol edemem ya!” dediği kaydedilmiştir¹².

Menderes Samsun’da 24 saat içinde iki konuşma yapmıştır. Konuşmalardan ilk Günaltay tarafından olumlu bulunmuş, yeni bir anlayış ışığı gibi görüldüğü ifade edilmiş ancak bu sefer ihtiyatlı karşılanmıştır¹³. Günaltay’ın olumlu bulunduğu konuşmada Menderes DP’nin dayandığı zihniyeti siyasi sahada demokratik bir idare kurmak, iktisadi sahada da özel teşebbüse imkan vermek olarak açıklamıştır. Demokratik idareyi tahakkuk ettirdiklerini şu ifadeyle ileri sürmüştür: “*Demokrat Parti, 3 buçuk senelik iktidar devresinde de hürriyet ve demokrasi rejimini tahakkuk ettirmek vazifesini de başarmış bulunmaktadır.*” Menderes CHP devrinin hükümet baskısı yerine vatandaşların hangi partiye mensup olurlarsa olsunlar “*demokratik hürriyetlerin nimetlerinden faydalandıkları bir devrin mevcut olduğunu*” ifade etmiştir. Hükümetin partizan muamelede bulunduğunu söyleyecek bir tek vicdanlı vatandaşın bulunacağını zannetmediğini belirtmiştir. Münferit hadiseleri önlemek için çaba sarf ettiklerini de sözlerine eklemiştir¹⁴.

Başbakan Samsun’daki ikinci konuşmasında ise; muhalefeti -“*üç gün içinde her şeyi yapabileceklerini*”- söyleyerek tehdit etmiştir. buna cevap yine Samsun İl İdare Kurulundan gelmiştir. Hürriyet tutkunu olarak iktidara gelen Menderes’in samimi olmadığı belirtilerek, Halk Partisinin çok partili döneme geçtikten sonra demokrasi alanında yapmış olduğu çalışmalara temas edilmiştir. Menderes’in “*bir avuç insan*” diye ayırmak istediklerinin Halk Partisinin hakiki temsilcileri olduklarına inandıklarını ve onlara güvendiklerini kaydederek, yayımlamışlardır¹⁵.

Kasım ayında iktidar gazetesi ana muhalefet basın organı Ulus yayınları hakkında haberler yapmıştır. Zafer Gazetesi için böyle haberler ilk değildir ancak yayınların CHP malları ile ilgili kararın verilme tarihinin yaklaşmakta olduğu bir zamanda kamuoyunu hazırlama gibi bir gayeye hizmet etmiş olması da muhtemeldir. Bu haberlerden bazıları şöyledir: “*Hakikat ve vakıaların yalnız bir yüzünü göstererek öteki yüzünü saklamak, seviye iddiasında olan bir parti organı için sadece ve düpedüz seviyesizliktir*”¹⁶. “*Bu demokrasinin muhalefeti nerede?*” “*Darmadağınık, şaşırmış ve hedeflerini tâyinden bugün dahi âciz bir muhalefet karşısında bulunduğumuza katıyen şüphe yoktur*” 24 Kasım tarihli Ulus’ta Erim ve Yalçın imzalı makalelerde, ayrıca iktisadi bir makalede Menderes’in hedef alınmış olması gerekçe gösterilerek şunlar söylenmiştir: “*Halk Partisinin seçim tâbiyesi, Demokrat iktidarın politikasını değil, sadece Başvekilini çürütmek gayesini takip etmektedir*”¹⁷.

“*Demokrasilerde, muhalefet demokrasi vazifesini yapmazsa, demokrasi var mıdır, yok mudur diye şikayete ne hakkı vardır? Muhalefet, dâvaları eline alacak, hükümet icraatının kalem kalem ve başka umumî görüşe göre üzerinde duracaktır ki, minderin üzerinde düşüştür ki, demokras makinesi işlesin!*” “*Bir bakıma bizim muhalefet, bir gerilla harbi*

¹² Zafer, 19 Kasım 1953, S.1660.

¹³ Ulus, 23 Kasım 1953, S.11640.

¹⁴ “Başbakanın Samsun nutku”, Zafer, 22 Kasım 1953, S.1663.

¹⁵ Ulus, 25 Kasım 1953, S.11642.

¹⁶ “Ulus’ Gazetesine biraz seviye tavsiye ederiz”, Zafer, 22 Kasım 1953, S.1663.

¹⁷ “Bu demokrasinin muhalefeti nerede?”, Zafer, 25 Kasım 1953, S.1666.

yapmaktadır. Yok 'sözlü soru', yok 'Anayasa acaba tadil edilecek mi?', yok 'Adnan Menderes bir devlet adamı gibi konuşmuyor' gibi bir takım münferid yavelerden, kendine göre bir siyasî mücadele mânasını çıkarıyor. Bu kabil faaliyetler halbuki bir muhalefetin ancak, hem siyasî kifayetsizliğine, hem de şaşkınlığına delalet eder." "durum acaba bu mudur? Bizce Halk Partisi, genç Türk demokrasisini böyle ilk adımda bile bile soysuzlaştırmaktadır. Maksadı, gayet kerişik bir hava yaratara, arkasından mütareke ve musalaha pazarlığına girişmektir. Nitekim Ş. Günaltay, böylesine bir mütareke ve musalahanın metnini kaleme almıştır bile!" Yazının devamında CHP teşkilatı arasında dedikoduyu hemşehrilik demogojisine taşıtmak suretiyle bir sistem kurdukları ileri sürülmüş ve "Sonra da bunun adına 'demokrasi' diyorlar"denilmiştir. CHP'nin iktidara gelmek için tehlikeli temayüller kullanmaktan çekinmeyeceğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir¹⁸.

CHP mahfilleri DP'nin ihtilalle; yani anayasayı çiğneyerek iktidara gelmediğini, dolayısıyla bir ihtilal partisi gibi kanunlara uymak sorumluluğu taşıması gerektiğini belirtmişlerdir. Teminatsız hürriyet, hürriyet değildir, kıymeti yoktur. "İktidar partisi iki maddelik kanunla muhalif partiyi tasfiye edebileceğini iftiharla ilân etmiştir. Bir parti Cemiyetler Kanunu'nun başka maksat için çıkarılmış bir maddesi ile yok edilebilmektedir"¹⁹." CHP muhalefetini bu konuda beyanlarda bulunmaya iten Menderes'in ihtilal partisi olarak iktidara geldiklerini ve bir ihtilal partisi olarak kalacaklarını söylemesi olmuştur. CHP mahfilleri DP hükümetinin ihtilal hükümeti de, demokratik hükümet de olmadığını ifade etmişlerdir²⁰.

İktidarın memlekete dair mutluluk tablosu çizmesi karşısında, "keşki öyle olsa da hep alkışlasak!" diyen Erim, durum eğer böyleyse, iktidarın telaşına, hiddetine ve kaba tehditlere neden kapıldığını sormuştur. Kendi tabirleriyle "bir avuç muhterisin" sağduyusuna güvendiklerini söyledikleri halkı kandıramayacağını belirtmiştir. Başbakanın nutuklarında sıralayarak CHP'ye isnat ettiği suçların Ceza Kanununda ağır cezalara tekabül ettiğini, neden bu konuda harekete geçilmediğini sormuştur. İktidarın mukadder olan akıbetinden kaçamayacağını söylemiştir²¹.

DP Parti Meclis Grubu 8 Aralık 1953 tarihli gizli toplantısında CHP malları tartışmalarını sonuçlandırma kararı almıştır. Tasarının Refik İnce ve birkaç muhalifin dışında kabul edildiği basına sızmıştır. CHP mahfilleri Menderes'in yapılacak müsadere Kanununu milletin istediği sözünü kabullenmemişlerdir. Oy oranlarını belirterek, milletin tek temsilcisinin kendileri olmadığını hatırlatmışlardır²². Genel Başkanlık tarafından yayımlanmış olan tebliğde "C.H.P. kendisini bir mal, mülk meselesi karşısında değil, rejim davası karşısında görmektedir." "C.H.P. bu muameleyi seçim mücadelesinin meşru olmalıyan bir tertibi saydığını yüksek sesle bildirir." denilmiştir²³.

¹⁸ Zafer, a.g.m.

¹⁹ "Nihat Erim D.P. nin bütün aksaklıklarını ortaya koydu", Ulus, 15 Kasım 1953, S.11632.

¹⁹ YALÇIN, "Başbakan yeni bir safhada", Ulus, 26 Kasım 1953, S.11643.

²⁰ ERİM, "Maksatları nedir?", Ulus, 26 Ekim 1953, S.11643.

²¹ YALÇIN, "Türk inkılâp tarihinde kara bir sayfa", Ulus, 10 Aralık 1953, S.11657.

²² "C.H.P. Yılmıyacaktır", Ulus, 11 Aralık 1953, S.11658.

2. Cumhuriyet Halk Partisinin Mallarının Hazineye Devredilmesi

CHP mallarının partinin elinden alınması üzerine hazırlanan kanun, Menderes'in ihtilal hükümeti olma iddiasının bir uzantısıdır. CHP'liler demokratik bir seçimle çoğunluğu sağlayarak iktidara gelen bir partinin neyi yıkmak suretiyle ihtilal iddiasında olduğunu sormuşlar, "*Mevcut olan nizamı yani kanunu.*" cevabını vermişlerdir. Menderes'in ihtilal ve diktatörlük arasındaki farkı öğrenemediği belirtilmiştir. İhtilallerin bir memleketin mukadderatını kanuna, adalete bağlamak üzere yapıldığını, diktatörlüğün ise; kanunu, hakkı ve adaleti ortadan kaldırdığını ifade etmişlerdir²⁴. Gülek DP'nin "*tarih karşısında intihar yolunda olduğunu*", iktidarı millet huzurunda eleştirme görevlerine devam edeceklerini, "*güdümlü muhalefet*" olmayacaklarını belirtmiş ve politikanın sinir harbi olduğunu, sinirlerine hakim olan tarafın kazanacağını, kendilerinin tecrübeli bir prensip partisi mensubu olduklarını ifade etmiştir. Milletten beğeneceği icraatla iktidarda kalılabileceğini, rakip partileri ortadan kaldırmakla iktidarda devamın sağlanamayacağını bildirmiştir²⁵.

CHP Malları Kanunu 14 Aralık 1953'te DP'liler tarafından itiraz görmeksizin mecliste kabul edilmiştir. Demokrat Partililer Maliye müfettişlerinin üç yıl önceki incelemelerinde CHP mallarının yüzde doksan altısının gayri meşru iktisap olduğu tespit ettiklerini açıklamışlardır. Buna CHP cenahından şu sorularla tepki gelmiştir: "*Madem ki bu rapor elinizde idi, bugüne kadar niçin beklediniz? Bu haksızlığın telâfisi için seçime üç dört ay kalıncaya kadar beklemenizi hangi iyi niyetle izah buyuruyorsunuz? Üç yıl bekledikten sonra tam seçime girileceği zamanda Halk Partisini zayıf düşürme tedbiri olarak başvuru bu tertibin 'milletin malını millete verme' gibi bir formülü izah için, değil iki buçuk saatlik, yirmi dört saatlik nutuklarınız yeter mi acaba*²⁶?" İnönü'nün mecliste yaptığı konuşmada kanunun anayasaya, hukuk prensiplerine, insan haklarına, cumhuriyetin itibarına kastetmek anlamını taşıdığını savunmuştur. Bu hareketle IX. BMM'nin önceki meclisleri tanımadığı ortaya çıkmıştır ve bu hareket "*devletin devamı ve istikrarı*" bakımından "*vahim*" derecede mahzurlu bulunmuştur. CHP'nin maddi varlığının müsadere edilmesinin tasarının en önemsiz tarafını teşkil ettiğini ileri sürmüştür. İktidarın meseleyi bağımsız bir mahkemeye sevk etmemesini, haksızlığın en büyük delili olarak sunmuştur. İktidarın düşmemek için gayri meşru bir vasıtaya başvurduğunu ileri sürmüş ve CHP'li milletvekilleriyle beraber salonu terk etmiştir²⁷.

Menderes'in CHP'li milletvekillerinin arkasından "*Bu suretle meclisi bırakıp gidenler, eğer haysiyetleri ve eşrefleri varsa, tekrar bu kapıdan girmezler.*" diye seslenmesine karşılık, "*memleket için fayda görürlerse kalırlar, görmezlerse millet içinde çalışırlar*" savunması yapılmış ve millet tarafından seçilmiş olanların millet meclisinden kovulmasını bir haddini bilmezlik olarak değerlendirmişlerdir. Milletvekillerinin meclise Menderes'in lütfu ile gelmediğini ifade etmişlerdir. Menderes konuşmasında "*Biz Atatürk'ü, Türk Milletinin en aziz bir varlığı olarak vicdanlarımıza gömmüş, başımıza taç etmişizdir. O büyük adamı, Türk milleti arasında bir birlik sembolü olarak, en kutsî, en aziz hatıra olarak kalplerimizde*

²⁴ YALÇIN, "Temiz ihtilâl, murdar diktatörlük", Ulus, 11 Aralık 1953, S.11658.

²⁵ "D.P. tarih karşısında intihar yolundadır", Ulus, 14 Aralık 1953, S.11661.

²⁶ Yeni Ulus, 16 Aralık 1953, S.1.

²⁷ "Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum suçluların telâşi içindediniz", Ulus, 15 Aralık 1953, S.11662. Zafer Gazetesi'nde bu protesto şu başlıkla duyurulmuştur: "*Mecliste bir tiyatro sahnesi: C.H.P. liler tam tertipli bir mizansenle Meclisten sıvıştı*", Zafer, 15 Aralık 1953, S.1686.

ebediyen muhafaza edeceğiz. Bir zamanlar, resimlerini pullardan, paralardan, kazıyıp, O'nu nisyana terketmek isteyenlerin O'nun isminden ve hâtırasından istifadeye kalkışması katiben doğru değildir.” Atatürk'ün vasiyetinin iptal edildiği propagandası üzerine şöyle söylemiştir: “Atatürk'ün vasiyeti nerede iptal edilmiştir? Yine bizi Atatürk'le karşı karşıya getiriyorlar; aslâ... Atatürk hiç kimseyle karşı karşıya gelecek bir kudret değildir. Hiç kimse bunu arzu etmez²⁸.”

Menderes, Atatürk'ün naşının Anıtkabir'e konması töreninde Bayar'ın İnönü'ye sorduğu bir soruya temas etmiştir. “Paşam siz buraya daha evvel hiç gelmiş miydiniz?” cevap, olumsuzdur. Menderes, diyalogdan şu sonucu çıkarmıştır: “Evet, İnönü bütün iktidarı boyunca bir kere bile buraya uğramamış, inşaatın nasıl gittiğini dahi sormamıştı. Sonra bu Halk Partisi Atatürk'ün vasisi mevkiindedir. Atatürk'ü seven de sayan da prensiplerini benimseyen de biziz.” demiştir²⁹.

Menderes, CHP malları konusunda aldığı tepki karşısında, “Ne oluyor? Acaba, yeni bir Takriri Sükûn Kanunu mu getirdik? Yoksa, darağaçları mı kuruyoruz, Varlık Vergisi mi ihdas ediyoruz? Acaba 1946 daki seçim faciası mı tekrar ediliyor? Ortada, ellerinde mevcut malların gasp eseri olduğunu reddetmek imkânını dahi kendi nefsinde bulamıyorlar, adaletin tam bir icabı olarak bu malların millete iadesi teşebbüsü karşısında kucak dolusu safsatalarla huzurunuzda geliyor ve sizleri bu karardan nükul ettirmek için her tedbire başvuruyorlar. ‘karşınızda temiz ve dürüst bir muhalefet bırakmak istemiyorsunuz’ diyorlar...” Menderes malların haksız iktisap olduğunu belirtmek için, misal getirerek, “70000 ağaçlık bir zeytinliğin 100-200 liraya satılamayacağını”, usulün müzayedede olduğunu söylemiştir. Halk Partisi'nin parolasının “Ya iktidar, ya ölüm” olduğunu ileri sürmüştür³⁰. Menderes “Eğer bu yaptığımızın hata olduğuna millet hükmedecekse üç ay sonra seçimlerde hatamızın bedelini mertçe ödeyeceğiz.” diyerek ortalığı yatıştırmaya çalışmıştır³¹.

Aynı gün Ulus Matbaasına el konulmuş, Ulus Gazetesi kapatılmıştır. Ertesi gün Yeni Ulus adıyla dört sayfadan müteşekkil bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazetenin adı Yeni Ulus olmuştur. Teknik ve maddi imkanları sınırlı ama “ideali ve imanı taze ve sağlam” olarak lanse edilen gazete çalışanları, yani eski Ulus kadrosu “Vazifeye devam” demiştir. On binden fazla baskı yapan gazetelerin ancak “rotatif³²” makinelerle yetiştirilebileceği, normal bir baskı makineyle aynı sayıya ulaşmanın hemen hemen imkansız olduğu, Ankara'da başka rotatif makine bulunmadığı, İstanbul'da da satılık rotatif makine bulma ihtimalinin azlığı, yeni bir siparişe ancak iki yılda cevap verilebileceği, onun da yurda girmesi için hükümetin izninin gerektiği belirtilerek Halk Partisinin karşı karşıya olduğu problem anlatılmıştır. Bu problemin Halk Partisine güdümlü muhalefet olmaya razı olmadığı için kesilen bir ceza olduğu düşüncesi yansıtılmıştır³³.

CHP mallarının hazineye devri tartışmaları arasında sistemin en önemli gediği olarak hukuk devleti niteliğinden uzak olma hali göze çarpmaktadır. Fert hak ve hürriyetlerinin devlet iktidarını sınırlandıran kutsal unsurlar olduğu kaydedilmiştir. Fiiliyatta millet iradesini devlet otoritesinin eline teslim eden zihniyetin hükümete sınırlamalar getireceği ifade edilmiştir. Demokrasinin varlığı meşru bir muhalefetin varlığı ile ölçülür. Hukuk devletinde

²⁸ “Atatürk'e dair A. Menderes'in tarihi konuşması”, Zafer, 15 Aralık 1953, S.1686.

²⁹ ERER, On Yıl, s.186.

³⁰ Zafer, a.g.h.

³¹ TOKER, DP'nin Altın Yılları, s.257.

³² Rotatif makineler, tabaka halindeki değil, bobin halindeki kağıttan baskı yapabilen makinelerdir.

³³ ERİM, “Vazifeye devam”, Yeni Ulus, 16 Aralık 1953, S.1.

herkesin –demokrasi nizamına aykırı düşmeyen- fikirlerini ifade edebileceği vurgulanmıştır. Serbestlik yerine sınırlar getirmekle ortaya çıkabilecek suni uçurumların telafisi zor zararlara sebep olacağı belirtilmiştir. Hukuk devletinde millete mal olacak vakaların saklanmasıyla “emniyet ve itimat terazisinde ağır bir sükut başlayacağı” ifade edilmiştir. bu durumda iktidarın samimiyetsizliğinin karşılığını tenkit olarak alması doğaldır. “Kanun ve nizamların hâkim olduğu bir devlette bunu zecrî diye vasıflandırılabilir tedbirlerle önlemeye çalışmak ise iktidarın bir gaflete kurban gitmekte olduğuna delâlet eder.” CHP’liler iktidarın kendine güvenmesi halinde muhalefetle mert bir şekilde mücadele edeceğini, güvenini kaybettiği zaman meşru yollardan uzaklaşarak bocalayacağını ifade etmişlerdir³⁴.

CHP Malları Hakkındaki Kanuna “Müsadere Kanunu” denmesi Adalet Bakanının yayımladığı genelgeyle yasaklanmıştır. Zira “müsadere” ifadesinde “hakaret” vardı³⁵. Kanun, DP’nin parti programına ki birinci maddesi ilişkileri saygı esasına bağlıyordu ve ilk hükümet programında verilen “Devri sabık yaratmama” sözüne aykırı bulunmuştur³⁶. CHP mahfilleri haksızlığa uğradıklarını göstermek için İnsan Hakları Beyannamesine de dayanmışlardır. Herkesin bağımsız bir mahkemede davasının görülmesi ve mal mülk edinme hakkına sahip olduğunu beyan eden 10. ve 17. maddeler kaydedilmiştir. Kanun çerçevesinde edinilmiş hakların çiğnenemeyeceği ve zaman aşımına riayet edilmesi gerektiği şeklindeki iki hususu vurgulayarak haksızlığa uğradıklarını savunmuşlardır³⁷. Bu arada Şolom gazetesi, CHP’nin hazineye devredilen mallarının varlık vergisi mükelleflerine verilmesini teklif etmiştir³⁸.

İnönü hazineye devredilen CHP Genel Merkez binasından sonra yeni merkezin açılış töreninde demokratik bir hukuk devleti kuracaklarını vaadetmiştir³⁹. İsmet İnönü İstanbul’da iktidarın tavırlarının kaynağı olarak yorumladığı her şeyden önce seçimlerde rakipsiz kalma hevesinden vazgeçmesini söylemiştir. İnönü’ye göre iktidarın faaliyetlerinin kaynağı buydu. Sabık cumhurbaşkanı demokrasiyi muhalefetsiz bir mekanizma haline getirmek istiyorsa iktidara alet olmayacaklarını beyan etmiştir. İnönü sisteme dair önemli teklifler getirmiştir: Anayasaya aykırı kanun çıkmasının anayasa mahkemesiyle kurulacak murakabe ile engellenmesini, siyasi partilerin kapatılmasına yüksek mahkemeler tarafından karar verilebilmesini, radyonun partizanca kullanılmaması için adli murakabe sisteminin getirilmesini istemiştir⁴⁰. İnönü ilerleme beklerken, “rejim buhranına düştüklerini” belirtmiştir. Bayar’ın DP Genel Başkanı iken “Zamanımızda insan hak ve hürriyetlerini boğmak hep kanunla yapılıyor.” demesi ve anayasaya aykırı olanların kanun dışı sayılmasını istemesini hatırlatmıştır. İktidarın “emniyetsizlik buhranı ve muhalefete karşı hukuk dışı muamelenin tek sebebi” olarak DP’nin “seçimlerde rakipsiz kalmak hevesinde” olmasını göstermiştir⁴¹.

Nadir Nadi konuşmayı değerlendirdiği makalesinde en büyük tehlike olarak tarafların sonu gelmez tartışmalarla birbirlerini yıpratmalarını kaydetmiştir. CHP malları hakkındaki kanuna tasarı halindeyken kendisinin de eleştiri getirdiğini, ancak yürürlüğe girmesinden sonra direnmenin anlamsız olacağını belirtmiştir. Bu konuda İnönü de kanuna sükunetle uyulmasına dair beyanatıyla üzerine düşeni yapmıştır. “Memlekette tehlikeli bir huzursuzluğa

³⁴ Aziz BARIKAN, “Muhalefetin hakları”, Yeni Ulus, 17 Aralık 1953, S.2.

³⁵ TOKER, a.g.e., s.259.

³⁶ Emrullah NUTKU, Demokrat Parti Neden çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1979), İstanbul 1979, s.243.

³⁷ ERİM, “İnsan Hakları çiğnenirse”, Yeni Ulus, 17 Aralık 1953, S.2.

³⁸ “Şolom Gazetesinin çok pratik(!) bir teklifi”, Dünya, 26 Aralık 1953, S.657.

³⁹ Dünya, 20 Aralık 1954, S.651.

⁴⁰ “İnönü buhranı yatıştırmak için müspet teklifler yaptı”, Dünya, 31 Aralık 1953, S.662.

⁴¹ Cumhuriyet, 31 Aralık 1953, S.10568.

meydan vermemek bakımından pek yerinde olan bu tedbirin tabii neticesi elbette Büyük Millet Meclisine karşı bir meşruluk davası açmak olamazdı.” Nadi İnönü’nün muhalefete düşmekle tavır değiştirmesini samimi bulmamıştır. İnönü’nün 10 Mayıs 1950’de bir kanunun anayasaya uygun olup olmadığına dair karar merciinin meclis olduğunu ifade eden beyanını hatırlatmıştır. Değişen yalnız İnönü’nün artı muhalefet konumunda olmasıdır. Nadi “İktidardan çekilmekle, çünkü fikirlerinin bugün tersini savunulabilmesini” gerçekçi bulmamıştır⁴². İnönü İzmit’te yaptığı konuşma ile İstanbul’da dile getirdiği tekliflerine iktidardan cevap alamadığını bildirmiş, teklifini tekrarlamıştır. Maziye teşmil edilmeyecek bir kanun çıkarılarak, anayasaya aykırı kanun, hususi kanun çıkmasına engel olacak bir kanun müeyyidesi konulmasını istemiştir⁴³.

3. Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik ve Getirdiği Tartışmalar

Seçim, bazı muhalifler için umut kapısıydı. Zira diktatörlük için meclise hakim olmanın yetmeyeceği, halkın elinden oy hakkını da geri almanın gerekeceği telakkisi dile getirilmekteydi. Bu telakkiyi “fazla iyimser” bulanlar gaflete sürüklenilmemesi gerektiği yönünde arkadaşlarını uyarmışlardır. Asıl şikayetin, çoğunluğa dayanan tahakküm olduğu şöyle vurgulanmıştır. “İstediğiniz kadar ağzınızı açınız, mahkemeye verilmeyi göze alarak dert yanınız, mevcut fenalıkların düzelmesini isteyiniz. Bütün bunlar dayanıp dayanıp Meclis’teki hâkim ve kontrolsüz çoğunluğun keyfine kalmış işler halindedir⁴⁴.”

Seçim Kanunu üzerinde yapılacak değişikliklerin görüşüldüğü meclis toplantısında muhalefetin kanunda gördüğü aksaklıkları Faik Ahmet Barutçu dile getirmiştir. Gördükleri eksikleri seçim adaleti ve seçim emniyeti olarak iki ana sınıfta toplamıştır. Oyların milletvekilliklerine gerçeğe en yakın şekilde yansıtılmasının gerekli olduğunu söyleyince oturan DP’lilerden o kanunun kendileri tarafından yapıldığı cevabı gelmiştir. “Bir peşin fikri sabit üzerinde bulunursanız konuşmalarımızdan fayda hasıl olmayacaktır” şeklinde verilen cevap, DP iktidarı ile CHP muhalefeti arasındaki yolu çıkmazlara sürükleyen subjektif bakışın eleştirisidir. Barutçu seçim bölgelerine ayırma hususunun objektif esaslara dayanmamasından dolayı karşılaşılan problemlere temas etmiştir. İstanbul’u misal göstererek, burada kanunun tespit ettiği rakamdan çok yüksek sonuçlar elde edilse de milletvekili olunamadığını, nüfusu az olan başka bir vilayette ise, kanunun tespit ettiği rakama ulaşamadığı halde milletvekili olunabildiğini söylemiştir. Seçim Kanununun kurduğu sistemle eski usulleri tamamen ortadan kaldırmayıp, açık bir kapı bıraktığını anlatmıştır. Yine “Siz bu emniyeti yapsaydınız” çıkışına karşı iktidarın muhalefette imiş gibi iyi niyetle hareket etmesinin lüzumunu vurgulamıştır. DP getirdiği değişikliklerle seçim mazbatalarının adli makamlar tarafından onaylanması⁴⁵ ve seçmen kütüklerinin partilere verilmesi hükme bağlanmıştır⁴⁶.

Barutçu, “Siyasî talih devamlı değildir. Bir gün size mukadder olan yer, şimdi bizim oturduğumuz yer olabilir. Demokrasi budur ve kabul edin ki, muhalefet mevkiinin şerefi hiçbir zaman iktidarinkinden farklı seviyede değildir.” demiştir. Partisinin taleplerini maddelerle sıralayarak açıklamıştır. Önce seçim anlaşmazlıklarını çözecek merciin Yüksek Seçim Kurulu değil, Seçim Mahkemesi olması gerektiğini ifade etmiştir. Tatbikatın seçime ait

⁴² Nadir NADİ, “Muhalefet liderini dinlerken”, Cumhuriyet, 31 Aralık 1953.

⁴³ “İnönü’nün İzmit nutku”, Yeni Ulus, 18 Ocak 1954, S.34.

⁴⁴ YALÇIN, “Fazla iyimserlik”, Yeni Ulus, 7 Şubat 1954, S.54.

⁴⁵ Seçim Kanununu tadil eden tasarı dün Meclis’te kabul edildi”, Yeni Ulus, 18 Şubat 1954, S.65.

⁴⁶ Cem EROĞUL, Demokrat Parti, s.94. İktidarın Seçim Kanununda yaptığı değişiklik ve fiyatların yükselmesiyle sıkıntıya giren memurlara yılda fazladan üç maaş ödenmesi kararı, “şirin gözükme çabaları” olarak değerlendirilmiştir.

ihtilafların –ki burada kastedilen 1950’den sonra bazı seçim tutanaklarının uzun zaman muallakta bırakılmasıdır⁴⁷. İktidar, “*Seçmenin oy verme muamelesini, ta kütük tanziminden sandığa oy atma safhasına kadar, teminatı kabul etmemiştir.*” Osman Bölükbaşı hukuk devleti normlarına girmeden, çokluğun keyfine göre anayasanın çiğnenmesi engellenmeden şekil ve uygulama bakımından seçimlerin doğru yapılmasının bir anlam ifade etmeyeceğini ifade eden bir gensoru önergesi vermiştir. Bu önergeyi destekleyen CHP’liler adına Erim mutad şikayetlerini sıralayarak, şöyle söylemiştir: “*Bu durumda muhalefet için gerçek bir seçim serbestliği vardır denemez. İktidar partisi imtiyazlıdır. Eşit şartlar yoktur. Korkudan azâde yaşamak hürriyetinden Türkiye mahrumdur. Çünkü Anayasa fiilen ihlâl edilebilmektedir. Muhalefet Anayasa teminatı altında değildir*⁴⁸.”

Seçim Kanundan basın hürriyetine bağlantı kurularak, “*Bizce, demokrasi davamızda, asıl sevinilecek ve uğrunda ne kadar çok teminat verilirse yine de az görülecek şey, yazı, fikir ve vicdan hürriyetinin yeni yeni kayıtlarla gölgelenmesidir. Bunlara riayet edilmedikçe, kütük müttük, züğürt tesellisi olmaktan ileriye gidemez*⁴⁹.”denilmiştir. basın hürriyeti, hürriyetlerin temeli olarak görülmüştür⁵⁰.

4. Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı

CHP Genel seçimlerle ilgili stratejiyi saptamak için 25-27 Haziran tarihleri arasında kurultay toplantısı yapmıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 14 Aralık 1953 kanunu ile aldıkları yıkıcı darbeden sonra kendilerine yaşama şevkini milletin verdiğini kurultayı içinde buldukları şartları ve görevleri incelemek üzere toplandığını belirtmiştir. İmkansızlıklar içinde ve teşkilatı yeniden kurmak gibi bir durumla karşı karşıyadırlar. İnönü iktidarın derhal bir anayasa mahkemesi kurabileceğini, siyasi partilerle ilgili hususların yüksek mahkemelerde görüşülebileceği kaydını getirebileceğini, radyonun adaletli bir yayına kavuşturulabileceğini söylemiş, tekliflerinden hiçbirisinin dikkate alınmadığını ifade ederek, şöyle devam etmiştir: “*Bu da tabiidir. Bu teklifler üzerinde durmak için herşeyden önce yeni bir zihniyet lâzımdır. İktidardaki siyaset adamlarının kendi zihniyetlerinde değişmez bir ısrar sahibi oldukları ise artık riyazî bir hakikattir*⁵¹.”

İnönü konuşmasında iktidarın stratejisini dile getirmiştir. Şiddet ve haksızlığın son haddine varmasından sonra resmî beyanat ile gazetelerin teskin edildiğini ve “*sükunet ve hazım devri yaratıldığını*”, “*bu devirleri daimî bir iyiliğin başlangıcı sanmakla beraber umumî efkâr ile beraber tekrar tekrar aldandıklarını*” beyan etmiştir. Konuşmasının sonuna doğru ise; merkezin milletvekillerinin sahip olması gereken vasıfların teşkilata tanıtmasının faydalı olacağını belirtmiştir⁵². 1951 Kurultayında alınan adayların merkezden tayini esasını kaldırmış, iller tarafından seçilmesi karara bağlanmıştı. Olağanüstü kurultayda merkez, eskiden olduğu gibi adayları tespit etme hakkını teşkilattan istemiştir.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek “*masa üzerindeki yontulmuş kalemden kırık iskemleye kadar ne varsa her şeyi olduğu gibi teslim ettiklerini*”, memlekette 35 bin teşkilata sahip olan partisinin hiçbir yerde açıkta kalmadığını belirtmiş, DP’nin kamuoyunun dikkatini başka yerlere çekmek için “*Halk Partisinin varını yoğunu elinden almak kanunu çıkarttığını*”

⁴⁷ Yeni Ulus, a.g.h.

⁴⁸ ERİM, “Gerçek seçim emniyeti”, Yeni Ulus, 19 Şubat 1954, S.66.

⁴⁹ Yeni Sabah, “Asıl teminat”, Yeni Sabah, 27 Ocak 1954, S.5348.

⁵⁰ Yeni Sabah, “Hürriyetlerin temeli”, Yeni Sabah, 15 Ocak 1954, S.5336.

⁵¹ “İnönü’nün kurultay delegelerine hitabı”, Yeni Ulus, 26 Şubat 1954, S.73.

⁵² Yeni Ulus, a.g.h.

ileri sürmüştür. Seçim Kanununda iyiye doğru kaydedilen gelişme karşısındaki memnuniyetlerini dile getirmiştir. Muhalefetin de fikirlerinin dikkate alınmasını, yapılacak tadilatın esaslı surette olmasını istemiştir. Seçimin dürüst olması babında şüphe taşımadıklarını kaydederek, dayanağını açıklarken, uyarıda da bulunmuştur. Şöyle ki: “Çünkü seçim demek millî iradenin tecellisi demektir. Herhangi bir surette seçime müdahale işlenecek suçların en büyüğüdür. Böyle bir harekete teşebbüs etmeyi aklından geçirenler bunu unutmaları⁵³.”

Adayların “haddinden fazla ‘mahalli’ kalmaları ihtimali ve bundan doğabilecek mahzurlar” üzerinde durulmuştur. “İktidarın partizan ve totaliter zihniyeti yüzünden açıktan ona sokulacak durumda olmıyan değerlerin aday gösterilmemesi endişesi” de bir diğeridir. Teşkilat üyeleri merkezin eski uygulamaya geri dönülmesi isteğini reddederek, merkeze belirli bir kontenjan bırakılmasını kabul etmişlerdir⁵⁴. Kapanış nutkunda İnönü bu konuda “Partimizin merkezi ve iller teşkilâtı tam bir feragat duygusu içindedir. Yüksek bir ehliyet kadrosunun seçilmesine hizmet ve yardım etmek teşkilâtımızın tek amacıdır.” demiştir. CHP’nin “inkılâpların siyasî, içtimaî büyük ıslâhatın başlıca bekçisi, savunucusu olarak büyük seçimlere gireceğini” belirtmiştir. Baskıların “en vahimi” olarak; “Millî Selâmet Kanunlarının, dinî siyasete âlet etme ithamlarının tek taraflı olarak yalnız muhalefete karşı tatbik edilmesi gayretini” kaydetmiştir. Bu durumda “seçim emniyetine nasıl güvenilebileceği ciddi bir düşünce konusu olmuştur.” “Umumî eskârın himayesini her haksız kuvveti yenecek vasıta bildiklerini”, “Hiçbir sebeple oyaltıcı ve avlayıcı vaatlerde bulunmayacaklarını” ifade etmiştir. İktisadî konularda alacakları tedbirleri ve hedeflerini seçim beyannamelerinde sunacaklarını bildirmiştir⁵⁵.

CHP’liler seçim arifesinde kurultay toplanmasına her partinin kolayca cesaret edemeyeceğini, DP’nin ilçe kongrelerini bile geriye bıraktığını, nitekim kongrelerde partilere delegelerden eleştiri geldiğini söylemişlerdir. Kurultayın toplanmasının, CHP’nin içindeki demokrasi ile mümkün olduğunu, DP’nin ise “tek adam” tarafından yönetildiğini öne sürmüşlerdir⁵⁶.

5. IX. TBMM’nin Son Çalışmaları ve Kapanışı

IX. TBMM’nin son dönemlerinde gündemin en önemli konusu Basın Kanununda yapılmak istenen değişikliktir. Demokrat Parti iktidarı 1954 seçimleri yaklaştığında Basın Kanununu yeniden ele almıştır. Konu yine hakaretlerin, yalan haberlerin önlenmesidir. Muhalefet endişelerini dile getirmekle beraber, gerekçeyi kabullenmiş, özel hayatın gizliliği ve korunması, devletin itibarının masun kalması, halkın uydurma haberlerle heyecanlandırılmaması gereğini desteklemişlerdir. Ancak iktidarın keyfiliğinden endişe etmişler, basının zaten “kısmen felce uğratıldığını”, tasarının ise en ağır darbeyi indireceğini kaydetmişlerdir. Gazetecilere ispat hakkının tanınması, ancak yazdıklarını ispat edememeleri durumunda cezalandırılmalarını uygun görmüşlerdir. Gerekçede belirtilen tatsızlıkların engellenmesi için batı hukukundan, özellikle Fransa Basın Kanunu 35. maddesinden model alınmasını tavsiye etmişlerdir. Bu kanunda ispat hakkının tanındığını belirtmişlerdir⁵⁷.

⁵³ “Bini aşkın delegenin katıldığı kurultay toplantısı”, Yeni Ulus, 26 Şubat 1954, S.73.

⁵⁴ ERİM, “Kurultay bilançosu”, Yeni Ulus, 28 Şubat 1954, S.75.

⁵⁵ “Genel Başkan İnönü’nün Kurultayı kapayış nutku”, Yeni Ulus, 28 Şubat 1954, S.75.

⁵⁶ DİCLELİ, “Mukayese”, Yeni Ulus, 28 Şubat 1954, S.75.

⁵⁷ ERİM, “Basın hürriyetine yeni zincirler”, Yeni Ulus, 20 Şubat 1954, S.67.

Tasarının tartışmaların hedefi olan ikinci maddesi şöyledir: “İtibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi, fail 6 aydan 3 seneye kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır⁵⁸.” Tasarıya muhalefet edenler politikacılar ve iş adamlarının birlikte girişebilecekleri usulsüzlüklerin kontrolden “büsbütün” uzaklaşacağını belirtmişlerdir. CHP’nin hukuk profesörü Erim, özel hayatın korunması için alınan tedbir yerinde bulunmuş, ancak böyle hükümleri kaydeden medeni ülkelerde meclisin denetlenmesinin ve adalet mekanizmasının bağımsızlığının sağlanmış olduğunu vurgulamıştır. İngiltere’de bir iş adamının Ticaret Bakanlığı müsteşarlarından birine hediyeler vermesi üzerine yaşananları anlatmıştır. Aktardığı üzere iş adamının müsteşarın bağlı bulunduğu bakanlıkla bağlantı kurmasının gündeme gelmesiyle de İngiltere’de “kıyametler kopmuş” ama bu olayı gazetelerin yazamamıştır. Parlamentoda iktidarın muhalefetin açtığı tartışmaları kabul etmesinden sonra ancak gazeteler olaya yer verebilmiştir. Müsteşar görevden alınmış ve mahkemeye verilmiştir⁵⁹.

1954 yılı bütçesi 1 Mart 1954’te kabul edildi. Bayar’ın meclis dönem toplantılarını açış nutkunda müjdelediği denk bütçe 1 Aralık 1953’te Maliye Vekili tarafından şu şekilde açıklanmıştır: Gelir 2.288.475.000, gider 2.287.640.029 TL olarak bildirilmiştir⁶⁰. Menderes yaptığı konuşmada iktidara geldiği günlerde anarşinin doğmasından şöyle bahsetmiştir: “Memleket uzun yıllar devam ettirilmiş olan tahakküm ve tedhiş idaresinden kurtulmuş ve birdenbire o idarenin her sahada tatbik etmiş olduğu türlü tazyiklerin aksülâmeli devresi başlamıştı. Hürriyet aşk ve hasreti, makul ölçüleri kolayca aşmak istidadını gösteren bir coşkunluk halini almıştı. Zararlı cereyanlar ve bir takım fena maksatlular hürriyet hasretinin yarattığı bu coşkunluktan faydalanmak hususunda hiç bir fırsatı kaçırmamaya karar vermiş görünüyorlardı...” Menderes bu şekilde demokrasinin hala gerçekleştirilememiş olmasının cevabını vermiştir. Bu konuşmasında intikal devrinin artık tamamlanmış olduğunu da ifade etmiştir⁶¹. Denk bütçenin de muhalefeti yumuşatmamasını Menderes, “Denk bütçe üzerinde yaptıkları tenkitler de göstermiştir ki muhalefet samimi değildir.” şeklinde karşılamıştır⁶².

Martın ilk günü iktidarın hücumlarına karşı partisi adına konuşmak isteyen İnönü’ye izin verilmemiştir. Osman Bölükbaşı mecliste “İşte sizin demokrasiniz budur” diye seslenmiştir. Genel başkan Ulus’a verdiği beyanatta; “Bu iktidar, cevap almıyarak itham etmek, muhakeme etmiyerek mahkum etmek usulünü takip eder.” demiştir⁶³. Yalçın, Bölükbaşı’nın çıkışını başlığa taşıdığı makalesinde Menderes’i ağır bir dille eleştirmiştir. Dürüst bir seçimle başa geldiği halde ihtilal hükümeti nitelendirmesi ile harekete geçtiğini söylemiştir. Bir taraftan CHP’nin mallarını almanın milletin hakkı olduğunu söylerken diğer taraftan bu meseleyi muhalefete karşı bir koz olarak kullanmak üzere beklettiğini yine Menderes’in itiraf ettiğini hatırlatmıştır. “Aslımı ve mazarını inkâr ederek... Halk Partisine eşkiya topluluğu, çalıp çırpma partisi diye hakaret eden kendisi değil midir? “Rakip saydığı bir teşekkülü yani Halk Partisini vurmak için demokrasi taraftarı göründüğünü”, iktidara gelince bütün vaadlerini unuttuğunu kaydetmiştir. Yalçın bizzat hedef haline gelmiş birisi olarak Menderes’in iftiracı olduğuna dair taşıdığı kanaati beyan etmiştir⁶⁴.

Menderes’in mecliste ileri sürdüğü 1945-50 döneminin kendi dönemiyle mukayesesi hakkında Erim, “Bugünü mazur göstermek bakımından pek gülünç bir mantık!”

⁵⁸ ERİM, a.g.m.

⁵⁹ ERİM, “Zincirli basın: Yeni tasarı”, Yeni Ulus, 21 Şubat 1954, S.68.

⁶⁰ Zafer, 2 Aralık 1953, S.1673.

⁶¹ “Bütçe 55 muhalife karşı 394 oyla kabul edildi”, Vatan, 1 Mart 1954, S.4597.

⁶² TOKER, a.g.e., s.276.

⁶³ Yeni Ulus, 2 Mart 1954, S.77.

⁶⁴ YALÇIN, “İşte sizin demokrasiniz budur”, Yeni Ulus, 2 Mart 1954, S.77.

değerlendirmesini yapmıştır. “C.H.P. ve onun başındaki zat rejimi 1950 yılı 14 Mayıs’ında getirmişlerdir.” demiş “Bay Menderes’in” 22 Mayıs’tan itibaren ne yaptığını sormuştur. İnönü eğer bir diktatör idiyse, Menderes’in o sistem içindeki rolünün ne olduğunu sorusunu da yöneltmiş, “el etek öpen önergeler, telgraflara imza koymuş olan insan, susmasını da bilmeli değil midir?” demiştir. Menderes’in hangi vaatlerle iktidara geldiğini şöyle hatırlatmıştır: “Anayasa’yı düzeltmeyi açıkça taahhüt etmemiş miydi? Antidemokratik kanunları süratle kaldırmayı vaatmemiş miydi?”

“Hukuk devleti düzeni nerede kaldı? Beslemecilik usulü yüz kızarmadan savunulabilir mi? Muhalefet partilerine karşı tatbik edilen muameleler demokrasiye sığar mı? Yargıç teminatı neden tamamlanmadı ve neden bu teminat daha da zayıflatıldı? Adalet Bakanının savcılarını partizan maksatları için baskı altında tuttuğu inkâr edilebilir mi? Ceza Kanununun 161 inci maddesi, Sulh Mahkemesini siyasî parti kapatmaya yetkili kıldığı söylenen kanun maddesi gibi hükümler, 1950 den önce siyasî rakiplere karşı hiç tatbik edilmiş miydi? Büyük Millet Meclisinde murakabe vardır demek için, insafın yüzü, fazlaca pek olmalı değil midir?” İktidara “demokrasiyi ileri götürmek için” gelen bir partinin “gâh yerinde saydırdığı, gâh geri götürdüğü”nü söyleyen Erim, bunun hesabını vermesi beklenirken iktidarın “mazeretler ve istikbal için yeni vaatlerle işi örtbas etmeğe çalıştığını” ifade etmiştir⁶⁵.

Mecliste 4 Mart’tan itibaren “Petrol Tasarısı” görüşülmeye başlanmıştır. “150 milyon lira sermayeli ‘Yurd Petrolleri Anonim Ortaklığı kuruluyor’” “Bu şirketin yüzde elli bir nispetindeki hissesi hazineye ait olacak” başlığı ile duyurulmuştur⁶⁶. Bu konuda oldukça etraflı tartışma açılmıştır. Tasarayı eleştiren CHP’ye hitaben Menderes “Kendileri 25 yılda 4 fabrika yapabilmişlerdir. Halk Partisinin asıl tenkid edilecek tarafı 25 senede yapamadıklarıdır.” demiş, 30 milyonluk rafineriyi kurmak, bu kanunu getirmeleri üzerine “Petrol rezaleti” yakıştırmalarının gayet uygunsuz olduğunu ifade etmiştir. “Demokrasi yoktur, hürriyet yoktur deyip milleti şaşırtmayalım. Acaba hürriyet ne oladiye milleti yanlış yollara sevk etmiyelim. Demokrat Parti muhalefetten medih beklemiyor. Buna tenezzül etmez. Bizim istediğimiz insaftır⁶⁷.” Faik Ahmet Barutçu konuşmasına “Hakikaten giderayak birbirimizi incitmemeğe dikkat etmek lâzımdır. Gidip gelmemek veya gelip bulmamak vardır. Yerlerimizi değişmiş bulmak ihtimali de vardır.” diyerek başlamıştır. Menderes’in 25 yılı eleştirmesi hakkında şunları söylemiştir: “Yirmibeş yıllık koca bir mazi içinde tenkid edecek çok şeyler bulmak mümkündür. Bugünkü dâva ise yeni bir nizamın dâvası olduğuna göre, bu yeni nizamın müdafaası mazideki tek parti devrinin hattıhareketi ile tezat teşkil ediyor, diye, iki yüzlülüğünün vasfı olarak ileriye sürmek garip bir mizah olur.” Başbakanın söylediği gibi dört yılda bir milletin hakemliğine müracaat edildiğini ancak oy kullanacak halkın iktidarın icraatı hakkında bilgi sahibi olmasının gerektiğini bildirmiştir⁶⁸.

Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi zamanına göre ilerleme kaydedildiğini ifade etmiş, muhalefette iken kendilerine “Senede bir saat konuşabilirsiniz” dendiğini kendilerinin bundan daha mühim meseleler olduğu için bundan vazgeçtiklerini ifade etmiştir⁶⁹. Barutçu DP muhalefetinden haftada üç gün konuşma hakkının tanınması talebinin geldiğini söylemiş, kendilerinin ilk tezlerinin; radyoda politik yayınlara müsaade etmemek olduğunu belirtmiştir. İktidarları zamanında sadece hükümet icraatının yayımlanmasıyla yetinildiğini ifade etmiştir. “Bizim yaptığımız birinci adımı atmaktı. Siz ikinci adımı atabildiniz mi?” demiştir. İktidarın,

⁶⁵ ERİM, “Bir diktatörlük heveslisinin mazeretleri”, Yeni Ulus, 3 Mart 1954, S.77.

⁶⁶ Vatan, 4 Mart 1954, S.4600.

⁶⁷ “Petrol tasarısı Mecliste görüşülmeye başlandı”, Vatan, 5 Mart 1954, S.4601.

⁶⁸ “Başbakanın yersiz hücumlarına cevap”, Yeni Ulus, 7 Mart 1954, S.82.

⁶⁹ Vatan, 5 Mart 1954, S.4601.

muhalefetin iktidarla eşit şartlarda olma hakkını iddia edemeyeceğine dair görüşü de eleştirilmiştir. Ülkeyi yönetmenin muhalefetin haklarını çiğneme hakkını vermeyeceğini fikirlerine, tekliflerine, tenkitlerine saygı gösterilmesini beklediklerini belirterek, şöyle söylemiştir: “Biz tenkid ediyorsak, vaktiyle müdafaa ettiğiniz hürriyet esaslarına bağlılıktaki rüyet tarzınızı iktidara geldikten sonra değiştirdiğinizden dolayı tenkid ediyoruz.”

Menderes’in çok partili devirde halkevlerinin bir partinin inhisarında bırakılmasını hatırlatarak, eşitlikten bahseden muhalefetin halkevleri meselesinde eşitliği neden düşünmediklerini sorması üzerine Barutçu kendilerinin bu fikirden hareketle halkevlerinin tesis halinde millete devredilmesini teklif ettiklerini hatırlatarak, şunları söylemiştir: “Münakaşasına girmiyelim, neden yapılamadı, neden olmadığı, dâvanın bir talihsizliği deyip geçelim.”

Barutçu, DP’yi eleştirmeleri karşısında geçmişin red ve inkar edildiği ve eleştirilerin sabık iktidarın samimiyetsizliğine yorulduğunu kaydederek, şunları söylemiştir: “*Toptan bir red ve inkârcılık hangi taraftan gelirse gelsin, yuvarlak söylemiyorum bir dâvayı iskat etmez. Tenkid ise red ve inkârcılık değildir.*” Barutçu, Menderes’in başka memleketlerde böyle muhalefet görülmediği iddiası üzerine diğer ülkelerdeki uygulamaları takip ettiğini belirterek, kendi muhalefetlerinin müspet, makul ve mutedil olduğunu ileri sürmüştür. Başbakanın Kore konusundaki suçlamaları üzerine kararın esasını hiçbir zaman reddetmediklerini -bu arada iktidar sıralarından “*kabul etmiş de değilsiniz.*” sesleri gelmiştir- alınma biçimine karşı çıktıklarını söylemiştir.

Başbakanın iktidar mensuplarının vatansız olmadıklarının kabul edilmesini söylediği sözleri üzerine kendilerinin rakiplerinin vatanseverliği hakkında şüphe taşımadıklarını, vatanseverliğin kimsenin inhisarı altında olmadığını belirterek, meseleyi şöyle tespit etmiştir: “*Dâva, memleketin kalkınmasını sağlayacak yolların, usul ve vasıtaların her partinin kendi anlayışına göre aynı esaslara bağlı olmasından ibarettir. Münakaşanın mihverini teşkil eden nokta budur. Tenkidlerimiz ise programınızı tahakkuk ettiremediğinizdendir. Demokrat Parti cazip ve şaşıaalı hürriyet ve ıslahat programının dînunda kalmıştır. Dâvanın hülâsası bundan ibarettir.*” Barutçu’nun ifadesi üzerine; muhalefetin birinci vazifesi iktidarın programı ile icraatını karşılaştırarak, eleştirmektir. Barutçu meclis sıralarının boşalması üzerine konuşmasına devam etmemiş, daha sonra devam etmek üzere kürsüden inmiştir⁷⁰.

“*Neşir Yoluyla veya Radyoyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*” tartışmalar arasında, 8 Mart 1954’te çıkarılmıştır. DP iktidarı bu şekilde türlü yollardan getirmeye çalıştığı hakaret suçunu önleme hükmünü düzenlediği bu kanun çerçevesinde getirmiştir.

Barutçu 9 Mart’ta yaptığı konuşmasında iktidarın muhalefete tahammül edememesinden şikayetçi olmuştur. Yaptıkları eleştirilere iktidar mensuplarının tahammül edemediklerinden ve sürekli geçmişe hücum etmek istediklerinden yakınmıştır. DP’yi icraatta bulunmak yerine eskiye hücum ettiğini söylemiştir. 1946-50 ile kendi iktidarlarının mukayesesini ileri sürmeleri üzerine; “*Soruyorum, ne ilâve ettiniz hürriyet müesseselerimize?*” demiştir. Barutçu DP’nin hükümet beyannamesini okumuştur. Şöyle ki: “*Demokratik inkılâbımızın bugüne kadar elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmakla kalmayıp (burada Barutçu “Yani Matbuat hürriyetine taallûk eden elde edilmiş neticeleri de mahfuz tutmakla kalmayacaklar” açıklamasında bulunmuş ve devam etmiştir*⁷¹:

⁷⁰ Yeni Ulus, a.g.h.

⁷¹ “Adnan Menderese Barutçunun cevabı”, Yeni Ulus, 10 Mart 1954, S.85.

“Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerine ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller hazırlayıp huzurunuzda arz etmek kararındayız. Bunun sebebi bugünkü Anayasanın kuvvetler birliği esasına dayanması ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi bir teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olmak itibarıyla millet hakimiyeti yerine tek parti hakimiyetine mâni olmamış bulunmasıdır.” DP iktidarı beyannamede tek parti devrinden kalan ne varsa kaldıracaklarını vaat etmişlerdi. “Bu cümleden olmak üzere, meselâ matbuat ve kanunları, Memurin Muhakemat Kanunu gibi bellibaşlı antidemokratik hükümleri ihtiva eden kanunları ve mevzuat içinde yer yer tesadüf olunan buna mümasil hükümleri demokrasi ruhuna uygun tādilleri huzurunuzda getireceğiz.” Kısaca Barutçu iktidarın sözünün olduğu ama icraatın olmadığı profilini çizmiştir⁷².

Barutçu konuşmasının sonraki bir bölümünde bakanlara hakaret mevzuundaki görüşlerini dile getirmiştir. “*Namusla ve şerefle oynanmaz, gayet tabii. Ama ben bakan oldum diye kendime imtiyazlı bir vaziyet istemeğe imkân yoktur. Vazifenin himayesi vardır. Şahısların himayesi ve imtiyazı yoktur. Vazifenin himayesi için kanun zaten tedbir derpiş etmiştir.*” Barutçu bakanlar için ancak memurlar kadar tedbir getirilmesinin uygun olduğunu ifade etmiştir. Barutçu Basın Kanunu tasarısının kabul edilmesi durumunda bakanların kontrolsüz kalmalarıyla oluşacak ortamda bazı menfaatperestlerin yetkilerini aşarak görevlerini suiistimal edebileceklerini söylemiştir. Kanun tasarısının nüfuz ticareti ile servet yapma isteklilerini ümitlendirici vasıfta olduğunu kaydetmiştir. Suiistimallere her partinin iktidarında karşılaşılabileceğini bildirmiştir. Basın Kanunu gereğince seçim zamanında radyo konuşmalarının sansüre tabi tutulacağını söylemiştir. Sansürün anayasaya aykırı olduğunu söyleyerek, durumu “*düzeltilim*” demiştir. Ama CHP’li olduğu için söz hakkı tanınmadığını söyleyince Bölükbaşı “*Bize de söz hakkı yok*” demiştir. Barutçu devamla Belçika ve Fransız kanunlarındaki gibi kötü niyetin esas olmasını ve savunma hakkının mutlaka tanınmasını istemiştir⁷³. IX. TBMM son oturumunu 12 Mart’ta yapmış ve seçim tarihi olarak 2 Mayıs 1954 tarihini belirleyerek, dağılmıştır.

1954 Ocak ayı ortalarında Millet Partisi hakkında 8 Temmuz 1953’te başlayan tahkikat tamamlanmıştır. Sanıklar kapama kararının kaldırılmasını istemişlerdir⁷⁴. 27 Ocak’ta ise temyiz yolu açık olmak kaydıyla partinin feshine karar verilmiştir⁷⁵. Parti, “*Din, mezhep, ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklayan bir dernek*”⁷⁶ olmakla itham edilmiştir. Millet Partisi davasında Genel Başkan Mustafa Kentli, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornavalı, Nurettin Ardıçoğlu’nun aldıkları birer günlük hapis cezası daha sonra tecil edildi. Aynı gün gazetelere Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan’ın ve ceza alanların isminin dahil olduğu bir grubun yeni parti kuracağı haberi de yansımıştır. 10 Şubat 1954’te bu şahıslar tüzükte hazırlıklarını tamamlayıp, Cumhuriyetçi Millet Partisi’ni kurarak, seçimlere

⁷² Yeni Ulus, a.g.h.

⁷³ “Adnan Menderes’e Barutçu’nun cevabı”, Yeni Ulus, 11 Mart 1954, S.86.

⁷⁴ Yeni Sabah, 14 Ocak 1954, S.5335.

⁷⁵ Yeni Sabah, 28 Ocak 1954, S.5348. Tekin Erer, DP’nin bu olayla parti kapatma geleneğini oluşturduğunu belirttiği değerlendirmesinde şunları söylemiştir: “*Demokrat Parti parti kapatma çığrını açmakla, binde bir ihtimal de olsa, kendi başına da böyle bir felaket gelebileceğini hesaba katmamıştır. Nitekim 27 Mayıs İhtilâlinin sonra Demokrat Partinin de tıpkı Millet Partisi gibi bir sulh mahkemesinin kararı ile kapatılmış bulunması, tarihin hata kabul etmeyen acı derslerinden biri olmuştur. Eğer Millet Partisi bu kadar rahat ve kolaylıkla, sadece iki buçuk liraya mahkum edilmek suretiyle kapatılmasaydı, eminim ki, Demokrat Parti de ihtilâlin bütün otoriter kudretine rağmen bu kadar endişesiz feshedilmeyecekti.*” Tekin Erer, On Yıl, s.153.

⁷⁶ Millet Partisi “*Amaçları kanuna, ahlâka ve âdaba aykırı derneklerin kapatılacağı*” hükmünü ihtiva eden 1936 tarihli Cemiyetler Kanununun 33. maddesine dayanılarak, kapatılmıştır. GİRİTLİOĞLU, CHP’nin Mevkii, s.12. Partilerin başı üzerinde sallandırılan Demokles’in kılıcı, 1960 ihtilalinden sonra kaldırılacaktır. “*Amaçları kanuna, ahlâka ve âdaba aykırı derneklerin kapatılacağı*” hükmünü ihtiva eden 1936 tarihli Cemiyetler Kanununun 33. maddesine dayanılarak, kapatılmıştır.

katılmışlardır⁷⁷. Seçim öncesinde CHP ile CMP'nin müşterek liste hazırlayacakları haberleri yapılmıştır. Bu konu Mart 1954'ten itibaren gündem kazanmıştır. CHP'liler ise demeçlerinde yarı inkar, yarı tevil niteliğine demeçler vermişlerdir⁷⁸. Aslında anlaşma söylentileri Kasım 1953'ten itibaren başlamıştır⁷⁹. CMP 14 Mart'ta CHP'ye işbirliği yapmayı teklif etmiş, CHP de bağımsızlar ve CMP ile anlaşmaya yeşil ışık yakmıştır⁸⁰.

Barutçu'nun anlattığı üzere İnönü, CMP'nin kendi partilerine “*Dinsiz parti*” diye saldırmasını önlemek amacıyla seçimlerde işbirliği yapılmasına müspet bakmış, aynı zamanda teşkilatın da bu yönde faaliyet beklediğini söylemişti. Ferit Melen bir milyon oy kapasitesinin göz ardı edilmemesini istemişti. Nihat Erim de sorunun rejim sorunu olduğunu, dört yıldır iç ve dış meselelerde muhalefet yapmadıklarını belirterek, işbirliğini savunmuştu. Barutçu ise, CMP'nin aydınların gözündeki olumsuz imajının partilerine zarar vereceği düşüncesiyle işbirliğine karşı fikir beyan etmişti⁸¹.

İnönü konuyla ilgili verdiği beyanatta şunları söylemiştir: “*Seçimlerde biz muhalefet partilerinin birbirleriyle uğraşmalarını ve hepsinin Meclisde kuvvetleri nisbetinde temsil olunmasını istiyoruz, bu arzunun hududu dışında bir işbirliğine programımız ve prensiplerimiz elverişli değildir*”⁸². Teşebbüs DP tarafından sert tepki almıştır. Menderes “*Bu akıydesizliği, içtihatlılığı kuvvet zannediyorlar. Bu, siyasi ikiyüzlülüğün nerelere kadar gittiğini ve siyaseti ne kadar soysuzlaştırmağa götürdüğünü gösterir*”⁸³.” demiştir. CHP'nin, - irtica yaygarasıyla ortalığı karıştırdıktan sonra irticain kaynağı olarak bilinen- MP ile ortak çalışmaya niyetlenmesi eleştirilmiştir. “*Denize düşen yılanı sarılır ama bunlar irtica yılanına sarılmaktadırlar.*” denilmiştir⁸⁴. CHP'lilerin “*besleme*” tabir ettikleri basın yanında Cumhuriyet gazetesinde de anlaşma fikrine kesinlikle karşı çıkmıştır. Gerekçe CMP'nin MP'nin uzantısı olması, MP'nin de malum sebeple kapatılmasıdır. Farklı iki partinin DP'yi diskalifiye etmek amacıyla birleşmelerinden sonra, hedeflerine vardıklarında nasıl anlaşacaklarını sormuşlar ve değerlendirmelerini şöyle tamamlamışlardır: “*İlk önce elele verecekler, sonra yumruklacaklardır. Ama arayerde rejim güme gider, memlekete yazık olurmuş! Bunu umursarlar mı dersiniz*”⁸⁵?” CHP, Atatürk düşmanlarıyla birleşmekle itham edilmiştir. CHP'liler DP'lilerin 1950 seçimlerinden önce olduğu gibi din propagandasını kullanmakta olduklarını ifade etmişlerdir. Beyanları üzere maksatları; “*kritik günlerde memleket hayrına en uygun olan hareket tarzını bulmaktan ibarettir*”⁸⁶.

⁷⁷ TOKER, DP'nin altın yılları, s.269 ve Yeni Sabah, 28 Ocak – 11 Şubat 1954, S.5348-61.

⁷⁸ Vatan, 11 Mart 1954, S.4607.

⁷⁹ YALÇIN; “Muhafifler arasında anlaşma dedikoduları”, Yeni Ulus, 28 Kasım 1954, S.11645.

⁸⁰ Vatan, 14 Mart 1954, S.4610. 19 Mart'ta bu anlaşmanın olmadığı yazılmıştır. 20 Mart'ta bu haberin CHP tarafından teyid edildiği bildirilmiştir. 25 Mart'ta anlaşma ihtimalinin yeniden belirttiği kaydedilmiştir. Verilen tarihler CHP ve MP arasında genel seçimle ilgili anlaşma temayülleriyle ilgilidir. Ancak iki parti arasında seçim birlikteliği fikrinden evvel de işbirliği konuları gündeme gelmişti. Mesela, Sadık Aldoğan, “*Eğer Halk Partisi samimî olarak diktatörlüğü ortadan kaldırmak istiyorsa C.H.P. ile beraber diktatörlüğü ortadan kaldıracaktır.*” demişti. Yeni Sabah, 18 Ağustos 1952, S.4822.

⁸¹ Faik Ahmet BARUTÇU, Siyasî Anılar (1939-1954), İstanbul 1977, s.559-562.

⁸² Yeni Ulus, 20 Mart 1954, S.95.

⁸³ Yeni Sabah, 5 Mart 1954, S.5381. İşbirliği temayülü bazı basın organları tarafından desteklenmiştir. Meselâ, Yeni Sabah, “Muhalefet uyanmalı”, Yeni Sabah, 6 Mart 1954, S.5382. Burada şahsi tahakküm ve baskıdan kurtulmak için birleşme hedef olarak gösterilmiştir.

⁸⁴ Mümtaz Faik FENİK, “H. Partisi ve Millet Partisi arasındaki ittifak”, Siyaset, 16 Ekim 1953, S.134, s.1.

⁸⁵ Nadir NADİ, “Tehlikeli bir işbirliği”, Cumhuriyet, 16 Mart 1954, S.10643.

⁸⁶ YALÇIN, “Anlamak istemedikleri nokta”, Yeni Ulus, 23 Mart 1954, S.98.

İnönü fazla tepki alınca CMP'lilere kısmî işbirliğine razı olup olmadıklarını sormuş, olumsuz cevap almıştır. Konu bu şekilde kapanmıştır. CMP Genel Başkanı da *"Tebliğimizdeki esaslar etrafında muhalif partiler arasında bugüne kadar bir işbirliğine varılamamış olmasından esef duymaktayız."* şeklinde bir demeç vermiştir⁸⁷. DP listesinde Manisa'dan müstakil aday gösterilen Bayur yayımladığı beyannamede *"Bugün yurdumuzun menfaati, D.P. nin giriştiği işlerin sonunu alacak şekilde iktidarda kalması, 938 de olduğu gibi ilerlemeyi köstekleyici anlayışın kat'iyen yeniden işbaşına geçememesidir. Demokrasiyi samimiyetle isteyenlerin bugünkü iktidarın başladığı ekonomik hamleleri desteklemeleri gerekir."* demiştir⁸⁸. Menderes İnönü'nün petrol mevzuunda çok üzerine gelmesi sebebiyle *"Dünkü Millî Şef, bugün jurnalcidir"* demiş İnönü'nün tenkit için değil, şüpheleri tahrik için konuştuğunu belirterek şöyle devam etmiştir: *"Nasıl kapitülasyon getirdik? Cevap istiyorum. Yoksa kendisine millî jurnalci demekte devam edeceğim"*⁸⁹.

Ahmet Emin Yalman CHP muhalefetine vazifesinde dürüstlük ve vatanperverlikten aldığı notun *"sıfıra yakın olduğunu"*, seçim mücadelesinde bozguncu ve yıkıcı bir tavır sergilediğini ileri sürmüştür. CHP ileri gelenlerinin *"aris ve kindar"* davrandıklarını, oysa mazideki istibdat devrini unutturmak için çabalamaları gerektiğini kaydetmiştir. *"C.H.P. liderleri vatandaşın zekâ ve idrakile istihzaya cür'et etmişlerdir."* diyerek, kendisinin DP'ye oy vereceğini açıklamıştır. Yalman'ın anlattığına göre CHP teşkilatındaki hizipleşmeler had safhadadır. Yalman'ın CHP'ye tavsiyesi dürüst bir muhalefet kurmak üzere gelenek oluşturabilecek vasıftaki kişileri liderlik mevkiine çıkarmalarıdır. Bu arada Yalman, iktidar partisinin de mükemmel olmadığını, hatalar yaptığını ama toplamda hizmetlerinin önde gittiğini belirtmiştir⁹⁰.

6. Seçim Propagandalarından Satır Başları

Halk Partisinin en önemli propaganda dayanağı, Demokrat Partinin söz verdikleriyle icraatı arasında çok önemli bir boşluğun bulunmasıydı. Meclisin son toplantılarında da muhalefet mensupları bu malzemeyi çok iyi değerlendirmişlerdir. Meclisin tatile girmesinden sonra gazetelerde ve seçim konuşmalarında da bunu kullanmaya devam etmişlerdir. DP'nin kendisini savunma çabaları üzerine şunları söylemişlerdir: *"Şimdi iş işten geçtikten sonra mâzeretler aranyor. Yok güç bir intikal devriymiş, yok D.P. milletvekilleri derme çatma insanlarmış, yok muhalefet çelme takmış. Bunların hepsi gülünç ve boş lâkırdılar."* Sormuşlardır: *"1950 mayısından, 1954 martına kadar demokratik murakabe, insan hakları, hukuk devleti mefhumlarını ilerletmek, sağlam yerleştirmek için ne yapıldı? Cevabı da kendileri vermişlerdir: "Hiçbir şey." Halbuki DP'nin anayasayı bile değiştirebilecek çoğunluğa sahip olduklarını vurgulamışlardır"*⁹¹.

Halk Partililer Demokrat Partililerin iktidarlarından yola çıkarak ülkede dürüst bir siyasî geleneğin yerleşmediğini ifade etmişlerdir. Birçok hatalarıyla beraber DP'lilerin vaatlerini iktidara gelmeleriyle unutmalarını, kötü geleneklerden biri olarak nitelendirmişlerdir⁹². Muhalifler önemli eksikleri tamamlayabilecekken bir şey yapmadıklarını *"çünkü yapmak istemediklerini"* söylemişlerdir. *"Hiç değilse 1950 deki"*

⁸⁷ TOKER, a.g.e., s.282-283.

⁸⁸ Vatan, 15 Nisan 1954, S.4642.

⁸⁹ Vatan, 22 Nisan 1954, S.4649.

⁹⁰ YALMAN, "Doğru ve eğri", Vatan, 27 Nisan 1954, S.4654.

⁹¹ ERİM, "Dört yılın tablosu", Yeni Ulus, 13 Mart 1954, S.88.

⁹² ERİM, "Siyasî dürüstlük", Yeni Ulus, 25 Mart 1954, S.100.

noktada” kalınmış olmasını dilediklerini ama demokrasinin geriye götürüldüğünü ifade etmişlerdir. “D.P. iktidarının bütün kötü işlerinin en kötüsü memlekete yıkıcı, ahlâk bozucu usulleri getirmiş olmasıdır.” diyen muhalefet sözcüsü iktidarın partizan uygulamalar, başka partiye mensup insanların geçim yollarını kapatmanın affedilmeyecek hataları ortaya çıkardığını söylemiştir. “Beslemecilik” hususunu da bu bağlamda zikretmiştir⁹³. Demokrasiyi geliştirme sözü vermekle iktidarı kazanan DP döneminin bilançosunu çizmişlerdir. Antidemokratik kanunları düzelterekleri sözünü veren parti, antidemokratik kanunlara yenilerini eklemiştir⁹⁴.

CHP Genel Başkanı ilk seçim nutkunu, kendisini milletvekili olarak IX. TBMM’de görevlendiren Malatyalılara hitaben irad etmiştir. İktidara gelince tam bir “emniyet idaresi kuracaklarını” belirtmiştir. İdarenin bütün dallarının vatandaşlar arasında ayırım yapmayacağını ve partizanlığın demokratik rejime musallat olan en tehlikeli hastalık olduğunu belirterek bu zihniyeti tedavi edeceklerini söylemiştir. “Bu kadar uzun müddet ve türlü şekillerde yerleşmiş, şehir işinden vergi teftişine, her kademedede emniyetten banka muamelesine kadar dal budak salmış olan partizan idarenin düzeltilmesi o kadar kolay bir şey değildir.” diyerek zor da olsa bu işi başaracaklarını bildirmiştir. Hiçbir sebep ve bahane ile muhalefet partileri için özel kanun çıkarmayacaklarını, mallarını müsadere etmeyeceklerini, hatta bundan sonra bu tarz davranışları önlemek üzere anayasa mahkemesi kuracaklarını, çoğunluk üzerinde bağımsız hakimın adalet hükmünü yerleştireceklerini kaydetmiştir. Anayasadan başlayarak bütün idareyi tedbirlere bağlayacaklarını da sözlerine eklemiştir⁹⁵.

Başbakan Adnan Menderes ise ilk seçim nutku için Erzurum’u seçmiştir. “DP’nin dört senelik icraatı, topyekûn bütün cumhuriyet devri icraatının karşısına çıkabilir kemmiyet ve keyfiyettir.” diyen Başbakan CHP’lilerin vaatlerin yerine getirilmediği yolundaki propagandaları “Samimiyetten âri” bulmuştur. İçi emniyet meselesinde CHP’lileri suçlayarak, Varlık Vergisi mevzuunu açmıştır⁹⁶. İnönü’nün Niğde’de Başbakan’ın Erzurum’daki konuşmasına kısaca temas etmiştir. demokratların başarısızlıkları ile köşeye sıkıştıkça çareyi “iftirada aradıklarını” beyan etmiş, sorumluluk bilincinde bir insanın böyle konuşamayacağını belirtmiştir. “Onları kendi hallerine bırakıyorum. Bir hafta sonra cevabı millet verecektir.” Niğde konuşmasından Yeni Ulus manşetine taşınan bölüm şöyledir: “Düşeceklerdir! Bu kendileri için çok hayırlıdır, çünkü ıslah olacaklardır⁹⁷”

Başbakanın “İstibdat ve mutlakiyet idaresinin en ileri temsilcisi olan bu zatın bugün Muhalefet Lideri olarak en tehlikeli tahrikleri yapmak üzere memleketi bir baştan bir başa dolaşması siyasî emniyetin çok üstünde belki de tehlikeli bir müsamaha teşkil eder.” Yalçın muhalefeti Erzurum’da şirretlikle tavsif eden Menderes’in “şirretlerin başı” olduğunu iddia etmiştir. oy kazanmak için Aşkale’den bahis açmasını misal vererek, şunları söylemiştir: “Halbuki İstanbul’da Varlık Vergisini tatbik edenlerin başında kendi sağ eli ve gözdesi Kalafat’ın geldiğini unutmuş görünür. İstanbul’da Varlık Vergisi münasebetile dile gelmiş olanların bütün hepsinin Demokrat Partide bulduklarını kimse bilmiyor gibi konuşur.” Başbakana düşen tek vazifeyi şöyle açıklamıştır: Başbakan, Yalçın’a göre halkın önünde eğilerek, af dilemeli ve “Ben sizi oyaladım, sözlerimin hiçbirini tutmadım. Memleketin iç ve dış itibarını berbat ettim. Hürriyet ve adalet haklarınızı çiğnedim. Artık foyam meydana çıktı.

⁹³ ERİM, a.g.m.

⁹⁴ Aziz ARIKAN, “Demokrasi anlayışları”, Yeni Ulus, 13 Mart 1954, S.88.

⁹⁵ “İnönü’nün ilk seçim nutku”, Yeni Ulus, 10 Nisan 1954, S.116.

⁹⁶ “Menderes’in Erzurum nutku”, Dünya, 20 Nisan 1954, S.771.

⁹⁷ Yeni Ulus, 22 Nisan 1954, S.128.

Benim için de af dileyerek huzurunuzdan çekilmekten başka yapılacak bir iş kalmamıştır.” demelidir⁹⁸.

İnönü, Sivas nutkunda *“İktidar, gül gibi toprağımıza Afrika kabilelerinin bile koğduğu yabancı sermayeyi getirmek istiyor”* diyerek Yabancı Sermayeler Kanununu kabul eden yönetimi kapitülasyonları getirmekle suçlamıştır⁹⁹. Menderes’in Samsun nutku büyük tepki çekmiştir. CHP mallarının iadesiyle ilgili olarak, milletten *“çaldıkları, gasbettikleri paraları”* geri aldıklarını belirterek, şunları söylemiştir: *“Bu kanun yerden göğe kadar adildir. Hem şer’î hem ilâhî adalet telâkkisine uygundur. Bu memlekette adaleti konuşmuyananlar, hususî kanunlar değil, hususî mahkemelerle vatandaşları korkudan korkuya sevkedenler, istiklâl mahkemesi kanunlarını 948’e kadar devam ettirmek suretiyle idare edenler, idarei örfiyi idame edenler, 46 seçimlerinde eşkıya gibi hareket edenler, Yüzbinlerce kişilik eşkıya çetesi halinde saf vatandaşa zulüm yapanlar adaletten bahsediyorlar.”* İnönü’ye hitaben *“Atatürk’ün gölgesinde ve koltuğunda”* yetişen İnönü’nün onun koltuğuna geçerek, idare etmeyi marifet mi sandığını sormuştur. Siyasi emniyetsizlik halinde İnönü’ye *“Kaçarsın. Seni kim tehdit etti?”* demiştir¹⁰⁰.

İnönü Samsun’da Menderes’ten sonraki gün konuşmuş, Dünya gazetesi bu konuşmadan başlığına şu ifadeyi taşımıştır: *“İsretsem bugün meclisi toplar bir kanun çıkarırım diyor. Bunu kabîle şeyhi bile söylemez. Yaparsın, ama mille seni mahkûm eder¹⁰¹.”* şu mukabelede bulunmuştur: *“Başbakan dün uzun sövme nutkunda memleket meselelerinden hemen hiç bahsetmemiştir. Bahsettiğim memleket meselelerine konuşmasında ayırdığı yer birkaç cümleden ibarettir. Meseleleri bahseder görünmüş, bahsettiklerini de tahrif etmiştir.”* İnönü kendilerinin ekonomi konusundaki vaatlerini anlatmıştır. DP’nin Yabancı Sermayeler Kanunu hakkında büyük ümitler vermesi; Avrupalıların Türkiye’ye mesela Hollanda’dan büyük inekler getirileceği haberi hakkında *“Bizdeki kapitülasyonlar nutuk olarak verilmişti. Üç yüz senede zorla çıkardık.”* demiştir¹⁰². İnönü, Seçim Kanunu gereğince radyoda yayımlanan bir konuşmasında iktidarla ilgili şunları söylemiştir: *“Bugünkü iktidar devlet işinde her türlü mesuliyet hissinden mahrumdur. Başbakan, ahlâk kaidelerini, devlet adamının mesuliyet duygularını, hepsini reddetmiştir; küfür sözlerle memleket havasını bir ucdan öbür uca düşmanlık yaymaya çalışıyor¹⁰³.”*

Seçimlerden evvel Celal Bayar Haydarpaşa ve Salıpazarı limanlarının temel atma töreninde ülkedeki gelişmeleri ele almış, iş hacminin arttığını beyan etmiştir. Bu tarz konuşmalar cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığına mugayir bulunacağından Bayar; *“Bazı kimseler ne sıfatla konuştuğumu sorabilirler?Bunu takdir etmek onlara kalmıştır. Nasıl isterlerse öyle düşünsünler. Bir vatandaş olarak konuşuyorum. Üç devredir İstanbul milletvekili olarak konuşuyorum. Nihayet isterlerse Devlet Başkanı olarak konuşuyorum.”* demiştir¹⁰⁴.

Muhalipler Millî Selamet Kanununun tek taraflı işletilmesinden muzdarip oluklarını beyan etmişlerdir. Ankara yayımlanan Köylü gazetesinde Menderes’in *“din babası”* olduğu yakıştırması, Konya’da İnönü’nün *“harp kaçağı ve bunak olduğunun”* ileri sürülmesi Dünya

⁹⁸ YALÇIN, “Bir Başbakan mı konuştı, yoksa...”, Yeni Ulus, 26 Nisan 1954, S.132.

⁹⁹ “Bu iktidar aczi halindedir”, Dünya, 24 Nisan 1954, S.775.

¹⁰⁰ Dünya yıkıcısı Menderes, seni istemiyoruz”, Dünya, 25 Nisan 1954, S.776.

¹⁰¹ “Liderler arasında söz düellosu”, Dünya, 26 Nisan 1954, S.777.

¹⁰² Yeni Ulus, 26 Nisan 1954, S.132.

¹⁰³ “İnönü’nün konuşması”, Yeni Ulus, 28 Nisan 1954, S.134.

¹⁰⁴ “Celal Bayar hangi sıfatla konuşuyor?”, Dünya, 19 Nisan 1954, S.770.

gazetesinde Milli Selamet Kanunu'nun işleme konması çağrısıyla verilmiştir¹⁰⁵. Aynı gazete sonraki günlerde aynı başlıkla ama farklı olaylarla çağrısını tekrarlamıştır. “*C.H.P. iktidarı kazanırsa Türk Milleti ve vatani mahvolur!*”propagandaları üzerine yetkililerin harekete geçmesi istenmiştir. Mesela Adana’da CHP’nin milleti 30 yıl aç bıraktığı, “*Ezan-ı Muhammediyeyi*”DP’nin getirdiği ifade edilmiştir¹⁰⁶.

Seçim kampanyasında iktidar için normal olan yaptıklarını anlatması, yapacaklarını söylemesi, muhalefet için de iktidarın icraatını değerlendirmesi, kendisinin iktidarda olması durumunda neler yapacağını bildirmesidir¹⁰⁷. Seçim kampanyaları tam bir hengâmede geçmiştir. Radyo konuşmaları, meydan nutukları, gazetelerde yayımlanan makalelerin “*seviyesiz*”liğinden şikayetçi olunmuştur. Milliyet’ten Ali Naci Karacan, “*Ayıptır efendiler!*” diyerek uyardığı şahıslara seçimden sonra beraber yaşanacağını unutmamalarını ihtar etmiştir. Partilerin seçim gerekçesiyle vatandaşı rahatsız etmeye hiç haklarının olmadığını vurgulamıştır¹⁰⁸. Özellikle seçim öncesinde doruğa çıkan gerginlik üzerine duyulan tepki şöyle dile getirilmiştir: “*Ne olacak? Şuradan ya Ahmed seçilecek, ya Mehmed. Buradan da ya Hasan, ya Hüseyin. Sonra da hepimiz kös kös işimize gücümüze bakacağız. Vagonlar dolusu lâf edilmiş olacak. Bundan memleket ne kazanacak? İktidar partisinin hürriyeti yok etmek istediğine dair önümüze deliller sunulduğunu göreceğiz. Muhalefetin demokrasiyi öğrenemediği konusunda konferanslar dinliyeceğiz*”¹⁰⁹.

7. 1954 Genel Seçimlerinin Sonuçları

Seçim 2 Mayıs 1954’te yapılmıştır. Dünya Gazetesi seçim sonucunu ertesi gün şu manşetle duyurmuştur: “*D.P. iktidarda kaldı*”¹¹⁰ 4 Mayıs gazetelerinde sonuç hemen hemen bellidir ve Demokrat Parti yeniden iktidardadır. Yeni Ulus gazetesi haberi “*Demokrat Parti Meclise büyük bir çoğunlukla giriyor*” manşetiyle vermiştir. CHP Genel Başkanlığı yayımladığı tebliğde resmen ilan edilmese de belli olan neticelere göre DP’nin 500 küsur, kendilerinin ise 28 milletvekili çıkarabildiklerini belirtmişlerdir. Ciddi bir sorumluluk duygusu ile çalışacakları sözü vermişlerdir. Oyların yüzde kırkıdan fazlasını alan bir parti olarak arkalarındaki oy oranının manevi ağırlığını taşıyacaklarını söyleyerek, seçim sistemindeki bozukluğa işaret etmişlerdir. Halktan verdiği kararın sonuçlarını müşahade ve muhakeme etmelerini “*Memlekette varlığımız büyük oy nisbetinin himayesindedir.*”diyerek istemişlerdir¹¹¹.

Seçime katılım oranı yüzde 88.6’dır. Malatya, Kars, Sinop, Tunceli, Erzincan ve Kırşehir hariç bütün illerde seçimleri Demokrat Parti kazanmıştır. DP, 1950 seçimlerine göre yüzde 3’lük bir büyüme kaydetmiştir. CHP yüzde 5 oranında oy kaybına uğramıştır. DP’nin oy oranı yüzde 56.6, CHP’nin ise yüzde 34.8’dir. CHP yine az gelişmiş bölgelerde nispeten tutunabilmiştir. Seçimler DP açısından bütün bölgeleri kapsayan bir zafer olmuştur. Sadece gelişmiş bölgelerde değil, diğer bölgelerde de oy artışı sağlanmıştır. Gelişmiş bölgelerdeki

¹⁰⁵ “Millî Selamet Kanunu nerede?”, Dünya, 20 Nisan 1954, S.771.

¹⁰⁶ “Millî Selamet Kanunu nerede?”, Dünya, 21 Nisan 1954, S.772.

¹⁰⁷ Cumhuriyet, “Seçim propagandaları”, Cumhuriyet, 10 Ağustos 1951, S.9707.

¹⁰⁸ Ali Naci KARACAN, “Ayıptır efendiler!”, Milliyet, 25 Nisan 1954, S.1425.

¹⁰⁹ N. NADİ, “Boşuna zahmet”, Cumhuriyet, 29 Ağustos 1951, S.9726. Nadi iddiaların “*incir çekirdeğini doldurmadığını*”, çünkü müstebit bir iktidarı milli iradenin durduracağını, muhalefetin de demokrasiyi öğrenene kadar muhalefette kalmaya mahkum olacağını söylemiştir.

¹¹⁰ Dünya, 3 Mayıs 1954, S:784.

¹¹¹ “Genel Başkanlığın tebliği”, Yeni Ulus, 4 Mayıs 1954, S.140.

artış yüzde 3.2, az gelişmiş bölgelerde de yüzde 3.5'tur¹¹². CMP 427.024 oy alarak, yüzde 4.69 nispetini sağlamıştır. DP 103.494 oyla, CHP 1.192.101 oyla, CMP 1.074.587 oyla bir milletvekili çıkarmıştır. X. TBMM'ye DP'li 488, CHP'li 30, CMP'li 5, bağımsız 10 milletvekili seçilmiştir¹¹³. Halk Partililer için 1954 seçimleri 1950 seçimlerinden daha yıkıcı olmuştur. Bunda milletvekili sandalyelerinin yarısından fazlasını kaybetmiş olmalarının yanında "Halkın 1950 de aldığı yanlış kararın 1954'te düzeleceğine" inanılmış olması etkindir¹¹⁴.

CHP kalemleri, seçim sisteminin adaletsizliğine işaret etmişlerdir. Nispî sistem bir tarafa, milletvekili çıkarabilecek her yerin bir seçim bölgesi bile sayılması durumunda muhalefet milletvekillerinin sandalye sayısının daha fazla olacağı kaydedilmiştir¹¹⁵. Millet hükmünü vermiştir. Yalçın, baskı yapıldığı iddiasıyla bu hükmün önemini küçümsemeye kalkmayacaklarını ifade etmiş ve sitemle şunları söylemiştir: "Ne olursa olsun çoğunluk Demokrat Parti lehinde kendisini göstermiştir. Baskı eserleri de inkârı kaabil olmamakla beraber kati rolü oynayacak dereceye çıkmamış gibi görünüyor. Onun için de milletin verdiği hükümden şüphe etmeye mahal yoktur. Memleket işlerinde ekseriyetin hakim olmasını müdafaa etmiyor muyuz? İşte ekseriyet böyle istedi. Demokratik rejimimizde eksikler mi varmış? Yok işte. Kuvvetler arasında muvazenesizlik mi varmış? Ehemmiyeti yok, işte. Basın serbest mi değilmiş? Ne boş laf. Pahalılık mı? Ne saçma iftira!.. Paramız mı düşüyor? Ne sersemce iddia. Mali itibarımız mı tehlikede? Ne gülünç hezeyan. Partizanlık mı var? E adı bir bühtan... Millet hâkim demiyor muyuz? O memnun olduktan, yapılan şeyleri ve mevcut durumu beğendikten sonra kim, ne diyebilir¹¹⁶?"

CHP'nin seçimlerde "hezimete uğramasının" sebebi olarak yaptığı "yıkıcı propaganda" gösterilmiştir¹¹⁷. CHP'den eski Denizli ve Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas CHP için alarm vermiştir. Şöyle ki; "1946 dan beri C.H.P. hastadır. Partinin böyle idaresine imkân yoktur. Sorumlular varsa sorguya çekilmelidir. Hastalık müzminleşirse C.H.P. nin geleceğinden endişe edilebilir." demiştir¹¹⁸. CHP, iktidarın aldığı oyları "kandırılmış, işgal edilmiş, içinde yaşadıkları koşullardan habersiz olanların" oyları olarak görmekteydi. DP'ye göre ise, muhalefet "tezvir ve iftiraya kapılmış olanların" oylarını almıştı. Arcayürek'in ifadesiyle; "Nedense, İnönü gibi, Bayar ve Menderes gibi artık olumlu çağlarını yaşayan, hatta bu çağı da aşan kişiler, partilerin aldıkları oylar milletin takdir ettiği oylardır" diyemiyorlardı. DP onca büyük oya karşın CHP'nin aldığı oyları küçümsemekte, CHP de DP'nin milletçe onaylandığını kabul etmemekteydi¹¹⁹.

Demokrat Partinin kazanmasının halkın "his manzumesinin tesirinde kalmıyarak" realiteye dayalı karar vermesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. İntikal buhranı ile boğuşulurken milletin ihtiyaçlarını kavrayan kalkınma hamleleri halk tarafından olumlu bulunmuştur¹²⁰. Devirdeki milli gelir artışı yüzde 38.9'dir¹²¹. DP'nin elde ettiği başarının

¹¹² DİE (1978)'den, Cem ÇAKMAK, "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1988, C.9, S.53.

¹¹³ Cemal M. AYGİN, "1950 ve 1954 Seçimleri", Forum, 15 Nisan 1955, C:3, S.26, s.8-9.

¹¹⁴ BİLA, CHP Tarihi, s.281.

¹¹⁵ Falih Rıfki ATAY, "Seçim bitti", Dünya, 4 Mayıs 1954, S.785.

¹¹⁶ YALÇIN, "Milletin hükmü", Yeni Ulus, 4 Mayıs 1954, S.140.

¹¹⁷ "C.H.P. tam hezimete uğradı", Vatan, 3 Mayıs 1954, S.4660.

¹¹⁸ Vatan, 8 Mayıs 1954, S.4665.

¹¹⁹ Cüneyt ARCA YÜREK, Yeni İktidar Yeni Dönem (1951-1954), İstanbul 1985, s.172.

¹²⁰ Etem İzzet BENİCE, "Menderes'in muvaffakiyet sırrı", Son Telgraf, 5 Mayıs 1954, S.6255.

¹²¹ EROĞUL, Demokrat Parti, s.97. Demokrat Parti dönemi ekonomi konusu incelenirken 1950-1960 baz alınmamıştır. Araştırma DP'nin ilk yıllarındaki ekonomi politikasının HP döneminin uzantısı olmasından hareketle 1946-1953 ve 1954-1961 dönemlerine ayrılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası savaş sırasında askıya

kaynağı ekonomik başarılarla açıklanmaya çalışılmıştır. Aslında gözden uzak tutulmaması gereken bir husus daha vardır. Halk Partisi zamanında hor görülen Ankara merkezinde dolaşmasına bile izin verilmeyen geleneksel kanada mensup insanlar Demokrat Parti iktidarında milletvekili ile görüşerek, derdini anlatabilmiş, TBMM'ye de girebilmiştir. Bu yaklaşım tek parti devrinin seçkinci tavrına göre adeta bir devrimdi¹²². Halkı bu büyük değişiklik ve ekonomik atılımlar ilgilendiriyordu. CHP'nin rahatsızlık verecek derecede gürültü çıkardığı, defalarca tekrarladığı eleştiriler değil. Zira basın hürriyeti, CHP'ye mecliste söz hakkı verilmemesi, CHP'nin mallarının muhakemesiz alınması gibi konular ilk etapta halka uzak engellemelerdi. Ancak bu uzaklık, 1954'ten sonraki kısıtlamalarla, özellikle de ekonomik daralmayla ortadan kalkmaya başlayacaktır. Türkiye'de hiçbir parti DP'nin - 1954'te elde ettiği yüzde 56'lık- zaferine ulaşamayacaktır. Her yüz milletvekilinden 93'ünün DP'lilerden seçildiği X. TBMM aynı zamanda Demokrat Parti için düşüşün başlangıcı olacaktır¹²³.

alınmış şartların rahatlığı söz konusudur. 1946'dan itibaren yapılan görüşmelerle ekonom planları Amerikalı uzmanlar ve yardım heyetlerine teslim edilmişti. 1947 Kurultayı ile ekonomi Marshall yardımına ve teşvik kanunları ile yabancı sermayeye açıldı. IMF, Dünya Bankası, Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne üye olundu. DP iktidarı ise "*liberal yanılıgyı*" 1953 sonuna kadar devam ettirebildi. 1954'ten sonra Türkiye giderek ağırlaşan ödeme programına maruz kaldı. Ankara IMF heyetlerinin uğrak yeri oldu. Korkut BORATAV, "DP Döneminde Ekonomi", Tarih ve Toplum, Mayıs 1988, C.9, S.53.

¹²² ÇAVDAR, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, s.47.

¹²³ BİRAND, Demirkırat, s.103.

IV. BÖLÜM

A-1950-1954 TÜRK BASININDA SİYASETÇİ VE AYDINLARIN DEMOKRASİYE GÖRE KANUNLARI DEĞERLENDİRMESİ

1. 1945-1950 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi İktidarının Hukuk Alanındaki İcraatı ve Bu Konudaki Eleştiriler

a) Halk Partisi İktidarında Antidemokratik Kanunlar ve Demokrat Parti'nin Duruma Bakışı

1961 Anayasası'na kadar 1924 Anayasası'nda oligarşi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktaydı. Basın Kanunu, Seçim Kanunu, Cemiyetler Kanunu gibi kanunlar inkılap şartları içinde “*Anayasayı hükümsüz hale getirmişti*”¹. O tarihlerde 1924 Anayasası'na demokrasi açısından sıcak bakılması hasebiyle anayasa değişikliği lüzumlu görülmeyip, antidemokratik kanunların tespit edilip kaldırılması yolu seçildi. Halbuki Dünya 1924 şartlarından sonra büyük değişiklikler yaşamıştı. Kuvvetler birliğini esas alan 1924 Anayasası ile yetinilmesinde Cumhuriyet Halk Partisi kadar Demokrat Parti de müsebbiptir.

CHP iktidarında Cemiyetler Kanununda değişiklik yapılarak parti kurulması meşru hale getirildi. Üniversitelere özerklik veren Üniversiteler Kanunu kabul edildi ve 50. Maddesi kaldırılan Basın Kanunu liberalleştirildi². Gazete kapatma yetkisi hükümetin elinden alınarak, adli kurumlara verildi. Tek partinin altı ilkesine aykırı faaliyette bulunma yasağı kaldırılmıştır. Kişi hürriyetini sınırlandıran Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 18. maddesi kaldırılmıştır³. Şaibeli 1946 seçimlerinin yapıldığı seçim kanunu değiştirilerek, gizli oy- açık sayım esası getirildi. 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında toplanan II. Kongrelerinde DP mensupları anayasanın değiştirilmemesi kararı aldılar; “*Onlara göre anayasanın ruhu demokratikti; kusuru, antidemokratik bir şekilde tatbik edilmesiydi*”⁴. Demokrat Parti'nin bu kararının Cumhuriyet Halk Partisi'ni bağlaması düşünülemez. Mesela CHP, Hürriyet Misakı adı ile alınan 7-11 Ocak 1947 tarihli ilk DP Kongresi'nin kararlarından birini; seçimlerin hukuki kontrole tabi tutulmasını “*İstanbul gazetelerinin başyazarlarının yüzde sekseninin*”⁵ desteğine rağmen kabul etmemişti.

Demokrat Parti'nin anayasa konusunda almış olduğu karar, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına güvenmemesi, değişikliği kendilerinin daha çok milletvekiline sahip oldukları meclis tarafından gerçekleştirilmesi beklentisi olamaz; çünkü 1950 sonrası böyle bir sancı çekmemişlerdir. Nihat Erim'in nispi sisteme karşı çıkmasının sebebi meclisteki çoğunluğu kaybetmemektir. Bundaki gerçek amacın, “*başta anayasa değişikliği olmak*

¹ J.H. HUIZİNGA, “Türkiye demokrasiye kavuşmuş mudur?”, Manchester Guardian & Nieuve Rotterdamse Courant (Yayın tarihleri verilmemiştir)’den Ulus, 30 Aralık 1950, S.10401.

² Bedia Turgay ve Feroz AHMAD, B.T., Türkiye’de Çok Partili Dönemin Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, İstanbul 1976, s.21.

³ ERİM, “Dün, bugün ve yarın”, Ulus, 13 Ocak 1952, S.10967.

⁴ Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, s. 195’den Zafer, 21,23 Haziran 1949.

⁵ KARPAT, aynı eser, s. 189’den Cumhuriyet, Hürriyet, Son Saat, Son Posta, Tasvir, Vatan, Yeni Sabah, 7 Temmuz 1948.

üzere”⁶ yarım kalan işlerin tamamlanması olduğu da pek inandırıcı görünmemektedir. Her iki partinin birbirine güvenmediği ve statükocu oldukları ise açıktır. Nihat Erim herhangi bir partinin diğer partilerle mutabakat sağlamadan çokluğuna güvenerek, anayasayı değiştirmesinin doğru olmadığını savunmuştur. Çünkü her iktidarı alan kendince bir anayasa hazırlamaya kalkarsa temel kanun, “*en kıymetli vasfını, istikrarını*” kaybeder⁷.

Kemal Karpat, anayasa değişikliğini “*liberalizasyon ve siyasi mücadelenin rejimin temellerini tehdit etmesi*” halinde hükümeti “*zorunlu tedbirleri almak için gerekli yetkiye sahip kılmak amacıyla*” yapmadıklarını ifade etmektedir. “*Demokrasi bir süre denendikten sonra kabule şayan bulunursa, anayasa müstakar birçok parti sisteminin ihtiyaçlarına göre*” değiştirilecekti. Bu amaçladır ki bütün siyasi partilere, memleketin siyasi rejimi olarak cumhuriyet rejimini⁸ kabul etmeleri ana şart olarak yüklenmişti⁹. Cumhuriyet konusunda septik davranmak, tabir caizse öküz altında buzağı aramaktır. Halkın saltanat, komünizm gibi bir derdi yoktu. Dış güçlerin ülkeyi bölme hususunda tehditkâr durumda olmalarına karşı hürriyetler kısıtlanarak, en kolay yol tercih edilmiştir. Demokrasi ile demokrasiye deneme süreci birbirinden çok farklıdır. Buna göre 1946 veya 50’de demokrasiye geçilmedi. Demokrasiye deneme süreci başladı ve bu süreç halen tamamlanabilmiş görünmemektedir.

Antidemokratik kanunlar konusuna gelince; Demokrat Parti muhalefetinin en iyi tutunabildiği dal, bu olmuştur. Antidemokratik uygulamalara muhalefet etmesi sebebiyle basın, özgür bir gelecek ümidiyle Demokrat Parti’yi iktidara taşıyan güç olmuştur. DP muhalefet partisi başkanı Celal Bayar Manisa nutkunda vaatlerini şöyle dile getirmiştir: “*İktidara geldiğimiz zaman ne mi yapacağız? Millet hakimiyetini engelleyen bir sürü kanunlar var, bunları değiştireceklerini vaadettikleri halde dört yıldır hâlâ sürüncemede bırakmışlardır. Dört yılda değil bunları bir ayda bile tasfiye etmek mümkündür. Bunu yapacağız ve memlekete geniş bir nefes aldıracağız*”¹⁰. Bayar’ın bu sözleri ve diğer partililerin benzer vaatleri DP iktidarına karşı CHP muhalefeti elinde koz olacaktır.

b) Cumhuriyet Halk Partisi İktidarında Demokratik Bir Adım: Seçim Kanunu Demokrat Parti İktidarı Devrinde Seçim Kanunu Üzerine Yapılan Eleştiriler

Cumhuriyet Halk Partisi’nin çıkarmış olduğu Seçim Kanunu ile demokratik inkişafı gerçekleştirdiği ve bu yolla iktidarından vazgeçme büyüklüğünü gösterdiği ifade edilir. 1950 öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında bu konuda çetin pazarlıklar yapılmıştır. Seçim Kanunu Demokrat Parti’nin ezici bir üstünlükle meclise girmesini sağlayınca önceden hiç akla getirilmek istenmeyen bir tablo ile karşılaşıldı. Çoğunluk sisteminin uygulanmasıyla seçim yarışını yarım milyon oy farkına rağmen, DP’liler, CHP’lilerden 348 milletvekili fazlasına sahip olmuşlar, ipi göğüsleyen kazanmıştır¹¹.

⁶ Metin TOKER, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, İstanbul 1991, s.25.

⁷ ERİM, “Anayasa üzerinde”, *Ulus*, 9 Nisan 1951, S.10699.

⁸ Burada geçen ifadeden saltanatın alternatifi olan “devlet başkanının seçimle işbaşına gelmesi” anlaşılmalıdır. 1946’larda saltanat taraftarları tehlikesi düşünülemez. Cumhuriyet rejimi ifadesi, tek parti devri ile gelenekselleşmiş kapsayıcı ve kontrol edici olmaya işaret etmektedir.

⁹ KARPAT, a.g.e., s.207-208.

¹⁰ *Ulus*, 12 Haziran 1951, S.10762.

¹¹ bkz. Seçim Sonuçlarını Değerlendirilmesi.

Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, konuyu “*Seçim Kanunumuzda görülen sakatlıklar*” makalesinde incelemiştir. Kanun, uzman memurlarca hazırlanmış, profesörler ve hukukçular tarafından tetkik edilmiş, politik kaygılardan uzak tecrübeyle harmanlanmış ilmi bir çalışma yapılmıştır. Onar’a göre; meydana gelmiş ve gelebilecek sakatlıklar, projenin önemli bazı kısımlarının Meclis’e arz edilmeden bir süre önce değiştirilmesinden, umumi efkara sunulup tartışmaya açılmamasından ve milletvekillerinin düşünmek için zaman bulamamasından kaynaklanmaktadır¹². Makalenin devamında Profesör, İngiltere ve Amerika gibi bazı devletlerin dışında nispi sistemin çoğunluk sistemine tercih edildiğini, bunların avantaj ve dezavantajlarını hülasa etmiştir.

Çoğunluk sistemi, Meclis’e güçlü bir hükümet ama silik bir muhalefet sağlar. Nispi sistemde ise koalisyon sıkıntıları görülebilir. Onar, Nisbi temsil sisteminin faydalarından biri olarak, “*muayyen bir fikir etrafında toplanacak fikir unsuru ve kalite itibarıyla kuvvetli ve fakat istinad edeceği kütlenin kemiyeti itibarıyla zayıf partilerin teşekkülünü ve mecliste temsil edilebilmesini sağlaması*”nı göstermiştir. Onar bu şekilde partilerin çoğunluğu temin edebilmek için fikri platformlarından taviz vermeye ihtiyacı duymayacaklarını kendileri olabileceklerini, fikri zeminin önem kazanarak, şahısların önüne geçeceğini ifade etmiştir. İktidar partisinin kuvvetli olmaması aynı zamanda “*meclis tahakkümünü*” önleyecektir¹³.

Onar, çoğunluk sisteminde seçim bölgelerinin nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edilememesinin bazı oyların heder olmasına sebep olduğunu söyleyerek, konuyu milletvekilliği tasdikine getirmiştir. Tasarı hazırlanırken ilim adamlarının itirazlarla ilgili nihai kararı vermek üzere Yüksek Seçim Mahkemesi kurulmasına dair sundukları teklif kabul edilmemiş, karar, meclise bırakılmıştır. Yine kanunda belirlenen itiraz süreleri meclisi değil, seçim kurullarını bağlar.¹⁴ Bu durumda Cumhuriyet Halk Partisi’nin tutanaklarına yapılan itirazlara karşı, müddeti ileri sürmesi ve mecliste Demokrat Parti’yi dilediğini yapmakla suçlaması hukuki dayanaktan yoksundur¹⁵. Neticede Cumhuriyet Halk Partisi, “*kendi hazırladığı silahla*” vurulmuştur¹⁶. “*Yüz veya iki yüz oy farkı ile 8-10 milletvekili çıkaran illerin kaybedildiği görülmüştür*”¹⁷.

Nihat Erim kendi iktidarlarında Seçim Kanununun eksiklerini fark edememelerinin sebebinin şu cümleyle açıklamıştır: “*Kanun koyan uzvun maksadını ifade için kullandığı kelime ve formülleri şu veya bu istikamete çekmek isteyenlerin kurnazlıklarının sınırını önceden tam isabetle çizmek hiçbir devirde mümkün olamamıştır*”¹⁸. Bütün kanunlara teşmil edilebilecek bu söz, kanunların adaletle ve eşitlikle uygulanabilmesi için aslında tek şartın olduğunu hatırlatmaktadır. Kanun koyucu ve uygulayıcıların insafı, açık görüşlü, geniş perspektifli, özgür düşünceli, mantıklı ve duygularında dengeli olmaları, kişi içinde ve üstünde kontrol mekanizmasının işlerliği tek çözüm yoludur.

¹² Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami ONAR, “Seçim Kanunumuzda Görülen Sakatlıklar”, Cumhuriyet, 3 Ağustos 1950.

¹³ ONAR, a.g.m.

¹⁴ ONAR, a.g.m.

¹⁵ bkz. Partiler Arası İlişkiler.

¹⁶ ONAR, a.g.m.

¹⁷ ERİM, “4 seçimden sonra”, Ulus, 22 Ekim 1950, S.10532.

¹⁸ ERİM, “Seçim Kanunu ve eksikleri”, Ulus, 22 Haziran 1951, S.10772.

Erim zamanla Seçim Kanununun iki eksiği olduğunun açığa çıktığını yazmıştır. Birincisi, seçim tutanaklarına yapılan itirazların meclis tarafından araştırılıp, karara bağlanması hükmünün, adli teminatı kaldırması, ikincisi ara seçimlerinin masraf ve boş milletvekilliği makamının az olması gibi gerekçelerle ertelenebilmesidir¹⁹. Aslında CHP iktidarında kanun tasarısını hazırlayan ilim adamları nihai karar mercii olarak adli makamları teklif etmişlerdi. Fakat Erim'e göre; yapılan çetin tartışmaların tasarımı tehlikeye sokması üzerine hükümet mahkeme ve kesin karar konularında ısrar etmemiştir! Bunda ekseriyeti alarak iş başına gelecek partinin yetkisini kötüye kullanmayacağı iyimserliği(!) etkili olmuştur. CHP, muhalefeti sırasında tutanaklarla açığa çıkan eksiklerinden dolayı Seçim Kanunu ve iç tüzükte değişiklik yapılmasını teklif etmiştir²⁰.

Zamanla gelişen olaylar Cumhuriyet Halk Parti'lilerin daha sert özeleşiri ve gerçekçi muhalefet yapmalarını zorunlu kılmıştır. Günaltay 1951 ara seçimlerinden sonra Seçim Kanununun "*tek parti tahakkümüne müsait olduğunu*" beyan etmiştir²¹.

2. Demokrat Parti Muhalefedinin Önemli Bir Propaganda Unsuru: Antidemokratik Kanunlar

a) Antidemokratik Kanunlar

Antidemokratik tabiri, basın kaynaklarına göre Demokrat Parti muhalefeti tarafından ıstılaha kazandırılmıştır. Zamanla klişeleşen bu tabir, açıklığa kavuşturulmamıştır. "Cumhuriyet" imzasıyla yayımlanan makalede, antidemokratik gibi akademik tabirlerden kimsenin bir şey anlamadığı, herkesin anayasada belirtilen ana haklara, "*gayriinsani, gayriahlaki*" hükümlerin, mesela ticari konulardaki tasarrufların kaldırılmasını bekledikleri ifade edilmiştir²². DP, iktidarının ikinci yılında antidemokratik kanunların tespiti için bir komisyon kurulmasına karar verdi. Komisyonunun ilk işi, antidemokratik kavramının tarifinin yapılması olarak belirlendi. CHP mahfilleri DP'lileri "*antidemokratik kanunların ne olduğunu bilmeden... antidemokratik kanunlar hakkında atıp tutmakla*" eleştirmişlerdir²³.

Komisyon 11 Haziran 1951 tarihli toplantısında antidemokratik kanunların tespitinde bir kıstas belirlemiştir. Buna göre; "*siyasi haklara, amme haklarına ve insan haklarına lüzumsuz yere tahditler koyan ve bunları kaldıran hükümler antidemokratiktir. Bu lüzum; a) Hukuku müsterekçe kabul edilen sınırlarla, b) Türk cemiyetinin bekasını ve onun muasır medeniyet seviyesine ulaştırılmasını sağlayan hükümlerle taayyün eder*"²⁴. Bu konuda bir nüans kayıtlara şöyle geçmiştir: "*Eğer Anayasamızın ..eksikleri olmasaydı 'antidemokratik kanunlar' değil, 'Anayasa'ya aykırı kanunlar' bahis konusu olurdu*"²⁵.

Kanunlar ifade açıklığı ya da kapalılığı ölçüsünde demokrasiye imkan tanırlar. Kanun metni okuyan veya uygulayan kişilerde farklı değerlendirmelere sebep oluyorsa hürriyetler pamuk ipliğine bağlıdır. Herkes okuduğunu işine geldiği gibi algılar.

¹⁹ ERİM, a.g.m.

²⁰ ERİM, "Yeni teklif", Ulus, 20 Temmuz 1951, S.10800.

²¹ Ulus, 27 Ağustos 1951, S:10837.

²² Cumhuriyet, "Demokratik antidemokratik", Cumhuriyet, 12 Haziran 1951, S.9650.

²³ Ulus, 12 Haziran 1951, S.10762.

²⁴ Zafer, 12 Haziran 1951, S.970.

²⁵ Süheyp DERBİL, "Hüküm boşlukları", Ulus, 4 Nisan 1952, S.11053.

Hürriyetler müsamahadan ileri gelmemelidir, iktidarın anlayışına göre şekillenmemelidir. Daha önemlisi kanunları yapan ve uygulayanlar, sistemin varlık sebebi olan insanı ekarte etmemelidirler. Yöneticilerin açık görüşlü olması, kanun satırlarının netliğinden de önemlidir ama hukuk, güç faktörlerinin vicdanına emanet edilemeyecek derecede hayatidir. Hukukun siyasallaşmasını engelleyici tedbirleri uygulanması, bu noktada elzemdir. Aksi taktirde hürriyetin kanunlarla teminat altına alınmasından bizzat kaçınılır ve temel hak ve hürriyetler “seçkinler”in insafına bırakılır.

Necmettin Sadak, kanunlardaki muğlaklığa, kavramların tanımlarının yapılmaması çerçevesinden bakmış ve devamında gördüğü tehlikeyi şöyle anlatmıştır: *“Ceza Kanununa bir madde konuyor: Cumhuriyetçiliğe aykırı, demokrasi prensiplerine muhalif propagandalar suç sayılıyor. Cumhuriyet nedir? Demokrasi prensipleri hangileridir? Bunlar tarif edilmiş midir? Ceza Kanununda böyle bir madde, ancak, her devirde iktidarın işine gelmiyen söz ve yazıları, iktidarın arzusuna uygun bir cumhuriyet ve demokrasi şekline aykırı sayarak suçlandırmaya yarayabilir. Lâkin fikir hürriyetini tehlikeli surette kısmak demektir. Böyle bir maddeyi yazanların kabul edenlerin ilim anlayışlarına hayret etmekteyiz. ‘Kanun önce suçları tarif eder, sonra cezaları gösterir’²⁶.”*

Kanunların kapsamlı, gereksiz tekrarlardan müteşekkil olması sebebiyle hukukun hantallaşması da sıkıntı ve şikayet sebebidir. Son Posta Gazetesi’nde Kazım Nami Duru, bu konuda şunları dile getirmektedir: *“Meşrutiyettenberi durmadan kanunlar yapmışız. Bugün kanunlarımızın sayısı hiç bir medeni hükümette görülmiyen beş bin bu kadarı bulmamıştır. Biz, her hadise önünde, arayıp taramadan, neye yarayacağını iyice kavramadan hemen her gün bir kanun yumurtlamışız²⁷.”*

Demokrasiyi “demokrasi müsveddesi” halinden uzak tutmak için, kanuni yapılanmaya ihtiyaç vardır. Yalnız kanunların hazırlanması da tek başına yeterli olmaz. Demokrasinin işleyebilmesi için iktidarın bu konuda iyi niyetli olması şarttır²⁸. Çok defa kısıtlanma sebebiyle dile getirilen şikayetler kanunlardan değil, bu kanunları uygulayan hukukçulardan ve siyasilerden kaynaklanmıştır. Mesela Demokrat Parti muhalefetleyen anayasayı demokratik bulmakta, sıkıntının sebebini yasadan değil, uygulayanlardan bilmekteydiler. Cumhuriyet Halk Partisi muhalefeti sırasında ise, seçim tutanakları meselesinde, kadro tartışmalarında kanunlara mugayir davranıldığını söyleyememişler ama, yapılanların “kanunların ruhunda²⁹” aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Demokrat Parti’liler muhalefetleri döneminde anayasaya geneli itibariyle karşı olmamakla birlikte, hak ve hürriyetlerin geliştirilmesi babında yeni esaslar getirmeyi vadetmişlerdi³⁰.

b) Antidemokratik Kanunlar Hakkında İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Rapor

Demokrat Parti Hükümetinin antidemokratik kanun ve hükümleri tespit etmek için Nisan 1951’de kurduğu araştırma komisyonu 4 Haziran 1951- 2 Şubat 1952 tarihleri

²⁶ Ulus, 2 Mayıs 1951, S.10722.

²⁷ Kazım Nami DURU, Düşündükçe, “Değiştirilmesi mutlaka gereken zihniyet”, Son Posta, 30 Temmuz 1950. Kanun sayısı 7 Haziran 1951 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde 5783 olarak zikredilmiştir. S.9645.

²⁸ ERİM, “Demokrasiyi koruyabilmek için”, Ulus, 25 Eylül 1950, S.10505.

²⁹ Ulus, 28 Ağustos 1950, S.10477.

³⁰ Ulus, 9 Eylül 1951, S.10849.

arasında yaptığı çalışma sonunda İçişleri Bakanlığına rapor sunmuştur³¹. Antidemokratik hükümler taşıyan otuz altı kanun tespit edilmiştir. Kaldırılması gereken hükümler bulunan kanun sayısı yirmi üçtür. Komisyon beş kanunun tamamen kaldırılmasını teklif etmiştir³². Anayasa ile Anayasa Mahkemesinin doldurulması gerekli en büyük iki hüküm boşluğu olduğunu belirtmiştir³³. İktidar ana muhalefetin ısrarları üzerine raporun tamamını bir yıldan fazla bir aradan sonra kamuoyuna sunmuştur.

Komisyon hazırlamış olduğu raporda antidemokratik kanunları sıralamaktan başka çok önemli şu tespitlerin altını çizmiştir: “Devlet bakası ve inişafi, her şeyden evvel, onun Anayasanın iyi ve sağlam esaslar üzerine kurulmasıyla, bu esasların en büyük inanış ile benimsenmesine ve o nisbette dikkat ve titizlik ile korunmasına bağlıdır. Diğer taraftan ...bir inkılâp hareketi üzerine kurulan hikmeti ve temeli olan inkılâpları koruması tabii ve mukadder bir keyfiyettir.” Raporda bu şekilde kurulan devletin iki gereklilik ile karşılaştığı söylenmiştir. “Daimilik ve esas olmak vasıflarını taşıyan kaideler” birinci gerekliliktir. İkincisi ise; belirli ve sınırlı hususlara bağlı olan ve geçici görülebilecek istisnalardır. Bu iki gerekliliğin dengede tutulmasının zor olduğu, sonra gitgide kastedilen sahanın dışına taşmak alışkanlığının sakınılmaz bir şekilde kendini göstereceği belirtilerek, şöyle söylenmiştir: “İstisnanın bu istilâsı karşısında çok defa asıl kaidenin ortadan kaybolup gitmesi de mümkündür ki neticesi tam ve mutlâk bir istibdada varır.” İnkılapların hazmedilmesi için gerekli olan zamanın geçmesinden sonra asıl olan anayasa kaidelerinin ön plana alınması ve anayasanın yüksek mevkiine iade edilmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁴.

İlim heyeti tarafından hazırlanan raporda hukukun demokrasi prensiplerine göre yeniden düzenlenmesi gereği üzerinde durulmuştur. Rapor, Kaldırılması Gereken Hükümler, Değiştirilmesi Gereken Hükümler ve Doldurulması Gereken Boşluklar olarak tasnif edilmiştir. Basın Kanununda kişilerin özel hayatları hakkında uluorta neşriyatta bulunulmasını önleyecek bir hüküm bulunmaması ve “fikir işçilerine” sendika kurma hakkının tanınmamış olması boşluklar konusunda misal olarak gösterilmiştir. Raporda antidemokratik olarak işaret edilen hükümler şunlardır:

- Tahsili Emval Kanununun 17. maddesindeki vergi borcu olanların hapsedilmesine dair hüküm,
- Nüfus Kanunu, 3. maddesinde belirlenen nüfus kağıtlarındaki “Dini” hanesi hükmü,
- “Düğünlerde Men’i İsrifat Kanunu”, -İzalei Şekavat Kanunu,

Türk Ceza Kanununun;

- 159. maddesindeki “B.M.M.nin meşruiyeti hakkında suizanni dâvet edecek şekilde” ibaresi, -161. maddesinin son fıkrasında harp zamanını için konan hükümlerin barış zamanını da kapsayacak hale getirilerek, fikir beyan edenlerin askerî mahkemeye sevk edilerek mağdur hale getirilmesi,

Memurin Kanununun;

- Memurların yabancı kadınlarla evliliğini yasaklayan hükmü, -Kadın ve erkek vatandaşlar arasında eşitlik gözetilmesine engel olan 6. maddesi, -Türk vatandaşı olma

³¹ Süheyp DERBİL, “Antidemokratik kanun hükümleri”, Ulus, 3 Mart 1952, S.11021.

³² DERBİL, a.g.m.

³³ DERBİL, “Hüküm boşlukları”, Ulus, 4 Nisan 1952, S.11053.

³⁴ “Antidemokratik kanunlara dair İlim Heyetince yazılan rapor”, Ulus, 3 Mayıs 1953, S.11440.

şartının olmasına rağmen, memur dosyalarında bulunan “Milliyeti” hanesi, ayrıca sicillerdeki “Mezhebi” ibaresi,

Eczacılar Kanununun;

-Açılacak eczane sayısını şehir, kasaba veya köylerin nüfuslarına göre sınırlandıran hükmü, -Eczacıların buldukları yerden on beş günden fazla sürecek ayrılmaları için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının iznini gerekli kılan hükmü,

Türk Vatandaşlığı Kanununun, yabancı bir ülkede yaşayan bir Türk’ün beş seneden fazla bir müddet büyükelçiliklerde kendilerini tescil ettirmemiş olanların vatandaşlıktan çıkarılmaları hakkındaki hükmü,

Belediye Kanununun; -Belediye Meclisinin feshinin sadece İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunun kararı ile mümkün kılan hükmü, -İstanbul valisinin İstanbul Belediye Başkanlığı görevini de uhdesinde bırakan maddeleri, -Seçilmiş belediye başkanları yerine, atananların ikame edilmesi yetkisi veren maddesi,

Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanunun, -İdarecilere özel mülkleri arama yetkisi veren ve sanığın mutlaka tutuklu yargılanmasını öngören maddeleri,

Polis Vazife Salâhiyet Kanununun; polislere devlet siyasetine zararı dokunacak oyun oynatılan yerlerin kapatılmasına yetki veren hükmü, -Polislerin Memurin Kanunu 40. madde kapsamı dışında tutulmasını amir kılan fıkrası,

Askerlerin hakim teminatı tanınmayan bir heyet tarafından yargılanmasını hükme bağlayan Askerlerin Zat İşlerine Taallûk Eden Dâvaların Tetkik ve Muhakeme Usulü Hakkında Kanun,

Noter olmak için yabancı ile evli olmamak şartı getiren Noter Kanunu,

Avukatlık Kanununun; -Hakim ve savcılarının görevlerinden ayrılmalarından sonraki iki yıl boyunca hizmet ettikleri yerlerde avukatlık yapmalarına izin vermeyen maddesi, - İrtica veya milli birlik ve şuurla telifi mümkün olmayan fiillere ait davaları üstlenmeyi alışkanlık haline getirenlerin meslekten çıkarılmalarını hükme bağlayan ve itiraz haklarını kaldıran maddesi,

Cemiyetler Kanununun; -Devlete bağlı kurumlarda maaşlı ya da ücret karşılığı çalışanların dernek kurmalarını yasaklayan maddesi, -Zabıtaya cemiyet merkez ve müesseselerine her zaman girme yetkisi veren 29. maddesi,

Vatandaşlara beden terbiyesi sorumluluğu yükleyen Beden Terbiyesi Kanunu,

Belediye İstimlâk Kanununun; “Amme menfaatleri hakkındaki kati kararlar aleyhine Devlet Şûrasına müracaat olunamaz” fıkrası,

Memurların ve hizmetlilerin tahsillerine devamlarını yasaklayan kanun,

Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları Kanununun; -Köy ilkokulunu bitiren çocuklar arasından seçilenlerin velilerini teknik ziraat ve teknik bahçıvanlık okullarına

vermeye ve devam ettirmeye mecbur tutan maddesi, -Teknik çiftçi ve teknik bahçıvan diplomasını alanların 20 yıl müddetle devlet teşkilat ve müesseselerinde görev yapmalarını men eden maddesi,

İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanununun, esnaf ve esnaf yanında çalışanların sendika kurmalarını yasaklayan kanun,

Emekli Sandığı Kanununun; subaylar, askerî ve mülkî memurlardan yabancı uyruklularla evlenenlerin istifa etmiş sayılarak, emeklilik haklarından da mahrum edilmelerini amir kılan maddesi,

Pasaport Kanununun; İçişleri Bakanlığı tarafından tespit edilerek, siyasi emniyet bakımından mahzurlu görülenlere pasaport ve vize verilmemesine dair fıkrası³⁵.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında olduğu gibi muhalefet döneminde de anayasa tadilatının yapılması gerektiği fikrindedir. Şemsettin Günaltay rejimin zayıflamaması için anayasanın tadiline ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. *“Yoksa rejim demagokların elinde bazice (oyuncak) olur ve demagojiden demagojiye gitmek suretiyle bu memleket bir gün çok hazin durumlara sürüklenir.”* demiştir³⁶.

Menderes ikinci bir meclisin kurulup, kurulmayacağına dair sorulan suale şu cevabı vermiştir: *“Tetkike muhtaç... Asıl mesele antidemokratik herhangi bir kanunun çıkarılmasına imkan vermeyecek bir mekanizma kurmaktır”*³⁷. Bu, DP iktidarının ilk zamanlarının en parlak vaadiydi. Kanun üstünlüğünün sağlanabilmesi için bir üst denetim kurulu mesela bağımsız bir Anayasa Mahkemesi gerekmekteydi.

Cumhuriyet Halk Partisi mahfilleri, Demokrat Parti'nin muhalefeti zamanında şikayet ettiği antidemokratik kanunlar hakkında gerekli açıklamayı yapmadığını ifade etmiştir. *“Antidemokratik diyebilecekleri”* kanunların varlığını kabul etmekle beraber bunların, *“kısmen ahvalin fevkaladeliği..., kısmen de inkılabı ve müesses nizamı korumak maksadıyla”* getirildiği söylenmiştir. Sınırları çizilmemiş ve müphem kanunlar hakkındaki takdirin, *“hükümetin zihniyet ölçülerine kalmış bir keyfiyet”* olması, Cumhuriyet Halk Partisi'ni fazlasıyla tedirgin etmekteydi. CHP'liler artık muhalefet DP'sinin *“kanunlarla objektif teminat istiyoruz. Demokratik hak ve hürriyetlere riayet olunacağına dair vaatler ve sübjektif teminat kafi değildir”* yakınmalarını çok iyi anlamaktaydılar. Faydalanılan makalenin yazarı Atıf Akgüç, maksadının, Demokrat Parti'ye vaatlerini hatırlatmak olduğunu da belirtmiştir³⁸.

Menderes, II. Kabinesini kurduğu sıralarda antidemokratik kanunlar konusundaki eleştirilere yönelik bunların tadili için bir komisyon kurulduğunu, Meclis Gruplarında bu konuda faaliyette bulunulduğunu belirtmiştir. Asıl değişmesi gerekenin zihniyet olması sebebiyle antidemokratik kanunlar üzerinde bu kadar durulmaması gerektiğini öne sürerek, kendi muhalefetleri hilafına konuşmuştur. Güven sarsıcı bu sözlerden sonra şöyle devam etmiştir: *“Zihniyet değiştikten sonra antidemokratik kanunların tatbikatı bir kenara*

³⁵ “Antidemokratik kanunlara dair İlim Heyetince hazırlanan rapor”, Ulus, 3 Mayıs 1953, S.11440.

³⁶ Ulus, 26 Haziran 1951, S.10775.

³⁷ TOKER, *DP'nin Altın Yılları*, s.21.

³⁸ AKGÜÇ, “DP ve antidemokratik kanunlar”, Ulus, 3 Ekim 1950, S.10513.

*birakılır, bu kanunlar tatbik edilmaz*³⁹.” Uygulanmasa da antidemokratik kanunların var olmaya devam etmesi bir emniyet önlemi olarak düşünülmüştür. O halde vaatlerde bulunulurken bunun bir realite olarak sunulması gerekirdi. Demokrasilerde asayişin sağlanması için kanuni tedbirlerin alınması hem doğal, hem de gereklidir. Ancak bu önlemlerde sınır aşılmalı, antidemokratik olmaktan kaçınılmalıdır.

Menderes’in “*Hatta sizler bütün kötülüklerin önlenmesi için bir tasfiye kanunu istemektesiniz*”⁴⁰ şeklindeki ifadesi de mühimdir. Bu, milletin kaderinde etkin rol oynayan muhalif ya da taraftar milletvekillerinin ve basının birbiriyle çelişen iki yüzünü göstermektedir. Bir taraftan antidemokratik kanunların kaldırılmamasından şikayet eden kimseler, bir taraftan da irticaa yönelik sıkı önlemlerin alınmasını istemektedir. Antidemokratik kanunlarla asayişin ve sistemin korunması için gerek görülen kanunlar birbirinden ayrılmadıkça, demokratik zihniyet nasıl kazanılabilir? Demokrat Parti İktidarının vaatleri Adalet Bakanı Halil Özyörük ilk demeci ile sıralamış, tevkif sebeplerinin kanunda sayılacağını, mesken hürriyetinin tanınacağını, ceza kanununun düzeltileceğini, siyasi faaliyetlere engel olan tahditlerin kaldırılacağını vadedmiştir. Hürriyet namına hürriyete engel olacak hareketlerin kanun engeliyle karşılanacağını, milli varlığı tehdit edecek şahsi ihtirasların engelleneceğini⁴¹ belirtmiştir.

Cumhuriyet Halk Parti’liler muhalefetlerinde tecrübe kazanmalarıyla ve hadiselerin olgunlaşmasıyla fikirlerini daha net ve daha sistemli bir şekilde ortaya koymuşlardır. Nihat Erim anayasada demokrasi açısından iki boşluk tespit etmiştir. Öncelikle anayasada haklar zikredilmiştir ancak teminat altına alınmamıştır. İnsan hakları bağlamında düşünülen bazı haklar kapalı ifadelerle kuşatılmıştır. Erim demokrasinin uygulandığı ülkelerde mesela basın hürriyeti konusunda “*kanun dairesi*” gibi muğlak ifadelerle yer verilmediğini, hürriyetin hangi noktalarda sınırlandırılabilceğinin açıkça belirtildiğini kaydetmiştir⁴². Joseph Barthélemy’nin “Kamu Hukuku” adlı eserinin “Hakların Teminatı” bölümünde 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi’nin “*Hakların teminatı sağlanmayan ve kuvvetler ayrılığı tespit edilmeyen topluluğun anayasası yoktur.*” şeklindeki 16. maddesine yer verilmiştir. Profesöre göre Fransız Kurucu Meclisi şöyle düşünmüştür: “*Eğer en parlak beyanlar kâğıt üzerinde kalacaksa, eğer vaatlerin ihlâli müeyyedesiz kalacaksa, eğer prensiplerle iyice techiz edilmiş olan vatandaş, bunlara riayeti sağlayacak her vasıttan mahrumsa, sadece bir anayasa görünümü, bir anayasa hayali, bir anayasa tuzağı var demektir. Gerçek bir anayasa yoktur*”⁴³.

Kanunların tek başına yeterli olmadığı açıktır. Eğitim, sağduyu, dirayet gibi şartların yanında kanuna karşı “*bastırıcı, düzeltici teminata*” ihtiyaç vardır. Bunlar; cumhurbaşkanının vetosu (meclise geri gönderilen kararın ancak üçte iki çoğunluğun kabulü ile yürürlüğe girebileceği kaydedilmiştir), anayasa mahkemesi, yüksek mahkemelerin anayasaya aykırılık iddialarına bakmaları ve mağduriyet durumlarında devletin vatandaşla

³⁹ Ulus, 3 Nisan 1951, S.10693.

⁴⁰ Ulus, a.g.h.

⁴¹ Zafer, 8 Haziran 1950, S.403.

⁴² ERİM, “Anayasada değişiklik meselesi”, Ulus, 2 Ocak 1953, S.11319.

⁴³ Joseph Barthélemy, *Kamu Hukuku*’ndan, ERİM, “Haklar ve teminat”, Ulus, 4 Ocak 1953, S.11321. Barthélemy meclisin ihtiras ve aceleyle alabileceği kararları tekrar incelemek üzere bir ikinci meclisin mevcudiyetini ve vatandaşla meclise direkt olarak dilekçe verme hakkının tanınması lüzumunu da bildirmiştir.

tazminat ödemesi olarak sıralanmıştır. Erim kuvvetlerin ayrılmadığını, ikinci meclisin, anayasa mahkemesinin olmadığını, yargıtayın anayasaya aykırılık davalarına bakmadığını, devletin tazminat ödemesinin söz konusu olmadığını söyleyerek problemlere işaret etmiştir. Dilekçe ile meclise başvurma hakkının olduğu, cumhurbaşkanının vetoya benzer bir yetkisinin olduğu ancak hiç uygulanmadığından kağıt üzerinde kaldığını kaydetmiştir⁴⁴.

3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ HAZIRLADIĞI KANUNLAR, GETİRDİĞİ KANUN DEĞİŞİKLİKLERİ VE BU KONUDAKİ TARTIŞMALAR

a) Demokrat Parti İktidarının Öncelikli Olarak Çıkardığı İki Kanun: Af Kanunu ve Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

14 Temmuz'da af kanunu çıkarılmıştır. 8488 kişi katilden, 1239 kişi tecavüzden, 103 kişi komünistlikten, 88 kişi casusluktan dolayı aftan istisna edilmiştir⁴⁵. İki senelik hüküm giyenler affedilip, daha uzun zamana hüküm giyenlerin cezalarının iki yıldan sonrasının üçte ikisi indirilmiştir. İdam cezası 20 yıla, müebbed 15 yıla indirilmiştir. Mükerrer suçlar af dışı bırakılmıştır⁴⁶. Nazım Hikmet de bu kanun çerçevesinde yaklaşık on üç yıldır tutulduğu haptiden çıkarılmıştır⁴⁷.

Demokrat Parti ilk icraatlarından olan Arapça ezan yasağının kaldırılmasına 13 Haziran'da karar verip, 16 Haziran'da tasarının kanunlaşmasını sağlamıştır. CHP de bu konuya soğuk bakmamıştır. Bu durum "*Arapça ezan ve kamet aleyhtarları C.H.P. grubunda da yenildi*" manşetiyle verilmiştir⁴⁸. Aynı gazetede DP'lilerin; disiplinlerine ve din konusundaki reform taraftarlığına rağmen CHP'lilerin tavrını samimiyetsizlik olarak algıladıkları yazılıdır⁴⁹. Türk Ceza Kanununun 526. Maddesi, 2 Haziran 1941'de değiştirilerek kabul edilen bir maddedir ve Arapça ezana ait olan bölümü şöyledir: "*Şapka iktisası hakkında 671 sayılı kanunla Türk harflerinin kabul ve tasdikine dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalefet edenler, veya Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar*"⁵⁰.

7 Temmuz 1950'de radyoda dini yayın yasağı kaldırılmıştır⁵¹.

b) Yaşayan Kimselerin Heykellerinin Dikilmesinin Yasaklanması Tasarısı

⁴⁴ ERİM, a.g.m.

⁴⁵ Cumhuriyet, 14 Temmuz 1950, S.9315. Af Kanunu ile ilgili tasarılar HP döneminden itibaren tartışma mevzuu olmuştur. CHP iktidarı meclise getirdiği tasarını sonuçlandırmamıştı. Zafer, 4 Mart 1950, S.309.

⁴⁶ Son Posta, 15 Temmuz 1950.

⁴⁷ ÇAVDAR, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, s.28-29. Çavdar, Hikmet'in serbest bırakıldıktan sonra sıkı bir takibat altında tutulduğunu anlatmıştır.

⁴⁸ Son Posta, 17 Haziran 1950, S.1506.

⁴⁹ "Ezan meselesi C.H.P. deki çatlaklığı ortaya koydu", Son Posta, 18 Haziran 1953, S.1507.

⁵⁰ Zafer, 14 Haziran 1950.

⁵¹ Feroz ve Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s.72'den Basın, 5 Temmuz 1950.

30 Mayıs 1950’de toplanan Bakanlar Kurulu resmi dairelerde sadece Atatürk’e ait olan resim, fotoğraf, büst ve heykellerin bulundurulabileceğine, para ve pullarda da aynı usulün geçerli olacağına karar vermiştir⁵². Bu kararın hedefi pek tabii İnönü’dür. Cadde, sokak, mahalle ve parklardan da İsmet İnönü’nün ismi silinmiştir⁵³.

Yaşayanların heykellerinin dikilmesinin, cadde, sokak ve meydan gibi yerlere isimlerinin verilmesinin yasaklanması tasarısına karşı Cumhuriyet Halk Partisi adına Seyhan milletvekili Reşad Güçlü anayasaya aykırı olduğu ve yürürlüğe girmesi halinde bir kitabın kapağına müellifinin resminin bile basılamayacağını söyleyerek, durumu hayli abartmıştır. Hamid Şevket İnce ise yaşayanlara heykel dikmenin kaldırılmasıyla riyakarlığın kaldırılacağını ve hakiki demokrasinin kurulacağını beyan etmiştir. Samed Ağaoğlu konu hakkında şunları söylemiştir: *“İzmir’i çektiğimiz devrin resim ve heykel halinde hatırası yaşamaktadır. Bir zihniyet ve ruh ihtilali yapılmış ise bunun kanunlara aksetmesi lazımdır. Bu öyle bir ahlak kanunudur ki, yeni devri getirenler kendilerini kayıd altına almışlar ve (bize heykel ve abide dikilmeyecek, isimlerimiz sokak ve meydanlara verilmeyecek) demişlerdir⁵⁴.”* Yaşayan kimselerin heykellerinin dikilmesinin yasaklanmasına dair kanun teklifi, 8 Haziran 1951’de TBMM’de reddedilmiştir⁵⁵.

c) Atatürk’ü Koruma Kanunu

Demokrat Parti, iktidara geçmesini takip eden aylarda (Kırşehir, Burhaniye, Eryamanlar, Çeşme ve Adana’da⁵⁶) Atatürk’ün heykel ve büstlerine yapılan saldırılara karşı bir önlem almak zorunluluğu duymuştur. Atatürk’ü Koruma Kanunu bahsinde Gülek, mevzuatın *“ölü ve diri bütün vatandaşların”* haklarını koruyacak nitelikte olduğunu belirtmiş, *“Yeter ki gereği gibi kullanılsın”* ifadesiyle sözlerini tamamlamıştır⁵⁷. Mevcut kanunlara göre hakaret veya saldırı olması halinde Atatürk’ün *“usul ve fîruundan”* birisinin mahkemeye başvurması gerekiyordu. Yeni kanunla harekete geçme görevi savcılığa verilecekti⁵⁸.

CHP milletvekili Kamil Boran’ın sözlü sorusu üzerine Atatürk’e yönelik saldırılar konusunda istatistikî bir araştırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; Atatürk’ün ölümünden 14 Mayıs 1950’ye kadar manevi varlığa 51, fotoğraflara 12, heykel ve büstlere 4, toplam 67 saldırı gerçekleşmişken bu sayı on buçuk ayda 15’i bulmuştu. Bunlardan dokuzu büst ve heykellere yönelikti⁵⁹. DP’nin bir an evvel tedbir alarak bundan sorumlu olmadığını ispat etmesi gerekmektedir. DP’nin iktidara gelmek için, irticaa vaatlerde bulunduğu ısrarla ileri sürülmekteydi.

Ercümen E. Talu çıkarılması düşünülen kanunun çok geç kaldığını, bu gecikmeden eski iktidarın sorumlu olduğunu söylemiştir. Talu’ya göre *“Atatürk’e saygısızlığın tohumlarını, hemen ölümünün akabinde onun halefi ekmiştir.”* Talu,

⁵² Akşam, 31 Mayıs 1950, S.11364.

⁵³ Akşam, 22 Şubat 1951, S:11631.

⁵⁴ Basın, 27 Ocak 1951.

⁵⁵ Ulus, 9 Haziran 1951, S.10759.

⁵⁶ Cumhuriyet, 31 Mart 1951, S.9575.

⁵⁷ Cumhuriyet, 2 Nisan 1951, S.9577.

⁵⁸ Ercümen E. TALU, “Atatürk’e saygı kanunu”, Son Posta, 1 Nisan 1951.

⁵⁹ TOKER, DP’nin Altın Yılları, s.125.

paraların pulların üzerinden Atatürk'ün resmini kaldıranların, duvarlardaki resimlerinin sağdan sola aldırınların, "türbesinin yapısını on sene savsaklayanların" bunu inkar edemeyeceklerini beyan etmiştir. Bu gibi "küçüklüklerin bir takım gafil kimselerin nankörlüğünü körüklemiş olduğu muhakkaktır" demiştir. Atatürk'e hücum edilmesine "eski iktidar ses çıkarmazdı. Fakat biz müsaade etmiyeceğiz!" sözleriyle makalesini tamamlamıştır⁶⁰.

Tasarıda koruma kanununun çıkarılmasındaki gerekçe şöyle açıklanmıştır: "...Atatürk, Cumhuriyetin ve inkılaplar rejiminin sembolü olması hasebiyle hâtırasına, eserlerine ve onu ifade eden varlıklara vaki olacak tecavüzler, bilvasıta Cumhuriyete ve inkılaplar rejimine tevcih edilmiş bir mahiyet ifade edeceğinden..." TCK 488. Madde "ölmüş bir adamın hatırasına hakaret vaki olduğu takdirde" yakın akrabası tarafından dava açılabilirliğini öngörmektedir. Verilecek cezaları düzenleyen 480 ve 482. Maddelerde belirtilen cezalar mahiyet itibariyle çok az bulunmaktadır⁶¹.

Hamit Şevket İnce Atatürk'e saldırının rejime saldırı olduğundan hareketle söz konusu kanunun gerekli olduğu düşüncesindedir. Nadir Nadi'ye göre Atatürk ilkelerinin korunması halinde böyle bir kanuna ihtiyaç yoktur ve saldırılar zamanla kendiliğinden ortadan kalkar⁶². Celal Yardımcı da Atatürk'ün heykel ve büstlerinin muhafazası için, anıtların korunması hakkındaki kanunda bulunan ceza hükümlerinin ağırlaştırılabileceğini, yeni bir kanuna ihtiyaç olmadığını ve kişi imtiyazının Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuştur⁶³. Osman Şevki Çiçekdağ tasarımı görüşmek üzere toplanan komisyonda dikkatleri dünyaya çekmiştir: "Bu kanun dünyaya, bu memleketin Atatürk'e sevgisi olmadığı, ve inkılaplarını benimsemediği, kanun ve zor yol ile bunların tutturulmak istendiği mânasını verdirebilir"⁶⁴.

Falih Rıfki Atay'ın bu konuda "Putlaştırma" isimli makalesi önemlidir. Yazar makalesinin girişinde "Eğer ne kadar temiz ve iyi niyete dayanmış olduğunu bilmesem, asıl 'hakaret' ve 'tecavüz'ün böyle bir teklifte bulunmak olduğunu söyledim" demiştir. Bu karara, irticaa karşı konan kanunların tatbik edilmemesinden dolayı ihtiyaç duyulduğunu belirterek, şunları söylemiştir: "Yeni kanunla biz Atatürk'ü putlaştırmak istiyoruz. Atatürk'ün bir sembol olduğu doğrudur. Bir put olamaz. Atatürk putlaştığı gün, gerçekten ölür. Atay cansız sembollerden ziyade inkılapların korunması gerektiğini ifade etmiştir"⁶⁵. Atatürk'ü Koruma Kanununa karşı çıkanlardan bazıları demokrasilerde herhangi bir ferde üstünlük tanınamayacağını, -eşitlik prensibinden yola çıkarak- savunmuşlardır. Demokrat Parti çevresinden buna verilen cevap şöyle olmuştur: "Eğer Atatürk herkesle eşit idiyse, neden resmî dairelere onun resmini asıyoruz"⁶⁶? Anayasanın 69. maddesinin "Fevkalâde ahvalde şahıslar hakkında özel kanunlar çıkarılmasını" mümkün kıldığı dile getirilmiştir⁶⁷. Bu tartışmalar, anayasa ile demokrasi anlayışı -ama burada demokrasinin bazılarıncı algılanışı- arasındaki çelişkiyi yansıtmaktadır.

⁶⁰ E. E. TALU, a.g.m.

⁶¹ Ulus, 8 Nisan 1951, S.10698.

⁶² Cumhuriyet, 7 Nisan 1951, S.9583.

⁶³ Cumhuriyet, 11 Nisan 1951, S.9587.

⁶⁴ Cumhuriyet, 13 Nisan 1951, S.9589.

⁶⁵ Falih Rıfki ATAY, "Putlaştırma", Cumhuriyet, 10 Nisan 1951, s.9586.

⁶⁶ Mümtaz Faik FENİK, "Atatürk ve milli vicdan", Zafer, 30 Mayıs 1951, s.757.

⁶⁷ Ulus, 2 Haziran 1951.

Tasarı, komisyondan 7'ye karşı 9 oyla geçmiştir. Başbakan yaptığı konuşmada kimseye imtiyaz vermiş olmadıklarını, inkılapların korunması için tedbir aldıklarını söylemiştir. CHP'den Abbas Metin, Atatürk'ün taşla, tunçla değil, inkılaplarıyla kalıcı olduğundan hareketle tasarı aleyhinde konuşmuş, inkılapları koruma kanununun hazırlanmasını istemiştir⁶⁸. Zafer, CHP milletvekillerinin tasarıya oy vermediklerini haber başlığında başbakanın şu cümlesini büyük puntolarla vermiştir: “*Millete mal olmuş böyle bir insanın müdafaası fani bir hemşireye bırakılamaz*”⁶⁹. Ki önceki prosedüre göre hakaret durumunda Atatürk'ün kardeşi şikayette bulunuyordu.

Peyami Safa tasarımı “*her bakımdan abes*” bulmuştur. 1945- 1950 yılları arasında da birtakım dergilerde “*irtica homurtuları duyuluyordu*” ama o yılların iktidarı böyle bir kanuna lüzum görmemişti. “*Çünkü... bir halk idaresinde Atatürk'le herhangi bir Türk arasında hukukî bir fark olmadığı için, bunlardan yalnız birini koruyan bir kanun, Anayasanın ve demokrasinin eşitlik prensibine şüphesiz aykırıdır. Atatürk'ün şahsı değil, inkılâpları kastedildiği zaman da irticain çenesi bağlanamaz. Çünkü Avrupalılaştırmanın aleyhine davranmak isteyenlerin Tanzimat hareketine ve büyüklerine saldırıp baltayı köklere vurmaları imkânına açık kapı bırakılır. Atatürk inkılâplarının her biri ... esasen ayrı ayrı kanunların himayesi altındadır.*” Safa görüşünü açıkladığı makalesini şu cümleyle bitirmiştir: “*Büyüklerimizi kanunların himayesine muhtaç bir hale getirecek kadar küçülecek miyiz*”⁷⁰?

Menderes 4 Mayıs'ta yapmış olduğu meclis konuşmasında “*Biz bu kanunla tenkid hürriyetini kaldırmıyoruz, Atatürk'ün şahsına karşı olan hakaret ve terzil hürriyetini kaldırmak istiyoruz*” açıklamasını getirmiştir⁷¹. Menderes Atatürk'ün “*demokratik inkılabı tahakkuk ettiremeyeşini, yarıda bırakışını serbestçe tenkid edilebilecek bir konu misali olarak göstermiştir.*” Kamil Boran, hükümeti tedbir almakta kusurlu bulunduğunu açıklarken Avni Doğan “*Asıl inkılaplar korunmalı. Bu kanunla taş heykeller korunuyor.*” Bu sözleri duyan Menderes “*Paralardan, pullardan resimlerini siz kaldırdınız*” diyerek çıkıştı⁷².

Erim Menderes'in Atatürk'ün tenkid edilebileceği sözleri üzerine yazdığı makalesinde verimli çalışmak dururken büyük hizmetleri tenkit etmenin beyhude olduğu görüşünü açıklamıştır⁷³. Atatürk'ü Koruma Kanun tasarısının mecliste görüşüldüğü 24 Mayıs'ta Muammer Alakant, “*Atatürk'ün Cumhuriyet'in tek kurucusu olmaması*” hasebiyle “*Atatürk'e vaki tecavüzlerin Cumhuriyet'e karşı yapılmış tecavüzler olarak kabul edilmesinin... sıhhatli bir iddia olmadığı*” kanaatinde olduğunu dile getirmiştir. Tasarının Anayasa'ya aykırı olmadığı 6 çekimser, 50 red, 232 kabul ile aynı gün mecliste onaylanmıştır⁷⁴.

Nadir Nadi kılık kıyafet, harf kanunu gibi inkılap kanunlarının kuvvetlendirilmesi, bunlara aykırı davrananların cezalandırılmasını çözüm olarak gördüğünü 17 Temmuz tarihli makalesinde kaydetmiştir⁷⁵. 23 Temmuz'da 50 aleyhte, 6 çekimsere karşı 232 oyla

⁶⁸ Cumhuriyet, 18 Nisan 1951, S.9594.

⁶⁹ Zafer, 18 Nisan 1951, S.715.

⁷⁰ SAFA, “Her bakımdan abes”, Ulus, 7 Mayıs 1951, S.10727.

⁷¹ Zafer, 5 Mayıs 1951, S.732.

⁷² TOKER, *DP'nin Altın Yılları*, s.126.

⁷³ ERİM, “Atatürk tenkid edilmeli midir?”, Ulus, 7 Mayıs 1951.

⁷⁴ Zafer, 25 Mayıs 1951, S.792.

⁷⁵ N. NADİ, “Atatürk Kanunu”, Cumhuriyet, 17 Temmuz 1951, S.9683.

kabul edilen tasarı, -ki Cumhuriyet Halk Parti'liler kabul oyu vermemiştir⁷⁶- görülen müphem noktaların açıklanması için Adalet komisyonuna havale edilmiştir⁷⁷. Tasarı, 25 Temmuz 1951'de meclisten geçerek kanun haline getirilmiş, büst, heykel, abide ve anıtkabire yönelik saldırıların bir yıldan beş yıla, "Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret edenlerin" bir yıldan üç yıla kadar hapis ile cezalandırılması kabul edilmiştir⁷⁸. Bu kanunun hazırlanmasında Atatürk'ün heykellerini, inkılaplarını korumakla beraber, "DP hükümetine iftira edilmesini" engellemek de amaç edinilmiştir⁷⁹. CHP mahfillerine göre Atatürk'ü Koruma Kanununun çıkarılmasının sebebi; DP'nin dini politikaya alet ederek "ticanî faaliyetlerini" harekete geçirmesidir⁸⁰.

Saldırıları tasavvuf karakteri göstermediği belirtilen "Ticanî Tarikatına" mal edilmiştir. DP Hükümeti "1936 da başlayıp 1947 de zararlı faaliyetleri görüldüğü halde" o zamana kadar hakkında önlem alınmamış Ticanîliği ortadan kaldırma azminde olduğunu açıklamıştır. Ticanî tarikatının o tarihlerden bir buçuk asır önce Ahmet Ticanî tarafından Fas'ta kurulduğu bilgi olarak kaydedilmiştir⁸¹.

d) Rejimi Koruma Kanunu Teklifi

Rejimi Koruma Kanunu teklifi DP Meclis Grubuna İstanbul milletvekili Mükerrer Sarol ve bazı arkadaşları tarafından sunulmuştur. Gerekçe şu şekilde belirtilmiştir: "Gerek ceza, gerek diğer hususi kanunların dışında kalan bir çok zararlı hareketler, telkinler, vatandaşların maddî ve manevî huzurunu kaçıran ve hiçbir asla dayanmayan propagandalar vatandaşlar arasında tefrik gütme temayülleri muhtelif maskeler altında, fakat sistemli şekilde gelişmektedir." Sarol ve arkadaşları nifak tehlikesine karşı yeni bir kanuna ihtiyaç olduğunu ileri sürülmüştür⁸². Kaynaklarda "Demokrasiyi Koruma" şeklinde de geçen tasarıya lüzum görülmediği kanaatine varılmış⁸³, ilerleyen zaman içinde Ceza Kanunu maddeleri üzerinde yapılan değişiklikler aynı amaca hizmet etmiştir.

e) Türk Ceza Kanunu Hakkındaki Genel Eleştiriler

⁷⁶ ERER, On Yıl, s.69.

⁷⁷ Cumhuriyet, 24 Temmuz 1951, S.9690.

⁷⁸ Cumhuriyet, 26 Temmuz 1951, S.9692.

⁷⁹ Milliyet, 26 Temmuz 1951 ve Tekin Ezer, On Yılın Mücadelesi, İstanbul 1963, s.68-69'dan, AHMAD, Demokrasi Süreci, s.55. Aydın Menderes kanununun Atatürk'ü tartışmamak değil, Atatürk'ü koruma altına almak amacıyla, hakaret ve saldırıların, birtakım tahriklerle büyüyerek, ülkedeki "belirli GÜÇLER"i harekete geçmesine fırsat vermemek için çıkarıldığını belirtmiştir. Kanunun dün için de bugün için de demokratik olmadığını, o zamanlar için "fitne kapısını" kapatmak ihtiyacının büyük ölçüde hissedildiği ancak günümüzde bu ihtiyacın devam etmiyor olması sebebiyle kanunun kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Mehmet Emin GERGER, İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu, İstanbul 1991, s.28. Toktamış Ateş de bu kanunu "ayıp bir kanun" olarak değerlendirmiş, "bir Atatürkçü olarak ... elimden gelse bu kanunu hemen kaldırırdım!" demiştir. GERGER, a.g.e., s.170-1.

⁸⁰ Ulus, 12 Haziran 1951, S.10762.

⁸¹ Cumhuriyet, 17 Temmuz 1951, S.9683.

⁸² Cumhuriyet, 16 Eylül 1951, S.9741.

⁸³ Akşam, 13 Ekim 1950, S.11499.

Antidemokratik kanunların kaldırılması gündeme geldiğinde Türk Ceza Kanununun kaynağı olan İtalyan Ceza Kanunu ağır eleştirilere tabi tutulmuştur. Mehmet Ali Sebük Vatan Gazetesi'nde İtalya'dan tercüme edilen Ceza Kanununun bünyemize uymadığını, bu sebeple ilk günden itibaren üzerinde çok sayıda değişiklik yapıldığını ifade etmiştir. Ama mesela 161. Maddede Türkler “faşist İtalya'dan” bile ileri gitmişlerdir⁸⁴. Mussolini bu kanunu kendisine yönelik şiddetli muhalefeti engellemek için antidemokratik hükümlerle tahrif etmişti. “*Sonradan, tek parti devrinin belki zaruri kıldığı şartlara uyarak bu maddeler ufak tefek değişikliklerle bizim ceza kanunumuza da sokuldu.*” Nadir Nadi Mussolini'den sonra İtalya'da, Hitler'den sonra Almanya'da antidemokratik hükümler kaldırılmışken “*bu gün medeni dünyada bu köhne usullere bağlı kalan tek devlet bizizdir*” demiştir⁸⁵. Ceza Kanununda yapılması lüzumlu değişiklikler, “*sağ ve sol ... ideolojilerin şimdiye kadar kanun bünyesi içinde vasıflandırılmamış olan mahiyetlerini tayin; bunların müşahhas birer tarifinin*” yapılmasıyla şekillendirilmelidir⁸⁶.

İtalyanlar 1889 tarihli Ceza Kanununu üzerinde 1930 tarihinde değişiklikler yapmışlardır. 1889 Kanunu kamu hürriyetlerini güvence altına alması bakımından antidemokratik değildir. 1930'da teknik bakımdan ileri bir boyut kazandırılmış olan kanuna faşizm hakim kılınmıştır. İtalya'da faşizmin yıkılması ve demokrasinin kurulmasından sonra Ceza Kanununun incelenmesi için bir komisyon kurulmuş, farklı iki fikir ortaya atılmıştır: Bazı komisyon üyeleri 1889 Kanununu birtakım düzenlemelerle yürürlüğe koymayı savunurken diğerleri teknik açıdan ileri olan 1930 Kanununun faşizme dayanan hükümlerinin ayıklanmasından sonra uygulanmasının yerinde olacağı kanaatini ileri sürmüşlerdir. Alıntı nakledilen inceleme yazısı yazarı Prof. Dr. Faruk Erem, TCK'nın genel anlamda antidemokratik olmadığını, 1936'da değiştirilen ikinci kitap – birinci babın muayyen bir bab olduğunu, ayrıca ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Erem'e göre asıl boşluk, TC'nin altına imza attığı Birleşmiş Milletlerin “İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar” adlı hükümlerinin Ceza Kanununa ilave edilmesi mecburiyetinden kaynaklanmaktadır⁸⁷.

f) Türk Ceza Kanunu 161. Maddesinin Son Fıkrası Hakkındaki Tartışmalar

Mardin Milletvekili Kamil Boran'ın ifadesiyle “*Faşist İtalyan Ceza Kanunu*”ndan alınan 161. Madde savaş halinde halkı telaşa sevk edecek, direnci ve mukavemeti kıracak, millî menfaatleri zedeleyecek yayımda bulunanların cezalandırılmasına dairdir. Bahis mevzuu olan, maddenin Türk makamlarının ilave ettiği son fıkrasının sulh zamanında da – daha az ama yine ağır hapis cezası ile- uygulanmasıdır. Bu teklifi Ali İhsan Sabis getirmiştir. Ulus, Demokrat Parti iktidarınca “*kötüye kullanıldığını*” iddia ettiği bu fıkranın, Cumhuriyet Halk Partisi zamanında hiç uygulanmadığını söylemiştir.

Necmettin Sadak “*millî duyguları zayıf düşürmek*” ifadesinin, “*meselâ Türkiye'nin Avrupa Federasyonuna girmesi gibi bir fikri*” de suç kapsamına alabileceğini ihtar

⁸⁴ Vatan, 1 Ocak 1950.

⁸⁵ Nadir NADİ, “Madde 141”, Cumhuriyet, 11 Şubat 1951, S.9527.

⁸⁶ Selim Ragıp EMEÇ, “Ceza kanunu tadilatı ve ağır müeyyideler”, 23 Aralık 1950.

⁸⁷ Faruk EREM, “Ceza Kanunu antidemokratik bir kanun mudur?”, Ulus, 29 Haziran 1951, S.10779.

etmiştir⁸⁸. Atıf Akgüç, “bozgunculuk” denilen fiilin yer aldığı fıkranın ceza mantığı ve esaslarına uymadığını, “siyasi faaliyet ve emniyeti tehdit altına koyan ‘hürriyet öldürücü’ olduğunu belirtmiştir.” Bu fıkranın kaldırılmaması durumunda yapılacak demokratik kanunların kıymetinin olmayacağını izah etmiştir. üç bakımdan incelediği fıkrayla ilgili şu soruları yöneltmiştir: “Sulh zamanında ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak yalan haber neşri devletin şahsiyetine karşı işlenmiş bir suç olabilir mi? Devletin varlığına karşı işlenen bir suç mudur ki devleti şahsiyetine karşı işlenmiş kabul edilsin?” “Sulh zamanında düşman kimdir?” “Milli menfaatlere zarar veren fiiller nelerdir? Kanun bunları tasrih ediyor mu? Hayır. Ceza hukuku nazariyelerine göre suç sayılan fiillerin müphem olmaması, sarh, açık, muayyen olmaları şart değil midir?” Akgüç, bu maddenin “sabır ve tahammülü az, vehmi çok, kendi nüfuzunu her şeyin üstünde tutan veya siyasi hasımlarını ezmek isteyen bir hükümetin elinde” tehlike arz edeceğine dikkat çekmektedir⁸⁹.

Cumhuriyet Halk Partisi Ordu milletvekili Hamdi Şarlan, “...mevcut olmayan düşmana karşı mukavemetin azalmasını farz ve tahmine kadar gidemeyeceklerini” söyleyerek bu fıkrayı eleştirmiştir. “Dünkü e’al ve icraat”larında ... “hata olmuş ise tashihinde hikmet ve mantık olacağını” ifade etmiştir⁹⁰. Cumhuriyet Halk Partisi mensuplarının bu teklifi demokratik muhalefete güzel bir misaldir. Şarlan, son fıkra sebebiyle akla daima “korkunç ihtimallerin geleceğini” söyleyerek, paranoid bir yaklaşım sergilemiştir. “Mesela günün birinde zaafi irade ve idareye sahip bir hükümetin vehim ve hiffet altında bu cezai müeyyideleri tatbiki kalkması mümkündür.”

Şarlan ikinci defa söz aldığı anda şöyle bir savunma yapmıştır: “1930’da yahut 1938 senelerinde bu şekilde alınan bu maddeye birkaç sene sonra şu ve bu ilcaatla ilave edilen bu son fıkra o günün tek parti sistemi içinde beşinci kol vesaire için belki alınmıştır⁹¹.” Demokratik ortamla tek parti ortamı tabiatıyla ayrı değerlendirilmelidir ama yaşananlar, demokrasiye değil demokrasi sürecine geçildiğini göstermektedir. 1946 ile anayasa ile, sistem ile kesin bir şekilde demokrasi başlamış olsaydı, bembeyaz bir sayfa açıldığını kabul edip, tek parti dönemini bu şekilde mülahaza edebilirdik. Demokrat Parti iktidarı da Cumhuriyet Halk Partisi gibi, belki lazım olur tedbiri ile böyle maddeleri bulundurarak kontrolü elinde tutmak istemiş olmalıdır.

Mardin bağımsız milletvekili Kemal Türkoğlu, “Ne kadar gariptir ki C.H.P. tarafından vazedilen bir hüküm bugün burada D.P. milletvekilleri tarafından müdafaa edilmektedir.” diyerek eski iktidarı seçim zamanı bu maddeyi tatbiki durumunda milletvekillerinin mahkemelerde olacağını belirtmiştir. DP Grup Başkan Vekili Abidin Potuoğlu’nun Cumhuriyet Halk Partisi’nin maddeyi tatbik ettiği yönündeki itirazı üzerine Türkoğlu, Demokrat Parti’nin bu maddeyi MP Genel Başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterine karşı kullandığını öne sürmüştür⁹². Savaş ihtimali üzerine bina edilen bu maddenin, barış zamanlarını da munderiç kılınması madde kapsamında görülenlerin askeri

⁸⁸ “İktidar bir D.P. devleti kurmak sevdasındadır”, Ulus, 6 Eylül 1951, S.10846.

⁸⁹ Atıf AKGÜÇ, “DP ve antidemokratik kanunlar”, Ulus, 3 Ekim 1950, S.10513.

⁹⁰ “Demokrat Parti antidemokratik bir hükmü aynen benimsedi”, Ulus, 3 Temmuz 1950, S.10783.

⁹¹ Ulus, a.g.h.

mahkemeye sevkini sağlamaktaydı. Nihat Erim maddeyle ilgili şöyle bir yorum getirmiştir: “Barış zamanında askerî mahkemeye fikir suçlusu sevkedilen bir rejimde basın hürriyetinin teminatının tam olduğu iddia edilmemelidir⁹³.”

g) Türk Ceza Kanununun 159. Maddesi Üzerindeki Tartışmalar

Demokrat Parti'liler CHP muhalefeti, “*hükümetin manevi şahsiyetini tahkir*” kapsamında görmüşlerdir. Cumhuriyet Halk Parti'liler ise “*Suç ile hak arasını ayıran hudut çizgisinin nerede olduğunu*” ve bunu tespit etmenin kimin görevi olduğunu⁹⁴ sormuşlardır. Demokrasiye aykırı bulunarak muhalefetin tepkisini çeken –ki antidemokratik kanunları araştırmak üzere kurulan komisyon da aynı sonuca varmıştır- 159. madde metni şöyledir:

“Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük millet meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet veya muhafaza kuvvetlerini, adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler veya Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini elenen tahkir ve tezyif edenler veya Büyük Millet Meclisinin meşruiyeti hakkında suizannı davet edecek şekilde alenen mütecavizane fiil ve hareketlerde bulunanlar bir seneden altı seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılırlar⁹⁵.” Faik Ahmet Barutçu Haziran 1953'te antidemokratik kanunlarla ilgili yapmış olduğu bir konuşmasında başka bir yerde görülmemiş bir husus olan “*Hükümetin manevî şahsiyeti*” lafzının bir Türk icadı olduğunu ifade etmiştir⁹⁶.

Hükümetin 159. maddeyi kuvvetlendirme teşebbüsü, basın hürriyetinin kısıtlanması anlamında alınmıştır. 1952'de sonuçsuz kalan ancak Temmuz 1953'te TCK 173. madde ile getirilecek olan- değişiklik için Ulus'ta şöyle denilmiştir: “*Menderes artık tenkitedilmeyecek, karikatürü yapılamıyacak, sadece şakşaklanacak⁹⁷”* Bakanların şahsiyetlerine yönelik yayım için “*âmme davası*” açılabilmesi teklif edilmesi hakkında muhalefet, bakanların şahıslarının herkes gibi muhterem olduklarını, hakareten kanunlarla korunduklarını söylemişler ve teşebbüsü şöyle eleştirmişlerdir: “*Her yıl üçü beşi değişen, mahiyeti itibarıyla hepimiz gibi gelip geçici, yaşayıp göçücü olan her fânî insan gibi suç veya hata işleyebilen bakanların şahıslarını Türklük, Cumhuriyet, Devlet gibi manevî şahsiyete malik –yani etsiz, cansız- millî ebedî mefhum ve müesseselerle bir tutmak garip olmaz mı⁹⁸?*”

h) Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. Maddeleri Üzerindeki Tartışmalar

Demokrasiyle beraber özellikle ilim, fikir adamları ve basın mensupları daha serbest konuşabilecekleri, kalem kullanabilecekleri bir Türkiye beklentisi içindeyken, aşırı

⁹² Ulus, a.g.h.

⁹³ ERİM, “Basın hürriyeti”, Ulus, 2 Ekim 1951, S.10872.

⁹⁴ YALÇIN, “Tethiş makinesi”, Ulus, 14 Kasım 1952, S.10555.

⁹⁵ AKGÜÇ, “Hükümet'in manevi şahsiyeti”, Ulus, 27 Kasım 1950, S.10568.

⁹⁶ Ulus, 2 Haziran 1953, S.11470. Sistemle ilgili dosyada bu konu üzerine geniş bir şekilde durulmuştur.

⁹⁷ Ulus, 16 Nisan 1952, S.11065.

⁹⁸ Necmettin SADAĞ, “Tehlikeli oyunlar”, Akşam, 18 Nisan 1952'den Ulus, 19 Nisan 1952, S.11068.

tabir edilen sağ ve sol cereyanlar Hükümeti önlem almaya sevk etmiştir. Ancak tehlikeli görülenler için alınan önlemler, diğerleri için bir ölçü ve sınır belirsizliği problemini ortaya çıkarmıştır. “Komünizm ve taassup namına hürriyetin suyistimalleri geniş ölçüde görülmüştür. Fakat bu haller tenkid hürriyetini umumi surette tahdit etmeği değil, muayyen suyistimallere karşı tesirli tedbir düşünmeyi icabeder⁹⁹.”

Bu konudaki tartışmalar, 141. Maddede yapılması düşünülen değişiklik etrafında çoğalmıştır. 141. Madde; ictimai bir zümrenin tahakkümü ya da ictimai bir zümrenin kaldırılmasına “*matuf veya memlekette müesses ictimai veya iktisadi nizamları devirmeye matuf cemiyetleri tesis, tanzim, teşkil edenler veya sevk ve idare edenler bir seneden 5 seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır*¹⁰⁰” şeklindeydi. Bu maddeden cebir unsurunun kaldırılması da gündeme getirilmiştir. Bu teşebbüse, komünizm dışındaki siyasi ve iktisadi doktrinleri de yasaklayacağından ve cezanın 5 ila 12 yıla çıkarılacağından dolayı karşı çıkmıştır. Bu şekilde Anayasa’da bulunan altı ilkeyi “*kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya, velev Anayasa’da gösterilen usullerle dahi olsa teşebbüs edeceklere de aynı cezanın verileceği*” ifade edilmiştir. “*Hatta sadece ‘devletçilik’ umdesini kaldırmak*” da nizamı yok etmek veya kısmen ortadan kaldırmak olacağından bu ceza liberal bir ekonomik sistem kuracağını vaat eden bir parti mensuplarına bile uygulanabilecektir¹⁰¹.

141. madde üzerine pek çok tartışma vukua gelmiştir. Mardin milletvekili Kamil Boran maddenin komünizmle mücadele edilecek şekilde düzenlenmediğini, komisyonun sadece eski metindeki bazı tabirleri değiştirmekle yetindiğini söyleyerek eleştiride bulunmuştur. Gazeteciler Cemiyeti’nin konuyla ilgili raporunda 141. maddenin üçüncü fıkrasında geçen “*müesses iktisadi veya sosyal nizamlar*” tabiri muğlak bulunmuş ve bir siyaset veya basın erbabının herhangi bir kanunu hüsnü niyet, fakat şiddetle tenkit etmesi durumunda komünist olarak suçlanabileceği endişesi dile getirilmiştir¹⁰².

Gazetelere akseden görüşler, komünizme karşı kanuni tedbirler alınması doğrultusundadır. Demokrasi silahıyla demokrasiyi ortadan kaldırmayı hedefleyen bu rejimin sızmasını engellemek isterken, tasarıdaki muğlak ifadeler temel hürriyetlerden taviz verilmesi endişesini arttırmıştır. Mesela milli duygunun ve bu duyguyu zayıflatıcı hareketlerin ne olduğunun açıklanması beklenmiştir. Kimi Batı ülkelerinin sosyal ve ekonomik güçte olmalarıyla, İngiltere ve İskandinavya gibi ülkelerin başardıkları sosyal ıslahatla komünizmi yere serdikleri anlatılmıştır. ABD ve İsviçre’nin ise sıkı kanuni tedbirler aldığı, insan hakları konusunda son derece titiz olan bu ülkelerin yaklaşımlarının incelenerek kanunun hazırlanması istenmiştir¹⁰³.

Adalet Komisyonu hazırladığı tasarıya 8 Şubat’ta şu şeklini vermiştir: “Devletin siyasi ve hukuk nizamlarını yok etmek gayesini güden cemiyetleri, her ne suretle olursa olsun kurmaya tevessül eden veya teşvik, tanzim veya sevk ve idare eden veya bu hususta yol gösteren kimseler birinci fıkradaki ceza ile cezalandırılır¹⁰⁴.” 14 Şubat’ta tasarıya suçun tekrarı durumunda 30 yıl hapis cezası ve ihbarda bulunanların cezalarının kısmen veya tamamen kaldırılacağı hükmü eklenmiştir¹⁰⁵. 15 Şubat Komisyon görüşmeleri

⁹⁹ Mehmet Ali SEBÜK, “Ceza Kanunumuz”, Vatan, 1 Ocak 1951’den Ulus 2 Ocak 1951.

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 14 Ocak 1951.

¹⁰¹ ERİM, “Tahakkümü önlemek için tahakküm!”, Ulus, 26 Ocak 1951, S.10628.

¹⁰² Ulus, 8 Şubat 1951, S.10642.

¹⁰³ Nadir NADİ, “Geniş görüş”, Cumhuriyet, 14 Şubat 1951, S.9530.

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 9 Şubat 1951, S.9525.

¹⁰⁵ Ulus, 15 Şubat 1951, S.10648.

sırasında jurnalcılığa yol açacak teklif kimi Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri tarafından şiddetle tenkit ve sonunda reddedilmiştir. “*Cemiyet tabirinden maksat, iki ve daha ziyade kimselerin birleşmeleri halidir*” cümlesiyle metnin muğlaklıktan kurtarılmasına çalışılmıştır¹⁰⁶.

1951 Kasım sonunda 141. Madde birinci fıkrasında yer alan “*cebiri*” unsuru üzerinde büyük tartışmalar yapılmıştır. 141. maddenin söz konusu birinci fıkrası şöyledir: “*Bu sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerindeki tahakkümünü tesis etmeğe veya bir sosyal sınıfı cebiri yolu ile kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal nizamları cebren yoketmeğe matuf cemiyetleri her ne suretle ve nam altında olursa olsun kurmağa tevessül, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden yahut bu hususlarda yol gösteren kimse sekiz yıldan 15 seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.*” Maddede sosyal sınıfı yok etmek teşebbüsü ancak zora dayandığı zaman suç teşkil etmektedir¹⁰⁷.

Demokrat Parti’liler cebiri unsurunun kaldırılmasını isterken Cumhuriyet Halk Parti’liler , komünizmi hedef alan bu maddeden cebiri unsurunun çıkarılmasına, -bu taktirde sosyalizmin de suç telakki edilebileceğini söyleyerek- karşı çıkmışlardır¹⁰⁸. 28 Kasım’da kabul edilen ve 11 Kasım’da yürürlüğe giren 141. Madde birinci fıkrası sonu şöyledir: “*Bu kabil cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında ölüm cezası hükmolunur.*” 142. Madde 141. Maddede belirtilen amaçlarla propaganda yapanlar hakkındadır ve böyle kimselere beş yıldan on yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Maddenin ikinci fıkrasında cumhuriyet ve demokrasiye aykırı olarak devletin bir fert veya zümre tarafından yönetilmesi için propaganda yapanların da aynı kapsamda olduğu belirtilmiştir¹⁰⁹.

ı) Millî Selâmet Kanunu

Millî Selâmet Kanunu iktidarın, Millet Partisi’nin açılan soruşturma sırasında ihtiyaten faaliyetlerinin durdurulmasından sonra, irticâ tehlike görerek alelacele meclisten geçirdiği bir dizi kanundur. MP’nin durumu gerekçe gösterilerek işleme konan kanunlar, CHP tarafından samimi bulunmamıştır. Söz konusu kanunlar, Üniversite Kanunu ve Vicdan ve Toplantı Hürriyetini Koruma Kanunudur. Basın bu kanunlara Millî Selâmet Kanunu adını takmıştır.

ıı) Üniversite Kanunu

Millî Selâmet Kanunu çerçevesinde ilk olarak üniversiteler ele alınmıştır. 21 Temmuz 1953’te Üniversite Kanunu üzerinde değişiklik yapılmıştır. CHP’lilerin “*Üniversiteleri kapatın, daha mertçe hareket etmiş olursunuz*”¹¹⁰ dedikleri bu uygulama ile siyasete karışan öğretim üyelerinin meslekten ihraç edilerek ve akademik unvanları alınması suretiyle cezalandırılmaları hükme bağlanmıştır. Üniversite muhtariyetini zedeleyen bu kanunun tezat içersinde bulunduğu şu ifadelerle dile getirilmiştir:

¹⁰⁶ Basın, 16 Şubat 1951.

¹⁰⁷ ERİM, “Meclis’teki münakaşalar”, Ulus, 26 Kasım 1951, S.10928.

¹⁰⁸ Ulus, 24 Kasım 1951, S.10926.

¹⁰⁹ Ulus, 12 Aralık 1951, S.10944.

¹¹⁰ Ulus, 23 Temmuz 1953, S.11519.

“Demokrasiyi bu rejimin şartları içinde hür bir millet nizamını tesise ve yaşatmağa ahdetmiş bir memlekette üniversite öğretim mensupları gibi aydın ve öğretici bir sınıfi söylemekten, yazmaktan menetmek ve onlara ‘siz siyasetle iştigal edebilirsiniz, siyasî teşekküllere girebilirsiniz ama, siyasî yayınlarda ve beyanlarda bulunamazsınız’ demek kadar hazin ve tezatlı bir hüküm tasavvur olunamaz¹¹¹.”

Berlin Üniversitesi rektörü Profesör Hirsch'nin; *“Türkiye’de böyle bir kanun çıkarmakla fikir hürriyetine esaslı bir zincir vurulmuştur. Bir memlekette profesörler ve fikir adamları susturulduğu gün artık o memlekette hürriyetin varlığından bahsedilemez.”* şeklindeki sözleri nakledilmiştir¹¹².

iii) Vicdan ve Toplantı Hürriyetini Koruma Kanunu

Millî Selamet Kanununun ikinci bölümü tasarı aşamasındayken gazetelerde şöyle yayımlanmıştır: *“Siyasî ve şahsî nüfuz veya menfaat temin etmek maksadiyle din veya dinî hisleri yahut dince mukaddes tanınan şeyler veya dinî kitapları âlet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.”* Fiilin yayın yoluyla işlenmesinde cezanın yarı nispetinde arttırılacağı hükmü de getirilmiştir. İkinci madde ile herhangi bir cemiyet mensubunun aynı suçu işlemesi durumunda suçun tebliğ edileceği, üyenin bir ay içinde mensubu bulunduğu cemiyet tarafından hareketin tasvip edilmediğinin resmi makamlara bildirilmesi şartı ifade edilmiştir. Bu hükümlere aykırı davranan cemiyet idarecilerinin 500 liradan 5000 liraya ağır para cezasına çarptırılacağı kaydedilmiştir. Cemiyetin de fiile iştirakinin anlaşılması halinde mahkemenin faaliyetleri durdurma kararı alabileceği ifade edilmiştir. Dördüncü maddede ise, toplantıların zabıtaca izlenmesi, vuku bulabilecek hakaret ve saldırıların engellenmesi kararı alınmıştır¹¹³.

Muhalefet milletvekilleri din ve vicdan hürriyetiyle ilgili birinci bölümü desteklemişler ancak 163. maddedeki suçun hemen hemen aynı ifadeyle tekrar edilmesini anlamsız bulmuşlar, değişikliğin 163. maddenin içinde yapılması gerektiğini savunmuşlardır¹¹⁴. Vicdan hürriyeti ile ilgili kısım mecliste keskin bir muhalefet bulmamakla beraber, makalelerle eleştirilmiştir. *“Siyasi irtica parolasının”* yerini *“dini siyasete alet etme parolasının”* aldığı ifade edilmiştir¹¹⁵. 163. maddedeki hale biraz açıklık kazandırılmasına karşılık, dini siyasete alet etmekten kastedilen yine tarif edilmemiştir¹¹⁶. Toplantı hürriyeti ile ilgili hüküm ise tek taraflı bulunmuş, kanunla irticacın değil, siyasi partilerin hedef alındığı belirtilmiştir¹¹⁷. Kanunla bir parti mensubu yaptığı konuşmada suç unsuru ifadeler kullanırsa şahsın cezalandırılması, ve bunlar parti tarafından onaylanırsa partinin kapatılması hükme bağlanmıştır. Fahir Giritlioğlu kanunu Takriri Sükun ve Hıyaneti Vataniye Kanunlarına benzetmektedir. Zira yetkiler mahkemeye bırakılmış ve hükümler yumuşatılmıştır. Ancak kanun DP zamanında ve ihtilalden sonra tatbik sahası bulamayacaktır. İktidara, muhalefete karşı tehdit unsuru bir silah kazandırmakla kalmıştır¹¹⁸.

¹¹¹ Ulus, 22 Temmuz 1953, S.11518.

¹¹² Ali Rıza EREM, “İki çeşit iktidar: 1950-1954 iktidarı”, Yeni Ulus, 10 Nisan 1954, S.116.

¹¹³ “Siyasî partilerin toplanma hürriyeti de baltalanıyor”, Ulus, 21 Temmuz 1953, S.11517.

¹¹⁴ “Toplantı hürriyetini kısıtlayan tasarıyı kanunlaştırdılar”, Ulus, 24 Temmuz 1953, S.11520.

¹¹⁵ ERİM, “Millî husumetten millî selâmete”, Ulus, 25 Temmuz 1953, S.11521.

¹¹⁶ YALÇIN, “Vicdan ve Toplanma hürriyetinin korunması I”, Ulus, 1 Ağustos 1953, S.11528.

¹¹⁷ “Eğer kanun çıkarsa muhalif partiler artık toplantı yapamayacak”, Ulus, 23 Temmuz 1953, S.11519.

¹¹⁸ Fahir GİRİTLİOĞLU, Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii, C.2, s.14-5.

j) Basın Kanunu Üzerindeki Tartışmalar ve Basın Hürriyetinin Ceza Kanunu ile Kısıtlanması

Hürriyetin, hürriyete karşı istismar edilmesi tehlikesi üzerinde hem muhalefet hem de iktidar tarafından durulmuştur. Basın Kanunu tasarısında “*mesela aşırı sağ veya sol gazetelerin tahriplerinden memleketi korumak hakkını, Bakanlar Kurulu’na tanıtılan bir madde olup olmadığı*” sorulmuştur. Safa hükümetin samimiyetinden emin olmakla beraber hazırladığı kanunla tehlikeye davet çıkardığı uyarısında bulunmuştur¹¹⁹.

14 Temmuz’da yeni Basın Kanunu kabul edilerek, 1931 Basın Kanunu ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanunla gazete ve dergi çıkartmak için izin alma şartı, gazete sahiplerinin cezai sorumluluğu, “*adı kötüye çıkmış kişilerin*” basın organlarında çalışması yasağı sona erdirilmiş, basın davalarına özel mahkemelerin bakması karara bağlanmıştır¹²⁰. Bu kanun, gazete sahiplerinin üzerindeki yayımlanan yazılar sebebiyle cezai sorumluluğunu kaldırmıştır. Ancak yazı işleri müdürleri, yazarla beraber sorumlu kabul edilmekle beraber hapis tehdidi de altındaydılar¹²¹.

Peyami Safa, bu kanunla amaca ulaşamayacağını belirtmiştir. Çünkü Ceza Kanununa göre basın suçu da ağır cezada yargılanabilirdi. Cezası bir yıldan altı aya kadardı. Safa tehlikenin boyutunu şöyle belirlemiştir: “*Hükümet isterse bugün yaptığı gibi, (kendisi, Kasım Gülek ve Akşam Haberleri hakkında açılan soruşturmaları kastediyor) en masum kelimenin içine hayal kepçesini daldırarak oradan ağır cezayı gerektiren manalar çıkarabilir ve gazeteciyi, beraat kazanacağı muhakkak olsa bile, şehirden şehire, mahkemeden mahkemeye sürükleyebilir*”¹²².

Partisi adına İsmet İnönü iktidarın Basın Kanunu üzerinde yaptığı ilk düzenlemeye ilişkin; iktidar yanlısı gazetelerin muhalefete saldırabildiğini ama, iktidar hakkında basit bir sözün mahkemeye sevk edilmeye sebep olduğunu, “*fikirlerin emniyetle söylenebilmesi için çok zamana ihtiyaç olduğunun anlaşıldığını*” ifade etmiştir¹²³. 9 Ocak tarihli bir makalede; hükümetin iktidara gelmesinden itibaren Basın Kanununda yaptığı “*sudan değişiklikten*” başka bir şey yapmadığından şikayet olunmuştur. Bu biricik yeniliğin de Ceza Kanununda bir değişiklik yapılmadan işe yaramayacağı belirtilmiştir¹²⁴.

Prof. Faruk Erem’e göre basın mensupları için ceza kanununda yer alan ve her vatandaşı ilgilendiren suçlardan ayrı ve ilave suçlar çıkarılmamalıdır. “*Bir gazeteci suç bahsinde, bir vatandaş kadar mesul olmalıdır. Gazetecinin vatandaştan imtiyazlı sayılması doğru görülmiyebilir, fakat hiç olmazsa diğer vatandaşlardan daha teminatsız ve daha sert bir kanun rejimine tabi tutulmaması doğru olur.*” Erem milletvekili dokunulmazlığı gibi basın dokunulmazlığı oluşturulmasını da doğru bulmaktadır. Basını “*dördüncü kuvvet*” olarak görenlere katılmakta ve vahim bir hal dışında ceza verilmemesini öngörmektedir.

¹¹⁹ Peyami SAFA, “Hürriyete karşı hürriyet”, Ulus, 29 Haziran 1950, S.10417.

¹²⁰ Korkmaz ALEMDAR, “Demokrat Parti ve Basın”, Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1988, c.9, s.53.

¹²¹ Alpay KABACALI, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994, s.230.

¹²² SAFA, “Demokrat Partinin demokrasisi”, Ulus, 5 Eylül 1950, S.10485.

¹²³ Ulus, 3 Ekim 1950, S.10513.

¹²⁴ ERİM, “Samimi olmak zarureti”, Ulus, 9 Ocak 1951, S.10611.

Hatta yalan haberin suç sayılmamasında isabet olduğunu ileri sürmüş, yalan haberin belirli bir amaçla sistemli olarak mücadele vasıtası olarak kullanılmasının da doğru olmadığını belirtmiş, “*Basın ahlâkı kanunlarla düzeltilemez.*” demiştir¹²⁵.

Hüseyin Cahit Yalçın, Nisan 1951’de basın hürriyetini şahsı adına yeterli bulmuş, zira DP iktidarında da eski iktidar zamanında olduğu gibi düşündüğü her şeyi yazabildiğini söylemiştir. Buna rağmen Gazeteciler Birliği’nin kanun değişikliği istemelerinin, bu konuda eksikler olduğu realitesini gösterdiğini ifade etmiştir. Hükümetin basın hürriyetini desteklediği, gazetecilerinin de mevcut durumdan şikayetçi oldukları halinde neden anlamadıkları sorusunu yöneltmiştir¹²⁶. Basın mensuplarının çalışma şartlarını düzenleyen, sendika kurma hakkı veren, çalışanları sosyal güvenlik kapsamına alan yasa, 13 Haziran 1952’de kabul edilmiştir¹²⁷.

Antidemokratik otuzuncu maddenin kaldırılması suretiyle Basın Kanununa aldırılan demokratik hava Türk Ceza Kanununda yapılan değişikliklerle bozulmuştur¹²⁸. İlk olarak Mart 1951’de TCK 270. Madde şöyle değiştirilmiştir: “*Milletvekilleri, Bakanlar, resmi heyetler üyeleri, ve Devlet memurlarından, ad zikretmiyerek bir veya birkaçının veya hepsinin müphem ve suizannı davet edecek mahiyette mütecavizane yazı ve resimlerle şeref ve haysiyetlerini ihlal edenler, 3 aydan 2 seneye kadar hapis ve 50 lira ile 500 lira arasında para cezalarına çarptırılacaklardır*”¹²⁹. 1952’de iktidar, aynı konuda daha geniş çapta bir kısıtlamayı 159. maddeye bir ilave getirerek yapmak istemiş ama bu mümkün olmayınca bir sonraki fasıl, Haziran 1953’te başlamıştır. Muhalefet milletvekilleri hakaretlerin TCK 346 ve 480-482. maddelerle müeyyidelere bağlanmış olduğunu savunmuşlar ve değişikliğe -Basın Kanununun 30. maddesinin geri getirilmesi anlamına geldiğini söyleyerek- karşı çıkmışlardır¹³⁰. Muhalefete rağmen, TCK 273. maddede yapılan değişiklikle bakanlara hakaret edilmesi durumunda savcıların –şikayet olunmaksızın- harekete geçmesi esasa bağlanmıştır. Akademisyen Erem ise, ilgili fıkranın şahsî davalar bakımından özel hukuk çerçevesinde bulunduğunu belirtmiştir. Kamu davalarını kapsamaması gerektiğini ileri sürdüğü Ceza Kanununa uygun olmadığını ifade ederek kanaatini açıklamıştır¹³¹.

8 Mart 1954’te “*Neşir Yoluyla veya Radyoyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır. Bununla namus, şeref ve haysiyete tecavüz, itibar zedeleyici yayında bulunmak, özel hayatın ilgili kişilerin rızası olmaksızın teşhiri suç kapsamına alınıp 6 aydan 3 yıla kadar hapis, bin liradan on bin liraya kadar para cezası öngörülmüştür. Bu suçlar için de şikayet hükmü kaldırılmış, ancak savcının “*mağdurun*” yazılı iznini alması

¹²⁵ Faruk EREM, *Hürriyet ve Suç*, Ankara 1952’den ERİM, “Basın dokunulmazlığı!”, Ulus, 12 Ocak 1953, S.11329. Erim bu makalesinde Erem’in bazı görüşlerine katılıp, bazılarını katılmadığını belirtmiş, bunları açıklamamıştır.

¹²⁶ YALÇIN, “Matbuat hürriyeti bahsinde niçin anlaşıyoruz?”, Ulus, 4 Nisan 1951, S.10694.

¹²⁷ M. Şehmus GÜZEL, *Türk Usulü Demokrasi*, Ankara 1997, s.140.

¹²⁸ Bu konuda I. BMM zabıtlarında geçen bir konuşma Hasan Ali Yücel tarafından işlenmiştir. Tartışmadan ibret verici bazı satır başları şöyledir: “*Matbuat, esbabı terakkinin en başlıcalarındandır. Matbuat ne kaadr serbest bırakılırsa o kadar istifade olunur.*” “*Matbuat kanunnamesi serbest olunmalıdır. Bu lâyiha ise, bize geldiği zaman görenler bunu Matbuat Kanunu değil, ceza kanunu zannedyediler. İçinde cezayı-nakdiden, hapisten başka bir şey yok. Bizim ceza kanunumuz var. Fena yazdıkları vakit o kanuna müracaat olunur. Matbuat kanunu serbest olmalıdır.*” Hasan Ali YÜCEL, “75 Yıl Önce Matbuat Kanunu”, Cumhuriyet, 22 Mayıs 1952, S.9990.

¹²⁹ ERİM, “Samimiyetsizlik örneği”, Ulus, 12 Mart 1951, S.10671.

¹³⁰ EREM, “273 üncü Madde”, Ulus, 8 Haziran 1953, S.11476.

¹³¹ EREM, a.g.m.

uygun görülmüştür. 1954 Kanunu ile “devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak yalan haber veya havadislerin veya bu mahiyetteki vesikaların yayını 1 yıldan 3 yıla kadar hapis, 2500 liradan az olmamak üzere para cezası ile cezalandırılması” hükmüne bağlanmıştır¹³². Görüldüğü gibi iktidardaki parti baskıyı, “devletin itibarını” koruma gerekçesiyle dayatmıştır.

Muhalefet cenahı kanunu, anayasanın sansüre karşı olması dayanağı ile uygun bulmamışlardır. Hazırlanan Basın Kanunuyla radyo konuşmalarının sansüre tabi tutulacağını belirtmişlerdir. Radyoda bulunan bir memurun sakıncalı sakıncasız ayrımını nasıl yapacaklarını ciddi bir endişe kaynağıdır¹³³.

Adalet Bakanı Halil Özyörük demokrasiyi koruma kanun tasarısı hakkında basına bulunduğu izahatta Ceza Kanununun 141, 142 ve 163. Maddeleri üzerinde çalıştıklarını, amaçlarının bunları muğlaklıktan kurtararak, net bir şekilde ifade etmek olduğunu belirtmiştir. TCK'nın 200. Maddesi, kaçakçılık kanunu, suçüstü kanunu, Milli Korunma Kanunu, ve Hayvan hırsızlığı kanunu olarak sıraladığı antidemokratik kanunları değiştireceklerini beyan etmiştir. Kişi hürriyeti ve güvenliğinin sağlanması bahsinde hakim kararı olmaksızın kimsenin tutuklanamayacağı, tutuklamama durumunda delillerin yok edilmesi tehlikesi ile sadece hakimin tevkif kararı alabileceğini söylemiştir. Özel hayatın gizliliği bahsinde hiçbir meskenin hakim kararı olmadan aranamayacağını, kritik ve acil durumlarda aramanın yapılabileceğini, ancak bu halde de sonradan izin alınmasının gerekli olacağını bildirmiştir¹³⁴.

11 Ocak 1951'de tutuklama hükümleriyle ilgili antidemokratik kanunların kaldırılmasına dair meclise getirilen üç teklif görüşülmüştür. Hayvan hırsızlarının çoğunlukla göçebe olmalarından mütevellid, delilleri yok etme tehlikesi sebebiyle haklarındaki tutuklama kararı kaldırılmamıştır. Ceza Muhakemeleri Kanununun 200. Maddesinin tevkifle ilgili son fıkrası ve Meşhud Suçlar Muhakeme Usulü Kanununun yine tevkif mecburiyetiyle ilgili hükümleri kaldırılmıştır¹³⁵.

k) Seçim Kanununda Yapılan Değişiklik

1954 Genel seçimleri yaklaşınca DP iktidarı Seçim Kanununda bazı değişiklikler yapmayı öngörmüştür. Muhalefetin talep ettiklerini mecliste Faik Ahmet Barutçu dile getirmiştir. Seçim ihtilaflarının Yüksek Seçim Kurulunda değil, kurulacak bir Seçim Mahkemesinde görüşülmesini istemiştir. Böylece kanunların başka hiçbir yerde tetkik edilemeyeceği de gösterilmiştir. Vatandaşların oy kullanma hakkının kaybedilmemesi için seçmen listelerinde karışıklık çıkmasını önleyecek tedbirlerin alınmasını, bunun için sandık başlarına gönderilen listelerden birer nüshanın seçimlere girecek partilere verilmesini uygun gördüğünü açıklamıştır. Seçim sırasında ihtiyar heyetinde inhilal vuku bulursa, yeni heyeti seçme görevinin kaymakamdan alınarak, seçim esnasında tarafsız olan seçim kuruluna verilmesinin isabetli olacağını ifade etmiştir. Ara seçimlerin ertelenmemesi hükmünün getirilme gerektiğini söylemiştir. Demokrat Parti iktidarı ise 17 Şubat 1954'te mecliste karara bağladığı değişiklikle seçim mazbatalarının adlî makamlar tarafından tetkik

¹³² ALEMDAR, a.g.m. Bu kanunun bazı maddeleri 1956'da değiştirilmiştir. 6 aydan fazla hapis cezası alanların sorumlu müdür olamaması, imzasız yazıların sahibinin istendiğinde 24 saat içinde bildirilmesi gibi ilaveler yapılmış, cezaların kapsamı ve miktarları artırılmıştır.

¹³³ Yeni Ulus, 11-12 Mart 1954, S.86-87.

¹³⁴ Cumhuriyet, 12 Eylül 1950, S.9375.

¹³⁵ Cumhuriyet, 12 Ocak 1951.

edilmesi ve karara bağlanması usulünü getirmiştir¹³⁶. Seçim Kanununa ayrıca seçmen kütüklerinin partilere verilmesi hususunda bir hüküm ilave edilmiştir¹³⁷.

D) İşçi Sendikaları Kanun Tasarısı

Demokrat Partililer hükümet programlarında grev hakkı, ücretli izin ve ücretli tatil verme vaadinde bulunmuştur¹³⁸. 30 Mayıs 1951 tarihine gelindiğinde Samed Ağaoğlu sözlü bir soruya verdiği cevapta İşçi Sendikaları Kanununun hem Anayasaya, hem de Demokrat Parti programına aykırı olduğunu beyan ederek, şöyle söylemiştir: *“Bugünkü işçi sendikaları totaliter, faşist ve hattâ komünist bir sistemin unsurları olarak kurulmuşlardır.”* Beyanını haber yapan Cumhuriyet Gazetesi yeni bir soru yöneltmiştir: *“Bu kadar çok kusuru olan ve üstelik Anayasa da aykırı bulunan bu derece antidemokratik bir kanunun, bir yıldanberi neden yürürlükte bırakılmış olduğunu sormaya hakkımız yok mu¹³⁹?”*

m) Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü Tartışmaları

İç tüzüğün 149-168. maddelerine göre gensorunun gündeme getirilebilmesi için mecliste kabul oyu alması gerekmektedir. CHP milletvekilleri Faik Ahmet Barutçu, Avni Doğan, Hamdi Şarlan gensoruyu şarta bağlayan hükmün kaldırılması için teklifte bulundular¹⁴⁰. Muhalefet IX. BMM döneminde bir kere bile gensoru açtıramadığından yakınmaktaydı. CHP tarafları anayasanın meclise hükümeti kontrol edip, düşürme yetkisi verdiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bunun başlıca usulü genel soru açılması engellenmekteydi. Bu noktada CHP şöyle bir eleştiri getirmiştir: *“Cumhuriyet Halk Partisi murakabe hürriyetini bağliyan bir zinciri vaktinde tamamiyle kırmamış olmanın şimdi ıstırabını çekmektedir¹⁴¹.”*

¹³⁶ “Seçim Kanununu tadil eden tasarı dün Meclis’te kabul edildi”, Yeni Ulus, 18 Şubat 1954, S.65.

¹³⁷ Cem EROĞUL, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s.94. 30 Haziran 1954’te yapılacak değişikliklerle partilerin karma liste yapmaları, matbu listelerde değişiklik yapılması, bağımsızların matbu liste yapması, istifa eden bir partilinin altı ay içinde başka bir partiye geçmesi yasaklanacak, memurların adaylığı zorlaştırılacaktır. GİRİTLİOĞLU, CHP’nin Mevkii, s.21.

¹³⁸ “Hükümet neler vaad ediyor?” Cumhuriyet, 30 Mayıs 1950, S.9270.,

¹³⁹ Cumhuriyet, 31 Mayıs 1951, S.9638.

¹⁴⁰ Ulus, 19 Haziran 1951, S.10769.

¹⁴¹ “Murakabe hürriyetinden D.P. korkmaktadır”, Yeni Ulus, 21 Ocak 1954, S.37 ve YALÇIN, “İhmal edilen bir iş”, Yeni Ulus, 6 Şubat 1954, S.53.

B-1950-1954 DÖNEMİ TÜRK BASININDA SİSTEME YÖNELİK ELEŞTİRİLER

1. 1950-1954 Dönemi Türk Basınında Sistem Hakkındaki Genel Eleştiriler

Değişim potansiyeli olan toplumlar kendilerine seviye kazandıracak en önemli toplumsal dinamiğe sahiptirler. Yerinde, zamanında ve gelişme yolundaki değişimin sağlanabildiği ülkeler, kararlı, güçlü, istikrarlı bir profil çizer. Gelişme gecikmeksizin gerçekleştirilirse, zaman kaybedilmez, ilerleme kaydedilebilir. Değişimin vasfı da değer taşır. Her değişim bir gelişim değildir ama her gelişim bir değişimdir. Gerçek gelişme, kabukta değil özdeki değişimle sağlanır. Değişimin toplumdan uzak bir şekilde siyasallaşması jakobenliği ortaya çıkarır. Bu durumda muhtemel toplum - siyaset çatışması eğitim ve halka eğilimle aşılabilir, eksik taşlar yerine oturtulabilir. Hüseyin Cahit Yalçın, gelişimi sorguladığı makalesine *“Yalnız isimler ve kelimeler değişti.”* cümlesini başlık olarak kullanmış, *“Değişen şey yalnız şekildir, ruh bakidir.”* demiştir¹.

Türkiye’de sistemin uzun ve zorlu tarihsel sürecini psikolojik faktörler de ihmal edilmeden açıklandığı şu satırlar önemlidir: *“Asırlar boyunca mutlakiyet idaresi altında yaşamış olan memleketimizde, sulta tahakkümünün ruhlarda yarattığı hâlet, şuur altında kökleştirdiği kanaat fertlerde fikir istiklâlinde ziyade emre inkiyad temayülünü beslemiştir. Meşrutiyet devri ile Cumhuriyet rejiminde ise sulta, hükümdardan partilere geçmiştir. Halbuki fertlerin tahakkümüne nisbetle partilerin tahakkümü daha ağır ve daha boğucudur. Meşruluğuna tabiat üstü kudretten ve maziye intikal etmiş atalardan alan hükümdar, cemiyete karşı daimî bir kuşku içinde yaşamış, bu endişe ile tahakkümünde hudutsuzluğa düşmekten kaçınmıştır. Fakat kudretini seçimle milletten alan partiler için böyle bir endişe yoktur. Milletten kendisini beğenmiş ve seçmiş olduğu kanaatiyle başıboş bir tahakküme doğru yürüyebilir. İnsan benliğini ve fikir istiklâlini boğan bu tahakkümü önliyecek kuvvet, ancak gene partilerdir. Dünkü ve bugünkü ekseriyet partilerinin aynı ruhu, aynı temayülü belirtmeleri gösteriyor ki bizde fertlerin benliğini korumak, fikir istiklâlini geliştirmek için parti tahakkümünü önliyecek yollar aramak icap etmektedir. Bu da muhalefeti kuvvetlendirmekle kaabil olacaktır.”*

Muhalefet partilerinin güçlendirilmesi bir bakıma ortalığı daha fazla karıştıracak bir yoldur. Partinin de ötesinde her türlü zaaf tahakkümünü önleyecek tek yol, muhkem, güçlü, yeterli ve adaleti tesis edebilecek bir kanun hakimiyetidir. Kanun hakimiyeti, kanunun her ayrıntıyı zikretmesi demek değildir. Ki bu durumda, kanunlar içinden çıkılmaz bir karmaşıklığa, çelişkiler yumağına, hantallığa sebep olur. Kanun hakimiyetinin sağlanması için kanunların suçluları istisnasız cezalandırması, mağdurların mağduriyetlerini gidermekte yetersiz kalmaması, faili meçhul suçların kalmaması, devlet mekanizmalarının yasa dışı fiillerden alı tutulması, cezaların caydırıcı olması ve en önemlisi aileden, okul ve

¹ YALÇIN, “Yalnız isimler ve kelimeler değişti”, Ulus, 11 Ağustos 1951, S.9708. Yalçın’ı bu ifadeleri kullanmaya iten, gündemdeki jurnalcılık meselesi olmuştur. Yalçın jurnalcılığın saltanat döneminden beri devam etmekte olduğunu söylemiştir.

²Günaltay, Ulus, 6 Mart 1952, S.11024. Günaltay *“çoğunluk tahakkümünün”* nispi sistemle kaldırılabileceğini söylemiştir.

medyaya kadar her alanda eğitimin gerektiği gibi sürdürülmesi için gerekli donanım ve idealizm sağlanmalıdır. Gelişmenin önündeki en büyük engel, insan faktörünün, özellikle yöneticilerin zaaflarıdır. Bu tür ihmal ve suçlara müsamaha gösterilmemelidir. Aksi takdirde tavandan tabana büyük bir kargaşa bütün umutların, geleceğin üzerine karabasan gibi çöker. Karabasanın sonu toplumsal depresyondur. Çağdaş uygarlık hedefi bu ülke insanlarını tam tekmil medeniyete götürmelidir. Kişisel zaaflar medeniyet yolunu dinamitleme gücünü bulmamalıdır.

Söz hakkı tanınmayanlar, hürriyetleri kısıtlananlar, zamanla demokrasinin, en azından uygulanan şekliyle demokrasinin bir aldatmaca olduğunu düşünmeye başladılar. 200 yıllık demokrasi macerasından sonra sorgulamayı, tartışmayı, dogmalara bağlı kalmamayı gerektirdiği için demokrasiden vazgeçilirse, bu ülke insanının önüne ne sunulacaktır? Her derde deva umut kapısı olarak gösterilmiş olan demokrasi sorunları yarınlara devredemez hale gelirse ya da artık kimseyi inandıramaz hale getirilip, tüketilirse, hangi soluklanma ile insanlar rahatlatılabilir? 1950-54 döneminde söz hakkı ve hürriyet isteyerek sesini duyuran en güçlü kesim, CHP muhalefidir. CHP mahfilleri kendilerine kısıtlı bir alanda hareketi layık gören iktidara ateş püskürmüşler ve demokrasiye karşı şüpheleri başlamıştır. Bu şüpheler, demokrasiye geçmekle övünmeleri ve bu noktada müsebbip, kurucu olmalarından mütevellit direkt olarak demokrasiye yöneltilmemiştir. Muhalifler, dünyada demokrasi kisvesi altında diktatörlük yapanları anlatarak, bunlarla DP yönetimi arasında bağlantılar kurmaya çalışmışlardır.

Halk Partisi muhalifleri Demokrat Parti iktidarının demokratik beklentilere cevap vermemesi ve totaliter bir görünüm almaya başlaması ile demokrasinin ikinci yüzünü işlemişler, özellikle Hitler'in çoğunluğun oyu ile iktidara geldikten sonra diktatörlük kurduğu misalini vermişlerdir. Erim'in hukuk alimi Leon Duguit'ten yaptığı alıntı bu bağlamda ehemmiyet arz etmektedir: *“Demokratik doktrinlerin daima liberal doktrinler olduğu zannedilmemelidir. Bu sahada umumiyetle bir hataya düşülmektedir ki ona karşı ne kadar itina ile ihtiyat gösterilse fazla sayılmamalıdır. Siyasî iktidarın menşeyini, bu iktidara boyun eğmiş olan cemiyette bulan ve siyasî iktidarın, sadece hâkim bulunduğu topluluk tarafından tesis edildiği için meşru olduğunu telkin eyliyen bütün doktrinlere demokratik demekteyiz. Halbuki bu doktrinler en parlak temsilcilerinden ikisinde, Hobbes ve J.J. Rousseau'da siyasî iktidarın mutlak tahakkümüne ve ferdin tam ve hudutsuz tâbiyetine varmaktadır. Cumhuriyet Hükümeti şeklinin bu demokratik doktrinlerin hiçbir suretle tabii icabı olmadığını kaydetmek lâzımdır³.”*

Nihat Erim totaliter bir demokrasiyi(!) “halk demokrasileri”ni şöyle işlemiştir: *“1914-1918 harbinden sonra, demokrasi mefhumu ile adetâ alay eden diktatoryaların da başlıca amentüsü ‘demokrasi’ olmuştur. Herkesin ağzında bu sözdür. Her çeşit zulüm, demokrasi adına yürütülmek istenmiştir. Bu kargaşalık şimdi de devam etmektedir: bir yanda halk demokrasileri, öte yanda Batı demokrasileri...⁴”* *“Denebilir ki, artık hiç kimse mutlak, müsamahasız, hürriyet rejimi açıktan müdafaa edememektedir. Medenî memleketlerde zihinlerdeki uyanıklık, en basit insanlarda dahi, o dereceyi bulmuştur ki totaliter idareler bile demokrasi olduklarını iddia etmektedirler. Fakat hangi demokrasi? Halk demokrasisi adı ile propagandası yapılan bu rejimler, nazarî olarak büyük kitlelerin menfaati için, varılacak bir gaye uğruna cemiyetin bir kısmını en koyu bir istibdada tâbi tutmaktadırlar. Buna rağmen demokrasi adına sığınmak ihtiyacını duymaktadırlar. Sağcı*

³ Leon Duguit, Teraité..I, s.423'ten ERİM, “Muvazeneli bir devlet”, Ulus, 21 Ekim 1952, S.10893.

⁴ ERİM, “Türkşye’de demokratik bir idare var mıdır, yok mudur?”, Ulus, 27 Mart 1952, S.11045.

ifrat rejimleri de halkın ekseriyetine dayanarak iş başına geldiklerini söylemişler ve muayyen yüksek bir gaye için herkesi hürriyetinden mahrum etmişlerdir. Hitler, hem kanun yapmış, hem tatbik etmiş, hem de yargıç gibi hükümler vermiştir⁵.”

Faik Ahmet Barutçu demokrasiye hiç yakışmayan ama maalesef misalleri eksik olmayan duruma şöyle bakmıştır: *“Diktatörlük tesisi, diktatörlük telâkkisi çok değişiktir. Demokrasilerde fikirler o kadar ileri gitmektedir ki, mutlâk bir ekseriyete dayanan bir partinin idaresi; müsavî tek parti, oda müsavî diktatörlük, oraya kadar giden düşünceler olabiliyor⁶.”* Burada “CHP demokrasinin bu özelliğine güvenerek mi çok partili sisteme geçit vermiştir?” sorusu ister istemez akla gelmektedir. Nitekim demokrasi Türkiye’de sisteme ihtiyacı olan dinamizmi, yapılanmayı getirememiş, demokrasi kalkını altında eski sistemi dengede tutma rejimini getirmiştir.

Duguit demokrasinin totaliter rejimlerden ayrılması için hukuk devletinin varlığının elzem olduğunu şöyle anlatmaktadır: *“Hiç kimsenin başkalarına kumanda etmeğe hakkı yoktur. Ne bir imparator, ne bir kral, ne bir parlâmento, ne bir halk ekseriyeti iradelerini kendi iradeleri olarak yürütemezler; onların kararlarına riayet idare edilenler için ancak hukuka uygun olduğu zaman mecburidir. Bundan dolayı, ekseriya münakaşa edilen, devletin, yahut daha doğrusu siyasî kudretin gayesinin ne olduğunu öğrenmek meselesi aşağıdaki şekilde hal edilmektedir. Siyasî kudretin gayesi hukuku gerçekleştirmektir: hukukun saltanatını sağlamak için elinde olan her şeyi yapmağa hukuk onu mecbur eder. Devlet kuvvet üzerinde kurulmuştur: fakat bu kuvvet hukuka uygun olduğu vakit meşrudur. Ben İhering ile birlikte, hukuk kuvvetin siyasetidir demiyorum, fakat siyasî kudretin hukukun hizmetine verilmiş kuvvet olduğunu söylüyorum⁷.”* Erim cumhuriyet rejiminin çok partili sistem ile bir adım attığını ve bu rejimin hukuk devletinin tam anlamıyla gerçekleşmesinden sonra tamamlanacağını ifade etmiştir. Hukuk devleti vasfının kazanılabilmesi için, batı medeniyetinin ortak prensipleri halini alan insan haklarının anayasada yer alması, bütün kurumların anayasaya titizlikle riayet etmesi ve bu riayet kontrol edilmesi için bağımsız yüksek bir merciin kurulmasının gerekli olduğunu bildirmiştir⁸.

Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu’nun Kasım Gülek’le ilgili bir demecinden yola çıkan Hüseyin Cahit Yalçın sisteme projektör tutmuştur. Gülek 161. madde kapsamında askeri mahkemeye sevk edilmiş ve Londra radyosunda yapmış olduğu bir konuşmada bu meseleyi aktarmış olması sebebiyle DP’nin tepkisini çekmiştir. Nasuhioğlu Gülek’in demecini *“Askerî mahkemelerin yüksek şerefine bir nevî tariz ifade eden bu sözlerini adalete inancı sarsan bozguncu bir hâleti ruhiyenin ifadesi olarak telâkki etmek doğru olur.”* diyerek yorumlamıştır. Yalçın tarihi bakımdan sistemi şöyle değerlendirmiştir: *“Siyasî ve sosyal hayatına altmış senedenberi yakından şahidi olduğum memleketimizde ne çekiyorsak, neden şikâyet ediyorsak, niçin birbirimizle bir türlü kardeş gibi geçinemiyerek tatsız tatsız boğuşuyorsak bütün huzursuzluğun ve betbahtlığın birinci sebebi yukarıda naklettiğim fikrada kendisini açığa çıkaran ‘habis ruh’ dur. Bu habis ruhu Demokrat Parti icadetmedi. Onu mesul diye itham edecek değilim.”*

⁵ ERİM, “Nispî sistemin faydaları”, Ulus, 30 Aralık 1951, S.10963.

⁶ Ulus, 22 Kasım 1952, S.10924.

⁷ Duguit, Teraité..I, s.518’den ERİM, a.g.m.

⁸ ERİM, “Cumhuriyet ve demokrasi”, Ulus, 30 Ekim 1952, S.10900.

“ Bu habis ruhun kaynakları eski zamanda hangi tarihe çıkıyor, bilmem. Fakat ben, İkinci Abdülhamit zamanındanberi, İttihat ve Terakki devrinde de Millî Mücadele esnasında da, Atatürk devrinde de, İsmet İnönü devrinde de ve şimdi de bu ruhu daima şerir ve yıkıcı bir faaliyet içinde hep diri bir halde görüyorum. Eğer medenî Batı dünyasının fikri, sosyal ve siyasi seviyesine taklitçilik yoluyla değil, asıl prensipleri kavramak ve fikrî terbiyemizi tamamlamak suretiyle yükselmek istiyorsak şimdiye kadar yolumuzu kesmiş olan bu düşmanı elbirliğiyle mağlûp etmeliyiz. Bu ruhu temsil eden insanlar Abdülhamit devrinde jurnalcılık ve hafiyelik faaliyeti ile kendilerine menfaat ve ikbal aradılar ve vatandaşlara ıstırap ve felaket getirdiler... Meşrutiyet devrinde jurnalcılık kalktı. Fakat bu habis ruhun faaliyetleri dinmedi. ‘Padişaha sadakatsizlik’ adı ‘Türklüğe hiyanet’ şeklini aldı. Memlekette hakikaten böyle bir hiyanet cereyanı vardı. Fakat yükselmek ve külâh kapmak, göze girmek ve yaranmak ruhu masumları itham için bu cereyanı bir silâh olarak ele aldı ve aklını, muhakemesini, vicdanını hür surette kullanmak isteyenleri bu damga ile suçlu göstermeğe kalktı.”

“Atatürk devrinde bu ruh mahiyet değiştirmede, sadece kılık kıyafet değiştirdi. Hür düşünenlere inkılâp düşmanlığı damgası basılmağa başlandı. Boyun eğmiyenler cumhuriyet aleyhtarlığı ile itham edildi. Bunlar mürteci sayıldılar, Kara Kuvvet’i teşkil ettiler ve ezildiler. İsmet İnönü devrinde Habis Ruh’un dili gene değişti. Haris, menfaatperest, entrikacı, bozguncu, mideci ithamı başladı. İşe gelmiyenlere, serbest düşünmek isteyenlere şimdi bu damga basılıyordu. Bir tenkid hiçbir zaman samimi olamıyor, hep bir menfaat ve hırs ile maddî görülüyordu.” Hüseyin Cahit Yalçın Demokrat Partililer için şunları söylemiştir: “Onlar iktidara gelir gelmez, altmış senedenberi iktidarın etrafını sarmış gördüğüm kötü ruh bütün bu yüksek, necip, ferah ve ümit verici müjdelerin üzerine atıldı ve Demokrat Partiyi vaadettiği ideale doğru cesaretle, azim ile ve hızla yürümekten alıkoydu. Şimdi iyi niyet ile, samimiyet ile ne söyleseniz, hukuk devletine erişmek için ne istesenz Damga hazır: siz bir entrikacısınız, bir ‘maksadı mahsus’ takibediyorsunuz. Hükümetin manevî şahsiyetini tahkir ediyorsunuz, adalete inancı sarsıyorsunuz, bozgunculuk yapıyorsunuz, ilh...”⁹

Yalçın, Millî Selâmet Kanunları adıyla hürriyetlerin kısıtlanması üzerine ise yine aynı tarihi süreçten şöyle dert yanmıştır: “Millî istiklâlî koruma tedbirleri içinde hayata gözlerini açanlar bugün gene millî istiklâlî koruma kanunları devrinde gözlerini kapıyorlar. Acaba millî tarihimizde bu faslın kapandığı günü kim ve ne zaman görecek? Mesele millî selâmet tedbirlerinin alınmasında değil, bu tedbirlerin şahsî nüfuz ve hakimiyeti tesis için bir bahane haline geçmemesindedir”¹⁰.

2. Rejim Tartışmaları, Cumhuriyet ve Demokrasi

Türkiye’ye demokrasiyi getirenler, cumhuriyet rejiminin demokrasi ile tamamlanacağı görüşünü ön plana çıkarmışlardır. Çok partili hayata geçilmesiyle, I. Cumhuriyet, devrini tamamlamıştır. Tek parti devrinin dogmalarından taviz vermek istemeyenler, ilk yılların heyecanıyla müstebit damgası almışlardır. Demokrasinin ilk

⁹ YALÇIN, “Asıl hastalık”, Ulus, 12 Ocak 1952, S.10966.

¹⁰ YALÇIN, “Millî Selâmet Kanunları”, Ulus, 30 Temmuz 1953, S.11526. Yalçın mutlak böyle bir ihtiyaç varsa, tedbir alınması ama emsali demokratik ülkelerde görülmeyen baskıcı yöntemler takip edilmemesini istemiştir.

yıllarında II. Cumhuriyetçi olmak onur meselesidir ama bu sıfat, -işlev- olarak devlet mekanizmasını elde tutan iktidara değil, muhalefete ve aydınlara ait olmuştur. Zira gerek 1950 öncesinde CHP iktidarı, gerekse 1950 sonrasında DP iktidarı geleneksel İttihat Terakki zihniyetini göstermiştir. Ama en azından iktidarlar demokrasinin erdemlerini ağızlarından düşürmemişlerdir. Nitekim Cumhuriyet Halk Partililer, birçok kereler parti olarak yaptıkları en büyük hizmetin ülkeye “hakiki demokrasiyi getirmek” olduğunu¹¹ ifade etmişlerdir. Zaten kendi yaptıklarını küçük görmemek, inkar etmemek için buna da mecburdurlar. En azından o günlerde II. Cumhuriyetçi olmak bir övünç kaynağıdır. 1950-54 döneminde 46-50'deki gibi demokrasiye ivme kazandırmayan iktidara karşı muhalefet, aydınlarla birleşerek, önemli bir güç olmuştur. Gerçi “seçkinlerin ihaneti” tehlikesi üzerinde de durulmuş, demokrasinin ancak seçkinlerin ihanet etmesi durumunda istenmeyen mecralara kayabileceği de ifade edilmiştir. Yalnız II. Cumhuriyetçi olmanın “entelektüel” damgası ile küçümsenmeye kalkışıldığı günümüzden çok farklı, demokratik bir yaklaşım söz konusudur.

14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası dönemde yapılan ama sonuca vardiirilmayan en önemli tartışmalar rejim ve demokrasi konuları üzerinedir. Sisteme temel alınan ilkelerin iktidar değişikliğinin gerçekleşmesinden evvel, çok partili hayatla birlikte ele alınıp konuşulmaması, en temel problem olmuştur. Aslında sistem konusunda anlayış farklılığı yoktur ama kamuoyuna açık mutabakatın olmaması bazı önemli hususları polemik unsuru haline getirmiştir. Bundan politik çıkar sağlanmıştır. Politik gelgitler, halkın kafasını karıştırmış, zaman ve çıkarlara göre değişmek, istikrarsız bir istikrar halini almıştır. Yani ortama göre şekil alma kârlı görünmüştür.

Halledilmeyen soru işaretleri bulunan meseleler arasında “Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu?” dedirtecekler vardır. Bunlardan birine Yalçın'ın satırlarında şöyle rastlamaktayız: “İtiraf etmeliyiz ki bizde bir Anayasa meselesi yani demokratik bir rejim kurmak vazifesi henüz nihayete ermiş değildir. Evvelâ demokrasi nedir? Demokrasi derken ne istiyoruz? Filân veya filân memleketin kabul etmiş olduğu prensipler üzerinde mi münakaşa edeceğiz? Yoksa kendimize mahsus bir rejim mi düşüneceğiz? Demokrasi namına dünyada tek bir tip, tek bir örnek yoktur.” İlk yılların heyecanı, muhalefete olmanın rahatlığı ve kolaycılığı içinde demokrasi heveslilerinin daha revaçta olduğu bir gerçektir.

Yalçın kendimize özel bir demokrasi anlayışının tehlike arz edebileceğini, tek tip demokrasi olmasa bile batılı ve medenî anlamda demokratik sayılabilmek için ortak kıstaslar olduğunu sözlerine eklemiştir. En basitinden gensoru meselesi hakkında şöyle bir mukayeseyi gözler önüne sermiştir: “Bizim bugün iftihar ettiğimiz demokrasimiz istihfaf ettiğimiz ve aleyhinde bulunduğumuz Osmanlı Meşrutiyet devrinin Mebusan Meclisinde tanınmış istizah hakkına henüz malik değildir! Vaktiyle kabul edilen İçtüzüğün muhalefete tanıdığı hürriyet bugün tanınmayacak olursa kendimizi normal bir gelişmenin içinde mi sayarız, yoksa kırk seneden geriye gitmiş bir durumda mı görünürüz¹²?”

Adnan Menderes, cumhuriyetin yirmi dokuzuncu yıldönümü münasebetiyle vermiş olduğu beyanatta şimşekleri üzerine çekmiştir. Şöyle ki, “...Şayet Cumhuriyet millet iradesine dayanan bir idare şekli ise ve binnetice serbest seçimlere dayanması lâzımsa; şayet Cumhuriyet, vatandaşın siyasî, içtimaî bütün hak ve hürriyetlerinin teminat altına

¹¹ Mesela, Kasım Gülek, Ulus, 16 Haziran 1953, S.11484.

¹² YALÇIN, “Esas dâvamız”, Ulus, 3 Şubat 1953, S.11351.

alınması ve illetin siyasî partiler halinde teşkilâtlanabilmesi ise ve şayet Cumhuriyette hür matbuat müessesesinin mevcudiyeti şart ise, bu mânada bir Cumhuriyetin 950 ye kadar kurulduğunu iddia edebilmek pek mümkün değildir¹³.” Fuad Köprülü de iddiayı şu şekilde ortaya atmıştır. “Cumhuriyet rejimi ise, ancak, Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle başladı. Yalnız cumhuriyet devrinde değil, bütün Meşrutiyet tarihimizde serbest ve umumî seçimlerle millî iradeyi tecelli ettiren yeni bir iktidarın işbaşına gelmesi, misline rastlanmayan çok büyük bir tarihî hadisedir; ve Türk Milleti için çok şerefli bir mânevî zaferdir¹⁴.”

Menderes ve Köprülü derin bir ıstılah hatasına düşmüşlerdir. Çünkü cumhuriyet diye tarif ettikleri aslında demokrasidir. Cumhuriyet saltanatın zıddıdır ve gerçekleşmesi için devlet başkanlığının babadan oğula geçmeyerek, seçimle tespit edilmesi gerekmektedir. Bu seçimin vasfı, cumhuriyet için değer taşımamaktadır. Seçim halk tarafından da yapılmayabilir. Seçimin halk tarafından yapıldığı cumhuriyetler, demokratik cumhuriyetlerdir. Cumhuriyet nasıl saltanatın zıddı olarak kaim ise, demokrasi de totaliterliğin zıddı olarak kaim olabilir. Demokrasiye ilk adım cumhuriyetten evvel, meşrutiyet döneminde –1912’de- yapılan çok partili seçimle atılmıştır. İttihat Terakki Partisi demokrasiye soluk aldırılmayarak otoritesini kurarak, bu girişimi baltalamıştır. Tarihimizdeki en demokratik meclis ise Kurtuluş Savaşı meclisidir. İnkılap dönemi ise demokrasiyi askıya almıştır. Dönem gazetelerinde parti ve saltanat isimleri yan yana zikredilerek eleştiriler kaydedilmiştir. Bu eleştiriler hakiki cumhuriyetin sağlanıp sağlanamadığının da sorgusudur.

3. Altı Ok, İnkılaplar ve Atatürkçülük

Partiler arasında ilkelerle ilgili hiçbir fikir ayrılığı bulunmamaktaydı. Zaten demokrasiye geçişte belli başlı prensiplerin korunması teoriden çok pratikte teminat altında bulunmaktaydı. 1950 seçimlerinden önce ortam bilinen veya zannedilenin biraz tersine durum arz etmekteydi. Halk Partililerin seçim vaatleri arasında altı ilkeyi anayasadan çıkarmak yer almıştı¹⁵. DP’liler ise; anayasa gereği altı ilkeyi benimsemişler ama Atatürkçülüğü dogma olarak görmeyip, değişmekte olan zamana göre yorumlanabilecek esneklikte kabul etmişlerdir¹⁶. 1950- 1954 Basınında hatta, tarama alanı kaplamasa da yukarıdaki CHP örneğinden de anlaşılacağı üzere 1950 öncesi çok partili dönemde, bugünkü dogma Atatürkçülük sisteminin zıddına bir anlayış görülmektedir. Mesela CHP Genel İdare Kurulu üyelerinden Cemil Sait Barlas “Eğer Atatürk de sağ olsaydı, C.H.P. seçimleri kaybetmeğe mahkûmdu. Çünkü D.P. millete birçok yeni işler vaatmişti. Millet bunun neticesini görmek istiyordu.” demiştir¹⁷. Ele alınan dönemdeki Atatürkçülük, insan Mustafa Kemal’den uzak değildi.

¹³ Vatan Cumhuriyet Bayramı İlâvesi, 29 Ekim 1952, S.4114. Menderes cumhuriyeti tanımladığı beyanında geçmiş bir intikal devri olarak nitelendirmiş, bayram günü intikal devrinin gerektiğinden uzun sürüp sürmediği konularına girmeyeceğini bildirmiştir.

¹⁴ Ulus, 31 Ekim 1952, S.11256. DP ileri gelenlerinin beyanlarına karşılık Yalçın, “Bu zevksiz şaka, en yumuşak tabir ile, bir hafiflikten başka bir şey değildir.” “İki senelik cumhuriyet!”, Ulus, 5 Kasım 1952, S.11261.

¹⁵ Feroz AHMAD, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Terc. Yavuz Alogan, İstanbul 1995, s.155.

¹⁶ AHMAD, a.g.e., s.151 ve 156.

¹⁷ Ulus, 2 Temmuz 1951, S.10782.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki tek reel fark devletçilik ilkesinde kendisini göstermiştir. İnönü'ye göre; kendisi Atatürk'ten daha "devletçi"dir. Ancak burada üst başlık, ekonomi olarak verilmiş, Atatürk'ün kalkınmaya katkıda bulunacak bir grubun zenginleşmesine taraftar olduğu belirtilmiştir¹⁸. Dönem için dikkat çekici bir husus da şudur ki, ilkeler CHP'nin, inkılaplar Atatürk'ün şahsiyetinde toplanmıştı. İlkelerin anayasadan çıkarılması hakkında konuşulurken, inkılaplar tartışmalar dışında tutulmuştur.

Sulhi Dönmezer "*birer içtimaî siyaset prensibini ifade eden... Halk Partisi'nin esas prensiplerinin*" anayasaya alınmasının hiç yerinde olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Anayasaların belirli parti zihniyetlerinden uzak tutulması gereğini vurgulamıştır. Dönmezer bu şekilde "*meselâ liberal, sosyal, yarı sosyalist partilerin*" iktidara geçebileceğini ve bu şekildeki iktidar değişikliklerinin anayasa tadili gerektirmeyeceğini ifade etmiştir¹⁹. Erim cevabî makalesinde CHP devrindeki uygulamanın tek parti düzenine uygun olduğunu belirterek, "*Tek parti, 1937 de, en güzel ve en ileri formülünü bulduğunu zannelediği umdeleri, devletin bünyesinde ebedileştirmek istemiştir.*" demiştir. *Anayasayı sosyal siyaset prensipleriyle 'dondurmak', kaskatı hale getirmenin*" doğru olmadığını kaydetmiştir. Erim devletçiliği ele alarak bu ilkenin anayasada yer almasının doğru olmadığını kaydettikten sonra bu ilke dışında hareket etmenin anayasa ve kanunlarda müeyyidesinin olmadığını, yine de "*Anayasanın işaretlerine bağlı kalmak gibi bir siyasî ahlak yükseklği içinde çalışmak istiycek bir liberal parti, kendi öz programını yürütemeyeceğini*" belirtmiştir.

Erim, 1945'te laiklik ve cumhuriyetçilik dışındaki ilkeler üzerindeki cezaî müeyyidenin kaldırıldığını hatırlatmıştır. İki meclisli parlamento veya başkanlık sistemini programına alabilecek bir parti için, "*sırf hukuken Anayasaya aykırı duruma düşmüş sayılabilir mi?*" sorusunu yönelmiş ve "*Bizce sayılamayacak gibi gelmektedir.*" cevabını vermiş, devletçiliği de bu bağlamda değerlendirmiştir. Devletçiliği kaldıracağını ilan eden bir partinin anayasaya saygıda kusur etmeyeceğini ancak iş başına geldiğinde aykırı kanunlar çıkarmakla anayasayı ihlal etmemek için önce anayasayı değiştirmesi gerektiğini bildirmiştir. Kendilerinin altı ilkeye tereddütsüz bağlılıklarını da dile getirmiştir²⁰.

Nadir Nadi, demokratikleşme sırasında yapılan en büyük hatayı; işin başındayken partilerin Atatürk ilkeleri konusunda kesin bir anlaşmaya varmaktan kaçınmaları olarak kaydetmiştir. Eski iktidarı oy kaygısı ile "*softalara yüz verdiği*" ve muhalefeti de "*gerilik duygularını gıdıkladığı*" söyleyerek suçlamıştır. Atatürk'ün ölümüyle onun devrinin kapandığını söyleyenlerin "*kolay affedilmez bir kusur işlediklerini*", demokrasinin ilk yıllarındaki "*anormal durumda*" bunun da payının olduğunu belirtmiştir. "*27 senelik istibdattan bahsederken kendi varlıklarını kendi ağızlarile inkar ettiklerini farkedememiş*" olan Demokrat Partilileri de eleştirmiştir²¹. Seçim öncesi durumu ile Cumhuriyet Halk Partisi "*inkılap ve prensip müessesesi olmaktan ziyade, bir eyyam adamları topluluğu ve bir oportünistler fırkası olduğunu ispat etmiştir. bilhassa o günden beri de C.H.P. sinin inkılâpçılık vasfı, hakiki vatandaşların gözünden silinmiştir*"²².

¹⁸ Şerif MARDİN, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul 1992, s.243. Mardin bu kaydına kaynak olarak İsmet İnönü ile konuşmalarını göstermiştir.

¹⁹ Sulhi Dönmezer, Yeni Sabah, 14 Mayıs 1952'den ERİM, "Anayasa ve altı umde", Ulus, 18 Ağustos 1952, S.11185.

²⁰ ERİM, a.g.m.

²¹ Nadir NADİ, "Nasıl gidilir?", Cumhuriyet, 4 Mart 1951, S.9548.

²² EMEÇ, "İnkılap karşısında sorumluluk", Son Posta, 19 Mart 1951.

Ebedi şef Atatürk'ün ve *"Halk Partisi'nin başarıp ... yeni iktidara emanet ettiği ölümsüz eserlerin... değişmez bir program olduğu"* hatırlatılmıştır. Grev hakkı ve devletçiliğin yumuşatılmak suretiyle ekonomik zorlukların yenilmesi ve demokrasinin geliştirilmesinin rejimi bozmayacağı belirtilmiştir. Yalnız bu tespit *"yeni idarecilerin milletten gizli tuttukları bir prensip kararın"* olmamasına bağlanmış, *"bu kadarının 'La Suisse' Gazetesince sanıldığı gibi Kemalist rejimin sonu manasına gelmeyeceği"* ifade edilmiştir. Halkın DP'yi ekonomik rahatlık için seçmiş olduğu, Kemalizm'in inkârı durumunda DP'nin, halkı karşısında bulacağı belirtilmiştir. İnkılapçılık ilkesinin dinamizm taşıdığı, bununla her devrin ihtiyaçlarına göre gelişme sağlanacağı²³ tespiti, Atatürk ilkelerini birer dogma olarak görmek isteyenler veya teoride buna karşı çıkan ama yaptıklarıyla bunu güçlendirenler için uyarıcı olmalıdır.

CHP ile DP arasında dikkate değer bir farkın olmamasına rağmen, yapılan tartışmaların sertliği tezat teşkil eder gibi görünmektedir. Halbuki tartışmalar genellikle politik niteliktedir. Yozgat milletvekili Avni Doğan, CHP'lileri *"itham eden bu efendilerin şimdi beğenmez göründükleri tek parti ve şef sistemi kadrosunda tam yirmi iki sene kendileriyle yan yana olduklarını"* anlatmış, *"(Tek parti) ve (şef sistemi) diye mahkum etmek istedikleri idarenin, büyük Türk inkılabını mahfuz tutmak için, bizzat Atatürk'ün kurduğu tesis olduğunu"* belirterek devamında şöyle söylemiştir: *"Eğer Atatürk ve O'nun inkılap arkadaşları 1923 veya onu takip eden yıllarda (gizli oy) (aleni tasnif) tek dereceli bir seçim tatbikatına geçmiş olsaydılar, başta bizzat Atamız olmak üzere bütün inkılapçı güzidelerin sehpalarda can vermesinden başka bir netice elde edilemezdi."* Avni Doğan sonraki satırlara şu cümleyi kaydetmiştir: *"Biz millet yolunda her türlü tehlikeyi, her türlü tehdidi erkekçe karşılamak ve muhalefet partisi olarak murakabemizi pervasızca yapmakta devam edeceğiz"*²⁴.

Peyami Safa Demokrat Parti'nin beş senelik muhalefesinde *"Atatürk nizamına ve Halk Partisinin otoritesine ölçüsüzce saldırmakla"*, *"bineceği dalı kesmeye çalıştığını farkedemediğini"* söylemiştir. *"İyimser"* başbakanın bunun önlemlerini almaktansa *"huzur ve emniyet iddiası"* içinde olmasını eleştirmektedir²⁵. Partinin en yetkili ağızlarından sabık başbakan Şemsettin Günaltay, arkadaşlarını Atatürk eserlerini muhafaza ve müdafaa ideali etrafında toplanmaya davet etmiştir²⁶. CHP Trabzon milletvekili Hasan Saka partisinin *"fikir ve prensipler üzerinde kurulmuş 'Kemalist' ideali taşıyan siyasi bir teşekkül olduğunu"* ifade etmiştir²⁷.

DP iktidarının geçmişi eleştirisinden bütün CHP tarihine pay çıkarılmış, bunlardan Atatürk de azade kılınamamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın *"Bir taraftan 25 seneyi çamurlara bularken hangi prensip namına yobazların boynuna sarılacaksınız?"* diyerek, önemli bir sistem sorununu gündeme getirmiştir. İktidarı hiç olmazsa Atatürk'e leke sürmekten vazgeçerek tehlikeli gidişi durdurmaya çağırmıştır²⁸. Her sistem temelde bir prensip üzerine bina edilir. Atatürk bu sistemi çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için yaptığı inkılaplar üzerine bina etmiştir. Atatürk'ten sonra durgunluk başlamış, yeni şartlara ve

²³ MENTEŞEOĞLU, "DP rejimin gelişmesini temin etmeğe mecburdur" Ulus, 22 Mayıs 50.

²⁴ Ulus, 30 Ağustos 1950, S.10479.

²⁵ SAFA, "Devlet otoritesi", Ulus, 14 Ekim 1950, S.10524.

²⁶ Ulus, 12 Şubat 1951, S.10645.

²⁷ Ulus, 2 Nisan 1951, S.10692.

²⁸ YALÇIN, "Hallolması lazım bir mesele", Ulus, 7 Şubat 1051, S.10640.

ihtiyaçlara göre değişmeyi gerektiren inkılapçılık, atıl bırakılmış sair alanlarda sistem hantallaşmaya doğru yol almıştır. Bugün sistemin temeli, Atatürkçülük fikri üzerindedir. Ama bu temelin net bir şekilde ortaya konulmasından kaçınılmış, değişen, çeşitlilik arz eden ortam doğrultusunda her yöne çekilip fert üzerinde sıkı bir otoritenin devamı sağlanmıştır. Değişikliklerde toplumun ihtiyaçlarından çok, güçlülerin güçlerini devam ettirebilmek için duyduğu ihtiyaçların baz olarak alınması, gelişimin dolayısıyla inkılapların amacının; “Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma”nın önünde en büyük engeldir.

Peyami Safa Atatürk’ü Koruma Kanunu etrafında şunları söylemiştir: “...İnönü’nün Büyük Millet Meclisinde geniş demokrasi rejimini açan nutkunu söylediği tarihe kadar, Cumhuriyet Halk Partisi, bugün fikirlerine ve eserlerine tecavüzü kanunla yasak edildiği Atatürk’ün inkılâp disiplinini koruyan tek parti geleneğine sadık kalmıştı. Bu bir istibdadsa baş müstebid Atatürk’tü. Oysa ki, böyle bir hükmü yasak eden kanun Demokrat Parti Hükümeti tarafından hazırlanmış ve Demokrat çoğunluğa sahip Meclisten çıkmıştır. Atatürk müstebid değilse, O’nun kurduğu Halk Partisi’nin O’nun izinde yürümesi de istibdat olamaz²⁹.”

Cumhuriyet yazarı Nadir Nadi tasarlandığı sırada Atatürk’ü Koruma Kanununun, Atatürk’ün prensiplerine aykırı olduğu görüşünden hareketle, ona saygısızlık edenlerin her zaman bulunabileceğini, yapılması gerekenin kanun çıkarmak yoluyla böyle kimselerin susturulması değil, “Türk inkılabının parlak ışıkları altında görünmez birer gölge haline getirilmesidir³⁰.” Falih Rıfkı Atay Atatürkçülük konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: “Atatürk kumandan ve inkılâpçı olarak büyüktür. İnsan olarak onun da zaafları vardır... Atatürk, her tarafı ile anlatılmadıkça anlaşılmaz. Atatürk’ün büyüklüğü toplamındadır... Atatürk, medihlere meraklı olmakla beraber, kendi üzerine yazılan eserlerden en çok Armstrong’un ‘Bozkurd’unu beğenirdi. Çünkü bir hayli yanlışlıklarına ve isnadlarına rağmen, zayıf ve kuvvetli taraflarile birlikte göstermeğe çalışan bu eserde Atatürk bilhassa canlı idi. Teneffüs ediyordu. Biz ne Atatürk’ü putlaştırmanın ne de inkılaplarını naslaştırmanın onun yolunda yürümek olduğu fikrindeyiz. O ‘bab-ı ictihad’ı kapamamıştır... Atatürk inkılapçılığı dinamik karakterini kaybettiği zaman da ölür³¹.”

Halk Partisi muhaliflerinin propagandasına göre Demokrat Parti iktidarında en büyük kayıp, “inkılâpların zedelenmesi” olmuştur. Demokrat Parti iktidarı büyük bir gafletle inkılapları parçalamaya yeltenmiştir. İktidarın gafleti bir işaret sayılmış gibi heykel ve büstlere saldırılar başlamıştır. Menderes sükuneti sağlayamayınca Atatürk Kanunu çıkararak bu hatasını tamir etmiştir. “Neden Türk Milletine karşı böyle bir kanun çıkarılmaya ihtiyaç görüldü?” yakınmalarıyla bu kanun “üzüntü vermekte”dir³².

Kısa bir zaman içinde CHP; muhalefetini, Atatürk eserlerine tek taraflı sahip çıkıyor görüntüsüyle güçlendirmeye çalışır olmuştur. Atatürk’ün partisi imajını kullanmaya çalışmıştır. Seçimi kazanması durumunda anayasadan çıkarma sözü verdiği Atatürk ilkelerini, partisinin ilkeleri olarak lanse etmiştir. Altı oklu parti arması da sistemle özdeş CHP fonksiyonunu göstermektedir. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Zihni Betil’in sahiplenme ifadesi bu mantığı yansıtmaktadır: “Altı okumuz memleket ihtiyaç ve

²⁹ SAFA, “İki hayret”, Ulus, 1 Eylül 1951, S.10842.

³⁰ Nadir NADİ, “Sevgi kanun tanımaz”, Cumhuriyet, 4 Şubat 1951, S.9520.

³¹ Falih Rıfkı ATAY, “Putlaştırma”, Cumhuriyet, 10 Nisan 1951, S.9586.

³² Aziz Barıkan, “Demokrasi anlayışları”, Yeni Ulus, 15 Mart 1954, S.90.

realitelerine veya prensipleri en iyi şekilde tesbit eylemiş bulunmaktadır³³.” DP cenahı, ilkelerden sadece devletçiliğe liberalizm taraftarı görünerek ters düşmekteydiler ve yukarıda bahsedildiği üzere Halk Partililer, seçimi kazanmaları durumunda altı ilkeyi anayasadan çıkaracaklarını vadetmişlerdi. Bunlara rağmen Demokrat Partililer, iktidarlarında iken CHP’lilerin, sistemi sahiplenme davranışlarına muhalefet etmek durumunda kalmışlardır.

CHP’nin inkılaplara yaklaşımı konusunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar IX. TBMM-III. Toplantı yılını açış konuşmasında hükümetin “*Atatürk aleyhine işlenen kanun*” ile irtica hareketleri, Ceza Kanununun bazı maddelerine getirdiği değişikliklerle sol hareketler karşısında önlem aldığını, münferid hadiselerin her zaman olabileceğini belirterek CHP’lileri ima yoluyla şöyle uyarmıştır: “*Hâl böyle iken, şahsî ihtiras ve yahut bir siyaset taktiği ile, gûya inkilâplar tehlikede imiş gibi göstererek, imtiyazlı bekçiler sıfatını takınmak isteyenlerin.. zaman zaman ortaya çıktıkları görülüyor.. bunların da, normal durumu ihlâl ve vatandaşları huzursuzluğa sevk etmek bakımından, gerilik temayülleri ile hareket edenler kadar, âmme huzuruna zararlı olduklarını söylemek yerinde olur³⁴.*”

CHP IX. Kurultayından itibaren -Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkararak, banknotlara, pullara resmini bastırıp, meydanlara heykellerini diktirerek Atatürk’ün yerini almaya çalışan İnönü’nün izlerini bütün bunlardan silen- Demokrat Partinin karşısına Atatürkçü olarak çıkmıştır. Partinin dini irtica ve Atatürkçülük konusunda çıkardığı gürültü Ahmad’a göre değişimi yavaşlatmak ve statükoyu devam ettirebilmek için tasarlanmış görünmekteydi. DP bundan fazlasıyla rahatsızdı ama suçlama net bir şekilde belirtilemediği için bundan kurtulmanın çaresini de bulamıyorlardı³⁵.

CHP ile DP arasında bir Atatürk çekişmesi, hatta “Atatürk daha fazla kimin?” tartışması gündem kazanmıştı. CHP malları meselesiyle bu çekişme “*tehlikeli*” bir hal almıştı. Şöyle ki: “*Halk Partililer Demokratları Atatürkün hatırasına saygısızlıkla suçlandılar, Demokratlar da Halkçıların vaktile Atatürkü inkâra kadar vardıklarını, şu halde bugün bu parti ile Atatürk arasında hiç bir şeref bağı kalmadığını iddia ettiler. Her iki parti de Atatürkün karşı tarafla artık bir ilişkisi bulunamayacağını isbata çalışır bir yol tuttu.*” Nadir Nadi Atatürk’ü sahiplenmeye ve diğer tarafı bu konuda dışlamaya çalışmanın Atatürkçülüğü hiç anlamamak demek olacağını kaydederek, polemiklerini tehlikeli bulduğu partileri uyarmıştır. Atatürkçülüğün partiler arasında müşterek bir temel olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir³⁶.

Atatürkçülük meselesinin bir rekabet halini almasıyla birlikte bazı mihraklar tarafından CHP, çok partili döneme geçtikten sonraki ilkokullara din derslerinin konması, imam hatip okullarının açılması, bazı türbe ziyaretlerinin serbest bırakılması gibi uygulamalarıyla eleştirilmiştir. Tavizin başlatıcısı olarak görülmüştür. Bu suçlamanın savunmasını yapan Nihat Erim, dini hususlarda alınmış sert tedbirlerin “*bazen, belki de*” diyerek de olsa “*laiklik sınırlarının ötesine geçtiğini*” söylemiştir. Erim, “*Hiçbir prensip devletin, topluluğun varlığını koruma prensibinin üstüne geçemez.*” şartını dile getirmiş ama dini konulardaki sert engellemelerin hangi topluluğu koruduğunu belirtmemiştir. “*Atatürk devrinde alınan tedbirlerin hepsi her devirde mutlaka aynen muhafaza edilmesi*

³³ Ulus, 25 Haziran 1951, S.10775.

³⁴ Ulus, 2 Kasım 1952, S.11258.

³⁵ AHMAD, *Demokrasi Süreci*, s.53-54.

³⁶ Nadir NADİ, “Atatürk kimin?”, Cumhuriyet, 29 Aralık 1953, S.10566.

gerekli birtakım 'naslar' değildir. Zaten bunun aksini iddia etmek, Atatürk devrimciliğinin en kuvvetli tarafı olan rasyonalizmi inkâr etmek olur." diyerek eleştirilen icraatın laiklik gereği olduğu vurgusunu yapmıştır.

Erim makalesine şu görüşüyle son vermiştir: "Aydınlar, seçkinler işi günlük politika sömürücülüğüne dökmezlerse, bu yoldan yürüyerek, milletin bağrında yüzyıllardır açık duran bir yarayı daha kapatabilirler. Her mesele gibi bu da 'seçkinlerin ihaneti' dâvasında düğümlenmektedir³⁷." Erim'in, halkın arzusunun yerine gelmesine engel olarak irticaı değil, politika sömürücüsü seçkinleri zikretmesi oldukça mühim mesajlar vermektedir. Erim 7 Kasım 1952 tarihli makalesinde bu konuyu biraz daha açarak şöyle söylemiştir: "İrticaın kuvveti mübalağa edilmektedir. Asıl tehlike işte bu mübalağadan doğmaktadır. Politikacılar oy avcılığı için irtica ile ittifaklar aramaktan samimiyetle vazgeçtikleri takdirde irtica sönük kalacaktır... Seçkinler ihanet etmesin, yeter³⁸."

4. Globalleşen Dünya ve Türkiye

Demokrasiye geçilmesinde Amerika ve Avrupa etkisi tarihî sürecin ele alındığı dosyada incelenmişti. Burada demokrasi dünyasının bir parçası olmanın içerideki etkileri üzerinde durulacaktır. Demokrasi ülkelerinin arasına katılmak, bu ülkelerle beraber hareket etmeyi gerektirir. Demokrasi dünyası insan haklarını savunma konusunu strateji olarak belirleyip, cihanşümul bir hal almayı hedef olarak seçmiştir. Bu konuda komünizm karşıtlığını kullanmıştır³⁹. Türkiye'nin demokrasi dünyasında yer alması bir plan dahilindedir⁴⁰ ve tabii karşılıklı menfaatler söz konusudur. Türkiye yönetimi, SSCB tehdidinden korunmakla beraber, kalkınmak için batıdan ekonomik yardım almayı hedefliyordu. Demokrasi büyüklerinin hedefi ise nüfuz alanlarını genişletmek, TC'nin stratejik konumundan yararlanmaktı. Türkiye Ortadoğu ve III. Dünya ülkelerine ulaşmak için atlama taşı olarak düşünülmüştü. 9 Ağustos 1954'te kurulan Üçlü Balkan İttifakı, 24 Şubat 1955'te Bağdat Paketi⁴¹ bu amacın uzantısıdır.

Demokrasiye geçilmesinden sonra Atatürk dönemindeki bağımsızlık anlayışı esnetilmiştir ancak muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak, çağdaşlaşmak ideali, Atatürk'le çelişmemektedir. Antiemperyalizm, Türkiye insanına Kurtuluş Savaşı'nı kazandıran idealdir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki konjonktürel değişimle birlikte Türkiye antiemperyalist tutumunu terk edip, batıcılığı tercih etmiştir. Batıyı benimsemek ve batı dünyasıyla beraberliği istemek sadece güçlü olma şartına bağlı olarak antiemperyalizmi devre dışı bıraktırmayı gerektirmez. CHP'nin çizdiği yönü, DP devam ettirmiştir. Yol, "Atatürkçü ideoloji"nin "kapitalist ideolojiye" dönüştürülmesine çıkmıştır. Kapitalist dünyaya geri kalmış bir teknolojiyle giren "Türkiye için sonuç, kaçınılmaz olarak uluslar arası sömürü ilişkisinin sömürülen ucunda yer almaktır." 1950

³⁷ ERİM, "C.H.P. irticaa yüz verdi mi?", Ulus, 4 Ekim 1952, S.11229.

³⁸ ERİM, "Demokrasi ve devrimcilik", Ulus, 7 Kasım 1952, S.11263.

³⁹ 1950'li yıllarda demokrasi dünyasının nüfusu 350 milyondur. Kalan 1.7 milyarlık nüfusun 700 milyonu ise komünizmin sınırları içindeydi. Ali GERGİLİLİ, *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul 1987, s.87-8.

⁴⁰ CIA 1940'ta kurulmuş, aynı yıllarda Türkiye'de Haber Alma Teşkilatı kurmuştu. Bu teşkilat Türk basınına batı propagandası yapan resimler sağlıyor ve Türk Ticaret Vekaletindeki dosyaların mikro filmini çekiyordu. Yine de ABD 1948-50'ye kadar Türkiye'ye önem vermemiştir. Remzi ÇAYBAŞI, *Demokrasi Denen Hayalet*, İstanbul 1977, s.103.

⁴¹ GERGİLİLİ, *Yükseliş ve Düşüş*, s.92.

hareketi, Atatürk'ün çağdaşlık idealizmi ile örtüşür, “*ideolojik denge ve bütünlüğü sağlar*” ancak geri kalmışlık sebebiyle “*teknoloji-ideoloji dengesizliğinin*” başlangıcıdır⁴².

İki kutuplu dünyada Türkiye SSCB'nin tehditkâr ve yayılcı politikasına karşı demokrasi dünyasına katılmaya karar vermiştir. Demokrasi tarafının kullandığı meşruiyet kaynağı, hürriyetlerdir. Batılı büyükler DP'nin ilk iktidar yıllarında III. Dünya Savaşı korkusunu yaşatan önemli mesele Kore Savaşı olmuştur. Demokrasi kutbunun SSCB'ye hitaben dünyaya verdiği mesaj şudur: “*Hürriyet dâvası asla mağlûp edilemez*”⁴³. Türkiye’de çok partili hayata uyum içinde kazasız geçilebilmesi, Türk askerlerinin Kore’de gösterdiği başarılarla itibar yükselmiş, Amerikan yardımlarının devamı ve artırılması sağlanmıştır. Diğer taraftan Kore’de Türk askerlerinin başarısı herkesin takdirini kazanırken, Türkiye’nin bir Ortadoğu ülkesi olduğu da vurgulanmıştır. Times gazetesinin Türk demokrasi büyüklerini sıkan makalesi, Türkiye’nin o gün için hedefi olan Atlantik Paketi’ne alınmamız mevzuu ile ilgiliydi. Makaledeki anlayış, “*köhne ve mutaassıp*” olarak nitelendirilmiştir. İddia sakat ve çağdaşıktan uzak bulunmuş, pakta alınmama sebebinin dini ve kültürel olmadığı savunulmuştur. Makalede bahanelerin en kötüsünün dile getirildiği, yazarın mensubu olduğu toplumun sözcüsü olmadığı belirtilerek, söylediklerinin pot kırma sayılması tercih edilmiştir⁴⁴.

Demokrasi dünyasının askeri paktına; Nato’ya girmekle Türkiye’nin bulunduğu cephe daha somut bir şekilde görülmüştür. Türkiye Nato’ya girmek için ilk defa Mayıs 1950’de, ikinci defa 1 Ağustos 1950’de müracaatta bulunmuştur. 22 Ekim 1951 tarihinde Türkiye ile Yunanistan’ın kabulü için Nato merkezinde bir protokol imzalanmıştır. Daha sonra bu karar Nato Balkanlar Konseyi tarafından da onaylanmıştır. TBMM de 18 Şubat 1952’de Kuzey Atlantik Antlaşması’nı ve Protokol’ünü kabul etmiştir⁴⁵. Bu atılımda Türk askerinin Kore’de, özellikle Kunuri Savaşında kazandığı başarılar etkili olmuştur. Kore’ye asker gönderilmesi aşamasında kararın alınış tarzına -ki kararı iktidar mecliste almamıştı- karşı çıkan CHP Genel Başkanı İnönü, pakta Türkiye’nin güvenliği konusundaki desteğin Trakya ile sınırlandırılabilceği şeklinde bir yorum getirilmesi ihtimaline karşı iktidarı uyarmaktaydı. CHP muhalefeti Nato’ya girilmemesini savunmadı ki bu kendilerinin de politikasıydı⁴⁶. Ki Türkiye CHP zamanında 8 Ağustos 1949’da Avrupa Konseyi’ne girmişti⁴⁷. İnönü kendi zamanında Nato’ya neden girilmediği sorusunu şöyle cevaplandırmıştır: “*Aldılar da girmedik mi iki gözüm*”⁴⁸?

Amerikalılar resmi anlamda Nato üsleri kurmak istemişlerdir ama bunları kendileri yöneteceklerdir. Toker askeri üs furçasının bir kokteylde Amerikalı bir subayın yüksek rütbeli bir komutandan yer istemesi üzerine peki denmesi üzerine kurulmasıyla başladığını

⁴² KONGAR, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, s.381.

⁴³ Vatan, 8 Ocak 1951, S.3464.

⁴⁴ SADAK, “Eşsiz bir ‘gaf’ pot kırma örneği”, Akşam, 16 Haziran 1951, S.11745.

⁴⁵ Rıfat UÇAROL, “Siyasi Tarih (1789-1994)”, İstanbul 1994, s.730-732. NATO’ya alınmamızda Türk askerinin Kore başarısı etkili olmuştur. Hükümetin asker gönderme kararından evvel “Cain” adında ABD’li yetkilinin Ankara’da temaslarda bulunduğu, başka hiçbir şekilde Batı dünyasında yer alamayacağımızı söylediği nakledilmektedir. BİRAND, Demirkırat’tan Cüneyt ARCA YÜREK, s.86.

⁴⁶ TOKER, DP’nin Altın Yılları, s.153-167.

⁴⁷ Rıfat Uçarol, a.g.e., s.726.

⁴⁸ TOKER, a.g.e., s.85. DP milletvekili Baha Akşit bu sözün 1950 seçimlerinden kısa bir zaman sonra İnönü’nün kendisini ziyaret eden Celal Bayar’ın sorusuna cevap olduğunu kaydetmiştir. BİRAND, Demirkırat, s.73.

bildirerek, şöyle söylemiştir: “*Ne protokol, ne bir anlaşma, hatta ne bir imza, ne de bilgi...İlk günlerin dostluğu bu kadar düzeysiz, sorumsuz şekilde başlatılmıştı*”⁴⁹.”

CHP'liler Kore Savaşı'na asker gönderilmesi konusunda olduğu gibi Yabancı Sermaye Kanunu'na ve Petrol Kanunu⁵⁰na –prensipte olmamakla beraber- şeklen muhalefet etmişlerdir. İktidarı bu kanunları seçimlere az bir zaman kala acele bir şekilde çıkarmakla suçlamışlardır. Hükümetin bu kanunları çıkarmadan evvel raporlar hazırlamadığı, incelemek üzere komisyon kurdurmadığını söylemişlerdir. Osmanlı devrinde halkın yabancı kayıt altında kendi ülkesinde ticaret yapmadığını hatırlatmış, bu durumun cumhuriyet devrinde düzeltildiğini belirtmişlerdir. CHP'li muhaliflerin ifadesine göre Petrol Kanunu ile Türk petrol işletmeleri kayıt altına alınmıştır. Yabancı sermayeye beş, sekiz, on, on iki sene arama hakkı verilmiştir. Bu kanun kapitülasyon hakkıdır⁵¹.

Erim'in makalesine göre; TBMM'nin petrol konusunda kanun koyma yetkisi 50 ve 75 yıla sınırlandırılmak, vergi koyma yetkisi de kaldırılmak isteniyordu. Erim partisinin çabalarıyla bu belaya engel olduklarını ileri sürmüştür⁵². İnönü iktidarın bu kanun hakkında büyük ümitler vermesi; Avrupalıların Türkiye'ye mesela Hollanda'dan büyük inekler getirileceği haberi hakkında şunları söylemiştir: “*Bunlar saçma şeyler. Bunlar bizde eskiden de vardı. Zorla çıkardık memleketten... Girdikten sonra bir daha çıkartılması baş belâsıdır. Bizdeki kapitülasyonlar nutuk olarak verilmişti. Üç yüz senede zorla çıkardık*”⁵³.” Ahmet Hamdi Başar'dan ise gayet sert ve net bir uyarı gelmiştir. Şöyle ki: “*Ecnebi sermayeye kapılarını açmış memleketler, siyasî meselelerini de ecnebi memleketlere açmış olurlar*”⁵⁴.

Halk Partisi muhalifleri, iktidarı antidemokratik uygulamaları konusunda uyarırken dış dinamikleri de işlemişlerdir. Mesele Kolombiya, Bogota şehrinde Liberal Parti binalarının, gazetesinin yağmalanması, muhaliflerin evlerinin basılmasının Fransa'daki yankıları DP'ye “*ithaf*” edilmiştir. Aktarılan değerlendirmeler şunlardır: “*Halbuki ... bu vakaların da bize ilgisi vardır. İnsan hürriyetlerinin prensiplerine ve kıymetlerine her ne surette olursa olsun, hanel getiren her şey aynı zamanda hür dünyayı da zayıflatır.*” “*Batı dünyası ile Sovyet dünyası arasında esaslı fark hayat seviyesinde ve teçhizatın vasıl olduğu derecede değil, daha ziyade, devletin nüfuz ve kudretine çizilen hudutlarda ve her türlü fikir ve kanaatlere verilen ifade hürriyetindedir.*” “*Halka ekmek yahut mektep temin etmek, baskıya tâbi tutulacak azlıklar, ağızları tıkanacak veya takibata uğrayacak fertler bulmaktan daha zordur.*” “*Hürriyet taksim ve tefrik kabul etmez. Fiiliyatta hürriyete tecavüz edilirken prensip müdafaa olunamaz. Başkalarının hürriyeti bizim de*

⁴⁹ TOKER, a.g.e., s.172.

⁵⁰ Petrol aramalarına bir türlü tatminkâr cevap alamayan iktidar ileri gelenlerine yabancılara petrol arama imkanı veren bir kanun çıkarmaları fikrini Amerikan Büyükelçisi George Mc Ghee vermiştir. Çıkarılan kanundan sonra arama yapan yabancı şirketler de sonuç alamamıştır. BİRAND, Demirkırat, s.92.

⁵¹ “İktidar hesapsız iş yapmaktadır”, Yeni Ulus, 16 Nisan 1954, S.122.

⁵² ERİM, “Menfur zihniyet”, Yeni Ulus, 17 Mart 1954, S.92.

⁵³ Yeni Ulus, 26 Nisan 1954, S.132. 13 Mayıs 1955'te Petrol Kanunu özel ve yabancı sermaye için daha uygun bir şekilde getirilecek, CHP de bu değişikliğe onay verecektir. Fakat daha sonra bu konuyu DP aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanacaktır. AHMAD, Kronoloji, s.136. Günün psikolojisi Toker tarafından şöyle anlatılmaktadır: “*Amerikalılar seviliyorlardı, onlara güveniliyordu. 'Büyük müttefik'e fazla bağlanmanın sakıncaları henüz bilinmiyordu, görülüyordu, hissedilmiyordu. Amerika aleyhtarlığı sadece Türk komünistlerinin kullandıkları bir temaydı ve onlar da bunu bilinçli şekilde değil, Rus taraftarı olduklarından dolayı yapıyorlardı.*” TOKER, DP'nin Altın Yılları, s.268.

⁵⁴ Yeni Sabah, 16 Ocak 1954, S.5337.

hürriyetimizdir. Başkalarının hürriyetine halel getirilen yerde bizim hürriyetimiz de tehdit ediliyor demektir⁵⁵.”

Demokrat Partililer, Halk Partililerin Türkiye’deki antidemokratik uygulamaları yabancılara şikayet etmelerinden fazlaca rahatsız olmuşlardır. Mesela, Gülek’in Londra radyosuna verdiği demeç ki, sonradan konuşma metninde iktidarın tepkisini çeken hususları zaten yayımlanmamış olduğu anlaşılmıştı, yine Gülek’in Amerikalı bir gazeteciyle ki, dostu olarak tanıtılmıştır tepki çekmiştir. Demokrat Partililer, 14 Mayıs’la uluslar arası platformda kazanılan prestijin kötü reklamlarla sarsıldığına inanmışlar ve bunun sorumlusu olarak muhalefeti görmüşlerdir. Yalman da Halk Partililerle aynı yönde eleştiri getirmiştir. Muhaliflerin ise cevabı nettir: *“Yalman bu adamları acaba aptal mı zannediyor? Bunlar Türk gazetelerinde çıkan yazıları bilmiyorlar mı zannediyor⁵⁶?”*

İlk seçim döneminden sonra İngiliz basınından Times, Economist, Manchester Guardian’da, ABD’de Newyork Times, Washington Post’ta yayımlanan değerlendirmeler Demokrat Partilileri memnun etmemiştir. Değerlendirmelerin art niyet taşıdığı görüşü hakimdir. Yabancı basın mensuplarının ve grev yapmak isteyenlerin karşılaştığı uygulamalar karşısında tepki göstermiştir. DP Türkiye’deki durumun özel olduğunu, bunun dış tehlikeden kaynaklandığı tezini savunmuştur. Hürriyet taraftarları ise, takibat altında bulunduranların vatanseverlikleri konusunda şüphe duyulmamasının, bu tezi çürüttüğünü belirtmişlerdir⁵⁷.

5. Çok Partili Sistem ve Demokrasi

Türkiye’de Osmanlı’da temellenen zamanlarından beri, ama daha açıkçası özellikle meşrutiyetten beri demokrasi çabaları, yönetim bazında gösterilmiştir. Demokrasinin asıl erdemi olan insan hakları ikinci planda bırakılmış, göz ardı edilmiştir. Seçkinler, kendilerini sorgulamaya vardırarak bu yoldan uzaklaşmayı tercih etmişlerdir. Uzun zaman alan bekleyiş ve umut birikimi neticesinde çok partili hayata geçit verilmesiyle yetinilen kısır, sığ ve çok eksik bir demokrasi elde edilmiştir. Demokrasi, seçkin egemenliğini sürdürmeyi kolaylaştırmıştır. Seçkinler, aristokratlar dışındaki kesim, demokrasiden pek fayda sağlayamamıştır. İktidarı değişse de muktediri değişmeyen sistem, muhaliflerin *“düzmece demokrasi”* yakıştırmalarına maruz kalmıştır. Demokratik sistemi, parti sayısı ve seçim ile sınırlı tanıma kolaycılığı da hatalı yönetim anlayışını gelenekselleştirerek hantallaşma çıkmazına saptırılmıştır.

CHP muhalefetinin ilk kurultayında kabinenin millet meclisi dışından teşkil edilmesi dahi konuşulmuştur⁵⁸. Bahis mevzuu mesele, CHP’nin sistemi ne kadar sahiplendiğinin göstergesidir ve CHP’lilerin, çok defalar beyan ettikleri gibi, gerçek muktedirler oldukları iddiası doğrultusundadır. 1960 İhtilali bir bakıma bu gücün faaliyete geçmesidir.

⁵⁵ “İthaf”, Ulus, 19 Eylül 1952, S.11214.

⁵⁶ “Genel sekreterin Trabzon nutku”, Ulus, 11 Ağustos 1953.

⁵⁷ “Türkiye’de Demokrasi ve Batı Alemi”, Forum, 15 Ocak 1955, S.20, s.1-3.

⁵⁸ “CHP programında yapılan tadilat”, Cumhuriyet, 3 Temmuz 1951, S.9301.

Demokrat Partinin yarım milyon farkla meclis çoğunluğunu kazanması, Halk Partisi cenahında seçim sistemiyle beraber, meclis murakabesi, “çoğunluğun tahakkümü” meselesine gündem kazandırmaya çalışmıştır. Erim bu bahiste kendilerine tercüman olan İngiliz devlet adamı L.S. Armeý’in şu sözlerini nakletmiştir: “Çokluğun karar vermesi mutlâk ve sorum tanımayan bir prensip değildir. Sadece sayı çokluğunun kırallarından fazla bir ilâhi bir hakkı yoktur. Çokluk kararı, işlerin görülmesi için zaruri bir tedbirdir. Bir çokluğun... canı istediği kanunu yapması zihniyeti –ki bu fiiliyatta çokluğun emirleri kanun demektir fikridir- İngiliz Anayasasının ruhuna tamamen yabancıdır⁵⁹.”

Bir İsviçre gazetesi olan Die Zat (Zeit), “Türk demokrasisi tehlikede” başlığı altında Türk demokrasisini mercek altına almıştır. “Türkiye inkılâpçı ve kalkındırıcı bir diktatörlükten sonra memleketi Şarklı derebeyler istibdadı kademesinden kendi nevine mahsus bir demokrasiye geçiren uzvî tekâmülün birçok bakımlardan en iyi örneğidir.” Aslında bir Anglo Sakson demokrasisi mensubu kaleminden demokrasinin, ihtiyaçlarına göre şekillenebileceğinin mazur görülmesi gelişmemiş ülkelerin yüzüne çarpan tokat gibidir. Demokrasiyi, ülke coğrafyasına göre şekil alabilen ve asıl erdemlerinden halkı mahrum eden bir ucube haline getirmenin gerçek sorumluları ve piyonları kimlerdir? Makalede “bir idareciler grubunun yerine bir yenisinin” geçmesiyle “kendini empoze etmiş” siyasî reform esasının tehdit taşıdığı ifade edilmiştir⁶⁰.

Türkiye’de demokratik sisteme işlerlik kazandırılmamasının temel sebebi, partiler arasında farkın olmamasına geçit verilmemesidir. Anlayışta, programlarda, antidemokratik zihniyette, kullanılan yöntemlerde fark yoktur. Demokrasi Türkiye’ye farklı bir görünüm, farklı bir soluk ve ümit getirmiştir ama verimli, kalıcı ve yapıcı derecede önemli bir dönüşüm sağlanmamıştır. Aslında cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri hariç olmak üzere partiler için bir sınır çizilmemiştir⁶¹. Peyami Safa, komünizm ve irtica dışında kalan -ki bu konuda kanunen engel vardır- milliyetçi, sosyal demokrat, köylü ve çiftçilerin parti kuramama sebeplerini sormuştur. Bu sorunun cevabı basında boş bırakılmış durumdadır. İki parti arasındaki farkın ne olduğuna dair bir soruya cevap veremeyeceğini, “CHP’nin totaliter, DP’nin kapitalist, MP’nin şariatçı olduğuna inanmadığını” beyan etmiştir. Partilerin “eklektik” olduğunu, birinden diğerine “kolayca geçilebileceğini” ifade etmiştir. Okuduğu bir İngiliz dergisinin Fransızca sayısında İngiltere’deki partilerin arasındaki farkların, “görünümlerinden çok az olduğunun” anlatıldığını bildirmiştir. Safa, “...bugünkü dünyaya bakarsak, ortodoks milliyetçilerden, dincilerden ve komünistlerden başka iman sahibi göremeyiz. Ötekiler seyyaldir.” demiştir.

Safa, irtica ve komünizmin parti kurmasını kanunen engellemiş olmakla beraber, “propagandalarına karşı aciz olduklarını” ifade ederek şöyle devam etmiştir: “Bu kutupların arasında mevcut partiler, küçük farkları büyük kavga bahaneleri haline getirmeğe çalışan mübalağa politikalarına mahkumdurlar. Halk anlayıncaya kadar büyü devam eder. DP’nin siyasi kaderi budur. Politika efsunları uzun sürmez. Halk D.P.’nin bir C.H.P. kırmaması olduğunu, hiçbir yeni görüş getirmediğini ve yeni idare sistemi kurmadığını anlamakta gecikmeyecektir”⁶² İki partinin farklı olmadığını yorumu isabetliyse de 1954 seçimi Safa’nın tahminini yanlış çıkaracaktır. “CHP’yi kendi tarihinin yıktığı”⁶³

⁵⁹ ERİM, “Kanun ve çokluk”, Ulus, 20 Kasım 1952, S.11276.

⁶⁰ Die Zat (Zeit), “Türk demokrasisi tehlikeye maruz”, dan, Ulus, 25 Ağustos 1952, S.11192.

⁶¹ ERİM, “Gerçek particiliğe doğru”, Ulus, 17 Mayıs 1952, S.11096.

⁶² Peyami SAFA, “Fark meselesi”, Ulus, 24 Haziran 1950.

⁶³ Ulus, 25 Haziran 1950’den Akşam, 24 Haziran 1950.

görüşünün haklılık payı nedir? Safa, “Görünüş ve gerçek” isimli makalesine “sanki hepsinin gömleklerinde DP, fanilalarında CHP markası vardır. Görünüşte Demokrat Parti’den, gerçekte bizdendirler.” demiş ve “Hükümet programlarından tutun, yapmayı vadettikleri işlere kadar Halk Partisi’nden ayrı bir görüş ve hareket istikametleri olmadığını”⁶⁴ işlemiştir.

Tecrübesi, köklü tarihi ile ön plana çıkan CHP ve kendilerini ön planda hisseden CHP’liler, farklı programa sahip bir partinin kurulmasına neden mahal vermediler veya “CHP kırması” bir partiyi fikri destekle güçlendirmediler? Çok iddialı oldukları tecrübeleriyle memleket yararına farklı kapıların açılmasına önderlik etmediler? Bu konular 1950 öncesinde tartışılmadı mı? Alternatiflerin getirilmemesinin sebebi neydi? Demokrat Partilileri kendilerinin cılız bir taklidi oldukları konusunda hicveden Halk Partililer, bundaki rollerini göz ardı etmektedirler. 1950ler demokrasiye geçildiği söylene de, demokrasi öncesi sistemin sadece kabuk değiştirdiği bir uzantısı mıdır? Bizde demokrasi genel itibarla yüzeyselliğin ötesine geçilip derinliğin zorlanmadığı bir kısır döngü halindedir. Bağımsızlık destanı yazılmasında lider konumundaki bu parti neden ülkeyi gerçek anlamda demokrasiden mahrum etti? Madem sistemin geleceğine dair kaygılardan, anlamsız korkulardan kurtulamamışlardı neden demokrasi iddiasına kalkıştılar?

Muhalefetteki Halk Partililer tek parti döneminin antidemokratik sisteminin yüzlerine vurulmasından hayli rahatsız olmuşlardır. “CHP kırması” partinin kendilerini itham etmesi üzerine ortak geçmişlerini öne sürerek, sorumlulukta da ortak olduklarını dile getirmişlerdir. “Dünkü istibdat idaresinin başında bulunan Millî Şefi ile çok partili demokrasi rejiminin muhalefet partisi teşekkül edemez. Dünün zalimi bugünün hürriyet müdafii haline gelemes.” şeklindeki sözler Başbakan Menderes’e aittir. CHP’den gelen şu cevaptaki haklılık payı ise inkâr edilemez. “Dünün ‘zalimi’ bugünün hürriyet müdafii haline gelemes o zalimin eteklerine sarılmış ve dalkavukluğunu yapmış olanlar mı bu milletin hürriyetini müdafaa edeceklerdir? Eğer, haklı veya haksız, bir mazi tasfiyesi yapılacaksa dünün mesuliyetine iştirak etmiş olanların hepsi bir kenara atılmalı ve dünden hiç mesuliyet kabul etmemiş olanlar iş başına gelmelidirler. Bu radikal mantık kabul edilecek olursa demokrat kurucuların ve daha birçoklarının yeri neresi olur acaba?” ifadelerin devamında başka bir diktatörün kabul edilmeyeceği şöyle dile getirilmiştir: “Başımıza bir diktatör gelecekse hiç olmazsa dünün efendisi olsun. Fakat kimse gelmeyecektir. Adnan Menderes istediği kadar çırpınsın, istediği kadar entrika ve manevra yapsın”⁶⁵.

6. Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Zamanına Dair Sistem Eleştirileri

1950’de gerçekleşen iktidar değişikliğinden itibaren geçmiş mercek altına alınmıştır. Yeni iktidarın demeçlerinden rahatsız olan CHP, DP’lilerin de geçmişin ortağı olduğunu vurgulamışlardır. DP’liler de tek parti döneminin özel şartları içinde değerlendirilmesinin karşısında değillerdir ama CHP’liler eleştirilerin politika arenasında aldığı şekli hazmedememişlerdir. Menderes’in geçmişi kötölemek için değil, geçmişten ibret almak için maziye tenkit ettiklerini belirttikten sonra yaptığı değerlendirmede DP’nin

⁶⁴ P. SAFA, “Görünüş ve gerçek”, Ulus, 25 Haziran 1950.

⁶⁵ YALÇIN, “Başbakan’ın hücumları”, Ulus, 17 Aralık 1952, S.11303.

tavrı ortadadır: Menderes karışıklık zamanlarında “topluluğu muayyen bir maksat etrafında birleştirmek disiplinli bir idare kurmak belki mazur görülebilir. Fakat tenkitten ve murakabeden uzak kalan bu sistem uzun zaman devam ederse topluluğu birtakım tehlikelerden korumak muayyen bir maksada tevcih etmek içtimaî inkulâpları teminat altına almak gibi faydaların istihsalinden sonra zamanla yalnız mahzurlu tarafları işlemeğe başlar. Belki ilk zamanlarda lüzumlu idi. Fakat lüzumlu devresini aşarak uzun müddet devam etmesi ve bunda ısrar gösterilmesi biraz evvel mukayesesini yaptığım o gerilik manzarasını teşkil etmiştir. yoksa fenalık olsun diye değil. Fakat ikaz edildiklerinden, milletin sesini duymadıklarından, duymadıklarından dolayısıdır ki kendi yarattıkları sun’i bir âlemde pûyan kalmışlardır.” Menderes çok partili devre geçtikten sonra CHP’nin yeni devre uyum sağlayacağını düşündüklerini belirtmiştir.

Basında CHP hakkında ağır ithamlar yer almıştır. Son Posta Gazetesi Hergün köşesi yazarı Selim Ragıp Emeç “Ucube Parti” diye nitelendirdiği CHP’yi ağır bir dille eleştirmiştir. CHP’nin asayaşe olan ihtiyacını ve komünizm tehlikesinin “vehametini” sürekli hatırlatmasına ihtiyaç olmadığını belirtmiş, şu fikrini kaydetmiştir: “Bugün netice itibarile şu hakikat sabit olmuştur ki; komünizm denilen ictimâî tehlikeye karşı göz kırpmadan da bakmak ve Sovyetler Birliğiyle korkmadan da komşuluk yapmadan mümkündür⁶⁶.”

Emeç CHP’yi “esas dava” olarak belirlediği demokrasinin bir tarafa bırakılarak, “getirebileceği zararlar bakımından bahseylemekle iktifa etmesi” ve bunu korkutma vasıtası olarak istismar etmekle suçlamıştır. Emeç’e göre CHP’nin öncelikli görevi; “araz ile uğraşmakla beraber onu doğuran esas sebeple mücadele etmektir.” Emeç, CHP’nin mücadelesinin polis kuvveti ile sınırlı olduğundan şikayet ederek, şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Halk Partisi’nin otoriter bir siyasi teşekkül olmasına; komünizmi kanun harici tutmasına rağmen; bu parti umumi itibarile Marksistti ve içinde, bir alay komünist meyilli mebus ve idareci vardı. Emeç, Kore meselesinde takındığı tavırdan dolayı CHP’yi “samimiyetsizlikle” itham etmiştir⁶⁷.”

Pratikte demokrasiye geçiş başlamıştır ama bu adımın hiçbir garantisi yoktur. CHP idare mekanizmasını yitirmekle beraber kendisini, müsebbibi olduğu garantisiz ortamda buluvermiştir. Ancak bu sistemle özdeş parti, artık iktidarda olmadığını hiç de kolay hazmedemeyecektir. 1946 öncesi CHP tek parti döneminin özel şartları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bununla beraber demokrasiyi geciktirmek, eleştiri sebebidir. 1946 sonrasına gelince; bu dönemde gerçek demokrasiyi sağlayacak bir mekanizma kurulmamıştır. Bunda her iki parti iktidarı da kusurludur. Ülkeyi tek parti diktatoryasından korumanın kanuni tedbirleri alınmamıştır. İktidardaki partinin keyfiliklerinden sistemi koruyacak bir denetim mekanizması kurulmamıştır. Gerçi bu konuda fikir bazında kalmış tartışmalar yapılmış, bir üst meclisin kurulması gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Üst meclis fikri, seçime dayanmadığı için kısır bir demokrasi anlayışını yansıtmaktadır. Bugünün demokrasi anlayışında denetim boşluğu bilindiği gibi Anayasa Mahkemesi ve meclis anayasa komisyonu tarafından doldurulmaktadır.

⁶⁶ Selim Ragıp EMEÇ, “Ucube Parti!”, Son Posta, 6 Ağustos 1950.

⁶⁷ EMEÇ, a.g.m.

7. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefedinin Sistem Konusundaki Eleştirileri

CHP mahfilleri muhalefete düştüklerinde demokratik sistemin ama özellikle ve öncelikle muhalefetin haklarını talep etmişlerdir. Aşağıdaki sözlerde sistemin hayatiyeti bakımından mesele irdelenmektedir: *“Türkiye’de demokratik murakabe makinesi iyi işlememektedir. Ve o iyi işlemedikçe devlet ve idare hayatında kötülüklerin önü alınamaz. Demokrasi rejimi kendisine mahsus kaide usûlleriyle bir sistem, bir bütündür. Bu sistemin şu veya bu noktasındaki çarkların dişleri arasında birtakım yabancı şeyler sokuşturulduğu müddetçe elde edilecek netice daima milletin zararına olur⁶⁸.”* CHP X. Kurultayında devlet mekanizması şu sözlerle eleştirilmiştir: *“Bizdeki mekanizma tek parti devrinden kalmaz. Modası geçmiş, eskimiş bir mekanizmadır⁶⁹.”*

Meclisteki temsilcilerinin az sayıda olması sebebiyle Halk Partililer, iktidarı gerektiği gibi kontrol edemeyecekleri endişesine, seçimlerden hemen sonra kapılmışlardır. Nitekim muhalefetin en önemli vazifesi *“murakabe”* idi. Zamanın ilerlemesinden sonra Erim, Fransa’yı model göstererek, tek partili hükümet yerine koalisyon hükümetlerinin avantajlı olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin bir parti tarafından teşkil edildiği İngiltere’de ise, Türkiye’deki gibi sorunlar yaşamadığını; çünkü demokrasiyi ihlal etme cesaretini kimsenin bulamadığını ve kamuoyunun dikkatli bir şekilde hakemlik yaptığını belirtmiştir. Sorunun temelinde tam anlamıyla demokrasiye geçilmemesi vardır.

Erim sistemdeki sorunu şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Memleketimiz, tek parti disiplini içinden çıkararak demokratik serbest münakaşa sistemine geçmiştir. Çok partili devlet ve millet hayatının teknil icapları henüz benimsenmemiştir. İntikal tamamlanmamıştır. Tek parti devrindeki anayasa değişmemiştir ... Herkes yaptığı işin Anayasa’ya uygun olduğunu iddia edebilmektedir... Tek parti disiplini dahi Anayasa yürürlükten resmen kaldırılmadan kurulabilmiş olduğu için, bu konudaki münakaşalar kısır kalmaktadır... Anayasa nihayet rejimin ana çizgilerle şeklini belirtir. Ona manâ verecek olan ... hukuk kaideleridir. Anayasa’nın prensiplerini demokratik parlâmento ve devlet hayatı içinde yaşamak zarureti bakımından ele almak lâzımdır⁷⁰.”*

Meclisle bütünleşmiş CHP milletvekilleri, 2 Haziran gününden sonra kendilerinin geri planda kaldıklarını somut bir şekilde gördüler ve eski başrol sahipleri figüran konularına fena halde içerlediler. Menderes’in bu konudaki fikirleri, CHP mantalitesini yansıtmaktadır: *“...Halk Partisi kendine mahsus bir inhisarcı zihniyetle daima her iyi işi kendine hasretmek temayülünden de hala kurtulamıyor. Bir topluluğun çok tabi olan ilerleme ve gelişme halinin neticelerini toptan benimsemekte bu partinin hiç tereddüt etmediğine bir defa daha şahit olmaktayız.”⁷¹* CHP mensuplarından Feridun Osman Menteşeoğlu, bu tarihi gün hakkında *“Rejim buhranı başlamıştır”* yorumunu yapmıştır. Menteşeoğlu, DP’nin; *“kinini”, “muhalefeti susturmak istemesini”, “demokrasiyi DP’nin bilerek ve ısrar ederek zahiri bir meşruiyete bürünmüş tahakküm sistemine (veya diktatörlüğe) sürüklemekte olduğunu ispat ettiği”⁷²* iddiasında bulunmuştur.

⁶⁸ ERİM, “Makine iyi işlemiyor”, Ulus, 3 Mayıs 1953, S.11440.

⁶⁹ Barutçu, Ulus, 25 Haziran 1953, S.11493.

⁷⁰ Ulus, 19 Temmuz 1951, S.10799.

⁷¹ Zafer, 3 Haziran 1950.

⁷² Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Rejim buhranı başlamıştır”, Ulus, 4 Haziran 1950. HP’lilerin rejim kaygıları hiç tükenmemiş, bilakis artarak devam etmiştir. Nihat Erim 8 Eylül 1952 makalesinde bu tespiti DP’nin demokrasi hatalarıyla delillendirerek ele alacaktır.

1 Temmuz 1950 tarihli kurultay toplantısında Faik Ahmet Barutçu, “...biz bir davanın sahibi bir partinin adamlarıyız. Davamız, rejim tekamülünü sağlamaktır.”⁷³ demiştir. Anlaşılan CHP, tek parti dönemindeki devlet- parti bütünlüğünü demokrasi ile kaybetmeyi düşünmemişlerdir. Görünürdeki iktidarı kaybetmişlerdir ama DP rejim muhalifiymiş gibi davranarak, rejimin sadece kendileri tarafından korunabileceği dair fikrini terk ederek ortamı DP’ye kaptırmak istememişlerdir. Gündemde olmanın en kolay yolu da bir bardak suda fırtınalar kopartarak rejimi tehlikede göstermektir. CHP milletvekili Tarık Us’un, “Halk Partisi sadece Meclisteki ekseriyetini kaybetmiştir. Halen iktidardadır ve millet içinde iktidarı muhafaza etmektedir”⁷⁴ sözleri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

DP seçim beyannamesinde yer almış ve ilk hükümet programında tekrar edilen “Millete mal olmuş inkılaplar” tabiri, muhaliflerin şimşeklerini DP üzerine çekmiştir. Bu ifade “açık bir kapı” olarak görülmüş, bu kapıdan “geçmiyecek, geçirilmeyecek hiçbir şey yoktur.” denilmiştir. Arapça ezan yasağı kaldırıldığında arkasından ne geleceğine dair endişeli bir bekleyiş⁷⁵ başlamıştır. CHP mahfillerinde Demokrat Partililerin “iki büyük tehlikeden biri” olarak lanse edilen komünizme prim verdiği yolunda bir endişe vaki olmamıştır. İrtica ise daima korkulu rüya halindedir⁷⁶. Soğuk savaş döneminde komünizmle mücadele etmenin en iyi yolu, dini güçlendirme politikasıydı. “Fundamentalizm”⁷⁷ adını alan bu politika, komünizmin çöküşüne kadar ABD tarafından desteklenmiştir. Nihat Erim’in makalesinde komünist ajanların “dünyanın her yerinde ateşli ve zeki bir faaliyet gösterdiklerini”, “memleketimizde de ... karşılıklarına çıkan fırsatlardan veya bizzat yarattıkları vesilelerden ustaca faydalandıklarını” belirterek, bu konuda korkunç bir tablo çizmiştir⁷⁸.

Şemsettin Günaltay 18 Ocak 1951 beyanatu ile sistemin önemli bir değerlendirmesini yapmıştır: “Yapılan şey milletin reylerinin tam olarak tecellisinden ibarettir. Fakat tezahür dünün aynıdır. İdare, bir ekseriyet partisinden diğer bir ekseriyet partisine geçmiştir ve bugünkü Anayasamıza göre, her şey bu ekseriyet partisinin elindedir. Anayasaya göre, hükümet başında olan zat, partinin reisi olur. Yarın politika işlerinde maharetli bir insan idareyi bu tarzda eline alır ve ekseriyeti istediği yola sevk imkanını bulursa memlekette diktatörlük hakim olur. Böyle bir vaziyette Cumhur Başkanının rolü seyirci her hangi bir vatandaştan farklı değildir. Yarın öyle bir vaziyette bulunmayacağımızı kimse temin edemez. Yegane ümid milletvekillerinin vatanperverlikleri ve seciyeleridir. Halbuki hiçbir milletin mukadderatı böyle ümidlere ve temennilere bağlamaz. Sağlam kanuni esaslara dayanması icab eder.” Sabık başbakan konuşmasının devamında anayasada cumhurbaşkanının ve meclisin rolünün belirlenmesi, kuvvetler

⁷³ Ulus, 2 Temmuz 1950, S.10420.

⁷⁴ “CHP Programında yapılacak tadilat”, Cumhuriyet, 3 Temmuz 1950, S.9301.

⁷⁵ Kemal Zeki GENÇOSMAN, “Ümit kırıcı başlangıç”, Ulus, 6 Haziran 50. Aydın Menderes DP Programında “İnkılapların tutanları var, tutmayanları var! Tutmayanları bundan sonra BENİMSETMEK gibi DP İKTİDARLARININ bir görevi olmayacaktır. Bunda ısrarlı olmayacaktır.! Tutanlar ise zaten, ‘Demokratik kabul görmüş’ anlamına gelir...’ şeklindeki bir ifadesi olmuştur. 1920-1950 Dönemi için ‘siyaset sahnesinde söylenmiş hala ‘aradan 40 yıl geçmesine rağmen) en cüretkâr sözlerdir bunlar!’” Mehmet Emin GERGER, *İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu*, İstanbul 1991, s.27.

⁷⁶ YALÇIN, “Millete mal olmamış inkılaplar”, Ulus, 14 Temmuz 1950, S.10419.

⁷⁷ Söz konusu kavramda bugün için anlam kaymasının görülmesi ABD’nin “soğuk savaş” sonrası politika değiştirmesiyle de ilgilidir.

⁷⁸ ERİM, “Serbest münakaşa; faydaları ve mahzurları”, Ulus, 1 Ağustos 1950, S.10450.

ayrılığının getirilerek kuvvetin “*tek bir partinin mutlak salâhiyetinden*” kurtarılması lüzumunu vurgulamıştır⁷⁹.

Anayasa gibi demokrasiye aykırı olduğu ifade edilen bir diğer temel husus da kuvvetler birliğinin ayrılmamış olmasıdır. Erim 20 Aralık 1952 tarihli makalesinde ilk defa 1942’de kuvvetler birliğini ağır bir biçimde tenkit ettiğini, çok partili döneme geçildiğinde anayasanın düzenlenmesi konusunda yazdığı altı makaleye hem CHP’den, hem de “*gizli maksatların vehmine düşen*” muhalefetten itiraz aldığını belirtmiştir. 1950 genel seçimlerinden evvel ise partilerin anayasa değişikliğini vaadettiğini kaydetmiştir⁸⁰. Rejimlerin en kötüsünün; yasama, yürütme ve yargıyı tek elde birleştiren olduğunu belirtmiştir. Menderes’i bu güçleri mutlak nüfuzu altına almakla suçlamıştır. Yalçın anayasa teminatı ve kuvvetler dengesi sağlanmadıkça demokrasinin “*havada sallanır bir halde olduğu*”nu belirterek, “*İşte şimdi böyle bir salıncak safası içindeyiz.*” demiştir⁸¹.

Yalçın 1954 seçimleri hakkındaki bir mütalaasında anayasa teminatı bulunmayan ve kuvvetleri ayrılmayan bir ülkede ezici bir çoğunluğun demokrasiyi “*boş bir kelâm haline getireceği*” endişesini dile getirmiştir. Bu sebeple ezici bir çoğunluğun iktidara gelmesini istememiştir. Yalçın CHP’nin bu şekilde iktidara gelmesi durumunda Demokrat Partililerin işlediği suçu işlemeyeceğine hiç şüphesinin olmadığını belirtmiştir. Fakat subjektif olan bu kanaatinin bir milletin hayatı için kıymet taşımadığını, objektif hususların önem taşıdığını, şahısların geçici olduğunu kaydetmiştir. 1954 seçimlerinde herhangi bir partinin –ki buna kendi partisi CHP de dahildir- ezici bir çoğunluk kazanmasını istememiştir. Ancak partiler arasında denge oluşturmuş bir meclisin “*diktatörlük ruhunu taşıyamayacağını*” bildirmiştir⁸².

Cumhuriyet Gazetesi’nden Doğan Nadi’nin kendisiyle yaptığı röportajda Kasım Gülek, din, dış politika, milli savunma gibi meselelerin partiler üstü tutulması gerektiğini belirtmiş, DP’nin bunları “*iç politikaya alet ettiğini*” söylemiştir. CHP, bu meselelerde iktidarın muhalefetle beraber karar almasının lüzumlu olduğunu düşünmekteydi⁸³. Yavuz Abadan idare cihazının kesintisiz ve başarılı bir şekilde işleyebilmesi için partiler dışında ve üstünde objektifliği şiar edinen bir memur kütlesinin halinden ve geleceğinden emin olarak işbaşında bulunması gerektiğini söylemiştir⁸⁴. Yalnız herhangi bir sınıfın toplumda güçlenmesi, demokrasiyi tehlikeye sokabilir. Zira yükselen sınıf, hukuki bir de boşluk bulursa eşitliği, adaleti ve fikir hürriyetini tehdit edebilir.

“*Devlet idaresinde aczin silâhı, eğer varsa, kaba, çıplak kuvvettir.*” Düşüncesini dile getiren mahfiller, ülkeyi iyi idare edemeyen politikacıların, beceriksizlikleri yüzlerine vuruldukları sinirlendiklerini belirtmişlerdir. Başlangıçta fikirle mukabelede bulunmaya çalışanların taktıkları maskeler miadını doldurduğunda eleştirenlere “*sövme*” aşamasına geçilir. Bu çare olmayınca satın almayı dener, inatçılar ise tehditle yıldırılmaya çalışılır. Suç isnatları arasında baltalayıcılık, yalancılık, küfürbazlık, vatan hıyaneti vardır. Bu tedbirler, aczi örtbas edemez. Yanlışların birikmesi sadece işlerin düzelmesini daha da

⁷⁹ Cumhuriyet, 19 Ocak 1951.

⁸⁰ ERİM, “Benim kabahatim”, Ulus, 20 Aralık 1952, S.11306.

⁸¹ YALÇIN, “Fazla iyimserlik”, 7 Şubat 1953, S.54.

⁸² YALÇIN, “Günün en mühim meselesi”, Yeni Ulus, 11 Mart 1954, S.86. Yalçın’ın hareket noktası Yeni Sabah gazetesinin bir muhabirinin görüşleri olmuştur. Muhabir milletin uyanık davranmasını, oyların yeni bir dengesiyle ihtimal vermemesini istemiştir.

⁸³ Ulus, 1 Ekim 1950, s.10511.

⁸⁴ Yavuz ABADAN, “Hürriyetlerin korunması”, Ulus, 13 Nisan 1952, S.11062.

zorlaştırır. Bozuk düzen, hayat pahalılığı durdurulamaz. Bu durumdan vurguncular, nüfuz tüccarları yararlanırlar. Sömürü katlanarak artar⁸⁵. Yukarıdaki ibret dolu tablo, Erim tarafından, genel seçim propagandalarının yapılmaya başlandığı bir zamanda çizilmiştir. Görüldüğü gibi CHP'liler sistemdeki bozukluğu elli sene evvel bu kadar net bir şekilde ifade etmişlerdir. Eleştirilerinin haklı çıkmasındaki en önemli sebep, bir parçası olmaları sebebiyle sistemi yakından tanımlarıdır. Sistem mimarları açtıkları, muhalefette olduklarında açık yüreklilikle dile getirdikleri gediklerin farkında olmuşlar ama güç kendilerindeyken bu eksikleri nedense doldurmamışlardır.

CHP muhalefetine sözcülerinden Erim, Menderes'in demokratik adımlar atmasını tek bir ihtimale -DP'nin seçimleri kazanmaktan ümidini kesmesine- bağlamıştır. Ancak bu şekilde rejim teminatını sağlayacağını dile getirmiştir. Aynı hataya düşmüş bir partinin mensubunun satırları kısır döngünün samimi bir ifadesi niteliğindedir. Ama bu samimiyet, 1954'te 1950 DP'si ile aynı konuma gelmiş bir CHP iktidarı tarafından fiiliyata tebdil edilir miydi? Demokrasi heyecanının taze olduğu zamanlarda, ancak muhalefete düşmesi kesin bir iktidardan felah beklemek, zavallılığın, acziyetin ifadesidir. Demokrasinin nasıl bir salıncak olduğunun ilk işaretlerindedir⁸⁶.

Tartışma mevzuu olan bütün problemlerin tek bir kaynağı vardır. Bir CHP muharririnin ifadesiyle; *“Türkiye'deki meselenin asıl adı, rejim meselesidir⁸⁷.”* *“Demokrasi hazır esvap değildir. Onun ötesini berisini koparıp kolsuz yahut paçasız bir halde üstümüze geçirerek medeniyet dünyasında böyle garip bir kılıkta insan içine karışsaks herkesi kendimize güldürmekten başka bir şey yapmış olmayız. Demokrasi ağızdan kapma birkaç lâkırdıyı, mânasını anlamadan, zorbalık, kanunsuzluk veya anarşi temayülleri içinde gözü kapalı yürümek değildir⁸⁸.”*

CHP mahfillerinin tespitine göre rejim sorunu, demokratik haklar konusunda teminat getirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Nihat Erim 20 Ekim 1952 tarihli makalesinde *“demokrasi yolunda son 7 yılda çok işler başarıldığını”* ifade etmiştir. *“Tek parti disiplini ile kıyaslanırsa, bugünkü hürriyet gerçekten ferahlık vericidir.”* demiştir. CHP'nin 1945 sonrası demokrasi konusunda aldıkları tedbirleri sıralamış ve buna rağmen demokrasinin sancı çekmesinin tezat olup olmadığı sorusunu kaydetmiştir. Cevap olarak alınan tedbirlere rağmen esasların teminat altına alınmamasını göstermiştir. *“Meclis çoğunluğunun ... tamamen ters istikamete dönmelerini önleyecek hiçbir tedbir alınmamıştır. Herşey, gelecek çoğunlukların iyi niyetine ve demokrasiyi samimiyetle isteyip istemediklerine bağlı kalmıştır⁸⁹.”* DP, *“Rejimin eksik olan teminatını tamamlama yolunda tek, ama tek bir kanun maddesi henüz kabul edilmemiştir... Türkiye'de demokratik hak ve hürriyetlerin hepsi, çokluğu elde tutanların iyi veya kötü niyetine göre devam edecek yahut ortadan kalkacaktır⁹⁰.”* Bu itiraflar, aynı zamanda demokrasiye hangi şartlar altında geçildiğinin(!) acı vesikalarıdır.

“1950-1954 devrinin en kötü tarafı siyasî ahlâk üzerindeki yıkıntıdır.” diyen muhalifler *“rejimin yerinde saydığı ve çok defa gerilediğini”* söylemişler ve bunu gösteren

⁸⁵ ERİM, “Aczin silâhi”, Ulus, 18 Ekim 1953, S.11604.

⁸⁶ ERİM, “Tek ümit”, Yeni Ulus, 10 Şubat 1954, S.57.

⁸⁷ ATAY, “Mecliste konuşmak”, Ulus, 14 Ocak 1952, S.10968. Erim de aynı kanaati 14 Kasım 1952'de “Neden en başta o mesele?” adlı makalesiyle işlemiştir.

⁸⁸ ATAY, “Başka memleketlerde ve ...bizde”, Ulus, 21 Ocak 1952, S.10974.

⁸⁹ ERİM, “Hürriyet ve güven”, Ulus, 20 Ekim 1952, S.11245.

⁹⁰ ERİM, “Buhran ağırdır”, Ulus, 12 Kasım 1952, S.11268.

vakalardan “birinin bile tek başına bir partiyi iktidardan uzaklaştırmak için yeter sebep olduğunu” kaydetmişlerdir. “Devlet kudreti, yetkisi ve imkânları, bir hukuk devletinde önceden çizilmiş belli sınırlar içinde kullanılmalıdır.” Halk Partililer istibdat idarelerinde, diktatörlüklerde bile buna riayet edildiğini belirterek, “maskeli diktatörlükler bu kaideyi el altından ihlâl ederler.” demişlerdir⁹¹.

Halk Partililer, Demokrat Parti idaresinin vasfını tayin etmeye çalışmışlar, net bir cevap verememişlerdir. Şöyle ki; “Türkiye’nin bugünkü rejimine ad koymak kolay değildir. Bir bakıma seçim var, bağımsız ve muhalif gazeteler de var, muhalefet var, bağımsız ve muhalif gazeteler de var... Bu manzaraya göre hüküm verilebilse, ‘İşte Batı örneği bir demokrasi’ denir. Fakat işaret edilen bu müesseseler asıl rejimin yüzüne geçirilmiş bir maske ise, o zaman demokrasiden bahsedilebilir mi?” Muhalefet sözcüleri iç ve dış meseleler hakkındaki önemli kararların ya meclis dışında alındığını ya da “Meclis’te tek parti içinde pişirildiğini” söylemişlerdir. DP iktidarının uygulamalarını ele alarak “Böyle bir rejime demokrasi ve hukuk devleti denemeyeceğini”, idarenin “henüz tam bir diktatörlük de olmadığını” belirterek, “rejimin bugünkü hali yarı diktatörlük tabiri ile ifade edilebilir” demişlerdir. Meclisin kapatıldığı toplantıda 405 oturumda 1236 sözlü ve yazılı soruya cevap verildiği kaydedilmiştir. 167 soru cevapsız bırakılmıştır. Muhalifler meclis toplantısı başına üç sorunun fazla olmadığını savunmuşlardır⁹².

8. Aydınların Demokrat Parti İktidarından Yola Çıkararak Genelleştirdikleri Sistem Konusundaki Eleştirileri

Problemin kaynağı, CHP iktidarında olduğu gibi DP iktidarında da birdir. Demokrasi iddiasından vazgeçilmemesine rağmen gerçekte önceki sistem devam ettirilmişdir. Demokrat Parti kendisini iktidara getiren demokrasiyi değil, “Atatürk’ü iktidara getiren ihtilalci ve baskıcı ideolojiyi benimsemişti. Bir başka deyişle, demokratik mekanizma yerine, tek partili yönetime inanıyor ve öyle davranıyordu⁹³.” 16 Aralık 1953’te Demokrat Parti’den demokrasi konusundaki tutumu üzerine istifa eden Ahmet Hamdi Başar sistemi irdelemiş ve tespit ve tekliflerini yayımlamıştır. Sorunun temelini şöyle belirlemiştir: “Çok partili, parlamento hakimiyetine dayanan demokrasi rejimi bünyemize uymuyor; ve bünyemizi de bu rejime uyacak hale getirmeye çalışmıyoruz. Şimdiye kadar hürriyeti istihsal için tuttuğumuz yol yanlıştır.” Başar, yaşanan buhranı dile getiren şahısların problemi reddeden iktidar tarafından susturulmaya çalışılmasını “asıl felaket” olarak nitelendirmiştir. Huzursuzluğun tahlil ve eleştirisine engel olmak “cemiyeti ölüm tehlikesiyle karşı karşıya getirmektir⁹⁴.”

Problem devletçilikten vazgeçilmemesidir. Devlet her konuda müdahaleci, vatandaş ise, ekonomik yoldan devletin himayesinde olmayı tercih etmektedir. Demokrasi devletin görevlerini asgariye indirmekle mümkündür. Başar bu tespitini şu cümlelerle bağlamaktadır: “Elimizde tarihi miras olarak Babiâliden devir aldığımız dünyanın en iptidaiî makinası halinde çalışan bir kapıkulu Devleti var, ve hemen bütün ictimai sınıflar menfaati bakımından iktidara bağlanmakta... Bu şartlar altında demokrasi yapacağız ve onu da garbde iki asır evvel doğduğunu öğrendiğimiz ve bugün onların da ızdırabını

⁹¹ ERİM, “Bu devrenin en kötü tarafı”, Yeni Ulus, 24 Mart 1954, S.99.

⁹² ERİM, “Yarı diktatörlükten kurtulmak için”, Yeni Ulus, 14 Mart 1954, S.80.

⁹³ KONGAR, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, s.382.

⁹⁴ Ahmet Hamdi BAŞAR, Demokrasi Buhranları, İstanbul 1956, (Önsözden).

çektğini bildiğimizi usulle yapacağız: Partiler kurulacak, mücadeleler olacak, hürriyetler teminat altına konacak ve bütün kuvvetleri ve iktidarı nefsinde cemedden bir meclis vasıtasıyla halkın idaresi sistemi kurulacak ve buna da demokrasi diyeceğiz... Olmaz nafîle uğraşıyoruz⁹⁵!..”

Başar Türkiye’de hiçbir toplumsal sınıfın devlete, “*Sen hiçbir işe karışma! Senden ne yardım ve himaye, ne akıl ve tavsiye, hiçbir şey istemiyorum; yalnız gölge etme başka ihsan istemem*” demediğini, dolayısıyla hürriyeti istemediğini kaydetmiştir. “*Hürriyeti kim istiyor?*” sorusuna ise şöyle cevap vermiştir: “*Hürriyeti birtakım vaatlerle kitleyi arkalarından sürükleyip iktidara geçmek hirsında ve emelinde olanlar istiyor⁹⁶.*” “*Bu memlekette şimdiye kadar gördüğümüz ve bildiğimiz mâna ve şekilde siyasete mal olan hürriyetçilik düpe düz diktatörlük ideolojisidir.*” diyen Başar hürriyete ulaşma yolunu şöyle belirlemiştir: “*İktidarın hüsnü niyetile ve inkılâpçı bir müdahale ile⁹⁷!*”

Demokrat Parti karşılaşmış olduğu sert muhalefeti tahrik etmekle, bozgunculukla, daha güncel bir ifadeyle “bölücülükle” suçlamıştır. Şerif Mardin, Türk Siyaset Tarihindeki muhalefet hareketlerinin tamamının, aynı suçlamaya maruz bırakıldığını kaydetmiştir. Makalesini kaleme aldığı tarihte de Türkiye gündemini, İttihat Terakki’nin rakipleri için kullandığı suçlama temasının kapladığını belirtmiştir. Mardin, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılma sebeplerinin de bölücülük suçlaması olduğuna işaret etmiştir. Az gelişmiş birçok ülkede rastlanan bu durum hakkında son söz olarak şu satırlar alıntılanabilir: “*‘Bölücülük’ün, her fırsatta, muhalefeti tasfiye amacıyla, insanlara güvensizliğin kulpu olarak ileri sürülmüş bir gerekçe olduğu söylenebilir; fakat aynı kanalları işleten ve aynı suçlamaları defalarca kullanan bir kinizm, özellikle icat edilmiştir⁹⁸.*”

9. Anayasa, Kanunlar ve Bürokrasi Konularındaki Eleştiriler

Demokrat Partililer muhalefetlerinde olduğu gibi iktidarlarında da anayasanın demokratik olduğunu savunmuşlardır. Halk Partililer anayasada tadilatın ve Kasım 1951/IX. Kurultaydan itibaren kanunların anayasaya uygunluğunu kontrol edecek bir yüksek mahkemenin kurulmasının lüzumu üzerinde durmuşlardır. Bazı ülkelerde millet meclisi yanında ikinci bir meclis, bazılarında ise; hem ikinci meclis, hem de bir anayasa mahkemesi kurularak anayasaya uygunluğun sağlandığı misalini getirmişlerdir. Erim ikinci meclisin, anayasayı değiştirmeye kadar varacak ihtiraslı ve acele kararları frenleyeceğini söylemiştir⁹⁹. Görüldüğü gibi CHP anayasa konusunda tam bir keşmekeş içindedir. Mevcut anayasa ile demokratik bir idare kurulamayacağını savunan Halk Partililer, anayasanın tadil edilmesini istemişler ama bunun geniş çapta bir düzenlemenin; yani değişikliğin Demokrat çoğunluğuna sahip bir meclis tarafından yapılmasını istememişler, aynı zamanda da DP’yi anayasa karşısındaki tavrından dolayı eleştirmişlerdir. CHP sistem üzerindeki kontrolünü yitirmek istememiş, bu konuda DP’ye güvenmemiştir.

⁹⁵ BAŞAR, a.g.e. s.52-7.

⁹⁶ BAŞAR, a.g.e., s.34-7.

⁹⁷ BAŞAR, a.g.e., s.44 ve 66 vdd.

⁹⁸ MARDİN, a.g.e., s.181-3.

⁹⁹ ERİM, “Bir mühim mesele”, Ulus, 4 Aralık 1951, S.10936.

Nihat Erim anayasa ve sistem sorununa şöyle temas etmiştir: “Anayasa’mız değiştirilip tamamlanmadıkça, Türkiye’de demokrasinin teminatsız kalmış olacağını” 1950 öncesinde de savunduğunu belirtmiştir. Anayasanın hak ve hürriyetlere yer verdiğini ama bunları teminat altına almadığını, anayasanın ihlal edilip edilmediğinin incelenmesi için kurulmuş bir yüksek merciin bulunmadığını beyan etmiştir. Şahsi kanaatinin mahkemelerin anayasaya aykırı kanunları tatbik etmeyebilecekleri yönünde olduğunu ancak Yargıtayın böyle bir ictihadının bulunmadığını kaydetmiştir. “Dün nasıl bu aynı Anayasa ile demokratik hal ve hürriyetler ortadan kaldırılabilmiş ise bugün de aynı şekilde hareket etmek mümkündür... Tek bir gerçek demokrasi gösterilebilir mi ki orada devlet ve rejim bizim Anayasa’mıza benzer bir kanuna dayansın? Biz böyle bir memleket bulunabileceğini zannetmiyoruz. Nerede gerçek demokrasi varsa, orada siyasî iktidarlar arasında müvazene vardır. Anayasalar siyasî hak ve hürriyetleri sağlam teminata bağlamıştır. Bilhassa kanunların Anayasa’ya uygunluğu meselesi, kanun koyan uzuvdan ayrı ve bağımsız, yüksek bir heyete veya bir Yüce Divan’a tetkik ettirilmektedir.” Ve Erim şu cümleyle bu makalesine nokta koymuştur: “Bu Anayasa ile demokrasi olamaz¹⁰⁰.” “Az çok kültürü olan herkes bilir ki, bugün yürürlükte olan Anayasa ile muvazeneli bir demokrasi kurmaya imkân hemen hemen yoktur... Sıcak ihtiraslar ve kinler ekseriya serin akli ve mantığı yenmektedir. Bundan dolayı rejimi, kötü niyetlerin dahi bozamiyacağı, aksatamiyacağı şekilde teminata bağlamak lâzımdır¹⁰¹.”

Eski Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak anayasa ve kanunlarda hep şikayet sebebi olan ama çözümlenmeyen bir sistem sorununa şöyle işaret etmiştir: “Türkiye’de kurulmasına çalışılan demokrasi de henüz doğma ve gelişme safhasında. Anayasamıza göre tek meclisli ve bir ekseriyet partisinin idare ettiği devlet şeklinin hangi çeşit demokrasi olduğunu tarif etmek imkansız. Böyle olduğu halde Ceza Kanununa bir madde konuyor: Cumhuriyetçiliğe aykırı, demokrasi prensiplerine muhalif propagandalar suç sayılıyor. Cumhuriyet nedir? Demokrasi prensipleri hangileridir? Bunlar tarif edilmiş midir? Ceza Kanununda böyle bir madde, ancak, her devirde iktidarın işine gelmeyen söz ve yazıları, iktidarın arzusuna uygun bir cumhuriyet ve demokrasi şekline aykırı sayarak suçlandırmaya yarayabilir. Lâkin fikir hürriyetini tehlikeli surette kısmak demektir. Böyle bir maddeyi yazanların kabul edenlerin ilim anlayışlarına hayret etmekteyiz. ‘Kanun ilkin suçları tarif eder, sonra cezaları gösterir.’” Ulus Gazetesi’nde “Hangi çeşit demokrasiye?” sorusu karşılığını şöyle bulmuştur: “İktidarın keyfine göre bir demokrasiye¹⁰².”

Anayasaya aykırılığın başka bir dert olduğu söylenen bir makalede anayasaya aykırılıktan evvel, nesiller boyu sonu gelmeyen davalara bir çare bulunması istenmiş ve makale şöyle bağlanmıştır: “Çeyrek asırlık şef idaresi memlekette dert dert üstüne eklemiş bulunuyor ve şimdi de bu hallerden en çok feryad eden o eski idare mensupları oluyor. Gözü olanlar için ibret verici bir manzara¹⁰³...”

Barutçu geçici zaruretlerle veya abartılmış zaruretlerle kanunlara girmiş antidemokratik hükümlerin temizlenmesini hukukî ve politik bir zaruret olarak görmüştür. Barutçu’nun sistemi mercek altın alan diğer bamteli ifadeleri şu şekildedir: “Tekâmül

¹⁰⁰ ERİM, “Olur mu, olmaz mı?”, Ulus, 28 Mart 1952, S.11046.

¹⁰¹ ERİM, “Teminatsız rejim”, Ulus, 29 Şubat 1952, S.11017.

¹⁰² Necmettin Sadak, “Hangi cumhuriyete ne çeşit demokrasi aykırı?”, Akşam, 30 Nisan 1951, S.11698 ve Ulus, 2 Mayıs 1951, S.10722.

¹⁰³ Yeni Sabah, “Kanunların anayasaya aykırılığı”, Yeni Sabah, 22 Temmuz 1952, S.4795.

yolunda aldığımız mesafelere göre çok geride kalmış bir devrin karakteristiğini taşıyan bu hükümler demokratik bir cemiyetin hukukî çatısı altında barınamaz... Tükenen bir devrin politik nizamını ayakta tutmaya imkân yoktur.” Barutçu çözümü demokratik ülkelerde uygulanan mevzuatı aynen almakta göstermiştir. Demokratik memleketlerde olmayıp Türkiye’de görülen yöntem ve uygulamalar için, “hep bizim icat ettiğimiz şeyler icattır.” demiş “Hükümetin şahsiyeti maneviyesi olur mu, biz icat etmişizdir.” diyerek misal getirmiştir¹⁰⁴. Ancak devletin manevi şahsiyeti olabileceğini söyleyerek başka bir çıkmaza saplanmıştır.

Barutçu antidemokratik hükümlerle demokrasiyi yaşatmanın mümkün olmadığını, samimi olmayan amaçların kendilerinin demokrasi anlayışlarına dayandırılmayacağını belirterek şunları söylemiştir: “Türk demokrasisi gösterişten ibaret değildir. Köhne tekne yeni rejimin binası olamaz, ya hakiki demokrasi veya tek parti nizamı içinde muayyen bir demokrasi. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi bir tercih yapmak mevkiinde ve mecburiyetindedir. Tadillerini teklif ettiğimiz antidemokratik kanunlar önünde Demokrat Parti imtihan sandalyasındadır¹⁰⁵.” Tercihin hangi yönde yapıldığı açıktır ve CHP iktidarı tarafından da yapıldığı söylenebilecek bu tercih Türk siyaset tarihinde hastalıklı bir geleneği oluşturmuştur.

Erim, anayasa konusundaki “şahsi kanaatini” üç madde ile özetlemiştir: “1. Her şeyden önce, Anayasa değişikliği işinin bir kurucu meclise havale edildiğine dair üçte iki çoklukla karar alınmalıdır. 2. Kurucu meclis mümkün mertebe geniş tutulmalıdır. 3. Bu yoldan hazırlanacak yeni Anayasa vatandaşların doğrudan doğruya oylarına sunulmalıdır¹⁰⁶.” Barutçu demokrasiyle başlayan “Cumhuriyetin ikinci devresinde” istikrar ve huzurun bir an evvel sağlanması için aşılması gereken anayasa problemine şöyle işaret etmiştir: “Anayasamızın... eksiği yalnız kuvvetlerin muvazenesizliği ve frensizliği noktasında değildir. Hattâ yalnız vatandaş hak ve hürriyetlerinin çiğnenmemesi için garanti tesis etmemek noktasında da değildir. Vazettiği umumî kaide ve prensiplere riayetsizliği önliyecek müeyyideler mevcut olmadıktan başka hiçbir had ve ölçü koymaksızın hakların ve hürriyetlerin hususî kanunlarla istenildiği kadar kısılmasının meşruiğine de cevaz vermiştir¹⁰⁷.”

Mevcut anayasa ve kanunlar -ki buna CHP’nin çıkarmakla övündüğü seçim kanunu da dahildir- tahakküme müsait ortam hazırlar. Günaltay 1951 ara seçimlerinden sonra anayasa ve seçim kanununun tek parti tahakkümüne müsait olduğunu söylemiştir. Sistem mimarları temsilcisi bir ağızdan bu itiraf çok mühimdir¹⁰⁸. DP mahfilleri yaygınlaşmış “Demokrasiyi tekâmül ettirelim” sloganı üzerinde şunları söyleyerek, etraflı ve ciddi fikir beyan edilmesini istemişlerdi: “Demokrasiyi tekâmül ettirmek” tezi yapılacak her ıslahattan sonra dahi canlı kalacaktır. Çünkü bu tez realitenin ifadesi değil, onu ortaya sürenlerin samimî oldukları kabul edildiği taktirde kendi kafalarındaki ütopyanın, samimî olmadıkları düşünüldüğü zaman kendi kalblerindeki gizli emellerin maskelenmiş bir ifadesinden başka bir şey değildir.” İktidar tarafı, muhalefetin meseleleri hep günlük politika icabına göre ele aldıkları ve tartıştıklarını söyleyerek, şikayetçi olmuştur¹⁰⁹. Gücü

¹⁰⁴ “F. A. Barutçu antidemokratik kanunlar konusunda konuştu”, Ulus, 2 Haziran 1953, S.11470.

¹⁰⁵ Barutçu, a.g.h.

¹⁰⁶ ERİM, “Teminat meselesi”, Ulus, 16 Nisan 1952, S.11065.

¹⁰⁷ BARUTÇU, “952 geçmişir diyebilecek miyiz!”, Ulus, 21 Ocak 1952, S.11338.

¹⁰⁸ Ulus, 27 Ağustos 1951, S.10837.

¹⁰⁹ Günün Meseleleri/ “Demokrasiyi tekâmül ettirmek”, Zafer, 14 Kasım 1952, S.1286.

elinde tutan tarafın kenara çekilmek için bahanesi bu olamaz. Eleştiri, çifte standartlı olsa da sadece CHP ile sınırlı değildir. Fikrî gelişmenin sağlanmamış olması, bu konuda çaba sarf edilmediği, polemikle zaman kaybedildiğini yetkili ve birinci elden itirafı açısından önemlidir. Demokrat Partililer ise bu sıralarda “*anayasanın iki yıldır yürürlükte olduğu*¹¹⁰” düşüncesiyle duraksatıcı ve kahredici bir gurur içindedirler.

Erim, ana muhalefet kurmayı olarak kanun varlığının, hürriyetin varlığı anlamına gelmeyip, kanunların istibdat aleti halinde kullanılabileceğinin altını çizmiştir. Ne kadar güzel ortaya çıkarılmış olursa olsun bir mekanizmanın hürriyeti teminat altında tutabileceğini hiçbir zaman düşünmediğini belirtmekle beraber önemli olanın zihniyet meselesi olduğunu ifade etmiştir. Erim’in bu satırları insan zaafının bir çıkmazını hatırlatmaktadır. Önemli olan zihniyet meselesidir ama yukarıda –samimiyete verelim-kastedilmese de bilincin derinliklerinde istenen kimin ya da hangi görüşün zihniyetidir? Bir CHP’li olarak Erim, bir başka CHP’li ya da bir DP’li kendi çerçevesi içinden çıkıp, asgarî müştereklerde buluşmaya ne kadar taraftardır¹¹¹?

Sistemin işlerliği, engel çıkarmayarak gelişmeyi desteklemesi ile ortaya çıkar. Devlet teşkilatının gereğinden fazla büyümesi hem önemli bütçe payı gerektirir, hem de bürokratik işlemleri içinden çıkılmaz hale getirir. Kazım Nami Duru, “*önemli işler bir yana ... çok sayıda küçük işin birikerek bir günde, beş günde, bir ayda bile altından kalkılmaz hale geldiğinden*” dert yanmıştır. Kendi memuriyeti zamanında bir saatte görülen işin, makaleyi yazdığı tarihlerde bir ayda bile yapılamadığını anlatarak “*kırtasiyeciliğin belalı mesele*” olduğundan dem vurmıştır. “*Altı bini bulan, belki de geçen*” kanun sayısının bürokrasinin hantallaşmasındaki etkisini vurgulamıştır. Duru’nun bildirdiğine göre; birçok kanun anayasaya aykırıdır, devlet hakkını, ferdin hakkından üstün tutar. “*Yaşayan devlet değil, yaşatan millettir. Millet, gerçek bir varlıktır; devlet onun mücerred mefhumudur. Gerçek mana, mücerred mefhumdan feda edilemez. Demokrasi ile kanun devri geldiyse, hukuk devleti haline girecekse, bunları düzeltmek lazımdır*¹¹². Duru’nun gözden kaçırdığı bir husus, anayasanın da demokratik olmadığıdır.

10. Devlet - Parti Bütünlüğünün Kaldırılarak Devletin Tarafsızlığının Sağlanması Meselesi

Tek parti döneminde CHP siyasi bir parti niteliğinde olmayıp, yönetim teşkilatı halinde bulunmaktaydı. Tek parti döneminde devlet parti eşitliği, sistemin bir parçası idi. Devlet ve Cumhuriyet Halk Partisi iç içe birbirinden ayrı düşünülemez haldeydi. Çok partili hayata geçilmesiyle beraber devlet parti ayrılığının sağlanması gerekmektedir. 1945- 1950 döneminde ayrılma gerçekleştirilmemiştir. DP iktidarı da aynı çizgiyi takip ettiğinden dolayı pek çok eleştiri almıştır. Gündeme ilk gelen mesele cumhurbaşkanının tarafsızlığı olmuştur. Daha sonra özellikle 1951 ara seçimleri öncesinde devlet mekanizmasının iktidardaki parti tarafından propaganda aracı olarak kullanıldığına dair şikayetler olmuştur. Mesela Günaltay bu konuda “*D.P. faşist bir idare haline gelmektedir.*

¹¹⁰ Zühtü VELİBEŞE, “Anayasa ne zamandan beri yürürlükte?”, Zafer, 22 Kasım 1952, S.1294.

¹¹¹ ERİM, “Bizde gerçek demokrasi var mı?”, Ulus, 6 Ağustos 1952, S.11173.

¹¹² Kazım Nami DURU, “İdare çarkı içinden çıkılmaz hale gelmiştir”, Son Posta, 12 Ekim 1950. Duru, on iki yıl subaylık, bir dönem idari memuriyette bulunmuş, eski bir milletvekilidir.

*Kurucular devlet idaresini muattal bırakarak askerî uçaklarla kongre kongre dolaşıyorlar*¹¹³.” demiştir.

a) Parti Başkanlığı ile Devlet Başkanlığının Aynı Şahısta Toplanması Meselesi

Parti başkanlarının mı, diğer şahısların mı cumhurbaşkanlığı için daha uygun olacağı meselesi seçim sonrası gündeminde, önemli bir yer tutmuştur. Cemil Sait Barlas, 18 Mayıs'ta düzenlenen basın toplantısında iktidara gelen parti başkanının, cumhurbaşkanlığına da getirilmesi taraftarı olduğunu söylemiştir. “*Anayasaya göre, cumhurbaşkanının hiçbir nüfuzunun olmaması*” .. “*manevi şahsiyeti ile ağırlık kazanması*” sebebiyle parti başkanlığının cumhurbaşkanlığına prestij ve nüfuz taşıyacağını iddia etmiştir. Barlas'a göre parti başkanından seçilmeyen cumhurbaşkanı, parti genel başkanlarının yanında sönük kalacaktır. Bununla beraber, anayasanın değişmesi ile düşüncelerinin değişeceğini¹¹⁴ de sözlerine eklemiştir.

Anayasanın cumhurbaşkanına yetki tanımamasının sebebi olarak, tek parti ve şef sistemine uygun yapılması gösterilmiştir. Devlet başkanları önceki dönemde parti şefi olduklarından, meclise söz geçirdikleri belirtilmiştir. Meclisin üzerinde bir kontrol mekanizmasının kurulmamasıyla ortaya çıkabilecek meclis otoritesi, şef otoritesinden daha tehlikeli bulunmuştur. Demokrasinin yerleştirilebilmesi için ilk olarak anayasanın ele alınması gereği bu bağlamda da vurgulanmıştır¹¹⁵. Şikayetler en temel meselelerde bile demokrasiye hazırlanılmadığını göstermektedir. Devlet başkanlığı makamının, parti başkanlığından güç alma durumu bugün dahi devam ettirilmektedir. Bunda halk psikolojisinden çok, partiler dışındaki yüksek şahsiyetlerden aday gösterilmemesi ve cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmemesi etkilidir.

“*Memlekette bir anayasa buhranı da yoktur. Olsa olsa bir devlet reisliği buhranı vardır*” diyerek, devlet başkanının aynı zamanda parti başkanı olmasının bir anayasa meselesi olmadığını belirten Celal Bayar¹¹⁶, cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra parti başkanlığından istifa etmiştir. Bu şekilde İnönü'nün yapmadığını yapmış, demokrasilerde parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişilerde bulunmaması ilkesi doğrultusunda hareket ettiğini¹¹⁷ göstermek istemiştir. Bu hadiseyle cumhuriyet tarihinde ilk defa parti başkanlığıyla cumhurbaşkanlığı birbirinden ayrılmıştır. Ancak Bayar'ın DP mensubiyeti ve milletvekilliği devam etmiştir. Pratikte DP döneminde parti başkanlığının, devlet başkanlığından ayrıldığı –netlikle- söylenemez. Nitekim Bayar'ın tarafsız davranmadığı, CHP'lilerin sıkça dile getirdikleri eleştiri mevzuudur¹¹⁸.

“*Birkaç yıl*” hükümet toplantılarına Celal Bayar başkanlık etmiştir. Menderes bu durumdan hiç hoşnut değildir ama bir müddet kabullenmek zorunda kalmıştır. Menderes zaman zaman –mesela 20-26 Kasım 1950 tarihleri arasında- ortadan kaybolup, “*küserek*”

¹¹³ Vatan, 11 Haziran 1951, S.3618.

¹¹⁴ Ulus, 19 Mayıs 50.

¹¹⁵ SADAK, “Acayip bir demokrasi içinde çabalyoruz”, Akşam, 23 Mayıs 1951, S.11721.

¹¹⁶ TOKER, *DP'nin Altın Yılları*, s.21-22.

¹¹⁷ AHMAD, *Kronoloji*, S.70.

¹¹⁸ Ali, ARSLAN, “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı İle Siyasi Parti Üyeliğinin Birbirinden Ayrılması Süreci (1923-1961), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1996, C.XII, S.34. Cumhurbaşkanının “*siyasi kimlikten ayrılması tartışmalarına*” 1961 Anayasası ile son verilecektir. Madde 95 ile cumhurbaşkanı seçilen kişinin parti ve meclis üyeliğine son verilmesi hükme bağlanmıştır.

Bayar'a tepkisini gösterecektir¹¹⁹. Meclisin yaz tatili dönemlerinde Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında başbakan ve bakanlar Florya'da toplanırdı. Toker'in bu hususta Menderes'ten naklettiği yorum, sızlanma ifade etmemektedir: *"Biz bir aile gibiyiz. Kararlarımızı Celal Bayar ve Refik Koraltan ile de konuşarak alırız"*¹²⁰.

İçişleri Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun istifasından sonra Menderes hakkındaki diktatörlük isnatları artmışken Cemil Sait Barlas Bayar ve Menderes hakkında şunları yazmıştır: *"Zaman zaman Cumhurbaşkanı Sayın Bayar'ın üstün ve nüfuzlu vaziyetinden bahsedilmektedir. Fakat, bizim gördüğümüz, Sayın Bayar'ın da Başbakan Menderes karşısında ne hukukan ne siyasî bakımdan üstün bir nüfuzu olmadığı daha doğrusu kalmadığıdır. Cumhurbaşkanı 'Anayasa' bakımından Başbakanı tâyin eder ve vazifesi orada biter. Hukukan Başbakanı kontrol edemez. Olsa olsa Başbakan istifa edince yerine başkasını tâyin eder. Halbuki Menderes'in böyle bir niyeti yoktur. Olsa da 'Sayın Bayar' gene Menderes'i tâyin etmek zorundadır."* Barlas bu düşüncesini Menderes'in parti genel başkanı olması dolayısıyla oy çoğunluğunu alarak seçilebilecek tek kişi olduğuna dayandırmıştır¹²¹.

b) Devletin Tarafsızlığı Konusundaki Diğer Tartışmalar

Faik Ahmet Barutçu 2 Nisan 1951 tarihli Meclis toplantısında *"Gerçek demokrasilerde devlet idaresiyle parti idaresi bir elde birleştirilmez"*¹²² eleştirisini getirmiştir. *"Modern bir memlekette devlet tarafsızdır. Bu demokrasinin ana vasıflarından biridir. Türkiye'de ise devlet makinesi şimdi parti tahakkümüne girmiştir."* diyen Gülek konuşmasının devamında partiler üstü olması gerektiğini düşündüğü dış politika, milli savunma, ana ekonomi prensipleri gibi konularda DP iktidarının, tek başına sahiplenme tavrından duydukları sıkıntıyı dile getirmiştir¹²³.

Devlet parti ayrılığının sağlanması ile bağlantılı olarak, hükümet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrı ya da birlikte olması hakkında da tartışmalar yapılmıştır. Partizan idareden şikayetçi olan bazı muhalifler, bu olumsuzluğu parti başkanının aynı zamanda hükümet başkanı olmasına yormuşlardır¹²⁴. Menderes *"Faşistvarî bir idarenin bütün yığınlığının vatandaşların vicdanına çökmüş olduğu devirde"* devlet başkanının parti başkanı olmasını antidemokratik bularak, bu konuda mücadele ettiklerini söylemiştir. CHP iktidarında kendilerine parti başkanının aynı zamanda devlet başkanı olmasının anayasaya aykırı bulunmadığı açıklamasının yapıldığını anlatmıştır. Ancak demokratik ülkelerde parti başkanlığı ile hükümet başkanlığının aynı kişide bulunabileceğini ifade etmiştir¹²⁵.

Söz konusu mesele üzerinde muhalefet partisi milletvekilleri arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Yalçın, parti başkanının hükümetin de başında olmaması fikrine - hükümetin hareketlerini kısıtlayabileceğini, bazı kimseler veya makamların Hükümet üzerinde bir nevi tahakküm kurabileceğini söyleyerek- karşı çıkmıştır. İki başkanlık olduğunda ortaya çıkabilecek nüfuz mücadelesinin birliği bozabileceği kanaatinde

¹¹⁹ TOKER, a.g.e., s.36 ve 105.

¹²⁰ TOKER, a.g.e., s.186-187.

¹²¹ "Menderes diktatör bir şef olmuştur", Ulus, 12 Nisan 1952, S.11061.

¹²² Ulus, 3 Nisan 1951, s.10693.

¹²³ Ulus, 25 Haziran 1951, S.10775.

¹²⁴ Mesela, Faik Ahmet Barutçu, Ulus, 24 Haziran 1951, S.10774.

¹²⁵ Cumhuriyet, 13 Haziran 1951, S.9651.

olduğunu açıklamıştır¹²⁶. İstikrarlı bir hükümeti tercih ettiğini istikrarlı bir şekilde ortaya koymuştur. Ki müellifin Haziran 1953 makalelerinden birinde de şunlar geçmektedir: “Eğer parti başkanlığı ile hükümet başkanlığı ayrı ayrı zatlarda bulunsa idi Başbakanlık, bir tecrübe tahtası gibi, elden ele geçerdi ve bu kararsızlık ve entrikalar memleketin havasını zehirlerdi. Şimdi, ister beğenelim, ister beğenmiyelim, hiç olmazsa devamlı bir hükümet var. Bu da rejim hesabına iyi bir nottur¹²⁷.”

CHP muhalifleri DP iktidarının partizan bir idare güttüğü konusuna eleştiriler getirmişler, devlet organlarının tarafsız hale getirilmesini talep etmişlerdir. Devlet radyosunun, resmî ilanların parti propagandası için kullanıldığını, partililere devlet kademelerinde iltimas geçildiğini ileri sürmüşlerdir. Menderes eleştiriler karşısında şunları söylemiştir: “İnhisarcılık ve bunun neticesi olan istismarcılık, tek parti hâkimiyeti zihniyet ve telâkkisinde mündemiçtir.” “Parti ve hükümet, iktidar mefhumunda birleşmektedir. Ancak, bunların birbirinden ayrılması lâzımgelen yerler de vardır ve bu noktalarda titiz ve dikkatli davranmak icabeder¹²⁸.” Menderes’in bu konuşması da diğer müspet konuşmalar gibi muhalefet tarafından biraz temkin, biraz da memnuniyetle karşılanmış ancak icraat görmek isteyenler emellerine nail edilmemiştir.

Şemsettin Günaltay DP’yi siyasi parti vasfını kaybetmemesi hususunda uyardığı konuşmasında şunları söylemiştir: “Bir siyasi partinin siyasi bir teşekkül olarak yaşaması bir takım esas ve şartlara riayet etmesiyle mümkündür... Eğer iktidara geçtikten sonra bir parti bu durumu kaybederek kendi menfaatlerini Devlet menfaatinden üstün tutarsa yavaş yavaş Devlet içinde bir kanser uru olur. O artık bir faksiyon haline gelir. Günaltay devamında sözü orduya getirerek “Bizim Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren en çok üzerinde titrediğimiz nokta, orduyu siyasete karıştırmamak olmuştur.” demiş ve DP’yi iktidara gelir gelmez ordu kadrolarında yaptığı değişiklik sebebiyle eleştirmiştir¹²⁹.

Devlet tarafsızlığının sağlanması en çok 1951 ara seçimleri döneminde problem olarak kendini göstermiştir. İktidar, devlet vasıtalarını ve makamlarını, parti propagandası için kullanmakla suçlu bulunmuştur. Bu şikayet manşete şu ifadeyle taşınmıştır: “İktidar bir D.P. devleti kurmak sevdasındadır¹³⁰.” Başbakan ve bakanların görev sıfatlarıyla seçim gezileri yapmaları, propaganda konuşmaları irad etmeleri eleştirilmiştir. CHP mahfillerinin ifade ettiğine göre Demokrat Partililer; idare amir ve memurlarını partinin propaganda elemanları gibi kullanmışlardır. Askeri araçlar da dahil devlet vasıtalarını propagandacılarının emrine vermişlerdir. Devlet radyosunda propaganda demeçlerini ajans haberleri gibi vermişlerdir. Devlet yönetimini bırakan bazı bakanlar, makamlarına

¹²⁶ YALÇIN, “İki başkanlık”, Ulus, 2 Mayıs 1951, S.10722.

¹²⁷ YALÇIN, “Bir tecrübe”, Ulus, 2 Haziran 1953, S.11470. Yalçın bu sonuca İttihat Terakki dönemi tecrübelerinden vardığını anlatmıştır. II. Meşrutiyet döneminin başlamasıyla “sarayın kurduğu hükümete de itimat edilemeyeceği için” hükümetin de üzerinde bir kontrol sağlamak üzere bırakılan cemiyetin zamanla hükümete de katılmasının sonucunu şöyle belirtmiştir: “Bir ihtilâl cemiyeti resmî hükümet dışında hakiki nüfuz ve kudret sahibi olarak yaşıyordu.” Yalçın memlekette Mebusan Meclisi ve İttihat Terakki olarak, biri resmi hükümet, diğeri de cemiyet, iki kuvvetin faaliyette olduğunu, bunun önlemesi için cemiyetin fırkaya dönüştürüldüğünü ifade etmiştir. Ancak bu önlem yeterli olmamış, fırka başkanlığı ile hükümet başkanlığı ayrı şahıslarda olduğu için, çekişmeler, dedikodular ve parti baskısı şikayetleri devam etmiştir. sonunda İttihat ve Terakki Fırkası iki görevin tek kişide toplanmasına karar vermiş ve Yalçın’ın belirttiği üzere hükümet hakiki nüfuz sahibi, müstakil bir kurum haline gelmiş, sorumluluk, başkanın üzerinde toplanmıştır.

¹²⁸ “Başbakan çok önemli bir konuşma yaptı”, Ulus, 8 Şubat 1953, S.11356.

¹²⁹ Ulus, 26 Haziran 1951, S.10776.

¹³⁰ “İktidar bir D.P. devleti kurmak sevdasındadır”, Ulus, 6 Eylül 1951, S:10846.

yakışmayacak seviyesiz bir dille parti propagandası yapmışlardır¹³¹. Demokrat Parti, “İktidarı kaybetmektense, iktidarın elindeki maddî manevî vasıta ve imkânları kullanmaktan çekinmeyecek bir tahakküm takımının idaresi altında” olarak görülmüştür. Yine muhalifler, “Bir parti devletin binde biri kadar seçim masrafı yapamaz.” diyerek haksız rekabetten mağduriyetlerini ifade etmişlerdir¹³². Muhalifler anayasa tadilatının elzem olduğuna dair görüşlerini beyan etmişlerdir. Zira sistem, tek meclise geniş yetkiler tanımaktadır. Satırlarda yer alan ifadeyle; “Yeryüzünde tek meclisle idare edilen bir demokrasi memleketi yoktur¹³³.”

11. Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin Ordu'ya Yaklaşımları Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarının Birbirlerine Yöneltilikleri Darbe İma ve İsnatları

Tek parti döneminin önemli bir özelliği, ordu ile yakından alakalı olmasıdır. Bunda cumhurbaşkanlarının asker kökenli olması etkilidir. Asker kökenli yöneticiler bir taraftan da ordu mensuplarının siyasete karışmamaları gereği üzerinde durmuşlardır. Demokrasiyle beraber, askeriye üzerinde sivil denetim kurulması gündeme gelmiştir. Bu hedefin 1950 öncesinde açıklanması, tek parti rejiminin zayıfladığının ilk işaretlerindendi¹³⁴. DP'liler, seçimleri kazanmaları durumunda bile iktidarın kendilerine bırakılmayacağı endişesini, muhalefet dönemlerinde yaşamışlardır. Nitekim, ordu üzerinde sivil denetim kurulabilmesi mümkün görülmemiştir. Ancak DP'nin ordu içinde de taraftar kazanmış olmasının bu endişeyi zayıflatmış olması da muhtemeldir.

1950 seçimlerinden evvel Demokrat Parti, CHP iktidarının seçime dayanmadığı, 1946 seçimlerinde gerçeğin yansıtılmadığını, kurulan mecliste seçilmemiş kimselerin görev aldığı belirtmiştir. Seçim propagandalarında meşruiyet kavramını işlemiştir. Demokrat Partililer bir taraftan meşruiyet kavramına dayanarak seçimlerin dürüst yapılmasına, sonucun da kabullenilmesine iktidarın zorunlu olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu konu mukayesenin ele alındığı dosyada iki partinin muhalefet dönemlerinin karşılaştırıldığı başlık altında ayrıntıyla verilmiştir. CHP'nin demokratik sisteme uymamakla en hassas damarını teşkil eden bu açığı öne süren DP'liler, diğer taraftan da seçimleri kazanmış olsalar bile iktidara geçmelerine izin verilmeyebileceği – yani darbe- endişesini taşımaktaydılar¹³⁵.

¹³¹ ATAY, “Son ders”, Ulus, 17 Eylül 1951, S.10857.

¹³² ATAY, “Ara seçim”, Ulus, 19 Eylül 1951, S.10859.

¹³³ Ulus, 6 Eylül 1951, a.g.h.

¹³⁴ AHMAD, Modern Türkiye'nin Oluşumu, s.147. Faik Ahmet Barutçu muhalefetteyken yapmış olduğu bir konuşmasında HP iktidarında Grup Meclis Vekili iken Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır'ın mevcut olan iki askeri mahkemeyi kaldırmak istediğini nakletmiştir. Ulus, 3 Nisan 1951, s.10693. Yani CHP iktidarı içinde bu konuda olması gereken dile getirilmiş ancak birçok misaldeki gibi pratiğe geçirilmemiştir.

¹³⁵ 1949'da İnönü'nün 1950 seçimlerinde dürüst davranmaması ihtimaline karşı orduda darbe yapmak ihtimali konuşulmuştur. Orgeneral Muzaffer TUSAVUL, söz konusu ihtimale karşı kendisini ziyaret eden subay arkadaşlarının darbe yapılması teklifine karşı, “Bakın arkadaşlar, bu benim için bulunmaz bir fırsat. Beni başımıza getirip, sonra da devletin başı yapmak istiyorsunuz” demiş ancak kendileri gibi düşünmeyenlerin karşı darbe yapma ihtimalinden bahsederek şöyle devam etmiştir: “Bu bir korku da değildir. Bu güne değin tarihin getirmiş bulunduğu en büyük gerçeklerden biridir. Onlar da bu düşünceye değer vermezlerse, bir yeni grup daha türeyecektir. Böyle böyle Çileli Türkiye bir ihtilaller ülkesi haline gelecektir.” Tuğsavul, ihtilallerin inkılapları zedeleyeceği ve kan dökeceğini ifade etmiştir. Bekir TÜNAY, Menderes Devri Anıları, İstanbul (Tarihsiz), s.93.

Demokrat Parti iktidarında zaman zaman darbe sözleri edilmiş, bu bazen üstü kapalı bir tehdit görünümünde olmuştur. DP'nin ilk yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin darbeyle yönetimi ele geçireceği söylentileri çıkmıştır. Bu söylentilerin kaynağı aslında CHP ileri gelenlerinin zihniyetidir. İnönü iktidarı kaybettikleri haberini aldıklarında şunları söylemişti: *"İş başına gelmeyeceğim diyorum ama, koşullar olağanüstü bir durum alırsa, örneğin gelecek hükümetin yaptıklarını düzeltmek, yıkımlarını onarmak zorunluluğuyla iş başına gelmiş olursak, bu benim için sorumluluk almak konusunda bir zorunluluk yaratabilir. Böyle olağan dışı bir durum olmadığında iktidara gelince benim yerim, yönetimi arkadaşlara bırakıp siyasal yaşamın dışında kalmak olacaktır. Eserimi ferahlıkla dolu olarak, böylece tamamlanmış görmek, emelimdir. Abartmayalım, bir yıl sonra ülke yeni seçimleri isteyecek duruma gelebilir. O zaman ben, 'Hayır dört yıl tamamlanacaktır' diyeceğim¹³⁶."* CHP'nin seçimin yenilenmesi için bir miting düzenleyeceği haberi Kasım Gülek tarafından yalanlanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nden Mekki Sait Esen, kaleme aldığı bu söylentileri uydurmadığını, bazı CHP'li milletvekillerinden bizzat duyduğunu, hatta duyduklarını hafifleterek naklettiğini bildirmiştir¹³⁷.

14 Mayıs gecesini I. Ordu Komutanı Kurtcebe Noyan'ın CHP müfettişi Sadi Irmak'ı arayarak, seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı gerekçesiyle ordunun yönetime el koyabileceğini teklif ettiği anlatılmaktadır. Mesajı alan İnönü ise, milli iradeye saygı göstereceklerini bildirmiştir. Olayı nakleden kaynaklar böyle bir durumda karşı darbe tehlikesinin mevcudiyetini de kaydetmektedirler. Zira ordu içinde de pek çok DP taraftarı vardır. Hatta bazı subaylar iktidarın devredilmemesi ihtimaline karşı darbe hazırlığı içindedirler¹³⁸. Seçimlerinden sonra İnönü'yü ziyaret eden *"dört general"*in askerî müdahalede bulunarak, iktidarı İnönü'ye teslim etmemeye hazır olduklarını bildirdikleri anlatılır. Ordudan ayrılarak aday olduğu DP'den milletvekili seçilen Kurmay Albay Seyfi Kurtbek, bunu duyunca Bayar'ın yanına giderek, *"Hiç merak etmeyin, teşkilâtımıza haber saldım. Ordu elimizdedir. Hiçbir şey yapamazlar."* demiştir¹³⁹.

Kurtbek daha iktidarı devralmadan karşılaştıkları ve hiç unutmadıkları bu tehlikenin Demokrat Partililerin psikolojilerindeki etkisini şöyle ifade edecektir: *"Asker müdahalesi olasılığı o gecedan itibaren 10 yıl boyunca iktidarın zihnine kazınacak ve 10 yılın sonunda bir başka Mayıs sabahı korkulan şey, başa gelecekti¹⁴⁰."* Menderes 14 Mayıs gecesini yaşadığı bu tehlikeyle ilk ayın sonunda da karşılaşmıştır¹⁴¹. İktidara sahip çıkabilmek için önlem olarak, 6 Haziran 1950'de yüksek askerî rütbelerde önemli değişiklikler yapmıştır. Genel Kurmay Başkanlığından Abdurrahman Nafiz Gürman yerine Nuri Yamut getirilmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanlığına Kurtcebe Noyan atanmıştır. Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Hava Kuvvetleri komutanı da görevlerinden alınmışlar,

¹³⁶ BARUTÇU, *Siyasi Anılar*, s.427. Barutçu'nun bir arada verdiği bu sözlerden son kısımdakiler seçim sonuçlarının üzerinden zaman geçmesinden sonra ifade edilmiştir.

¹³⁷ Vatan, 16 Mart 1951, S.3531.

¹³⁸ Mehmet Ali BİRAND, Can DÜNDAR, Bülent ÇAPLI, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*'ndan Gazeteci Orhan Birgit'le yapılan Röportaj, s.63,4.

¹³⁹ Abdi İPEKÇİ, Ömer Sami COŞAR, *İhtilâlin İcyüzü*, İstanbul 1965, s.23'ten Mehmet KABASAKAL, Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), İstanbul 1991, s.179. Kabasakal Toker'in aktarılanın doğruluğunu İnönü'ye sorduğunu ve İnönü'nün olayı doğrulamadığını yazdığını belirtmiştir. Ancak İnönü'ye 14 Mayıs gecesini CHP İstanbul İl Başkanı kanalıyla I. Ordu Sıkıyönetim Komutanı aynı teklifte bulunmuştur. İnönü telefonda millî iradeye bağlı kalacağını söyleyerek cevap vermiştir. Bu hadise dönemin CHP İl Başkanı İlhami Sancar'ın Kabasakal ile yaptığı 25 Nisan 1983 tarihli görüşmede doğrulanmıştır.

¹⁴⁰ Mehmet Ali BİRAND, Can DÜNDAR, Bülent ÇAPLI, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*'ndan, Seyfi KURTBEK'le yapılan röportaj, s.64.

¹⁴¹ BİRAND, *Demirkırat*, s.74. *"Ordu üst yönetimi iktidara karşı bir darbe hazırlığı içindeydi."*

yerlerine müsteşarların vekalet etmesine karar verilerek, ilk etapta herhangi bir kimse atanmamıştır. Bütün ordu müfettişlikleri de değiştirilmiştir¹⁴². Önemli kademelerde 25 yılını doldurmuş bazı subaylar emekliye sevk edilmiştir. Birtakım “söylentilere” karşı “*ordunun gençleştirildiği ve politika dışında tutulduğu*” belirtilmiştir¹⁴³.

Meclisin yaz tatiline girmesinden sonra yapılan Yalova toplantısı önemlidir. Bayar’ın başkanlık ettiği toplantıya bakanlar ve ordu erkanı katılmıştır. Kore’ye asker yollanması kararının bu toplantıda alındığı ve on altı general ve yüzden fazla albayın emekliliğe sevk edilebileceği söylentisi çıkmıştır¹⁴⁴. Halk arasında “*Yalova kararı*”¹⁴⁵ adıyla bilinen asker göndermenin kabul edilmesi muhalefet tarafından şiddetli tenkitlerle karşılanmıştır. CHP, kararın niteliğine değil, alınma biçimine karşı çıkmıştır¹⁴⁶. Menderes iktidarı tam anlamıyla ele geçirmek için ordu yönetiminde değişiklikler yapmıştır. Bu tedbire rağmen, DP bir türlü güven kazanamamıştır. Amaç, İnönü faktörünün silindiği güçlü ve Demokrat Parti yanında bir ordu meydana getirmektir. Celal Bayar *orduyla ‘Atatürkçülük’* oynamayı seviyordu¹⁴⁷. 1960 ihtilaline yaklaşıldığında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, iktidarlarının sağlamlığını(!) “*Ordu, tek adam gibi arkamızdadır*” sözleriyle dile getirecektir¹⁴⁸.

DP’nin, iktidarı almasının akabinde Genelkurmay Başkanı ve bazı komutanları görevden alması politikayı orduya karıştırdığı suçlamasıyla karşılanmasına sebep olmuştur. Bu suçlama Günaltay tarafından DP iktidarının on dördüncü ayında yapılmıştır. Menderes ise, orduya politikayı karıştıran kişinin gerçekte Günaltay olduğunu söylemiş ve onun aynı surette “*ordu kelimesini bir daha ağzına almamasını ihtar*” etmiştir¹⁴⁹. CHP’nin ordu kademelerindeki değişikliklere karşı çıkması, iktidar cenahında orduyu tahrik etmek olarak değerlendirilmiştir¹⁵⁰.

CHP muhalefeti DP iktidarı arasındaki ilişkiler ilk yılında özellikle muhalif milletvekillerinin seçim tutanaklarının onaylanmasının sürüncemede bırakılması, Kore’ye asker gönderilmesi ve kadrolarda yapılan değişiklikler meselesiyle müthiş bir şekilde gerilmiştir. İktidar, kılı kırk yaran muhalefet karşısında kalmıştır. Menderes bu ortamda CHP’nin yapmış olduğu muhalefeti farklı yollara çekerek değerlendirmiştir. 28 Ağustos’ta CHP’nin, dört yıl sonrası için yatırımda bulunmaktan ziyade, “*kısa vadeli bir propaganda ile kaybettikleri iktidarı yeniden ele geçirmek gibi akıl ve iz’an ile ve vatanperverlikle te’lifî mümkün olmayan bir faaliyet*” içinde olduğunu iddia etmişti¹⁵¹. Kasım Gülek Yalman vasıtasıyla kendilerine ulaşan iddiayı şöyle nakletmiştir: “*Bugünkü Vatan Gazetesi’nde Ahmet Emin Yalman, İktidar Partisinin ‘CHP’yi 1954 seçimlerini beklemeden iktidara kavuşmak için hatalı yollarda yürümek, hatta hariçteki itibarımızı*

¹⁴² Vatan, 7 Haziran 1950, S.3249.

¹⁴³ Vatan, 11 Haziran 1950, S.3253.

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1950, S.9320.

¹⁴⁵ ERİM, “Senden büyük millet var!”, Ulus, 21 Ağustos 1950.

¹⁴⁶ Feroz ve Beda Turgay AHMAD, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul 1976, s.73.

¹⁴⁷ TOKER, *DP’nin Altın Yılları*, s.54.

¹⁴⁸ TOKER, a.g.e., s.42.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1951, S.9682.

¹⁵⁰ TUNAY, a.g.e., s.95.

¹⁵¹ Cumhuriyet, 29 Ağustos 1950, S.9361 ve bkz. Partiler arası ilişkiler.

sarsacak hareketler yapmak, fırsat düşürüp yeni yeni Babiali vakaları çıkarmayı akla getirecek kadar gözü dönmüş bulunmakla' itham ettiğini yazmıştır¹⁵².”

Kasım Gülek başbakanın iddiasına karşı şunları söylemiştir: “...Demokratik rejim Partimizin esaslı umdesidir. Partimiz ... meşru seçim yolundan başka bir vasıta ile iş başına gelmeği asla aklından geçirmez. C.H.P. hakkında bundan gayri bir düşünce iyi niyete yorulamaz. Türkiye artık normal demokrasi devrine girmiştir. Gayri meşru vasıtalara başvurmağa kalkacak olanlar çıkarsa, onları herkesten önce biz nefretle karşılarız¹⁵³.” Erim, Demokrat Parti'nin 1954'e kadar işbaşında kalmasının, sözlerin yerine getirilmediğini gören münevverlerin ve diğer vatandaşların mukayese yaparak, bu partiden soğumaları için yararlı olacağını kaydetmiştir¹⁵⁴.

28 Ağustos'ta Menderes'in ithamının CHP mahfillerinde büyük tartışmalara sebebiyet vermesi gerekirken, bu konuda bir Kore kadar, devri sabık eleştirisi kadar şiddetle durulmaması enteresandır. 15 Kasım'a gelindiğinde Yalman'ın büyüyen iddialara yer vermesiyle Cumhuriyet Halk Partililer harekete geçmişlerdir. Münakaşa hürriyetine ve fiiline bu kadar önem veren Cumhuriyet Halk Partisi, çok ciddi olan bu ithama neden vaktinde yeterli bir cevap vermemiştir? Seçimi kaybetse de iktidarı terk etmeyecek güçte görünen Cumhuriyet Halk Partisi, böyle bir tehdit unsurunun Demokrat Partililerin kendilerine çeki düzen vermelerini sağlayabileceği beklentisiyle mi susmuştur? Yoksa Cumhuriyet Halk Partisi, gerçekten iktidarı ele geçirmeyi düşünmüş olabilir mi? Nihayetinde CHP, 15 Kasım'a gelindiğinde daha açık bir tavırla iddiaları reddetmiştir. Bu tarihe gelindiğinde muhtar (13 Ağustos), belediye (2 Eylül) ve il meclis (15 Ekim) seçimlerinin yapılmış olmasıyla DP'nin biraz daha güç kazandığının hatırlatılmasında fayda bulunmaktadır.

CHP ile DP arasındaki problemlerin sona ermekte olduğu görüntüsünün verildiği bir dönemde İsmet İnönü şunları söylemiştir: “Siyasi irtica için fikrimiz şudur: siyasi irtica, nazari bir ihtimal olarak, etrafımızda gördüğümüz gibi, askerî veya sivil hükümet darbesi şeklinde, iktidarda bulunan hükümetin aleyhtarlarından gelebilir. Türkiye ihtilâl devrini kesin olarak kapamış ve serbest seçimle tecelli edecek millet iradesine göre, iktidar tesis etmek devrini muvaffakiyetle tahakkuk ettirmiştir. Türkiye'de iktidar değişmesinin yalnız serbest seçimle mümkün olması, Cumhuriyet Halk Partisinin filiyatla sabit olan samimî prensibidir. Bu prensibe aykırı olarak hükümet aleyhine her teşebbüs, hükümet kadar Cumhuriyet Halk Partisini kendi karşısında bulacaktır... İktidar değişmesi, ancak, serbest seçime ve kanun yolu ile olabilir prensibi, Türkiye'de siyasi sergüzeşt yollarını kesin olarak kapamıştır.” İnönü siyasî irticanın bir de iktidar tarafından rejim aleyhine darbelerle gelebileceğini ancak herhangi bir iktidar kuvvetinin millet anlayışına galebe çalamayacağını ifade etmiştir. İnönü kamuoyunun bu açıklamadan nem kapmaması için “Her ihtimali mütalâa etmiş olmak için, bu açıklamayı yapıyoruz.” demiş, siyasetin geriye değil, ileriye doğru bir istidat gösterdiğini belirtmiştir¹⁵⁵.

Büyük umutlarla başlayan demokrasinin ilk zamanlarında pek tabii darbe tehdidi övünülerek, açıktan yapılacak değildir. Demokrasinin ön plana çıkarılmak istendiği bu dönemde basına -az olmakla beraber- karşılıklı imalı tehditler yansımıştır. Erim G.C.

¹⁵² “CHP'nin esas umdesi”, Ulus, 16 Kasım 1952, S.10557.

¹⁵³ Ulus, 16 Kasım 1950, S.10557.

¹⁵⁴ ERİM, “Demokrasiye kıymalarından korkulur”, Ulus, 17 Kasım 1950, S.10558.

¹⁵⁵ Ulus, 22 Ocak 1953, S.11339.

Bild'in demokrasinin yaşaması için temel prensibinin “vatandaşların demokratik haklarını teminat altına almak” olduğunu belirten sözlerini kaynak olarak kullanmıştır. CHP'nin borçlandırılması ve bilinmeyen bazı planlarla tehdit edilmesine misilleme olarak ima yoluyla şöyle bir tehdit getirmiştir: “Çokluğun oylarına dayanarak her şeyin yapılabileceğini zannetmek, insanı Hitler'in yoluna düşürür. Mr. Bird'in dediği gibi demokrasiye veda etmeğe götürür. Demokrasiye veda etmek demek, nâmeşrûluk haline geçmek demektir, yani karanlık âkıbetlere atılmak demektir¹⁵⁶.”

Halk Partililer, 1954 genel seçimlerinin yaklaşmasıyla üzerini geçici bir süre için örttükleri CHP malları konusundaki ikinci hareket aşamasını başlatmışlardır. İlk aşamada Halkevlerini kapatan iktidar, ikinci olarak CHP'yi borçlandırarak bazı mallarına el koydu. CHP malları çok partili döneme geçmekle beraber bizzat CHP tarafından düzenlenmesi gereken ama muallakta bırakılan bir meseledir ve CHP'nin ayıbı olarak kalmıştır. Zamanında ele alınmayan bu konu Demokrat Partinin insafına kalmıştır. İlişkilerdeki gerginliğin başlıca sebeplerinden olan mallar konusunda CHP mahfilleri, hukuk kaidelerinin dışında bir uygulamanın bir gelenek başlatabileceğini ileri sürerek, DP sonuna şöyle ışık tutmuşlardır: “Böyle kötü bir çığır bir kere açılınca aynı gerekçe ile, aynı şekilde kanunlarla yarın şimdiki D.P. sorumlularına kimbilir neler yapmaya kalkanlar olacaktır. O zaman onları nasıl durduracağız¹⁵⁷?” Ve yine bir uyarı şöyle yapılmıştır: “Unutmasınlar ki, aradan 27 yıl geçse bile hesap sorulabilir¹⁵⁸.”

Menderes 1954 seçimleri arifesinde Erzurum nutkunda orduyla alakalı şu cümleleri sarf etmiştir: “Onların devrinde Türk Ordusunun, zamanına göre bir iptidailiği vardı. En yüksek mevkii işgal edenlerden başlayarak kademe kademe bu bozguncu ruhunun yayılması neticesinde bizzat Türk Milleti kendi ordusu hakkında endişelere saplanmıştı.” İnönü bu sözleri şiddetle protesto etmiştir. “Bugüne kadar hiçbir başbakan orduya bu şekilde dil uzatamamıştır” diyerek ordunun II. Dünya Savaşı'nda Rus Alman ittifakı karşısında sınırları koruduğunu hatırlatmıştır. Bu sırada Rusya, sonra İngiltere İran'ı, Alman ve İtalyanlar Balkanları, Yunan Adalarını, Kafkasya'yı, Afrika'yı, Irak'ı, Suriye'yi işgal etmişti ve Rusya Türkiye'yi parçalamak istiyordu. İnönü son olarak “Kore destanı haksız ve insafsız olarak dil uzattığı 1950 ordusunun eseridir.” demiştir¹⁵⁹. İnönü ordu hakkındaki ikazlarını sonraki günlerde şöyle tekrarlamıştır: “Harb kararını Meclisin hakkı sayıyoruz. Türk ordusunun şan ve şerefine haddini bilmez politikacılar tarafından tecavüz edilmemesini istiyoruz¹⁶⁰.” İnönü'nün iddiası üzerine Türkiye'de iki önemli irtica hareketi vardır ve bunlar 31 Mart hadisesi ve 8 Eylül Balıkesir hadisesidir¹⁶¹. İnönü'nün 31 Mart ile Balıkesir olaylarını aynı kefeyle koyması çok derin ve tehlikeli bir ithamdır.

¹⁵⁶ ERİM, “Çoklukla her şey yapılamaz”, Ulus, 1 Kasım 1953, S.11618.

¹⁵⁷ ERİM, “Makabline şâmil kanun”, Ulus, 2 Kasım 1953, S.11619.

¹⁵⁸ ERİM, “Dürüst seçim şartları”, Ulus, 3 Kasım 1953, S.1620.

¹⁵⁹ “İnönü Menderes'i itham ediyor”, Yeni Ulus, 23 Nisan 1954, S.129. Ziyad Ebuzziya DP'lilerin basın hürriyetini kısmakla aradığı fırsatı İnönü'ye verdiklerini kaydetmiştir. Bir de Adnan Menderes'in “hatalı ve lüzumsuz çıkışlarından dolayı” orduyu karşısına aldığı belirtmiştir. Maaş bakımından sıkıntıda bırakıldıklarını da kaydetmiştir. “Ben icab ederse, bu Devletin Ordusu'nu yedek subaylarla idare ederim! diyecek kadar ileri gitmesi orduyu DP aleyhine çevirmiştir. Mehmet Emin GERGER, İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu, s.42.

¹⁶⁰ Yeni Ulus, 28 Nisan 1954, S.134. 1954 Seçimlerinden sonra “Menderes'in ordudan duyduğu korku bile bir süre için kayboldu ve subaylar gerektiği gibi davranmazlarsa orduyu yedek subaylara yönetebileceği tehdidinde bulundu. ‘ulusal irade’yi her şeyi üzerine koyan bu çoğunlukçu demokrasi anlayışı karşısında, siyaset yaparken, bir kişiyi ya da herhangi bir şeyi (seçmenler dışında) hesaba katmaya artık gerek yoktu.” AHMAD, Modern Türkiye'nin Oluşumu, s.160.

¹⁶¹ Yeni Ulus, 26 Nisan 1954, S.132.

C- 1950-1954 DÖNEMİ TÜRK BASININDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ MUHALEFETİ İLE DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ MUKAYESESİ

1. Halk Partisi ve Demokrat Parti Vasıflarının Genel Bir Mukayesesi

Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1945 döneminde bir partiden çok yönetim modeli idi. Zira reel anlamda partililik, alternatif grupların iktidara gelebilme şansı ile varlığını gösterir ve demokrasiyi benimsemiş ülkeler için geçerlidir. Yine de Tanzimat'tan itibaren belirlenen hedef, yani demokrasi, cumhuriyet kurucuları tarafından da benimsenmişti. Çok partili döneme geçilmesiyle devletle özdeş olan tek partinin; CHP'nin konumu tartışma konusu olmuştur. CHP için iki ihtimal bulunmaktaydı: CHP ya tarihî vazifesini yapmış bir parti olarak geçmişte kalarak, siyaseti yeni partilere bırakacak, ya da iktidarı kaybetme riskini göze alarak, seçimlere girecekti. Muhtemelen muhalefete düşmeleri durumunda ise; sistemle özdeş ve kadrolara nüfuz etmiş olmaları, kontrol mekanizmasını kaybetmeyeceklerini düşündürmekteydi. CHP tarih sahnesinden çekilmeme yönünde seçimini yapmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi yönetim teşkilatı olma özelliğinden sıyrılarak demokratik bir siyasi parti hüviyetine ulaşmakta büyük zorluklar yaşamıştır. CHP'nin iktidarı kaybetmesi tek parti yapısını tabiatıyla zorlamıştır. Ancak demokratik teşkilatlanmanın sağlanması hızlı bir gelişim içersinde olmamıştır. Demokrat Parti ise siyasi bir parti olarak kurulmuş ve tabana dayanarak teşkilatlanmıştır¹. Kemal Karpat, demokrasiye geçişle birlikte başlayan dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi parti hüviyetine sahip olup olmaması durumunu sorgulamıştır. DP'nin *"program ve temel fikirler bakımından farklı olmamakla beraber, gerek pratikte uyguladığı siyaset, usuller ve teşkilat, gerekse savunduğu menfaatler bakımından bir siyasi parti hüviyetine daha fazla sahip olduğunu"* belirtmiştir. CHP'nin genel görüşlerine karşın demokratların *"memlekette demokrasiyi gerçekleştirmek iddiası"* ile belirledikleri kesin hedeflerinin DP'ye canlılık kazandırdığını söyleyerek şu değerlendirmede bulunmuştur: *"...DP yeni siyasi cereyanları temsil ettiğine göre CHP'nin yerini alması, bu eski partinin ise teşkilatı çok zayıflayıp devrini yaşamış ve tarihi vazifesini yapmış bir hareketin sembolü haline gelmesi ve er geç silinip gitmesi mukadder gibi görünüyordu"*².

1946-1950 döneminde CHP iktidarı muhalefet partilerinden ciddi ve sürekli eleştiri yapmayıp, *"bir emniyet supabı ve siyasi yaşamda bir istikrar ögesi olarak ılımlı bir eleştiri yapan hükümetin küçük ortağı olmalarını bekledi"*³. Demokrat Partililer temelde Halk Partililerdir ve farklı bir program getirmemişlerdir. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi *"denetim partisi"* olmakla suçlanmışlardır. Başlangıçta DP halk tarafından, *"halktan gelen düşmanca duyguları giderecek ve bir halk ayaklanmasını önleyecek bir emniyet vanası olarak görüldü"*⁴. Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetinin; 1950 öncesinde kapatılabilecek bir parti olduğu inancıyla hayli güvensiz bir tablo çizen DP'ye nazaran

¹ Bekir TÜNAY, *Menderes Devri Anıları*, İstanbul (Tarihsiz), s.46.

² Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996, s.174.

³ Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Terc. Ahmet FETHİ, İstanbul 1996, s.51.

⁴ AHMAD, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Terc. Yavuz Alogon, İstanbul 1995, s.150.

güçsüz olmadığı açıktır. Aynı güven ve güç, özellikle başlangıçta DP iktidarında bulunmamaktadır. Demokrat Partililer, yönetime geçmenin heyecanını henüz üzerinden atmadan çetin bir muhalefet karşısında olduklarını çok geçmeden anlamışlardır.

Demokrasi ile beraber CHP, oy toplamak için, “rakibinin rengini öylesine almıştı ki, ikisini ayırt etmek zor oluyordu.” Oy uğruna temel ilkelerinden taviz vermesi CHP’yi muhalefete düşmekten koruyamamıştır. CHP, seçildiği taktirde altı ilkeyi anayasadan çıkaracağını dahi vademişti. Dini konularda verilen tavizler, Demokrat Parti’yi ve Millet Partisi’ni diskalifiye edebilmek için gerekli görülmüştü. Bu durumda Demokrat Partililere, özellikle halkın CHP geçmişi ile ilgili şikayetlerini kullanmak düşüyordu. Halka İnönü Halk Partisi’nde olduğu müddetçe hiçbir şeyin değişmeyeceği anlatıldı. DP, yapmış olduğu eleştirilere –devlet / parti ayrımını vurgulayarak, bürokrasiyi karıştırmamaya özen gösterdi. DP zaferinde bürokrasinin tarafsızlığı etkili oldu⁵. Demokrat Partililer, antidemokratik uygulamaların kaldırılmasına dair vaatlerine rağmen iktidara geldiklerinde tek parti çizgisini pek değiştirmemişlerdir. Statükonun devam ettirilmesinin sebepleri üzerinde duran Ahmad, bunun CHP’nin gücüyle açıklanamayacağını ifade etmiştir. Ancak bunu söylerken DP’nin dört yıllık dönemini değil, on yıllık dönemini göz önünde bulundurmuş, CHP’nin her seçimde biraz daha güç kaybettiğini belirtmiştir. Ahmad, güvensizliğin temelinde DP içindeki muhalefetin varlığını görmektedir⁶.

Demokrat Parti, bir açıdan partililik vasfının biraz dışına taşmaktaydı. Partilileri bir araya toplayan en önemli unsurun, fikrî yakınlıkları olmasına rağmen Demokrat Parti, Halk Partisi’ne muhalif bütün unsurları bünyesinde barındıran kozmopolit bir yapıya sahipti. CHP mahfillerinin dile getirdiği üzere; DP’li milletvekillerinin “tek birleştirici hedefi, iktidarı C.H.P. nin elinden almaktır⁷.” İçte birliği sağlayamayan bu parti mensuplarının tek asgarî müşteregi, CHP düşmanlığı idi. İçteki bağları kuvvetlendirme dirayeti ve başarısı gösteremeyen kurumların tipik dış düşman ihtiyacı sendromunu Demokrat Parti de yaşamıştır.

Halk Partililer, “*iktidar yapısı içindeki bürokratik-askeri grupların beklenmedik bir zarar görmeyeceği ve doğmakta olan kapitalist topluma emilmeleri için bunlara zaman ve fırsat tanıyacağı, daha istikrarlı bir dönüşümden yanaydı. Diğer yanda DP’liler, kendi sosyo-ekonomik programlarının ne anlama geldiğini düşünmemiştiler. Öncelikli dürtüleri, ülkeyi olabildiğince hızlı kalkındırmaktı; zira, bir kez ülke yeterli bir devinim kazandı mı, hataları bertaraf edebileceklerine inanıyorlardı. Tek sorunları, sayesinde milli yetkiyi aldıkları ve muhalefetin engellemekte olduğu programı uygulamaktı. Politikayla oynamak, hem hükümeti hem ulusu, gündemdeki sorunlardan uzaklaştırıyordu.*” Demokrat Partililerin iktidara gelmelerini, “beyaz devrim” olarak nitelendirmeleri sadece bir başlangıçtı. Kendilerine yetki veren milli iradeye dayanarak, büyük bir toplumsal ve ekonomik düzenleme ve yenilik taraftarıydılar. Bunda sabırsız davranan DP, CHP muhalefetiyle çekişmeye başladı. “*Oysa muhalefet, politikaya dalarak, politika dışında hiçbir şey yapmayarak, hükümeti taciz etmeye devam etti*”⁸.

⁵ AHMAD, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Terc. Yavuz Alogan, İstanbul 1995, s.155.

⁶ AHMAD, a.g.e., s.159.

⁷ ERİM, “Gerçek partililiğe doğru”, *Ulus*, 17 Mayıs 1952, S.11096.

⁸ AHMAD, a.g.e., s.50.

2. Cumhuriyet Halk Partisi - Demokrat Parti Ayniyeti

Seçim sonrasında DP mensupları, tek parti dönemini tahlil ederken 27 yıllık iktidarı toptan ve genel eleştiriye tabi tutmuşlardır. Cumhuriyet Halk Partisi yapılan eleştirileri, Atatürk'e saygısızlık olarak lanse etmiştir. Başka bir bakış açısıyla CHP'liler eleştirilere karşı Atatürk'e sığınma kolaycılığını göstermişlerdir. Yapılan eleştirilerde Atatürk'ün adı – direkt olarak- anılmamıştır ama savunmalarda vardır⁹. Demokrat Partisi iktidarının, Atatürk Kanunu'nu çıkarması bu hücumları mesnetsiz bırakacaktır. İlk iktidar günlerinde DP'nin bu hesapsız çıkışı Cumhuriyet Halk Partisi'ne kaçırmayacağı bir fırsat vermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk'e dayandırdığı köklü geçmişi DP'nin önüne aşamayacağı bir duvar olarak belirlemiştir. CHP'nin ideolojiyi sahiplenme psikolojisi DP'nin iktidar konumunu baltalamış, “muhalefet takıntısı”ndan kurtulmasını engellemiştir.

CHP muhalefesinde savunma stratejisinin en önemli dayanak noktası, DP'lilerin hiç de geç olmayan bir mazide CHP'ye mensup olmalarıdır. *“Tek parti sorumluluğunda payı olmasının”* DP'yi *“CHP'ye karşı daha hoşgörülü yapacağı sanılmıştı¹⁰.”* Demokrat Partililerin, Cumhuriyet Halk Partisi geçmişini eleştirirken kendilerinin de bu geçmişin birer parçası olduklarını unutmış görünmeleri, CHP'ye taarruz için açık vermeleri anlamına gelmektedir. Bu sicil, başlangıçta DP'nin halk tarafından şüpheyle karşılanmasında da etkili olmuştur. İktidar- muhalefet tartışmalarının çok yoğun olduğu bir dönemde Nihat Erim, DP ileri gelenlerini demokrasi hususunda *“samimiyetsizlikle”* suçlamıştır. 1945'e kadar *“şeflik sisteminin en sadık müridleri olarak görünmeğe itina ettiklerini, demokrasinin moda olmasıyla, ...modaya uyarak şöhret ve mevki”* edindiklerini, *“bir gün evvel hizmetinde buldukları sistemin düşmanı gibi görünenlerin çoğaldığını”* ileri sürmüştür. Bu görüşünü desteklemek için Menderes'in 1944'te sunduğu bir takrirden alıntı yapmıştır: *“...Sanayi davasını başarma yolunda devletçe atılan adımları irşad ve direktifleriyle aydınlatan Büyük Milli Şefimiz Reiscumhur İsmet İnönü'ne minnet ve şükran borçlarımızın ve bu vesile ile Büyük Millet Meclisi Reisi ile Başvekile tazim duygularımızın iblağına sayın reisimizin tavassutunu reca ve teklif ederiz¹¹.”*

27 bazen 25 yılın eleştirilmesi konusunda Hüseyin Cahit Yalçın Atatürk'ün eserlerini yıkmak için partisinin yıkılmasının düşünüldüğünü, bunun için Atatürk düşmanlığının partisine de teşmil edildiğini ifade etmiştir. Mazinin bütün sorumluluğunun CHP'ye yüklenmek istenmesine karşı çıkmıştır. Atatürk zamanına tek partili hürriyetin olamayacağını, Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olmasının gerektiğini yazdığı için İstiklal Mahkemesi'ne verildiğini, kendisini muhakeme edenler arasında DP iktidarının meclis başkanı Refik Koraltan'ın bulunduğunu, devlet müdahalesiyle Türkçe'de değişiklik yapılamayacağını savunduğunda devrin Ekonomi Bakanı Celal Bayar tarafından Sanayi

⁹ Millet Partisi kongresinde Sadık Aldoğan tarafından yapılan değerlendirme önemlidir. Yalçın köşesinde Cumhuriyet Gazetesi'nden yaptığı alıntıya yer vermiştir. Haberde belirtildiği üzere Aldoğan; inkılapların gerçekleştirilebilmesi için *“Cumhuriyet kurulurken birtakım inkılâpların ve hamlelerin tahakkuku için o sıralarda tatbik edilen diktatörlük rejiminin yalnız bir ilâç olarak yapıldığını, bunun da zarurî olduğunu”* söylemiştir. Eleştirilerin 1945 sonrasında inhisar edilmesinin hakkaniyete uyacağını belirterek, bütün partilerin, -ruhunu rencide etmemek için- Atatürk'ün ismini politikalarına alet etmemelerini gerekli gördüğünü ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır. YALÇIN, “Maziye tenkid”, Ulus, 23 Mayıs 1952, S.11002. Aldoğan'ın değerlendirmesinde -alıntılı olduğu kadarıyla- bir noktanın eksik bırakıldığı görülmektedir. Atatürk'ün isminin politikaya alet edilmesinin ruhunun rencide edilmesinden başka sisteme yönelik büyük bir tehlikesi de vardır ve geçen zaman bu tehlikeyi açık bir şekilde göstermiştir.

¹⁰ Şeref BARIŞIK, “Demokrasi, DP ve İnönü”, Tarih ve Toplum”, Mayıs 1988, C.9, s.53.

¹¹ Ulus, 29 Ağustos 1950, s.10478.

Bankası'ndan atıldığını anlatmıştır. Emir kulları olmalarının onları sorumluluktan kurtarmadığını vurgulayarak, tek parti devrinin “keyfi ve müstebidçe hareketlerinden dolayı” kendisine hesap sorulmasına hayret ettiğini ifade etmiştir. “Eski zamanın hesabı sorulmak lazım gelirse demokrat şeflerinden çoğu mahkeme huzuruna çıkmak zorunda kalacaklardır... Çünkü isim değiştirmişlerdir! Kabuk değiştirmekle mahiyet değişir mi?” demiştir¹².

DP mahfilleri yer yer hücumlarına rağmen, İnönü'ye yönelik saygısızca bir ifade kullanmaktan imtina etmişlerdir. Tabii önceki süslü, övücü, şeflik atfedici hitaplar da yoktur. Erim'in samimiyetsizlikle ithamına gelince; madem DP'lilerin aslen CHP'li olmaları öne sürülecek, her söyleneni bu sebeple sineye çekmeleri beklenecekti, neden yeni ve resmi kabul gören bir parti için CHP geçmişine sahip olmayanlar seçilmedi? Samimiyet, işte bu noktada sorgu sebebi olmalıdır. Güven meselesiye; Cumhuriyet Halk Partisi üyesi olmayıp da, sistemle çakışmayacak insanların olmadığını iddia etmek, Türk aydınına hakaret kabilindedir. Bu eleştiriye cevap olarak tek parti döneminde önde gelenlerin uzaktan yakından CHP ile bağlantılarının bulunduğu, bu geçmişin bir parçası oldukları verilebilir. Ama bunlar arasında partiyle doğrudan ilişkisi olmayanlar bulunmaktadır. Bir de demokrasiyle beraber tarafsız aydınların varlığını basın ispat etmektedir.

Tek partili dönemin ve 1945 sonrası çok partili CHP döneminin eleştirilmesi hususunda Halk Partililer, Demokrat Partililerle ortak geçmişlerini öne sürmüşlerdir. Mesela basın hürriyeti konusunda Hüseyin Cahit Yalçın şöyle bir hatırlatmada bulunmuştur: “Eski zamanlarda gazete kapatıldığından şikâyet ediyorsunuz ama bizim içimizde gazete kapayan ve o zaman bizim partide Başbakan bulunan zat sizin partinizde şef olmuştur ve bugün de Cumhurbaşkanlığına çıkmıştır¹³.” Millet Partisi'nden Hikmet Bayur Demokrat Partilileri –CHP'nin borçlandırılması konusunda- şöyle eleştirmiştir: “Bir Başbakan iddialarında daha ciddi olmalıdır! Hele bir kimse bugün yerin dibine batırıldığı bir idareye karşı 1945 yılına kadar hiçbir tenkidde bulunmamış, her şeyine iştirak etmiş olursa onun saldırılarını ciddiye alan bulunmaz¹⁴!”

Ulus Gazetesi, vaktiyle Feyzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Samet Ağaoğlu'nun CHP'ye milletvekili olmak için verdikleri dilekçeleri neşretmiştir. İktidara gelene kadar “ne gibi zikzaklar çizdiklerini ve ne acı mugalatalar içinde çırpındıklarını millet bellesin; yarınki tarihçi sahih malumat edinsin diye neşrediyoruz.” diyerek amaçlarını açıklamıştır¹⁵. Samet Ağaoğlu bu vesileyle DP'lilerin nüve itibarıyla Halk Partili olduklarına dair eleştirilere de cevap vermiştir. DP'lilerin içinde eski Halk Partililerin sayılarının “yüzbinleri aştığını inkar etmediklerini” söyleyerek, “zaten başka türlü olmasına imkan bulunmadığını” şöyle açıklamıştır: “Memlekette politika, fikir ve hatta sanat hayatını kendi kadrosuna inhisar ettirerek onun dışında kalanları en zalimane ve mahvedici metodlarla takib etmek gayesini güden bir parti istibdadı karşısında inandığı fikirleri tatbik etmek zeminini arıyan her vatandaşın tutacağı iki yol vardı: Ya fikir ve politika hayatına hiç sokulmıyacak, sokulabilmek için gizli cemiyetler teşkil edecek, hatta kıyama kadar giden bir yol gidecek

¹² YALÇIN, “Ah o yirmi beş sene”, Ulus, 24 Şubat 1951, s.10658.

¹³ YALÇIN, “Maziye tenkid”, Ulus, 23 Mayıs 1952, S.11002.

¹⁴ Ulus, 5 Haziran 1952, S.11115.

¹⁵ Ulus, 7 Eylül 1950, s.10487.

veyahut inhisarcı kadronun arasında bu zihniyetin islahına çalışacaktı...” Ağaoğlu, birinci yolun “zararlı”, ikinci yolun “zaruri” olduğunu da ifade etmiştir¹⁶.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 28 Eylül’de yaptığı basın açıklamasında; “*kötü işleri CHP’ye yükleyip, sadece iyilerini benimsemesini DP’nin insafsızlıklarından biri*” olarak görmektedir. Gülek’in ifadesiyle; “*DP kuruluncaya kadar geçen devrin şerefi de, mesuliyeti de müşterektir.*” (Bu bağlamda hesap sormanın da vakit kaybı olacağını belirtmiştir.) Gülek, sonraki ifadelerinde iktidarın, “25 sene”lik tecrübelerinden yararlanmayarak faydaları hilafına davrandığını söylemekle tezada düşmüştür¹⁷. Zira şerefte ve mesuliyette ortaklık tecrübeye de ortaklığı gerektirir. Gülek’in DP’yi istişare etmemekle suçlamasıyla basın mensubu tuzak soruyu yöneltmiştir: “*Siz istişare ediyor muydunuz?*” Gülek de haklı cevabında; bu şekilde iktidarın kolayı bulduğunu belirterek, şu düşüncesini ilave etmiştir: “*Bizim fena yaptıklarımızı iyi yapmak için iktidara geldiklerini unutuyorlar. Biz fena yapmış bile olsak onlar iyisini yapacaklarını söylediler. Mecellenin meşhur maddesi, batıl makisünaleyh olamaz diyor.*” Kendilerinin iktidarda olmaları halinde DP’nin yaptıklarından hangisini yapmayacakları sorusunun karşılığında konuyla ilgili olan kısımda Gülek, “*hüsnüniyetle muhalefetle istişare*” demiştir¹⁸.

Halk Partililer geçmişe yönelik isnatlar üzerine soruşturma ve delil istemişlerdir. Kemal Satır bu konuda şunları söylemiştir: “*Eğer bu tezvirat ve bu isnatlar doğru olsa idi hiçbirimiz şimdi burada konuşamazdık. O zaman bazılarımız zindanlarda olur, bazılarımız Ulus Meydanı’nda asılmış bulunurduk*¹⁹.” Demokrat Partililerin meydan okumalar karşısında hukuki bakımdan hiçbir ispata çalışmamalarının sebebi nedir? Zira politik çıkarlarına hizmet ettiği için sadece aleyhte konuşmuşlar, konuşmanın ötesinde bir girişimde bulunmamışlardır. Bu konuda birkaç ihtimal düşünülebilir: Ya Demokrat Partililer gerçekleri ifade etmiyorlardır, ya da gerçekleri ispat ederek bu köklü partinin karşısına dikilecek güçleri yoktur, ya da ortaya atabilecekleri gerçeklerden, aynı geçmişi paylaşımlarından ötürü kendilerini koruyamayacaklardır. Demokrasi, tek parti anlayışının hesaba çekilmesi değildir, yepyeni bir tarih sayfasının açılması demektir. Demokrasi, bir ihtilalle gelmemiştir, tek parti yöneticileri tarafından getirilmiştir. Demokrasi ile gerçekleşen iktidar değişimi sonucu başa geçen Demokrat Partililer çekirdek itibarıyla Halk Partililerdir. Hesap çıkarmaya kalkışılırsa, evvela kendilerini hesaba çekmeleri gerekecektir.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Mekki Said Esen, daha ilk günlerden DP mensuplarının “*iktidara ısınmamış*” oldukları hala muhalefet halet-i ruhiyesi içinde hareket ettiklerini ileri sürmüştür²⁰. Geleceğe dair projeler hazırlamamış olması DP’yi geçmişe yöneltmiştir. Ancak DP eleştirdiği bu geçmişin bir parçası olmaktan kendisini kolayca kurtaramayacaktır. İktidara sadece icraat, muhalefete sadece eleştiri mi düşmektedir? Bu durumda ilişkilerin hasmane olması, muhalefetin yıkıcı eleştirilerle iktidarı cendereye alması mümkün olabilir. Konuşmak, faaliyette bulunmaktan kolaydır. Halk Partisi ile Demokrat Parti ayniyeti iktidar dönemleri mukayesesinde de kendini göstermektedir. DP iktidarının ikinci yılında Falih Rıfkı Atay’ın tek parti dönemi eleştirileri üzerine yaptığı değerlendirme manidardır: “*Bugün demokrasi prensiplerine*

¹⁶ Cumhuriyet, 10 Eylül 1950, s.9373.

¹⁷ Cumhuriyet, 29 Eylül 1950, s.9392.

¹⁸ a.g.h.

¹⁹ Ulus, 3 Haziran 1951, s.10753.

²⁰ Mekki Said ESEN, “CHP’nin tenkidleri”, Cumhuriyet / 9271, 31 Mayıs 50.

dayanarak maziyi tenkid edenlere karşı, mazideki idarenin demokrasi prensiplerine aykırı olmadığını ileri sürerek savunmağa kalkışmak manâsız bir şeydir. Bunun kadar manâsız bir şey de, demokratik bir rejimde tek parti zihniyetini ve usullerini örnek almak ve itirazlara uğranıldığı vakit maziyi misal göstermektir²¹.”

3. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Programlarının Mukayesesi

Demokrasilerde birbirinden farklı esaslara dayalı olarak çok sayıda parti kurulması esastır. Ancak partilerin farkı şahıs ve parti isimleri ile sınırlı olmamalıdır. Bu teori, dünya demokrasilerinde tam olarak pratiğe dönüşebilmiş değildir. Genellikle partiler arasında hakiki farklar görebilmek oldukça zordur. CHP'nin önemli kalemlerinden Feridun Osman Menteseoğlu, DP'nin kendileri gibi cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı (demokrat) laik ve inkılapçı olduğunu, devletçilikte ise henüz bir fark görünmediğini bildirmiştir²². Halkçılık ilkesinin demokratlıkla eşdeğer tutulmuştur. 1945 baskısı Türkçe Sözlükteki tanım bu şekildedir. Halkçılık daha çok *“imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış kitle”* yi tanımlamaktadır. Ancak, tek tip insanların toplumu tek parti döneminde kalmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ile DP arasında fark olmaması olağan sürecin bir parçası değil, politik rejim kaygılarıyla sağlanan bir vakiydir. Başlangıçta Cumhuriyet Halk Partisi'nin tesellilerinden sayılan bu durum zamanla, DP için ağır eleştirilerin kaynağı olacaktır. Zira demokrasi alternatiflerin uyum rejimidir. DP'den demokrasi icabı, CHP'nin devamı olmaması, farklı sistem, -farklı temel ilkeler getirmesi değil ama- TC tarihine yeni bir soluk getirmesi beklenmekteydi.

Menderes iktidarının üçüncü yılında kendilerini CHP'nin kopyası olarak gösterenler hakkında şunları söylemiştir: *“İktisadî programımızda, içtimâî ve siyasî sahadaki prensiplerde bizimle aranızda hiçbir fark yok derlerdi. Demokrat Parti'nin kuruluşunu temelinden abes göstermek isterlerdi. İki görüş arasındaki farkı zaman bugün göstermiş bulunuyor. Onlar tek partili devrin partisine mensuptular. Bizler çok partili devrin kerametine inanarak kurulmuş bir partinin adamlarıyız. Fark yalnız bunda ve umumî ifadeleri teşkil eden programda değil, fakat iş tutumunda, tatbikatta da mevcuttur... Halk Partisi başka, Demokrat Parti başka. Hayır, bu doğru değildir. Doğru olan iki devir-iki çağdır. Onlar başka zihniyetin temsilcisidirler. Biz başka zihniyetin temsilcisiyiz²³.”*

Geçmiş CHP iktidarı DP'yi devletçilik- liberalizm arasında bocalama sebebiyle sistemsizlikle itham etmiştir. DP ise, kapitalist-inhisarcı devletçilik düzeni yerine liberal politikayı ön plana çıkarmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nden Mekki Said Esen bu konuda, *“böylece teşriî bünyemizi meydana getiren iki büyük parti arasında kendiliğinden bir doktrin farkı artık belirmiştir, diyebiliriz.”* ifadesini kullanmıştır. Olabildiğince *“..ebilirlik”* yüklü bu ifade için 31 Mayıs 1950, geç bir tarih. İhtimal programlar muhalefetin işidir, iktidarın değil. Bu durum DP'nin, iktidara hazırlanmamış ve çok partili olmanın doğal sebebi olan program farkına sahip olmayışının göstergesidir²⁴.

²¹ Falih Rıfı ATAY, “Taklitler”, Ulus, 25 Haziran 1951, S.10775.

²² Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “İki partinin müşterek an'aneleri olmalıdır” Ulus, 20 Mayıs 50.

²³ Ulus, 30 Aralık 1952, S.11316. Menderes bu konuşmayı iki parti arasındaki buzların erimeye başladığı bir yalancı bahar döneminde yapmıştır. Yukarıdaki sözleri davetli olarak gittiği CHP İzmir ilçe kongresinde güzel dostluk mesajları verdiğiın ertesi günü DP İzmir İl Kongresinde sarf etmiştir. CHP'lilerin şef partisi olmayıp, çok partili devrin partisi olduklarını söylemeleriyle mazideki CHP ile bağlantılarının kesildiğini ifade etmiştir.

²⁴ Nadir NADİ, “Ölçü”, Cumhuriyet, 9270, 30 Mayıs 1950.

Vedad Dicleli Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz gazeteci Philip Tyonbee'nin Scotsman Gazetesi'nde yayımladığı makaleden alıntılar yapmıştır: Demokrat Parti Cumhuriyet Halk Partisi iktidarından *“istifa eden veya çıkartılan gayri memnunlar”* tarafından kurulmuştur. *“Yeni partinin, kuruluşunda hiçbir fikre istinat etmediği emniyetle söylenebilir; bu muhtelif grupe bağlıyan tek şey müşterek bir memnuniyetsizlikten ibaretti. Arada geçen beş yıl zarfında derme çatma bir program ortaya çıktı ama, bu resmi program bile, Demokrat Partinin nelere taraftar olduğunu yazılı bir şekilde belirtmekten ziyade nelere aleyhtar olduğunu sıralaması ile temayüz ediyordu.”* *“Bugün, Hükümetin de iktidar partisinin de kendi menşelerinde mündemiç zaafaların sıkıntısını çekmekte oldukları görülmektedir”²⁵.*

Nadir Nadi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kaybetmesinden dolayı Demokrat Parti'ye benzeyebileceğine dair endişelerini dile getirmiştir. *“Dün faşizm, bugün sosyalizm, yarın bilmem ne izm moda oldu diye bütün partiler habire renk değiştirmeye kalkarlarsa, bir memlekette, fikir hürriyetine dayalı bir halk idaresi nasıl kurulur?”²⁶* diyerek, partilerin birbirine benzememesi gerektiğini izhar etmiştir. Aslında Halk Partisi *“komünizmi kanun harici tutmasına rağmen; ... umumi itibarile Marksistti ve içinde, bir alay komünist meyilli mebus ve idareci vardı”²⁷* tespiti mukayese bakımından önemlidir. Cumhuriyet Halk Partisi'nde iktidarla aralarındaki devletçilik liberalizm farkı yanında yavaş yavaş sosyal demokratlık belirmeye başlayacaktır. Bunun ilk belirgin sinyali, Nihat Erim'in 26 Ocak 1951 makalesinde göze çarpmaktadır. İktidar, iki korkudan biri olan kızıl tehlikeden korunmak için tasarladığı Demokrasiyi Koruma Kanunu'nda şunları söylemektedir:

“Marksist siyasi doktrinin esası tahakkümdür, yani diktatörlüktür. Tahakküm ile hürriyet bir arada mütalaa edilmeyeceğine göre, Marksist siyasi akidenin de gerçek demokrasi ile bir münasebeti kurulamaz. Bilakis Marksist siyasi telakkisi gerçek demokrasinin zıddı olarak mütalaa etmekte isabet vardır.” Erim, bunun Marksizm'den kesin çizgilerle ayrılamayacak sosyal demokrasiyi de reddetmek anlamına geleceğini belirterek, Avrupa'nın birçok demokrasisinde sosyalistlerin iktidar veya muhalefette bulunduğunu ifade etmiştir. Demokrasi, bu partilere iktidara geldiklerinde mevcut düzende değişiklik yapma imkanı tanımaktadır. Zira bu partiler, sistem dışı değildir.

Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetinin ilk kurultayının toplanacağı sıralarda partide ıslahat yapılacağı haberleri yayılmıştır. DP cenahı bu istekle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin zayıflamış olduğu iddiasının ispat edildiğini ileri sürmüştür. Mümtaz Faik Fenik, ıslahat konusunun kendilerini ilgilendirmediğini, *“Milli iradenin hala kendi vesayeti altında idare olunabileceğine kani”* zihniyetin yerini *“yeni anlayışlara bırakmasının”* kendisini ilgilendirdiğini söylemiştir. Bu şekilde iktidar muhalefet ilişkilerinin memleket hayrına *“çok daha iyi işleyeceğine”* inandığını dile getirmiştir²⁸. Devletçilik prensibini kaldırmayı düşündükleri söylentisi üzerine Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurultaydan vazgeçmesi, *“partilerinin kapısına kilit vurmaları”* söylenmiş, bu durum, *“Kuşa benzemeyin de”* başlığı altında hicvedilmiştir: *“Haydi eskiden iktidarda kalma bahasına prensipti, umdeydi, şuydu, buydu, hiç bir şey tanımıyorlar, rüzgar ne yandan, ne türlü eserse, dümeni ona göre kırıyorlardı. Hatta genç bir Ticaret Bakanları liberalizmin methiyesini bile*

²⁵ Vedad DICLELİ, “İktidar partisinde tehlikeli temayüller”, Ulus, 28 Kasım 1950, s.10569.

²⁶ NADİ, “Ölçü”, Cumhuriyet, 3 Haziran 1950, s.9274.

²⁷ EMEÇ, “Ucube Parti!”, Son Posta, 6 Ağustos 1950.

²⁸ “Halk Partisinde ıslahat isteyenler”, Zafer, 29 Haziran 1950.

yaptıydı. Buna rağmen iktidarı muhafaza edemediler.” Muhalefete “bu gibi başıbozuk tedbirlerden vazgeçerek prensiplerine... bağlı kalması” sağlam bir program hazırlaması tavsiye edilmiştir²⁹. Zafer Gazetesi’nin tavsiyesi –bir açıdan- biricik farkın ortadan kalkması tehlikesi karşısında telaş emaresi olarak görülebilir.

Mümtaz Faik Fenik Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarı kaybetmesinde “ekonomik meselelerin ihmalinin” de etkili olduğunu, kimsenin “memleketin hayrına işleyen devletçi işlere karşı cephe almadığını,” ancak ferdi teşebbüse zorluk çıkarılmamasını, ayrıca “Devlet işletmelerinin yalnız devlete varidat menbaı temin etmeye inhisar ettirilmesi” durumunda memleketin zarar göreceğini beyan etmiştir³⁰. Bilindiği üzere yaklaşık on iki yıllık savaştan çıkmış halkın, sermaye yokluğu sebebiyle ekonomik açıdan ferdi teşebbüste bulunamaması sebebiyle devletçilik tatbik edilmeye başlanmıştı. Genel Sekreter Kasım Gülek’in devletçiliğin tarihi zaruretlerden husule geldiğini anlatarak savunma pozisyonu aldığını görmekteyiz³¹.

Halk Partililer ilk çelişkilerinin ardından devletçilik ilkesine sahip çıkmaya başlamışlardır. İnönü bu ilke hakkındaki görüşünü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Prensipde ısrar ediyoruz. En liberal hükümetlerde bile ekonomik hayatta devlet nâzım roldedir. Devletçiliği milli ekonomimizin ıslahı çaresi saymaktayız³².” Demokrat Partililer, seçim öncesinde grev hakkı vereceklerine söz vermişlerdir. İktidara geldiklerinde ise, “Garp demokrasilerinde kabul edilen esaslar dairesinde işçilere ücretli tatiller veya ücretli mezuniyetler sağlanması imkanları araştırılacaktır.” beyanında bulunmuşlardır. Hüseyin Cahit Yalçın, grev hakkının tanınmaması durumundan şikayetçi olmayacaklarını, zira bu hakkın, “ictimai nizamı ve iktisadi ahengi bozacağına” inandıklarını söylemiştir. Demokrat Parti seçimlerden önce dediği gibi, “demokrasi prensiplerine göre ‘grev’i tabii bir hak olarak tanıyorsa bu hakkı işçilere vermelidir. Bir el ile verir gibi görünüp diğer el ile onu geri almağa kalkmak belki maharetli bir siyaset oyunu olabilir. Fakat bir memleketin idaresi iman, kanaat, fikir ve ciddiyet üzerine kurulabilir. Oyunların mahiyeti bir müddet sonra kendisini gösterir³³.”

Vedat Dicleli, Haziran 1951 tarihine gelindiğinde toplanan kongrede daha net ve hatta tehditvari konuşmuştur: “Bütün dünya(nın) liberalizmden döndüğü bir sırada bizim birkaç tüccarın keyfi ve arzusu için Devletçilikten dönmemize imkân ve tasavvur olunamaz. Eğer dönerlerse ileride hesabını soracağız³⁴.” CHP muhalefetine aynı dönemde İl Kongresinde tespit ettiği esaslar mühimdir. Ekonomide liberasyona gidileceği, devlet fabrikalarının tasfiye olunacağına dair şayiaların ferdi sermaye ve teşebbüsü ürküttüğü bildirilmiştir. CHP devletçiliği Kasım Gülek’in bildirdiği üzere; halkın kendi sermayesiyle kalkınabilmesi için mümkün olduğu kadar teşvik edilmesi, bu sermayenin yetişemediği alanlardaki açığı kapatmak için, devlet eliyle müesseselerin kurulması ve işletilmesidir³⁵. Gülek daha sonraki bir demecinde, devlet fabrikalarını özel teşebbüse devretmeyi vadeden iktidarın, bir fabrikayı bile devretmemesinden ötürü kendilerinin yolunu takip ettiğini ifade

²⁹ Gün Geçerken, “Kuşa benzemeyin de”, Zafer, 24 Haziran 1950.

³⁰ Mümtaz Faik FENİK, “Kimin uyanması lazımdır?”, Zafer, 4 Temmuz 1950, s.429.

³¹ Ulus, 12 Mart 1951, s.10671.

³² Cumhuriyet, 23 Mart 1951, s.9567.

³³ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Grev hakkı”, Ulus, 9 Temmuz 1950, s.10427. DP’liler, Ağustos 1951’de grev hakkı ile ilgili olarak hazırladığı kanun tasarısını Bakanlıklara göndermiş ancak iktidarları süresince bu tasarıyı meclise getirmemişlerdir. AHMAD, Demokrasi Süreci, s.55.

³⁴ Ulus, 7 Haziran 1951, s.10757.

³⁵ Cumhuriyet, 23 Haziran 1951, S.9661.

etmiştir³⁶. 1953'te yine bir CHP sözcüsü, arada "sadece samimiyet farkı" olduğunu ileri sürmüş ve şöyle devam etmiştir: "Biz 'devletçiyiz' diyerek devletçilik yapmaktayız; onlar ise, 'devletçi değiliz' diyerek devletçilik yapmaktadırlar³⁷!"

1955 sonrasında liberalizm politikası, ihtiyaç sıkıntısına, bu da karaborsa ve hayat pahalılığına sebep olmuştur. DP'nin amacı toplumda batıdaki gibi sınıf farkı oluşturmak ama vurguncu sınıfı oluşturan bu politika, 1953'ten sonra değiştirilecek, yeni bir devlet iktisadi tipi meydana getirilecektir. "Sermayenin çok defa yüzde 90'ı devlet mahalli idareler veya devlete bağlı bankalar tarafından temin edilen anonim şirketler kurularak, hangi esasa ve ilkeye bağlı bulunduğu bilinmeyen yeni bir devletçilik idaresi"ne geçilecektir³⁸. Bu biricik –suni- farkın sonu, hüsrana olmuştur. Liberalizm DP'ye has bir program değildir. CHP de Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapma hayaliyle 1945'ten sonra liberalizme yönelmiştir. 1950'li yıllarda ise; CHP yine liberalizme karşı olmamış ancak bunun şampiyonluğunu DP yapmıştır. "Ancak her iki partideki hizipler, siyasi liberalizmin ekonomik büyüme üzerinde fen etkisinde bulunacağı" sonucuna vardı. DP muhalefeti bu görüşe düşmandı. Ancak iktidara geldiklerinde Menderes, muhaliflerinin haksız olmadığını anladı. "1954'lere gelindiğinde, Türk liberalleri dersini almıştı. Bir rejimi liberalleştirmek, onu liberal bir rejime dönüştürmekle aynı şey değildi³⁹."

Demokrasilerde bir sonraki seçimlere kadar iktidara tanınan kısıtlı zaman dilimi, seçim beyannamesinde verilen sözlerin gözden geçirilip araştırılması, kabul veya ret kararı verilmesi için kullanılmamalıdır. Dün olduğu gibi bugün de verilen dayanaksız sözler, demokrasiye olan güveni de sarsmaktadır. Muhalefetin en önemli görevlerinden biri de sadece sözle eleştirmek değil, yönetime alternatif üretmektir. Memleket ve dünya şartlarını tecrübeyle teoriler üreten bir muhalefet, iktidara geldiğinde, zaman kaybetmeden pratiğe geçebilir. Yazık ki partilerin keyfiliklerini önleyecek, tutamayacakları sözler vermesini engelleyecek –vicdanlarından başka- bir denetim mekanizması yoktur.

4. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefetinin ve Demokrat Parti İktidarının Demokrasi Anlayışlarının Mukayesesi

İktidar ve muhalefetlerin kendi konumlarına özgü karakterleri vardır. Bu karakter iktidarda otorite kurma, eleştirilmekten hoşlanmama, muhalefette de otoriteye karşı özgürlük ve eleştiri ile iktidarı yönlendirme isteğidir. Yönetenle yönetilen insanların psikolojileri bazı insani zaafarla da beslenmektedir. Demokrasilerde en etkili ve kalıcı propaganda, ölçülü olmakla sağlanır. Muhalefet ölçsüz konuşmalarla iktidara gelebilir ama geçmişindeki ölçsüzlüğü iktidarını zedeleyebilir. Daha doğrusu demokratik işlerlik kazanmış toplumlarda siyasîler, ölçsüzlüklerinin karşılığını seçimlerde alır. Affedilemeyecek bir hata veya ihmal cevapsız kalmaz.

³⁶ Cumhuriyet, 9 Temmuz 1951, S.9675.

³⁷ DİCLELİ, "C.H.P. nin kuvveti", Ulus, 21 Haziran 1953, S.11489.

³⁸ Aslan Tufan Yazman, "Yeni program ümit veriyor mu?", İktisadi Yürüyüş, S.332, 21 Aralık 1955, s.1, Osman Okyar, "İktisadi duraklamanın sebepleri", İktisadi Yürüyüş, S.345, 31 Ocak 1957, s.4 ve 20 ve "Ne yapılacaktır? Ne yapıldı?", İktisadi Yürüyüş, S.350, 30 Haziran 1957, s.7 ve 22'den KAÇMAZOĞLU, a.g.e., s.216-217.

³⁹ AHMAD, Demokrasi Sürecinde Türkiye, s.71'den Bayram KAÇMAZOĞLU, Demokrat Parti Dönemi Toplum Tartışmaları, İstanbul 1988, s.215.

İktidar için, elindeki yönetim mekanizması önemli bir avantajdır. Rakiplerine karşı sözlü cevap yerine fiili cevap vererek olumlu puan alma imkanına sahiptir. Ancak icraat, ekonomik imkanlarla sınırlıdır ve ideallerle gerçekler çelişir. Muhalefet de bundan kâr sağlamaya çalışır. Ortam, hukuki teminat altına alınmalı, insanlar partilerin keyfiliğine bırakılmamalıdır. Ama Türkiye’de çok partili sisteme apar topar geçilmiş, iktidar nabza ama öncelikle kendi nabzına göre şerbet vermiştir. Hal böyle olunca en büyük zararı hürriyet adına demokrasi isteyen geniş kesim görmüştür.

Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki ilişkilerde denge kurulamamıştır. Demokrat Parti bir iktidar partisine yakışır ölçülerde kalamamış, muhalefetle polemige girmiştir. Halk Partisi de zorlu, uzlaşmasız bir muhalefet partisi olmuştur. Her iki parti mensupları da anlaşmazlıkları körükleyip, tartışmaları şiddetlendirmede adeta yarışmışlardır. Demokrat Partililer sınırları sağlam bir şekilde isabetli icraatları ile cevap verme başarısını gösterememiştir. Zaman zaman ılımlı demeçler ümit verici olsa da CHP DP ilişkileri genellikle dalgalı ama gerilimi yüksek bir grafik çizmiştir. Muhalefet, *“Hüsnü niyetle yapılan temasların sonunu getirecek olan icra mevkiinde bulunanlardır”⁴⁰* görüşüyle sorumluluktan sıyrılmaya çalışmıştır. İktidar ise, diğer ülkelerde böylesine *“ölesiye bir mücadele”⁴¹* nin görülmediğini söyleyerek Türkiye’deki siyasî ilişkilerin normal bir seyir halinde olmadığını ifade etmiştir.

Halk Partisi ve Demokrat Parti demokrasi anlayışlarında sığ kalmışlardır. *“Çoğunluk partisinin hizmet ettiği halktan yetki aldığı görüşü DP’lileri, bütün devlet kurumlarını tekelleştirme ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip oldukları sonucuna götürdü.”* DP sert iktidar imajıyla muhalefeti soluklandırmadı. İstibdat kalıntısı bu anlayışın, demokrasiyle bağdaştırılabilmesi mümkün değildir. Aydınlar, katı devletçi tutumundan ve tekelciliğinden dolayı CHP’den desteklerini çekmişlerdi. *“Ne var ki, DP’nin kendi eylemlerinin meşruluğunu tehlikeli bir şekilde milli iradede bulma yersizliği de eklenmiş olarak, kendisinden öncekilerin işlemiş olduğu günahları işlemekte olduğunu fark ettiler”⁴².*

CHP muhalefetteki konumunu kabullenememiştir. DP’lilerin iktidar yükünü çekemeyeceği iddiasıyla hareket etmiştir. Bir DP mensubu olan General Saim Ongen iktidarla ilişkisinde CHP’nin duruşunu değerlendirirken D.P. yi bir çocuğa benzetmiş, *“bu çocuğu C.H.P. her fırsatta azarlıyor. Neye yattın, neye kalktın, neye mektebe gittin, neye çamurla oynadın, diyor. Çamurla oynayınca darılsın, fakat mektebe gitmesini de alkışlasın”* demiştir⁴³. Başta İnönü olmak üzere Halk Partisi’nin ileri gelenleri Demokrat Partilileri küçümsemişler, yönetimde başarılı olamayacaklarını her fırsatta ileri sürmüşlerdir.

Temel meselelerde ilerlemenin görülmediği Türk siyaset hayatının DP iktidarında demokrasi anlayışı ile ilgili ilk kaydı cumhurbaşkanının meclise girdiği zaman ayağa kalkılıp, kalkılmayacağı olmuştur. 23 Mayıs tarihli Ulus’ta “Gözümüze işenler” bölümünde yeni Cumhurbaşkanı Bayar’ın, meclis salonuna girmesiyle CHP milletvekillerinin İnönü devrinde olduğu gibi, ayağa kalktıkları, DP’lilerin de yine önceden olduğu gibi ayağa kalkmadıkları işlenmiştir. Bu hareketle DP’lilerin davranışlarının

⁴⁰ YALÇIN, “Faik Ahmet Barutçu’nun beyanati”, Ulus, 13 Ocak 1952, S.10967.

⁴¹ YALÇIN, “Başbakan’ın hücumları”, Ulus, 17 Aralık 1952, S.11303.

⁴² AHMAD, a.g.e., s.56.

⁴³ Ulus, 8 Eylül 1951, S.10848.

saygısızlık olmayıp, demokrasi icabı olduğunun anlaşıldığı, CHP'lilerin davranışlarının ise Türk adetlerindeki terbiye ve nezaket icabı olduğu belirtilmiştir⁴⁴. IX. Dönem TBMM'nin açılışında da DP milletvekilleri ayağa kalkmayıp, otururken tezahürat yapmışlar, CHP'liler ayağa kalkmışlar ama alkışlara katılmamışlardır. Sadece milli savunma ve dünya emniyeti bahsinde cumhurbaşkanını alkışlamışlardır⁴⁵.

İktidar mantığı aynı zamanda sistem mantığıdır. Halk Partisi mensuplarından Necmettin Sadak, "Biz, bugünkü muhalefet, hürriyet istemiyoruz." deyip şöyle devam etmiştir: "Bugüne kadar bilfiil mevcut, iktidarın devir ve teslimini mümkün kılmış olan hürriyet bize kafidir⁴⁶." Sistemin endişesi inkılaplar mevzuunda temellenmekteydi. Muhalif temsilciye DP'nin iktidara gelişinden bir hafta sonra bu düşüncüyü söyleten de bu endişedir. Ancak muhalefet çok geçmeden kendi bıraktıkları hürriyetin, kendileri için bile yeterli olmadığını görmüşlerdir. İnönü siyasi meseleler hakkındaki görüşlerinin gayet açık olduğunu, iktidarın ise netlik gösteremediğini ileri sürerek bundan DP'nin "henüz teşekkül halinde ve tecrübe devresinde" olduğu sonucunu çıkarmıştır⁴⁷. CHP mahfillerinin ifade ettiği üzere; demokrasi bir amaç değil, vasıtaadır. Demokrasi devlet işlerinin kolay ve etkili bir şekilde kontrol edilmesine, hataların büyümeden ortaya çıkarılmasına ve önlenmesine imkan sağlayan bir araçtır. Halk Partililerin murakabenin fiilen yürütülemediği bir ortamdaki bir rejimin demokrasi sayılamayacağı fikrini beyan etmişlerdir⁴⁸.

CHP'lilere göre; demokrasinin olup olmadığının tespiti için ölçü; muhalefetin faaliyet serbestliğine sahip olması, tehdit altında bulunmaması, hükümetin aksi istikametinde, görüşlerin savunulabilmesi, fert hürriyetinin teminat altında olmasıdır⁴⁹. Barutçu'nun ifadesine göre; "*Muhalefet partileri her yerde iktidardakiler için bir cendere gibidir*⁵⁰." Demokrat Partililer, Halk Partililerin her şeyi ince ayrıntılara kadar tenkit etmelerinden şikayetçi olmuşlardır. Menderes bu bağlamda II. Hükümet programı üzerine yapılan eleştiriler sırasında şunları söylemiştir: "*Mutlaka tenkid etmek lazım değildir, boğazlarını sıkkan yok. Her şeyi tenkit etmek gibi bir mecburiyetleri olmadığını anladıkları gün çok rahatlyacağımızı söyleyebilirim*⁵¹." CHP'ye göre; "*hırçın konuşmak, muhalefetin karakteri olabilir ama iktidarın karakteri değildir*⁵²." Bu konunun hülasası Nadir Nadi'nin satırlarında görülmektedir: "*Halk ... iktidarı daima hazımlı, ağırbaşlı ve tahammüllü görmek ister. Ne yazık ki gerçeği kavrayamayanlar bizde hep iktidar partileridir. Muhalefetin hırçınlığını bastırmak için bunlar daha fazla hırçınlığın lüzumuna inanırlar. İktidarın hırçınlığı ise halkı iktidardan soğutmaktan başka hiçbir işe yaramaz. Bu bir kördüğündür ki, neticede, ya bel bağlayanları, yahud da demokrasiyi mahva sürükler*⁵³." "*Muhalefet iktidarın özüne değil, işine hücum etmeli, iktidar da bu hücumların yersizliğini sözden ziyade işle isbata çalışmalıdır. Aksi takdirde yeni baştan tek parti devrine dönmek tehlikesi başgösterir. Millete cidden yazık olur*⁵⁴."

⁴⁴ "Ayağa kalkanlar ve kalkmayanlar!", Ulus, 23 Mayıs 1950.

⁴⁵ Cumhuriyet, 2 Kasım 1950.

⁴⁶ Necmettin SADAK, "Dilemediğimiz iki şey", Akşam, 23 Mayıs 1950, S.11356. Sadak'ın dilemediği diğer husus da DP teşkilatlarınca seçimler için siyasi maksatla verdiği bazı vaatlerin gerçekleşmemesidir.

⁴⁷ Ulus, 23 Mart 1951, s.10682.

⁴⁸ "Nihat Erim D.P. nin bütün aksaklıklarını ortaya koydu", Ulus, 15 Kasım 1953, S.11632.

⁴⁹ ERİM, "İstibdat çeşitleri hakkında", Ulus, 24 Aralık 1950, s.10595.

⁵⁰ BARUTÇU, "İlâcın zamanı", Ulus, 23 Kasım 1952, S.11279.

⁵¹ Ulus, 3 Nisan 1951, s.10693.

⁵² Ulus, 22 Şubat 1951, s.10655.

⁵³ N. NADİ, "İktidara yaraşan", Cumhuriyet, 3 Mart 1951.

⁵⁴ N. NADİ, "Ya sen ya ben", Cumhuriyet, 12 Mart 1951.

Nadir Nadi Halk Partisi'nin, artan kuvvetini DP mensuplarının zaaflarına borçlu olduğunu belirterek, *"Biz halk iradesinin özünü teşkil eden partilerimizi kuvvetlerini yalnız kendi kıymetlerinden alır görmek isteriz."* demiştir. Nadi partilerin, fikir ve programlarından kuvvet almalarının gerekliliğini ifade etmiştir⁵⁵. Nadi'nin 11 Temmuz 1951 tarihli makalesi Demokrat Parti muhalefeti ve Halk Partisi muhalefetine mukayesesi açısından önemlidir. DP muhalefeti için Hürriyet Misakını örnek olarak almış, bununla DP'nin hükümetin zora baş vurma durumundan zor kullanmaktan kaçınmayacaklarına and içtiklerini hatırlatmıştır. CHP'li bakanlar buna mukabil tehditler savurmuşlar, DP'nin kapatılması gerektiğini ileri sürenler de olmuştu. Bakanlardan biri bir gazeteciye davranışlarının mantığını şöyle açıklamıştı: *"Onlar bizi kesmek isterse, daha erken davranıp biz onları neden kesmiyelim⁵⁶?"*

Nadi 14 Mayıs'tan sonra şikayet sırasının Halk Partilerine geldiğini, DP'lileri *"hürriyeti hazmedememekle, gasıblıkla, derebeylikle suçladıklarını, 'Ah intikam!' diye yumruk salladıklarını"* anlatmıştır. İki partinin neden düşman kesildiğini, neden *"birbirlerine dış gıcırdatıp durduklarını"* sormuş, *"Hani"* ile başlayan cümleler kurmuştur: *Hani hürriyet rejimine kavuştuktan sonra memlekette normal hayat başlayacak, bütün gayretler halkın refahı ve saadeti uğruna harcanacaktı? Hani hürriyetle beraber müsbet yapıcılık devri açılacak, dedikoduya, fiskosa yer kalmıyacak, herkes işi gücü ile uğraşacaktı⁵⁷?"*

Bağımsız milletvekili olan yazar, sebep olarak, iki partinin de sahip olduğu kendilerine has bir dünya görüşlerini göstermiş, şöyle devam etmiştir: *"İktidara gelenler, orada buldukları müddetçe kendi hüviyetlerinden sıyrılıp iktidara aid bir hüviyet takınıyor, onu benimsiyorlar, halkı ve memleket realitesini gittikçe daha güç anlar bir hale düşüyorlar. Muhalefete aid rejim görüşü ile iktidarın arasında hiç bir benzerlik olmadığı için, hakikatte birbirini tamamlaması gereken bu iki kuvvet muvazeneli bir çalışma metodundan daima mahrum kalıyorlar. Açıkçası bizde muhalefet daima hürriyetçi, daima halkçı, iktidar ise her zaman otoriter, her zaman yukarıdan bakıcıdır."* Nadi 14 Mayıs seçimlerini demokratik bir şekilde idare etmesinin CHP'yi antidemokratik günahlarının yükünden kurtaracağını, DP'ye demokrasi yolunda ağır görevler düştüğünü belirterek makalesine son vermiştir⁵⁸.

Cumhuriyet Gazetesi'nde DP ve CHP İl kongresinin anlamlı bir karşılaştırması yapılmıştır: *"Menderes'in nutkunu dinlemediğim. Güzeldi. Günaltayınki de güzel. Hiç bir şey ihmal edilmemiş... İnsan bunları dinledikten sonra, ne diyeceğini şaşırıyor, Nasreddin Hoca gibi iki tarafa da hak vereceği geliyor. Demokratların muhalefette iken söylediklerini dün işitir gibi olduk. Halkçılar daha disiplinli insanlar. Ölçülü konuşuyorlar. Tenkidleri kısa, daha ziyade raporu övüyorlar."* İktidar ve muhalefetin basına yaklaşımlarının mukayeseli ifadesi, CHP'nin muhalefette basını öven konuşmalar yapması üzerine sarf edilmiştir: *"Ne garib bir tecellidir ki her düşen, yahud mazlum mevkiinde kalan basına sarılıyor, onun meziyetlerini övüyor, kıymetini anlamağa başlıyor. İktidara geçen de bütün bunları unutuyor⁵⁹."*

⁵⁵ N. NADİ, "Parti kuvveti", Cumhuriyet, 10 Temmuz 1951, S.9676.

⁵⁶ N. NADİ, "İki hürriyet", Cumhuriyet, 11 Temmuz 1951, S.9677.

⁵⁷ N. NADİ, a.g.m.

⁵⁸ N. NADİ, a.g.m.

⁵⁹ Cumhuriyet, 23 Haziran 1951, S.9661.

Metin Toker'in ağızından CHP-DP arasındaki ilişkiler şöyledir: “Söylenenlerin hiçbir önemli yanı yoktu. Menderes ‘Sen Beyaz Trene binerdin’ diyor. İnönü ‘Sen de özel askerî uçak kullanıyorsun’ diyor. ‘Kore’ye şöyle gidilmeliydi’ ‘Hayır böyle gidilmeliydi’ ‘Ödeme güçlüğü vardır’ ‘Ödeme güçlüğü yoktur’ ‘Gazetelerin yayınları’ ‘Radyonun yayınları’ Ağza sakız edilmiş bir sürü lâf... Ancak bu, havanın ne kadar çabuk gerginleşebileceğini göstermekteydi. Ertesi gün Zafer ve Ulus kendi pehlivanlarını öven cazgırlar gibi ‘Adnan Menderes çünkü Mecliste CHP ve İnönü’yü bozguna uğrattı’ veya ‘İsmet İnönü Meclisin çünkü oturumunda Başbakanı perişan etti’ başlıklarını atıyordu. Haydi onlar, parti gazeteleriydi. Devletin olması gereken radyo ise seçimler yaklaştıkça bütünü DP borazanı haline geliyordu⁶⁰.”

5. Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti ile Demokrat Parti İktidarının Dine Yaklaşımlarının Mukayesesi, Din ve İstismarı

XIX. yüzyıldan itibaren Türkiye'nin güzergahı batı istikametindedir. Bu güzergahtan çıkma hareketleri “irtica” olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber bütün insanlık için değiştirilemeyecek olmasının anlaşıldığı bir gerçek vardır. İnsan, “*müthiş kaderin, ölümün önünde, varlığının ve varlığın mânasını anlamak, onu metafizik tecessüsünden ve sıkıntısından kurtaracak mukaddeslere bağlanmak, inanmak ihtiyacındadır. Bu ihtiyaç, onun dün büyük yapımcılarından biri olduğu Ortadoğu İslam medeniyetinin, bugün de ister istemez hayranı olduğu Batı Hıristiyan medeniyetinin müşterek hamle kaynağıdır. Hiçbir medeniyeti bağlı olduğu mukaddesler nizamından ayırarak anlayamayız. Her asırda ve bugün, Allah'a bağlı olmıyan değerleri mukaddesleştirmek teşebbüslerinin hepsi iflas etmiştir. Rusya'da bile bir Ortodoks Kilisesi vardır ve Kızıl Rus politikası hâlâ bundan daha sağlam bir manevi destek bulamamıştır. İşte bu milletin selamet parolası: ne inkılap, ne de mukaddes düşmanlığı⁶¹!”*

Gülele bu konuda farklı bir anlayışa sahiptir: “Milletler daima kendi idareleri için muayyen sistemlere başvurmuşlardır. İlk çağlarda bu idarenin başında bulunana (Allah) ve (Mabut) demişlerdir. Biraz daha tekamül etmişler o şahsa Allah'ın gölgesi, vekili demişlerdir. Biraz daha tekamül meşrutî sistemi getirmiştir. Nihayet halkın kendi kendini idaresi demek olan demokrasiye başvurulmuştur⁶².” Tek Tanrılı dinlerle, çok tanrılı dinlerin ve firavun ve putperestlik inançlarının bir kefedede alındığı bu düşünce, tarihi gerçeklerle olduğu kadar, demokrasilerde ve diğer sistemlerde gittikçe güçlenen, insanlığı aslına rücu davet eden tek ilah inancıyla çelişmektedir.

İrtica “*cehlin ilme başkaldırma temayülüdür.*” Günaltay bu temayülün hürriyetlerin sınırlanmasıyla ortadan kalkabileceği” tespitinde bulunmuştur⁶³. Kullanımındaki yaygınlığın başlama tarihinin Tanzimat kadar eski olduğu bir kavram bulunmaktadır: İrtica. İktidar vasfıyla DP'nin kavrama bakış açısı şudur: “Onların ölüleri arkasından okumayı ihmal ettikleri fatihalarını biz vazife olarak yapıyoruz. İrtica bu mudur?” Menderes'in ifadesiyle “Vatandaş vicdani kanaatlerine göre dininde hür ve

⁶⁰ TOKER, DP'nin Altın Yılları”, s.251.

⁶¹ SAFA, “Selamet parolası”, Ulus, 3 Nisan 1951, s.10693.

⁶² Ulus, 3 Nisan 1951, s.10693.

⁶³ Cumhuriyet, 9 Nisan 1951, s.9585.

serbest bırakmak bir takım baskı ve memnuiyetlerin doğurduğu türlü sapıklıkların önlenbilmesinin de en münasip çaresini teşkil eder⁶⁴.”

Nadir Nadi batıdan İngiltere’yi alarak bu ülkede fes giymenin, Arapça neşriyatta bulunmanın, hatta din propagandası yapmanın ve dinin politikaya alet edilmesinin yasak olmadığını anlatmıştır. İngiltere’de ABD’nin sömürgesi olmayı hedefleyen yazılar yazmak isteyen birinin kesinlikle engellenmeyeceğini söylemiştir. Atatürk’ün yasaklarının amacının ülkeyi İngiltere seviyesinde bir hürriyete kavuşturmak olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de halen uygulanan kısıtlamaların, ülkemizin İngiltere gibi sağlam bir bünyeye kavuşmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bünyesini sağlamlaştırabildiği günde “*yobaz, ırkçı ve komünist*” düşünceler Türkiye için zararsız hale gelecektir⁶⁵. Halk hala sağlam bünyeli ülkeyi özlemle beklemektedir. Köşe başlarını umacıların kapmamış olduğu dost ve kenetlenmiş ülkeyi... Peki ya sağlam bünyeyi sağlayacak donanım ve program ne durumdadır?

Demokrasiyle beraber partiler arası rekabette din, önemli bir çıkar aracı olmuştur. Halka sevimli görünerek oylarını kazanmanın en önemli yolu, onların isteklerine cevap vermektir. Bu noktada “Halkın gönlünü okşamak, inkılaplardan taviz verilmesine sebep olabilir miydi, getirdikleri, götürdükleri ne olurdu?” sorusu elitin ikilemini yansıtmaktadır. Seçim çekişmelerinde bu konu üzerinde somut olarak durulmadı. DP iktidarı zamanında münferit irtica emareleri görüldüğünde Halk Partisi, bazı basın mensupları ve kimi öğrenci dernekleri teyakkuza geçtiğinde konunun üzerinde durmak, lüzum halini almıştır. Falih Rıfkı Atay’ın “*Din ile irticayı birbirine karıştırdık. Halkın din sevgisini politika menfaatleri için kullanmak istedik ve böylece, bilmeksizin, halkı yeniden irticanın kucağına attık...⁶⁶*” sözleriyle dile getirdiği özeleştirici gözden uzak tutulmamalıdır. Aslında halkı irticanın kucağına atmanın yanında, halk üzerindeki baskıyı sürdürebilecekleri tarihi malzemeyi ortaya çıkarmışlardır.

CHP ve DP’nin politikalarında hiçbir fark olmadığı görülmektedir. Dini konulardaki yumuşama, tek parti otoritesinden sonraki dönemde gerçekleşen politika değişikliğinin, 1945 sonrasının bir parçasıdır. ABD, dini düşman edinen SSCB ile dine hoşgörülü davranarak rekabet etmiştir. 1945’le birlikte Türkiye ABD’nin müttefiki olduğuna göre dini politikanın yumuşaması gerekmektedir⁶⁷. Millet oyunun değer kazanmasıyla birlikte dini konular, partiler için çıkar ve istismar meselesi olmuştur. CHP geçmişinin izleri, bu konuda CHP’nin halka bir türlü yaranamamasına sebep olmuştur. CHP’nin başlattığı tavizi, DP ileriye götürmüştür. DP icraatı, bu partilerin dindarlıklarından değil, bundan prim kazanmalarından kaynaklanmaktaydı. Aslında laiklik anlayışlarında fark yoktu. 163. Maddeyi genişleten, MP’yi dini sebeplerle kapatan DP’dir. DP’ye yönelik irtica suçlamaları üst düzey parti yöneticileriyle ilgili değil, yerel parti yöneticilerinin bazı davranışlarıydı. DP, düzeni tehlikeye atmamaya dikkat ederek, bir noktaya kadar bunlara göz yummayı, çıkarlarına uygun görmüştü⁶⁸.

⁶⁴ Ulus, 13 Nisan 1951, s.10703.

⁶⁵ N.NADI, “Nasil gidilir?”, Cumhuriyet, 4 Mart 1951, s.9548.

⁶⁶ Falih Rıfkı ATAY, “Putlaştırma”, Ulus, 10 Nisan 1951, s.9586.

⁶⁷ KAÇMAZOĞLU, a.g.e., s.69.

⁶⁸ KAÇMAZOĞLU, a.g.e., s.74-77.

Sorgu sabık iktidardan başlamalıdır. CHP, 1947’de din adamlarını DP’ye karşı kullanmış, bazı imamlar CHP’yi öven, DP’yi yeren konuşmalar yapmışlardır⁶⁹. İlk defa hacca gideceklere döviz izni 1948’de verilmiş, 1949 başlarında ilkokullara seçmeli din dersi konmuş ve İmam Hatip kursları açılmış, daha sonra bu kurslar okullara dönüştürülmüştür. Yine 1949 yılı başında İlahiyat Fakültesi’nin açılmasına karar verilmiş, Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına dair inkılap kanunu ile kapatılan türbelerden on dokuzu Mart 1950’de açılmıştır⁷⁰. “Arapça yazı öğreten özel okullara göz yumulmuş, memleket sıkıntı içinde çırpınırken hacılara o devirde bol bol dövizler dağıtılmış, İlahiyat Fakültesi o devirde açılmış, ...eğitim sistemimize din dersleri o devirde sokulmuştur... Türbeleri ilk açan C.H.P. dir. Parti rekabetleri vaktile buralara kadar uzatılmasaydı, irtica yurdumuzda kımıldamağa belki hiçbir zaman fırsat bulamazdı... Bu partinin 1950 seçimleri aday listelerine göz gezdirirseniz, mühim seçim bölgelerinde birtakım hacılara, hocalara ve şeyhlere baş köşelerde yer verildiğini görürsünüz.” Nadi, seçimlerde başarının ölçüsünün hizmet olduğunu ifade ederek, hacı hocalar aday gösterilse bile hizmet eden tarafın hacı hocalarının kazanacağını söylemiştir.⁷¹”

DP mensupları, CHP’lilerin “milletçe tarihe mal edilmiş inkılap eserlerimizi tamamiyle partilerine mal ederek bunu günlük politika işlerinde istismar etmiş olmalarını”⁷² tenkit etmişlerdir. Menderes bu konuda şu iddialarda bulunmuştur: “Orduya siyaset soktular, gençliği tahrik ettiler, irticayı körüklediler. Şimdi gazetelerinde sanki hiç suçları yokmuş gibi bize kendilerinin yaptıklarını atfediyorlar. Ezan meselesi dolayısıyla, Atatürk inkılabı elden gidiyor, diye bağırıyorlar, türbeleri kendilerinin açtıklarını, mekteplere din derslerini kendilerinin soktuklarını unutuyorlar⁷³.” Bunların dışında CHP iktidarı zamanında “Meclis’te Arapça ezan, Mareşal merhumun tekbirli cenazesi” hatırlatmasında da bulunulmuştur⁷⁴.

Peyami Safa, “Sarıklı ve silindirli yobazlar” nitelemesiyle toplumun önünde olduğu iddiasındakilere ayna tuttuğu bir makale yazmıştır. Anarşilerin “değer kargaşasından”, değer kargaşasının da “ölçü şaşkınlığından” meydana geldiğini belirten Safa şöyle yazmıştır: “Bir zamanlar milliyetçiliği nazilikle karıştırıp yıkmaya çalışanlar, bugün manevi değerlerin müdafaacılarını softalarla bir tutup devirmeğe savaşıyorlar...Çok defa bir müdafaanın ölçsüzlüğü hücumun zaferini hazırlar. İnkılabı müdafa edenlerin ifratı irticam başarısına yol açabilir. Bunun aksi de böyledir.” Safa makalesinin devamında din meselesinin birçok aydın tarafından “sohbet ve polemik ağzıyla” konuşulmasının değer kargaşasında amil olduğunu belirtmiştir. Sokak çekişmelerini her iki tarafın yobazlarına bırakma çağrısında bulunmuştur⁷⁵. Peyami Safa partisinin devrimci vasfını vurguladığı bir makalesinde Demokrat Partililerin gelenekçi olduğu iddiasında bulunmuştur. Safa’ya göre Halk Partisi tarihin ritmini izleyerek, devrimci özelliklerini korumaktadırlar ve bu arada “Batı kültürünün bugünkü mânevileşme

⁶⁹ Mahmut GOLOĞLU, Demokrasiye Geçiş: 1946-1950, İstanbul 1982, s.164’den Bayram KAÇMAZOĞLU, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, İstanbul 1988, s.30.

⁷⁰ Tarık Zafer TUNAYA, İslamcılık Akımı, İstanbul 1991, s.188-204 ve Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI, Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı, Ankara 1995, s.23’den KAÇMAZOĞLU, a.g.e., s.31.

⁷¹ N. NADİ, “Divanda görüşülen”, Cumhuriyet, 14 Mart 1951, s.9558 ve N. NADİ, “Söz düşer mi?”, Cumhuriyet, 25 Mart 1951, s.9569.

⁷² FENİK, “DP dün bir beyanname neşretti”, Zafer, 19 Mayıs 1950.

⁷³ Zafer, 14 Haziran 1950.

⁷⁴ “Cumhuriyet Halk Partisinin herkese söyleyemedikleri”, Cumhuriyet, 4 Nisan 1951, s.9580.

⁷⁵ SAFA, “Sarıklı ve silindirli yobazlar”, Ulus, 27 Şubat 1951, s.10659.

*dalgalarına antenlerini uzatarak cihanşümul bir anlayışla tarihin kendisine verdiği büyük devrimci rolün şuuruna doğru en büyük adımını atmak yolundadır*⁷⁶.”

Safa din, laiklik ve irtica konusunda partisi adına şunları söylemiştir: “*Tek parti devrinde bütün devrimlerimiz, münevver bir azınlık tarafından dâvayı birdenbire kavramıyan çoğunluğa kahraman Atatürk’ün ve arkadaşlarının zafer otoritesiyle kabul ettirilmişti. O zaman halk pasifti. Bugün tek parti rejimi kalktığı için, oyunu tam serbestlikle kullanan halk aktiftir. C.H.P. onun maddî ve manevî ihtiyaçlarını her zamankinden fazla bir dikkatle anlamak ve karşılaşmak yolundadır. Çoğunluğun, köylünün ve kasabanın maddî ihtiyaçları gözönündedir. Mânevî ihtiyaçları kutsal değerlerin korunmasıdır. Bunlar arasında, devrimin lâiklik prensibiyle çatışanlar memleketi irticaa götürecekleri için, bir devrim partisi olan C.H.P. den hiçbir taviz bekleyemezler. Fakat manevî değerlerin devrimle çatışmayanları da vardır. C.H.P. her cemiyeti temellendiren bu gelenekleri korumak için çoğunluğun her partiden beklediğini yapmakta niçin tereddüt etsin*⁷⁷?”

Şemsettin Günaltay DP ileri gelenlerinin “*inhisarçı*”, CHP’nin ise “*dindar*” bir parti olduğunu söylemiştir⁷⁸. “*Ahlâkî fazileti başlıca umdelerinden saydığını*” belirterek, “*Fazilet-i ahlâkiyenin kaynağı ise, kudsiyet duygusu yani dindir. Bu itibarla Halk Partisinin dinsiz olması kendi temelini yıkması demektir.*” demiş ve şöyle devam etmiştir: “*Peygamberimizin ‘Ben mekârim-i ahlâkiyeyi itham için gönderildim’ demiş olmasıda gösteriyor ki dinin en büyük gayesi ferdlere ve cemiyetlere yüksek ahlâkî telkin etmektir. Kuranı kerim bu yüksek ahlâkî telkin eden feyizli kaynaktır.*” Günaltay “*Cemiyet için bu derece faydalı bulunan bir dine memleketin hürriyetini ve vatandaşların tealisini isteyen bir partinin düşman olmasını akıl ve havsala kabul etmez.*” demiş, “*ticanilik ... gibi hurafelere karşı önemli bir vecibedir*⁷⁹.”

DP ilk iktidar günlerinde, halkın öteden beri arzuladığı Arapça ezan yasağını kaldırarak, demokrasinin halkın isteğine dayalı rejim olduğunu somut bir şekilde göstermiştir. 16 Haziran’da ezan tasarısı kanunlaşmış, ilk Arapça ezan, 17 Haziran’da okunmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi cenahı Arapça ezan konusuna mecliste muhalefet etmemiştir. “*Ne gerek var?*” tepkisinin bile yaşanmamış olması hayli ilginçtir. Toker, bunun nedeni olarak İnönü’nün partisini serbest bırakmasını göstermiştir. İki partiden de kabul ve red oyu çıkmıştır⁸⁰. Bununla beraber meselenin meclise getirilmesine içerleyenlerden bazıları tepkilerini Ulus Gazetesi’nde dile getirmişlerdir.

Kemal Zeki Gençosman, “*kör bir taassupla düşünmediğini*” söylemesine rağmen, “*...perişan bir durumda olduğunu, ...etine bıçak saplansa bir damla kanının çıkmayacağını vs.*” anlatmıştır. “*Millete mal olmuş inkılaplar*” tabirini su yüzüne çıkarıp, Atatürk’ün emanetine ve inkılaplarına sahip çıkma çağrısında bulunmuştur⁸¹. Feridun Osman Menteşeoğlu, DP’nin “*...Atatürk gençliğini kalbinden titreten bir sürpriz darbesi yaptığını*” belirterek, “*...Arapça ezanın Hükümet zoriyle iadesi olamazdı ve*

⁷⁶ SAFA, “Kurultay’ın eşğinde”, Ulus, 26 Kasım 1951, S.10928.

⁷⁷ SAFA, “Kurultay’dan sonra”, Ulus, 3 Aralık 1951, S.10935.

⁷⁸ Akşam, 22 Nisan 1951, S.3568. Politik bu ifadeye karşın Toktamış Ateş’in “*CHP’nin dine bakışı sert ve olumsuz ve yanlış, DP’nin dine bakışı ise oportünistçe olmuştur.*” değerlendirmesini kaydetmekte fayda vardır. GERGER, *Demirkırat Oyunu*, s.164.

⁷⁹ Ulus, 21 Kasım 1952, S.11277.

⁸⁰ TOKER, *DP’nin Altın Yılları*, s.48-49.

⁸¹ Kemal Zeki GENÇOSMAN, “Ümit kırıcı başlangıç”, Ulus, 6 Haziran 1950, S.10394.

olmamalıydı”⁸². demiştir. CHP mensuplarının meclisteki tepkisizliği, biraz da seçim sonrası halkın hassasiyetine –kendi gelecekleri için- saygı göstermek zorunluluğundan kaynaklanıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi’nin bu dönemde, demokrasi gereği kendilerine farklı bir yön çizip çizmeme kararını verme aşamasında olduğu düşünülebilir. Gerçi Şemsettin Günaltay Hükümeti zamanında da halka yönelme görülmüş ama meyveleri seçimde alınamamıştı.

CHP grubu adına Cemal Reşit Eyüboğlu tasarının partilerin ortak malı olarak kabul edilmesini isteyerek Arapça ezana karşı gelmeyeceklerini belirtmiştir. Kanunun kabulünden sonra ise CHP’li yazarlar Demokrat Partilileri irticaa taviz vermekle suçlamışlar, bu konuda tek somut delil olarak Arapça ezanla ilgili kararı ileri sürebilmişlerdir. Erer’e göre, irticaa taviz ve inkılaplardan dönüş iddiaları iki sebepten dolayı ısrarla işlenmiştir. Birincisi, tek parti devrinde kurulan iki muhalif parti; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası bu gerekçe ile kapatılmıştı. “*Bir partiyi gözden düşürmek için bundan iyi bahane olamazdı.*” İkincisi böyle bir iddianın aksini ispatlamak “*kimsenin kudretinde değildi. Memlekette camiler ve hocalar mevcut oldukça irticain mevcut olduğunu söylemek mümkündür*”⁸³.

Demokrat Partisi mensuplarına göre, “*Memlekette irticai körükleyen tek kuvvet Cumhuriyet Halk Partisidir.*” Daha 1949’daki DP İkinci Büyük Kongresinde dile getirilen şikayet şöyledir: *C.H.P. daha fazla ayakta durmak için nasıl Atatürk’ün mirasını yiyorsa, şimdi de Atatürk inkılâplarını satarak mürteciye tâvizler veriyor. Adana’dan geliyorum. İstanbul’dan Adana’ya harıl harıl, tomar tomar yılan muskaları geliyor. Arkasına altı ok damgası basılmış akrep muskaları geliyor. ‘Bunlar nedir?’ dediğim zaman, ‘Partice damgalanmıştır, aha tesirlidir’ diyorlar. İşte beraberimde numunelerini getirdim. Cumhuriyet Halk Partisini, bu memlekette irticai uyandırmak ve irticaa taviz vermekle itham ediyorum*”⁸⁴.

Peyami Safa, ismini vermediği “*Avrupalı olmayı kendine göre anlayan bir ünlü yazarımızın 1938’den beri irticaa tavizler verile verile gerilediğimiz iddiasına*” karşı; şunları söylemiştir: “*...Avrupa’da Newton’dan beri birçok şöhretli tabiat alimleri Allah’a her gün biraz daha yaklaşıyorlar*”⁸⁵. Batıda ortaçağ skolastizmine tepki olarak ortaya çıkan pozitivism, XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkemizde etken kılınan fikir akımıdır. Ama günümüzde dini inançların daha derinden ve daha güçlü ilerleyerek pozitivismi etkisiz bıraktığı açıktır. Batı, kilisenin sömürüsüne karşı geliştirdiği harekette, dini topyekün karşısına almış olmanın zararlarının artık farkındadır. Soğuk savaş döneminde kapitalizm, demokrasi ile beraber insan haklarına saygı göstererek, komünizm karşısında güç kazanmıştır. Komünizmin yıkılmasına karşın, kapitalizmin devam etmesinin önemli sebeplerinden biri bu konuda komünizmde olduğu kadar zulmün olmamasıdır. Zulüm düzenleri çöküşe mahkumdur. Bununla beraber batı süttten çıkmış ak kaşık değildir. Kapitalizm, hak ettiği kadar yaşayacaktır, daha fazla değil.

DP’nin başa geçmesinden itibaren Atatürk’ün heykel ve büstlerine yapılan saldırıların suçu Halk Partililere göre iktidardadır. “*Millete mal olmamış inkılaplar*” ve “*yirmi senedir kızıl sultanlar elinde kalan memleket*” ve bunun gibi ifadelerden sonra,

⁸² Feridun Osman MENTEŞEOĞLU, “Yeni açmazlar peşinde”, Ulus, 7 Haziran 1950, S.10395.

⁸³ ERER, *On Yıl*, s.45 ve 56.

⁸⁴ Seyhan delegeşi Reşat Güçlü’den ERER, a.g.e., s.68.

⁸⁵ Peyami SAFA, “Laikliğimiz”, Ulus, 28 Haziran 1950, S.10416.

“*inkılap partisinin kafir ilan edilmesine hayret edilmemesi*” ifade edilmiştir⁸⁶. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, kendilerinin “*dinsiz*” denmesine karşı Müslüman olmakla iftihar ettiklerini, dinsizlik isnadının en büyük günah olduğunu vurgulamıştır. Halk Partililer, dini politika meselelerinden ayrı tutmakla ona, yüce bir konum tayin ettikleri iddiasındadırlar: “*Dini günlük işlere, parti dedikodularına alet etmeğe tahammül edemeyiz. Din bunların üstindedir*”⁸⁷. Demokrat Parti’nin dini istismar etmesine Ankaralı vaizin TBMM’ye sokulması ve seçimlerde verilen vaatleri misal gösterilmiştir⁸⁸.

“*CHP’nin halk nezdindeki imajını hemen hemen hiç iyileştirmese de, DP liderliğinin daha çok canını sıkamak için CHP’nin bir numaralı sorunu dini irtica olmuştur. CHP’liler, Atatürk’ün partisinin mensupları olarak, Atatürk reformlarının gerçek muhafızları oldukları iddiasını yenileyebiliyorlardı... CHP’nin dini irtica ve Atatürk reformları konusunda çıkardığı gürültü, değişimi yavaşlatmak ve stus quo’yu olabildiğince uzun süre korumak için tasarlanmış görünüyordu.*” Demokrat Partililer, kendilerinin Atatürkçülük karşıtı olarak lanse edilmelerinden hiç hoşlanmamakla birlikte bu konuda muhalefeti susturabilecek bir net suçlamayla karşılaşmamışlardır⁸⁹.

Hüseyin Cahit Yalçın, DP’lilerin iktidara gelmeden birtakım ölçsüz vaatlerde bulduklarını ifade etmiştir. Yalçın’a göre iktidara gelmeyi değil, yüz elli milletvekilini hedefleyen Demokrat Parti, iktidara gelince zor durumda kalmıştır. Yalçın bahsettiği vaatleri şöyle belirtmiştir: “*Halkın din hissini tahrik etmekten bile çekinmediler. Fakat yalnız Arapça ezan karın doyurmayacağını bildikleri içindir ki halkı avlamak uğrunda mümkün ve gayri mümkün her şeyi vaadettiler. Hayatı ucuzlattılar, askerliği kaldırdılar, vergilerin üzerinden sünger geçirdiler. Ormanları köylülere verdiler. İşçileri grev yapmakta serbest bıraktılar. Bütçede yüzlerce milyon lira tasarruf yaptılar.*” Yine Yalçın’a göre “*ruhi, fikri, ilmi, idari hiçbir hazırlıkları yoktu.*” Bunun için, “*Türk Milletini Halk Partisi aleyhinde tahrik etmek,.. istisnai ve şedit hükümlere müracaat için mazeret hazırlamak,*” serbest münakaşayı önlemek, *muhalefeti... ezmek ve efkârı umumiyei sindirmek*” istemekteydiler. “*En büyük icraatları resim indirmek, tarihi tahrif etmek, sanat eserlerinden intikam almak ... oldu*”⁹⁰.

Türkiye’yi ziyaret eden İngiliz gazeteci Philip Tyonbee yayımladığı makalede iktidarın “*Kemal’in o kadar şiddetle bastırılmış olduğu müteassıp ve mürteci dinci unsurlara kur yapmak hususunda... belirli bir temayül gösterdiği*” tespitini şu ifadelerle dayandırmıştır: “*İlk okullara mecburi din öğretimi sokulmasının bile düşünülmesi*” hakkında İngiliz gazeteci bu “*her halde pek o kadar demokratik bir adım sayılmasa gerektir*” demiştir⁹¹. DP iktidarı iki büyük tehlike olarak belirlenen irtica ve komünizme dair tahkikat yapmıştır. Bu devirde birtakım evler aranmış, bazı kimseler tutuklanmıştır⁹². Muhalefetin asayişsizlik suçlamaları, tehlike uyarıları, ama bilhassa bunları somutlaştıran

⁸⁶ YALÇIN, “Hallolması lazım bir mesele”, Ulus, 7 Şubat 1951, s.10640.

⁸⁷ Ulus, 15 Şubat 1951, s.10648.

⁸⁸ YALÇIN, “İnkılap düşmanlığı ilerliyor”, Ulus, 1 Mart 1951, s.10661.

⁸⁹ Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Terc. Ahmet Fethi, İstanbul 1996, s.53-54.

⁹⁰ YALÇIN, “Muvazenesizlik ve şiddet”, Ulus, 8 Kasım 1950, s.10549.

⁹¹ Philip TYONBEE, Scotsman, 11 Kasım 1950’den Vedat DİCLELİ, “İktidar partisinde tehlikeli temayüller”, Ulus, 28 Kasım 1950, s.10569.

⁹² Cumhuriyet, 13-14 Ocak 1951.

Atatürk heykellerine pek çok yerde saldırıda bulunulması⁹³ hükümeti bu konuda tedbir almaya sevk etmiştir.

Menderes'in bir konuşmasına göre taassup yalnızca irticaa hasredilemez. Din ve vicdan hürriyetini baskı altında tutmak da bir taassuptur. Münferit hadiseleri genelleştirerek ülkeye teşmil etmek bir nevi dini siyasete alet etmek ya da baskı ve taassup göstermektir. Menderes, *"Bazı kimselerin, zümre veya siyasi teşekküllerin kendilerini Atatürk inkılâplarının bekçileri saymaları ve bu imtiyaz ve inhisarı kendilerinde görmeleri, gene bir siyasi maksad güdülmüyorsa, fuzuli bir gayretkeşlikten ibarettir"* demiştir. Başbakan Menderes, inkılapların gerçek bekçisinin Türk Milleti olduğunu savunmuş, hükümet olarak görevlerinin din ve vicdan hürriyetini teminat altına almak ve bu hususta kanunlara aykırı davrananları takip etmek ve cezalandırmak olduğunu belirtmiştir⁹⁴. Menderes irticaın olmadığına dair demeçler verdikçe *"ticaniler"* büst ve heykellere saldırmışlardır⁹⁵. Bu bir rastlantı olabilir mi? Olaylarda tertip ihtimali var mıdır?

İnönü 22 Mart'ta yapmış olduğu bir konuşmada iktidarın dini politikaya alet ettiğini söyleyerek şöyle seslenmiştir: *"İktidar bu politikayla gelecek seçimler için oy toplamak ve taraftar edinmek istemektedir. Bu siyaset kötü neticeler doğurmuştur ve millet bu neticeleri hissetmeye başlamıştır"*⁹⁶. Anlaşılan CHP, seçim öncesinde dini siyasete alet etmesinin faydasını göremeyince çark etmiş ve ayakta kalabilmek için çareyi inkılap hamiliğinde bulmuştur. Bizde din üzerindeki rant kavgası çok sık görülmüş ve görülmeye de devam etmektedir. Dini konuda imaj sağladığı görülen partinin taraftar toplamasının karşısında hep inkılaplar ön plana çıkarılmıştır. Bu şekilde dinin inkılaplarla barışık olmadığı görüntüsü hakim kılınarak, toplum kaosa gark edilmiştir. Günü birlik politik kaygılar ve çekişmeler toplum barışının geleceği için tehlike arz etmektedir.

Seçimlerden sonraki ilk dönemde partilerin dine yaklaşımları çok yumuşak olmuştur. Celal Bayar'ın Arapça ezanı uygun görmemesine rağmen, Menderes istifa kartını sürerek direktmiştir. Ama bu Menderes'in dini eğilimini göstermez. Çünkü CHP de başlangıçta bu politikayı desteklemiştir. CHP milletvekilleri Arapça ezan için oy kullanmışlardır. Ama her iki partinin de din politikaları istikrarsızdır. Zamana ve şartlara göre değişir. CHP rakibini dini istismar etmekle suçlayarak yıpratmak istemiştir⁹⁷. *"İki partinin çatışması bir anlamda göstermelikti ve bu çatışmadan 1957 seçimlerine kadar DP karlı çıkmıştı"*⁹⁸.

1945'ten itibaren din politikasını halkın beklentilerine uygun olarak değiştirmesi CHP'yi iktidarı kaybetmekten kurtaramamış, inkılap partisi ilkelerinden taviz vermekle tek parti döneminin din politikasını unutturamayacağı sonucuna varmıştır. DP iktidarının ilerleyen yılları boyunca gelişen olaylar, bu partinin irticaa prim vermekle suçlanmasına sebep olmuştur. Elit –ki bu kesim aydınlar, bürokratlar tarafından oluşturulmaktaydı-

⁹³ Metin TOKER, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara 1991, s.125.

⁹⁴ Cumhuriyet, 18 Mart 1951.

⁹⁵ TOKER, *a.g.e.*, s.121.

⁹⁶ Ulus, 23 Mart 1951, s.10682.

⁹⁷ KAÇMAZOĞLU, *a.g.e.*, s.76-9.

⁹⁸ KAÇMAZOĞLU, *a.g.e.*, s.145.

laiklik konusunda oldukça hassas davranmışlardır. Siyasiler dışında gelişen bu muhalefet, CHP tarafından değerlendirilmiş, CHP faydasını göremediği ılımlı din politikasını terk etmiştir. DP de yeri geldiğinde irtica konusunda çok sert tedbirler almaktan kaçınmamıştır. Yalnız MP'nin dini siyasete alet etmek gerekçesiyle kapatılmasına CHP, -siyasi partilerin emniyet içinde olmadığını ileri sürerek- karşı çıkmıştır. Mevcut şartlar din konusunda DP'yi kazançlı kılınca ise CHP'ye, bu partiyi dini istismar etmekle suçlamak düşmüştür. CHP'nin bu yöntemi 1945-1950 dönemi tarihi gerçeklerine kesinlikle ters düşmektedir.

CHP mahfilleri Demokrat Partinin sömürdüğü irticanın yardımıyla iktidara geldiğini, iktidarında almış olduğu önlemlerin ise yüzeysel olduğunu iddia etmişlerdir. Kendilerinin ilkokullara seçmeli din dersi koymakla laikliğe aykırı bir icraatta bulunmadıklarını, İmam Hatip Kurslarını ve İlahiyat Fakültesini açmakla aydın din adamları yetiştirmeyi hedeflediklerini söylemişlerdir. DP'nin 1954 seçimlerinde de dini siyasete alet edeceğini şöyle iddia etmişlerdir: *“C.H.P. nin şu veya bu suretle fazla oy topluyacağını düşünerek aşırı telâşa düşenler müsterih olsunlar: D.P. nin beceriklileri ne yapıp yapar, sağın da solun da, ortanın da avlanmaya müsait bütün oylarını avlamak için, zamanı gelince, gereken vaat ve taahhüdlere gene girişirler ve böylece, bağımlı bağımsız, D.P. dostlarıyla, çeşitli C.H.P. düşmanlarını bahtiyar ederler”⁹⁹.*

DP iktidarı, inkılaplar konusunda gevşek davranmakla suçlanmıştır. DP'liler, Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmak, sağ cereyanı kısıtlayıcı önlemler almakla da CHP'nin inkılapları propaganda malzemesi yapmasına engel olamamıştır. CHP'liler inkılapların temelini derinleştirmemekle suçladıkları iktidarın, *“Atatürk'ün adına sarılarak”* irtica ile arayı açmamak için dini dergilere tahsisat ayırarak, iki taraflı politika takip ettiğini, iki tarafın da oylarından vazgeçemediğini söylemişlerdir¹⁰⁰.” Bütün bu polemiklerin ardında, dini siyasete alet eden halktan çok siyasetçilerdir ama bundan halk zarar görmüştür. Bazı kimselerin cehalet içindeki tutumları halka mal edilmemelidir. Cehaleti ortadan kaldıracak olan bilgidir. Söz konusu iki parti de kendilerinin yaptığı dini istismarın suçunu, halka irtica diye atarak sıyrılmaya çalışmışlar, toplumdaki köklü etkilerini düşünmemişlerdir. Din ve vicdan hürriyetini sağlamak ve korumak, halkın huzurunu sağlamanın ön şartıdır. Bu da devletin temel fonksiyonlarından. Din, politikacıların da ifade ettiği üzere; partiler arası çekişme sebebi olmayıp, partiler üstü mesele olmalıdır.

6. 1950-1954 Türk Basınında Halk Partisi ile Demokrat Parti Muhalefet ve İktidar Dönemlerinin Mukayesesi

CHP muhalefeti için, rakibinin muhalefette başka, iktidarda başka hali iyi bir malzeme olarak değerlendirilmiştir. CHP'liler bu malzemeden hem DP'ye karşı puan toplamada, hem de demokratik gelişme açısından önemli eleştiriler yapmada yararlanmışlardır. Celal Bayar 1949 Manisa nutkunda iktidara geldiklerinde millet hakimiyetini engelleyen çok sayıda kanunu değiştireceklerini vadetmiştir. Refik Koraltan 4.7.1946'da anayasaya aykırı ve milletin idari, siyasi ve iktisadi bakımdan kuvvet

⁹⁹ ERİM, “Tavizci kimdir?”, Ulus, 27 Kasım 1953, S.11644.

¹⁰⁰“Nihat Erim D.P. nin bütün aksaklıklarını ortaya koydu”, Ulus, 15 Kasım 1953, S.11632. CHP'liler, inkılapçılıklarının tutucu olmadığını, bu yüzden aklın gereklerine uyararak demokrasi yolunun seçildiğini beyan etmişler ve şöyle söylemişlerdir: *“Eğer C.H.P. inkılâpçılığı muhafazakâr bir zihniyetle kabul etseydi Atatürk rejimi budur diye, tek partili disiplin içinde kalmaktan başka bir şey düşünmezdi.*

kaynağını kurutan kanunları kaldırılmasını istemiştir. Menderes muhalefetteyken şöyle söylemiştir: “Anayasa’ya göre Türklerin tabii haklarından olan yayım yurttaşın şahsî ve siyasî diğer hak ve hürriyetlerinin de teminatıdır. Hele bizim gibi devlet, parti ve millet anlamları henüz birbirinden lâyıkiyle ayırd olunmayan ve meclislerinde muhalefetin veya müstakil kanaat sahibi yurttaşların pek az temsilcisi bulunan memleketlerde matbuat hürriyeti milyonlar ve milyonlarca vatandaşın tedbir ve kanaat kalesi olmak ehemmiyetindedir.” Yine Menderes 15.8.1946’da “Tek taraflı düşünmenin, tek taraflı konuşmanın bu memleketi uzun zaman tenkitsiz ve mürakabesiz idare etmenin neye mal olduğunu hesap etmek bizim için çok güç bir şey değildir.” demiştir. 1.4.1946’da, “Yüksek memleket menfaatleri karşısında dar bir partililik zihniyetiyle yürümek hatalıdır.. Ve siyasî kuruluşumuzda vukua gelmekte olan genişliğin mânasını anlamak olur.” demiştir. DP’nin 1950 seçim beyannamesinde hiçbir vatandaş veya sınıfın iktidar değişikliğinden dolayı sıkıntıya düşmeyeceği yer almıştır¹⁰¹.

Ulus Gazetesi ara seçimleri arifesinde 1949 DP Kongresinden verdiği hitabet örneklerini “İbret verici bir mukayese” başlığıyla sunmuştur. Bazı sözleri alıntulamakta yarar bulunmaktadır: “Ölmek icabederse öleceğiz; öldürmek icabederse öldüreceğiz.” (Pertev Arat- İzmir) “Türk Milletinin bütün isteklerini yerine getirmezse bu memlekette hürriyet yolunda akacak kardeş kanının mesulleri olduğunu iktidar partisine yüksek huzurunuzda hatırlatmayı bir borç biliriz.” (Mümtaz Uçkan- İzmir) “Hakkımızı nasıl arayacağımızı biliyoruz. Birleşmiş Milletler Anayasasının 13 üncü maddesi zulme karşı isyan hakkını milletlere vermiştir.” (Ali Çetin- İstanbul) “Buraya gelenler kellelerini koltuklarına alıp gelmişlerdir.” (Akif Sarioğlu- Antalya) “Biz iktidara çok çabuk geçerek onları (yani C.H.P. lileri) üç ayaklı sehpa altına almasını da biliriz. Biz cana can, kana kan istiyoruz.” (Arif Hanoğlu- İstanbul) Aynı kaynak “Milli Husumet Andı”nın altı gün süren bu kongrenin ardından ortaya konduğunu hatırlatmıştır. Karşılaştırılması istenen iki dönemde yürürlükte olan kanunların aynı olmasına rağmen DP iktidarının, CHP iktidarı aksine 161. maddeyi tehdit unsuru olarak kullandığını ifade etmiştir¹⁰². Sözleri verilen DP hatiplerinin kongreye katılan delegeler olması, parti içinde etkin rollerinin bulunmaması dikkate alınmalıdır.

Peyami Safa da aynı hususu işlediği makalesinde muhalefet DP’si hatiplerinin konuşmalarındaki “hakaret, iftira ve tezvîr unsurları ayıklanıp savcılığa verilseydi” demiştir, “muhalefet hatipleri içinde Ceza Kanununun 480 inci maddesinden ağır hapis cezası giymiyen insaf ve edep sahibi pek az kalırdı.” “İki seçim arasındaki fark, iki parti arasındaki siyasi ahlâk farkının endam aynasıdır.” cümlesiyle makalesine son vermiştir¹⁰³. Başbakan Menderes genel seçimlerle ara seçimleri şöyle kıyaslamıştır: “O zaman matbuat bizimle beraberdi, rüzgâr arkadan geliyordu, pupayelken gidiyorduk. Halbuki bu sefer matbuat bize karşı cephe aldı, ara seçimlerde kazanmak kolay olmadı.” Menderes’in bu demecini yorumlayan Nadir Nadi, resmi ilanlarla desteklenip, iktidar taraflı yayın yapan gazetelerin -Menderes’in ağızıyla- matbuattan sayılmadığını söylemiştir¹⁰⁴.

Ali Rıza Erem “İki muhalefet arasında Kısa Bir Mukayese” yaptığı makalesine Demokrat Partililerin şu iddialarını alarak giriş yapmıştır: “İktidar ileri gelenleri diyorlar ki: ‘Muhalefet sanki seçim arifesindeymiş gibi hareket ediyor. İktidarı bir an rahat

¹⁰¹ Emin SOYSAL, “Olaylar karşısında Hürriyet – demokrasi”, Ulus, 25 Ocak 1952, S.10979.

¹⁰² Ulus, 26 Ağustos 1951, S.10836.

¹⁰³ SAFA, “İki seçim farkı”, Ulus, 25 Ağustos 1951, S.10835.

¹⁰⁴ N. NADİ, “Kapanış”, Cumhuriyet, 21 Ekim 1951, S.9776.

birakmamak değişmez kararlarıdır. Bu hücumları seyredenler, memlekette fevkalâde şartların şartların hüküm sürdüğünü zannederler. Bunlar ihtilalci metodlarıdır. Meşru bir hükümetin sabah akşam kötü olduğunu söylemek başka ne demektir?” Erem bu girizgahtan sonra DP muhalefetine ait misaller getirmiştir. DP'nin meclisin gayri meşru olduğunu iddia edecek kadar ileri gittiklerini, “‘hükümet var mı yok mu, şüphe götürür’ günler yaşadıklarını” belirterek, 12 Temmuz Beyannameşi ile Devlet Başkanını imdada koşturmak zorunda bıraktıklarını andıracak bir bozgunculuk örneği bugüne kadar Halk Partisi muhalefetinden sadır olmuş mudur? demiştir. DP mahfillerinin 17 Mayıs 1948’de İstanbul’da “1950’ye kadar böyle devam ederse, millete bir sözümüz olacak, o da, bütün mesuliyet onlara ait olmak üzere mukaddes haklarınızı bizzat koruyunuz sözü olacaktır.” Hitabını kaydetmiştir. 21 Ekim 1948’de Isparta’da “Madem ki adlî teminatı kabul etmediler, milli teminatı da alamaz mıyız” sorusuna “bunun manâsını anlıyorum, onu içinizde saklayınız.” cevabını verdiklerini belirtmiştir.

Erem’in makalesine aldığı diğer sözler de şunlardır: “Devlet ve hükümet vatandaşlara eşit muamele yapmak mecburiyetindedir. Bunu yüzlerce, binlerce defa tekrar ettik. Fakat tekrar etmek fayda etmiyorsa, bunu(n) katî olarak çaresini millet olarak bulmak zorundayız.”(29 Mayıs 1949, Eskişehir). “Memlekette hürriyeti kaldıran, vatandaşı tebaa haline getiren, parti mücadelesini ve hattâ parti hayatını tehlikeli macera haline sokan kanunlara itaat edeceksiniz demek istibdadın ta kendisi olur.” “Seçimlerde hiç kimse ölümü göze almadan hile yapamayacaktır. Yapan olursa vatan haini damgasını boyunlarına asarak köy köy, kasaba kasaba dolaştıracağız. Sandık başında da herşeyi kullanmaktan geri durmayacağız.” “Biz iktidara çok çabuk geçerek onları üç ayaklı sehpa altına almasını da biliriz.” (Haziran 1949, DP Kongresi) Erem DP muhalefeti mensuplarının bu sözleriyle ihtilal lisanı kullandıklarını belirtmiştir¹⁰⁵. Erem, yaklaşık iki buçuk sene sonra yazdığı makalede aynı konuyu işlemiş, Millî Husumet Andı ile tehlikeli bir hal alan tavrın zararlı etkilerinin İsmet İnönü’nün “köy köy kasaba kasaba dolaşarak” verdiği nasihatlerle giderildiğini söylemiş, DP muhalefetinin “ihtilâl metodlu propagandalarına” sabır karşı gösterdiklerini ileri sürmüştür¹⁰⁶.

Menderes, 10 Haziran 1952’de misilleme olarak “İllerde siyasî suykastlar da beklemekteyiz” demiştir. CHP’liler buna mukabil, sık sık anayasa ve kanunlara riayet lüzumunu tekrarlayan taraf olduklarını ifade ederek, “rejime karşı işlenecek siyasî suykastların meşrû muhalefetten gelmeyecek demektir” mantığını ileri sürmüşler ve şu soruyu yönelmişlerdir: “Bir başbakanın ağızında siyasî suykast sözü, bizzat kendisinin bu bahane ile birtakım tertiplere hazırlandığını göstermez mi¹⁰⁷?” Menderes ülkede asayişsizliğin olmadığı ve partizanlığın yapılmadığını, bunların muhalefetin samimiyetsizliği olduğunu belirterek, şöyle devam etmiştir: *Bu milletin bu iktidara karşı bir hoşnutsuzluk gösterdiği var mıdır? Ankara’da bir gazeteci arkadaşımızın sorduğu gibi onlara sormak gerektir: İhtilâl mi istiyorsunuz, intihap mı? İntihapsa, biz intihaba daima hazırız. Bunu tecrübe etmek istiyorsanız buyurunuz. Ama bu fitne bitsin artık, bu münafıklık bitsin artık¹⁰⁸.*

Hüseyin Cahit Yalçın, CHP mallarının hazineye devrinden sonra bir makalesinde şunları kaydetmiştir: “Zamanımızda insan hak ve hürriyetini boğmalar, maalesef, kanunla

¹⁰⁵ EREM, “Kısa bir mukayese”, Ulus, 9 Haziran 1951, S.11118.

¹⁰⁶ EREM, “İki çeşit muhalefet”, Yeni Ulus, 25 Aralık 1953, S.10.

¹⁰⁷ Ulus, 11 Haziran 1952, S.11120.

¹⁰⁸ “Menderes’in Sivas’ta nutku”, Ulus, 5 Ekim 1952, S.11230.

yapılıyor. Hitler görülmemiş istipdadını kanunlara bağlamış ve dayatmıştır. Bütün istipdatlar kanun adına ve maalesef, memleket menfaatleri bunu icabettiriyor ve teraneleriyle kurulmuş ve devam ettirilmiştir. Bu itibarla insan hak ve hürriyetlerine hürmetkâr olmıyan kanunlar üzerinde esaslı surette durmak, hele anayasaya aykırı olanları kanun dışı saymak, bunların değiştirilmesine hemen teşebbüs etmekle büyük vatanperverlik vazifesi yapmış olacağımıza hepimizin inanması icabeder.” Yalçın bu satırların “tahrik, sabotaj, maksadı mahsusa hizmet, hükümeti tahkir, yalan, iftira, bühtan, vatana hıyanet” suçlamasına, belki de mahkemeye sevk edilmeye sebebiyet vereceğini ifade etmiştir. Ancak bu satırlar kendisine ait olmayıp, eski bir CHP İstanbul İl Kongresinde Celal Bayar tarafından söylenmiştir. Bayar kendilerinin önceki muhalefetten farklı olarak kanunlara saygılı olduklarını, mesela CHP mallarının devrinde bu sebeple müşkül çıkarmadıklarını söylemiştir¹⁰⁹.

Halk Partisi muhalefet döneminin en net bir şekilde gösterdiği husus, iktidar zihniyetinin değişmeyeceğidir. Ahmet Emin Yalman bir partinin iktidarda başka, muhalefette başka olmasını doğal karşılamıştır. Artık rollerin değiştiği için iki partinin bakış açılarında tamamen bir değişme gerçekleştiğini ifade etmiştir. İktidarın ağırlık merkezinin nizam ve emniyet davaları, tabii endişesinin de mevcudu muhafaza olduğunu kaydetmiştir. İktidar “dün elde etmek için çırpındığı hürriyetin tatbikatına biraz vehimli ve ihtiyatlı bir gözle bakıyor.” demiştir. Halk Partililer için ise muhalefet konumunda olmalarından dolayı en önemli ihtiyaç, hürriyettir. İttihat Terakki tecrübesine temas ederek istisnasız her iktidarın “umûmî ve tabii meylinin” demokrasinin zor meselelerinden yan çizerek, “kestirme ve keyfî yollar arayacağını” kaydetmiştir. Temel problem olarak hürriyet geleneğinin kurulmamış olduğunu teşhis etmiştir. Demokrasinin keyfilige ve istibdada karşı bir denge getireceğini söylemiştir. Muhalefetin de sınırları aşmaya meyilli olduğunu, demokrasinin muhalefet için de iktidar için olduğu gibi bir fren mekanizması getireceğini savunmuştur. “Sinirlenecek bir şey yoktur” derken adeta devam demektedir¹¹⁰.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Burhan Felek, Demokrat Partililer de, Halk Partililer gibi iktidarlarında müsamahasız olduklarını kaydetmiş ve şöyle devam etmiştir: “Hiç beklenmediği halde Halk Partisi’nden şikâyet ettikleri himaye, taraftar kayırmak, adama iş bulmak, memurları politika yüzünden yerlerinden oynatmak, matbuata zorluklar çıkarmak, hattâ taraftarlarına mali faydalar sağlamak, matbuat cezalarını arttırmak gibi şeyleri bimehaba yaptılar¹¹¹.” Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur iki iktidar devrini şöyle karşılaştırmıştır: “Biz şahsen on yıldır muhalefet etmekteyiz. Demokrat Parti devrinde maddî ve mânevi bakının yalnızca arttığını gördük. Genel huzursuzluk da artmıştır. Bu gerçekleri herkes görüyor. Gazetelere karşı baskı yani basın hürriyetsizliği de artmıştır. Halk Partisi zamanındakinden daha çok hafif tenkidler için de dâva açılıyor¹¹².”

CHP muhalefeti uzun iktidar yılları yaşadığı için, DP iktidarını çok iyi tanıyabilmekte ve tahlil edebilmekteydi. Erim şöyle söylemiştir: “Bay Menderes, gerçek demokrasinin icaplarına göre Anayasa yapılmasına, kendisi iktidarı kaybedeceğini anladığı anda imkân verir. İktidarda kalacağı ümidini beslediği müddetçe şimdiki şekli muhafaza etmek ister. Zira ... teminatlı bir rejim içinde üç ay bile işbaşında kalamaz.”

¹⁰⁹ YALÇIN, “Modern istipdatlar ve diktatörlükler”, Yeni Ulus, 22 Şubat 1954, S.69.

¹¹⁰ YALMAN, “Sinirlenecek bir şey yok”, Vatan, 6 Mart 1951, S.3521.

¹¹¹ FELEK, “Basına ihtar”, Cumhuriyet, 19 Eylül 1951, S.9744.

¹¹² YALÇIN, “Sicili bozuk olanlar”, Ulus, 19 Haziran 1952, S.11128.

Görüldüğü gibi Halk Partililer, bazı satırlarda kendi geçmişlerini de konuşturuyor gibidirler. Bu yüzden DP psikolojisinden anlamaktaydılar¹¹³.

Genel seçim tarihi yaklaştığında CHP mahfilleri DP iktidarının dört yılını değerlendirmeye tabii tutmuşlardır. DP'nin sıkça dile getirdiği şikayetlerinin –memlekete hiç mi hizmet etmediklerinin- de cevabını vermişlerdir. DP iktidarının terazinin hizmet kefesine de bir şeyler attığını itirafla asıl mevzularına geçmişlerdir. Menderes'in ilk hükümet programında ifade ettiği -hizmet edildiğini söyleyeme ölçüsünün; memleket imkanlarıyla yapılanların karşılaştırılması şeklindeki formülünü- kendileri de uygulamıştır. Getirdikleri misallerden sonra iktidarın tahammülsüzlüğünden şikayet ederek, şunları söylemişlerdir: “*Günün rejim dâvası dediğimiz işte budur. En ufak bir şişirme yapmadığımızı emin olarak diyebiliriz ki 1950 nin 14 mayısında rejim dâvası ne idiye önimüzdeki 2 Mayıs arifesinde de aynen ve hattâ daha fazlası ile o dâva karşısındayız.*” Bu fikri destekleyen en güçlü delilleri ki bunlar, anayasanın düzeltilmemesi ve milli hakimiyetin hukukî teminat altına alınmamış olmasıdır, sunmuşlardır¹¹⁴.

Yine seçimler yaklaşmışken ana muhalefet gazetesi Yeni Ulus'ta iki parti iktidarının mukayese edildiği bir yazı dizisi yayımlanmıştır. Bu yazı dizisi aynı zamanda CHP'li gözüyle CHP ve DP icraatlarının bir tarihçesi hüviyetindedir. 1945-1950 iktidarının ilk dönemi 19 Mayıs 1945'te başlayıp, 7 Ocak 1946'da sona eren yedi aylık bir periyottur. Bu devir “*parti içinde üye iken partiyi kötülemeğe, kaleyi içinden fethetmeğe çalışanların evvelâ gizli ve sonra partimizi yıkmak isteyen bazı gazetelerle fikir ve yazı yakınlığı kurmak suretiyle açık olarak parti ihaneti şeklinde beliren hiziplenme hastalığından bünyesini temizliyerek D.P. yi doğurduğu devirdir.*” şeklinde lanse edilmiştir¹¹⁵.

İkinci yedi ay, 7 Ocak-21 Temmuz 1946 tarihleri arasındadır. İfade olunduğu üzere; “*D.P. şeflerinin, kapısı 19 Mayıs 1945 den beri ardına kadar açık bulunan demokrasi ve hürriyet meydanına çıkararak – şanlı Abdülhamit istibdadını yıkan Meşrutiyet kahramanları gibi dağa çıkmışlar da iktidarı zorla değiştirmişler ve demokrasi ve hürriyeti ilân etmişler ve vaziyete de hâkim olmuşlarcasına, meselâ Silivri'de olduğu gibi hürriyet uğrunda kanlarının son damlasına kadar akıtacaklarını haykırarak kadar*” CHP'yi istibdatla itham ederek “*kendilerinden geçtikleri*” ifade edilmiştir.

Üçüncü devre seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz 1946'da başlamış, partiler arası ilişkileri düzeltten beyannamenin yayımlandığı 12 Temmuz 1947'de sona ermiştir. Bu devirde iktidar “*hile, oy hırsızlığı, baskı ve yıldırma yapıldı isnadı ile sistemli ve devamlı*” bir propaganda ile hırpalanmak ve zedelenmek istenmiştir. 12 Temmuz beyannamesiyle “*devlet, hükümet ve idare mekanizması nazarında vatandaşların bir kısmına üvey evlât muamelesi yapılmasının katiyyen rejimimizle kaabil-i telif olmadığını telkinde adeta bir misyoner gibi hareket etmişti.*” Dördüncü dönemde beyannameyle başlamış, nisan 1948'e kadar sürmüştür. Barış döneminde DP muvazaa partisi olmakla suçlanmıştır. Sonraki devir Nisan 1948- Haziran 1949 tarihleri arasındadır. DP denge partisi olması isnadından kurtulmak için şiddet politikasına geçmiştir. İhtilal metotlu demeçler bu devre aittir¹¹⁶.

¹¹³ ERİM, “Rejim meselesi ve Bay Menderes”, Ulus, 9 Eylül 1953, S.11564.

¹¹⁴ Namık Zeki ARAL, “Rejim davası”, Yeni Ulus, 25 Mart 1954, S.100.

¹¹⁵ Ali Rıza EREM, “İki çeşit iktidar / 1945-1950 İktidarı”, Yeni Ulus, 26 Mart 1954, S.101.

¹¹⁶ EREM, a.g.m.

DP muhalefetinin son devresinde, Millî Husumet Andı içilmiştir. DP İdare Kurulu sunduğu raporla; *“Memlekette hürriyeti kaldıran, vatandaşı tebea hâline getiren parti mücadelesini ve hattâ parti hayatını tehlikeli maceralar haline sokan ‘kanunlara itaat edeceksiniz demek istibdadın ta kendisi olur!’”* demiştir. Erem, DP muhalefetinin bu çıkışla halkı tahrik ettiğini ileri sürmüştür. Halin böyle olmasına rağmen CHP bu devrede Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun muhalefetin de şikayet ettiği mevzuunu kaldırmıştır. Seçim Kanununu adli teminata bağlamıştır. DP iktidarı gibi antidemokratik kanunlara ilavelerde bulunmamıştır¹¹⁷. Yazar bu şekilde CHP iktidarı zamanında DP muhalefetinin durumunu ele aldıktan sonra DP iktidarına geçmiştir.

DP iktidarının ilk aşaması iktidarı devraldığı 22 Mayıs 1950’de başlamıştır. Menderes *“Millet, Halk Partisini tasfiye etmiştir.”* sözüyle işe başlamış, Belediye, İl Genel Meclisi, Muhtar ve İhtiyar Heyetleri seçiminden sonra ise bu söz yine aynı şahıs tarafından *“Millet Halk Partisini muhalefetten de tasfiye etmiştir.”* şeklinde telâffuz edilmiştir. DP, *“Müslüman Türk’ü kendi dili ile ibadet zamanının geldiğinden haberdar etmekten ibaret olan ve Atatürk’ün bir ... Kadir Gecesi tatbikine başlattığı kültür inkılâbını kaldırmakla”* seçimlerden önce verdiği vaatlerini besledi. İlkokullardaki seçmeli din derslerini mecburi hale getirdi. *“Bu tavizler irticai şımartıkça şımartmış, çileden çıkarmıştı.”* Bu bağlamda Antalya 1952 DP Kongresi partinin en yetkili ağzından şu ifadelere yer verilmiştir: *“Eğer inkılâp kanunları bugüne kadar halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoru ile yürütülecekse, millî vicdanın hilâfına olan bu kanunları kaldırmak demokratik idarenini başta gelen vazifesi olmak icabeder”¹¹⁸.*

Makalede yer alan ifadelere göre; muhalefet milletvekillerinin tutanakları hakkında verilmesi gereken onay geciktirilmiştir. Seçim beyannamesinde vatandaşlar arasında hiçbir şekilde ayırım yapmama vaadi veren DP partizanlık tatbikinden uzak durmamıştır. Devlet radyosu patizan yayınlarda kullanılmış, besleme bir basın üretilmiştir. Bankalar ve Kamu İktisadî Kuruluşlarının idare meclislerinde muhalif bir üye barındırılmamıştır. Mecliste de muhalefete suçlamalara cevap hakkı tanınmamıştır. *“Memur göçü yaratılmamış mıdır?”* inkılapların kültür kaynağı olarak nitelendirilen Halkevlerinin, Halkodalarının, kitaplıkları, dershaneleri, konferans salonları, dispanserleri, spor salon ve meydanlarıyla *“hazineye mal edilmesi”* muhalefeti yaşatmamak isteğinin bir göstergesi olarak sunulmuştur. Bu arada *“Şahsî idare hastalığı Menderes’i sarmıştır”¹¹⁹.* İkinci devre 22 Kasım 1952’de Ahmet Emin Yalman’a karşı yapılan suikast girişimi ile başlamıştır. *“İrticai ve partizanlığı azıtma”* yüzünden iyice gerginleşen parti ilişkilerini düzeltmek üzere 12 Temmuz beyannamesi gibi bir adım atması gerekirken iktidar ancak suikast sonunda harekete geçmiştir. 22 Aralık 1952’de Menderes irticaa karşı mücadelede muhalefet ile beraber olduğunu, kapatılan tekkelerin açılmasının, kıyafet ve yaşayışta eskiye dönülmesinin, Arap alfabesinin geri getirilmesinin, Medeni Kanununun değiştirilmesinin asla söz konusu olmadığını açıklamıştır. Bu şekilde açılan *“efendice tartışma devri bir yıl bile sürmedi”¹²⁰.*

Üçüncü DP iktidarı devri 24 Ekim 1953’te başlamıştır. DP Adana İl Kongresinde yine Menderes; *“Allah bana lisanımı iyi kullanmak imkân ve fırsatını versin, yoksa benim de vicdanım, sizin vicdanlarınız gibi beşer izanı ile alay edercesine açılmış olan kampanya karşısında isyan ve feveran halindedir.”* Menderes’i muhalefet gazetelerinin Türk

¹¹⁷ EREM, “İki çeşit iktidar/ 1945-1950 iktidarı”, Yeni Ulus, 27 Mart 1954, S.102.

¹¹⁸ EREM, “İki çeşit iktidar: 1950-1954 iktidarı”, Yeni Ulus, 9 Nisan 1954, S.115.

¹¹⁹ EREM, a.g.m.

¹²⁰ EREM, “İki çeşit iktidar: 1950-1954 iktidarı”, Yeni Ulus, 10 Nisan 1954, S.116.

parasının değerinin düşmekte olduğu gibi haberlerle çizdiği tablo sinirlendirmiştir. Başlayan “*hiddet, şiddet ve tehditlerden sonra, o tedbirlerin tatbikine geçildi.*” Bu tatbikatın en “*elemlisi*” CHP mallarının elinden alınması olmuştur. DP iktidarı tedbirlerine 25 yılını dolduran memur ve hakimlerin emekliye sevk edilmesi yetkisinin Adalet Bakanına tanıyan, üniversite özerkliğine darbe vuran, hakim teminatını, vicdan ve toplanma hürriyetini, basın hürriyetini kısıtlayan kanunları çıkarmakla, TCK’nın 273. maddesi ile bakanlara imtiyaz tanınmasıyla devam etmiştir. Bu hazırlıkların Demokrat Partinin rakipleriyle eşit imkanlarla seçimlere girmeye cesaret edememesinden kaynaklandığı vurgulanmıştır¹²¹.

Antidemokratik uygulamalara rağmen DP iktidarı ekonomik politikasıyla halka sevimli görünmeyi bilmiştir. Zaten şikayet sebebi olan antidemokratik uygulamalar, halka yönelik değil, gazeteci ve muhalif siyasilere yöneliktir. Halk ise tek parti dönemine göre bulunduğu ferah ortamdan gayet memnun görünmekteydi. DP’li milletvekili Fethi Çelikbaş Ekim 1953’te bir mitingde muhalefete başarılı olmanın sınırlarını şu ifadelerle vermiştir: “*Demokrat Parti milletin engin zekasına ve kaabiliyetine kıymet vermek ve ona uygun bir program yapmakla muazzam bir netice almıştır. Yıllarca çiftçinin, sanayicinin, esnafın ve tüccarın kazancına haset eden, herşeyi devlet eliyle yapmak isteyen bir iktidar, tabiidir ki, bir netice alamazdı. Demokrat Parti Türk halkının kaabiliyetine inanarak hususî teşebbüse geniş imkânlar vermek suretiyle muazzam bir gelişme kaydetmiştir*”¹²².

Tek parti döneminde şefi eleştirenler 158., hükümeti eleştirenler 159., askeri karar ve tedbirleri eleştirenler 161. maddenin son fıkrasının “*hışmına uğrardı.*” 1946 seçimlerinden önce Basın Kanununun 50. maddesi hükümete siyaseti eleştiren gazeteleri kapatma yetkisi veriyordu. CHP daha sonra bu maddeyi kaldırmıştı. Ancak 30. madde “*bakanları ve milletvekillerini kapalı surette tenkid etmeyi vatandaşa haram kıldı.*” 161. maddenin son fıkrasının uygulanmamasının sebebi, aydınların baskılarından CHP’nin iyice yılmasıdır. Ve şu ifade mukayese açısından son derece güzeldir: “*Demokrat Partinin de tıpkı dünkü Halk Partisi gibi kendisini sigorta eden kanunlara dört elle sarıldığını görüyoruz*”¹²³. CHP mahfilleri kendi zamanlarında gazete kapatma yetkisinin olduğunu, bu durumda cezalandırılanların yeni gazete çıkarabileceklerini söylemişlerdir. Ancak DP zamanında ağır ceza tehdidi altında susturmak fiilinin devamlı bir kapatma anlamında olduğunu kaydetmişlerdir¹²⁴.

Demokrat Partisi mensupları, icraatlarını “*Atatürk’ün atulgan politika devrine dönüş*”¹²⁵ olarak lanse ederken, Halk Partililer iktidarın demokrasi bakımından hiçbir ilerleme kaydedemediğini vurgulayarak, “*demokrasi namına ne varsa hepsi, bir tanesi eksik olmaksızın, münhasıran Halk Partisi tarafından yapılmıştır.*” demişler, Menderes’in konumunu da Halk Partisine borçlu olduğunu da söylemeden geçememişlerdir. Menderes’in başbakan sıfatıyla “*Demokrasiyi kurmak, sanıldığı gibi kolay bir iş değilmiş*”¹²⁶ itirafını muhtemelen ibret olması, kendi üzerlerine ne kadar yüklenildiğini göstermesi ümidiyle pek tutmuşlardır. CHP tenkitleri, kendilerinin meydana getirdiği sistemin, DP iktidarı tarafından keyfi olarak kullanıldığı noktasında toplanmaktadır. Millet

¹²¹ EREM, a.g.m.

¹²² ERER, On Yıl, s.164.

¹²³ Sadık ALDOĞAN, “Demokrat iktidarının siyasî sigortası”, Kudret, 5 Temmuz 1951, S.1249.

¹²⁴ Adnan Menderes’e Barutçu’nun cevabı”, Yeni Ulus, 11 Mart 1954, S.86.

¹²⁵ Rifki Salim BURÇAK, Siyaset, 24 Temmuz 1953, S.122, s.1.

¹²⁶ YALÇIN, “Demokrasi kolay değilmiş!”, Ulus, 23 Kasım 1953, S.11640.

Partisi'nden Sadık Aldoğan bu durumda ifadelendirdikleri mantıkla D.P. iktidarı için keyfi kararlar almaya ortam hazırlayan kanunlar, “*Halk Partisi zihniyetinin uğursuz mahsulü değil midir?*” “*Halk Partisinin ekip biçtiğini bugünküler biçmektedirler. Dünkülerin ettikleri o kadar çok ki, bugünküler biçmekle bitiremiyorlar*¹²⁷.”

DP mensuplarından olan gazeteci yazar Ziyad Ebuzziya, M. Emin Gerger'in kendisiyle yapmış olduğu röportajda tek partiyi yıkmakta kendilerine yardımcı olan “*fark*”ı iktidara gelmelerinden sonra terk ettiklerini itirafla, basında hürriyete engel olduklarını belirtmiştir. CHP iktidarına benzemeleriyle muhalefetlerinde destek gördükleri gazeteciler tarafından eleştirildiklerini, buna “*dönek*” sıfatıyla mukabelede bulduklarını anlatmıştır¹²⁸. DP muhalefetteyken demokrasi taraftarı, öncüsü, savunucusuydu. İktidara geçmesi durumunda “*diktatörlük yadigârı her şeyi silip süpüreceğini*” söylemekteydi. DP için iktidar gerçek olduğunda eski sözlerin yerini yavaş yavaş, “*dikta hevesi*” almıştır. “*Günaltay'a göre bu yalpalamaların sebebi, garizî insiyaklarla şuurî kavramlar arasındaki çarpışmadır. Akıl ve mantık, demokrasiyi âmir bulunuyor, derebeylik insiyakı ise, iktidarda mihlanıp kalmayı icap ettiriyor.*” İktidarda görülen gelgitler, 1954'e gelindiğinde birinci gruptaki hislerde ağırlık kazanır olmuştur¹²⁹.

Halk Partililer, “*Demokratik hürriyetleri yurdumuzda kökleştirmek uğruna 1945-1950 yılları arasında bizim yaptıklarımızın binde birini bunlar yapsalardı öper de başımıza koyardık.*” diyerek abartılı bir mukayese ileri sürmüşlerdir. Nadir Nadi, şaibeli 1946 seçimlerini anlatarak, şöyle söylemiştir: “*Dört beş yıllık cenkleşmeler sonunda, halk efkârının ağır baskısı altında çıkarılan bir Seçim Kanunu da yeter bulup bununla övünmeye bilmem imkân var mıdır?*” “*Ateşli Halkçılar*”ın “*Biz bu kadarını yapabildik, yerimize gelenler bu kadarını da yapamadılar ya!*” sözlerine karşın 1950'de DP'nin iktidar olacağını nereden bildiklerini sormuştur. “*Tasavvur ediniz*” diyerek devam etmiştir. “*İktidarı elde utan şefe bağlı bir parti, o şefin işareti ile birdenbire memlekette demokrasi ilân ediyor ve anayasa teminatına el sürmeksizin yıllarca demokrasinin yalnız lâfi ile geçinmeğe çalıştıktan sonra: 'Yerimizi alanlar bu işi tamamlasın!' diyerek çekilmek zorunda kalıyor.*”

Nadi 1950'de “*demokrasi ve medeniyet düşmanı bir takım yobazlar geçse idi, Millet Meclisindeki çoğunluğa dayanarak bütün inkılâb prensiplerini bir kalemde çiğneyiverse, hürriyetlerimizi rafta kaldırıp memlekette kendinden başkasına söz hakkı tanımasa idi? O zaman Halkçı arkadaşlar acaba: Ne yapalım, ümitlerimiz boşa çıktı, umduğumuzu, beklediğimizi yapamadılar! Diyebilecekler miydi*¹³⁰?” sözleriyle makalesini tamamlamıştır. Halk Partililerin, “*son dört yılın icraatı arasında millet adına kazanılmış başarılarından hemen hiç birini*” kabul etmemeleri, ölçsüz bulunmuştur. Muhalefetin görevinin inkar etmek değil, yapılanları değerlendirmek, alternatif program üretmek olduğu tekrarlanmıştır¹³¹. CHP'nin 1954 seçimlerindeki başarısızlığında bu tutumunun etkisinin altı çizilecektir.

Dönem yazarlarının satırlarında DP'nin “*Kıyas Politikası*” uygulamasından yakınmalar vardır. “*Gönül isterdi ki Demokrat Partinin hataları Halk Partisinininkilerden*

¹²⁷ Sadık ALDOĞAN, “Siyaset bu mudur?”, Kudret, 19 Temmuz 1951, S.1263.

¹²⁸ Mehmet Emin GERGER, *İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu*, İstanbul 1991, s.42.

¹²⁹ Yeni Sabah, “Demokrasi ideali”, Yeni Sabah, 4 Ocak 1954, S.5325.

¹³⁰ Nadir NADİ, “Boşuna kavga”, Cumhuriyet, 24 Kasım 1953, S.10531.

¹³¹ Nadir NADİ, “Ölçü hasreti”, Cumhuriyet, 23 Şubat 1954, S.10622.

az olsun. Hele bunlar aynı cinsten hatalar serisinden hiç olmasın.” Vaktiyle yapılan hataların tekrarlanmaması lüzumu vurgulanarak, “Eskiden onlar öyle yapmışlarsa doğru yapmamışlar, cezasını da görmüşlerdir. Siz iktidarı ele geçirmek için halkın karşısında onlarla çarpışırken onların gittiği yoldan yürümiyeceğinizi, aynı hataları tekrarlamıyacağınızı yemin billâh va’detmediniz miydi? Peki, o vaidlerle bugünkü sözlerinizi nasıl bağdaştırabiliyorsunuz? Vaktile aynı hatayı işleyen bir adamın bugün sizi tenkid etmesine niye izin vermek istemiyorsunuz?” Eski aksaklıkların devamının halk efkarına açıklanamayacağı ve hukuk devleti anlayışının kökleştirilmesi gereği ifade edilerek, makale şu uyarıyla sonlandırılmıştır: “Halk Partisi bunu yapamadığı için gitmişti. Giderken de ‘böyle olacağını tahmin edemedim’ diyebilecek bir durumda idi: Kendi çöküşü ile Demokrat Partiye gösterdiği misalden Halk Partisi tabiatile mahrumdu¹³².”

Ahmet Hamdi Başar, hürriyet bayrağı için, “çocukların esir almaca oyunlarında olduğu gibi, esir olan tarafın, yani muhalefetin elindedir. Kim muhalif olursa hürriyetçidir; velevki dünkü diktatör dahi olsa.. Kim iktidarda ise hürriyet düşmanıdır; velevki dünkü hürriyet kahramanı dahi olsa...”¹³³ demektedir. DP, muhalefette iken şikayet ederek eleştirdiği iktidar hatalarını tekrarlamıştır. Bu hatalar insan zaaflarından kaynaklanmaktadır. Demokrat Parti nasıl CHP iktidarını eleştirdiyse, Halk Partisi de DP muhalefetine öne sürerek, mukayese kurulmasını sağlamaya çalışmıştır. DP de CHP de beğenmeyerek eleştirdikleri rakipleriyle aynı statüye gelince, aynı şekilde davranmıştır. CHP muhalefeti DP muhalefetine, DP iktidarı CHP iktidarını taklit etmiştir ya da misal göstererek, kendi yaptıklarını maruz gösterme saplantısından kurtulamamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin muhalefette yüz seksen derece değişen durumu demokrasinin geleceği açısından ümitsiz bir başlangıç olmuştur. Aydınların zihnini kurcalayan soru şudur: “Bir parti iktidarda başka, muhalefette başka olursa demokrasi nasıl gelişir¹³⁴?” Sorun sadece Halk Partisinde değildir. Demokrat Parti de muhalefette iken kullandığı demokrasi mücadelesini, iktidarda iken unutmuş görünmüştür. Yani iktidardaki zihniyet, partinin değişmesiyle değişmemiş, aynı kalmıştır. Muhalefete düşen ise, eski muhalefetin kullandığı maskeyi takmıştır. 1950-54 döneminde ekonomik gelişme, Bulgar göçmenleri, Kore Savaşı gibi hadiselerden zararlı çıkmamak, Nato’ya girmek gibi başarılar iktidarın, antidemokratik tavrına rağmen halkın gözünden düşmemesine sebep olmuştur. Aydınlar da iyi niyetlerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Demokrat Partinin gerçekte katı statükocu tavrı 1954, özellikle de 1957’den sonra belirginleşecektir¹³⁵.

¹³² N. NADİ, “Kıyas politikası”, Cumhuriyet, 25 Kasım 1951, S.9811.

¹³³ BAŞAR, Demokrasi Buhranları, İstanbul 1956, s.39.

¹³⁴ Nadir NADİ, “Bugün değilse yarın”, Cumhuriyet, 5 Ocak 1954, S.10573.

¹³⁵ Demokrat Parti iktidarı özellikle 1954 seçimlerini kazandıktan sonra hiçbir geçerli sebep de olmadan daha antidemokratik bir tavır alacak ve “Tek parti”ye dönecektir. Ahmet YILDIZ, TV’de “Demirkırat” Yanılısaması Üzerine 27 Mayıs Devrimi ve Askersel Darbeler’den, Darbeler “Demirkırat”lar ve 27 Mayıs, Haz. Sadık GÖKSU, İstanbul 1995, s.26 ve Ali GERGİLİLİ, Yükseliş ve Düşüş, s.101 vdd.

SONUÇ

14 Mayıs 1950 günü yüzyıllık umutların düğüm noktasıdır. XIX. Yüzyılda başlayan sürecin neticesidir. Geriye doğru gidildiği anlaşıldığı zaman Osmanlı teşkilatına dönük, yapı içinde gelişme programları uygulanmaya çalışıldı. Batının Osmanlı'yı geride bırakarak ilerlemiş olduğu anlaşıldığında ise; gelişme tedbirlerinin işe yaramadığı ortaya çıkmış, Batının kuralları ile oynamaktan başka çare bulunamayınca demokrasi macerası başlamıştır. Bu süreçte gelişmek adına fermanlar çıkarılmış, ıslahatlar düzenlenmiş, padişahlar indirilmiş, nihayetinde saltanat dönemi bitirilmiş, millet hakimiyeti ve bağımsızlık temeli üzerinde cumhuriyet ilan edilmiştir.

Amaç gelişmiş Avrupa modelini tatbik etmektir. “Muasır medeniyetler seviyesine” çıkmaktır. Dünyanın –artık liderliğe oynayamasa da- dinamikleri arasında yer alabilecek, hakkında kararlar alınan bir ülke olmayıp, kararlarda etkili olabilecek bir Türkiye'dir. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün liderlik ettiği modernleşme planında taklit ve entegre, hedefi oluşturmaz. Bunun en açık ispatı Atatürk'ün bağımsızlığa verdiği önemdir. Millet hakimiyetini tesis edecek demokrasi ise; bu planda inkılaplardan sonra gelecektir.

14 Mayıs 1950 tarihi bir çözüm, bir netice, hatta kesin bir başlangıç olamamıştır. Sebep, programsızlıktır veya programda demokrasiye beklentilerin dışında bir yer ve kılıf verilmesidir. Toplumun, çağdaşlık seviyesinin neresinde olduğuna dair tereddütlerin bulunmasıdır. Dış etkenlerle 1945'de başlayan çok partili dönemde iktidarın değişmesi tarihi; heyecanlı, meraklı ve kimileri acısından endişeli, kimilerince de sevinçli bir başlangıç olmuştur. Çok geçmeden demokrasi döneminin başlamış olmasının, Türkiye'de beklenen değişikliklerin yapılması anlamına gelmeyeceği anlaşılmıştır. İktidar demokratik uygulamalara geçmemesinin sebebi olarak kızıl ve kara taassubu tehlikeli göstererek bundan yararlanmış, değişmeyen senaryonun bir halkasını oluşturmuştur. 1950-1954 dönemi Demokrat Parti'ye bağlanan demokrasi konusundaki ümitlerden dönme noktasına gidişin ilk safhasıdır.

1950-1954 Türk basını tarandığında demokrasinin temelini atıldığı iddiasının kaynağı olan yıllarda aydınların, siyasetçilerin demokrasi adına sahip oldukları fikirlerin oldukça ham ve çelişkilerle dolu olduğu ortaya çıkmaktadır. Çelişkiler arkasında sistemin kararsızlığı önemli derecede amildir. Çelişkilerle de olsa demokrasiye mutlak idare gücünün dışındakiler dört elle sarılmış görünmektedirler. Ama bu sarılış kendilerine göre bir demokrasidir. Bu demokraside uluslar arası anlamda kapsayıcı bir demokrasiden uzaktır. Herkes kendisine göre bir demokrasi talebinde bulunmaktadır. Kendi menfaatlerine uygun bir demokrasiyi hedeflemektedir. Bu durumda iktidarın da kendisine göre bir demokrasi sapağına düşmesi doğaldır.

Demokrat Partililer, iktidarları sırasında, başa gelmelerinde demokrasinin müsebbip olmasını unutmış gibidirler. Vaad ettikleri demokratik gelişmeyi sağlamamış, varlık sebeplerini yavaş yavaş kaybetmişlerdir. DP, en kötü demokrasi notunu 1950-1954 döneminde değil, bu dönemin devamında, özellikle 1957'den sonra almıştır. Bu yüzden tezde az da olsa 1954 sonrası Demokrat Parti iktidarına ışık tutulması gereği yerine getirilmiştir. 1950-1954 Dönemi, DP'nin antidemokratik tutumunu göstermesi açısından yeterli sayılabilir ama antidemokratik icraatını göstermesi açısından yeterli değildir. DP'nin ilk dört yılının araştırılması, CHP iktidarının son dört yılı ile mukayese için gereklidir ve DP'nin demokratik inkişafı gerçekleştirilmeyip, statükoyu devam ettirdiğini

göstermesi açısından önemlidir. 1950-1954 dönemi basını, kaynak olarak çok önemli bir avantaj teşkil etmektedir. Çünkü basın özgürlüğünü kısıtlayan kanunlar 1954 sonrasında çıkarılmıştır. Teze konu olan dönemde birçok konu, özgürce tartışma zemini bulabilmiştir.

Demokrat Parti yeni, farklı bir program ve uygulama getirmemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası zaten Halk Partisi tarafından değiştirilmiş olan politikayı sürdürmüştür. Bir anlamda statükoyu aşmamış, belki de aşamamıştır. DP icraatı göz önüne alındığında bu partinin CHP'nin uzantısı gibi rol oynadığı görülmektedir. Demokrat Partililer, muhalefet dönemlerindeki şikayetlerinin hilafına hareket etmişler, antidemokratik hükümleri kaldırmadıkları gibi yenilerini getirmişler, basın hürriyetini kısıtlamışlar, Ceza Kanunu müeyyidelerini arttırmışlardır. Programlarında ve faaliyetlerinde demokrasiyi ekarte eden DP'liler, ekonomiye önem vererek, iktidarlarının ömrünü uzun kılma çabasına girmişlerdir. DP iktidarının ilk dört yılında kalkınma hızı oldukça yükselmiş, çiftçinin yüzü güldürülmüş, milletvekilleriyle halk kaynaşmıştır. Yalnız ekonomi, içe dönük bir kolay siyaset imkanı vermeyecek, Amerikan yardımlarına bağımlı ve muhtaç bir seyir izleyecektir. Yardımların azalması, iktidarın sonunu hazırlamada etkili faktörlerden biri ve en önemlisi olacaktır.

Demokrat Partinin makabli gibi katı iktidar kisvesine büründüğü ve makabline benzediği ortaya çıkmaktadır. Demokrat Parti muhalefetteyken şikayet ettiği hukuki yapıyı, siyasi ortamı devam ettirmiştir. Demokratik olmayan kanunlar ayıklanmamış, anayasa düzenlenmemiştir. Tek parti sistemini yaşatan mekanizmayı devam ettirirken demokrasi alanında ilerleme sağlanamaz. Demokrat Partililer, zaman içinde kendilerinden başkasına güvenmeyen, yönetimi başkasına bırakmak istemeyecek kadar sahiplenen bir görüntü vermişlerdir. Bu şekilde daha ilk günlerinde "iktidar hastaları" eleştirileri DP için bumerang olmuştur. Tıpkı CHP'lilerin muhalefetteki eleştirilerinin iktidar dönemlerini vurması gibi.

CHP ile DP arasındaki gerilim, siyaset sahnesini, önemli meselelerin geri plana atıldığı bir arenaya çevirmiştir. Devri sabık yaratılmayacağı, şahsiyat yapılmayacağı gibi prensip kararlarına rağmen karşılıklı kıyasıya bir hesaplaşma, sistemi zorluklar içine bırakmıştır. Her iki parti de sükuneti sağlamak konusunda değil, polemik konusunda yarışmıştır. Yapılan araştırma; tezin konusunu, kaynaklarını, kullanılacak kaynakları aşan kimi tespitlere kapı aralamıştır. Çalışma, kısır döngüye mahkum olan sistemin ve demokrasinin sorgulanmasına götürmüştür. Türkiye'deki demokratik yönetim sorununun farklı açılardan teşhis edilmesine çalışılmıştır. Cevabı içinde ya da malum bazı sorular ortaya çıkmıştır. Amaç çözüm teklifi getirmek değil, demokrasi tarihimizin aydınlanmasına katkıda bulunmak, benzer problemlerle zaman kaybettiğimizi göstermektir.

Türkiye'de demokrasi serüveni ABD'nin demokrasi kuramının bir parçasıdır. Demokrasi Üçüncü Dünya'ya bu kuramın bir parçası olarak periyodik seçimleri getirmiş ancak otoriter geçmişin yapısını değiştirmemiştir. "Biçimsel demokrasi", "elit demokrasisi" vadedilen kalkınmayı getirmemiştir. Üçüncü Dünya'da uygulanan demokrasi, gerçekte "Düşük Yoğunluklu Çatışma"nın bir bileşenidir. ABD demokrasiyi ilerlemeci reformları ve devrimci değişimleri engellemek için bir müdahale aracı olarak kullanmıştır. Bir taraftan halk hareketsiz bırakılmış, diğer taraftan statüko meşrulaştırılmıştır. Düşük yoğunluklu da olsa demokrasinin, otoriter rejimlerden çok daha fazla sakinleştirici bir rolü vardır ve böylelikle daha az direnişle karşılaşmış ve daha

baskıcı politika izlenebilmiştir.“Yeni Dünya Düzeni” demokrasinin gelişmemiş ülkelerde pratiğe geçirilmemiş olmasından dolayı açmazın içindedir. Gerçekçi reformlara duyulan ihtiyaç artık kaçınılmaz bir şekilde kendisini göstermektedir. İçinde bulunulan kriz dönemi, yapıcı sonuçları umutla beklemektedir. Gramsci'nin ifadesiyle; “Eski düzen ölmüştür; fakat yeni düzen henüz doğmamıştır¹.”

Demokrasinin erdemlerine kimse karşı değildir. Eleştirilen, demokrasinin teoride kalmasıdır. Ve bundaki kasıttır. Halen güzel sonuca erişebilmek; çağdaş bir Türkiye bina etmek için bu yola devam etmekteyiz. Sorun sadece dış dinamiklerle teşhis edilemez. Hazır yaşama kolaycılığı gerçek demokrasi önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Tedavi için, dış dinamiklerden umut beklenmez. Kalkınmayı sağlamakta başarılı olabilmek için iç dinamiklere güvenilmek zorundadır. Aksi taktirde kendi etrafımızda dönüp, aynı yerlerde dolaşmaktan kurtulamayız. Ve Atatürk tarafından büyük ümitler ve başarılarla başlatılmış çağdaş uygarlık hedefi, varisleri olma iddiasındakilerin başarısızlığı ile çürütülmüş olur. Böyle bir netice ise, bu hedef uğruna çekilen sıkıntıların boşa gitmesi demektir.

¹ Geniş Bilgi İçin Bkz. Samir, Frank AMİN, André, GUNDER, Düşük Yoğunluklu Demokrasi, Çev. Ahmet Fethi, Alan Yayıncılık, İstanbul 1994.

BİBLİYOGRAFYA

Kitap ve Makaleler

- AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945 – 1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.
- AHMAD, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), (Terc. Ahmet Fethi), Hij Yayın, İstanbul 1992.
- AHMAD, Feroz, Modern Türkiye’nin Oluşumu, (Terc. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- ALEMDAR, Korkmaz, “Demokrat Parti ve Basın”, Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1988, C.9, S.53, s.19-22.
- ALEMDAR, Korkmaz, “DP’nin Etkili Aracı Resmî ve Özel İlanlar”, Tarih ve Toplum Dergisi, C.9, S.53, s.23.
- AMİN, Samir, FRANK, André, Gunder, Düşük Yoğunluklu Demokrasi Yeni Dünya Düzeni ve Politik Güçler, (Çev. Ahmet Fethi), Alan Yayıncılık, İstanbul 1994.
- ARAL, Fahri, “DP İktidarı Hazmedemedi, CHP Muhalefeti Kabullenemedi...”, Hıfzı Oğuz Bekata ile Söyleşi, Tarih ve Toplum Dergisi, Eylül 1995, S.141, s.17-23.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Yeni İktidar Yeni Dönem (1951-1954), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1994.
- ARSLAN, Ali, “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı İle Siyasi Parti Üyeliğinin Birbirinden Ayrılması Süreci” (1923-1961), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 1996, C.XII, S.34. s.223-232.
- AYATA, Ayşe Güneş, CHP (Örgüt ve İdeoloji), Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, İkinci Adam (1950-1964), C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- AYGEN, Cemal M., “1950 ve 1954 Seçimleri”, Forum, 15 Nisan 1955, C.3, S.26, s.8-9.
- BABAN, Cihad, Politika Galerisi Büstler ve Portreler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.
- BARIŞIK, Şeref, “Demokrasi, DP ve İnönü”, Tarih ve Toplum”, Mayıs 1988, C.9, S.53, s.16-7.
- BARUTÇU, Faik Ahmet, Siyasî Anılar (1939-1954), Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, Demokrasi Buhranları, Türkiye Basımevi, İstanbul 1956.
- BİLA, Hikmet, CHP Tarihi (1919-1979), Doruk Matbaacılık, Ankara (Tarihsiz).
- BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- BORATAV, Korkut, “DP Döneminde Ekonomi”, Tarih ve Toplum, Mayıs 1988, C.9, S.53, s.36-7.
- C.H.P.de Islahat Yapılması İçin Teklif, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O., Ankara 1950.
- Celal BAYAR Anlatıyor: Başvekilim Adnan Menderes, Derleyen: İsmet BOZDAĞ, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986.

ÇAKMAK, Cem, “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, Tarih ve Toplum, Mayıs 1988, C.9, S.53, s.24-29.

ÇAVDAR, Tevfik, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995), İmge Kitabevi, Ankara 1996.

ÇAYBAŞI, Remzi, Demokrasi Denen Hayalet, Ce-Ba Matbaacılık, İstanbul 1977.

DEMİRKAN, Selahattin, Gerçek Demokrasiye Nasıl Geçebiliriz?, Türkiye Basımevi, İstanbul 1956.

ERER, Tekin, On Yıllın Mücadelesi (Türkiye’de Parti Kavgaları’nın ikinci cildir), Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1964.

ERER, Tekin, Yasakçılar, Toker Matbaası, İstanbul 1965.

EROĞUL, Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.

FERSOY, Orhan Cemal, Başbakan Adnan Menderes, Hun Yayınları, İstanbul 1978.

GERGER, Mehmet Emin, Bütün Yönleriyle İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demirkırat Oyunu, Akbel Yayınları, İstanbul 1991.

GERGİLİLİ, Ali, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987.

GİRİTLİOĞLU, Fahir, Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii, C.I ve II, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

GÖKSU, Sadık, Darbeler “Demirkırat”lar ve 27 Mayıs, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1995.

H. ARENDT, R. DWORKİN, M.L. KİNG, J. RAWİS, J. HABERMAS, H. SANER, J. GALTUNG, H.D. Thoreau, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, (Almanca’dan çev., Yakup Coşar), İstanbul 1997.

GÜZEL, M. Şehmus, Türk Usulü Demokrasi, Doruk Yayınları, Ankara 1997.

KABACALI, Alpay Türk Basımında Demokrasi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

KABASAKAL, Mehmet, Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), Tekin Yayınları, İstanbul 1991.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Birey Yayıncılık, İstanbul 1988.

KARPAT, K.,H., Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

KİLİ, Suna, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

KONGAR, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1979.

KONYAR, Hürriyet, “CHP’nin Yarı Resmi Yayın Organı: Ulus”, Tarih ve Toplum, Ekim 1995, S.142, s.24-7.

KÖKER, Levent, Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

LEWİS, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, (Trc. Metin KIRATLI), TTK, Ankara 1993.

LİNDBOM, Tage, Demokrasi Miti, (Çev. Ömer Baldık), İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

MARDİN, Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

MERİÇ, Cemil, Sosyoloji Notları ve Konferanslar, “Demokrasi Demopedidir”, 27 Ocak 1966, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

NALBANTOĞLU, Fazıl, Fazıl, Demokrasi ve Rejimler Politikası, Ulus Matbaası, Ankara 1950.

NUTKU, Emrullah, Demokrat Parti Neden çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1979), Fakülte Matbaası, İstanbul 1979.

PEKER, Recep, İnkılâp Dersleri, (Bu dersler, CHF Genel Katibi Peker tarafından 1934-1935 Eğ. Öğr. Yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi'nde verilmiştir), İletişim Yayınları, İstanbul 1984.

SAVCI, Bahri, "Türkiye'de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri, II, Forum, 15 Şubat 1955, C.2, S.21, s.9-10.

THOREU, Henry David, Sivil İtaatsizlik, (Çev. Hakan Arslan), Şehir Yayınları, İstanbul 1991.

TOKER, Metin, DP'nin Altın Yılları 1950 – 1954, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), Arba Yayınları, İstanbul 1995.

TUNCAY, Suavi, Parti İçi Demokrasi ve Türkiye, Gündoğan Yayınları, Ankara (Tarihsiz).

TÜNAY, Bekir, Menderes Devri Anıları Gördüklerim Bildiklerim Duyduklarım, Nilüfer Matbaacılık Tesisleri, İstanbul (Tarihsiz).

UÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih (1789-1994), Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

"Türkiye'de Demokrasi ve Batı Alemi", Forum, 15 Ocak 1955, C.2, S.20, s.1-3.

22.5.1950-22.5.1952 Yeni İktidarın Çalışmaları Demokrat Parti Hizmetinde Bulunduğu Türk Milletine Hesap Veriyor, İstanbul. (Yayın tarihi belirtilmemiş olup, kütüphaneye teslimi 1953'tedir)

Sürelî Yayınlar (1950-1954)

Akşam Gazetesi, Sahibi ve Başyazarı: Necmettin SADAK, Neşriyat Müdürü: Hikmet Feridun ES, Basıldığı Yer: İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi, Sahibi: Yunus NADİ, Başyazarı: Nadir NADİ, Basıldığı Yer: İstanbul.

Dünya Gazetesi, Başyazarı, Falih Rıfkı ATAY, Basıldığı Yer: İstanbul.

Hürriyet Gazetesi, Sahibi: Sedat Simavi, Basıldığı Yer: İstanbul.

Kudret Gazetesi, Basıldığı Yer: Ankara.

Milliyet Gazetesi, Sahibi ve Başyazarı: Ali Naci KARACAN.

Siyaset, Haftalık Politika ve Kültür Gazetesi, Sahibi: Hüsnü YAMAN.

Son Posta Gazetesi, Sahipleri ve Başyazarları: Ali Ekrem Uşaklıgil, Selim Ragıp Emeç, Basıldığı Yer: İstanbul.

Son Telgraf Gazetesi, Sahibi ve Başyazarı: Ethem İzzet BENİCE, Basıldığı Yer: İstanbul.

Ulus Gazetesi, Sahibi: CHP Ulus Müessesesi, Başyazarı: Hüseyin Cahit YALÇIN, Basıldığı yer: Ankara.

Vatan, Sahibi ve Başyazarı: Ahmet Emin Yalman, Basıldığı Yer: İstanbul.

Yeni Sabah, Sahibi: Safa Kılıçoğlu.

Yeni Ulus Gazetesi, Sahibi: Nihat ERİM, Başyazarı: Hüseyin Cahit YALÇIN, Basıldığı Yer: Ankara.

Zafer Gazetesi, Sahibi ve Başyazarı: Mümtaz Faik FENİK, Basıldığı Yer: Ankara.